

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

ალექსანდრე ბარამიძე

ნარკვევები
ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან
IX

რუსთველოლოგიური საკითხები

შოთა რუსთველი

შოთა რუსთველი ქართული პოეტური კულტურის მიუწვდომელი მწვერვალია და მსოფლიო პოეზიის დამამშვენებელი შემოქმედი. ჩვენ დრომდე მოღწეულია მისი მხოლოდ ერთადერთი პოემა ვეფხისტყაოსანი. ამ პოემას ქართულმა ერმა „შიგ ჩაატანა თავისი ცრემლი და თავისი სიხარული, შიგ ჩაახვია სული და გული, შიგ ჩააწნა თვისნი უკეთესნი ფიქრნი, ზრახვანი, გრძნობანი“ (ილია ჭავჭავაძე).

რუსთველი ორჯერ არის დასახელებული პოემის პროლოგში:

დაჯე. რუსთველმან გავლექსე, მისთვის გულ-ლახვარ-სობილი.

მე. რუსთველი, ხელობითა ვიქ საქმესა ამა დარი.

რუსთველის ავტორობას გვიმოწმებს პოემის ეპილოგიც. რუსთველს თელის ვეფხისტყაოსნის ავტორად XV—XVIII სს. ქართული მწერლობა (ამაზე აღრინდელი ცნობები არ მოგვეპოვება). რუსთველი (ახლა უფრო გავრცელებულია ფორმა რუსთაველი) არც სახელია პოეტისა, არც გვარი, არც ფსევდონიმი; იგი უკავშირდება გეოგრაფიულ პუნქტს რუსთავს და ნიშნავს ან რუსთავიდან წარმოშობილ პირს (რუსთავის მკვიდრს), ან რუსთავის მამულის გამგებელს თუ მფლობელ-მეპატრონეს. რუსთველის დროინდელი საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური სინამდვილე საფიქრებელს ხდის, რომ სწორი უნდა იყოს მეორე მნიშვნელობა. რუსთველს სახელად რქმევია შოთა. ამის თაობაზე პირდაპირ ცნობას გვაწვდის მეფე-პოეტი თეიმურაზ პირველი (1589—1663). 1629 წლამდე გადმოქართულებულ ერთ პოემაში თეიმურაზი ამბობს ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟების შესახებ:

ესენი შოთა რუსთველმან შეამკო არსთა მკობითა.

შოთას უწოდებენ რუსთველს XVII—XVIII სს. სხვა ქართველი მწერლებიც. პოეტს რომ სახელად შოთა ერქვა, ამას ადასტურებს იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის კედელზე შემონახული რუსთველის ფრესკული პორტრეტი წარწერითურთ. ფრესკა და წარწერა წარმოშობით ძველია, XIII ს. პირველი ნახევრის გასულს ვერ გადმოსცილდება; მაგრამ მათ დასტუობია შემდეგი დროის რესტავრაციის ნაკვა-

ლევნი. იმავე ჯვრის მონასტრის სააღაპო წიგნით დაწესებული ყოფილა მოსახსენებელი ვინმე „შოთაძსა მეკურკლეთუხუცესისაჲ“. ეს სააღაპო მოსახსენებელი შესრულებულია XIII ს. ხელით და ჩაწერილია XII—XIII სს. სხვა ცნობილ ისტორიულ პირთა მოსახსენებლებს შორის. 1757—1758 წლებში იერუსალიმში ნამყოფი საიკლესიო მოღვაწე და მწერალი ტიმოთე გაბაშვილი გვიამბობს, რომ „ჯვარის მონასტერი დაძველებულა და გუმბათს ქვეით სვეტნი გაუახლებია და დაუხატავნებია შოთას რუსთველს, მეკურკლეთუხუცესს, თითონაც შიგ ხატია მოხუცებული“. ჯვარის მონასტრის მომხატვინებლად თელის შოთა რუსთველს კედლის ფრესკის წარწერაც: „ამისა დამხატავსა შოთა(ს) შეუნდუნეს ღმერთმან. ამინ, რუსთველი“. ერთ დროს მუქი მწვანე ფერის ზეთის საღებავის სქელი ფენით დაფარული ფრესკა გამოაჯლინა, მისი ზუსტი ფოტო-პირი გადმოიღო, წარწერა გაშიფრა და განმარტა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ექსპედიციამ 1960 წლის შემოდგომაზე, ექსპედიციაში შედიოდნენ ირაკლი აბაშიძე, აკაკი შანიძე და გიორგი წერეთელი. ჯვარის მონასტრის ფრესკა სააღაპო წიგნის მოსახსენებელი და ტ. გაბაშვილის აღწერილობა გვაფიქრებინებს, რომ პოეტი შოთა რუსთველი და შოთა მეკურკლეთუხუცესი უნდა იყოს ერთი და იგივე პირი. ამით კი ირკვევა შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი. შოთა ყოფილა სამეფო კარის დიდი მოხელე, ვაზირი. მეფესთან დაახლოებული პირი. როგორც მეკურკლეთუხუცესს, მას ევალებოდა ქართულ საკულტო ძეგლებზე ზრუნვაც. შოთას შეუკეთებია და განუახლებია ჯვარის მონასტერი, რის სანაცვლოდაც კედელზე გამოუხატავთ მისი პორტრეტი და დაუნიშნავთ მოსახსენებელი დღე. თავის მხრივ ფრესკამ და მოსახსენებელმა ხელი შეუწყო იმ აზრის გავრცელებას; თითქოს პოეტი მოხუცების უამს გაემგზავრა იერუსალიმში, ხელი მიჰყო კტიტორულ საქმიანობას, აღიკვეცა ბერად, იქვე აღესრულა და იქვეა დასაფლავებული. ყველაფერი ეს შესაძლებელია, მაგრამ მეცნიერულად დასაბუთებული არ არის. შოთას, როგორც ვაზირს, შეეძლო საქართველოდან გაემგზავნა მონასტრის შესაკეთებლად საჭირო სახსარი (ასე მოიქცა XVII საუკუნეში, მაგალითად, ლევან დადიანი). არ მართლდება ვადმოცემა პოეტის ბერად შედგომაზე; ფრესკაზე გამოხატული პირი ქართველი დიდებული ერისკაცის სამოსელშია გამოწყობილი.

წერილობით წყაროებს არ შემოუნახავს შოთას ბიოგრაფიის სხვა ცნობები. სამაგიეროდ მდიდარია ხალხური გადმოცემები შოთას ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე. ეს გადმოცემები დაჟინებით უსჯამს ხაზს შოთას მესხურ წარმოშობას. მესხად თელის შოთას XVII ს. მეფე-პოეტი არჩილიც (1647—1713). შოთას მესხობაზე ერთგვარად მინიშნებულია ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებებშიც. შესაძლებელია შოთას სა-

ხელი უკავშირდებოდა სწორედ მესხეთის რუსთავს, რომელიც მდებარეობს ახალციხე-ასპინძის შარავზის მახლობლად. ახლა იქ აღმართულია შოთას ძეგლი.

როგორც ჩანს, მეჭურჭლეთუხუცესი შოთა რუსთველი კარის პოეტის მოვალეობასაც ასრულებდა. ვეფხისტყაოსნის პროლოგის რამდენიმე სტროფი შეიცავს მეფე-პატრონების ქებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა მესამე და მეოთხე სტროფები:

ვის შვენის — ლომსა — ხმარება შუბისა, ფარ-შომშერისა,
— მეფისა შუბის თამარისა, ღაწვ-ბალახშ, თმა-გიშერისა, —
შას. არა ვიცი, შევმართო შესხმა ხოტბისა შერისა?!

მისთა მჭვრეტელთა ყანდისა შირთმა სამს, მართ მიშერისა.

თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლ-დათხეული.

უთქვენი ებანნი ვისნი მე არ-აეად გამორჩეული.

მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მე ნა რხეული,

ვინცა ისმინოს დაესვას ლახვარი გულსა ხეული.

მესამე სტროფში შექებულია ორი პირი: ღაწვ-ბალახშოვანი, თმა-გიშეროვანი მზე-თამარი და მისი ლომი, რომელსაც შვენის საომარი საჭურველი. უეჭველია, რომ მეტაფორული ლომი ნიშნავს თამარის მეუღლეს დავით სოსლანს. პოემის ეპილოგში მეტაფორა გახსნილია და დავითი მოხსენიებულია თავისი პირდაპირი სახელით. მეოთხე სტროფით პოეტი აცხადებს, რომ იგი შთააგონა და პოემის დასაწყირად განაწყობო თვითონ თამარმა. პროლოგის მე-19 სტროფით პოეტი გვიმხელს, რომ თამარის სახელი ქვემოთ, ე. ი. პოემის თხრობით ნაწილში, აღბეჭდილი აქვს „შეფარვით“.

ამრიგად, ვეფხისტყაოსანი შეთხზულია დიდი თამარისა და მისი მეუღლის, დავით სოსლანის, ზეობის პერიოდში ანუ 1189—1207 წლებს შუა (1189 წელს თამარი და დავითი შეუღლდნენ, ხოლო 1207 წ. დავითი გარდაიცვალა).

შეუძლებელია ვეფხისტყაოსანი ყოფილიყო პოეტის პირველი ნაწარმოები. იგი შეთხზულია ავტორის სრული შემოქმედებითი მოწიფულობის ასაკში. აღნიშნულის კვალობაზე ცხადი ხდება, რომ შოთა რუსთველი უნდა დაბადებულიყო XII საუკუნის სამოციან-სამოცდაათიან წლებში (სამოციანი წლების გასულს, ან სამოცდაათიანის დასაწყისში). რუსთველის დაბადების 800 წლისთავი, რომელიც 1966 წ. აღანიშნა, ამ ვარაუდს ემყარება.

პროლოგის მეცხრე-სტროფში იკითხება:

ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანები,
ვით ზარგალიტი ობოლი, ხელის-ხელ საგოგმანები,
ჩოკე და ლქსად გარდავთქვი, საქმე ვქმენ საქოჰმანები.
ჩემმან ხელმქმნელმან დამმართოს ლაღმან და ლამაზმა ნები.

ამ ტექსტის აზრი ისაა, თითქოს რუსთველს ხელთ ჰქონია სპარსულიდან მომდინარე რაღაც ქართული პროზაული მოთხრობა და ის „გადაუთქვამს“, ლექსად შეუწყვია. ვეფხისტყაოსნის პირველმა მეცნიერმა გამომკვებელმა და კომენტატორმა ვახტანგ VI-მ (1675—1737). რომელიც კარგად ფლობდა სპარსულ ენასა და ლიტერატურას, აღნიშნა: „ეს ამბავი სპარსში არ არის... სპარსშიდ ეს ამბავი არსად იპოება“. სწავლული კომენტატორის სიტყვით, რუსთველმა ვეფხისტყაოსნის „ამბავი თვითან გააქეთა“ და ლექსადაც თვითონ გააწყო. მაშასადამე, ვახტანგის საბუთიანი დასკვნით, რუსთველს ეკუთვნის ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტიც (ფაბულაც) და ლექსიც. ამაო აღმოჩნდა ყოველივე ცდა ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის წყაროს ძიებისა აღმოსავლურ სამყაროში. რასაკვირველია, პოემის ღირსებას ვერაფერს დააკლებდა, მისი სიუჟეტი რომ ნასესხები ყოფილიყო, მაგრამ უნიადაგოა ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის უცხოური წარმოშობილობის თვალსაზრისი. ყველაფრიდან ჩანს, რომ „სპარსული ამბის“ მომიზეზებით რუსთველმა გამოიყენა მსოფლიო ლიტერატურაში კარგად ცნობილი სიუჟეტური გაუცხოურების ანუ სიუჟეტური შენიღბვის ხერხი. ამიტომაა ვეფხისტყაოსნის ამბავი უცხოეთში გადატანილი და დიდ გეოგრაფიულ ფონზე გაშლილი.

პროლოგში პოეტი გვაცნობს თავის მოძღვრებას შაირობასა და მიჯნურობაზე, რაც შემდეგ სრულქმნილია პოემის ნარატიულ ნაწილში. „შაირობა პირველადვე სიბრძნისაა ერთი დარგო“, აცხადებს რუსთველი და კომპოზიციურად საუცხოოდ შეკრულ რთულ სიუჟეტურ ამბავში ბუნებრივად აქსოვს თავის ბრძნულ აზრებს.

მდიდარია და მრავალფეროვანი ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟთა წრე. რუსთველს სამოქმედო ასპარეზზე გამოჰყავს სხვადასხვა მოდგმის, სხვადასხვა სოციალური რანგის, სხვადასხვა სახასიათო თვისებათა მქონე ადამიანები, ქალები და კაცები. სიუჟეტით მკაფიოდ არის განსაზღვრული თვითეული მათგანის ადგილი და როლი პოემის სახეობრივ სისტემაში. ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟები XII საუკუნის ქართული რელიურ-ისტორიული სინამდვილიდან აღებული ცოცხალი, ინდივიდუალიზებული სახეებია. ავტორი თხრობას ისე ავითარებს, რომ ძალდაუტანებლად, ბუნებრივ ვითარებაში, მოქმედების საშუალებით ხსნის თავისი გმირების ხასიათებს. პოეტს არ იტაცებს პერსონაჟთა მოქმედების გარეგნული ფორმები. იგი მხატვრული სიმართლით გვაცნობს გმირების შინაგანი, სულიერი ცხოვრების ატმოსფეროს. პერსონაჟების სულიერი განცდების სათუთი ანალიზი, პერსონაჟების სულიერი ცხოვრების სრულყოფილად წარმოსახვა შეადგენს რუსთველის შემოქმედებითი ნოვატორობის ნიშანდობლივ მხარეს.

ვეფხისტყაოსნის იდეალური პერსონაჟები გვიხიბლავენ სიცოცხ-

ლის მოყვარულობით, საარაკო ვაჟკაცური მხნეობით. შემართებით და შეუპოვრობით, ამასთან ერთად — რაინდული ზრდილობით, თავდაპერით, სულდიდობით. ამ სისხლ-ხორცით სავსე გმირებისათვის უცხო არ არის ადამიანური სისუსტენიც.

ვეფხისტყაოსნის უძირითადეს გმირს, ქალთა შორის უტურფეს: სათნოსა და ფაქიზ ნესტან-დარეჯანს თუმცა ბევრგზის დაატყდა თავს ცხოვრების ჯოჯოხეთური რისხვა, წუწუნი არ დაუწყია, სასო არ წარუკვეთავს, მოწამებრივი სიმშვიდით, მხნედ და ამაყად, დიდი ღირსებით მიდიოდა ხოლმე ყოველთვის სამსჯავროსაკენ. ნესტანი ქალი რაინდია, უშიშარი, ქედმოუხრელი. მისი ქალური ბუნების სისუსტეს აწონასწორებდა და ადიადებდა მორალური გმირობის ძალა. უშფოთველი და უდრტვინველი ზედებოდა ეს მებრძოლი სათნოება ცხოვრების ბიძგებს, ფხიზლად ეგებებოდა ყოველგვარ ხიფათს, გულს იმაგრებდა, გონიერულად სჯიდა:

ვეცადო რას, ნუთუ ღმერთმან მომაროს ჩემსა მტერსა,
სიკვდილამდის ვის მოუკლავს თავი კაცსა შეცნიერსა?
რა მისკირდეს მაშინ უნდა გონებანი გონიერსა!

ამქვეყნიური წყევდიადის სიმბოლოდ წარმოსახულ შემზარავ ქაჩეთის ციხეში გამომწყვდეული ნესტანი თავის სათაყვანებელ მიჯნურს სთხოვდა მიჯნურული შმაგობის დაძლევის და მტრების ანაბარად უმწეოდ დარჩენილი მშობლიური ქვეყნის დასახმარებლად გაშურებას:

წადი, ინდოეთს, მიჰმართე, არგე რა ჩემსა მშობელსა,
მტერთაგან შეიწრებულსა, ყოველგნით ხელაღუპრობელსა.

ტარიელისა და ფარსადანის კონფლიქტის დროს პატრიოტ ქალს ის ადარდებდა, ამ კონფლიქტს რაიმე ზიანი არ მოეტანა ინდოეთის სახელმწიფოებრივი ინტერესებისათვის.

ვეფხისტყაოსანი მკითხველს ასწავლის, რომ უშრომლად, გაურჯელად, უმსხვერპლოდ შეუძლებელია წარმატების მოპოვება, შეუძლებელია ნაყოფის მოსთვლა: „ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრებია“. გაურჯელად მოგებულ გამარჯვებას ეკარგებაო სიტკბოს მაღლი. ყველასათვის ადვილად ხელმისაწვდენ სიტურფეს ფასი აკლდებაო, ამბობს პოეტი: „ოდეს ტურფა გაიაფდეს, აღარა ღირს არცა ჩირად“.

შრომა, გარჯა, ჯაფა, ბრძოლა. — ვეფხისტყაოსნის მიხედვით — აწრობს და აკაეებს ადამიანის ნებისყოფას, სიძნელეთა დ დაბრკოლებათა დაძლევის. ნიადაგზე ყალიბდება ვაჟკაცის ხასიათი. რუსთველი შთამაგონებლად უმღერის მამაცობას, გმირობას. რაინდობას. „ჭირსა შიგან გამაგრება, ასრე უნდა ვით ქვიტკირსა“. საუკუნიდან საუკუნეში

იმეორებდა აღმოსავლელ ზუ დასავლელ აგრესორებთან სამკედრო-სა-სიოცხოლო ბრძოლებში ჩაბმული, სულიერად მხნე და გაუტეხელი ქარ-თველი ხალხი.

რუსთველი ამხილებს და დაუზოგავად ჰკიცხავს მხდალსა და ლა-ჩარ კაცს, სამარცხვინო ბოძზე აკრავს ცრუსა და სიტყვის გამტეხელს, ორპირს, ქვემარომს, მუხთალსა და მოლაღატეს, შინაგამცემელს („მოყ-ვარე მტერი ყოვლისა მტრისაგან უფრო მტერია“). რუსთველი გმობს ტირანიასა და დესპოტიას, გუნდრუქს უკმევს კაცურკაცობას, პატიოს-ნებას, ზნეობრივ სიწმინდეს. რუსთველის გმირებმა ბევრი ჰირი და ვარამი ნახეს ცხოვრებაში, უსამართლობით გატანჯულებმა ბევრი ცრემ-ლებიც ღვარეს, მაგრამ ყველაფერი ვაჟკაცურად გადაიტანეს, დაძლი-ეს დაუძლეველი და ბრძოლებით მოგებულნი ნაყოფით დატკბნენ. რუს-თველის მოძღვრებით, „მაშინ ღვინი ამო არის, რა გარდხდის კაცი ჰირსა“; „ყოლე ღვინსა ვერ იამებს კაცი ჰირთა გარდუხდელი“.

ვეფხისტყაოსნის დიადი იდეები უპირატესად სიყვარულისა და ღმობა-მეგობრობის სამოტივო ამბებშია ჩაქსოვილი. სიყვარული (მიჯ-ნურობა) და ღმობა-მეგობრობა ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის ნამდვილი ხერხემალია და პოემის იდეური შინაარსის მთავარი დერძი. ავთანდი-ლის პირით რუსთველი გვამცნობს — „სიყვარული აგვამალღებს“. ადამიანის ღირსების ამამალღებელი და მისი ცხოვრების დამამშვენე-ბელი სიყვარული აცხოველებს ადამიანის არსებაში პოეტენციურად შთასახულ ყველა სასიკეთო თვისებას. სიყვარული ააზრიალებს, ალა-მაზებს და აფაქიზებს ადამიანის ცხოვრებას, უნერგავს მას გმირულ სულისკვეთებას და საზოგადოებრივ მოვალეობათა გრძნობას უმახვი-ლებს. ნესტანი რომ სიყვარულს უმხვლდა ტარიელს, საგანგებოდ აფრ-თხილებდა მას:

ბელითი ბნედა, სიკვდილი, რა მიჯნურობა გგონია?

სჯობს, საყვარელსა უჩვენე საქმენი საგმირონია!

ნესტანი ხორცშესხმული სიკეთეა, აბსოლუტური მშვენიერება, მარადიული ქალურობის ადრინდელი გამოსხივება პოეზიაში. ნესტანი-სა და თინათინის სახეებით რუსთველმა უკვდავყო პოეზიაში ქალის ღირსება. ნესტანი შეფარვით გამოხატული თამარია. შოთა რუსთველმა ვეფხისტყაოსნით პირდაპირი პასუხი გასცა მაშინდელი საქართველოს ერთ ყველაზე უფრო მტკიცეულ საზოგადოებრივ კითხვას — ქალის გახელმწიფების შესაძლებლობას. მეფე გიორგი მესამეს (1156—1184) არ ჰყავდა მემკვიდრე ვაჟი. ამკარა გახდა დინასტიური კრიზისი. გიორ-გიმ იპოვა გამოსავალი, მან ტახტზე აიყვანა და მეფედ დალოცა თავისი ასული თამარი. ქალის გამეფების უჩვეულობამ შეაშფოთა და ფეოდა-ლური შჯდლის ეტნებაზე დააყენა მმართველი საზოგადოების კონსერ-

ვატიული ნაწილი. მეტისმეტად გართულდა ქალ-უფლისწულის მდგომარეობა. მამის გარდაცვალების შემდეგ. შეთქმულება და აჯანყება ერთიმეორეს ცვლიდა. თამარს ჯერ თავზე მოახვიეს გადამთიელი კაცის მეუღლეობა. როცა მეფე-დედოფალმა ჩამოიშორა უღირსი ქმარი, რეაქციულმა ფეოდალურმა წრეებმა ქმარყოფილი თავიანთ მეთაურად გამოაცხადეს. იმის დროშის ქვეშ დაირაზმნენ და ქვეყანა მიიყვანეს უკიდურესი ხიფათის კარამდე. ქალის უფლებისა და ღირსების კითხვა მოექცა მოაზროვნე საზოგადოების ყურადღების ცენტრში. სწორედ ამას ეხმაურება რუსთველი და მისი პოემა. რუსთველი გადაჭრით იცავს ქალ-უფლისწულის გამეფების კანონზომიერებას და გონივრულ რულბას. ამისათვის შექმნა სხარტი, პოეტური ფორმულა: „ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს, თუნდა ხვადია“. რუსთველი მხატვრული ენით ასაბუთებს „ქალ-უფლისწულის მამაკაც-უფლისწულთან თანასწორობის“ თვალსაზრისს (ი. ჭავეხიშვილი, მაგრამ იგი არ დაკმაყოფილდა თამამი აფორიზმით, მან შექმნა თამარის პოეტიზირებული დიადი სახე — ნესტანი. პოეტი ილაშქრებს საზოგადოდ ქალის გრძნობებზე ძალდატანების წინააღმდეგ. იგი ქალს თვლის დედა-კაცად, მორალურად და ინტელექტუალურად სრულყოფილ ადამიანად. გარკვეულ პირობებში პოეტს შესაძლებლად მიაჩნია ქალისა და კაცის პოლიტიკურ-უფლებრივი თანასწორობაც. სხვას არავის უმღერია შუა საუკუნეებში ასე ძლიერად და აღმაფრენით ქალის ღირსებაზე, მის უფლებებაზე და ზნეობაზე. მის ინტელექტზე. ასე ბუნებრივად, უშუალოდ და გამჟღავნებლად აირეკლა ვეფხისტყაოსანში ისტორიული საქართველოს ცოცხალი სინამდვილე.

ვეფხისტყაოსნით ასახული სიყვარულის გამარჯვება მაინც შეუძლებელი იქნებოდა რუსთველის გმირებს რომ ერთმანეთისათვის მეგობრული ერთგულება და ძმური თავდადება არ გამოეჩინათ, უმწიკვლოდ არ შეესრულებინათ ძმადნაფიცობის წესები. პოეტი ვადაჭრით ამბობს, რომ „ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია“, „ძმობა-მეგობრობას ეძღვნება პოემის ერთი უმშვენიერესი აფორიზმი:

ხამს მოყვარე მოყვრისათვის, თავი ჳირსა არ დაშრიდად,
გული მისცეს გულისათვის. სიყვარული გზად და ხიდად.

ვეფხისტყაოსნის ძმადშეფიცულმა გმირებმა შემუსრეს ქაჩეთის ციხე, ნესტანი გამოიხსნეს გველეშაპის კლანჭებიდან, „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“. სიყვარულმა იზეიმა საბოლოო გამარჯვება, რუსთველი ასკვნის: „ბრძენთა უთქვამს სიყვარული, ბოლოდ მისი არ წახდენა“.

ვეფხისტყაოსნის ამბავი სიუჟეტურად მუსლიმანურ ქვეყნებშია გადატანილი (გაუცხოურებულა), ამიტომაც პერსონაჟებიც მუსლიმა-

ნები არიან. ამისდა მიუხედავად, მათში „ქართული გული ძგერს“. ავტორი გამჭვირვალედ გვიმხელს თავის სარწმუნოებრივ მიდრეკილებას, იგი გარკვეულად ქრისტიანული აღმსარებლობის მიმდევარია, თუმცა ერიდება სარწმუნოებრივ აღმსარებლობითი საწესო ფორმების ჩვენებას და პირდაპირ არც ახსენებს ქრისტიანულ ძე-ღმერთს, ღვთისმშობელს ან წმინდანებს. პროფ. შ. ნუცუბიძემ დამარწმუნებლად დაასაბუთა, რომ ვეფხისტყაოსანში აღბეჭდილია ე. წ. არეოპაგიტული ქრისტიანობის ნაკვალევი. პოემაში დამოწმებულია კიდევაც დიონისე (ფსევდო-დიონისე) არეოპაგელი. ტექსტის ერთი სტროფის — ფარგლებში მოკლედ და სხარტად გადმოცემულია არეოპაგიტული მოძღვრების არსი:

ამ საქმესა დაფარულსა ბრძენი დივნოს გააცხადებს:
ღმერთი კარგსა მოავლინებს, ავ-ბოროტსა არ დაჰხადებს
ავსა წამ-ერთ შეამოკლებს, კარგსა ხანგრძლად გაავლადებს,
თავსა მისსა უკეთესსა უზადო-ჰყოფს, არ აზადებს.

ვეფხისტყაოსანი სახავს ადამიანის ამქვეყნიურ იდეალებს. რუსთველი ეტრფის ადამიანის შინაარსიან, ლამაზ სიცოცხლეს, სამაგიეროდ, სასტიკად ტუქსავს სიცოცხლეს „ნაზრახსა“ და „აუგინასა“. პოეტი ბრძნული სიმშვიდით აფასებს სიკვდილს, როგორც ბუნების მკაცრსა და უღმობელს, მაგრამ კანონზომიერ მოვლენას. ამაზეც აგებული პოემის ბრწყინვალე აფორიზმი:

ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა იწრო, ვერცა კლდოვანი,
მისგან გასწორდეს ყოველი, სუსტი და ძალ-გულოვანი;
ბოლოდ შეყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მსტოვანი
სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი!

რუსთველი ამბობს, რომ მშვენიერია და მომხიბლავი „მრავალი ფერით“ შემკობილი ქვეყანა, „ტურფა საბაღნარო“, რომ ეს „ტურფა საბაღნარო“ შექმნილია ადამიანთა საკეთილდღეოდ. რუსთველი უარყოფს ასკეტობასა და განდეგილობას, გმობს ფატალისტურ მცონარეობასა და მკვრეტელობას. პოემის უსაყვარლესი გმირი უკიდურესი განსაცდელის დროს გამოსავალს მხოლოდ გონივრულ მოქმედებაში ხედავდა:

ვეცადო რას, ნუთუ ღმერთმან მომარიოს ჩემსა მტერსა!
რა მისჭირდეს, მაშინ უნდან გონებანი გონიერსა!

ვეფხისტყაოსნის იდეალიზებული პერსონაჟები მებრძოლი გმირული სულით ანთებული, აქტიური საწყისის გამომხატველი სახეებია, რომელთა მოქმედებას ვერც ღვთაებრივი განჩინება ზღუდავს და ვერც ბრმა ბედისწერა. რუსთველის ფიქრით, „კაცი არ ყველა სწორია, დი-

დი ძეს კაცით კაცამდის“: პოემის ზოგიერთი პერსონაჟი, უპირატესად გულისთქმას არის აყოლილი (მაგალითად, ტარიელი), ზოგჯერ, ასევე უპირატესად, გონებრივი განსჯის კარნახით ხელმძღვანელობს (მაგალითად, ავთანდილი), მაგრამ სამოქმედო გზების არჩევისათვის თავისუფალია მათი ნებელობა.

რუსთველი იცავს ერთმეფობის, გაერთიანებული და ცენტრალიზებული მმართველობის სისტემას, კიცხავს ფეოდალურ სეპარატიზმს და კუთხურ განკერძოებას, საიდეალოდ თვლის ჰუმანურ საფუძვლებზე აგებული პატრონყმური ურთიერთობის წესრიგს, მოითხოვს მეფე-პატრონისადმი ერთგულებას, ოღონდ მეფეთათვისაც სავალდებულოდ თვლის სამართლიანი ქცევის საჭიროებას. მეფის უსამართლობით აღშფოთებული ერთგული, მორჩილი და ზრდილი მოყმე იძულებულია მოაგონოს პატრონს:

მაგრა თვით იცით: ხელმწიფე ხამს მქმნელი სამართლისა!

პატრონყმური საზოგადოების იდეალიზებული ზნეობრივ-ეთიკური ცხოვრების ნორმებს რუსთველი მკვეთრად უპირისპირებს ვაჭრული წრეების ყოფით სინამდვილეს. თუმცა რუსთველმა შუა საუკუნეთა მსოფლიო ლიტერატურაში ერთმა პირველთაგანმა დახატა ვაჭართა საზოგადოების ცოცხალი, კოლორიტული სურათი, ის მაინც ცხადლივ ამქადავებს ამ საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლების მიმართაც კი ირონიულ დამოკიდებულებას. თუმცა ვეფხისტყაოსანი შუა საუკუნეთა მხატვრული ძეგლია, ავტორი შეგნებულად გაურბის მისი დროის მწერლობისათვის დამახასიათებელ ფანტასტიკურობასა და ზღაპრულობას. იშვიათი ზღაპრულ-ფანტასტიკური ამბების აღწერათა პირობებშიც რუსთველი რეალისტურ პოზიციებზე დგას. პოეტი ზოგჯერ აზვიადებს თავისი საყვარელი გმირების ფიზიკურ ძალასა და მორალურ თვისებებს, მათ გარეგნულ სილამაზეს. ამისათვის იგი ფართოდ იყენებს ჰიპერბოლის ხერხებს, თავისუფალ გასაქანს აძლევს თავის მდიდარსა და ლალ ფანტაზიას. მაგრამ მისი მხატვრული აზროვნება ყოველთვის ობიექტურ სინამდვილეს. რეალისტურ საფუძვლებს ემყარება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რეალისტურია რუსთველის მხატვრული ასახვის მეთოდი. რა თქმა უნდა, ჩვენ არ ვლაპარაკობთ რეალიზმზე, როგორც გარკვეული კონკრეტულ-ისტორიული ეპოქის ლიტერატურულ-შემოქმედებითს მეთოდზე ან ლიტერატურულ მიმართულებებზე.

ვეფხისტყაოსანი რომ მისი დროის აღმოსავლურ და დასავლურ დიდ მხატვრულ ძეგლებს შევეუდაროთ, რასაკვირველია, ვიპოვით ტიპოლოგიურად რიგ ცალკეულ საერთო მოტივებს, მაგრამ, როგორც ცნობილი ინგლისელი ლიტერატურათმცოდნე პროფესორი მორის ბაუ-

ჩა ამბობს, ქართველი პოეტი „მიდის თავისი საკუთარი გზით“. ვეფხისტყაოსნის პირველი სრული რუსული თარგმანის ერუდიტი ავტორი კონსტანტინე ბალმონტი ასკვნის, რომ ვეფხისტყაოსანი „სიყვარულის საუკეთესო პოემაა, რომელიც კი ოდესმე ევროპაში წარმოშობილა“.

რუსთველი დიდი ჰუმანისტი პოეტი-მოაზროვნეა. მისი ყურადღების ცენტრშია სხვადასხვა ინდივიდუალური ხასიათისა და მიდრეკილების, სხვადასხვა სოციალური წრისა და ინტერესების ცოცხალი ადამიანი. ამქვეყნიური, მიწიერი, მაგრამ ამაღლებული ეთიკური იდეალებით (ამაღლებული ეთიკური იდეალების გამომხატველი არიან პოემის იდეალიზებული გმირები), რომელთათვის ადამიანური სისუსტეც კი არ არის უცხო და მოულოდნელი. თავისი მოწინავე იდეებით, სოციალურ-პოლიტიკური და სარწმუნოებრივი მსოფლმხედველობით, ადამიანთა რეალისტური სახეებით, მათი ხასიათების ღრმა ფსიქოლოგიური ანალიზით ვეფხისტყაოსანი შორს ტოვებს შუასაუკუნეობრივ აზროვნებას და მხატვრული წარმოსახვის საყოველთაოდ გავრცელებულ ფორმებს. თავისი ტკბილი ქართული ენით რუსთველმა მკაფიოდ გამოამჟღავნა ის სულიერი განწყობილებანი და ის იდეური მიდრეკილებანი გამოხატა, რაც ჩვეულებრივ ევროპული რენესანსის ძირითად დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებად არის მიჩნეული. რუსთველი ადრეული რენესანსია მებაიარაბტრეა საეპოქობრივ აზროვნების ისტორიაში. ამასთან, რუსთველისათვის უცხოა ეროვნული განკერძოებისა და შეზღუდულობის რაიმე გამოვლინება. ვეფხისტყაოსანს თავიდან ბოლომდის მსჭვალავს ჰუმანისტური სულისკვეთება და ხალხთა სოლიდარობის იდეა.

ვეფხისტყაოსანი ორპლანიანი რთული სიუჟეტის მქონე პოემაა. აქ მოთხრობილია ორი ამბავი (ინდოეთისა და არაბეთისა). ეს ამბები უმჭიდროესად არის ერთმანეთთან გადახლართული. თავის ნხრივ ძირითადი სიუჟეტი გამდიდრებულია შენაკადი ეპიზოდური ამბებით (ფრიდონის ამბავი, ფატმანის ამბავი...). შენაკადი ამბები რაც მძაფრ სიტუაციებსა და სამოტივო დეტალებს შეიცავს, რომლებიც ორგანულად ერწყმისდ რამატული კოლოზიებით სავსე ამბების ლოგიკურ, დინამიკურ მიმდინარეობას. კომპოზიციურად ვეფხისტყაოსანი განუკვეთა დაა შეკრული, ერთიანია და მთლიანი, იგი უაღრესად საინტერესო და მიმზიდველად საკითხავი დიდი პოემაა, გინა რომანი ლექსად.

ვეფხისტყაოსნის პოეტური ენა ისევე მშვენიერია და წარმტაცი, როგორც სამაგალითოა სიღრმითა და სიახლით მისი იდეური შინაარსი. ვეფხისტყაოსნის ენა არსებითად ახალი სალიტერატურო ქართული ენაა, რომელიც ძლიერ განსხვავდება სასულიერო-მწიგნობრული ენი-

საგან და ხალხის სამეტყველო, ცოცხალ ენას უახლოვდება. რუსთველმა შეისისხლხორცა და ამოსწოვა მთელი სიმდიდრე ქართველი ხალხის ენობრივი საუნჯისა, მან დახვეწა, კიდევ უფრო მეტი მოქნილობა და ელვარება მისცა მშობლიურ ბარაქიან სიტყვას. პოემა დაწერილია ჯი-დებული, დარბაისლური სტილით. რუსთველი „ენა-მზე“ პოეტია. ენა-მზეობას იგი იყენებს, უწინარეს ყოვლისა, აზრის მკაფიოდ, წათლად და ემოციურად გადმოსაცემად. მეტად მდიდარია პოემის ენობრივი სამკაულები. მას ამშვენებს მოხდენილი მეტაფორები; იშვიათი შედარებანი, ზუსტი ეპითეტები, სხვადასხვა სახის პარალელიზმები (განსაკუთრებით უხვადაა კონტრასტული პარალელიზმები), მხატვრული განმეორებანი, ბგერწერის საოცრებანი (ალიტერაციები, ასონანსები). ქეფხისტყაოსნის სიდიადის ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია მისი სალექსო ფორმა — შაირი. წარმოშობით შაირი ხალხურია. მისი გამომხატველობითი შესაძლებლობანი რუსთველმა აიყვანა უმაღლეს მწვერვალამდე.

ქართველმა ერმა ვეფხისტყაოსნით მსოფლიო კულტურის სარბიელზე თქვა საკუთარი. შთამბეჭდავი პოეტური სიტყვა. მსოფლიო პოეზიის საგანძურში რუსთველმა შეიტანა მნიშვნელოვანი წვლილი. მან შეავსო და გაამდიდრა ეს საგანძური. ესაა რუსთველის დამსახურება მშობლიური და მსოფლიო სულიერი კულტურის ისტორიაში. რუსთველის პოეზიის საერთაშორისო აღიარებას დიდად შეუწყობდა ვეფხისტყაოსნის თარგმანებმა. ამჟამად გვაქვს ვეფხისტყაოსნის ექვსი სრული და რამდენიმე ნაწილობრივი რუსული თარგმანი, შეიძლება თარგმანია გერმანულ ენაზე. ოთხი ინგლისურზე. ოთხი ფრანგულზე. პოემა გადათარგმნილია აგრეთვე ესპანურ, იტალიურ, იაპონურ, ჩინურ, ებრაულ. არაბულ და სხვა მრავალი ხალხის ენაზე. ვეფხისტყაოსანი 70-ჯერ გამოიცა ქართულ ენაზე. პირველი გამოცემის ტექსტი დაიბეჭდა თბილისში 1712 წელს ვახტანგ VI-ის საფასით, რედაქციით და კომენტარებით („თარგმანი“). ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტი სრულად აღადგინა და გამოაქვეყნა ა. შანიძემ (თბილისი, 1937), ამისი ფოტოპირი დაიბეჭდა 1975 წელს. უკანასკნელი დროის საყურადღებო გამოცემებია: საიუბილეო 1966 წ., ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით (1966 წ., ე. წ. ვარიანტობიანი გამოცემა), გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედაქციით (1966 წ.), პ. ინგოროყვას რედაქციით (1970 წ.), მ. წერეთლის რედაქციით, (პარიზი. 1977), აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიისა (1988).

ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის დევნას მკვლევარნი ადრე ჩვეულებრივ უყოყმანოდ აღიარებდნენ. უცხოელი ქართველოლოგის დაკვირვებითაც: „მოგვიანებით, პოემას (ვეფხისტყაოსანს, — ა. ბ.) თავს დაესხნენ ღვთის მსახურნი, რუსთაველი უზნეო მწერლადაც კი გამოაცხადეს! ზოგი სერიოზული რუსთველოლოგი (პ. ინგორუვა, შ. ნუტუბიძე) იმის დამტკიცებასაც ცდილობდა, თითქოს რუსთველი სიცოცხლეშივე იდეენებოდა. დიდი პოეტი სამშობლოდან გააძევესო. თუ იძულებული გახადეს გარდახვეწილიყო და უცხოეთში ეძებნა თავშესაფარიო. მკვლევართა უმეტესობის ფიქრით ვეფხისტყაოსნის დევნა, ან მის წინააღმდეგ იდეური ბრძოლა უნდა გაჩაღებულიყო ქართულ მწერლობის ე. წ. აღორძინების ხანაში (XV—XVIII საუკუნეებში)². ბევრის ვარაუდით, ამ ბრძოლას უნდა მოჰყოლოდა პოემის უხეში ხელყოფა და მისი განადგურების ცდა.

ბოლო დროს სავსკოდ, გაზვიადებულად და ხელალებით შეთხზულადაც ეჩვენებათ ვეფხისტყაოსნის დევნის ამბავი. ამ მხრივ დამახასიათებელია ცნობილი რუსთველოლოგის, პროფესორ აკაკი გაწერელიას თვალსაზრისის ევოლუცია. დიდად პატივცემულმა მკვლევარმა 1938 წელს გამოაქვეყნა ერთი ნაშრომი საგულისხმო სათაურით — „კლერიკალური რეაქცია და რუსთაველი“³. მაშინ იგი აძტკიცებდა, რომ კლერიკალური რეაქციის უმაღლეს გამოხატულებას ანტონ კათალიკოსის მოღვაწეობა წარმოადგენსო“, რომ ანტონის „მთელი მოღვაწეობა რეაქციული იყო თავისი შინაარსით და ტენდენციით“ (დას. ნაშ., გვ. 42—43). რომ წყობილსიკვეთობის შეფასებით „ანტონ პირველი პირდაპირ ამბობს იმას, რასაც ეკლესია ფიქრობდა რვა საუკუნის მანძილზე“ (იქვე, გვ. 44). ამჟამად მეცნიერი მთლიანად უარყოფს ადრინდელ შეხედულებას. იგი ასე ასათაურებს თავის ახალ ნაშრომს — „სდევნიდნენ თუ არა ვეფხისტყაოსანს, ან მის ავტორს?“⁴. კალისტრატე ცინცაძე „დამაჯერებლად უარყოფს

¹ ქეთრინ ჯივიანი. ვეფხისტყაოსანი: ელემენტები აღმოსავლური და დასავლური კულტურიდან „ლიტერატურული საქართველო“, 26.5.84.

² გამოჩენილი მწერლისა და მკვლევარის გრიგოლ აბაშიძის მოსაზრების თანახმად. „რუსთაველის გმობა და ვეფხისტყაოსნის დევნა გვიანდელი შოვლენაა და იმ ეპოქის უშუალო გამოძახილი, როცა საქართველოს სახელმწიფო დაკნინდა და ქვეყნის კულტურის საერთო დონის დაქვემდებარება ერთად ქართული ეკლესიაც მატერიალურად და სულიერად გაღარიბდა და დაქვეითდა“ („მოგზაურობა რუსთაველის ეპოქაში“, წიგნიან — გრიგოლ აბაშიძე, თხზულებანი სამ ტომად, ტომი III, თბ., 1974, გვ. 472).

³ ა. გაწერელია, ნარკვევები ქართული პოეტიკიდან, თბ., 1938, გვ. 31—45.

⁴ ა. გაწერელია, რჩეული ნაწერები, I, თბ., 1977, გვ. 215—218.

ქართული ეკლესიის მხრივ შოთას დევნის უსაფუძვლო აზრს“ (გვ. 49). ა. გაწერელიას მხედველობაში აქვს კათალიკოს კ. ცინცაძის (1866—1952) ნაშრომი — „ვეფხისტყაოსნის მსოფლმხედველობათათვის“, რომელიც ავტორს დაუწერია 1936 წელს. მაგრამ დიდხანს მის არქივში ყოფილა დაცული და მხოლოდ 1966 წელს უხილავს ხაშრომს დღის სინათლე. დამოწმებული ნარკვევი დაბეჭდილია კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის კრებულში — „შოთა რუსთაველი. ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი“ (თბილისი, 1966, გვ. 226—274; ხელმოწერილია კ. ეკაშვილის ფსევდონიმით). ნარკვევს ახლავს სარედაქციო შენიშვნა. აქ, სხვათა შორის, იკითხება: „ავტორს (ე. ი. ეკაშვილს — კ. ცინცაძეს, — ა. ბ.) მთელი რიგი საკითხები ანლებურად აქვს დაყენებული და ორიგინალურად გადაწყვეტილი. ავტორის მიზანია დაასაბუთოს, რომ შოთა რუსთაველი არის ქრისტიანული მსოფლმხედველობის პოეტი. აქვე შევნიშნავთ, რომ ავტორის ზოგიერთ დებულებას რედაქცია არ ეთანხმება, ან უკეთეს შემთხვევაში, საკამათოდ მიაჩნია“ (გვ. 227, შწშ.).

კ. ცინცაძის ნარკვევი ნამდვილად დიდად ფასეულია. ჩვენ დაბედვისთანავე გამოვეხმაურეთ მას და აღვნიშნეთ: „კ. ცინცაძის ნაშრომი საერთოდ ფრიალ საყურადღებოა. ავტორი საბუთიანად ამტკიცებს, რომ ვეფხისტყაოსნის რელიგიური მსოფლმხედველობის საფუძველია ქრისტიანული აღმსარებლობა. ამასთან ერთად ნარკვევში განვითარებულია რიგი აშკარად მოთარღი და მიუღებელი მოსაზრება. ალბათ, ამით არის გამოწვეული საგანგებო სარედაქციო შენიშვნა“, რომელიც ზემოთ დავიმოწმეთ.

კ. ცინცაძის ამ ნაშრომის თაობაზე იმას ვიტყვი, რომ მკვლევარი სრულიად ვერ ასაბუთებს, თითქოს უსაფუძვლოა კლერიკალური საზოგადოების მხრივ ვეფხისტყაოსნის დევნის თვალსაზრისი. მეტიც, კ. ცინცაძე იზიარებს მოსაზრებას ანტონ კათალიკოსის მხრივ ვეფხისტყაოსნის ხელყოფაზე. კ. ცინცაძე წერს: „ფაქტი უტყუარია: ანტონმა (გარდაიც. 1788) ჯერ „აღუკრძალა ქართველთა კითხვა ვეფხისტყაოსნისა“, ხოლო როდესაც ამ საშუალებამ ვერ გაჭრა, მიმართა აღმინისტრაციულ ზომებს, „მრავალნი დაბეჭდილნი ვეფხისტყაოსანნი დასწვნა და შთააყრევინა მტკვარში“⁵. ჩვენ არ შევდივართ იმის განხილვაში. თუ რამ აძულა მეთვრამეტე საუკუნის ქართველთა შორის „სწორუბოვარი მეცნიერი“ (პროფ. კ. კეკელიძე) ჩაედინა ასეთი ბარბაროსობა. ვიმეორებთ. ფაქტი უტყუარია და მას აღვნიშ-

⁵ აღ. ბარამიძე. ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. V. თბ., 1971. გვ. 103 (უკრისივი ახალია. — ა. ბ.).

⁶ სქოლიოში მითითებულია „მოხილვა“ (ტიმოთე გაბაშვილისა). გვ. 154. შენიშვნა პლატონ იოსელიანისა.

ნავთ მწუხარებით, მაგრამ იგი არ მიგვაჩნია იმდროინდელი ქართველი საზოგადოების კლერიკალურად განწყობილი წრეების სულისკვეთების შედეგად“ (გვ. 230). შენიშვნებში კ. ცინცაძე ეხება მიტროპოლიტ ევგენი ბოლხოვიტინოვის ცნობას ვეფხისტყაოსნის ვანტანვისეული გამოცემის განადგურების თაობაზე და ამბობს, ამ ცნობას ბოლხოვიტინოვს მიაწვდიდაო მისი მთავარი კონსულტანტი მიტროპოლიტი ვარლამ ერისთავი: „ვეფხისტყაოსნის დაწვა, მტკვარში გადაყრის ამბავი ვარლამს თვით ექნება გაგონილ-ნანახი, იგი მოწაფე იყო ანტონ კათალიკოსისაო“ (იქვე, გვ. 264—265, შნშ. 24).

ანტონის მოქმედებას კ. ცინცაძე უწოდებს „აუტოდაფეს“ და ასკვნის: „ანტონის აუტოდაფეში არც კლერიკალურად და არც არაკლერიკალურად განწყობილ ქართველ საზოგადოებას წილი არ უძეგს, ანტონმა. ჩანს რაღაც განსაკუთრებული მოსაზრებით ჩაიდინა ეს სატყმე, მაგრამ ვეფხისტყაოსნის პოპულარობა ვერ შეარყია. თავის სახელს კი საკმაოდ დიდი ჩრდილი მიაყენა. სწორედ რომ იმაზედ შეიძლება ითქვას ის, რაც მან თქვა რუსთაველისათვის, — „ამაოდ დაშვრა, სანანურ არს ესე!“ (გვ. 231)..

ჩვენ ქვემოთ დაეუბრუნდებით კ. ცინცაძის დამოკიდებულებას ბოლხოვიტინოვის ცნობისადმი. აქ მოკლედ შევეხებით მის ზოგიერთ მოსაზრებას ვეფხისტყაოსნის უმნიშვნელოვანეს საკითხებზე. კ. ცინცაძე უთუოდ სწორუბოვარი ავტორიტეტია „საღვთო წერილის“ ცოდნაში. სავსებით დამარწმუნებელია მის მიერ მოხმობილი და გაანალიზებული მასალები ვეფხისტყაოსნის ბიბლიურ მოტივებზე. სამწუხაროდ. ამასვე ვერ ვიტყვით კ. ცინცაძის შეხედულებაზე ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მხატვრული რაობისა და ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების შესახებ. ჩვენ ადრეც ვწერდით და ახლაც გავიმეორებთ. რომ ყოვლად შეუწყნარებელია და აშკარად მცდარია ვეფხისტყაოსნის მთავარი პერსონაჟების — ნესტანისა და ტარიელის ცინცაძისეულ დახასიათება: კ. ცინცაძის მოსაზრებით. ვეფხისტყაოსნის „მთავარი ლაღებითი ხასიათის გმირი არ არის ტარიელი“⁷. ტარიელი თვითონ „ოაგუნურია“ (გვ. 247). აჰყოლია „განებიერებული ქალის (ე. ი. ნესტანის — ა. ბ.) სურვილს და არბევს ხატაეთს“ (გვ. 242). „ის არის აღმასრულებელი ამ თვითნება უფლისწულის ახირებისა და ბოროტი რჩევა-დარიგებისა“ (იქვე. კურსივი ჩემია -- ა. ბ.). ტარიელი მხოლოდ „თავის მკლავზე იყურება“ (გვ. 243). თითქოს უარესი ხასიათის პატრონი ყოფილა ნესტან-დარეჯანი. კ. ცინცაძე ამბობს, რომ ნესტანის ტარიელს აძლევს ისეთ რჩევა-დარიგებას, „რომელშიაც შეზავებულია ცრუობა, ურცხვობა, ვერაგობა, მშობელთა უპატივემეულობა,

7 ვეფხისტყაოსნის მსოფლმხედველობისათვის. (კურსივი ავტორისა, ა. ბ.).

მეფის დამცირება-შეურაცხყოფა, ქვეყნისა და სამშობლოს განწირვა და მხოლოდ და მხოლოდ თავმოთნეობა“ (გვ. 243). თურმე „ნესტანის სულიერი განწყობილება... სწორედ შვაჲდთა ვნებათა კონას წარმოადგენდა“ (გვ. 271). ნესტანი თითქოს „თვალზარბია“, „სულსწრაფი“, რომელიც „ოცნებობს მამის სიცოცხლეშივე ხელმწიფედ გახდომას“, „ადრე იწყებს დიაცურად ცხოვრებას“, „საზოგადოდ, ზრუნავს მხოლოდ პირადი გრძნობების დაკმაყოფილებისათვის“ (გვ. 246)). დავარქაჯის „მოწაფისაგან“ აბა, სხვა რა იყო მოსალოდნელიო. ამიტომაც გასაკვირი არ არის, რომ ნესტანისა და ტარიელის „ბოროტად დაწყებული საქმე ბოროტადვე გათავდაო“ (გვ. 244). ვეფხისტყაოსნის მკვლევართ კი გვეგონა, რომ ვეფხისტყაოსნის იდეას გამოხატავდა რუსთველის უკვდავი სიტყვები „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია!“ თურმე ნუ იტყვიო, ბოროტად დაწყებული საქმე ბოროტადვე დამთავრებულა! სადღაა სიყვარულის ზეიმი?!

კ. ცინცაძე ტარიელს მთლად მიწასთან ასწორებს. მკვლევარი ადვალად უსწორებს ანგარიშს რუსთველის ლირიკულ შეძახილს: „მო, დავსხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გვდის შეუშრობილი; მისებრი მართ დაბადებით ვინმეა ყოფილა შობილი!“ აქაოდა ეს „ცრურუსთველის“ ნაყალბევი შაირიაო (გვ. 241, 244). კ. ცინცაძე თავისუფლად იქნებს იმ ყბადაღებულ მეთოდს აკვირებული აზრისათვის მიუღებელ ტექსტებს რომ უსაბუთოდ ყალბად აცხადებენ. კ. ცინცაძე თილის. რომ მთლიანად ყალბია ვეფხისტყაოსნის პროლოგ — ეპილოგი: „ვეფხისტყაოსნის მშვენიერ სხეულზე მიკორძებულია ორი ჯორცმეტი წინასიტყვაობისა და ბოლოსიტყვაობის სახითო“ (გვ. 241). კ. ცინცაძე იმეორებს კ. კეკელიძის ადრინდელ და შემდეგ მას ძიებრე უარყოფილ თვალსაზრისს ვეფხისტყაოსნის სწორედ უმშვენიერესი ნაწილის, პროლოგის ჩანართობის თაობაზე. ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, ოღონდ ვიტყვიო, რომ კ. ცინცაძის ნარკვევს მკაფიოდ აქვს აღბეჭდილი კ. კეკელიძის ძველი (1924 წლის დროინდელი) რუსთველოლოგიური ნააზრევის ზომოქმედება. ამით აიხსნება კ. ცინცაძის განცხადება: „რუსთაველი და შოთა ჩვენ პირობით „ტერმინებად“ მიგვაჩნია ვეფხისტყაოსნის ავტორისათვისო“ (გვ. 261), შნშ. 7). მკვლევარი იქვე იმოწმებს კ. კეკელიძის „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ (პირველი გამოცემის) მეორე ტომის შესაფერის გვერდებს.

კარგი. ეთქვათ. ვეფხისტყაოსანს მოგვევით რუსთველური „მო, დავსხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გვდის შეუშრობილი“, რა ვუყოთ პოემის სათაურს (ვეფხისტყაოსანი?) ვეფხისტყაოსანი ღომ ვეფხისტყავით შემოსილი პერსონაჟის მხატვრული სახეა! ეს პერსონაჟი ხომ ტარიელია. ამიტომაც პოემის ზოგიერთმა უცხოელმა მთარგმნელმა გაშიფრა ამ სახის მნიშვნელობა და ძეგლს ებრალოდ „ტარიელი“

უწოდა (ვეფხისტყაოსნის ქართულ ხალხურ ვერსიასაც „ტარიელიანი“ ეწოდება!). ამით კი ამ მთარგმნელებმა ძლიერ გააღარბეს დიდებუ-
ლი პოეტური სახის ავტორისეული მდიდარი მხატვრული შინაარსი.
მერე და ტარიელი იმიტომ არის ვეფხისტყაოსნით შემოსილი (ვეფხი-
ტყაოსანი) რომ ვეფხი ასახიერებს ნესტანს. ბუნების ეს ლაღი და
მშვენიერი ქმნილება ნესტანის პოეტური სიმბოლოა. მოვივრონთ
თვითონ ტარიელის სიტყვები (657,1—2):

რომე ვეფხი შვენიერი სახელ მისად დამისახავს,
ამად მიყვარს ტყავი მისი, კაბად ჩემად მომინახავს.

თქმული, ვგონებ, კმარა⁸. მცდარია კ. ცინცაძის ვარაუდი, თითქოს
ვეფხისტყაოსნის კომპოზიციისა და იდეური შინაარსისათვის მთავარია
არაბეთის ამბავი, ხოლო ინდოეთის ამბავი მხოლოდ „შედარებით
წვრილმანია“ (გვ. 273, შწშ. 60).

ძალზე საინტერესოა. ორიგინალურია და ანგარიშგასაწევი (თუშ-
ცა სადავოა) კ. ცინცაძის მოსაზრებანი ვეფხისტყაოსნის შექმნის გა-
რემოებისა და თარიღის თაობაზე. ჩვენ ვფიქრობდით და ვფიქრობთ,
რომ ვეფხისტყაოსანი ავითარებს ქალის პატივისცემისა და თაყვანის-
ცემის იდეას, ქალისა და მამაკაცის მორალურ-ინტელექტუალური თა-
ნასწორობის თვალსაზრისს. გარკვეული ასპექტით რუსთველი შესაძ-
ლებლად თვლის ქალისა და მამაკაცის თანასწორობას პოლიტიკურ-
უფლებრივ სფეროშიც. პოეტი იცავს ქალის გახელმწიფების კანონ-
ზომიერებასა და გონივრულობას. ამისათვის იგი გვთავაზობს „მოს-
წრებულ მხატვრულ აფორიზმს“ — „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს.
თუნდა ხეადია“. ამის გამო კ. ცინცაძე შეგვენიშნავს: „ეს „მოსწრებუ-
ლი მხატვრული აფორიზმი“ კი არ არის, როგორც ფიქრობს ა. ბარა-
მიძე, არამედ პერიფრაზია ქრისტიანული სწავლის ერთ-ერთი მთა-
ვარი დებულებისა, — „არა არს რჩევა მამაკაცისა. არცა დედაკაცისა,
რამეთუ თქვენ ყოველნი ერთ ხართ“ (გალ. 3,28). ეს სიტყვები მოცი-
ქელისა ის ქვაკუთხედია, რომელზედაც აშენებულია ვეფხისტყაოსა-
ნი და რომლებმაც მოახდინეს უდიდესი რევოლუცია ქართველთა შგ-
ნებაში ქალის ვაჟთან თანასწორობის საკითხში“ (239). განა ლეკვი
ლომისა სწორია...“ კარგავს მშვენიერი აფორიზმის თვისებას იმიტომ,
რომ შესაძლებელია (თუშცა აუცილებელი არაა) ის ერთგვარად ეწყა-
რებოდეს საღვთო წერილის მოძღვრებას? მაგრამ ეს არ არის მთავა-
რი. დამოწმებული აფორიზმის მოხმობა და თინათინის გახელმწიფე-

⁸ ვრცლად ამის თაობაზე საუბარია ჩვენს მონოგრაფიულ ნარკვევში: „შოთა
რუსთველი“ (1958, 1966, 1975), თავი — ვეფხისტყაოსნის მთავარი თემისა და მთა-
ვარი პერსონაჟების შესახებ“.

ბის ეპიზოდი რომ XII ს. საქართველოს კონკრეტულ-ისტორიული სინამდვილის (— თამარის გახელმწიფების) ანარეკლია, ახლა ეს თითქმის საყოველთაოდ გაზიარებული აზრია. ივანე ჯავახიშვილმა შენიშნა, ჯერ კიდევ XVII ს. ისტორიკოსმა ფარსადან გორგიჯანიძემ შეამჩნიაო, რომ რუსთველის აფორიზმი („ლეკვი ლომისა...“) სწორედ თამარის გამეფების ამბავს გულისხმობს⁹. ი. ჯავახიშვილი, ჩვენც და ზოგი სხვაც ვფიქრობდით, რომ რუსთველმა მხატვრული ენით დასაბუთა თამარის გამეფების კანონზომიერება და გონივრულობა. ი. ჯავახიშვილი ამბობს, რომ მართალია, გარკვეული წინააღმდეგობის მიუხედავად, გიორგი მესამემ თამარის გახელმწიფებით გადაწყვიტა ქალის გამეფების შესაძლებლობის საკითხი, მაგრამ ამით „ბრძოლა არ ჩამქრალა“, ქალის გამეფების მოწინააღმდეგე კონსერვატიული ძალები ფარ-ხმალს არ ჰყრიდნენ და ყოველ ხელსაყრელ შემთხვევას იყენებდნენ ძველი წესების აღსადგენად. „არაერთი გარემოება გვაფიქრებინებს, — წერს ი. ჯავახიშვილი, — რომ ქალის მეფობის პრობლემა შოთას დროს სრულებითაც დრომოჭმული საკითხი არ ყოფილა. ჩვენი მგოსანი ამ უფლებამოსილობის საუკეთესო მომხრე მებრძოლთაგანი ჩანს... ქალის უფლების პრობლემისა, საქართველოს მაშინდელი პოლიტიკური ვითარებისა და, კერძოდ, თამარის პირადი თავგადასავალის ანარეკლი შოთას თხზულებაში საკმაოდ მოჩანს“¹⁰.

კ. ცინცაძე სულ სხვანაირად ფიქრობს და სხვაგვარად მსჯელობს. კ. ცინცაძის თაღსაზრისით. როდესაც საქართველოში დინასტიური კრიზისი შეიქმნა (მეფის გვარის გამგრძელებელი ვაჟიშვილი არ ჰყავდა), გიორგიმ მტკიცედ გადაწყვიტა „ტახტზე აეყვანა თავისი ქალი თამარი“. გიორგიმ კარგად იცოდაო, რომ საკარო საზოგადოებაში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ კარის მგოსნები. გიორგიმ მოისაზრაო თავისი მიზნისათვის გამოეყენებინა იმ დროს უკვე სხელმოხვეწილი პოეტი შოთა რუსთველი. მეფემ თავისი განზრახვა გაანდო პოეტს და დაავალა მას დაეწერა შესაფერისი თხზულება¹¹. რუსთველს დიდებულად სრულუყვია ეს დავალება („დაიყვითა“). კ. ცინცაძე წერს: „გიორგი მესამის დინასტიურმა წადილმა საქართველოს მისცა „ღმერთისა სწორი მეფეთა-მეფე თამარი“ და გენიალური მხატვრული ნაწარმოები ვეფხისტყაოსანი“ (გვ. 240).

⁹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, 1956, გვ. 46.

¹⁰ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, 1956, გვ. 27—28 (ნარკვევი დაწერილია 1934 წელს).

¹¹ კ. ცინცაძე, ვეფხისტყაოსნის ავტორის მსოფლმხედველობისათვის, გვ. 237—240, 269.

რა თქმა უნდა, კ. ცინცაძე გვთავაზობს თავისთავად საინტერესო კონცეფციას¹². ოღონდ იგი მკვლევრის მაცუწნებელი ვარაუდია და საბუთიანობის ნიშანწყალი არ ახლავს. შეკვეთით თხზულებების შექმნა მიღებული იყო შუა საუკუნეების აღმოსავლეთშიც და დასავლეთშიც. დაკვეთითაა შესრულებული რიგი დასავლური სარაინდო რომანები და აღმოსავლური წარმოშობის სამიჯნური და სავმირო პოემები. შორს რომ არ წავიდეთ, დაკვეთით შეიქმნა ფირდოუსის შაჰნამე. გორგანის ვისრამიანი, ნიზამის ზოგიერთი პოემა. ოღონდ პოეტი—ავტორები საგანგებოდ აღნიშნავდნენ ხოლმე ამ გარემოებას და ღირსებისამებრ ქება-დიდებათ ამკობდნენ მათ კეთილისმყოფელ დამკვეთებს. ვეფხისტყაოსანში საამისოდ არაფერია თქმული (გიორგი მეფის სახელი შინიშნებული არაა). სამაგიეროდ რუსთველი ხოტბას უქაღვინის მეფე შზე — თამარს და მის „ლომს“, რომელსაც „ჰშვენის ხმარება შუბისა, ფარ-შიმშერისა“. პროლოგის მეტაფორა: („ლომი“) გახსნილია ეპილოგში და მის შესატყვისად დასახელებულია დრონი (—თამარის მეუღლე დავით სოსლანი).

კ. ცინცაძის კონცეფციით, ვეფხისტყაოსანი შეთხზულია ღუქხა ბატონიშვილის აჯანყების ჩაქრობისა და გიორგის სიკოცხლეში თამარის მეფედ ხელდასხმას შორის, ე. ი. 1177—1179 წლებს შუა¹³. გიორგი მესამის მოუხსენებლობას და თამარის ქების ვითომდა უაღვილობას მკვლევარი ადვილად იცილებს თავიდან. იგი წერს: „წინასიტყვაობაში აღნიშნული თამარის ხსენება (სტროფი 3--5) არაუხსენებრად არის ჩართული სხვადასხვა ავტორების ნაწარმოებთა ნაფლეთეშ-შა“ (გვ. 237). როგორც ზემოთაც შევხიშნეთ, კ. ცინცაძის ფიქრით, ვეფხისტყაოსნის პროლოგ ეპილოგი თითქოს შეუსაბამო ცნობების შემცველია, რუსთველს არ ეკუთვნის და სხვადასხვა ავტორის ნახელავია (კ. ცინცაძე არ ცდილა ამოეხსნა პროლოგის მეტაფორული ლომის ვინაობა, ვინც არ უნდა ყოფილიყო პროლოგის ამ ნაწილის ავტორი).

კ. ცინცაძის ნაზრევეში შეინიშნება ერთი მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა. ერთგან მკვლევარი მოგვეთხრობს იმის თაობაზე, რომ ტიმოთე გაბაშვილი, რომელიც საშინლად კიცხავს რუსთველს, არაფერ სააუგოს არ ამბობს „ვისრამიანის“, „ლეილ-მეჩუნდიანის“, „ბარამეჟურიანისა“ და სხვა მათ მსგავს თხზულებებზე. ეს იმიტომო,

¹² ეს კონცეფცია გაიზიარა (წყაროს დაუსახელებლად) და განავითარა თამაზ ჰილაძემ („ვარდის დერეკლობის ნიშანი“, „მნათობი“, 1963, № 10, 11; შდრ. ჩვენს რეცენზია დასახელებულ ნაშრომზე — „ვეფხისტყაოსნის ერთი ახლებურად წაქითვის გამო“, „მნათობი“, 1984, № 2).

¹³ კ. ცინცაძე, ვეფხისტყაოსნის ავტორის მსოფლმხედველობისათვის. გვ. 237—240.

განმარტავს კ. ცინცაძე, რომ: „აღნიშნული თხზულებანი ნათარგმნია უცხო ენიდან და ეკუთვნიან არაქრისტიან ავტორებს, ვეფხისტყაოსანი კი დაწერილია არა მხოლოდ ქართველის და ისიც ქრისტიანის მიერ, არამედ „ბერისაგან“ (გვ. 262). მართალია, ბერისაგან მკვლევარს წინწყლებში აქვს მოთავსებული, მაგრამ მისი შინაარსი ესმის ან თავისი პირდაპირი მნიშვნელობით (ბერი, მონაზონი), ან მოსუცის (ბერიკაცის) მნიშვნელობით. ასეთი იყო ტრადიციად და მიუთითებს წყაროზე რუსთველის იერუსალიმში ჩასვლისა და ჯვრის მონასტრის განახლების შესახებ. ბერ — მონაზვნად გავიგებთ სიტყვა „ბერს“ თუ ბერიკაცად. სულ ერთია, იგი შეუფერებელი იქნება რუსთველისათვის, თუკი ვეფხისტყაოსანი პოეტს დაუწერია 1177—1179 წლებს შუა. მკვლევარი გრძნობს ამ წინააღმდეგობას და მის დასაძლევად ანუ გამოსავალს პოულობს. მსოფლიოს ბევრი კლასიკური ნაწარმოება („ლვთაებრივი კომედია“, „ფაუსტი“, „ევგენი ონეგინი“) ხანგრძლივი დროის მანძილზე იქმნებოდა, იქნებ ვეფხისტყაოსნის დაწერამაც ასევე დიდი დრო მოითხოვაო. გიორგი მეფეს დინასტიური საკითხი აწუხებდა, მისი დავალებით მომზადდა ვეფხისტყაოსანი, „შეიძლება გიორგის სიცოცხლეში დაიწერა და გამოქვეყნდა (პოემის) ნაწილი, თუნდაც 34—192 სტროფები. რაც გიორგი მეფისათვის საცხებით აკმაღარისი იყო“ (გვ. 269). კი, მაგრამ მაინც რა დროის განმავლობაში იწერებოდა ვეფხისტყაოსანი? 1177—1179 წლებში რუსთველი ძლიერ ახალგაზრდა უნდა ყოფილიყო, ჯვრის მონასტრის ფრესკის მიხედვით კი იგი ღრმად მოხუცია¹⁴. საეპქოა და დაუსაბუთებელი ვეფხისტყაოსნის ასე ნაწილ-ნაწილ შეთხზვა-გამოქვეყნება. თუ გიორგი მეფისათვის საინტერესო ნაწილი პოემისა მის სიცოცხლეში გავრცელდა, რატომ ერთი სიტყვითაც არ მოიხსენია პოეტმა თავისი მბრძანებელი და შრომის დამკვეთი? რატომ დაარღვია ტრადიციით განმტკიცებული წესი? და კიდევ რამდენი ამდაგვარი კითხვის დასმაა შესაძლებელი?

კ. ცინცაძე იცნობს და იყენებს ევგენი ბოლხოვიტინოვის წიგნს— „Историческое изображение Грузии...“ ამ წიგნის შესახებ საკმარის ბევრია თქმული და დაწერილი ჩვენშიც, რუსეთშიც და უცხოეთშიც. ცნობილია, რომ ბოლხოვიტინოვის წიგნის ზეგავლენით შეუდგა ახალგაზრდა მარი ბროსე ქართულის შესწავლას. ბიბლიოგრაფიულ-

¹⁴ თანამედროვე თვალსაზრისით, რუსთველი უნდა დაბადებულიყო XII საუკუნის სამოციანი წლების ბოლოს, თუ სამოცდაათიანის დასაწყისში. ამ ვარაუდს დაეყარა რუსთველის დაბადების 800-წლისთავი, რაც დიდი ზეიმით აღინიშნა ჩვენში და ჩვენი ქვეყნის გარეთაც 1966 წელს.

იშვიათობად ქცეული ეს წიგნი 1978 წელს ფოტოტიპურად გამოსცა და დამატების სახით თავის გამოკვლევას დაუერთო გურამ შარაძემ¹⁵.

გ. შარაძის ნაშრომის პირველი ნაწილი საყურადღებო გამოკვლევას, სადაც, ჩემი შთაბეჭდილებით, ძირითადად სწორადაა განხილულ-განალიზებული ბოლხოვიტინოვის წიგნთან დაკავშირებული ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხები, საერთოდ სწორადვეა შეფასებული რუსი მეცნიერის რუსთველოლოგიური დაკვირვებანი. ოღონდ ისიც სათქმელია, რომ თვითონ ბოლხოვიტინოვის წიგნი მრავალ სწორ საინფორმაციო მასალასთან ერთად შეიცავს რიგ აშკარად მცდარ ცნობას ჩვენი ისტორიული წარსულიდან. ბოლხოვიტინოვი ტენდენციურად აშუქებს და უხეშად ამახინჯებს ისტორიული სინამდვილის ცალკეულ ფრიად მნიშვნელოვან მხარეებს, რითაც მკითხველს ყალბ წარმოდგენას უქმნის ჩვენი ქვეყნის კულტურული ცხოვრების ვითარებაზე. ბოლხოვიტინოვის წიგნის გამოცემა საჭირო და სასარგებლოა, მაგრამ გამომცემელს კრიტიკულად უნდა განეხილა და მკითხველისათვის მიეთითებინა ამ უხეში შეცდომების თაობაზე (რასაკვირველია, იმას არსებითი მნიშვნელობა არ აქვს, რომ ბოლხოვიტინოვის შეცდომებისათვის პასუხისმგებელი არიან უპირატესად მისი ქართული ინფორმატორები და კონსულტანტები. მთავარი ინფორმატორი და კონსულტანტი იყო მიტროპოლიტი ვარლამ ერისთავი).

ე. ბოლხოვიტინოვის წიგნის შეცდომათა მხილების უგულვებელყოფით გ. შარაძემ თვითონ დაუშვა სამწუხარო შეცდომა (ამ შეცდომის გამოსწორებას იგი შემდგომ შეეცადა).

ჩვენს გაკვირვებას იწვევს ერთი გარემოება. გ. შარაძე ძალიან გულმოდგინედ და გამოწვლილვით იკვლევ-იძიებს ყველაფერს, რაც კი ბოლხოვიტინოვის შესახებ ჩვენში დაწერილა, კერძოდ, რუსი სწავლულის დამოკიდებულებაზე ვეფხისტყაოსნის საკითხებისადმი. მკვლევარი საგანგებოდ და ვრცლად იხილავს ძველსა და ახალ ცნობებს ვეფხისტყაოსნის დევნის თაობაზე. ამავე დროს მას მხედველობიდან გამორჩენია კ. ცინცაძის ზემოთ დამოწმებული რუსთველოლოგიური ნაშრომი, რომელიც 1966 წელს გამოქვეყნდა და სხვა საკითხთა შორის ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის ხელყოფის საკითხსაც ეხება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კ. ცინცაძე თავის მხრივ ადასტურებს ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის ფიზიკური განადგურების ცდის სისწორეს. კ. ცინცაძე თვლის, რომ სათანადო ინფორმაციას ბოლხოვიტინოვს მიაწვდიდა მიტროპოლიტი ვარლამ ერისთავი, რომელსაც რუსთველის პოემის „დაწვა, მტკვარში გადაყრის ამბავი თვით ექნებოდა

¹⁵ გ. შარაძე, ევგენი ბოლხოვიტინოვი პირველი რუსი რუსთველოლოგი. თბ., 1978, 102—104 გვ.

გაგონილ-ნანახი, იგი მოწაფე იყო ანტონ კათალიკოსისაო“ (გვ. 265). ვიმეორებთ, ჩვენ გვიკვირს, როგორ გამორჩა მკვლევარს მისთვის ეგოდენ საჭირო წყარო.

ე. ბოლხოვიტინოვის ცნობას ნაბეჭდი ვეფხისტყაოსნის განადგურების შესახებ „პირველად ყურადღება მიაქცია ალ. ბარამიძემო“. — წერს გ. შარაძე თავის მონოგრაფიაში (გვ. 77) და სქოლიოში მიუთითებს ჩვენს სხვადასხვა ნარკვევებზე, სადაც კი საძიებელ საკითხზეა საუბარი. პირველად დასახელებულია „ერთი ფაქტიური ცნობა ვეფხისტყაოსნის დეკანის ისტორიიდან“, რომელიც 1936 წელს გამოქვეყნდა („ლიტერატურული საქართველო“, № 10) და გადაბეჭდილია ჩვენი „ნარკვევების“ პირველი წიგნის 1945 წლის გამოცემაში. ცნობა და მითითება, რა თქმა უნდა, ზუსტია. ოღონდ იმავე 1936 წლით არია დათარიღებული კ. ცინცაძის გამოკვლევა. მაშასადამე, ჩვენ და კ. ცინცაძეს ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ერთდროულად შეგვისწავლია ბოლხოვიტინოვის წიგნი, ერთსა და იმავე საკითხზე გაგვიმახვილებია ყურადღება და არსებითად ერთი და იგივე დასკვნა მიგვიღია (ეს გარეშობა, რასაკვირველია, მეტყველებს დასკვნის თავისთავად ობიექტურ ხასიათზე). თქმ: არ უნდა, არც ჩვენ და არც გ. შარაძეს არ შეგვეძლო გვცოდნოდა კ. ცინცაძის გამოკვლევის არსებობა 1966 წლამდე, უკეთ, ამ წლის მიწურულამდე, როდესაც იგი დაიბეჭდა ხელნაწერთა ინსტიტუტის კრებულში. ჩვენ გამოქვეყნებისთანავე მივაქციეთ ყურადღება კ. ცინცაძის ნარკვევს და ის განვიხილეთ მოხსენებაში, რომელიც წაკითხული იყო თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესიაზე 1967 წლის 29 აპრილს (მოხსენების ტექსტი დაბეჭდილია ჩვენი „ნარკვევების“ V წიგნში. 1971 წ.). გ. შარაძის სპეციალური მონოგრაფია ბოლხოვიტინოვზე გამოვიდა 1978 წელს (კ. ცინცაძის წერილის პუბლიკაციიდან 12 წლის შემდეგ) და, ცხადია, მას მოეთხოვებოდა ანგარიში გაეწია კ. ცინცაძის ნაშრომისათვის. მაგრამ, ჩანს, როგორღაც იგი გამორჩა. ამით არის გამოწვეული, რომ გ. შარაძე გვეპაექრება ჩვენ და ბატონ აკაკი შანიძეს (ა. შანიძეს დამოწმებული აქვს ჩვენი წერილი).

ქართული მწერლობის საკითხებს ეძღვნება ე. ბოლხოვიტინოვის წიგნის VI და VII კარები: VI О грузинских летописях и других в народе обращающихся книгах (79—83); VII. О грузинском стихотворстве и музыке (83—96).

ე. ბოლხოვიტინოვი ამბობს, რომ ბევრი ძველი ძეგლის დაღუპვის მიუხედავად, ქართველებმა მაინც შემოინახეს „ზოგიერთი გადანაშთი“ თავიანთი მწერლობისა. ასახელებს საისტორიო თხზულებებს, ანტონის „წყობილისიტყვაობას“ და „მარტირიკას“, სხვადასხვა ნათარგმნ სასუ-

ლიერო და საისტორიო ნაწარმოებებს, „თელემაქს“ და ეზოპეს იგავ-არაკებს. საერო მწერლობიდან დამოწმებულია (ნათარგმნი სპარსულიდან) ალექსანდრე დიდის ისტორია, იოსებ — ზილიხანიანი, ყარამანიანი, ომანიანი, ნარიმანიანი, ლეილ-მაჯნუნიანი და „სხვანიო“. დასახელებულია ავრეთვე სიბრძნე სიცრუისა (Сибрძне-сшцрue, т. е. мудролганне), ქილილა და დამანა, რომანები ბარამიანი, როსტომიანი, „განსაკუთრებით“ ჯერ კიდევ თამარ მეფის დროს შეთხზული „ორი სახელოვანი რომანი“ მოსე ხონელის ამირან-დარეჯანიანი და სარგის თმოგველის ვისრამიანი. ქართველები დიდად აფასებენ ორ უკანასკნელს „შეუღარებელი სილამაზის სტილისა და მრავალი სურათის მომხიბლაობისათვისო“.

VII კარში ნათქვამია, რომ ქართველებს ჰყავდათ თავისი გმირები და მათ აქვთ საგმირო პოემები. დასახელებულია როსტომიანი და „სხვანი“. „განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ორი უფრო ძველი ქართული პოემა — ვეფხისტყაოსანი (т. е. Барсова кожа) და თამარიანი (т. е. Хвала Тамаре)». ორივე შეთხზულია თამარის „შთაგონებით“ მისი მახლობელი დიდებულების რუსთველისა და ჩახრტხაქია მიერ. „ორივე, — განაგრძობს ბოლხოვიტინოვი, — ქართველებს დღემდე შემონახული აქვთ სრულად“, თუმცა საქართველომ განიცადა საუკუნეების მანძილზე მრავალგზისი შემოსევები, აოხრებანი, დაპყრობანი, რის შედეგადაც განადგურდაო მათი ბევრი ლიტერატურული ძეგლი (გვ. 86). ვეფხისტყაოსნის შინაარსი „თითქმის რომანიულიაო“, ამბობს რუსი მეცნიერი. დასასრულ ბოლხოვიტინოვი წერს, „Поэма сия (ე. ი. ვეფხისტყაოსანი — ა. ბ.) при царе Вахтанге V была в Тифлисе напечатана, однакож вскоре истреблена так, что ныне весьма редко можно видеть печатные оной Экземпляры» (იქვე).

ე. ბოლხოვიტინოვის ამ ცნობამ ჩვენ გვაფიქრებინა, რომ ვახტანგის გამოცემული ვეფხისტყაოსანი ძალით მოუსპიათ, გაუნადგურებიათ (ასე ფიქრობდა კათალიკოსი კ. ცინცაძე). ჩვენ იმასაც ვამბობთ, რომ ბოლხოვიტინოვის მოწმობა ამაგრებს — მეთქი პლატონ იოსელიანის მონათხრობს ვეფხისტყაოსნის დევნის თაობაზე.

გ. შარაძემ ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ ბოლხოვიტინოვის ტექსტი გულისხმობსო ვეფხისტყაოსნის განადგურებას მალე („ესკორე“) დაბეჭდვის შემდეგ ოლონდ, რასაკვირველია, „ესკორე“ არ ნიშნავს პოემის მოსპობას „გამოცემისთანავე“, როგორც ამბობს გ. შარაძე (ეეგ. ბოლხოვიტინოვი..., გვ. 91). თუმცა მალეს აშგეარ გაგებას იქვე ურთავს საგანგებო შენიშვნას: ე. ი. 1712 წლის მახლობელ

ხანებშიო“¹⁶. მკვლევრები კი პოემის განადგურებას ვარაუდობენ. ანტონ კათალიკოსის დროს (ანტონი კათალიკოსად პირველად ეკურთხა 1744 წელს, 1755 წელს ის გადააყენეს; ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ ტახტზე ასვლის, ე. ი. 1762 წლის, შემდეგ ერეკლემ კვლავ დაუბრუნა ანტონს კათალიკოსის თანამდებობა), ამიტომაც მალე არ ეგუჯა ამ დროსო. სავსებით საბუთიანი შენიშვნაა. საყურადღებო და ანგარიშგასაწეია გ. შარაძის მეორე შენიშვნაც. ბოლხოვიტინოვის წიგნის შესამე კარში (О богослужении и церковных книгах грузинских и о их церковной типографии, გვ. 60—64) მოთხრობილია, რომ საქართველოში ღვთისმსახურება სრულდება მშობლიურ ენაზე, რომ თურქების, სპარსელებისა და მთიელი ტომების ხშირმა გამანადგურებელმა თავდასხმებმა კინაღამ მთლიანად მოსპო ქართული საღვთო წერილი, ხელნაწერთა გადამნუსხავეებმა კი დაამახინჯეს ტექსტებიო. ვახტანგ VI-მ თბილისში გახსნა სტამბა და მოასწრო დაბეჭვდა ბიბლიის ზოგიერთი წიგნი, რომ „«за сим вскоре напали на Грузию персиане и при опустошении все сие заведение его истребили. Едва несколько печатных экземпляров спасено от гибели»“ (გვ. 61). ეს ციტატა, წერს გ. შარაძე, „გასაოცარი მსგავსებით,, თითქოს მისი ბუნებრივი გაგრძელებააო, გვაგონებს წიგნის 86-ე გვერდზე ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის მოსპობის შესახებ მოწოდებულ ცნობას“ (გვ. 96). დამოწმებულ ციტატებს შორის მსგავსება უდავოა, მაგრამ: ვფიქრობთ, ეს მსგავსება არ გამოდგება მკვლევრის დასკვნისათვის, თითქოს ვეფხისტყაოსნის ნაბეჭდი წიგნებიც იმსხვერპლა „გარეშე აგრესორულმა ძალებმა“. „ყველა ნიშნით, იუწყება გ. აშარაძე, აქ იგულისხმება შინაური აშლილობის ხელისშემწყობი გარეშე აგრესორული ძალების მიერ 1723 წელს თბილისზე თავდასხმა, დედაქალაქის აოხრება და ვახტანგისეული სტამბის ნანგრევებად ქცევა, მისი მიწასთან გასწორება და, ბუნებრივია, ვახტანგისეული ნაბეჭდი წიგნების განადგურება“ (გვ. 98, კურსივი აქაც და ქვემოთაც ჩვენია, — ა. ბ.). მკვლევარი განაგრძობს: „ე. ბოლხოვიტინოვი გასაოცარი სიზუსტით

16 ბოლხოვიტინოვის საანალიზო ტექსტს პირველად გამოქვეყნებულ ნარკვევში რამდენჯერმე სრულად ვიმოწმებთ“ (1936, 1945, 1952 წწ.), ხოლო ბოლოს კი 1966, 1975 წწ.) შეუქმნულად, მრავალწერტილის გამოყენებით. გ. შარაძე შეგვნიშნავს. თითქოს ჩვენ „უკანასკნელ ხანს“, ალბათ განზრახ შევეკუმშეთ ტექსტი, რომ სიტყვა „ესკორე“ აგვეშორებინა (ვითომ მკითხველის შეცდომაში შესაყვანად?). უამსიტყვოდ შეცნირული ღირებულება ეკარგება ტექსტსო (გვ. 89). გ. შარაძის შენიშვნა უადგილო და უსაფუძვლოა. ფაქტის მიფუჩეჩება (თუ დამალვა) ჩვენ აროდეს გუჯადრებია. უბრალოდ, საჭიროდ არ ჩავთვალეთ ხუთჯერ მთლიანად გავემეორებინა ერთი და იგივე ტექსტობრივი მასალა. ბოლოდროინდელ ნარკვევში ყურადღების ცენტრი სხვა საკითხზე გვექონდა გადატანილი.

ჩამოთვლის ვახტანგის სტამბაში დაბეჭდილი ბიბლიური და საეკლესიო შინაარსის წიგნებს: სახარება (1709 წ.) — დავითნი (1709, 1711, 1712, 1716 წწ.), სამოციქულო (1709 წ.), კონდაკი (1710 წ.), ლოცვანი (1710, 1717 წწ.), კურთხევანი (1713 წ.) — ჟამნი (1710, 1717, 1722 წწ.), რომელთა ცალები განადგურებულა 1723 წლის ისტორიული კატასტროფის დროს. ე. ბოლხოვიტინოვის მოწმობით, ასეთივე ბედი წვევიაო ვახტანგის სტამბაში 1712 წელს დაბეჭდილ ვეფხისტყაოსანს“ (გ. შარაძე, გვ. 101—102).

ვახტანგისეული სტამბის საეკლესიო წიგნების განადგურებას ე. ბოლხოვიტინოვი აქ მიაწერს სპარსელებს (გვ. 61), წიგნის წინა (62) გვერდზე საეკლესიო წიგნების მოსპობის მიზეზად ის საერთოდ თვლის მუსლიმანების (თურქების, სპარსელების, მთიელების, ე. ი. ლეკების) აულაგმავ, ამოხრებელ თავდასხმებს. ბოლხოვიტინოვის მონათხრობს ბუნებრივად აზის გარკვეული კონფესიური სულისკვეთების დადი. თბილისის აოხრება (და, ალბათ, ვახტანგის სტამბის დანგრევა) არსებითად გამოიწვია შინაგანი უკეთური ძალების მოქმედებამ (ქართლ-კახეთის საბედისწერო კონფლიქტმა). მაგრამ, ასე თუ ისე, საფიქრებელია, მართლაც განადგურდა ვახტანგის სტამბაში შემორჩენილი ხაზბეჭდა პროდუქცია, მით უფრო ბევრი ჯერ კიდევ ხელუხლებელი-გვიან ნაბეჭდი (მაგალითად, ჟამნის ბოლო გამოცემა ეკუთვნის 1722 წელს) და გაუსაღებელი წიგნები.

ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ სასულიერო-საეკლესიო ლიტერატურას მაინცდამაინც ფართო მკითხველი არც ეყოლებოდა (და, მაშასადამე, სტამბაში იქნებოდა დაგროვებული). სტამბის „საწყობში“ დახვავებული წიგნების განადგურება არ იქნებოდა საძნელო საქმე. ვითომ „ჩაწოლილი“ წიგნების კატეგორიას ეკუთვნოდა ვეფხისტყაოსანი? მოვიგონოთ ცნობილი მეფისა და პოეტის თეიმურაზ პირველის (1589—1663) აღიარება: „არვის უნდა სახარება, არცა წიგნი მოციქულთა, „თუ საღვთო რამე მესიბრძნა, შიგა არვინ ჩაიხედევდა“. ჩემს „ნალაყბევ“ პოემებს კი დიდი მოწონება და ბევრი მკითხველი ჰყავდაო. თქმულს ადასტურებს არჩილიც (1647—1713), „წახდა ბევრი საღვთო წიგნი უყდოთა და უბუდობით, საშაიროს ინახევდენ სტავრის ბუდით ან ნახლობით“. საშაირო წიგნებად, საეკვო არაა, უწინარეს ყოვლისა იგულისხმება ვეფხისტყაოსანი. არჩილი თვითონ რუსთველს ალაპარაკებს (გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა): „საქართველო სავსე არის, ჩემი წიგნი ყველგან გაჰქუხს, ვის ლხინი აქვს, მას უბნობენ, ანუ ვისცა ვული უწუხს“. ნათქვამი შეეხება ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერებს. ვახტანგი თავმომწონედ აცხადებდა მის მიერ გამოცემული ვეფხისტყაოსნის წინასიტყვაობაში: „ამ ბეჭდვამ... გაცუდნა ყოვლნი მჩმახელნიო“. ნაბეჭდი ვეფხისტყაოსანი ახალი

ხილი იყო და მას დიდი ფასი მისცემია, ნაბეჭდს თითქოს ხელნაწერ-საც ამჯობინებდნენ. ასეთი საზოგადოებრივი განწყობილების ვითარებაში 1712 წელს დაბეჭდილ სანუკვარ წიგნებს 11 წლის მანძილზე ვინ გააჩერებდა სტამბაში უმოძრაოდ „აგრესორების“ გასაჩანაგებლად? გ. შარაძე გვარწმუნებს (ბოლხოვიტინოვის დამოწმებით) თითქოს „ნანგრევებად ქცეულ“ ვახტანგის სტამბაში დაიღუპა ვახტანგისვე ნაპირნახულევი ვეფხისტყაოსანი. ეს დაუჭერებელია. ე. ბოლხოვიტინოვის ციტირებული სიტყვები გულისხმობს ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის შეგნებული, გააზრებული, ორგანიზებული მოსპობა-განადგურების ფაქტს.

ბოლხოვიტინოვის ცნობა მართლაც ამაგრებს ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის განადგურების თაობაზე არსებული დაყენებითი გადმოცემის უტყუარობას.

ვეფხისტყაოსნის ხელყოფის შესახებ ჩვენ გვაქვს XIX საუკუნის ორი ცნობილი და ავტორიტეტული მეცნიერი ისტორიკოსის დოკუმენტური მოწმობა. ესენია პლატონ იოსელიანი (1809—1875) და თედო ჟორდანიანი (1854—1916). ამათი მოწმობის გაბათილების ცდას გ. შარაძემ მიუძღვნა თავისი მეორე მონოგრაფიული ნაკვევი — „პლატონ იოსელიანი — რუსთველოლოგი“ (თბილისი, „მეცნიერება“, 1980, 216 გვ.).

1852 წელს პ. იოსელიანმა გამოსცა ტიმოთე გაბაშვილის „მოხილვა“. როგორც ვიცით, ტიმოთე უდიერად იხსენიებს შოთა რუსთაველს („მთქმელი ლექსთა ბოროტთა, რომელმან ასწავა ქართველთა სიწმინდისა წილ ბილწება და გარყვნა ქრისტიანობა. ხოლო უწინარეს აჰენს უმეცართა საღმთოდ თარგმნეს ბოროტი ლექსი მისი“¹⁷. ამას თავის მხრივ პ. იოსელიანმა დაურთო: „ამა ჰაზრისავე იყო თვით კათალიკოსი ანტონი პირველი, რომელმანცა მრავალნი დაბეჭდილნი ჰედის ვახტანგის დროსა, 1710 (sic!) წელსა, ვეფხისტყაოსანნი დაჰსწვნა და შთააყრევინა მტკვარში და აღუკრძალა კითხვა წიგნისა ამის ქართველთა“. შესანიშნავ შრომაში „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“. რომელიც ავტორს გაუსრულებია 1867 წელს, გიორგის ნაამბობის თანახმად პ. იოსელიანი იმეორებს თავის წინანდელ ცნობას და წერს, ანტონ კათალიკოსმაო „დღესა ერთსა 80 დაბეჭდილი წიგნი (ვეფხისტყაოსანი, — ა. ბ.) ვახტანგ მეფისვე დროსა, შთააყრევინა მტკვარსა, ვითარცა წიგნი მავნებელი მკითხველთათვის და მომწამლეელი ქრისტიანთა გონებისა და გრძნობისა“. 1870 წელს „კავკაზში“ დაიბეჭდა პ. იოსელიანის საკმაოდ ვრცელი წერილი შოთა რუსთველზე. ამ წერილის მიზანია განხილვა-შეფასება რუსთველის ცხოვრება-წე-

¹⁷ ციტირებულია ე. მეტრეველის გამოცემის მიხედვით: ტიმოთე გაბაშვილის, მიმოსვლა, თბ., 1956, გვ. 80. შწშ.

პოქმედებისა (საგანგებოდ რუსულის მკითხველი საზოგადოებისათვის). მიუხედავად თავისი გარკვეული დანიშნულებისა, პ. იოსელიანს მაინც საჭიროდ დაუნახავს აღენიშნა, რომ ქრისტიანული ზნეობა და ცემამ და სპარსული პოეზიით გატაცებამ ანტონ კათალიკოსი ასეთ-ლა, აეკრძალა ვეფხისტყაოსნის კითხვა. მკითხველი ეძებდა მასში (ვეფხისტყაოსანში. — ა. ბ.). თავლს, პოულობდა კი საწამლაესო“. პ. იოსელიანის სიტყვით, ბევრი გაუმართლებლად თვლიდა კათალიკოსის საქციელსო. პ. იოსელიანი ხაზგასმით ამბობს, კათალიკოსის წადილი იყო, რომ დაცემული ზნეობის აღსადგენად საზოგადოებას დიდი პოეტის გასართობი შაირები კი არ უნდა ეკითხა, არამედ ქრისტეს სარწმუნოების შემცველი წიგნებისათვის მიემართათო. თუმცაღაო, ურთავს პ. იოსელიანი, ანტონ კათალიკოსი თვითონ იყო პოეტი და კარგად ესმოდა მისი მნიშვნელობა. ანტონს არ შეეძლო არ ყვარებოდა რუსთველი მისი მაღალი პოეზიისთვისო.

გ. შარაძე თავისებურად განმარტავს პლატონისეულ ამ წერილს: „როგორც ვხედავთ, პ. იოსელიანი აქ პრინციპულად სულ სხვა მოსაზრებას გთავაზობს: ანტონ I კათალიკოსს ვეფხისტყაოსანი არც დაუწვავს და არც მტკვარში ჩაუყრია, არამედ, როგორც კათალიკოსმა, ქვეყნისა და სარწმუნოების ინტერესებისათვის აკრძალა ვეფხისტყაოსნის კითხვა. ... ამით პლ. იოსელიანი თვითონ აცილებს ყოველგვარ ბრალდებას კათალიკოსს“ (გვ. 157—158. კურსივი ჩვენია. — ა. ბ.).

დასკვნითი სახით გ. შარაძე უფრო ბეჭითი კილოთი იმეორებს თავის მოსაზრებას: „მაშასადამე, როგორც დავრწმუნდით (!), პლ. იოსელიანს საბოლოოდ (ვაზეთი „კავკაზ“, 1870) თვითონ შეუტყვლია თავისი კატეგორიული ცნობა ანტონ I კათალიკოსის მიერ ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემის ფიზიკური განადგურებისა და მოსპობის თაობაზე“ (გვ. 160, კურსივი გ. შარაძისაა. — ა. ბ.).

ამრიგად, გ. შარაძის განცხადებით, „როგორც დავრწმუნდით“, პ. იოსელიანს „საბოლოოდ“ თვითონ შეუტყვლია აზრი ანტონ კათალიკოსის შესახებ, თითქოს იოსელიანის ახალი შეხედულებით, ანტონს „ვეფხისტყაოსანი არც დაუწვავს და არც მტკვარში ჩაუგდია“. მართალი მოგახსენოთ, ჩვენ სრულებით ვერ დავრწმუნდით (მკვლევარი ვერ გვარწმუნებს) მისი დასკვნის სისწორეში. კი, პლ. იოსელიანი მესამედ არ იმეორებს პირველ ორ შემთხვევაში მოთხრობილ ამბავს ვეფხისტყაოსნის დაწვის შესახებ, მაგრამ საიდან ჩანს, რომ მან უარყო უწინდელი ცნობა?! განა პ. იოსელიანი მოვალე იყო მესამედ გაემეორებინა ორგზის უკვე თქმული? თუ მან ძველი შეხედულება უარყო (და ისიც საბოლოოდ), ამას ისევე დაუფარაღად და პირდაპირ იტყოდა, როგორც დაუფარავედ და პირდაპირ მოგვაწოდა სა-

ამისო ცნობა. საქმე ისაა, რომ წინანდელ შემთხვევებში სიტუაცია მო-
თხოვდა ისტორიკოსს სიტყვა ჩამოეგდო კათალიკოსის მოქმედების
გარკვეულ მხარეზე.

პლატონ იოსელიანმა გამოსცა ტომოთე გაბაშვილის „მოხილვა“. ტომოთეს მხრივ რუსთველის უდიერ დახასიათებას ბუნებრივად დაურ-
თო კომენტარი — „ამა ჰაზრისავე იყო თვით კათალიკოსი ანტონი
პირველი...“ პლატონისავე გიორგი მეცაძერტის ცხოვრებაში ასევე ბო-
ნებრივად მოთხრობილია კათალიკოსის ს:კეკელზე გიორგის ნაამბობის
მიხედვით. სულ სხვაა „კავკასის“ წერილი. აქ პ. იოსელიანი მიზნად
ისახავდა გაეშუქებინა შოთა რუსთველის ცხოვრებისა და შემოქმედე-
ბის ძირითადი საკითხები, რაც მან თავის დროისათვის მალალ პრო-
ფესიულ დონეზე შეასრულა (ამ წერილს დღემდე არ დაუქარაჯის შე-
მეცნებითი მნიშვნელობა). თავისი მიზანდასახულობის შესაბამისად პ.
იოსელიანმა საგანგებო ყურადღება მიაქცია XVII—XVIII საუკუნეე-
ბის ქართველი საზოგადოების ზნეობრივ დაკნინებას და ამ საკითხთან
ანტონ კათალიკოსისა და მოკიდებულებას. პლატონი კითხვას
სვამს. თუ რამ გამოიწვია განათლებული კათალიკოსის საყვედური
(უკორ) რუსთველის მიმართ „ამოდ დაშვარა“. კითხვას თვითონვე
უპასუხებს. ზნეობრივი დაცემულობის სწეულებათა სამკურნალოდ
კათალიკოსი იძულებული გახდა „აეკრძალა რუსთველის კითხვა“,
რადგანაც ეს ხელს უწყობდა სპარსული პოეზიით (მავნებლურ) გატა-
ცებასო (ქართველი საზოგადოების ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი და-
ცემის მიზეზად პ. იოსელიანი თვლიდა სპარსულ-ყოზილბაშური ეო-
ფის დამკვიდრებას ჩვენს სინამდვილეში). ქართველი „ხალხი ეძებდა
მასში (ე. ი. ვეფხისტყაოსანში. — ა. ბ.) თაფლს, პოულობდა კი სა-
წამლავსო“, ასე გადმოსცემს პ. იოსელიანი ამ საკითხში ანტონის
თვალსაზრისს. საგულისხმო ისაა, რომ ამგვარად აფასებდა ანტონ კა-
თალიკოსი პ. იოსელიანის მონათხრობის მიხედვით ვეფხისტყაოსნის
მნიშვნელობას წინათაც: ანტონმა „აღუკრძალა კითხვა წიგნისა ამის
(ე. ი. ვეფხისტყაოსნისა. — ა. ბ.) „ქართველთა“ (მიმოხილვა); „წიგნი
მავნებელი მკითხველთათვის და მომწამვლელი ქრისტიანეთა გონები-
სა და გრძნობისა“ (ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა). მაშასადამე.
ადრეც და ახლაც (1870 წ.). პ. იოსელიანის ცნობით. ანტონ კათალი-
კოსი ვეფხისტყაოსანს მიიჩნევდა ქართველი მკითხველი-საზოგადოე-
ბის გონებისა და გრძნობის მომწამვლელ, მავნებელ წიგნად.

პლატონ იოსელიანს სრულიადაც არ შეუცვლია თავისი აზრი
ვეფხისტყაოსნის ანტონ კათალიკოსისეული გაგების თაობაზე. პლა-
ტონის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ანტონ კათალიკოსი თვითონ იყო
პოეტი და იცოდა მისი მნიშვნელობა. მას არ შეეძლო არ ყვარებოდა
რუსთველი მისი პოეზიისათვის“, მაგრამ ქართველი საზოგადოების

ზნობრივ-სარწმუნოებრივი ინტერესებისათვის ზრუნვა აიძულებდა აეკრძალა ვეფხისტყაოსნის კითხვა, როგორც ამ საზოგადოების გონებისა და გრძნობის მომწამვლელი მავნებლური თხზულება. ჩვენ არ ვიცით, რა ვუწოდოთ ამას, თუ არა პოემის დევნა. დიდად განსწავლული და განათლებული, პოეტური ნიჭით დაჯილდოვებული და გრძნობიერი კათალიკოსი თავისი საქმიანობით აქეზებდა, ასე ვთქვათ (თანამედროვე გამოთქმა რომ ვიხმაროთ), მაშინდელ ულტრაკლერიკალ ექსტრემისტ ფანატიკოსებს ვეფხისტყაოსნის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ანტონ კათალიკოსის დიდი აპოლოგეტი მკვლევარი აპოლონ როგავა ფიქრობს — „შესაძლებელია“ და „მოსალოდნელიც“, რომ მართლა დაეწვათ ან ცდილიყვნენ ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის მოსაზრებას რეაქციული და ფანატიკური ეკლესიური საზოგადოების უკიდურესი წარმომადგენლები, რომლებმაც თვითონ ანტონ კათალიკოსიც არ დაინდვეს და დაწვეს „აპოლოგია“¹⁸. ა. როგავას აზრით, ვეფხისტყაოსნის მკრეხელური ხელყოფა შეეძლოთ ჩაედინათ მისდამი „შურიტ და მტრობით“ განწყობილ ანტონის მტრებს, რომ შემდეგ კათალიკოსისათვის გადობრალებინათ თავიანთი ბარბაროსული საქციელი¹⁹. ა. როგავა წერს: „არა ანტონ პირველმა, არამედ, შესაძლებელია, ვინმე სხვებმა დაწვეს XVIII საუკუნეში ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის ეგზემპლარები და გვიან, უთუოდ ანტონისა და ერეკლეს სიკვდილის შემდეგ მათმა მტერმა ანტონ კათალიკოსს მიაწერა ასეთი დანაშაული“²⁰. მკვლევარი ბოდიშს ხდის ანტონ კათალიკოსს და (განსაკუთრებით) ტიმოთე გაბაშვილს, ისინი შეზღუდული იყვნენ თავიანთი მოქმედებით, ანგარიშს უწევდნენ საზოგადოებრივ აზრს და ულტრაკლერიკალური წრეების განწყობილებასო. ა. როგავა იუწყება „XVIII საუკუნეში ეს რეაქციული კლერიკალური ფრთა საქართველოში იმდენად ძლიერი ყოფილა, რომ თვით ანტონ პირველის ერთ-ერთ მეგობარს, მწერალ ტიმოთე გაბაშვილს არა თავისი საკუთარი რწმენით, არამედ მხოლოდ ამ რეაქციული ფრთის იძულებითი ზეგავლენითა და რიდით (სქოლიოში ფრჩხილი გახსნილია — „ზაქარია გაბაშვილის ანგარიშსწორების შიშით“ — ა. ბ.) ჩაუწერია თავის მოგზაურობის აღწერაში შემდეგო“ და მოყვანილია ტიმოთეს ცნობილი საუბრო შეფასება რუსთველისა (გვ. 6).

ა. როგავას ვარაუდით, თვითონ ანტონი ფიქრობდა, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემა „საერთოდ არაა დასაწუნო“, მაგრამ „აშკარა, პირდაპირ ქებას ამ გამოცემისას მისი (—ვახტანგის,

¹⁸ ა. როგავა, ანტონ პირველის დამოკიდებულება საერო მხატვრული მწერლობისადმი, თბ., 1981, გვ. 34.

¹⁹ იქვე, გვ. 28—29, 33—36.

²⁰ იქვე, გვ. 37.

ა. ბ.) დასახელებით ანტონი, რა თქმა უნდა, მოერიდა ულტრაკლერიკალური წრისაგან მოსალოდნელი ბრალდების გამო“ (გვ. 18.). სხვაგან როგორც წერს, რომ „სპეკალში“ ანტონი „სიამოვნებით“ იგონებს პომეროსის „ილიადის“ გმირებსო და იგი პომეროსის თაყვანისმცემელი ყოფილაო“, ხოლო თანამედროვე ულტრაკლერიკალური წრისაგან მოსალოდნელი ბრალდების რიდით, თავის ნაწარმოებში ანტონმა მშობლიური ქვეყნის შვილის — ქრისტიანი შოთას გმირები ვერ გამოიყვანაო“ (გვ. 22). ჩვენ უფრო დიდი წარმოდგენის ვართ ანტონ კათალიკოსზე და ტიმოთე გაბაშვილზე და არა გვგონია, რომ ძათ ენისმე „შურისძიების შიშით ან,“ ბრალდების რიდით“ თავიანთი რწმენის საწინააღმდეგო თვალსაზრისი გამოეთქვათ ამა თუ იმ საკიბროტო პრინციპულ საკითხზე.

ელენე მეტრეველის მოსაზრებითაც, რუსთველის განმაქრქებელი დახასიათება ტიმოთეს იმიტომ ჩაურთავს თავის წიგნში, რომ ამით „დაეყუჩებინა თავისი „დროის უფალნი“, ზაქარია გაბაშვილის რეაქციულ-კლერიკალური ჯგუფი, ამ დროისათვის აღზევებული და ქვეყნის სასულიერო ცხოვრების წარმმართველი“ (მიმოხილვა, თბ., 1956, გვ. 062).

ანტონ კათალიკოსის დიდი თაყვანისმცემელი ზვიად გამსახურდიაც არსებითად იმეორებს ა. როგავას მოსაზრებას და თავის მხრივ შენიშნავს, რომ ანტონის სიტყვები შოთაზე „ამაოდ დაშვრა“ იყო ზაქარია გაბაშვილის ჯგუფისადმი გაღებული „ხარკი“, ასეთივე „ხარკი“ იყო „ტიმოთე გაბაშვილისეული დახასიათება რუსთველისა და მისი პოემისა“. თქმულს ზ. გამსახურდია საგანგებოდ ურთავს: „სულიერი განმარტოების ეპოს როგორც ანტონი, ისე ტიმოთე უთუოდ ქენჭინდნენ თავს ამგვარი უკანდახევის გამო (რუსთველი და ანტონ I, ენისა და ლიტერატურის სერიის „მაცნე“, 1984, № 1, გვ. 79; კურსივი ჩემია. — ა. ბ.). ზოგი მკვლევრის დაკვირვებით, მაშასადამე, ისეთი ძლიერი ყოფილა კლერიკალური წრეების ბრძოლა ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის წინააღმდეგ, რომ თვითონ კათალიკოსი ანტონი და მიტროპოლიტი ტიმოთე გაბაშვილი უკან იხევედნენ, ერთგვარად თავიანთ რწმენას ღალატობდნენ და სასინანულო (სინდისის საქენჯნელ) საქმეს ჩადიოდნენ. აღნიშნულის შემდეგ განა შეიძლება სადავო იყოს, რომ XVIII საუკუნეში ნამდვილი ბრძოლა (და არა უწყინარი პოლემიკა) იყო გაჩაღებული რუსთველის გარშემო!

ამას წინათ გ. შარაძემ მოიპოვა ნაბეჭდი ზატიკის ერთი ცალი, რომელსაც მინაწერის სახით შემოუნახავს XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ნელთ შესრულებული ფრაგმენტები ვეფხისტყაოსნისა (სულ 8 სტროფი. შვიდი შაირი პოემის ძირითადი ტექსტია, ერთი პოემის გაგრძელებიდან). თავის მხრივ, ვილაც კლერიკალ ავტორს ამ

ტექსტისათვის მიუწერია: „აქ, ვისაც ეს დაუწერია, ზემო ლექსები, დაუშვებია, რომ აქ დაუწერია სამლო წიგნში“ (გ. შარაძე, საქართ. ველოს მზე და სიყვარული ალბიონის კუნძულზე, გაზ. „თბილისი“, 28, 6, 84).

ერთი რამ სავსებით ცხადია, XVIII საუკუნეში ძლიერ გამძაფრებული იდეოლოგიური ბრძოლა, კერძოდ, ვეფხისტყაოსნის გარშემო. ამ ბრძოლაში ჩაბმულა არაერთი წარჩინებული საეკლესიო მოღვაწე და მწიგნობარი. დასახილვებულთ გარდა, თვალსაჩინოა მიტროპოლიტ რომანოზის მოღვაწეობა (რომანოზი დაბადებულია 1685 წლის ახლო ხანებში, გარდაცვლილა დავით გარეჯში დაახლოებით XV¹/₁₁ ს. შუა წლებში). რომანოზი ყოფილა გიორგის არაგვის ერისთავის შვილი და ძმა ბაქარ ბატონიშვილის მეუღლის ანასი¹. კ. კეკელიძე იმოწმებდა რომანოზ მიტროპოლიტის მაშინ ცნობილ ერთადერთ თხზულებას „წინწილი ღაღადებისა“, რომელიც „მიმართულია თავისუფალი აზროვნების წინააღმდეგ“. ენრიკო გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ გამოაქვეყნეს რომანოზის სხვა თხზულებანიც ჰავიოგრაფიისა და ჰიმნოგრაფიის სფეროდან. ჩვენი საკითხისათვის მინც მთავარია უკვე დასახელებული „წინწილი ღაღადებისა“. ავტორისავე მოწმობით მისი შეთხზვა დაუწყია მოსკოვში 1745 წლის სექტემბერში (ქართული ხელნაწერთა აღწერილობა, A კოლექცია, ტომი I₂, თბ., 1976, გვ. 206—211). „წინწილი ღაღადებისა“ შედგენილია ძველი და ახალი აღთქმის საგანგებოდ გამოკრებილი ტექსტებისაგან, რომელთაც „სულთა განმანათლებელი“ დოგმატიკური და ზნეობრივ-მორალური ხასიათი აქვთ. რომანოზ მიტროპოლიტი რამდენიმეჯერ იმეორებს. რომ ტექსტები „გამოკრება და შეაერთა“. „შეაწყო“, ერთი მთლიანი ნაწარმოების სახე მისცა და უწოდა „წინწილი ღაღადებისა“. რომანოზი თვლის, რომ „წინწილი“ მისი თხზულებაა და გადამწერობს ანდერძად უდებს: „აქედრები, ვინცა აღწეროთ ესე წიგნი, ჩემ მიერ თქმულად და ნაშრომად აღსწერდეთ“. „ჩემ მიერ ცოდვილისა და უღირსისა მონაზონისა, მდაბლისა რომანოზისა მიერ თქმული არისო“. მთელი წიგნი მიმართულია საერო აზროვნების და საერო მწერლობის წინააღმდეგ. იგი მოფიქრებულია, „როგორც ქუხილნი და ელვანი და ტეხანი მეხთანნი“ იმათ მიმართ, ვინც თავისითა მუცლითა მეზღაპრობენ და გარეშეთა წიგნებითა იძოწმებენ და ეძიებენ. და გამოეძიებენ ცუდთა და ამართა საძიებელთა“.

¹ ენრიკო გაბიძაშვილი, რომანოზ ერისთავი და მისი უცნობი თხზულება (მრავალთავე, 2, თბ., 1973). გვ. 75—92); მიხეილ ქავთარიძე, XVII—XVIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიადან, რომანოზ ერისთავის ჰიმნოგრაფიული მოღვაწეობა (მრავალთავე, 4, თბ., 1975, გვ. 206—216); კორნელი კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 190), გვ. 349).

ანტონის „წყობილსიტყვაობაში“ ვახტანგ მეექვსეზე ნათქვამია:

ვახტანგ შაირნი შეაწყუნა შუენიერად,
სიბრძნის-მოყუარე დაემოწაფა საბრძნეს,
ძნელნი გამოჰსთქუნა აღფავიტათა ზედა,
სხუანიცა თვისნი აღესნა შაირობად,
საქებ არს მისნი შაირ — სიტყუაობანი.

ა. როგავა ამბობს, თითქოს „ძნელნი გამოჰსთქუნა აღფავიტათა ზედა“ გულისხმობს ვახტანგის კომენტარს (ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეულ „თარგმანს“) და ვითომაც „დაკვირვებულ მკითხველს“ აგრძნობინებს „ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსანი საერთოდ არაა დასაწყენი“, თუმცა ამ გამოცემის პირდაპირ ქებას მოერიდაო. მართალი გითხრათ, ჩემ თავსაც ვთვლი დაკვირვებულ მკითხველად, მაგრამ უწყებელი მაინც ვერ ვიგრძენი, ვერ ვიგრძენი იმიტომ, რომ ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეულ გამოცემაზე გაკვირთაც კი არ არის კრინტი დაძრული. ვახტანგს „აღფავიტაზე“, ე. ი. ანბანზე, არ გაუწყვია თავისი „თარგმანის“ ტექსტი. „აღფავიტაზე“ გამოთქმული შეეხება ვახტანგის სხვადასხვა რიგის ანბანთქებას. დამოწმებული სტროფით ანტონი აქებს საერთოდ ვახტანგის პოეტურ შემოქმედებას (შაირსიტყვაობას), ისე, როგორც შესაფერის ქებითს დახასიათებას უძღვნის ყველა ღირსეულ ქართველ პოეტს (რუსთველს, თმოგველს, ჩახრუხაძეს, ორივე თეიმურაზს, არჩილს...). საინტერესო ისაა, რომ ანტონ კათალიკოსი უქებს შაირობას კონფესიურად მისთვის მიუღებელ სულხან-საბა და ვახტანგ ორბელიანებს. „საბას არ ვაქებო“, აცხადებს ანტონი, ვინაიდან წმინდა ეკლესიას განუდგა „სამოთხის კარნი. გარნა ჯოჯოხეთის ბჭე, აღწყერა სულთა წარწყმედად. თვითცა წარჰსწყმდა, „მაგრა შაირნი მისნი საქებლობენ“. სულხან-საბას „შაირსა ვაქებო“, იმეორებს ანტონი და განაგრძობს: „უცხო არს იგი. საქებელ პიტიკია, რაცა სოფლით გამოჰსთქუა სულხან-საბა“. ვახტანგ ორბელიანის პოეზიას თქმულა „ამათად“ თვლიდა ანტონი საამქვეყნო-საერო ხასიათის გამო. „მაგრა საბას უკეთეს ჰქაქმიდაო“, „უცხოდ შეაწყუნის, განსაკვირვოდ და... დასატკობელად მჰსმენელთა გონებისა... რიტორი შუენიერ. მკვერმეთქვი საკვირველი, ფილოსოფოსი, პიტიკოსი უცხო“. ერთხელ კიდევ მოვიგონოთ, რომ პოეტური ბუნების პატრონი და თვითონ შემოქმედი პოეტი ანტონ კათალიკოსი, რომელიც ქებითი იამბიკობით ამკობდა ქართველ პიტიკოსებს, რასაკვირველია, აღტაცებული იყო რუსთველის „უცხო საკვირველ პიტიკოს — მესტიხეობით“, მაგრამ არ ფარავდა და ხაზგასმითაც შენიშნავდა „ამათად დაჰშურა, საწყუხ არს ესეო“. საყურადღებოა, რომ ასევე საყვედურით იხსენიებდა მის მოძღუარ ვახტანგ ორბელიანსაც, თუმცა მშვენიერი მოშაირი იყო, „ამათად ჰშურებოდაო“.

შარაძე სავსებით მართებულად წერს: „ჩვენ ვერსად გავექცევით პლ. იოსელიანის დაბეჯითებით ცნობებს. რომელიც. ა. შანიძის გამოთქმა რომ ვიხმაროთ. „ამ სამარცხვინო ამბის“ ჩამდენად ანტონ პირველ კათალიკოსს მიიჩნევს“²². ამავე დროს გ. შარაძე ცდილობს სავსევო გახადოს და გააბათილოს პ. იოსელიანის მოწმობა იმ მოტივით, რომ პლატონს „დიდ ობიექტურობას ვერ მოვთხოვთ“ (გვ. 155). საქმე ისაა, რომ პლატონის ძირითადი ინფორმატორი უნდა ყოფილიყო მისი პაპა ონისიმე იოსელიანი (1739—1816) მამამისის, გიორგი მეფესთან დაახლოებული ეგნატე იოსელიანის (1767—1843) მეშვეობით. პ. იოსელიანის ოჯახში კი ანტონისადმი „დიდი ხნის სიძულვილი“ სუფევდაო (გვ. 154), რადგანაც თავის დროზე ონისიმე ანტონ კათალიკოსს ძალზე გაუნაწყენებია, მამული ჩამოურთმევია და მღვდელობიდან გადაუყენებიაო (გვ. 155): თავის მხრივ მეფე გიორგიც „ცოტა ტენდენციურად იყო განწყობილი“ ანტონისადმიო. პლატონის გადმოცემით. გიორგი ბატონიშვილი „კათალიკოსსა ანტონის პირველსა არა სწყალობდა სიყრმიდანვე. ვითარცა კაცსა პაპისაგან მისისა თეიმურაზისა შეძლებულსაო“ (გვ. 153). „მაშასადამე, განაგრძობს გ. შარაძე, მომავალ მეფესა და კათალიკოსს შორის იმთავითვე, მეტი რომ არა ვთქვათ. არაპარმონიული დამოკიდებულება არსებულა, რაც კათალიკოსის შესახებ მეფის მიერ მოწოდებულ ცნობებს სუბიექტურობისა და ტენდენციურობის ჩრდილს აყენებს“ (გვ. 154). ამრიგად, გ. შარაძის მოსაზრების თანახმად, „პლ. იოსელიანის ცნობის ორივე შესაძლებელი ზეპირი წყარო — გიორგი XII და ონისიმე იოსელიანი ტენდენციური მოჩანს და ვფიქრობთ, ეს იყო იმის მიზეზი რომ პლ. იოსელიანი თავის უკანასკნელ რუსთველოლოგიურ ნაშრომში... უკვე აღარაფერს ამბობს ანტონ I-ის მიერ მეფის ვახტანგის დაბეჭდილ ვეფხისტყაოსნის დაწვასა და მტკვარში ჩაყრაზე“. აქ იგი ანტონს გენიოსს უწოდებს და ლაპარაკობს ანტონ I-ის მიერ მხოლოდ ვეფხისტყაოსნის კითხვის აკრძალვაზე“ (გვ. 156).

როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, ბოლო წერილში პლატონს აზრი არ შეუტყვლია. მისი ცნობით, ანტონ კათალიკოსს ვეფხისტყაოსნის კითხვა იმიტომ აუკრძალავს, რომ მკითხველის გრძნობასა და გონებას სწამლავდაო. ვერც გიორგის და ვერც პლატონს არაობიექტურობას და ტენდენციურობას ვერ დავწამებთ. პლატონი ანტონ კათალიკოსს გენიოსს უწოდებს, მიუხედავად იმისა, რომ თურმე მის ოჯახში, ანტონისადმი „დიდი ხნის სიძულვილი იყო“ დამკვიდრებული. თუ ეს სწორია (და ჩანს, რომ სწორია), პლატონს დაუძლევია ოჯახური შეხედულება და ანტონის დიდი თაყვანისმცემელი გამსდარა. პლატონი,

²² გ. შარაძე, პლატონ იოსელიანი — რუსთველოლოგი, გვ. 149.

ვითარცა მრავროვნე მამულიშვილი, ამაღლებულა ვიწრო საოჯახო თვალსაზრისზე და პირუთენელად, შეულამაზებლად გადმოუტია ინფორმატორების მიერ მიწოდებული ცნობები. პლატონ იოსელიანს შეეძლო მოსვლოდა ცალკეული შეცდომა, უზუსტობა, უნებლიე ლაფსუსი, არეოდა თარიღი და ა. შ., მაგრამ იგი თავისით ვერ მოიგონებდა, ვერ შეთხზავდა რაიმე ამბავს, მით უფრო მისი სათაყვანებელი პაროვნების ღირსების დასამცირებლად გამიზნულს. საყურადღებო ისიცაა, რომ პაპამისის გამო გიორგი მეფე თურმე სიყრმითვანზე „არა სწყალობდა“ ანტონ კათალიკოსს, მაგრამ ობიექტურად აფასებდა მას, თვლიდა ბრძენკაცად და ამბობდა, ბატონი კათალიკოსი „არა [არს] ჩემგან საკიცხველიო“ (გვ. 151). ერთი სიტყვით, არავითარი საფუძველი არ გვაქვს ვიფიქროთ, რომ გიორგი მეფემ, ან სხვა ვინმემ, კერძოდ კი პლატონ იოსელიანმა, შეგნებულად ცილი დასწამა, მოიგონა, შეთხზა და „სამარცხენო საქციელი მიაწერა ანტონ კათალიკოსს“. ასევე უსაფუძვლოა აპოლონ როგავას ლიტონი განცხადება. თითქოს პლატონ იოსელიანი „ანტონის ძველ მტერთაგან მოგონილ ქორს აყულია“²³ და „არასანდო“ ცნობებს გეთავაზობს²⁴. კათალიკოსის „ძველ მტერთა შორის“ ა. როგავაც გულისხმობს ონისიმე იოსელიანს (გვ. 28, შწშ. 68).

საბოლოოდ რომ დავასკვნათ. ჩვენ ვთვლიდით და ვთვლით, რომ არა გვაქვს საფუძველი უნდობლობა გამოვუცხადოთ პ. იოსელიანის ცნობებს ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის ფიზიკური ხელუფლის თაობაზე. ამასთან ერთად. ჩვენ ადრეც ვწერდით და ახლაც გავიმეორებთ: „ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს იმას საკუთრივ ვინ შეეცადა ვეფხისტყაოსნის მოსპობას, ანტონ კათალიკოსი თუ ვინმე სხვა. მთავარი ისაა. რომ ჩადენილი ყოფილა დიდი მკრებელობა შესაძლებელია, ანტონი არ იყოს ვეფხისტყაოსნის უშუალოდ ხელისმყოფელი, მაგრამ მისი ერთგვარი მორალური პასუხისმგებლობა მაინც უცილობელია“²⁵.

ივ. ჭავჭავიძე იწერს: „შოთა რუსთაველის პოემას ძველ საქართველოში ერთნაირი გრძნობითა და აღფრთოვანებით არ შეჰხვედრიან; მის მრავალრიცხოვან თაყვანისმცემელთა და მადიდებელთა გვერდით, ძლიერი მოწინააღმდეგენიცა და მტრულად განწყობილნიც ყოფილან. უმთავრესად კლერიკალური წრეების წარმომადგენელთა შორის... ანტონ კათალიკოსმა სიტყვიერი და წერილობითი პაექრობა არ აკმარა, არამედ თხზულების სრული მოსპობა და ცეცხლით დაწვა ამ-

²³ ა. როგავა, ანტონ პირველის დამოკიდებულება საერო მხატვრული მწერლობისადმი, გვ. 28.

²⁴ იქვე, გვ. 12.

²⁵ ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი, თბ., 1975, გვ. 453—454.

ჯობინა“ (შოთა რუსთაველის დაბადების 750 წლისთავის გამო (ე'ა წე-
რილი პირველად გამოქვეყნდა 1935 წელს „ლიტერატურულ მემკვირ-
ველობაში“. გადაბეჭდილია წიგნში — „ქართული ენისა და მწერალ-
ობის ისტორიის საკითხები“, თბ., 1956, გვ. 6).

კ. კეკელიძე აღიარებდა ვახტანგისეული ეფხისტყაოსნის დეე-
ნისა და ხელყოფის ფაქტებს, ოღონდ პოემის განადგურების მცდე-
ლობას ხსნიდა „ეკონომიური ნიადაგით“ და ამ მცდელობას მიაწერ-
და კალიგრაფისტების (გადამწერლების) კორპორაციას (ქართული ლი-
ტერატურის ისტორია, II 1958, გვ. 125—126. შნშ, 3. 4). ვახტანგისეუ-
ლი ვეფხისტყაოსნის ხელყოფას კათალიკოსი კ. ცინცაძე მიაწერდა
ანტონ კათალიკოსს. თავის მხრივ, არც გ. შარაძე უარყოფს ვეფხის-
ტყაოსნის წინააღმდეგ „მწვევე იდეოლოგიური ბრძოლის“ გაჩაღებას
ე. წ. აღორძინების ხანაში. მკვლევარი ამბობს: „უნდა გვახსოვდეს (და
ამას ხაზს ვუსვამთ). რომ ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის ფი-
ზიკური განადგურების საკითხი არასგზით არ უნდა გავაიგივეოთ ვე-
ფხისტყაოსნის გარშემო ძველ საქართველოში, კერძოდ. XV—XVIII
საუკუნეებში, მიმდინარე მწვევე იდეოლოგიურ ბრძოლასთან. რომე-
ლიც, რა თქმა უნდა, უეჭველად დადასტურებული ფაქტია“. (პლატონ
იოსელიანი — „რუსთველოლოგი, გვ. 161, კურსივი ავტორისა).

— ა. ბ. სქოლიოში მითითებულია: ალ. ბარამიძე, შოთა რუს-
თველი, თბ., 1975, შმდ.; გ. შარაძე, ევგენი ბოლხოვიტინოვი —
პირველი რუსი რუსთველოლოგი, თბ., 1978, გვ. 103).

1884 წელს გამოქვეყნებულ ნაკვეთში „მთავარეპისკოპოსი იოსებ
სამებელი და ქართული სტამბის საქმე მე-XVIII საუკუნეში“ (ეურნ.
„ივერია“, 1884, № 2, 3) ისტორიკოსი თედო ჟორდანიას წერდა: „სხვა
საერო წიგნებთა შორის მხედრულის შრიფტით დაიბეჭდა მეფე ვახ-
ტანგის სტამბაში უკვდავი ქმნილება რუსთაველისა — ვეფხისტყაო-
სანი. ჩვენამდე მოღწეულის ცნობებით ამ წიგნის დაბეჭდვამ უა-
ბადა ცილობა მაშინდელი კათალიკოსის დომენტი მესამის და ვახტან-
გის შორის და ამ ცილობამ ორად გაჰყო მაშინდელი საზოგადოება.
ერთი ნაწილი, რომლის მოთავე იყო ასკეტური შეხედულებისა და
წმინდის ცხოვრების მიმდევარი კათალიკოსი, უწოდა ამ წიგნსა ჯო-
ჯოხეთის კარად, განმხრწნელად ზნეობისა. თესლად უსჯულოებისა და
თვით რუსთაველს — მქადაგებლად და მოციქულად ეშმაკისა. რომლისა
გამო სდევნიდნენ დაბეჭდილს შოთას წიგნს, ხევდენ და სწვაოდნენ:
მაგრამ მეორე. უმთავრესი ნაწილი საზოგადოებისა, რომელსაც ეკუთ-
ვნოდა თითონ მეფე. წინააღმდეგ ამისა. ღირსეულად აფასებდა პოეტს
და მის ნაწერს და იმ ნაწილებს მის ნაწერისას, რომლებზედაც
ზედაც მოწინააღმდეგენი უთითებდნენ, ალეგორიულად ხსნიდნენ“
(ეურნ. „ივერია“, 1884, № 2, გვ. 48, შნშ. კურსივი ჩემია. — ა. ბ.).

მომდევნო 1885 წელს იმავე ქურნალ „ივერიაში“ თ. ჯორდანიას მოკლედ ამასვე იმეორებდა: „ჩვენ გვინახავს ვახტანგ მეფის სტამბისგან გამოსული ვეფხისტყაოსანი დაბეჭდილი 1712 წელსა თვით მეფის ვახტანგის წინასიტყვაობით. ეს წიგნი ეხლა ძნელი საშოვნელია, რადგან კათალიკოსმა დომენტი III და შემდეგ თვით განათლებულმა კათალიკოსმა ანტონიმ (პირველმა) და მრავალთა სამღვდლოთაგანთა დევნა დაუწყეს მას და მრავლად დასწვეს“ (მოკლე ისტორიული გამოკვლევა ქართულის სტამბის დაარსებისა და მოქმედებისა მე-XVIII საუკუნეში და მე-XIX საუკუნის პირველ წელთ განმავლობაში“, „ივერია“, 1885, № 10, გვ. 109—110, სქოლიოში ავტორი იმორწმებს ზემოთ დასახელებულ თავის პირველ წერილს). ამ მეორე წერილში თ. ჯორდანიას დომენტი კათალიკოსთან ერთად ვეფხისტყაოსნის მღვდელად და ხელისმყოფელად თვლის ანტონ კათალიკოსსაც.

უნდა ვაღიაროთ, რომ ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის დევნისა და ხელყოფის საკითხების განხილვისას ყურადღების ცენტრი გადატანილი იყო XVIII საუკუნის მეორე ნახევარზე და ანტონ კათალიკოსზე. თედო ჯორდანიას ცნობა კი დომენტი კათალიკოსზე შედარებით ჩრდილში მოექცა. სოლომონ ყუბანეიშვილი თავის საინტერესო სპეციალურ წერილში (ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემისადმი დამოკიდებულება XVIII—XIX სს-ში, „ლიტერატურული ძიებანი“, I, თბ., 1943, გვ. 109—123) შენიშნავდა: „დომენტი კათალიკოსი, ვახტანგ VI-ის ძმა, იყო უაღრესად განათლებული პიროვნება და მწერლობის დიდი მოამბე. თუ პოემაში ის „ზნეობის გამხარწნელ“ ელემენტებს ხედავდა და მას „თესლად უსჯულოებისა“, ხოლო რუსთველს ეშმაკის მოციქულად აღიარებდა, მას შეეძლო პოემა აეკრძალა სანამ ის სტამბაში გაიგზავნებოდა, მით უმეტეს. რომ ვეფხისტყაოსნის სამზადისი დიდი ხნიდან წარმოებდა, რაც მისთვის უცნობი არ შეიძლება ყოფილიყო“ (გვ. III). ყოველივე ეს ს. ყუბანეიშვილმა სიტყვასიტყვით გაიმეორა თავის წიგნში „ვეფხისტყაოსნის ბეჭდვის ისტორიიდან (XVIII—XIX სს.)“. (გვ. 22—23). ეს მოსაზრება მით უფრო საკვირველია, რომ მკვლევარის ფიქრით, ვახტანგს როგორ გაუბედავდნენ მის სიცოცხლეში ცდილიყვნენ მის მიერ გამოცემული და კომენტირებული ვეფხისტყაოსნის მოსპობას (ლიტერატურული მემკვიდრეობა, გვ. 116, შენშ. 2; ვეფხისტყაოსნის ბეჭდვის ისტორიიდან, გვ. 36). აქაოდა დომენტი ვახტანგის ძმაც იყო და „უაღრესად განათლებული პიროვნება“, მას ვერ დავწამებთ ვეფხისტყაოსნის ხელყოფის შეუფერებელ საქციელსო. ასე მსჯელობს ზ. გამსახურდიაც: „ასევე არ შეიძლება მსგავსი „დევნა“ დაეაბრალოთ დომენტი კათალიკოსს, რომელიც, ანტონის მსგავსად. ფართო განათლებისა და პორიზონტის სასულიერო პირი იყო“ (დასახ. წერილი,

გვ. 79).. განა ცოტა განათლებული პირი ყოფილა ჩვენშიც და სხვა-განაც, რომელსაც უსაქციელო საქციელი ჩაუდენია? დომენტი ვახტანგმა კათალიკოსად დანიშნა ჯანიშინობის დროს (1705 წ.). ს. ყუბანეიშვილის გამოთქმა რომ ვიხმართ, როგორ „გაუბედავდა“ დომენტი თავის ხელმწიფე ძმის ნამუშავევის ხელყოფას, სანამ იგი ქართლის სამეფოს განაგებდა? ვინ მისცემდა კათალიკოსს უფლებას აეკრძალა ვეფხისტყაოსნის გამოსაცემად გამზადებული ხელნაწერი, „სანამ ის სტამბაში გაიგზავნებოდა“? სხვა საქმეა ის დრო, როდესაც ვახტანგი ფაქტობრივ სპარსეთის შაჰის ტყვეობაში იმყოფებოდა და ჭეყვნის საქმეები მას აღარ ეკითხებოდა.

ა. როგავა ეთანხმება ს. ყუბანეიშვილს და თავის მხრივ კატეგორიული ფორმით აცხადებს: „დომენტი კათალიკოსსაც. რასაკვირველია. ცილს ვერ დავდებთ ვეფხისტყაოსნის ფიზიკურად განადგურებაში. თ. ჟორდანიას, უეჭველია, შეცდომას უშვებს ამ საკითხში (დას. ნაშრომი, გვ. 33; კურსივი ჩვენია.— ა. ბ.). მკვლევრისეული „რასაკვირველია“ და „უეჭველია“ შეუფერებელი გამოთქმებია.

გ. შარაძე სავესებით მართებულად ახასიათებს თედო ჟორდანიას, როგორც წყაროთმცოდნე მეცნიერს. იგი იყო „წველი ქართული მწერლობის პირველხარისხოვანი მკვლევარი“. თ. ჟორდანიას ცნობას დომენტი კათალიკოსის შესახებ „არ შეიძლება ანგარიში არ გაეწიოს... რატომ უნდა ყოფილიყო იძულებული თ. ჟორდანიას, რომ ასეთი პიროვნების (ე. ი. დომენტი კათალიკოსის.— ა. ბ.) დამაქინებელი და თან უდიდესი მნიშვნელობის მქონე კულტურულ-ისტორიული ამბავი, და ისიც დეტალებში, შეგნებულად და წინასწარ განზრახვით მოეგონებინა. ამისი მაგალითი თ. ჟორდანიასთან სხვა შემთხვევაში ჩვენ არ გვეგულება. მისი მეცნიერული რეპუტაცია ამ მხრივ დღემდე შეუბღალავია“²⁶.

თედო ჟორდანიას მეცნიერული რეპუტაცია ნამდვილად შეუბღალავია და მისი ცნობების მიმართ უაპელაციოდ უნდობლობის გამოცხადება უმართებულო იქნებოდა. სამწუხაროდ, თ. ჟორდანიას ცნობების მიმართ არც გ. შარაძე იჩენს სათანადო ყურადღებას.

თ. ჟორდანიას კონკრეტულ წყაროს არ ასახელებს, მაგრამ გარკვევით კი ამბობს „ჩვენამდე მოღწეული ცნობებით“. აქაც იმასვე ვიტყვით, რაც ითქვა პლატონ იოსელიანზე. შეიძლება თ. ჟორდანიას უზუსტობა, უნებლიე შეცდომა ან კალმის ლაფსუსი მოუვიდეს, მაგრამ შეუძლებელია ვიფიქროთ, რომ მან შეგნებულად და წინასწარ

²⁶ გ. შარაძე, ევგენი ბოლხოვიტინოვი..., გვ. 92.

რი განზრახვით მოიგონა (შეთხზა) „უდიდესი მნიშვნელობის მქონე კულტურულ ისტორიული ამბავი“.

XVIII საუკუნის ოციანი წლების დასაწყისში, ქართლ-კახეთის საბედისწერო კონფლიქტის დროს, „როდესაც თბილისის ბელი ბეწვზე ეკიდა: ვახტანგს ხაფანგს უგებდნენ საკუთარი ძმებიც — იესე და სვიმონიო“, იმოწმებს გ. შარაძე ქრისტიანე შარაშიძის სიტყვებს²⁷. ძმები ვახტანგს არც აღრე, კერძოდ, 1713—1714 წლებში (ვახტანგი რომ ისპაჰანში იმყოფებოდა) აყრიდნენ ხეირს. განსაკუთრებით განმაცვიფრებელი და სამარცხვინო ნაბიჯი გადაუდგამს სწორედ „განათლებულ“ დომენტი კათალიკოსს. უზომო კარიერისთვის ეინით შეპყრობილ კათალიკოსს გადაუწყვეტია დაეტოვებინა კათალიკოსობა და საერთოდ სასულიერო უწყება, დაბრუნებოდა ერისკაცობას, ცოლი შეერთო და გამაჰმადიანებულყო, რომ მოეპოვებინა ქართლის არცთუ მთლად ვაკანტური სამეფო ტახტი²⁸. საინტერესო ისაა, რომ დომენტი კათალიკოსს თურმე გვერდში ედგა ქართველი სამღვდელთაგან. ვახტანგმა ქრისტიანობისათვის თავი გამოიღო, არ გამაჰმადიანდა, რის გამოც შაჰმა ის მეფედ არ დაამტკიცა. ქრისტიანობისათვის თავდადებულ ვახტანგს კი განუდგნენ თვითონ ეკლესიის მესვეურები და შაჰის მხარე დაიჭირეს. შეშფოთებით, გაოცებით და უზომო გულსიტყვირლით აღნიშნავს ვახუშტი ბატონიშვილი: „ეჰა, უცხო. რამეთუ ქრისტესთვის იძულებულისა ვახტანგისათვის ნება-მოწმობა სცეს კათალიკოსმან, ეპისკოპოსთა და სამღვდელთაგან“²⁹.

თავის სპეციალურ გამოკვლევაში ვარლამ დონდუა ასეთ კომენტარს ურთავს ვახუშტის დამოწმებულ სიტყვებს: „ესე იგი „ქრისტეს მხედრობამ“ სწორედ ქრისტეს სარწმუნოებისათვის სპარსეთში სულიერად გვემული... მოღვაწე არ დაინდო და გააშავა. ეკლესიის მესვეურებმა კვერი დაუკრეს, „დამოწმება სცეს“ ტფილისისა და ისპაჰანის ყიზილბაშებს, ვახტანგი ჩამოეცილებიათ საქართველოსათვის“³⁰. „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ მეოთხე ტომში ვკითხულობთ: „მცხეთის კათალიკოსის (დომენტის. — ა. ბ.) — „სულიერი მეუფისა და ღმერთის მოადგილის“ ასეთი მდაბალი აღტყინება ალბათ

27 იქვე, გვ. 98.

28 ვარლამ დონდუა, ვახტანგ VI-ის დროინდელ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან (კრებული „შიომთხილველი“, III, თბ., 1953, გვ. 30, 33 და შმდ.); მისივე დეით გურამაშვილი და საქართველოს ისტორია, თბ., 1959, გვ. (4; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, თბ., 1973, გვ. 405. „შიომთხილველში“ გამოქვეყნებული ნარკვევი შეტანილია ე. დონდუას წიგნში „საისტორიო ძიებანი“, I, თბ., 1967, გვ. 146—191.

29 ქართლის ცხოვრება, IV, თბ., 1973, გვ. 193.

30 ე. დონდუა, დას. წერილი, გვ. 36.

მკრთალად გამოიყურებოდა დიდი ხნის წინათ გამაჰმადიანებული პრინციების საქციელთან შედარებით“ (გვ. 405). სავსებით მართებულად შენიშნავს ვ. დონდუა, რომ დამოწმებულ შემთხვევას უნდა გულისხმობდეს ვახტანგი, როცა ქირმანში გასახლებული მამულიშვილი დიდი გულისწყრომით ამბობს თავის ლირიკულ ლექსში (სალბუნად გულისა, გვ. 93): „ერთა ღმერთი არ იწამეს, ბერთა რაჭული შეურაცხევს. არას კერპსა არ უქნია, ჩემ საქმეზე იმათ რაც ყვეს“³¹.

ბნელია კაცმა წარმოიდგინოს ზნეობრივი დაცეზულობის იმაზე უფრო ამაზრზენი საქციელი, რაც ჩაუდენია ქართლის კათალიკოს დომენტის. მაგრამ ვახტანგის მომხრე პატრიოტებიც ფხიზლობდნენ. მათ დროზე შეუპყრიათ სამეფოდ გამზადებული კათალიკოსი და მიუგვირიათ ბატონიშვილი ბაქარისათვის, „რათა აღმოხადოს თუალნი“. სასჯელისაგან იგი დაუხსნია ვახტანგის მეუღლეს, რუსუდან დედოფალს³².

აი. ჩვენი „უაღრესად განათლებული“ დომენტი კათალიკოსი!

რასაკვირველია. უზნეო კათალიკოსს შეეძლო ჩაედინა ყოველგვარი სისაძაგლე ვახტანგის სახელის გასატეხად და სამღვდელოების გულის მოსაგებად. შემთხვევითი როდია, რომ დომენტი კათალიკოსის თანამდგომი ყოფილან „ეპისკოპოსნი და სამღვდელონი“, სწორედ ისინი, ვინც არაორაზროვნად ამხილა ვახტანგმა მისეული ვეფხისტყაოსნის კომენტარებში („უცოდინარობითა და სოფლის ნივთთა შემკვალვითა სამეძაოდ სთარგმნიდენ მის რიტორისა და ბრძენ — მეცნიერის კეთილად ნამუშავევისა სამუშაოსა“). აი, ამ საზოგადოებისაგან იყო მოსალოდნელი ახლად დაბეჭდილი ვეფხისტყაოსნის უდიერად ხელყოფა. ამიტომაც სრულიად უნიადაგოა სოლომონ ყუბანეიშვილის, აპოლონ როგავას და სხვათა მოსაზრებანი, თითქოს „უაღრესად განათლებული“ კათალიკოსი დომენტი არ იკადრებდა ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის დვენას. რა უნდა ყოფილიყო ვეფხისტყაოსნის დევნა იმასთან შედარებით, რაც უკადრებიათ ზნეწამხდარ კათალიკოსს და მის მრევლს ქრისტიანობისათვის „სულიერად გვემული“ ვახტანგის წინააღმდეგ. შექმნილ სიტუაციაში და თავისი მუხანათური განზრახვის სისრულეში მოყვანის გასაადვილებლად (გარკვეული იდეოლოგიური კაპიტალის მოსახვეჭად) დომენტი კათალიკოსი მარჯვედ გამოიყენებდა კიდევაც ვახტანგის ნაჰირანხულვევი ვეფხისტყაოსნის დაუნდობლად ხელყოფის შემთხვევას. მაშინ უპრიანი იქნებოდა სწორედ დომენტი კათალიკოსზე გავრცელებულიყო ე. ბოლხოვიტინოვის მონათხრობი ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის მოსაპობის თაობაზე. ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსანი დაიბეჭდა 1712 წელს. დომენტი

³¹ იქვე. გვ. 36. შგვ 4.

³² ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 493.

კათალიკოსისა და სამღვდელოების ლაშქრობა ვახტანგის დასამბობად. კი მომხდარა 1713 თუ 1714 წელს. ამას ხომ არ გულისხმობს გამოთქმა „вскоре была истреблена?“ ჩვენ მხოლოდ ვსვამთ ასეთ კითხვას, როგორც ერთგვარად სავარაუდებელ თუ დასაშვებ პირობებს.

ერთი ახალი სპეციალური ნარკვევის ავტორი, დაკვირვებულ მკვლევარი მიხეილ ქავთარია გვიამბობს, რომ ვახტანგ შეექვსემ „1705 წელს ქართული ეკლესიის მესაქეობა თავის ძმას დომენტის ჩაბარა და ამით ეკლესია თავისი მიზნების სამსახურში ჩააყენა“ (მეფე — მწიგნობარი, „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1983, № 2, გვ. 2, გვ. 43; კურსივი ჩემია. — ა. ბ.). სწორია, ჭანიშინობის დასაწყისში ვახტანგმა ქართული „ეკლესია თავისი მიზნების საზღვარში ჩააყენა“, მაგრამ როდესაც ქვეყანას პოლიტიკური კრიზისის ეპოქა დაუდგა, იმავე ეკლესიამ და მისმა მეთაურმა კათალიკოსმა კომენტომ ზურგი შეაქციეს ქრისტიანობისათვის (ე. ი. ქართველობისათვის) თავგამოდებულ ვახტანგს და მუხანათური ლალატიც არ ითაკილეს. ამისი დავიწყება არ შეიძლება. ისიც აღსანიშნავია, რომ თავის სამრახის საქციელს კათალიკოსი დომენტი შემდეგ მოგონილად და ტყუილად აცხადებდა. იესე ტლაშაძე ასე აღაპარაკებს დომენტის თავის ცნობილ პოემაში „ბაქარიანი“ თუ „კათალიკოს-ბაქარიანი“ (თბილისი, 1963, სტროფი 30, 1—2): „მე მამიგონეს ტყუილი, კაცის ყურს სმოდეს აროდეს; აწ ჩემნი ყმანი შეითქვენს. ჩემს დაჭერასა ჩქაროდეს“.

ყოველგვარი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად საჭიროდ მიმაჩნია ერთხელ კიდევ აღვნიშნო, რომ ჩვენი ძირითადი დებულება ისაა, რომ გვიან ფეოდალურ ხანაში, კერძოდ, XVII—XVIII საუკუნეებში მწვავე იდეოლოგიური ბრძოლა იყო გაჩაღებული ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის გარშემო. ეს ბრძოლა გაუმწვავებია პოემის პირველ ბექდურ გამოცემას, კერძოდ და განსაკუთრებით — ვახტანგის „თარგმანს“. კლერიკალურად განწყობილ წრეებს უცდიათ ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემის ბელყოფაც კი. ჩვენი ღრმა რწმენით, ვეფხისტყაოსნის გარშემო ატეხილი დავა სრულიადაც არ აკნინებს იმეამინდელი საზოგადოებრივი აზრის ხასიათს. იმეამინდელი საზოგადოებრივი აზრი არ იყო ერთხაზოვანი, ის რთული და წინააღმდეგობრივი იყო თავისი იდეურ შინაარსით. ეს გარემოება არ უნდა გამოეპაროს მსედველობიდან აღძრული საკითხის თანამედროვე მკვლევარს.

პროფ. თამარ კუკავა გვაუწყებს: „ანტონის შესახებ დიდხანს იყო გავრცელებული აზრი, თითქოს მას დაეწვას ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემა და, საერთოდ, ეწარმოებინა ამ თხზულების

დევნა-განჭიკება, მაგრამ ეს არასწორი თვალსაზრისი საბოლოოდ უკუ-
გდებულა“ (ანტონ კათალიკოსი, „ცისკარი“, 1985, № 4, გვ. 132;
კურსივი აქაც და ქვემოთაც ჩემია. — ა. ბ.).

თ. კუკავა განაგრძობს: „ასევე იყო ფეხმოკიდებული შეხედულე-
ბა, რომ ანტონმა და მისმა სკოლამ შემოიტანა ძველი, დრომოკმული
ქართული ენა. რითაც დააბრკოლა მისი წინსვლა-განვითარება. კერ-
ძოდ, ამ თვალსაზრისის უპერდნენ მხარს ქართული ენის ისეთი დიდ-
მკვლევარი, როგორცაა აკად. არნ. ჩიქობავა, პროფ. ივ. ქავთარაძე
და სხვ. მკვლევარი ნიკ. კანდელაკი... ხაზს უსვამდა მისი (ანტონ კა-
თალიკოსის — ა. ბ.) ენის ხელოვნურობასა და სიმძიმეს“ (იქვე, გვ. 133).

„ამჟამად, — ასკვნის თ. კუკავა, — ეს თვალსაზრისი უკუგდებუ-
ლია და თვით მისი (ე. ი. ანტონის, — ა. ბ.) ენის სიმძიმე ახსნილია
ანტონის გარკვეული პატრიოტული და ეროვნული მიზნებით“.

ვეფხისტყაოსნის თაობაზე უკვე ვიმსჯელებთ. რაც შეეხება ანტონ
კათალიკოსის ენობრივ მხარეს (თ. კუკავა ვერ იძლევა მთლად ზუსტ
ინფორმაციას), ჩვენი ყურადღება იმან მიიპყრო, რომ უყურადღებო-
დაა დატოვებული ქართული ენის უბადლო მკვლევრის აკად. აკაკი
შანიძის თვალსაზრისი. ბატონ აკაკის კი სპეციალური მონოგრაფიული
ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული აღძრულ საკითხზე (ანტონ I-ის გავ-
ლენა სალიტერატურო ქართულზე, თბ., 1964, 94 გვ.). რა საკადრი-
სია აკაკი შანიძის „და სხვებში“ მოქცევა? მაინც ვინ დაარღვია, ან
უკუაგდო, აკაკი შანიძის, არნოლდ ჩიქობავას და ივანე ქავთარაძის
მოსაზრებანი? დიდად გვაკვირვებს (მეტი რომ არ ვთქვათ) თ. კუკავას
უაპელაციო, უარგუმენტაციო და კატეგორიული ხასიათის დასკვნები
ეგოდენ სათუთ, დელიკატურ და საპასუხისმგებლო სპეციალურ საკ-
თებზე.

1986

„მნათობის“ 1984 წლის მეათე ნომერში დაიბეჭდა გურამ ბარნოვის წერილი „ისე ზოგიერთი რუსთველოლოგიური საკითხის გამო“ (გვ. 143—156). წერილის საბაზი გამხდარა ჩვენი რეცენზია (თამაზ ჭილაძის ნაშრომზე) „ვეფხისტყაოსნის ერთი ახლებური წაკითხვის გამო“ („მნათობი“, 1984, № 2, გვ. 119—137). თ. ჭილაძის ნაშრომიც „მნათობში“ გამოქვეყნდა — „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“ („მნათობი“, 1983, №№ 10 და 11)“. თ. ჭილაძე შეეცადა, როგორც თვირონ ამბობს. პოეტურად წაეკითხა რუსთველის დიდებული პოემა და ამოეხსნა მასში „ჩამარხული საიდუმლო“, რაც დღემდის გაუშიფრავი რჩებოდაო. თ. ჭილაძემ არსებითად მცდარად მიიჩნია რუსთველოლოგიის სფეროში დამკვიდრებული თითქმის ყველა შეხედულება (ნაწილობრივ შეიწყნარა მხოლოდ ტექსტოლოგიური კვლევის შედეგები) და წარმოგვიდგინა ვეფხისტყაოსნის გაგების ახლებური თვალსაზრისი. ჩვენ თავაზიანი ფორმით განვიხილეთ თ. ჭილაძის შემოთავაზებული კონცეფცია და ჩვენი მხრივ შევეცადეთ დაგვემტკიცებინა მისი უსაფუძვლობა¹.

გ. ბარნოვი ქომაგობს თ. ჭილაძეს (თუმცა ზოგ რამეში თითქოს არც ეთანხმება მას) და გამოლმა გამოდაეების პოზიციიდან თავს გვესხმის ძირითადად ნიკო მარისა და ილია ჭავჭავაძისადმი ჩვენი დამოკიდებულების საკითხში. მთავარ სანიშნო წყაროდ აუღია ჩვენი მონოგრაფია „შოთა რუსთველი“. რომლის გავრცობილ-გაფართოებულ ვარიანტი დაიბეჭდა 1966 და 1975 წლებში. უფრო მოკლე რედაქცია კი 1958 წელს. სამწუხაროდ, გ. ბარნოვი ზერეულედ მოკიდებია თავის წყაროს (ე. ი. ჩვენს მონოგრაფიას). იგი ამბობს, რომ ჩვენ (წინასიტყვაში) საგანგებოდ ვასახელებთ სამ მონუმენტურ ნაშრომს: 1. ვეფხისტყაოსნის სიმფონიას (შედგენილს ა. შანიძის ხელმძღვანელობით, თბ., 1956); 2. გ. იმედაშვილის „რუსთველოლოგიურ ლიტერატურას“ (თბ., 1957) და 3. ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერებისა და ბეჭდური გამოცემების ვარიანტების წიგნებს ხუთ ნაკვეთად (თბ., 1960—1964). ამ დროს, „როგორც ვხედავთ, — წერს გ. ბარნოვი, — აქ დასახელებული არ არის რამდენადმე მნიშვნელოვანი გამოკვლევა, რომელიც საგანგებოდ იყოს გამიზნული. ანდა გულისხმობდეს მაინც. პოემის მხატვრული თავისებურებების შესწავლას“ (გვ. 144).

¹ თ. ჭილაძის ნაშრომი რუსთველის ფილოსოფიური შეხედულებების თაობაზე მკაცრად გააკრიტიკა შალვა ხიდაშელმა — ვეფხისტყაოსნისა და ჩვენ, ანუ „საქნის უცოდინარი შკითხვებში“, („კრიტიკა“, 1984, № 2, გვ. 128—144). კიდევ უფრო მწვავეა ზურაბ ჭავჭავაძის წერილი „ღვირე და წული“ („კრიტიკა“, 1984, № 1, გვ. 92—113).

გ. ბარნოვი შემდეგ უფრო ამუშავებს სურათს. „შოთა რუსთაველის“ ავტორი ვეფხისტყაოსნის პოეტურად წამკითხველებს საერთოდ „ბოლომდე სერიოზულ მკვლევარ-რუსთაველოლოგებად არ თვლისო“, „პოეტურად წამკითხველს“ აშკარად ირონიით ხმარობსო“ (გვ. 144). მართალია, „ზოგიერთს“ პოეტურად ჩინებულ წამკითხველებსაც“ კი უწოდებს. მაგრამ მათი ნაზრების მიმართ აღრინდელი სიჩუმისა და იგნორირების სუსხი უკვე თავისთავად წარმოშობს ამ სიტყვების გულწრფელობაში დაეჭვების საფუძველსო“ (გვ. 156. დაყოფა ჩემია, — ა. ბ.).

გ. ბარნოვი აშკარად ცილს გვწამებს. ვეფხისტყაოსნის „პოეტურად ჩინებული წამკითხველი“ ვუწოდეთ ნოდარ ღუმბაძეს („მნათობი“, 1984, № 2, გვ. 123). ნ. ღუმბაძის წერილი კი დაიბეჭდა 1976 წლის მეორე ნახევარში (ჩემი რუსთაველი, „ცისკარი“, 1976, № 7). ჩვენი მონოგრაფიის პირველი გამოცემა, როგორც ვთქვით, გამოქვეყნდა 1958 წელს, მეორე — 1966 წელს, ბოლო, მესამე გამოცემა — 1975 წელს როგორც შეგვეძლო დაგვემოწმებინა თუგინდ ბოლო, 1975 წლის გამოცემაში ერთი წლის შემდეგ დასტამბული ნაშრომი ნ. ღუმბაძისა? სად არის აქ „სიჩუმისა და იგნორირების სუსხი?!“.

ჩვენს რეცენზიაში ვეფხისტყაოსნის პოეტურად წამკითხველებად დასახელებული არიან აგრეთვე პავლე ინგოროყვა („მნათობი“, 1984, № 2, გვ. 123) და გურამ პეტრიაშვილი (იქვე, გვ. 127). პ. ინგოროყვას ყოველთვის პატივს ვსცემდით როგორც მეცნიერსა და მკვლევარს. იმის გამოკვლევებზე ბევრი გვიწერია. ამ კონკრეტული შემთხვევისათვის დამოწმებული გვაქვს პ. ინგოროყვას 1927 წლის ნაშრომი. მაშასადამე, „სიჩუმესა და იგნორირებას“ ველარ დაგვწამებს. გურამ პეტრიაშვილსაც პატივს ვსცემთ როგორც მწერალს და როგორც მკვლევარს. „პოეტი და მკვლევარიო“, ვამბობთ იმის შესახებ და მივუთითებთ 1981 წელს დასტამბულ მის რუსთაველოლოგიურ ნაშრომზე (გვაქვს უთვალავი ფერითა, „საბჭოთა ხელოვნება“, № 8), რომელიც სწორედ სადავოდ ქცეულ საკითხს შეეხება. აბა, სადღაა „სიჩუმე და იგნორირება?!“ 1975 წლის ნაშრომში როგორ დავიმოწმებდით გ. პეტრიაშვილის 1981 წლის ნაშრომს?!

სამივე ავტორს ჩვენ ვიმოწმებთ სრული სერიოზულობითა და კოლეგიალური პატივისცემით. „ირონია“, „სიჩუმისა და იგნორირების სუსხი“, „არაგულწრფელობა“ გ. ბარნოვის ცილისწამებაა მხოლოდ.

ახლა ჩვენი მონოგრაფიის წინათქმეაში დასახელებული ლიტერატურის შესახებ.

გ. ბარნოვის სიტყვით, როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენ ვასახელებთ მხოლოდ „სამ ფუნდამენტურ ნაშრომს“ (ვეფხისტყაოსნის სიმფონიას, გ. იმედაშვილის „რუსთაველოლოგიურ ლიტერატურას“, პოემის ხელ-

ნაწერებისა და ბეჭდური გამოცემების ვარიანტებს). ამავე დროს არაფერია თქმული ისეთ ლიტერატურაზე „პოემის მხატვრული თავისებურებების შესწავლას“ რომ ეხებოდესო. საქმე ისაა, რომ წინასიტყვაობში ჩვენ საგანგებოდ დავასახელებთ მხოლოდ ძირითადი საცნობარო წყაროები (ყველა რუსთველოლოგის სამაგიდო წიგნები), რომლებიც დიდად დაგვეხმარნენ შრომის მომზადებაში. დანარჩენ ისტორიულ-ლიტერატურულ თუ სხვა ხასიათის ლიტერატურაზე ვუთითებთ ხოლმე წიგნის სქოლიოებში. კერძოდ, რუსთველის მხატვრული ენის თაობაზე დამოწმებულია ოცდაათამდე სხვადასხვა ავტორის სწავლასხვა სპეციალური ნაშრომი. მაგალითად, ა. ვესელოვსკის „ისტორიული პოეტიკა“ (ეხება ვეფხისტყაოსანსაც); გ. ნადირაძის გამოკვლევები („რუსთაველის ესთეტიკა“, „ხელოვნების ზოგიერთი საკითხი რუსთაველის ესთეტიკაში“, „ვარდის სიმბოლიკა ვეფხისტყაოსანში“); კ. ჭიჭინაძის „ლიტერატურა ქართულ შაირში და ვეფხისტყაოსნის პრობლემა“; ა. გაწერელიას „ნარკვევები ქართული პოეტიკიდან“, მოსე გოგიბერიძის „რუსთაველის ესთეტიკა“; კ. კაპანულის „შოთა რუსთაველის ესთეტიკური შეხედულებანი“, გ. ჯიბლაძის „რუსთაველის ესთეტიკური პრობლემატიკა“; გ. წერეთლის შრომები („ოემის მეტაფორებზე, მეტრსა, რიტმსა და რითმზე“); ს. ჩიქოვანის დაკვირვება ვეფხისტყაოსნის სიმბოლიკის შესახებ; შ. ლლონტის ნარკვევები („ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემა“, „წიგნის საკითხისათვის ვეფხისტყაოსანში“); ვუკოლ ბერიძის „შოთას პოეტიკისათვის“; გრ. კიკნაძის „ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის“; ნ. მარის. ა. შანაძის. პ. ინგოროვას, შ. ნუცუბიძის, ი. გიგინეიშვილისა და სხვ. სხვადასხვა ცალკეული. საყურადღებო შენიშვნები ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის თაობაზე. რაღა თქმა უნდა, თავის ადგილასაა დამოწმებული ილია ჭავჭავაძის შესანიშნავი დაკვირვება ვეფხისტყაოსანში ზმნების სიუხვისა და მისი მხატვრული ფუნქციის თაობაზე (ჩვენი მონოგრაფია. გვ. 303 და ნარკვევი ვეფხისტყაოსნის მხატვრულ სახეთა სისტემაზე, იქვე, გვ. 97...) და სხვ.

ცხადზე ცხადია, რომ გ. ბარნოვს ზერელედ წაუკითხავს ჩვენი წიგნი და ზერელედ გაცნობია მის შინაარსს.

გ. ბარნოვი გვაბეზღებს მკითხველის წინაშე. ვითომ გადაჭარბებით ვაფასებთ ნიკო მარის ღვაწლს და შესაფერისად ვაკნინებთ ლიდი ილია ჭავჭავაძის როლს. გ. ბარნოვის წერილის პათოსი ესაა. გ. ბარნოვი მოწადინებულია სახელი გაუტეხოს ნიკო მარს და ზედ მიაყოლოს „შოთა რუსთაველის“ ავტორი. გ. ბარნოვის სიტყვებით. ნ. მარს „ბოლომდე სწამდა, რომ ვეფხისტყაოსანი არ წარმოადგენდა ქართული ეროვნული სულის გამოვლინებას ლიტერატურაში... თავისი

ძირითადი დასკვნებისათვის ნ. მარს არასოდეს უღალატია, თუმცა ეს კია. რომ ზოგ გამოკვლევაში ცდილობდა მათ შენიღბვას“ (გვ. 149). დიდზე დიდი უსამართლობა იქნებოდა იმის დაშვება, თითქოს ვეფხისტყაოსნის გაგების საკითხში ნ. მარი ინიღბებოდა. ნ. მარი ყოველთვის გარკვევით. მკაფიოდ და თამამად გამოთქვამდა თავის მოსაზრებებს რუსთველის პოემის თაობაზე (სულერთია, მართალი იყო თუ უმართებულო ეს მოსაზრებანი), პირველი თავისი წერილი ვეფხისტყაოსანზე მარმა ქართულად გამოაქვეყნა 1890 წელს (გაზეთი „თეატრი“. № 12, 18 მარტი). მაშინ ის ბეჯითად აცხადებდა, რუსულს „სპარსულიდგან ნათარგმნი ამბავი უნდა გაელექსოსო, და რავდენად შეპყვალა დედანი პოეტმა. გაავრცელა. ან შეამოკლა, ამზიდსჯა მხოლოდ მაშინ შეგვეძლება, როცა სპარსული დედანი აღმოჩნდება. რის იმედს ჯერ კიდევ არ ვკარგავო“, ნ. მარი ასახელებდა კიდევაც ბრიტანეთის მუზეუმის ერთ სპარსულ ხელნაწერს, რომელსაც „შაჰრიარ ნამე“ ეწოდება და, „იქნება თვით ვეფხისტყაოსნის დედანიაო“. ნ. მარის ვარაუდი არ გამართლდა: ბრიტანეთის მუზეუმის „შაჰრიარ ნამე“ არ აღმოჩნდა „ტარიერ ნამე“. ე. ი. ტარიელის წიგნი (ვეფხისტყაოსანი). ნ. მარმა მაინც არ დაიხია უკან. მეტიც, მან კიდევ უფრო გააღრმავა ვეფხისტყაოსნის სპარსულიდან წარმოშობილობის თვალსაზრისი. მე ვიმედოვნებ, რომ ადრე თუ გვიან ამოტივტივდება ის სპარსული პროზაული თხზულება, რომლის თარგმანი რუსთველს გაულექსავსო. თუმცა მარს ხელთ არ ჰქონდა საჭირო წყარო, ის მაინც კატეგორიული ფორმით ასკვნიდა, რომ რუსთველი „подпал год нго литературный подражательности, и не только заимствовал чуждый сюжет, но, что важнее подчинился условности персидских литературных приемов и «поэтических» описаний, и тем лишил свое детище истинно национального значения“ (წერილი რუსულდანიანის შესახებ. «Восточные заметки», СПб., 1895, გვ. 228).

მაგრამ ნ. მარი იძულებული გახდა დაედასტურებინა. რომ სპარსულ ლიტერატურაში არათუ ვეფხისტყაოსნის დედანს ვერ ვპოულობთ. არამედ მის რაიმე ნაკვალევსაც კი ვერ ვამჩნევთო.

გავიდა გარკვეული დრო და ნ. მარმა არსებითად შეცვალა თავისი შეხედულება ვეფხისტყაოსანზე. ჯერ აღიარა რუსთველის მხატვრული ენის, კერძოდ. მისი ლექსის მუსიკალობის „მომოჭადოებელი“ ხასიათი და ამით გახაზა მისი ეროვნული მნიშვნელობა (1902 წ.). მიუხედავად სიუჟეტის უცხო წარმოშობილობის დაჟინებული დაცვისა, ნ. მარმა იმავე დროს ერთგვარად გაიზიარა ვეფხისტყაოსნის შინაარსის ეროვნულ-ისტორიული ინტერპრეტაციის თვალსაზრისი. იგი წერდა: „ადვილად შესაძლებელია, რომ ვეფხისტყაოსნის გულდასმითი შესწავლა წარმოაჩენს ამ ლექსად გადამუშავებულ ნათარგმნ სპარ-

სულ რომანში ქართველი ავტორისათვის ნაცნობი ტიპებისა და მოვლენების პოეტური ნართაულობით (თუ მოარაკებით) შეგნებულ დასურათებას, რაც განსაკუთრებით ნათელი იქნებოდა თანამედროვეთათვის. ეს ნართაულობის პოეზია (поэзия намеков) რამდენადმე ასევე იგრძნობაო“ (Древнегрузинские описцы, СПб., 1902, გვ. 56). უფრო შორს წავიდა ნ. მარი ვეფხისტყაოსნის ეროვნული მნიშვნელობის შეფასებაში 1910 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომით (Вступительные и заключительные строфы „Интая в бар овой шкуре“, რომელსაც ახლავს სპეციალური ნარკვევი „Культ женщины и рыцарство в поэме“. ვეფხისტყაოსნის იდეური შინაარსის საფუძვლიანი ანალიზის კვალობაზე ნ. მარი ასკვნიდა, რომ ვეფხისტყაოსნის ავტორს ასულდგმულებსო ორი ძირითადი იდეა — ქალის კულტი და ძმადნაფიცობა. ორივეს, ქალის კულტისა და ძმადნაფიცობას ძიობს. ნ. მარი ეძებდა და პოულობდა ქართულ ეროვნულ-სოციალურ სინამდვილეში. ვეფხისტყაოსნის ძმადნაფიცობა ქართული ეროვნული მოვლენაა და არა უცხოეთიდან შემოხიზნული რამ, „ადგილობრივი ცხოვრების პროდუქტია (ქართული) ღვიძლი ინსტიტუტი და არა გარედან შემოტანილი კულტურულ-სოციალური (განყენებული) ცნება“ (დასახ. ნაშრ., გვ. XXXVIII). „ყმის ანუ მოყმეობის ინსტიტუტს ფესვები აღმოაჩნდა ქართველი ხალხისა და საერთოდ იაფეტური ხალხების ძმადნაფიცობაში“. იმეორებდა მარი შემდეგაც. ამიტომაცო, განაგრძობდა, „ქართველ პოეტს (შოთა რუსთველს, — ა. ბ.) ძმობის წყაროდ გამოჰყავს არა ისლამი, საერთოდ არა რელიგია, არამედ ქართული ხალხური ინსტიტუტი — ძმადნაფიცობა“ (1917 წ.).

ქართულ ეროვნულ-სოციალურ ფესვებს უკავშირებდა ნ. მარი ვეფხისტყაოსნის უძირითადეს იდეურ-თემატიკურ მოტივს — ქალის თაყვანისცემასა და სიყვარულს (დასახ. ნაშრომი, გვ. XII, XIII, XLIV). მით უფრო, წერდა მარი სხვა დროს, რომ „ქალის კულტს... ჩვენ ვერ ვპოულობთ აღმოსავლურ მუსლიმანურ ვერც ერთ ცნობილ ლიტერატურაში“ (1917 წ.). ნ. მარი აღნიშნავდა, რომ საქართველოში ძველთაგანვე იქნებოდა ხალხური თქმულებები არა მარტო გმირობაზე, არამედ სიყვარულზეცო. მეცნიერი სვამდა კითხვას: „იმათ ხომ არ იქონიეს გავლენა ქართულ განათლებულ საზოგადოებაში ქალის კულტის განვითარებაზეო“. ყოველ შემთხვევაში საგულეებელიაო გრძელი გზის გავლა, ვიდრე თამარის ეპოქაში ქალის კულტი და ქალისადმი თავისუფალი სიყვარული აღიარებას მიაღწევდაო (გვ. 1). საჭირო იყო, განაგრძობდა მარი. „გარდატეხა ზნეობივ შეხედულებებში... საჭირო იყო საკუთარი ფსიქოლოგიური სიმწიფე, თორემ ისე „ზნეობრივ შეხედულებებში გარდატეხისა და შინაგანი მოუზადებლობის გარეშე — ძველი ქართული საზოგადოება ვერც გა-

მიომუშავებდა, ვერც შეითვისებდა ჭალის თაყვანისცემასო“ (იქვე).
5. მარს მიმოხილული აქვს ქართველი ფეოდალური საზოგადოების
მიობრივ შეხედულებათა გარდატეხისა და შინაგანი ფსიქოლოგიური
მოშვების ის „გრძელი გზა“. ნ. მარი გადაჭრით ასკვნის — „ქა-
ფის კულტი“ და „იდეალიზებული სიყვარული“ „ღვიძლი შვილია“
«Изысканно образованного грузинского общества эпохи Тама-
ры» (გვ. XXXVIII).

ამრიგად, ნ. მარი გადაჭრით ასაბუთებდა, რომ ვეფხისტყაოსნის
ქასულდგმულებელი იდეები, ვეფხისტყაოსნის უძირითადესი იდეურ-
თემატიკური მოტივები (ძმადნაფიცობა და სიყვარული) ემყარება ქარ-
თველობის ეროვნულ-სოციალური სინამდვილის საძირკველს. სწორედ
ამიტომაც იყო, რომ ივანე ჯავახიშვილი ასე აფასებდა ნ. მარის დამო-
წმუნებულ ნაშრომს. ივ. ჯავახიშვილს უწერია: „ვეფხისტყაოსნის გენიო-
სი ავტორის მსოფლმხედველობისა, მიზნისა და პოეტური მრწამსის
შესახებ პირველი მშვენიერად დაწერილი მონოგრაფია აკად. ნ. მა-
რის კალამს ეკუთვნის“ (შოთა რუსთაველის დაბადების 750 წლისთა-
ვის ზეიმის გამო. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ენისა და
მწერლობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1956, გვ. 10).

ასეთია საქმის ნამდვილი ვითარება, რომელსაც უღვეთოდ ამახინ-
ჯებს გურამ ბარნოვი.

საკითხავია, რამ განაპირობა ნ. მარს შემობრუნება ვეფხისტყა-
ოსნის შეფასების თაობაზე? ჩვენი ფიქრით, ამ შემთხვევაში უთუოდ
დიდი როლი შეასრულა ქართველი მოწინავე მოაზროვნე საზოგადო-
ების, კერძოდ და განსაკუთრებით კი ილია ჭავჭავაძის მხრივ ნ. მარს
ადრინდელი. სათავეშივე მცდარი, შეხედულებების მკაცრმა, მაგრამ
პრინციპულმა და სამართლიანმა კრიტიკამ.

როგორც ცნობილია, თავისი შესანიშნავი მეცნიერულ-პოლემი-
კური ნაშრომით „სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღალადი“ ილია
ჭავჭავაძემ თავისი მიუზღო ნიკო მარსაც. ილიას ეს ნაშრომი
ჭერ წერილების სახით, იბეჭდებოდა „ივერიაში“ 1879 წელს,
ხოლო შემდეგ იმავე წელსვე ცალკე წიგნადაც გამოქვეყნდა. ეტყობა,
ნ. მარს მწარედ მოხვდა გულში ილია ჭავჭავაძის კრიტიკის ბასრი ნაბ-
ჯილი. იგი განაწყენებულა და გაგულისებულა. მაგრამ ბოლმა დაუფა-
რავს. უფრო საყურადღებო ის არის, რომ ნ. მარს ერთგვარად გაუა-
ჯსინჯავს თავისი შეხედულება ვეფხისტყაოსანზე, უწინარეს ყოვლი-
სა, ილია ჭავჭავაძის კრიტიკის ზეგავლენით. ყოველ შემთხვევაში ნ.
მარი აწ მორიდებულად აღნიშნავდა: „Естественно, в современной
Грузии к вопросу охотнее подходят с национальной точки
зрения“. რამდენადაც ქართველები ვეფხისტყაოსანში სამართლი-
ანად ხედავენ „высшее проявление своего гения в литерату-

რე“; იმას უყურებენო. „როგორც ნაციონალურ სიამაყეს“; მეტიც, როგორც „священную реликвию родной исторической жизни, народную святыню“. ნ. მარის მიერ მოხმობილია სწორედ ილია ჭავჭავაძის განსაზღვრებანი. კერძოდ, პირველად ილია ჭავჭავაძემ უწოდა ვეფხისტყაოსანს ქართველთა „წმინდათა-წმინდა“ წიგნი. ეს იგივეა, რაც ნ. მარის „священная реликвия“ და „народная святыня“. თავის წერილში „აკაკი წერეთელი და ვეფხისტყაოსანი“ ილია ამბობს: „ჩვენ ქართველებს, სამართლიანად მოვუაქვს თავი მით, რომ ეგ დიდებული პოემა შექმნილია ჩვენის ერის დიდებულობის დროა; ჩვენის კაცისაგან და ჩვენს ენაზედ დაწერილია. ყველამ იცის, რომ ამით ჩვენ თავს ვიწონებთ, ვსახელობთ, ვქადავლობთ“. აღნიშნულის აშკარა აზრობრივი და ტექსტობრივი გამოძახილია ნ. მარის სიტყვებამის თაობაზე, რომ ამ ძეგლში (ლაპარაკია ვეფხისტყაოსანზე) «грузины по праву видят высшее проявление своего гения в литературе, они в нем инстинктивно ценят современника, конечно не случайно, эпохи политического могущества и блеска родного государства, и на славу «Витязя в барсовой коже» с давних пор смотрят как на национальную гордость».

ასე ვწერდით ჩვენ 1957 წელს ნარკვევში „ილია ჭავჭავაძე და ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“ (ილია ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, თბ., 1957, გვ. 51—52; კურსივი ძველია; — ა. ბ.). ჩვენ ბოდიშს ვიხდით მკითხველის წინაშე ვრცელი ამონაწერის მოხმობით. სათვალ, მაგრამ ეს სისრულისათვის იყო საჭირო. გ. ბარნოვს ძალზე შეევეცილად აქვს მოყვანილი ჩვენი ნაშრომის ეს ნაწყვეტი:

ვინც გულდასმითა და წინასწარშემუშავებული შეხედულების გარეშე შეადარებს ერთმანეთს ვეფხისტყაოსნის ილია ჭავჭავაძისეულსა და მარისეულ ტექსტებს, დაგვერწმუნება, რომ სწორია ჩვენი მოკრძალებული დასკვნა — ნ. მარის სიტყვები აშკარა აზრობრივი და ტექსტობრივი გამოძახილია ილიასეული სიტყვებისა. ჩვენ ამას აღარაფერს დავუმატებთ. ჩვენ გვაოცებს და გვაკვირვებს, რა სინდისმა უქარნანა გ. ბარნოვს, რომ დაეწერა: „ნ. მარის ეს ნათქვამი ჰარონდია ჟფრო უნდა იყოს. ვიდრე ილიას სიტყვების „აშკარა აზრობრივი გამოძახილი“, („მნათობი“, 1984, № 10, გვ. 146). ვაი, რომ ქალაქდი ყველაფერს იჩანს!

ნ. მარის მიერ დიდი მონოგრაფია „რუსთველის ვეფხისტყაოსანი და ახალი ისტორიულ-კულტურული პრობლემა“ (ИАН, 1917); თომცა შერიცავს მკვლევრის ცალკეულ საყურადღებო დაკვირვებებს. „მოულოდნელი და სათავეშივე მცდარი აღმოჩნდა“, როგორც ვწერდით ჩვენ ამის თაობაზე. მარის ამ ნაშრომის მიხედვით. ვეფხის-

ტყაოსანი თითქოს უნდა შექმნილიყო მესხეთში. როდესაც იქ ფენს იკადებდა მუსლიმანური სარწმუნოება, სახელდობრ XIV საუკუნეში; თითქოს ჩვენი დიდებული პოემა გამსჭვალულია მუსულმანური აღმსარებლობის სულისკვეთებით და თითქოს მისი ავტორი იყო ქართველი მუსლიმანი. გ. ბარნოვი იმოწმებს ჩვენს მოსაზრებას და ამბობს: როგორ უნდა შევეუთანხმოთ ბაჩამიძისეული ეს მოსაზრება მისსავე სიტყვებს 1966 წლის მონოგრაფიაში, რომ ნ. მარი „მეცნიერული ობიექტურობით ასაბუთებს ვეფხისტყაოსნის იდეური შინაარსის სრულ ორიგინალობას, ნათელყოფს მის ქართულ-ნაციონალურსა და ხალხურს ხასიათსო“ (გვ. 149). ჩვენს მოსაზრებებში გ. ბარნოვი ხედავს ერთიმეორის გამომრიცხველ „ურთიერთსაპირისპირო შეფასებას“, „ან ერთია მართალი, ან მეორეო“ (იქვე) არა, ჩვენს მოსაზრებებში არავითარი წინააღმდეგობა არ არის. თვითონ ნ. მარი იყო წინააღმდეგობრივი ბუნების მკვლევარი. ჩვენ არაერთხელ აღგვინიშნავს საქმის ეს ვითარება. მარისადმი მიძღვნილ სპეციალურ გამოკვლევაში გვიწერია: „ნ. მარი, როგორც რუსთველოლოგი, არ იყო თანმიმდევარი მკვლევარი. მას მოსდიოდა მძიმე შეცდომები, ავითარებდა ერთმეორის გამომრიცხავ შეხედულებებს. ზოგჯერ ვეფხისტყაოსნის საკითხი მსგვერბლად ეწირებოდა ნ. მარის სხვადასხვა კონიუნქტურულ-კონცეფციურ შთანაფიქრებს. მაინც ნ. მარმა ძლიერ ბევრი გააკეთა ვეფხისტყაოსნის იდეური შინაარსის გასარკვევად, პოემის ეროვნულ-სოციალური საფუძვლებისა და მხატვრული რაობის ნათელსაყოფად, ვეფხისტყაოსნის მსოფლიო-საკაცობრიო მნიშვნელობის დასასაბუთებლად“ (ალ. ბარამიძე, ნარკვევები, V, 1971, გვ. 262. 270). ასეთივე თვალსაზრისია გატარებული ჩვენს სხვა გამოკვლევებშიც — „ნ. მარი, როგორც რუსთველოლოგი“ (რუსულ ენაზე) (ნარკვევები, V, 279—288), „ნ. მარის შეცდომების შესახებ ქართული ლიტერატურის ისტორიის საკითხების გაშუქებაში“ (ლიტერატურული ძიებანი, VII. 1953). ეტყობა, ჩვენს ამ ნაშრომებს გ. ბარნოვი არ იცნობს. როგორც მკითხველი ხედავს, ჩვენ აროდეს დაგვიფარავს ნ. მარის შეცდომები, ყოველთვის პირუთვნელად მივეუთითებდით მარის ნაფიქრ-ნააზრების მცდარ მხარეებზე. მაგრამ, რა თქმა უნდა, ჩვენ ვაფასებდით და ვაფასებთ ნ. მარის უცილობელ დიდ ღვაწლს ქართული მწერლობის შესწავლის საქმეში.

1917 წლის „ახალი“, სათავეშივე აშკარად მცდარი თეორია ნ. მარმა მალე თვითონვე უარყო კერძოდ, პოემა კვლავ დაუბრუნა XII საუკუნეს. თავის ზოგიერთ მერმინდელ ნაშრომში. განსაკუთრებით პარიზში წაკითხულ ლექტურაშიც, ნ. მარი დიდი მონდომებით ასაბუთებდა მთელი ქართული სულიერი კულტურის თავისთავადობას, მიუთი-

თებდა ამ კულტურის უძველეს ეროვნულ-ხალხურ ფესვებზე. ნ. მარმა გადააპარბა კრდევატ და საერთოდ უარყო ყოველგვარი ლიტერატურული სესხებისა და გავლენების არსებობა. რა თქმა უნდა, ნ. მარმა აქ ღირსებისამებრ დააფასა ვეფხისტყაოსანიც. ზოგიერთი რუსთველოლოგი (რუსთველოლოგიის ისტორიკოსიც კი) შეცდომაში შეიყვანა ამ გარემოებამ. მათ დაასკვნეს, თითქოს ნ. მარმა უარყო ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის თუ ფაბულის უცხოური წარმოშობილობაც (იხ. ვ. ბერიძე, რუსთველოლოგიის ისტორიისათვის, ნიკო მარი, „რუსთველის კრებული“, თბ., 1938, გვ. 118—119; გ. იმედაშვილი, რუსთველოლოგია, თბ., 1941, გვ. 105, 110). ეს არ არის სწორი. ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის (ფაბულის) სპარსული ნიადაგიდან წარმომავლობის თვალსაზრისი ნ. მარს არასოდეს უარუყვია. პარიზში წაკითხულ ლექტიაშიც იმეორებდა თავის ძველ აკვიატებულ შეხედულებას ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის (ფაბულის) ნასესხობაზე, „სპარსული ზღაპარიო“ (conte persan) (იხ. ნ. მარი, ქართული ენა (ფრანგულენაზე, პარიზი, 1928, გვ. 13).

გ. ბარნოვი ცდილობს შეცდომაში შეიყვანოს მკითხველი, აითქოს ჩვენ ღირსეულად არ ვაფასებდეთ ილია ჭავჭავაძის ნაფიქრ-ნააზრებს ვეფხისტყაოსანზე. ჩვენ არაერთგზის გვაქვს აღნიშნული, რომ ვეფხისტყაოსანს ილია განიხილავდა როგორც ისეთ უდიდეს ლიტერატურულ ძეგლს, რომელსაც უნდა დაესაბუთებინა ქართველი ხალხის ეროვნულ-კულტურული მოწიფულობა, ქართველი ხალხის უფლება ეროვნული და სოციალური თავისუფლებისათვის. „ამიტომაც იყო ილია ჭავჭავაძე შეუპოვარი ქომაგი რუსთველის ღირსებისა და დაუნდობელი მებრძოლი ამ დიდი ეროვნული განძის „განმაქიქებელთა წინააღმდეგ“. ამიტომაც აღიმალა ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაურმა თავისი გოლიათური ხმა“ ი. მარის თეორიის წინააღმდეგ (ლმ, VIII, გვ. 49). ჩვენ ვწერდით, რომ „დიდზე დიდია“ მნიშვნელობა ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული წერილისა „აკაკი წერეთელი და ვეფხისტყაოსანი; რომ ეს იყო „ახალი სიტყვა რუსთველოლოგიაში პ. იოსელიანისა და ერთი უცხოელის (—არტურ სუტნერის) შემდეგ“. „ილია პირველი იყო, — განვაგრძობდით ჩვენ, — რომელმაც ვეფხისტყაოსანი განიხილა ლიტერატურულ ესთეტიკური თვალსაზრისით... ილია ჭავჭავაძემ წამოაყენა ვეფხისტყაოსნის მხატვრულ სახეთა სისტემისა და პოემის იდეური შინაარსის გაგების ახალი, ორიგინალური თეორია (შოთა რუსთველი, 1975, გვ. 97). აღრეც ილია ჭავჭავაძის წერილს ვუწოდებდით „მეცნიერულ-კრიტიკულ შემოქმედებითს შედეგს“ („ილია ჭავჭავაძე და ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“, გვ. 41).

ამასთან. ჩვენ ისიც ვთქვით, რომ „სახელოვანი მწერალი“ და მოაზროვნე უეჭველად აქარბებდა“. როდესაც „რამდენადმე განყენებულად“ განიხილავდა „ზოგადი ადამიანის ცნებას“ მხატვრული ნაწარმოების „ეროვნული სამკაულის“ როლთა შეპირისპირებისას (იქვე, გვ. 97—98). იქნებ, ჩვენი ეს მოსაზრება სადავოა, საცილობელია. ამის თაობაზე შესაძლებელია აზრთა სხვადასხვაობა, მაგრამ სადაა აქ ჩვენი მხრივ ილია ჭავჭავაძის როგორც მკვლევარი-მოაზროვნის მნიშვნელობის შეუფასებლობა?!

ილია ჭავჭავაძე საკვირველი ცოდნით, სიფაქიზითა და სიფრთხილით იკვლევდა ქართული სულიერი კულტურის წარსულს და აწმყოს, სახავდა მომავლის პერსპექტივებს. მისი მოსაზრებით, ისეთი გენიოსი, როგორც იყო შოთა რუსთველი, ციდან არ იყო ჩამოსული. რომ გინოთი „ისეთი ნაყოფია თავისი დროებისა, როგორც სხვანი, მხოლოდ ეგ ნაყოფი სრულია, დამწიფებულია. ის თავის ძლიერი მხრებით ამოიტანს. ამოზიდავს ხოლმე მას, რაც თითონ ცხოვრებაშია, ე. ი. ცხოვრების შიგ — მდებარეობასა; მასში არის მთელი აწმყო თავის დროებისა და თესლიც მომავლისა“. „ჩვენ მოყვანილი გვაქვს ილიას ეს სიტყვები და ვურთავთ „რამდენად მცდარია ილია ჭავჭავაძის ნააზრევთა“ შედარებით აკად. ნ. მარის მიერ ერთ დროს წამოყენებული დებულება, ვითომც შოთა რუსთველი მეტეორივით გამოჩნდა ქართული კულტურის ცაზე და თითქოს მას არაფერი საერთო არ ჰქონია არც ქართულ მწიგნობრობასთან, არც ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებასთან“ („ილია ჭავჭავაძე და ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“ თბ., 1957, გვ. 28).

ასე ვუპირისპირებდით ჩვენ ილია ჭავჭავაძესა და ნიკო მარს. ჩვენ აროდეს დაგვიფარავს და მიგვიჩქმალავს ნ. მარის შეცდომები ქართული მწერლობის საკითხებში.

გვიან, თავის ცხოვრების მიწურულში, ახალი გუნება-განწყობილების ვითარებაში (ვულგარული სოციოლოგიზმითა და ვულგარული მატერიალიზმით გატაცების დროს) ნ. მარს გახსენებია ილია ჭავჭავაძის აღრინდელი კრიტიკული გამოსვლა და თავშეუკაცვებლად უთქვამს: Отселе. (ლაპარაკია XIX ს. 90-იან წლებზე. — ა. ბ.) мишень всех националистических нападков, особенно острых со стороны грузинских националистов, вождь которых, известный писатель кн. Чавчавадзе, при общем молчаливом сочувствии пригвоздил его (т. е. Н. Я. Марра. — А. Б.) публично к позорному столбу, как ученого, продавшегося врагам Грузии“ (Н. Я. Марр, Избранные работы, I, 1933, გვ. 271).

დამოწმებულ ტექსტს ჩვენ შემდეგი კომენტარი დავურთეთ: „აქ ჩვენს ყურადღებას იქცევს ორი გარემოება. ჯერ ერთი, 30-იან წლებ-

ში სხვაგვარ მეცნიერულ გუნება-განწყობილებასზე მყოფ ნ. მარს თავი მოაქვს იმით, რომ თურმე ერთ დროს იგი სამარცხვინო ბოძზე გა-
უქრავს ქართველი ნაციონალისტების ბელად ილია ჭავჭავაძეს. მეორე
მხრით, სახელმწიფოებრივი მეცნიერი ნებას აძლევს თავის თავს იმ-
დროინდელი „რაპპული“ გემოვნების შესაბამისად ილიას უწოდოს
თავადი ჭავჭავაძე. ამ ვითომცდა ოდიოზური დახასიათებით მარი, ნებ-
ხით თუ უნებლიეთ, ცდილობდა სახელი გაეტეხა დიდი ქართველი პო-
ეტისათვის. ნ. მარს ავიწყებოდა, უკეთ, იგი შეგნებულად ივიწყებდა,
რომ ქართველი ხალხი „თავად“ ჭავჭავაძეს (მიუხედავად თავადიშვი-
ლური წარმოშობისა) ერთსულოვნად აღიარებდა თავისი უკეთილშობი-
ლიესი სულიერი ზრახვების გამომხატველ უდიდეს მოწინავე მოაზ-
როვნე პოეტად, მხურვალე მამულიშვილად და უანგარო საზოგადო
მოღვაწედ, ეროვნულ გამათავისუფლებელი მოძრაობის უშიშარ წინა-
მძღოლად, რომელიც სახალხო ინტერესების საბრძოლო საბიჯის მხო-
ლოდ ცარიზმის მოსყიდული აგენტების ვერაგულმა ტყვიამ ჩამოაშო-
რა“ (ილია ჭავჭავაძე, საუბილეო კრებული, თბ., 1957, გვ. 52, ლდ.
VIII, გვ. 50).

ამ ჩვენ ძველ კომენტარს ახალს ვერაფერს დაუშვამტებთ. მკითხ-
ველი ნათლად ხედავს, როგორ ვახასიათებდით ჩვენ, ერთი მხრივ,
ილია ჭავჭავაძეს და, მეორე მხრივ, ნიკო მარს. ნიკო მარს ჩვენ არ ვა-
იდეალებდით და არ ვაიდელალებთ. იმის არც დიდ ღვაწლს ვი-
ვიწყებთ და არც შეცდომებს. ვფიქრობთ, ეს ამ წერილიდანაც ჩანს.
გ. ბარნოვის „პოლემიკა“ ტენდენციური, ცილისმწამებლური გამოხ-
დომია. ვეფხისტყაოსნის შემდეგ გ. ბარნოვი გადადის თამარიანის სა-
კითხის განხილვაზე, როგორც ცნობილია, ილია ჭავჭავაძემ თავის
განთქმულ წერილში — „ორიოდე სიტყვა „შეშლილი“-ს თარგმანზე-
და“ ჩაუერთო ჩახრუხადის დახასიათება, ილიას ნარკვევი დაწერილი
ყოფილა 1860 წელს, პირველად დაიბეჭდა 1861 წელს „ცისკარში“
(№ 4, იხ. ილია ჭავჭავაძე, ნაწერების სრული კრებული პავლე
ინგოროყვას და ალ. აბაშელის რედაქციით, I, 1927, პ. ინგოროყვას
კომენტარები, გვ. 407—408).

ილია წერდა: „ჩვენში, ქართველებში, დიდი მწერლის ხმა აქვს
დაგდებული ჩახრუხადესა, მაგრამ არამც თუ დიდი, პატარაც არა
ბრძანდება ის კურთხეული, მისი თამარის ქება მთელ მოთხრობის
ოდენაა, ზედშესრულით დაიწყობა და თითქმის ზედშესრულით თავ-
დება. რა ვაი-ვაგლახით და კისრის მტვრევით მოგოგავს დაეარდნილ
ცხენსავეით მისი ოც-მარცვლოვანი ტყვიასავეით მიძიმე ლექსები!... არც
აზრი, არც სურათი, არც მშვენიერება, არც ჭკუა,
არც გული, არაფრისთანა არაფერი, გარდა ზედ-
შესრულების რახარუხისა! აბა ესლან ნახეთ; რა სახელი

აქვს ჩვენში! სადაც რუსთაველს, მაგ თითქმის გენიასა ახსენებენ, იქ, გინდათ თუ არა, წამოაყენებენ ჩახრუხაძესაც“ (შვ. 7, დაყოფა ჩემია,—ა. ბ.). ჩახრუხაძეს გამოექომაგა სარდიონ მესხიევი. ამის გამო ილიამ შენიშნა: „ჩახრუხაძეს აქებს და არაფრით კი არ ამტკიცებს. ცარიელი სიტყვები არ დაგვაჯერებენ, რომ ჩახრუხაძე დიდი მწერალია. ფაქტი უნდა, ფაქტი“ (იქვე, გვ. 372); პ. ინგოროყვას შენიშვნის თანახმად, ილიას ეს პასუხი დაწერილი უნდა იყოს 1861 წელს, მაგრამ ავტორის სიტყვებში არ გამოქვეყნებულაო (გვ. 424—435.).

ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილ სპეციალურ წერილში (ილია ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, თბ., 1957) ჩვენ, რასაკვირველია, ვესებით ჩახრუხაძის ილიასეულ შეფასებას და ვამბობთ: „მესამოციანელთა იდეურ-ესთეტიკური პოზიციებიდან ილია ჭავჭავაძემ არ დაინდო პოეტი ჩახრუხაძე და მეტად მკაცრი განაჩენი გამოუტანა მის სახობო ლექსებს“ (გვ. 34). გ. ბარნოვი აღუშფოთებია ჩვენს შეფასებას. მისი სიტყვით, „ილიასეულ შეფასებას მოჰყვა თამარიანის „რეაბილიტაციის“ ცდები“ (გვ. 151). კაცმა რომ თქვას, თამარიანი ჩვენამდე დიდი ხნით ადრე იყო „რეაბილიტირებული“. საინტერესოა ერთი დეტალი: გ. ბარნოვი კენწლავს კ. კეკელიძეს, რომელიც თამარიანით სპეციალურად დაინტერესებულ პირებს აღ. ბარამიძის ნარკვევებზე მიუთითებსო (გვ. 151; იგულისხმება „ნარკვევები“, III, 1956). გ. ბარნოვი ირონიის ხერხსაც იმარჯვებს და წერს: „აღ. ბარამიძე თამარიანთან დაკავშირებით ილიას ერთგვარ „გამართლებასაც“ ცდილობს და მიგვიითითებს მთელ რიგ „შემამსუბუქებელ“ გარემოებებზე: „მოტანილ სტრიქონს წერდა ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძე პოლემიკური გააცხარების პირობებში“ (ხაზგასმა ჩვენიაო, აფრთხილებს ბარნოვი მკითხველს, გვ. 152). ახალგაზრდობა რა შუაშია, ილია მაშინ სავსებით სწორად აფასებდა ანტონ კათალიკოსის ისტორიულ როლს, თუმცა სამოციანელები „თავისი იდეურ-ესთეტიკური პოზიციით“ „სწორედ პირველ რიგში და უშუალოდ უპირისპირდებოდნენ“ ანტონ კათალიკოსსო და იმოწმებს ანტონის შესახებ ილიასეულ ციტატას (გვ. 152). უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს არგუმენტაცია და ციტატაც ჩვენივე წერილშია სრულად მოცემული (საიუბილეო კრებული, გვ. 28). გ. ბარნოვი ამას იმეორებს წყაროს დაუსახელებლად. მაგრამ ეს მაინც არ არის მთავარი. გ. ბარნოვი გაუგულისებია სხვა „შემამსუბუქებელ“ გარემოებაზე მითითებას. ჩახრუხაძის ღირსების დასამტკიცებლად ილია ჭავჭავაძე მოითხოვდა ფაქტებს. „ფაქტი კი არ ჩანდა. არ ჩანდა იმიტომ, რომ, — ეწერდით ჩვენ — თამარიანი უალრესად ენაწყლანი სახობო ჭეგლია, სადაც დიდი ადგილი უჭირავს წრეგადასულ ჭებათა ჭებას. თამარიანის ხელოვნურ სიტყვამკვერიანა-

ში იჩრდილებოდა ტექსტის იდეური შინაარსი. ამის გამო არ იყო გაგებული ამ ძეგლის იდეურ-აზრობრივი მხარე. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ თამარიანი საუცხოოდ გამოსცა და ამ ძეგლს შესანიშნავი იდეური შინაარსი, მისი ნაციონალურ-სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი იდეოლოგია გამოავლინა აკადემიკოსმა ნიკო მარმა. მაგრამ ეს მოხდა 1902 წელს. ილია ჭავჭავაძეს კი შემდეგში აღარ მისცემია შემთხვევა დაბრუნებოდა ჩანარუხაძის პოეზიის საკითხს“ (გვ. 34) მთელი ჩვენი მსჯელობა და ნ. მარის კეთილი სიტყვით მოხსენიება გ. ბარნოვს ჩაუთვლია ილია ჭავჭავაძის შეურაცხყოფად. როგორ თუ ილია ჭავჭავაძე „ვერ ჩაწვდა თამარიანის ვერც პოეტურ სიღრმეს და ვერც მის იდეურ შინაარსსო“ (გვ. 152). ჯერ ერთი, ჩვენ არ გვითქვამს, რომ ილია „ვერ ჩაწვდა თამარიანის ვერც პოეტურ სიღრმეს და ვერც მის იდეურ შინაარსს“. ილია ჭავჭავაძისათვის, როგორც კრიტიკული რეალიზმის დამამკვიდრებელი მოაზროვნისათვის, საერთოდ საჩოთირო უნდა ყოფილიყო სახობო პოეზია, მეფეების ქება (მოვიგონოთ ილიას შენიშვნა „ქართლის ცხოვრების“ თაობაზე). აი, ეს გვქონდა მხედველობაში, როდესაც ვლაპარაკობდით მესამოციანელთა იდეურ-ესთეტიკურ პოზიციაზე. თამარიანი შეიცავდა მნიშვნელოვანწილად დამახინჯებულ ანუ, აკაკი წერეთლის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, „დაბურდულ და დახლართულ“ ტექსტს. ნიკო მარმა თავისი გამოცემით (Древнегрузинские одописцы, ТР. IV, 1902), უთუოდ, დიდი საქმე გააკეთა თამარიანის (აგრეთვე „აბღულმესიანის“) იდეურ-მხატვრული რაობის შესამეცნებლად, თუმცა აქაც არაერთი თვალშისაცემი შეცდომა მოუვიდა. ვიმეორებთ, გ. ბარნოვი სწორედ იმან გააწიწმატა, რომ მოვიწონეთ მარის გამოცემა და ვერ გაეიზიარეთ თამარიანის ილიასეული შეფასება. თამარიანის „რეაბილიტაცია“ ჩვენ არ გვიკისრია. ეს „რეაბილიტაცია“, უწინარეს ყოვლისა, ნ. მარის დამსახურებაა. ჩამდენიმე წყაროს დავიმოწმებ.

პოემის მარისეულ გამოცემას სპეციალური რეცენზია მიუძღვნა აკაკი წერეთელმა. მისი სიტყვით, ეს არის „ს ა მ ა გ ა ლ ი თ ო შ რ ო მ ა“. „გადავსინჯე და კმაყოფილი დაერჩი. ეს შრომა... მართლა რომ მოსაწონია. რვა საუკუნის განმავლობაში გადამწერებისაგან დაბურდული და დახლართული ტექსტი ორივე პოემისა ბატონ მარს წესიერად აღუდგენია და შესაფერი ლექსიკონიც ჩაურთავს“. საყურადღებო ისაა, რომ აკაკის ეს რეცენზია დაიბეჭდა „ივერიაში“ (1902, 21 ივლისი, № 154; აკაკი წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად. მთავარი რედაქტორი გიორგი აბზიანიძე, ტომი XIV, თბ., 1961, გვ. 129—134; იქვე, შენიშვნები, გვ. 616).

არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რომ აკაკი წერეთლის რეცენზიას „ივერიაში“ ახლავს სარედაქციო შენიშვნა: „ვბეჭდავთ ამ წერილს

პატივცემულ პროფ. ნ. მარის შესანიშნავ გამოკვლევებს შესახებ იმ ფიქრით, რომ მცოდნე მწერალთა შენიშვნების მეოხებით გამოირკვას, შემცდარიჲ თუ არა აზრი პროფესორის მარისა შავთელის ხოტბის შესახებ“. მაშასადამე, „ივერიის“ რედაქცია ეთანხმება აკაკი წერეთელს და თავის მხრივაც თვლის, რომ ნ. მარის ნაშრომი „შესანიშნავი გამოკვლევაა“. რედაქციას საეჭვოდ მიუჩნევია მხოლოდ ნ. მარის მოსაზრებანი შავთელის ხოტბის თაობაზე (ეს მართლაც საეჭვოა!). მართალია, აკაკი წერეთლის რეცენზიის გამოქვეყნების დროს ილია ჭავჭავაძე უშუალოდ არ ხელმძღვანელობდა „ივერიას“, იმის რედაქტორი იყოს ილიას ერთგული თანამებრძოლი და თანამშრომელი ალექსანდრე სარაჯიშვილი, მაგრამ ძნელია ვიფიქროთ, რომ „ივერიამ“ დაბეჭდა ეს წერილი ილიასთან შეუთანხმებლად. აქ ხომ არაპირდაპირ არსებითად უარყოფილია ილიას თვალსაზრისი „თამარიანის“ რაობაზე. ამას რედაქცია არ დაუშვებდა ილიასთან დათათბირების გარეშე.

ივანე ჯავახიშვილი (ქართველი ერის ისტორია, II, 1914, 1948): „ჩახრუხადის შესხმა ძალიან დამახინჯებული იყო გადამწერთაგან და მხოლოდ მას შემდგომ, რაც პროფ. ნ. მარმა დიდის გონება-მახვილობით მათი პირვეანდელი სახე აღადგინა და თვით ნაწარმოებს ვრცელი ახსნა და გამოკვლევა დაურთო. მართო ამის შემდგომ ჩახრუხადის საგულისხმიერო ქმნილების დიდი ღირსება და მნიშვნელობა ჩვენთვის ცხადი გახდა... ჩახრუხადე სწორეუპოვარი მელექსე იყო“ (გვ. 309/657).

ექვთიმე თაყაიშვილი ნ. მარის „შველ-ქართველ მეხოტბეებს“ უწოდებს „მშვენიერ“ ნაშრომს (რჩეული ნაშრომები, I, 1968, გვ. 10).

პ. ინგოროყვამ ვრცელი მონოგრაფია მიუძღვნა ჩახრუხადეს („კავკასიონი“, 1924, № 1—2, გვ. 271—320; № 3—4, გვ. 58—79). აქ, სხვათა შორის, ვკითხულობთ: „ნიკო მარამა. შესძლო დაედგინა, საზოგადო ხაზებში, თამარიანის ტექსტი, რომელიც საოცარის დამახინჯებით იყო მოღწეული. ნიკო მარამა პირდაპირ გენიალური გონება-მახვილობით აღმოაჩინა, რომ თამარიანი არის ცალკე ლექსების კრება, და ამასთან მრავალძირეულ რეალურ საზომს, რომლის მიხედვით მტკიცედ ირკვევა ცალკე ნაწარმოებთა ზოგადი ფარგლები“ („კავკასიონი“, № 1—2, გვ. 272. დაყოფა ჩემია, — ა.ბ.). „ჩახრუხადე არის ყველაზე ორიგინალური ფიგურა საშუალ-საუკუნეთა პოეზიაში“ („კავკასიონი“, № 3—4, გვ. 64). ჩახრუხადე „დიდო-ტალანტია“, მისი ლექსი „ნატიფია“ (№ 1—2, გვ. 287—288). „თაკისნი თავისუფალი საირო სულით და ჰუმანიტარული მსოფლმხედველობით იგი ფიქტურ რენესანსის ეპოქას ეკუთვნის“ (№ 3—4, გვ. 64).

„იოანე შავთელის „აბდულ-მესია“ და ჩახრუხაძის ნოტბანი ზომ მაშინდელი საქართველოს მალაზხარისნოვანი კულტურის გამომხატველია... უმაღლესი ლექსთაწყობა, რომლის მაგალითებიც მათი ნაწარმოების“ ყოველ სტრიქონში განსაცვიფრებელი ოსტატობით არის მიმობნეული, მხოლოდ უაღრესად დახელოვნებული პოეტისათვის იყო მისაწვდომი“ (აკად. ი. ჭავჭავიძე, პროფ. ნ. ბერძენიშვილი, აკად. ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, თბ., 1943; გვ. 194).

„თამარიანი“ ქართული სახოტბო პოეზიის ერთ-ერთი მაღალმხატვრული ძეგლია“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, თბ., 1979, გვ. 446): „ჩახრუხაძე სწორუპოვარი მელექსე იყო“ (იქვე, გვ. 447). „თამარიანი მძაფრი პოლიტიკური განწყობილების ამსახველი ძეგლია. ავტორი ავითარებს გარკვეულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ თვალსაზრისს. ის გამომხატველია შესაფერისი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიისა“ (იქვე, 448).

„ჩახრუხაძის მხატვრული თვალსაწიერი ფართია... მხატვრული აზროვნების სიფართოვე პოეტს რენესანსულ აზრთა წყობასთან აახლოებს“. „თამარიანის“ ავტორი... ეროვნული იდეოლოგიის მღალადეული პიროვნებაა...“ (ქართული მწერლობა, ლექსიკონი - ცნობარი, წიგნი I; თბ., 1984, გვ. 260—261).

სხვა ავტორებს აღარ ვიმოწმებთ. მსგავს შეხედულებას ავითარებს ძველი და ახალი თაობის ყველა მკვლევარი, ვინც კი ჩახრუხაძის შემოქმედებას შეხებიდა.

დასასრულ მოვიყვან მხოლოდ თამაზ ჭილაძის სიტყვებს (სწორედ იმის ქომავობას კისრულობს გ. ბარნოვი): „იმდროინდელი (ე. ი. XII საუკუნის, — ა. ბ.) კაროს სახოტბო პოეზიას ამ შევენებს ორი შესანიშნავი პოეტი: ჩახრუხაძე და შავთელი“ (ვარდისფურცლობის ნიშანი, „მნათობი“, 1983, № 11, გვ. 111, კურსივი ჩემია, ა. ბ.).

რა გამოირკვეა?

მთელი ქართული მეცნიერება და მწერლობა (ილია ჭავჭავაძის „ივერიაც“!) ნიკო მარის გამოკვლევის შემდეგ თამარიანს ერთხმად და ერთსულოვნად თვის ქართული პოეზიის დამამშვენებელ ძეგლად, ხოლო მის ავტორს — დიდებულ პოეტ-მოაზროვნედ. ამ შეფასებას მცდარად მიიჩნევს მხოლოდ გურამ ბარნოვი! ცდება აკაკი წერეთელი, ცდება ივანე ჯავახიშვილი, ცდება ექვთიმე თაყაიშვილი. ცდება კორნელი კეკელიძე, ცდება პავლე ინგოროყვა, ცდება „ივერიის“ რედაქცია, რაღა თქმა უნდა, ვცდებით ჩვენც... სიმართლე მხოლოდ გ. ბარნოვის მხარეზეა!

თქმული იმას კი არ ნიშნავს, რომ ნ. მარის ყველა მოსაზრება ჩახოტბებზე მისაღებია. ჩვენი ღრმა რწმენით (რაც არაერთგზის წერ-

ლობით გვაქვს დაფიქსირებული) მარს აქვს პრინციპული ხასიათის შეცდომებიც. ასეთია, კერძოდ, ჩახრუხადისა და რუსთველის იგივეობის საკითხი. ჭერ ბროსემ გამოთქვა ასეთი ვარაუდი. მას მიემხრო მოსე ჯანაშვილი. ნ. მარი გაიტაცა ბროსეს იდეამ და შეეცადა მის დასაბუთებას (სხვათა შორის, მარს მხარი დაუჭირა აკაკი წერეთელმა). ნ. მარი რუსთველს უწოდებდა „გენიოს ქართველ პოეტს“ (ძველქართული მეზობენი, 73). მისი ფიქრით, თმარიანი მხატვრულობით არ ჩამოუვარდება ვეფხისტყაოსანს (იქვე). თამარს ბევრი მეზობე ჰყავდაო. „განა უფრო საფიქრებელი არაა, რომ იმ სახობო ძეგლებიდან გადარჩა ის, რაც აღბეჭდილი იყო რუსთველის გენიით („*Ныло живчатлено гением Руставели*“, ДО. 72—73). ეს ძეგლია თამარიანი, რომელიც ჩახრუხაძეს მიეწერება. აქედან გამომდინარეობს მარისეული დასკვნა „გენიალობით აღბეჭდილი“ სახობო ძეგლისა და „რომანტიკული პოემის“ გენიოსი ავტორის საფიქრებელ იგივეობაზე. მარისათვის თმარიანიც და ვეფხისტყაოსანიც თავიანთი იდეურ-მხატვრული რაობით ერთი დონის ორი ნაწარმოებია, რომელთა ავტორიც ერთი და იგივე პირი უნდა ყოფილიყო — შოთა რუსთველი ჩახრუხაძე. ჩვენ უკომპრომისოდ გვაკრიტიკეთ მარის ეს შეხედულება და, სხვათა შორის, იმასაც გავუსვით ხაზი, რომ მარმა თვითონვე გამოუთხარა ძირი თავის პიპოთეზას. მას „ვერ წარმოედგინა — ვწერდით ჩვენ, — XII საუკუნეში, თამარის სამეფო კარზე, ყოფილიყო ორი, ერთი და იმავე ძალის პატრონი გენიოსი პოეტი, სხვადასხვა პირი... რაც შეეხება თამარის დროს ორი კონგენიალური პოეტის არსებობას, აქ გასაცვირი არაფერია. თამარის კარზე და საერთოდ თამარის დროს ბევრი დიდად გამოჩენილი მწერალი უნდა ყოფილიყო (როგორც ამას ამტკიცებს ვეფხისტყაოსნის პროლოგი, სხვა მოსაზრებებს რომ თავი დავანებოთ), მაგრამ ეამთა სიავემ წარბოცა მათი სახელი“ (ნარკვევები, III, 1956, გვ. 266). გენიოსად (თუ გენიალურ პოეტად) ჩვენ კი არ ვთვლიდით ჩახრუხაძეს, არამედ ნ. მარი. ჩვენ პრინციპული ასპექტით ვსვამდით კითხვას, რატომ არ შეიძლებოდა, რომ ერთ ქვეყანაში, ერთდროულად, ყოფილიყო ზეაღმატებული, გინა გენიო. ი ორი პოეტი. თვითონ ჩახრუხაძეს ჩვენ შედარებით თავშეკავებულად ვახასიათებთ, ვამბობთ, რომ: „თმარიანს ვეღარ განვიხილავთ, როგორც ვიწროდ გაგებულ სახობო პანეგირიკულ — პოემას, რომლის დანიშნულება იქნებოდა ოფიციალური საკარო წრეების მხატვრული გემოვნების დაკმაყოფილება და ოფიციალური იდეების გამოხატვა“ (ნარკვევები, III, გვ. 248; ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1966, გვ. 126; აკრეთვე, კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1951, გვ. 257;

კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1969, გვ. 233). აღნიშნულის კვალობაზე შეძლებისდაგვარად ვიხილავთ თამარიანის ისტორიულ-ლიტერატურულსა და იდეურ-მხატვრულ მხარეებს (ძირითადად ვეყარნობით ნ. მარის გამოკვლევას).

გ. ბარნოვი ერთი აურზაური ატეხა. აღ. ბარამიძემ რუსთველი დაამცირა, მას ჩახრუხაძე გაუტოლაო. ეს მოგონილია. ამის მსგავსი რამ ჩვენ არასოდეს ფიქრად არ მოგვსვლია. თამარიანზე უკვე ვთქვით. რუსთველის თაობაზე გვიწერია: „მე-12 საუკუნის ქართული პოეტური კულტურის გვირგვინი და დღემდე დაუძლეველი მწვერვალია შოთა რუსთველის უკვდავი ვეფხისტყაოსანი“ (ს. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1969, გვ. 243); „კლასიკური პერიოდის ქართული პოეტური კულტურის მიუყვდომელი მწვერვალი და მსოფლიო პოეზიის შედევრია შოთა რუსთველის ვეფხისტყაოსანი“ (საქართველოს სსრ, ქსე სპეციალური გამოცემა, თბ., 1981, გვ. 255; კურსივი ორგანვე ახალია.—ა. ბ.). თუ რუსთველი „დაუძლეველი და მიუწვდომელი მწვერვალია“, როგორღა ვუტოლებთ მას ჩახრუხაძეს? რუსთველს თავისი ადგილი აქვს ქართული სულიერი კულტურის ისტორიაში და ჩახრუხაძეს თავისი. ოლონდ ვერასგზით ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას, თითქოს: „ვეფხისტყაოსანი და თამარიანი ისე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. როგორც ცა და დედამიწა“ (გ. ბარნოვი, გვ. 150).

ნიკო მარის უმოწყალოდ განქიქების ცდისა და ჩვენი შერისხვის შემდეგ, გ. ბარნოვი მკითხველს სთავაზობს საკვირველ ინფორმაციას: „ილიასეულ შეფასებას მოჰყვა თამარიანის „რეაბილიტაციის“ ცდები, რაც თავის მხრივ იქცა ვეფხისტყაოსნის უნებური ნიველირების მიზეზად. ამან ბუნებრივად მიგვიყვანა იქამდე, რომ „ვეფხისტყაოსანს“ „ძალისტყაოსანიც“ კი შეუდარეს („ძალისტყაოსანი“ ნახევრად ფოლკლორული პორნოგრაფიული პოემა). შეუდარეს, რა თქმა უნდა, არა ვეფხისტყაოსნის დამცირების, არამედ ძალისტყაოსნის მაღალი მხატვრული დონის ნათელყოფის კეთილი სურვილით და ასეთ დასკვნამდე მივიდნენ: „...с точки зрения поэтического мастерства эти строки (ლაპარაკია „ძალისტყაოსნის“ პორნოგრაფიულ სტრიქონებზე. —გ. ბ.). не уступают тем стихам, изменением и подражанием которых они являются“ (იგულისხმება ვეფხისტყაოსანი. — გ. ბ.)“ (გვ. 151, კურსივი ჩემია, — ა. ბ.). ეს ინფორმაცია იწვევს ორ ბუნებრივ კითხვას: ვინ არის (ან ვინ არიან) (ბარნოვი ხმარობს მრავლობით ფორმას „შეუდარეს“ — ოჯგერ, „ძივიდნენ“) „პორნოგრაფიული ძალისტყაოსნისა“ და ვეფხისტყაოსნის უმსგავსო შეპირისპირების ავტორი თუ ავტორები? რატომ არ არის

მითითება წყაროზე? (სხვა შემთხვევაში გ. ბარნოვი ასე თუ ისე ყა-
როს ასახელებს!).

გ. ბარნოვი ვარკვეულად ცდილობს დააბნოს მკითხველი. იგი
ამას სჩადის შეგნებულად, გააზრებულად, შორს გამწვდენი განზრახ-
ვით. დამოწმებული ინფორმაცია ხომ სახელს უტეხს დაუსახელებელ
ავტორს (ავტორებს). გ. ბარნოვი მსჯელობას ისე ავითარებს, რომ
ოდიოზურ ავტორად მკითხველმა ჩათვალოს ან ნ. მარი, ან ალ. ბა-
რამიძე. მთელი კატეგორიულობით ვაცხადებთ — „ძაღლისტყაოსან-
თან“ აბსოლუტურად არაფერი საერთო არა აქვს არც ნ. მარს
და არც ამ სტრიქონების ავტორს. მოსაზრებანი „ძაღლისტყაო-
სანზე“ (და მოხმობილი ციტატა) სხვას ეკუთვნოდა. როგორც ვთქვით,
გ. ბარნოვი ოდიოზურ ავტორს (ავტორებს) პირდაპირ არ ასახელებს
და არც ჩვენ დავასახელებთ. ოღონდ ვიტყვით, რომ გ. ბარნოვმა გა-
მოიყენა მეცნიერებაში მიუღებელი და აკრძალული, ხოლო ლიტერა-
ტურული ეთიკით დაგმობილი ხერხი თუ ილეთი. უნდა ვიცოდეთ,
რომ ანონიმურად დარჩენილმა ავტორმა თავის შრომიდან დროულად
ამოიღო და გააუქმა ყველაფერი რაც შეეხებოდა „ძაღლისტყაოსანს“.
გ. ბარნოვმა ორი უწყესობა ჩაიდინა: 1. მოიხმო და განსჯის საგნად აქ-
ცრა ოფიციალურად არარსებული ოდიოზური ლიტერატურული მა-
სალა; 2. ეს ოდიოზური მასალა მოიხმო იმ განზრახვით, რომ მისი ავ-
ტორობა დაბრალდებოდათ და სახელი გატეხოდათ სრულიად უცოდველ
პირებს.

ასეთია გ. ბარნოვის პოლემიკური წერილის არასახარბიელო ხა-
სიათი.

მ ი ნ ა წ ე რ ი

მალე ცნობილი გახდა ზოგი ახალი საინტერესო მასალა ნ. მარის
შესახებ.

ფრიად საგულისხმო პატრიოტული სულისკვეთებით გამსჭვალუ-
ლი წერილი გაუფიქრებია ნიკო მარს ოლივერ უორდრაპისათვის
(8.III.1911), ს. — პეტერბურგი) ვეფხისტყაოსნის ინგლისური თარგ-
მანის გამოცემის მომზადებასთან დაკავშირებით. ნ. მარი, სხვათა შო-
რის, წერდა უორდრაპს: „ძლიერ მოხარული ვარ, რომ თქვენ ასე
ენერგიულად მოჰკიდეთ ხელი ოქსფორდში ქართული კათედრის მოწ-
ყობას. მე ვფიქრობ, იმისათვის, რომ თქვენი თანამემამულენი (აგრეთ-
ვე ზოგიერთი სხვა ევროპელიც) დაუაინტერესოთ ქართული ენით. ს ა-
ქ ი რ ო ა . გ უ ლ დ ა ს მ ი თ გ ა ი რ კ ვ ე ს ი ს უ ზ ა რ მ ა ზ ა რ ა

ს. ა. რ. გ. ე. ბ. ლ. ბ. ა., რის მოტანაც შეუძლია ქართველთ-
მცოდნეობას. 1. ენათმეცნიერებისათვის, 2. ბიბლიური ტექსტე-
ბისათვის, 3. ქრისტიანული ლიტერატურისათვის. მე არ ვარ
ბოლომდე დარწმუნებული, დააფასებს კი სა-
თანადოდ ევროპელი ძველი ქართული საერო
მწერლობის მთელ მომხიბვლელობას, თუნდაც
შოთა რუსთაველისას? (გურამ შარაძე, წერილები
უორდროპებისადმი, „მნათობი“, 1983, № 3, გვ. 158, კურსი ჩემია.—
ა. ბ.; იხ. აგრეთვე, გურამ შარაძე, ბედნიერებისა და სათნოების
საუნჯე, თბ., 1984, გვ. 370). იმავე წლის 29 მარტის თარიღით ნ. შარს
მიუწერია ოლივერ უორდროპისათვის: „მსურდა პირადად შენახეთ.
რათა გვემსჯელა ქართველთმცოდნეობის ბედზე. ეს ევროპაში ჩემი
ოთხკვირიანი მოგზაურობის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს შეადგენს“
(იქვე, „მნათობი“, გვ. 159; ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე, გვ.
371).

1985

ნიკო მარის დანაცვალება

ნებისთ თუ უნებლიეთ, ნიკო შარის სახელი უშუალოდ გადაეხ-
ლართა მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის ქართული მონაკვეთის
საკითხს. აქაო და ამისი ნაკლი შეაპირობა ისტორიულ-ლიტერატურუ-
ლი კონცეფციების მარისეული მოდელების მიდევნებაში.

ნიკო მარის მოღვაწეობის შეფასება იმთავითვე სხვადასხვაგვარი
იყო. ქართველი მოაზროვნე საზოგადოების დიდი ნაწილი თვლიდა,
რომ მარი ტენდენციურად აშუქებდა ძველი ქართული კულტურის სა-
სიკოცხოლო საკითხებს. მეტისმეტად აზვიადებდა უცხოური შემოქმე-
დებითი ძალების მნიშვნელობას ქართულისათვის და გარკვეული ხა-
სიათის ნიპილიზმსაც იჩენდა. ცნობილია ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წე-
რეთლის, იაკობ გოგებაშვილის, ვაჟა-ფშაველასა და სხვათა გულის-
წყრომა ამ მხრივ. მარს მოსარჩლეობდნენ მისი უშუალო მოწაფეები
(ივანე ჯავახიშვილი, იოსებ ყიფშიძე, იუსტინე აბულაძე, ვუკოლ ბე-
რიძე, აკაკი შანიძე) და ქართული კულტურის რიგი სხვა მონაგირი
(ექვთიმე თაყაიშვილი, კიტა აბაშიძე, დავით კარიკაშვილი...) ივანე
ჯავახიშვილმა ხვეციალური ნაშრომიც კი მიუძღვნა ამ დავას — „მა-
მულიშვილობა და მეცნიერება“ (თბ., 1904). მარის ღვაწლს დიდად აღა-

სებდნენ კორნელი კეკელიძე, პავლე იშვორიყვა, კონსტანტინე გამსახურდია¹, სერგი გორგაძე და სხვ.

მარისადმი ორგვარი დამოკიდებულება მწვავედ საგრძნობი გახდა ჩვენს დროშიც. სულ ბოლო დროს დაიბეჭდა რევახ თვარაძის ერთი საგანგებო წერილი. რომლის ძირითადი პათოსია მარის ადამიანური და მეცნიერული ღირსების დამცირება — „ერისკაცის სადიდებელი“ (ეურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1982, № 2), მას მხარი აუბა გურამ ბარნოვმა, — „ისევ ზოგიერთი რუსთველოლოგიური საკითხის გამო“ („მნათობი“, 1984, № 10).

ბევრი გრძნობდა რ. თვარაძის წერილის უმართებულობას. მაგრამ მათ ღუმილი ამჯობინეს. მე და ელენე მეტრეველმა გაცედეთ და შევეცადეთ მარის ღირსების დაცვას, საამისო წერილი გამოვაქვეყნეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ (11.2.83) — „წერილი რედაქციასი“. ეს წერილი პირველად შევთავაზეთ გაზეთ „კომუნისტს“, რედაქციამ მისი გამოქვეყნებისაგან თავი შეიკავა. საგანგებოდ მინდა აღვნიშნო, რომ „ლიტერატურული საქართველოს“ რედაქტორი გულიანურიტ მოუპყრა ჩვენს წერილს, უყოყმანოდ და დაუბრკოლებლად დაბეჭდა იგი მისდამი. რწმუნებული გაზეთის უახლოეს ნომერში. ბეგრმა გამოთქვა თავისი კმაყოფილება ამ წერილის გამო. მადლობა მიიხრა, მაგალითად, ჩვენმა სახელოვანმა მწერალმა ნოდარ ღუმბაძემ (ვ. ჭელიძესაც ვუთხარი მადლობაო, დასძინა).

ჩვენმა გამოსვლამ ნაყოფი გამოიღო, გაზეთ „სამშობლოში“ დაიბეჭდა რამდენიმე წერილი, რომლებიც აშუქებენ ნ. მარის ღირსებას ლეწლს ქართული მეცნიერების სხვადასხვა დარგში: აკაკი შანიძე, აკადემიკოსი ნიკო მარი (1983, № 5, მარტი); გ. ჯიბლაძე, აკაკი შანიძის წერილები ნიკო მარს (1983, № 6, მარტი); ალ. ბარამიძე, ნიკო მარის ერთი მივიწყებული წერილის გამო (იქვე).

ა. შანიძე მოუთხრობდა მკითხველს ნ. მარის ღირსებას და მისი ღირსების დაცვას ქართული და სომხური ფილოლოგიის წინაშე და მოითხოვდა სათანადოდ აღნიშნულიყო მარის დაბადების მომავალი 120 წლისთავი.

ბმა ამოიღო გაზეთმა „კომუნისტმა“. აქ დაიბეჭდა (7.8.83) თენგიზ ბუაჩიძის სტატია — „ნიკო მარის მოგზაურობა შავშეთსა და კლარჯეთში“. წერილი საგულისხმოდ აბზაცით იბურება: „ბოლოს და ბოლოს საკიროა, რომ ჩვენმა ხალხმა იცოდეს, სიხადდერლეში რა

¹ ბატონ კონსტანტინეს სიტყვით, „თუ შესაძლოა ფილოლოგი გენიოსად იქნეს შერაცხული, აკად. ნ. მარი აბსოლუტური გენიოსი იყო“ (სერგი ღურმიშიძე, კონსტანტინე გამსახურდია — 90, „მნათობი“, 1983, № 5, გვ. 133).

სულისკვეთების ადამიანი იყო ამ საუკუნის დიდი მეცნიერი, პატარა ქართულ ოჯახში გაზრდილი ნიკო მარი“.

გადაწყდა ფართოდ აღნიშნულიყო ნ. მარის დაბადების 120-ე წლისთავი. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიას დაევალა საიუბილეო ღონისძიებათა ჩატარება. აკადემიის პრეზიდიუმმა 1984 წლის 27 დეკემბრის სხდომაზე განიხილა და დაამტკიცა სათანადო გეგმა. პრეზიდიუმის დადგენილებაში ნათქვამია: „აკად. ნიკო მარის მრავალმხრივ სამეცნიერო მოღვაწეობაში უმთავრესი ადგილი უკავია ქართველოლოგიას. იგი ითვლება ქართული მეცნიერული ფილოლოგიის ერთერთ ფუძემდებლად და მის ყველაზე გამოჩენილ წარმომადგენლად. ამასთანავე ე. წ. „პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის“ მეთაურად. ნიკო მარმა მთელი ეპოქა შექმნა ამ სამეცნიერო დისციპლინის განვითარებაში და აღზარდა მრავალრიცხოვანი სამეცნიერო კადრები, მათ შორის მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერები ქართული ფილოლოგიისა და საქართველოს ისტორიის დარგებში“.

საქმე აეწყო და იუბილე კარგად ჩატარდა დედაქალაქში, ჩოხატაურში, ქუთაისსა და სოხუმში. საკმაო ითქვა და დაიწერა ნიკო მარის მართლაცდა ისტორიულ დეაწლზე, თუმცა არც მისი შეცდომები ყოფილა მიჩქმალული. გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნდა ვრცელი წერილი — „მსოფლიო მეცნიერი“ (ქვესათაურით: აკადემიკოს ნიკო მარის დაბადების 120 წლისთავი). რომელსაც ხელს აწერდა ქართველ სწავლულთა ჯგუფი (ე. ხარაძე, გ. ჯობაძე, შ. ძიძიგური, ა. აფაქიძე, ა. ბარამიძე, ე. მეტრეველი, თ. გამყრელიძე, ს. ცაიშვილი).

აღნიშნულის მიუხედავად, საიუბილეო პერიოდშიც დაიბეჭდა მარის მეცნიერული ღირსების დამამყარებელი ნარკვევები (გ. ბარნოვის წერილები „მნათობის“ 1984 და 1985 წლებში).

საკითხის გასაშუქებლად ცოტა უკან უნდა დავიხიოთ და მოვიგონოთ მწერალ თამაზ ჭილაძის გახმაურებული მონოგრაფია — „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“ („მნათობი“, 1983, № 10, 11). ჟუმბერ თითქმის მართებულად წერს: „იშვიათად, რომ ბოლო ხანებში იმდენი ხმაური გამოეწვიოს ჩვენი რომელიმე პუბლიკაციას, რამდენიც გამოიწვია თამაზ ჭილაძის ვრცელმა ლიტერატურულმა ესეიმ „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“ („კრიტიკა“ — ჩვენი კრიტიკული აზროვნების ავანგარდში, „ლიტერატურული საქართველო“, 1.3.85). ჯერ იყო და გაზეთ „თბილისის“ რედაქციის შეკითხვაზე „პირადად თქვენთვის რით იყო გამორჩეული, დამახასიათებელი შარშანდელი წელიწადი?“ — ღრამატურგ გურამ ბათიაშვილს უპასუხნია: „გამორჩევით დამახსოვლდა თამაზ ჭილაძის ბრწყინვალე გამოკვლევა ვეფხისტკაოსანზე“ („თბილისი“, 13.1.84, კურსივი ჩემია, — ა. ბ.). „მნათობის“ რედაქციას რამდენიმე წერილი მიუვიდა თ. ჭილაძის ნაშრომზე. ოე-

დაქციამ შეარჩია და თითქმის რიგს გარეშე დასტამბა ჩემი კრიტიკული წერილი — „ვეფხისტყაოსნის ერთი ახლებური წაკითხვის გამო“ („მნათობი“, 1984, № 2, გვ. 120—137)!

თავისი ნაშრომით თ. ჭილაძე ახდენს მთელი რუსთველოლოგიური მეცნიერების მიერ აღიარებულ ძირითად პრინციპულ დებულებათა რევიზიას და გვთავაზობს საკუთარ ახლებურ თვალსაზრისს, დასრულებულად ჩამოყალიბებულ კონცეფციას. ავტორი არ ცდილობს ამ კონცეფციის დასაბუთებას, იგი მის შინაარსს გვამცნობს შთაბეჭდილებების სახით. თუმცა დასკვნებს გამოხატავს კატეგორიული ფორმით და ზოგჯერ კჟუის სწავლებას (მენტრობას) კისრულობს.

გ. თითმერიძე თ. ჭილაძის ნაშრომს „ესეისტურ ტრაქტატს“ უწოდებს. ვიმოწმებთ პატივცემული კრიტიკოსის წერილის ნაწყვეტს:

„ქურნალ „მნათობს“ თ. ჭილაძის ეს ნაშრომი არ უნდა გამოექვეყნებინა „რუსთველოლოგიის“ რუბრიკით. — „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“, ვფიქრობ, არ უნდა ჰქონდეს „წმინდა მეცნიერული“, აკადემიური ნაშრომის პრეტენზია. საზოგადოებრიობის უწინარეს ყოვლისა, რუსთველოლოგთა უმაცოფრება, ალბათ, ამანაც გამოიწვია. ვიმეორებთ, „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“ არის პოეტის, მწერლის ვრცელი ესეისტური ტრაქტატი, რომელმაც გამოიწვია აზრთა სხვადასხვაობა და არც შეიძლებოდა არ გამოეწვია. თ. ჭილაძემ თვითონ გადაუგდო ხელთათმანი ყველა დროის მრავალ ქართულ, რუს თუ უცხოელ რუსთველოლოგს და „დუელი“ შედგა... (კურსივი ჩემია, მრავალწერტილი გ. თითმერიძისი. — ა. ბ.).

მწერლის უწყინარი უპრეტენზიო „ესეი“ უწოდა თ. ჭილაძის ნაშრომს გიორგი ციციშვილმაც საქართველოს მწერალთა კავშირის X ყრილობაზე გაკეთებულ მოხსენებაში (1985 წლის მაისში).

რასაკვირველია, პატივცემული ავტორები ტყუილად უხდიან ბოდიშს თ. ჭილაძეს, თ. ჭილაძის ნაშრომი დიდი პრეტენზიითაა დაწერილი. მისივე სიტყვებიდან ჩანს, რომ მწერალი თურმე დიდი ხანი ეზაღებოდა ამ ნაშრომის დასაწერად და გამოსაქვეყნებლად. თ. ჭილაძე საგანგებოდ მოგვითხრობს ამის თაობაზე „ლიტერატურისა ვაწყტას“ ფურცლებზე (21.8.85).

„ვარდის ფურცლობის ნიშანი“ რომ თ. ჭილაძეს უპრეტენზიო ესეისტურ ნაფიქრ-ნააზრეველ მიეჩნია, გულწრფელად ეაცხადებ, კალამს

1 ძალიან მწვავე ხასიათის ორი კრიტიკული წერილი გამოქვეყნდა ალმანახ „კრიტიკაში“: „დღიურ და წუელი“ (ზურაბ ჭავჭავაძისა, „კრიტიკა“, 1984, № 1); „ვეფხისტყაოსანი და ჩვენ, ანუ „საქმის უცოდინარი მკითხველი“ (შ. ხიდაშელისა, იქვე, 1984, № 2). შედარებით მოგვიანებით დაიბეჭდა ელიზბარ ქაველიძის წერილიც მის ნაშრომთა კრებულში — „შტუდიები“ (თბ., 1985; გვ. 166—200).

არ ავიღებდი მის გასარჩევად. სწორია ჯ. თითმერიას შენიშვნა, რომ თ. ჰილაძემ „თვითონ გადაუგდო ხელთათმანი ყველა დროის... რუსთველოლოგს“. სწორედ ამან მაიძულა შეესიტყვებოდი ახალ რუსთველოლოგიურ ნაშრომს. ჩვენ ტაქტიანად, თავაზიანად და აკადემიური კილოთი (ოღონდ კრიტიკული თვალით) განვიხილეთ თ. ჰილაძისეული ახალი თვალსაზრისი. თ. ჰილაძე კი, იმის ნაცვლად, რომ ყურადღოდ ჩვენი საქმიანი შენიშვნები, განაწყენდა, ანგარიშსწორებისა და გლმა გამოდავების წესით შეეცადა ჩვენი მეცნიერული სახელის დისკრეტიზაციას. თუმცა ისიც სათქმელია, რომ თავისი საჟურნალო ნაშრომით თ. ჰილაძემ 1984 წელს ცალკე წიგნადაც გამოსცა. აქ მან ერთი ფრიალ მნიშვნელოვანი კორექტივი შეიტანა (ჩვენი კრიტიკის შედეგად, ოღონდ ამის დაუსახელებლად), სახელდობრ, თამარ მეფეს ჩამოაცილა „ბეცი პოლიტიკოსის“ იარლიყი აქედან გამომდინარე გარკვეული დასკვნებით (შეადარეთ „მნათობის“ 1983 წლის მეათე ნომრის 141-ე გვერდის ტექსტი — წიგნის — „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“. თბ., 1984 — 56—57-ე გვერდების ტექსტს).

ისიც მართალია, რომ გარეგნულად დამოჩვენებითად თ. ჰილაძე თითქოს საქმეში არც ჩარეულა. ძმაკაცურად მას შეეხიდა გურამ ბარნოვი უწყინარი სათაურის მქონე წერილით — „ისევ ზოგიერთი რუსთველოლოგიური საკითხის გამო“ („მნათობი“, 1984, № 10. გვ. 143—156). გ. ბარნოვი ქმადგობს თ. ჰილაძეს და აკრძალული ილეთების გამოყენებით თავს გვესხმის და ბრალს გვდებს, ვითომც ჩვენ ვამცირებთ ილია ჭავჭავაძის სახელს და იმის როლს რუსთველოლოგიაში, ხოლო სამაგიეროდ ვადიდებთ და ვაიდვალებთ ნიკო შარს, სომართლის დასადგენად კვლავ მომიხდა ატეხილ დავაში ჩაბმა. სრულიად აუხსნელი მიზეზით „მნათობის“ რედაქციამ დიდი დავიანებით და გარკვეული „ჩალხის“ გაკვრით დასტამბა ჩემი წერილი — „აუცილებელი განმარტება“ („მნათობი“, 1985, № 9; თავდაპირველი რედაქციითა და ერთი ახალი თავის დამატებით ეს წერილი დაიბეჭდა ენისა და ლიტერატურის სერიის „მაცნეში“, 1985, № 2; „მნათობისა“ და „მაცნეს“ წერილები გამოქვეყნდა ერთდროულად).

გასაოცარი ის არის, რომ ჩემს „განმარტებას“ („მნათობის“ მ. გ. ცხრე ნომერში რომაა დაბეჭდილი), ელვის სისწრაფით, იმავე ჟურნალის უკვე მომდევნო მეათე ნომერში მოჰყვა გ. ბარნოვის ერთგვარი ზასუხის ზასუხი — „ურემი გადაბრუნდა, გზა მაინც არ ჩანს“ (გვ. 114—126). ეს წერილი იმად არ ღირს, რომ იმაზე სიტყვა გავაგრძელო. დავკმაყოფილდები მხოლოდ რეპლიკით.

იმის საილუსტრაციოდ. თუ როგორ ამახინჯებს გ. ბარნოვი სბვის ნაფიქრ-ნაზარევს და მისი შენათხზის კვალობაზე გამოაქვს შორს გამწვდენი დასკვნები, დავიმოწმებთ ორ მაგალითს:

1. გ. ბარნოვი წერს, რომ ნ. მარის 1910 წლის (Гр, XII) „ნაშრომში ვხვდებით საინტერესო ლინგვისტურ დაკვირვებებს „მოყმეზე“ და „ჭაბუკზე“ და რომ „მარის ამ დაკვირვებას“ (შდრ. „დაკვირვებებს“ — „დაკვირვებას“, — ა. ბ.) მაღალ შეფასებას აძლევს ბატონი ივანე ჯავახიშვილი“ (გვ. 116, კურსივი აქაც და ქვემოთაც ჩვენია. — ა. ბ.) დამოწმებულ ტექსტს შევადაროთ ი. ჯავახიშვილის საკუთარი სიტყვები:

„ვეფხისტყაოსნის გენიოსი ავტორის მსოფლმხედველობისა, მიზნისა და პოეტური მრწამსის შესახებ პირველი მშვენიერად დაწერილი მონოგრაფია აკად. ნიკო მარის კალამს ეკუთვნის. მისმა ამ გამოკვლევამ ვეფხისტყაოსნის შესწავლის ახალი ხანა შექმნა, ხოლო მსოფლიო ლიტერატურასთან პარალელების წამოყენებამ შოთა რუსთაველის მნიშვნელობის წინანდელი ვიწრო, მხოლოდ საქართველოში შემოფარგლული, საზღვრები გადალახა და ცხადყო ის ადგილი, რომელიც შესაძლებელია ქართველი მგოსნის უკვდავ ქმნილებას კაცობრიობის პოეტური და გონებრივი კულტურის ისტორიაში მიენიჭოს“ („შოთა რუსთაველის 750 წლისთავის ზეიმის გამო“, წიგნიდან — „ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები“, თბ., 1956, გვ. 10, კურსივი ჩვენია, — ა. ბ.).

როგორც სრულიად გარკვევით არის აღნიშნული, ივანე ჯავახიშვილი აქ ეხება ვეფხისტყაოსნის ავტორის მსოფლმხედველობის, მიზანდასახულობისა და პოეტური მრწამსის მარისეული გაშუქების საკითხებს. ი. ჯავახიშვილის დასკვნით, სწორედ ამ საკითხების „მშვენიერად“ გაშუქებამ რუსთველოლოგიური კვლევა-ძიების ფარგალი გააფართოვა, საერთაშორისო ხასიათის მასშტაბი მისცა და „ახალი ხანა შექმნა“.

გ. ბარნოვი უხეშად და უმოწყალოდ ამახინჯებს ივანე ჯავახიშვილის მაღალ, პრინციპულ შეხედულებას ნიკო მარის ღვაწლის თაობაზე რუსთველოლოგიის დარგში.

2. განხილულის შემდეგ რა გასაკვირი იქნება. გ. ბარნოვი რომ ჩემს მოსაზრებებს ამახინჯებდეს. მაინც ერთ სანიმუშო მაგალითს ამ სფეროდანაც მოვიყვანთ.

გ. ბარნოვი ბრალს გვდებს და შემოგვჩივის:

„ილიას, როგორც მოღვაწის, დაკნინება იქ, სადაც ფაქტიურად მართო „დატოვეთ“ ნ. მარის წიხაა. ღმრთობა და თითქმის არაფერს ამბობთ იმის შესახებ, რომ ილიას მხარში ედგნენ აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, მხარში ედგა მთელი ქართველი

მოწინავე საზოგადოება, ანდა, პირიქით, ილია ედგა მათ მხარში“ (გვ. 124).

ამ შემთხვევაშიც უღვთოდა დამახინჯებული ჩვენი თვალსაზრისი და წარმოდგენილია აშკარად ყალბი ინფორმაცია. აი, რას ვწერდით ჩვენ ჯერ კიდევ 1957 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში აღძრულ საკითხზე:

„რუსთველის ვეფხისტყაოსანი იყო ილიას შთამაგონებელი პოეტური ძეგლი, მისი სულიერი საზრდოს უშრეტი წყარო. დაახლოებით ასეთსავე როლს თამაშობდა ვეფხისტყაოსანი საზოგადოდ XIX საუკუნის საქართველოს ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ყველა ხელმძღვანელი მოღვაწისათვის. ილია ჭავჭავაძესთან ერთად აკაკი წერეთელს, ნიკო ნიკოლაძეს, გიორგი წერეთელს, ვაჟა-ფშაველას, იაკობ გოგებაშვილს, ივანე მაჩაბელს... თავი მოჰქონდათ ქართული სულიერი კულტურის ამ უქკნობი გვირგვინით — შოთა რუსთველის გენიალური ვეფხისტყაოსნით“ (ილია ჭავჭავაძე და ძველი ქართული მწერლობის საკითხები, წიგნიდან: „ილია ჭავჭავაძე. საიუბილეო კრებული“, თბ., 1957, გვ. 37; აგრეთვე, ჩვენი „ნარკვევები“, VI, 1975, გვ. 273).

„ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფერხულში ჩაბმული ქართველი საზოგადოებისათვის ვეფხისტყაოსანი წარმოადგენდა ისეთ უბადლო მხატვრულ ძეგლს, რომელსაც უნდა დაესაბუთებინა ქართველი ერის კულტურული მოწიფულობა, სოციალური თავისუფლებისა და ეროვნული დამოუკიდებლობის კანონიერი უფლებები. ამიტომაც იყო შეუპოვარი ჭომაგი რუსთველის ღირსებისა და დიდობის მებრძოლი ქართველთა ამ ეროვნული დიდების განმაქიქებელთა წინააღმდეგ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ღვაწლმოსილი მესვეური ილია ჭავჭავაძე. ილია ჭავჭავაძემ გამანადგურებელი პასუხი გასცა ივ. ჯაბადარს, მან არ დაინდო არც ნ. მაჩის ზოგიერთი შეუფერებელი გამოსვლა. ნიპილისტების წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში ილიას გვერდში ედგნენ და მხარს უმშვენიებდნენ აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, იაკობ გოგებაშვილი და ქართველთა ნაციონალურ-გახმათავისუფლებელი მოძრაობის სხვა ცნობილი წარმომადგენელი“ (ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი, თბ., 1975, გვ. 464).

ჩვენ არაერთგზის ვამბობთ, რომ ვეფხისტყაოსნის ღირსების აღიარებისა და დაცვის საქმეში სრული ერთსულოვნება სუფევდა ქართ-

ველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ყველა ცნობილ მოღვაწეთა შორის, რომ ილია ჭავჭავაძეს „გვერდში ედგნენ და მხარს უმშვენიებდნენ“ აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ივანე მაჩაბელი, ვაჟა-ფშაველა.

ამასთან ერთად ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართველ ეროვნულ მოღვაწეთაგან ზოგიერთს (მაგ., ნიკო ნიკოლაძეს) თავისი საკუთარი, განსხვავებული შეხედულება ჰქონდა რუსთველოლოგიის სფეროში. ილიას თვალსაზრისი განსხვავდებოდა აკაკი წერეთლის თვალსაზრისისაგან, ორივესი — ნიკო ნიკოლაძისაგან. მაგრამ ყველანი ეროვნული კონცეფციის ნიადაგზე იდგნენ. აკაკი წერეთლის კონცეფცია განხილული გვაქვს მონოგრაფიაში შოთა რუსთველზე (თბ., 1958, 1966, 1975), ასევე ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისიც, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ სამართლიანად მკაცრად გააკრიტიკა (აღ. ბარამიძე, ნარკვევები, VI, გვ. 285—290). რაც შეეხება ვაჟა-ფშაველას, მას ჩვენ მიუძღვენით სპეციალური ნაშრომი — „ვაჟა-ფშაველას რუსთველოლოგიური ნააზრევები“ (ნარკვევები, VI, გვ. 110—120; იხ. აგრეთვე ჩვენი წერილი ვაჟასადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში, თბ., 1961, გვ. 29—39). აქაც ვავითარებთ ზემოთ დამოწმებულ მოსაზრებას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მოღვაწეთა შეხედულებების თაობაზე. სახელდობრ ჩვენ გვიწერია:

„ვაჟა-ფშაველასთვის, ისე როგორც ილია ჭავჭავაძისა, აკაკი წერეთლისა, იაკობ გოგებაშვილისა და საზოგადოდ მე-19 საუკუნის ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურთათვის, რუსთველის ვეფხისტყაოსანი წარმოადგენდა იმ უბადლო მხატვრულ ძეგლს, რომელსაც უნდა დაესაბუთებინა ქართველი ერის კულტურული მოწიფულობა, სოციალური თავისუფლებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის კანონიერი უფლებები“ (ნარკვევები, VI, გვ. 38). შესაფერი უხვი მასალით ვასაბუთებთ, რომ ვაჟა-ფშაველა დამარწმუნებლად აბათილებს ნ. მარის მოსაზრებას ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის (ფაბულის) სპარსული წყაროს არსებობის შესახებ და მწვავედ შენიშნავს: „არ ვიცი ბ. მარარი და კომპ(ანია) საიდან იზოვნიან ამ არ-არსებულს!“

ჩვენ ჩვენის მხრივ გადაჭრით ვასკვნით:

„საკითხის ამგვარად დასმითა და მისი მახვილგონივრული გადაწყვეტით ვაჟა-ფშაველამ ძირი გამოუთხარა ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის სპარსულიდან მომდინარეობის (მარისეულ) თეორიას და მეცნიერულად დაასაბუთა მისი ორიგინალობა. ვაჟამ ნამდვილად აღმოაჩინა ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის ნასესხობის გამაბათილებელი ურყევი საბუ-

თი. თანამედროვე რუსთველოლოგიური მეცნიერება მთლიანად იზიარებს ვაჟა-ფშაველას პრინციპულ მოსაზრებასაც და მის საბუთიანობასაც“ (ნარკვევები, VI, გვ. 114).

ახლა მკითხველმა განსაჯოს, რამდენად სწორია გ. ბარნოვის ინფორმაცია და მართლა მართოდ დავტოვეთ ილია ჭავჭავაძე ნ. მარს წინააღმდეგ და თითქოს არაფერს ვამბობთ „იმის შესახებ, რომ ილიას მხარში ედგნენ აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, მხარში ედგა მთელი ქართველი მოწინავე საზოგადოება“.

ისლა დაგვრჩენია ვთქვათ, რომ გ. ბარნოვი ან კარგად არ იცნობს საგნის სპეციალურ ლიტერატურას, ან ზერეულედ ეცნობა მას. ან კიდევ (რაც განსაკუთრებით სამწუხაროა) შეგნებულად ამახინჯებს და აყალბებს დოკუმენტურ მასალებს.

გ. ბარნოვის წერილს ახლავს პოსტსკოიპტუმი, რომელიც ასე იწყება:

„წინამდებარე წერილი რედაქციაში მქონდა გადაცემული, როცა „მნათობის“ მეცხრე და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალ „მაცნეს“ (რედაქტორი ალ. ბარამიძე) მეორე ნომერში ერთდროულად აღმოჩნდა დაბეჭდილი ერთი ავტორის (ალ. ბარამიძის) ერთი და იგივე იდენტური წერილი, ოღონდ სხვადასხვა სათაურით. „მაცნეში“ — „აკრძალული ილეთებით პაექრობის გამო“ და „მნათობში“ — „აუცილებელი განმარტება.“ მოხდა სრულიად უნიკალური შემთხვევა, რასაც მე პირადად ამ ორსათაურიანი სტატიის ავტორის „ზადარი-გიანობით“ ვხსნი, ვიდრე თავისი კოლეგის, „მნათობის“ რედაქტორის უპატივისცემლობით“ (გვ. 123).

ამის შემდეგ გ. ბარნოვი იმოწმებს „მაცნედან“ სამ ფრაზას, რითაც იგი განსხვავდება „თავისი ტყუპისცალისაგან...“. როგორც ჩახს. ალ. ბარამიძემ თავს უფლება მისცა „საკუთარ ჟურნალში უფრო „ბუნებრივი“ და „შინაურული“ ყოფილიყო“.

სწორია, რომ ორ სხვადასხვა ორგანოში დაიბეჭდა ჩემი თითქმის ერთი და იგივე წერილი ორი განსხვავებული სათაურით. საქმე ისაა, რომ ჩემი წერილი თვეობით უმოძრაოდ იყო „მნათობის“ რედაქციაში. მტკიცე დაპირების მიუხედავად, რედაქციამ რამდენიმეჯერ გადადო მისი გამოქვეყნება. ბოლოს, როცა იმედი გადამეწურა, რომ ჩემი წერილი „მნათობით“ იხილავდა დღის სინათლეს, დავურთე მას ერთი ახალი თავი და ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის დადგენილებით შევიტანე დასაბეჭდად „მაცნეს“ მეორე ნომერში („მაცნე“ ჩემი „საკუთარი ჟურნალი“ არაა, იგი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენისა და ლიტერატურის განყოფილების ორგანოა!). წერილი უკვე გამზადებული იყო დასაბეჭდად, როცა, მაშინ ავადმყოფს, 1985 წლის აგვისტოს ერთ საღამოს, წავკისში ამომი-

ტანეს გადასახედად „მნათობის“ მეცხრე ნომრისათვის განკუთვნილი საკორექტურო ანაბეჭდი ჩემი წერილისა რედაქციის მიერ გადასხვაფერებული სათაურით და ტექსტობრივი ხასიათის ზოგიერთი ცვლ-ლებით. ასე გამოქვეყნდა ჩემი წერილის ორი რედაქციული ტექსტი. „მნათობის“ პატივცემული რედაქტორის, ბატონ არჩილ სულაკაურის მიმართ არაერთგვაროვანი „უპატივისმცემლობა“ არ გამომიჩენია. ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავებული ორივე წერილი ერთდროულად გამოქვეყნდა და მათ ერთმანეთისათვის ხელი არ შეუშლია (სხვას რომ ყველაფერს თავი დაეანებოთ, „მაცნეს“ ტირაჟია 1600 ცალი, „მნათობისა“ — 33 000).

მაკვირვებებს, როგორ მოხდა, რომ ჩემს წერილს, რომელიც „მნათობის“ მე-9 ნომერში დაისტამბა (როგორც ვთქვით, დიდი დაგვიანებით). მაშინვე, უურნალის მომდევნო მე-10 ნომერში მოჰყვა გ. ბარნოვის ერთგვარი საპასუხო წერილიც. „მნათობის“ დასაბეჭდად გამზადებული ყოველი ნომრის ტექსტი ხომ ორი თვით მაინც ადრე მიდის სტამბაში. ცხადზე უცხადესია, რომ ჩემი წერილი წინასწარ გაუცვნი-დაინტერესებულ პირს საჯიჯგნელად და თავისი ახალი წერილის შესა-კონწიწებლად თუ შესაკეთებლად.

1986

ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის¹

(პ. რატიანის წმინდის ბაგო)

უურნალ „მნათობის“ 1968 წლის 2, 3, 4 და 5 ნომრებში საკითხის განხილვის წესით დაიბეჭდა პროკოფი რატიანის ვრცელი ნარკვევი „ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის“. მკვლევრის ძირითადი მოსაზრებანი და მათი საბუთიანობა გადმოცემულია „მნათობის“ მეორე ნომერში (გვ. 150—178), ე. ი. პირველსავე წერილში. დანარჩენი წერილები, განსაკუთრებით მესამე და მეოთხე, პირველთან შედარებით, რაიმე ახალსა და პრინციპულად მნიშვნელოვანს არაფერს შეიცავს. ამიტომაც ჩვენ უმთავრესად მხედველობაში გვექნება სწორედ პირველი წერილი.

პ. რატიანი აცხადებს, რომ ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობის საკითხი „ამჟამად არსებითად იმავე დონეზე დგას, რა დონეზეც ამ ასი წლის წინათ იდგა“ (მნათობი, 2, გვ. 151). „ვეფხისტყაოსნის ავტორის

¹ დაიწერა და დაიბეჭდა ელენე მეტრეველისა და სარგის ცაიშვილის თანავეტრობით.

ვინაობის ძიება გამოუვალ ჩიხში მოემწყვდიაო“. ამისი მიზეზიაო არა მარტო წყაროების ნაკლებობა, არამედ „საკითხისადმი ცალმხრივი მეტოდოლოგიური მიდგომა“ და „რუსთველოლოგიაში გაბატონებული ზოგიერთი ყალბი პრინციპით“ ხელმძღვანელობა (იქვე, გვ. 152; დაყოფა აქაც და ქვევითაც ყველგან ჩვენია, რატიანისეული კურსივები საგანგებოდ აღინიშნება, ავტ.).

პ. რატიანი ყალბად თვლის შეხედულებას რუსთველის ერისკაცობაზე. „საკითხის გულდასმით და ყოველმხრივ შესწავლამ ჩვენ იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ რუსთველი — იმ პერიოდში, როდესაც იგი თავის პოემას წერდა — არ შეიძლებოდა ყოფილიყო და არც ყოფილა ერისკაცი“. „ვეფხისტყაოსნის ავტორი იყო, — განაგრძობს მკვლევარი, — დიდად განათლებული სასულიერო პირი, — ეპისკოპოსის ან მთავარეპისკოპოსის ხარისხით — რომელსაც გარკვეულ დროს ეჭირა რუსთავის (ბოსტან ქალაქის) ეპარქიის მღვდელმთავრის თანამდებობა (კათედრა) და სწორედ ამიტომ იწოდებოდა რუსთველად“ (გვ. 150; კურსივი ბ. რატიანისა. ავტ.).

პ. რატიანი ყოველ ფეხის ნაბიჯზე იმეორებს, რომ „ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობის შესწავლა მეცნიერულად არ დგას სწორ გზაზე, ემყარება ყალბ წინამძღვრებს და უგულებელყოფს რეალურ-ისტორიულ სინამდვილეს. მკვლევარი გვპირდება არსებული „ყალბი დებულებების“ გაბათილებას და თავისი „ახალი თვალსაზრისის“ დასაბუთებას“ (გვ. 154).

პ. რატიანი ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, თითქოს სახელწოდება რუსთველის ანალიზი არავითარ ეჭვებს არ ტოვებს, რომ ამ „ტიტულის“ მატარებელი შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ თბილისის ასლოს მდებარე ქალაქ რუსთავის (ბოსტან ქალაქის) ეპისკოპოსი თუ მთავარეპისკოპოსი. ასეთივე უეჭველი დასკვნა გამომდინარეობს ვეფხისტყაოსნის პროლოგის ანალიზიდანაც. საერთოდ, ძველ საქართველოში ეს საკითხი ცილობას არც იწვევდაო. როგორც ხალხური გადმოცემები, ისე, ე. წ., აღორძინების პერიოდის (XV—XVIII საუკუნეების) ლიტერატურული წყაროები ერთხმად ადასტურებენო, რომ ვეფხისტყაოსნის ავტორი იყო რუსთავის ეპისკოპოსი, „ეს საკითხი იმ დროს ყველასათვის ნათელი იყო“ (გვ. 167, 176).

ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობის კვლევის თვალსაზრისით „ქართულ ლიტერატურაში აშკარად ორი პერიოდი შეიმჩნევაო“, იუწყება პ. რატიანი. ერთი პერიოდი ყოფილა თეიმურაზ ბაგრატიონამდე (1782—1846), მეორე პერიოდი კი — თეიმურაზის შემდეგ („პირველი პერიოდი იწყება დაახლოებით XV საუკუნის ბოლოდან და გრძელდება XIX საუკუნის 30—40-იან წლებამდე. ხოლო მეორე პერიოდი — 30—40-იანი წლებიდან — დღემდე“, (გვ. 167).

3. რატიანის ძიების თანახმად, თეიმურაზ ბაგრატიონამდე ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობის საკითხში თურმე სრული ერთსულოვნება სუფევდა. ბაგრატიონთა შერყეული ოჯახის განდიდების სურვილმა აიძულაო სწავლული ბატონიშვილი შეემუშავებინა მთელი კონცეფცია, რისა გამოც მას მოუხდა შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის გადაკეთება და თავისი საკუთარი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მიზნებისათვის შეგუება (გვ. 168), თეიმურაზისეული კონცეფციით (ეს კონცეფცია ჩამოყალიბებული სახით წარმოდგენილია ვეფხისტყაოსნის განმარტებებში, რაც 1843 წელს დასრულდაო), შოთა რუსთველი ყოფილა ერისკაცი, ბაგრატიონთა გვარის შვილი, პერეთის ერისთავი შოთა კუბრი. „მართალია, თეიმურაზი პირდაპირ არ ამბობს, რუსთველი ბაგრატიონი იყო, მაგრამ მას არ შეეძლო არ სცოდნოდა, რომ ასეთი დასკვნა მისი კონცეფციიდან უკვე თავისთავად გამომდინარეობდაო“, შენიშნავს პ. რატიანი (გვ. 169). „თეიმურაზ ბაგრატიონისა და მის მიმდევართა წყალობით“, თურმე დაკარგულა ვეფხისტყაოსნის ავტორის სახელწოდების სწორი ფორმა რუსთველი და მის ნაცვლად გაჩენილა „საერო ელფერის დაწერილობა „რუსთაველი““ (გვ. 176).

„ერთი სიტყვით ყველა ჩვენთვის ცნობილი ფაქტი და მოვლენა, თუ მათ ობიექტურად განვიხილავთ და თვალს წინასწარ შედგენილი აზრით არ დავიბრმავებთ, გვიჩვენებს, რომ აღორძინების ხანაში კარგად სცოდნიათ, რუსთველი რომ სასულიერო პირი, გამოჩენილი პოეტი და მღვდელმთავარი იყო“ (გვ. 176).

პროკოფი რატიანი მოუწოდებს ყველას, „დროა უკუვაგდოთ თეიმურაზ ბაგრატიონისა და მის მიმდევართა ზემოხსენებული ყალბი კონცეფცია და გავათავისუფლოთ რუსთველოლოგია მისი უარყოფითი გავლენისაგან“ (გვ. 170).

ბარაქალა თეიმურაზს, თუ მან შეძლო მკვლევართა მთელი თაობების დაბრმავება და მისეული კონცეფციის დამკვიდრება რუსთველოლოგიურ მეცნიერებაში!

პ. რატიანი ასახელებს XIX საუკუნის ოციანი წლების ერთ ძეგლს — „მცირე უწყებას ქართველთა მწერალთათვის“, რომელიც მისი გამომცემლის, ექვთიმე თაყაიშვილის გამოკვლევის მიხედვით, 1820—1827 წლებში უნდა იყოს დაწერილი. ამ ძეგლში, ამბობს პ. რატიანი, „რუსთველის ვინაობის ზუსტად ისეთივე გაგებაა გადმოცემული, რაც აღორძინების ხანაში საყოველთაოდ მიღებული იყო... მაგრამ სულ მალე, როგორც ითქვა, მდგომარეობა შეიცვალა: ტრადიციული შეხედულება ექვს ქვეშ იქნა დაყენებული და გაჩნდა ახალი, თავსატეხი პრობლემები, რომელთა ირგვლივ დაუსრულებელი დავა-კამათი გაჩაღდა“ (გვ. 177).

ჩვენც ამ ძეგლით („მცირე უწყებით“) დავიწყებთ ვეფხისტყაოს-

ნის ავტორის ვინაობის თაობაზე „ახალი თვალსაზრისის“ კრიტიკულად განხილვას.

„მცირე უწყება“ დაიბეჭდა „ძველ საქართველოში“ (I, 1909), შემდეგ იგი ცალკე წიგნადაც გამოაქვეყნა მისმა გამომცემელმა (საისტორიო მასალანი, I, 1913, 60 გვ).

გამოცემული ტექსტის შენიშვნებში ე. თაყაიშვილი წერდა, რომ „მცირე უწყება“ ვერ არის გამართული და „რიგიანად გადმოწერილი“, შეიძლება „რაიმე აკლდეს“ კიდევცო, „საჭიროა მოინახოს ამ სტატიის დედანიო“ (გვ. 59). „მცირე უწყების“ დედანი კარგა ხანია, რაც მოპოვებულია. ესაა იოვანე ბატონიშვილის „კალმასობა“ (იხ. კალმასობა, ტომი მეორე, კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, თბილისი, 1948, გვ. 162—214). ახლა გარკვეულია „კალმასობის“ ყველა სადავო ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხი. აღდგენილია „მცირე უწყების“ მართლაც საკმაოდ შეკეთებული ტექსტი. ყველაფერი ეს უცნობი დარჩენილა პ. რატიანისათვის. ჩვენი მკვლევარი „მცირე უწყების“ პირველი გამოცემის, ე. ი. ორმოცდაათი წლის წინანდელი ცოდნის დონეზე დგას ახლაც. მართალია, პ. რატიანს გაუგია, რომ ე. წ. მცირე უწყების (ეს შერქმეული სა რაურია) ავტორია იოვანე ბატონიშვილი (და არა თეიმურაზი, როგორც ფიქრობდა ე. თაყაიშვილი), ოღონდ აქედან მას არ გამოუტანია საჭირო დასკვნა. ეს კია, რომ საგულევებელი დასკვნა აბათილებს „ახალი თვალსაზრისის“ ერთ მთავარ დებულებას. როგორც ვიცით, პ. რატიანის მოსაზრებით, თითქოს ფორმა რუსთაველი შემოიღო თეიმურაზმა. ნამდვილად ეს ფორმა დამოწმებულია კალმასობაში, ე. ი. იოვანე ბატონიშვილის ნაწარმოებში (იხ. კალმასობა, I, გვ. 53, 272, 275, 276, 282; II, გვ. 184). ფორმა რუსთაველი დამოწმებულია „მცირე უწყების“ თაყაიშვილისეული გამოცემითაც (გვ. 25). ამ გამოცემით სარგებლობდა პ. რატიანი. თუ პ. რატიანი აღიარებს, რომ „მცირე უწყების“ ავტორი იოვანე ბატონიშვილია, იგვალდებულება ისიც აღიაროს, რომ ფორმა რუსთაველი თეიმურაზის განმარტებაზე ადრე ყოფილა გამოყენებული. ამით ირღვევა პ. რატიანის დებულება — ფორმა რუსთაველი თეიმურაზმა შემოიღო თავისი კონცეფციის შესაბამისად. პ. რატიანი გამოუვალ ჩიხში მოექცა: იმას კი ამბობს, რომ კალმასობის ავტორი იოვანე ბატონიშვილია, მაგრამ მკითხველს უმაღლავს, იოვანე რომ ფორმა რუსთაველს ხმარობს. ჩვენ კვემით ვაჩვენებთ, რომ ფორმა რუსთაველს ხმარობენ თეიმურაზის მასწავლებელი დავით რექტორი ალექსიშვილი და ანტონ კათალიკოსი.

მთავარი სხვაა. პ. რატიანი ხომ ამტკიცებს, რომ რუსთაველი ერისკაცად პირველად თეიმურაზ ბაგრატიონმა მონათლაო. საერო მწერალთა შემოქმედების განხილვას კალმასობა იწყებს საგანგებოდ გა-

მოყოფილი სათაურით: „შოთა რუსთაველისათვის და სხვათა ერისკაცთა პიტიკოსთათვის (კალმასობა, II, გვ. 184). გარდა რუსთაველისა, აქაა სარგის თმოგველი, დილარგეთი, ჩახრუხაძე, ჭაგნაკორელი, თეიმურაზ I, არჩილი და სხვ. მოყვანილი სათაური მოიპოვება კალმასობის დედანში, „მცირე უწყების“ გამოცემულ ტექსტში იგი არ არის. ამრიგად, გამოიკვება, რომ იოვანე ბატონიშვილს თეიმურაზზე აღრე უხმარია ფორმა რუსთაველი და თეიმურაზზე აღრე უწოდებია რუსთაველისათვის ერისკაცი. ყოველივე ამით საფუძველი გამოეთხარა პ. რატიანის თეორიას თეიმურაზის „კონცეფციის“ თაობაზე.

ექვთიმე თაყაიშვილმა საგანგებოდ აღნიშნა, რომ „მცირე უწყება“ უშუალოდ „სარგებლობს ანტონ კათალიკოსის წყობილსიტყვაობით და იმავე რიგით აღნუსხავს მოღვაწეთა და მწერალთა სიას, როგორც ანტონ კათალიკოსს აქვს მოყვანილი“ (გვ. 55). სრული ჰეშმარიტებაა. კ. კეკელიძე ადასტურებს ე. თაყაიშვილის დაკვირვებას და თავის მხრივ ურთავს, წყობილსიტყვაობა იოვანე ბატონიშვილს „წინ უდევს, იმავე რიგით აღნუსხავს მოღვაწეებსა და მწერლებს, ზოგჯერ პარავრაფების სათაურსაც ისევე იწყებს“².

ანტონ კათალიკოსის წყობილსიტყვაობა შეთხზულია არა უგვიანეს 1745 წლისა, ე. ი. თეიმურაზ ბაგრატიონის განმარტებათა დაწერამდე ასი წლით აღრე (თეიმურაზის განმარტება ვეფხისტყაოსნისა 1843 წელს დასრულდა). წყობილსიტყვაობის მეშვიდე ნაწილი წარმოადგენს ძველი ქართული მწერლობის ერთგვარი სისტეპური მიმოხილვის საყურადღებო ცდას. ანტონი მოკლედ ახასიათებს როგორც საეკლესიო, ისე საერო მწერლებს. წყობილსიტყვაობის ეს (VII) ნაწილი ასეა დასათაურებული — „თვის ქართველთა სიბრძნის მოყვარეთა კაცთა მწიგნობართა“³. წყობილსიტყვაობის მეშვიდე ნაწილი შედგება რვა თავისაგან. პირველ შვიდ თავში გარკვეული რანგის მიხედვით დასახელებული და დახასიათებული არიან საეკლესიო მწერლობის წარმომადგენელნი, მერვე თავი დათმობილი აქვს საერო მწერლობას. პირველ თავში დახასიათებულია სამწერლო მოღვაწეობა კათალიკოსებისა, მეორე თავში — ეპისკოპოსებისა. მესამე — მეშვიდე თავებში — რიგი გამოჩენილი მამებისა (არქიმანდრიტების, ეკლესია-მონასტერთა წინამძღვრე.

² ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ, 1960, გვ. 17; შდრ. იგივე, II, თბ., 1958, გვ. 17—18.

³ გამოცემულია პლ. იოსელიანის მიერ 1853 წელს. გამოცემის ტექსტი სპირო შემთხვევებში შედარებული გვაქვს საუკეთესო ხელნაწერ დედანთან (ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდის № 1).

ბის და უფრო დაბალი რანგის სხვადასხვა მღვდელ-მონაზვნებისა). პირველ შვიდ თავში დასახელებულ ყველა მწიგნობარს ამკობს ეპითეტი მამა („თვის მამისა იოანე კათალიკოსისა“ და ა. შ.). მერვე თავში, როგორც ვთქვით, ანტონი იხილავს საერო მწერლებს. რანგობის პრინციპი აქაც დაცულია, ჯერ მეფე მწერლების რიგია (თეიმურაზ I, არჩილი, ვახტანგი. თეიმურაზ II), მერმე დანარჩენი მწერლები მოდიან. რაღა თქმა უნდა, VIII კარში მოქცეულ მწერლებს აღარ უძღვის ეპითეტი მამა, რადგანაც ისინი ერისკაცები არიან.

საერო მწერლობის მიმოხილვას ანტონი იწყებს თეიმურაზ პირველით. მაგრამ სანამ საკუთრივ თეიმურაზის დახასიათებას შეუდგებოდა, ანტონს საზოგადოდ შეუნიშნავს — არც ერისკაცთა საქებელი საძწერლო საქმიანობა დავიდუმო „რომელთა შორის თეიმურაზ არს“ ასეთი და ასეთიო („არცაღა მათი ხსენება დავიდუმო, რომელნი სიბრძნის ქვემდებარები. სთქმიდეს ერისკაცთანი საქებელთა წერილთა, რომელთა შორის თეიმურაზ არს...“). წყობილსიტყვაობის მეშვეთავე თავში მოხსენიებულ მწერლებს ანტონ კათალიკოსი სრულიად გარკვევით უწოდებს ერისკაცებს.

როგორც მოსალოდნელი იყო, მეფე-მწიგნობრების შემდეგ პირველ ადგილზეა დასახელებული შოთა რუსთველი („თვის შოთა რუსთველისა“). ამას მიჰყვება სარგის თმოგველი, ჩახრუხაძე...⁴ ამრიგად, ანტონ კათალიკოსი, ისე როგორც იოვანე ბატონიშვილი, შოთა რუსთველს სრულიად უცილობლად თვლის ერისკაცად. ამით გაბათილებულია პ. რატვიანის კატეგორიული განცხადება: „ალორძინების პერიოდის არც ერთ მწერალს ან მოღვაწეს არ უთქვამს, რუსთველი ერისკაცი იყო“ (მნათობი, 2, გვ. 170). შესაფერისად ნიადაგი გამოეცალა პ. რატვიანის მიერ შეთხზულ თეორიას თეიმურაზ ბაგრატიონის ისტორიულ-კულ-

⁴ საგანგებოდ აღსანიშნავია, რომ საერო მწერალთა შორის მოუთავსებია ანტონს სულხან-საბა ორბელიანი. ეს იმიტოა გამოწვეული, რომ საბამ აღიარა კათოლიკობა დაწერა კათოლიკური აღმსარებლობის გამოხატველი „საკითხის კარი“. ანტონი ამბობს, საბას არ ვაქებ, რადგანაც განუღდა წმიდა ეკლესიას, შეთხზა სულის წამ წყმელი „სამოთხის კარნი, გარნა ჯოჯობეთის ბქე“, „თვითცა წარწყმდაო“. სამაგიეროდ, ანტონი დიდად აფასებს სულხან-საბას საერო შემოქმედებას: „შაირნი მისნი საქებელ პიტიკა, რაცა სოფლით გამოთქვა სულხან-საბა“, ანტონი ცნობს დაფასებს მხოლოდ იმას, რაც „სოფლით“, ე. ი. საეროდ, გამოთქვა სულხან-საბამო კრიტიკოსი იმასაც უსვამს ხაზს, რომ საერო ხასიათის ნაწერებში საბას არ ჩაუქსოვებია „ლათინთა განხეთქილება“ და „წვალბაო“. ერთი სიტყვით, ანტონი საბას აღიარებს ღირსეულ საერო მწერლად, შესაფერისად საერო მწერალთა შორის ათავსებს მას და ახასიათებს მის შემოქმედებას. ანტონს საბა რომ საეკლესიო მწერალთა შორის ჩაერიცხა, უნდა ეხმარა ეპითეტი მამა, მამად კი ანტონი საბას ვერ მოიხსენიებდა უკვე აღნიშნული გარემოების გამო.

ტურულ კოხცეფციაზე. ახლა მკითხველმა განსაჯოს, თუ ვინ აყალბებს ისტორიულ სინამდვილეს.

ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოება ისიცაა, რომ ანტონ კათალიკოსი ხმარობს ფორმას რუსთაველი. ერთ საგაზეთო წერილში ა. შანიძე და ალ. ბარამიძე აღნიშნავენ, რომ ფორმა რუსთაველი შემოიღო ანტონ კათალიკოსმა⁵. ამ საკითხს ა. შანიძე შემდეგ რამდენიმეჯერ დაუბრუნდა — „რუსთაველი თუ რუსთველი?“⁶, „Руставели или Руствелин“⁷. ანტონ პირველის გავლენა სალიტერატურო ქართულზე⁸. ა. შანიძეს დასაბუთებული აქვს, ანტონი იმიტომ ხმარობს ფორმას რუსთაველი, რომ იგი, როგორც გრამატიკოსი, საერთოდ გაურბოდა ფუძეების შეკუმშვას. „არა მარტო შოთას, არამედ ნიკოლოს მიტროპოლიტსაც იგი რუსთაველობით ახსენებსო“, შენიშნავს ა. შანიძე⁹. ალბათ, ყოველივე ეს არ იცოდა პ. რატიანმა. თუ იცოდა, რად არწმუნებდა მკითხველს, რომ „თეიმურაზისა და მის მიმდევართა წყალობით გაჩნდა საერო ელფერის დაწერილობა რუსთაველიო“? ვიმეორებთ, ფორმა რუსთაველი შემოიღო ანტონ კათალიკოსმა, თეიმურაზზე ერთი საუკუნით ადრე. ამ ფორმას ხმარობს დავით რექტორი¹⁰ ეს ფორმა სწორედ ანტონისა და დავით რექტორის (და არა თეიმურაზის) წყალობით გავრცელდა.

იმის დასამტკიცებლად, რომ შოთა რუსთველი იყო სასულიერო პირი, პ. რატიანს მოჰყავს აშკარად აბსურდული საბუთი (ბოდიშს ვიხდით ამ გამოთქმისათვის, მაგრამ სხვა შესაფერისი სიტყვა ვერ მოვიგონეთ), თითქოს ანტონის დროს და ადრეც ეპითეტები რ ი ტ ო რ ი, ბ რ ძ ე ნ ი, ფ ი ლ ო ს ო ფ ო ს ი, ღ ვ თ ი ს მ ე ტ ყ ვ ე ლ ი იხმარებოდა მხოლოდ განათლებული სასულიერო პირის აღსანიშნავად (მნათობი, 2, გვ. 170, 173, 174 და სხვ.). მკვლევარს დამოწმებული აქვს შოთა რუსთველის ანტონისეული ცნობილი დახასიათება — „შოთა ბრძენ იყო, სიბრძნისმოყვარე ფრიად, ფილოსოფოსი, მეტყველი სპარსთა ენის, თუ სამ სწადოდა, ღვთისმეტყველიცა მადალ, უცხო საკვირველ პიტიკოს-მესტიხე, მაგრა ამაოდ დაშვ-

5 რუსთაველი თუ რუსთველი? (გაზ. „კომუნისტი“, 10, 1, 61).

6 ვეფხისტყაოსნის საკითხები, I, 1966, გვ. 260—268.

7 იქვე, გვ. 282—283.

8 თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, 1964.

9 იქვე, გვ. 78.

10 იქვე, გვ. 34.

11 ალ. ც ა გ ა რ ლ ი, Сведения, III, გვ. 257. როგორც ტ. რუხაძემ გამოარკვია, 1810 წლის კატალოგი, სადაც დამოწმებულია ფორმა რუსთაველი, შეუდგენია დავით რექტორს (ვინ არის 1810 წლის ძველი ქართული მწერლობის კატალოგის ავტორი? „ლიტერატურული საქართველო“, 1940, № 3).

რა, საწუხ არს ესე“. მოყვანილი ტექსტის გამო პ. რატიანი შენიშნავს „განსაკუთრებით საყურადღებოა ანტონ პირველის ცნობილი სიტყვები, სადაც რუსთველის ერთგვარ განქიქებასთან ერთად, პირდაპირ აღიარებულია. რომ რუსთველი ბრძენიც იყო, ფილოსოფოსიცა და ღვთისმეტყველიც... ანტონ კათალიკოსის ეს სიტყვები ყოველ ექვს გარეშე მოწმობენ, რომ საქართველოს ეკლესიის გამოჩენილ საჭეთმპყრობელს რუსთველი წარმოდგენილი ჰყავდა, როგორც უმაღლესი რანგის სასულიერო პირი და ფრიად განათლებული ღვთისმეტყველი“ (იქვე, გვ. 174).

ჯერ პატარა შენიშვნა: პ. რატიანი მთლად ზუსტად არ გადმოსცემს ანტონის სიტყვების შინაარსს. ანტონი პირდაპირ არ ამბობს, რომ რუსთველი იყო ღვთისმეტყველი, არამედ — რომ მოეწადინებინა, იქნებოდა დიდი ღვთისმეტყველიცო (ა. შანიძის რუსული თარგმანით — „В случае желаниа он мог бы быть и великим богословом“).

ეს სხვათა შორის. სიბრძნის მოყვარეს, ფილოსოფოს გამომთქმელს, მშვენიერ რიტორსა და პიიტკოსს უწოდებს ანტონი სარგის თმოგველს (რომელიც არისო „შოთაებრი კაცი“); საღმრთო ბრძენი, მაღალ პიიტკოსი, უცხო რიტორი და ღვთისმეტყველი ყოფილა თეიმურაზ პირველი; ყოვლად მეცნიერი, ბრძენი, სიბრძნისმოყვარე, ქრისტესმოყვარე, „ღვთისად ტრფიალი“ ყოფილა თეიმურაზ მეორეც; ვახტანგ ორბელიანი — სიბრძნისა ქვემდებარე. ფილოსოფოსი, პიიტკოსი უცხო. ფილოსოფოსს უწოდებს ანტონი დიმიტრი ციციშვილსაც. როგორ, სასულიერო პირები იყვნენ თეიმურაზ I და II, სარგის თმოგველი, ვახტანგ ორბელიანი, დიმიტრი ციციშვილი და ძმანი მათნი? თუ პ. რატიანს დავუჯერებთ, ქართველობას ძველად აღარ ჰყოლია განსწავლული საერო მწერალი და მოღვაწე. ყველა განათლებული და განსწავლული პირი სამღვდელთა შორის ყოფილა საძიებელი. ეს დამცირებაა ძველი ქართული დიდებული საერო მწერლობისა. ეს არის, მართლაც, ძველი ქართული კულტურის ყალბი გაგების შედეგი!

ერთგან პ. რატიანი სერიოზულად წერს: „შოთა რომ ერისკაცი ყოფილიყო, ცხადია, ვერ შესძლებდა მიეღო ასეთი ბრწყინვალე განათლება“ (მნათობი, № 5, გვ. 133). სწორედ რომ უცნაურია! ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ბრწყინვალე განათლება ჰქონია მიღებული შოთას თანამედროვე მეხოტბე პოეტ ჩახრუხაძეს. დღესაც გვაცვიფრებს მისი ფართო განსწავლულობა და ლიტერატურული ერუდიცია. ნ. მარტი საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ ჩახრუხაძის ოდებით „мы имеем единственный в своем роде источник для изучения своеобразной грузинской культуры XII века. В культурно-историче-

სკომ ომონენში ოსონიიკ ოთო ვაჟენ ნე თოლკო სვედენიამი ო ლიტერატურულს ფაქტაჲ, ვ ნემ ოდომ იმეოშმსჲ, ნო ი ობშიმ ვლენენემ, ოლუქემომ ოთ ეგო ქენიე ვ ოლზუ იზსქანნი ო რაზნოსონნიე ობრაოვანნიე გრუზინსკო ობშიესე XII ვეკა, დე რაზვლენენი ოტორო ოლსაღს ოეი ოდჲ“.

თურმე ნუ იტყვიოთ, ერისკაცებს სად ჰქონდათ დრო სწავლა-განათლებისა და კითხვისათვის, მათი „დრო და ენერგია, უმთავრესად. სამხედრო წვრთნას, ნადირობასა და ომებს ხმარდებოდა“ (მნათობი, 5. გვ. 133).

ჩვენ იძულებული ვხდებით შევხსენოთ მკვლევარ-ისტორიკოს დავით აღმაშენებლის მაგალითი. საყოველთაოდ ცნობილია დავითის ომებისა და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების მშენებლობის ამბები. მაგრამ ამ შესანიშნავ მოღვაწეს ისე ჰყვარებია წიგნების კითხვა, რომ მთელი ბიბლიოთეკა დაჰქონდა თურმე თან ლაშქრობისა და ნადირობის დროს. ბევრს კითხულობდა დავითი როგორც სასულიერო, ისე საერო და სამეცნიერო წიგნებს. მის ისტორიკოსს საგანგებოდ დაუთვლია, რომ მარტო ერთი წლის განმავლობაში დავითს „ოცდაოთხჯეო წარეკითხა“ წიგნი სამოციქულო¹². ივანე ჯავახიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ¹³, „გასაოცარი ეს არის, რომ დავით აღმაშენებელს საუცხოოდ შესწავლილი ჰქონია მარტო ქართული მწერლობა კი არა. არამედ მაჰმადიან მეცნიერთა და პოეტების თხზულებებიც. მუჰამმედი ალ-ჰამავი ამბობს, რომ მეფე დავით ისლამის დიდი მცოდნე იყო და განჯის ყადის ხშირად იმაზედაც კი ეკამათებოდა, თუ ყურანი როგორ და საითგან წარმოსდგაო“. დიახ, დავით აღმაშენებელი „ბრძენი და განათლებული“ ადამიანი ყოფილა¹⁴. ვეკთხებოთ პ. რატიანს, მთავარეპისკოპოსი ხომ არ იყო ის დალოცვილი?

რად ავიწყდება პ. რატიანს, რომ შოთა რუსთველის მოძღვრები თანახმად, სანაქებო რაინდის სავალდებულო თვისებად (სხვა თვ. სებებთან ერთად) ითვლებოდა განსწავლულობა, სიბრძნე და გონიერება. ამისათვის რაინდს საჭირო „მოცალეობაც“ უნდა ჰქონოდა (სტროფი 23). გონიერ, ბრძენ რაინდებად გვიხატავს შოთა რუსთველი თავის საყვარელ გმირებს — ტარიელსა და ავთანდილს (ისინი ფილოსოფიურადაც გაბრძნობილნი იყვნენ). რას გვეტყოდა მკვლევარი ისტორიკოსი, ტარიელი და ავთანდილი მღვდელ-მონაზვნები ხომ არ იყვნენ. ანდა მალალი რანგის იერარქები?!

სრულიად უსაფუძვლოდ მიიჩნევს პ. რატიანი თავის მოკავშირე-

¹² ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, I, თბ., 1955, გვ. 348—349

¹³ ქართველი ერის ისტორია, II, 1948, გვ. 211.

¹⁴ იქვე. გვ. 210, 212.

ებად არჩილ მეორეს და მის ინტერპრეტატორ სიმონ ჯანაშიას. არჩილს ეკუთვნის ზნეთსწავლის თავისებური სახელმძღვანელო „საქართველოს ზნეობანი“. აქ დახასიათებულია „საღმრთო“ და „სამხედრო“ (საერო) ზნეობათა სხვადასხვა სახეობანი. ყველა „ზნეობაზე“ მაღლა ავტორი აყენებს განათლებას, განსწავლულობას ანუ სიბრძნეს („სიბრძნეს ვერ სწორავს ვერა რა“). სწორია ს. ჯანაშიას განმარტება, რომ სიტყვა სიბრძნეს არჩილი „ხმარობს ვიწრო მნიშვნელობით, ღვთისმეტყველებისა, თუ სასულიერო განათლების აღსანიშნავად“. პ. რატიანი იმოწმებს ს. ჯანაშიას მოსაზრებას და უადგილო ადგილას წყვეტს მეცნიერის მსჯელობას (მნათობი, 2, გვ. 173). ს. ჯანაშია კი განაგრძობს: „თავისი დროის ზნეობრივ დაცემას, ყველა ამ „ერო ფეცობას“, ზაკვა-უნამუსობას, ლიქნასა და „ღვთის შიშის გულით განვარდნას“ არჩილი სწორედ „სამღვთო საქმის“ უმეცობას მიაწერს. ამიტომ ადგილს უთმობს მას იმდროინდელი ფეოდალისათვის სავალდებულო თვისებებში“¹⁵.

ს. ჯანაშიას დაკვირვების თანახმად, არჩილი სავალდებულოდ უთვლის „იმდროინდელ ფეოდალებს“ სასულიერო განათლების მიღებას, სამღვთო სიბრძნის დაუფლებას. ცხადზე უცხადესია რომ „იმდროინდელ ფეოდალებად“ ს. ჯანაშია გულისხმობს თავადაზნაურობას. უწინარეს ყოვლისა, საერო დიდკაცობას. როგორ, შესაფერისად განსწავლული და საღვთო სიბრძნეს დაუფლებული ყველა იმდროინდელი ფეოდალი სასულიერო პირი უნდა ყოფილიყო? აი, ამას ვერ ამჩნევს, ანდა ამჩნევს, მაგრამ განზრახ ხუჭავს თვალს მკვლევარი პ. რატიანი. პ. რატიანი ამახინჯებს ს. ჯანაშიას შეხედულებას აღძრულ საკითხზე.

ახლა თვითონ არჩილზე. ჩვენ მთელი პასუხისმგებლობით უნდა განვაცხადოთ, რომ, სამწუხაროდ, პ. რატიანს სრულად და პირველი წყაროებით არ შეუხსწავლია XV — XVIII საუკუნეების ქართული მწერლობა. ის დაკმაყოფილებულა მარტოოდენ იმ ქრესტომათიული მასალით, რომელიც მოთავსებულია კრებულში „ქართველი მწერლები შოთა რუსთაველა“ (თბილისი, 1937). ამ კრებულის მასალებმა კი პირდაპირ სკანდალური ხასიათის შეცდომები! დაეშვებინა ჩვენს მკვლევარს. ამისი საბუთია ანტონ კათალიკოსის წყობილსიტყვაობის დამოწმებული ტექსტი და რუსთაველობის პრობლემის არჩილისეული გაგების რატიანისეული ინტერპრეტაცია.

¹⁵ ს. ჯანაშია, შრომები, II, 1952, გვ. 503, ხაზგასმა ჩვენია. — ავტ.

ზემოთ უკვე ვაჩვენეთ, რომ პ. რატიანის „თეორიის“ თანახმად, თითქო ფორმა რუსთაველი შემოიღო თეიმურაზ ბაგრატიონმა, ასლა ვიცით, რომ ეს ფორმა გამოყენებული ჰქონიათ იოვანე ბატონიშვილს, დავით რექტორს და თვითონ ანტონ კათალიკოსს. მაგრამ არც იოვანე ბატონიშვილის და არც დავით რექტორის ცნობები დასახელებულ კრებულში შეტანილი არ არის, ხოლო ანტონის ტექსტი იქ უხეშად არის დამახინჯებული: კრებულის როგორც საკუთრივ ტექსტში, ისე სარჩევში დაბეჭდილია „თვის რუსთაველისა“ (გვ. 111). ნამდვილად კი ანტონს უწერია „თვის შოთა რუსთაველისა“¹⁶. ქრესტომათიის ეს უხეში შეცდომა დაედო საფუძვლად პ. რატიანის შორს გამწვდენ „ახალ თვალსაზრისს“ რუსთაველის ვინაობის თაობაზე საზოგადოდ, კერძოდ. ამ საკითხის ანტონისეულ გაგებაზე.

მსგავსი მდგომარეობაა არჩილის შესახებაც. არჩილის ნაწერები გამოცემულია იორ ტომად (არჩილიანი, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, ტ. I. თბ. 1936; ტ. II, 1937). პ. რატიანის ცოდნა ამოიწურება ქრესტომათიით. მკვლევარს რომ „თეიმურაზისა და რუსთაველის გაბაასების“ მთელი ტექსტი შეესწავლა, გაიგებდა: არჩილს რუსთაველი წარმოდგენილი ჰყავს სახელოვან მეცნიერად, მოყმე-რაინდად, რომელსაც მონაწილეობა მიუღია თამარ მეფის დროინდელ ყველა ღირსშესანიშნავ ომში, გარდა ბასიანის ომისა. არჩილის პოემის მიხედვით, თეიმურაზი დასცინის რუსთაველს. ბასიანის ომის დროს ქალებთან იბღუნებოდა იო. აბა, სად მოყმე-რაინდი და აშიკი პოეტი, და სად დიდი მღვდელმთავარი?! ისიც საგულისხმოა, რომ, არჩილის მიხედვით, რუსთაველი ყოფილა მესხეთის რუსთავედან, მესხი მოყმე, რომელსაც არაფერი საერთო არ შეიძლება ჰქონოდა თბილისის მახლობლად მდებარე რუსთავეის ეპისკოპოსთან.

თურმე ვახტანგ მეექვსეც სასულიერო პირად თვლის შოთას. საბუთი? საბუთი შემოკითხვის ფორმითაა ფიქსირებული. ვახტანგი ვეფხისტყაოსანს თვლისო „საღვთო ნაწარმოებად“, ხოლო როგორ შეეძლო ვახტანგს „ეფიქრა და დაწერა ვეფხისტყაოსანში ყველაფერი საღვთო, მას რომ რუსთაველი, ერისკაცად ჰყავდეს წარმოდგენილი“ (მნათობი. 2, გვ. 172). შემოკითხვა მკვლევარს უკანვე უნდა დაეუბრუნეთ. ვახტანგი არსად არ ამბობს, რომ ვეფხისტყაოსანში „ყველაფერი საღვთოა“. მთელი თავისი „თარგმანის“ მანძილზე ვახ-

¹⁶ იხ. წყობილსიტყვაობა, პლ. იოსელიანის გამოცემა, სტროფი 802, ხელნაწერი S I. გვ. 99. როგორც ცნობილია (ცნობილია ჩვენთვის, თუმცა პ. რატიანისათვის უცნობი დაჩენილა). ფორმა რუსთაველი დამოწმებულია ანტონის ღრამატიკაშიც (ილ. აბულაძე, ცნობა შოთა რუსთაველის ისტორიულ თხზულების შესახებ, ენიშვის მოამბე, 111, 1938, გვ. 203).

ტახგი ბეჯითად ამტკიცებს, რომ ვეფხისტყაოსანი „საღმთოც არის და საეროც, საშლედ ელოთ აც კარგა ითარგმნებ ა და საეროთაც უთქვამს“¹⁷. ვეფხისტყაოსნის ავტორი ვახტანგს მაშინაც შეეძლო ერისკაცად დაესახა, პოემას რომ მთლიანად საღვთო ნაწარმოებად მიიჩნევდეს. მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, სწავლული მეფე რუსთველის პოემას ორმხრივ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ერთგან გაცხარებითაც ამბობს: „ბევრჯელ მითქვამს რუსთველს სადაც პირი მოუკრავს, სამღვთო ყოფილა კარგი თუ საკაცო, ორივე დაუწერია“, პ. რატიანი მკითხველ საზოგადოებას აწვდის არასწორ ცნობას.

თეიმურაზ მეორესაც „სასულიერო პირად უნდა ჰყავდეს წარმოდგენილი (შოთა რუსთველი). ამას ის ეპითეტები მოწმობს, რომლებითაც ის რუსთველს ამკობს: „ფილოსოფიის დიდი მცოდნე“, „ბრძენი“ და ა. შ. (მნათობი, № 2, გვ. 173). ამ ეპითეტებზე უკვე ვილაპარაკეთ და ახლა აღარ გავიმეორებთ. მკითხველისათვის უკვე ცნობილია ხსენებული საბუთიანობის უნიადაგობა.

საგანგებოდ და ვრცლად ჩერდება პ. რატიანი ალორძინების პერიოდის აღრიხნდელი მწერლის, XV—XVI საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწე სერაპიონ საბაშვილის ცნობებზე. მას მთლიანად მოჰყავს „როსტომიანის“ ტექსტში ჩართული „გაბაასება“. ანალიზის გასაადვილებლად ჩვენც ვიმოწმებთ ამ საყურადღებო ტექსტს:

აქა მელექსე ავად გახდა, რა ვქნა ამ მირტივილების გადამკიდე?

ბაგრატ ვნახე, მარანას ჭდა, მუხრანს შექნა ნაღიმობა;
ხელო საყდართ აშენება, დიპირა ბატონობა;
ძველი ტახტი ვანახლა, ჰპოა ღვთითა მორკმელობა,
ნაძლვევი ვარ რუსთველისა, თუ მეტი ქნა ჩემოდნობა

აქა რუსთველისაგან პასუხის შექცევა:

რას მომერჩი ბერი ბერსა; — მე გავლექსე ლამაზ ენა
ამიყი ვარ თვალწარბისა. ვინ სოჯელი დააშვენა;
შენ ტყუილად შემოგფიცეს, მათ აღუნეს ტყბილად ენა,
თუშეა ფასი არ მიბოძა, მან რუსთავი ამიშენა.

აქა ბაგრატის პასუხის შექცევა:

ვიცი, ჩემო სერაპიონ. ხარ მრავლისა მონახული,
მეფე უნდა ღვთის მოშიში, სიკეთითა დანერგული;
ამ სოფლისა დიდებასა მირჩენია მცირე სული,
არას შარგებს საუკუნოს საბჭოდ შენი კირნახული.

¹⁷ ვრცლად ამის თაობაზე იხ. ალ. ბარამიძე, ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსანი (ლიტერატურული ძიებანი; XV, 1963, გვ. 166—167; მისივე, შოთა რუსთველი და მისი პოემა, 1966, გვ. 414—415.

აქ გვაქვს სამი პირის — ბაგრატ მუხრანბატონის (1512—1539), სერაპიონ საბაშვილისა (როსტომიანის გამლექსავის) და რუსთველის „გაბაასება“. სერაპიონი იყო ბაგრატის თანამედროვე და თანამოღვაწე პოეტი. ამ ბაგრატმა 1539 წელს მუხრანბატონობას თავი გაანება და ბერად აღიკვეცა.

დამოწმებული „გაბაასების“ გამო პ. რატიანი შენიშნავს: „რუსთველოლოგები ჩვეულებრივ გვერდს უვლიან“ ლექსის სათაურს — „აქა მელექსე ავად გახდა, რა ვქნა ამ მარტვილების გადამკიდე?“ თავის მხრივ ჩვენი მკვლევარი ფიქრობს: „იქ ლაპარაკია „მარტვილებზე“, რომლებიც სერაპიონს, მისივე თქმით, „გარდაკიდებიან“, ე. ი. „აკვიატებიან“. „მაგრამ ვის ეწოდება მარტვილი? — გამოწვევით კითხულობს პ. რატიანი და ავტორიტეტულად გვისხნის — მარტვილი, როგორც ცნობილია, ეწოდება 'არწმუნოებისათვის წამებულს, თავდადებულს, რაც სწორედ ბერ-მონაზვნებს შეეფერება და არა მოხუცებულ კარისკაცებს“. აქედან კეთდება დასკვნა: საანალიზო ნაწყვეტის თანახმად, რუსთველიც ბერი (ბერმონაზონი) ყოფილა და სერაპიონიც. „ახალი თვალსაზრისით“ გასაგებიაო, „თუ რანაირ „ბერებზე“ ან „მარტვილებზე“ ლაპარაკობს თავის ლექსში პოეტი სერაპიონ საბაშვილი“ (მნათობი, 2, გვ. 171). „რას მომერჩი ბერი ბერსა“ გულისხმობსო არა მოხუცებს, არამედ სასულიერო პირებს (ბერმონაზვნებს). „საწინააღმდეგო გაგებას კი, — კვლავ ავტორიტეტულად გვასწავლის მკვლევარი, — არ გააჩნია არავითარი საფუძველი გარდა თეიმურაზ ბაგრატიონის ყალბი კონცეფციისა“ (იქვე, გვ. 172). საწყალი თეიმურაზი! ყველაფერი მის კისერზე გადადის, ყველაფერი მისი ბრალი ყოფილა!

ხუმრობა ხუმრობაა და პ. რატიანი კვლავ უშვებს მკვლევრისათვის მიუტევებელ უხეშ შეცდომას, იმიტომ, რომ მას არ ესმის მოხმობილი ტექსტის შინაარსი.

პ. რატიანს არ სცოდნია, რომ მარტვილს აქვს ორი მნიშვნელობა: ერთი მნიშვნელობით, მარტვილი მართლაც მოწანეა. ოღონო საკვირველი ისაა, როგორ აეკვიატენ მელექსეს მარტვილები! კიდევ პო, წამებულთა აჩრდილებს რომ მოეკითხათ სერაპიონი. მერედა, ვითომ ბერმონაზვნები ყველანი მოწამენი იყვნენ? ერისკაცების მოწამეობა ისტორიკოს მკვლევრისათვის უცნობია? თუმცა ყველაფერ ამას არავითარი კავშირი არ აქვს საძიებელ პრობლემასთან.

პ. რატიანს რომ როსტომიანის მეორე ტომისათვის დართულ ლექსიკონში ჩაეხედა, ნახავდა, რომ მარტვილი ახალგაზრდასაც, ყმაწვილს ნიშნავს. უადგილო არ იქნებოდა საბას ლექსიკონის გასინჯვა. იქ ვკითხულობთ: მარტვილი ლათ. ნთა ეხაა,

მოწამეს უწოდენ, ხოლო მესხნი ყრმას უწოდენ¹⁸. ლექსი-
კოგრაფი ნ. ჩუბინაშვილი აზუსტებს; მარტვირი მოწამე, ტანჯუ-
ლი; მარტვილი! მესხურად ყმაწვილი, ბოვში¹⁹.
ურთგო არც ის იქნებოდა, რომ გვეოდნოდა. საანალიზო ტექსტი
დაბეჭდილი აქვს ე. თაყაიშვილს²⁰. მასვე აქვს მოცემული ტექსტის
ზუსტი რუსული თარგმანი; „Здесь стихотворец заблел, что мне
делать с этими детьми“²¹.

როგორც მკითხველი ხედავს, პ. რატიანს ვერ გაუგია როსტომია-
ნის ჩანართი ტექსტის მარტივი შინაარსი, ბავშვები (ყმაწვილები) უქ-
ცევია მოწამე-მარტვილებად (თუ ბერმონაზვნებად), რომლებიც ვი-
თომ აეკვიატენ პოეტს. ამიტომაც თვითონ პოეტიც ბერმონაზვნად
გამოცხადდა. ერთი სიტყვით, ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობის სა-
პასუისმგებლო საკითხი წყდება ტექსტის მცდარი გაგების ნიადაგზე.

ჩვენ შევასრულეთ პ. რატიანის მოწოდება. თუმცა დაგვიანებით,
მაგრამ მაინც შევეხეთ იმ ტექსტს, „რომელსაც რუსთველოლოგები
ჩვეულებრივ გვერდს უვლიან“. ჩვენი ბრალი არ არის, რომ პ. რა-
ტიანის გამოწვევამ მისთვის არასასურველი შედეგი გამოიღო²².

აქ შეიძლებოდა წერტილის დასმა, მაგრამ არ გვინდა უყურად-
ღებოდ დაეტოვოთ პ. რატიანის კიდევ ორი შენიშვნა სერაპიონ საბა-
შვილის ცნობების გამო. წყაროებით ცნობილია, რომ საბაშვილი იყო
„მრეგლთა თავი, ხევისბერი“. პ. რატიანს უნდა ხევისბერობა ბერობას
(ბერმონაზვნობას) გაუთანაბროს და ამის მიხედვით სერაპიონის ბერ-
მონაზვნობა დაგვიდასტუროს: „სერაპიონიც თანამდებობით ბერი, ან
უფრო ზუსტად. — ხევისბერი ყოფილა“. ისტორიკოსს არ ეკადრება
ასეთი „საბუთიანობით“ ხელმძღვანელობა: ბერი (ბერმონაზონი) სხვაა

¹⁸ სულხან საბა ორბელიანი, თხზულებანი, IV, I, გამოსაცემად მოამზადა ილი-
აბულაძემ, თბილისი, 1965, გვ. 447.

¹⁹ ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, აღ. ლონტის რედაქციით
თბ., 1961, გვ. 269.

²⁰ Описание рукописей, I, გვ. 74.

²¹ მარტვილი, როგორც ყრმის აღმნიშვნელი სიტყვა, დამოწმებული აქვს გ. წი-
რეთელსაც (ვეფხისტყაოსნის ტექსტის მეცნიერული გამოცემისათვის. „მნათობი“,
1962, № 2, გვ. 137).

²² ახლა, ამ წერილს რომ მეორედ ვაქვეყნებთ, აღნიშნულს დაემატებთ, რომ
სულხან-საბა ორბელიანი თვითონ მრავალჯის ხმარობს მარტვილს ყმაწვილის ბავ-
შვის მნიშვნელობით („სიბრძნე სიკრუსა“, თბ., 1970, გვ. 106, 123, 166—167, 249,
277, 278). ერთად საუბარია რვა წლის მარტვილზე („დიდებულს ერთის რვია
წლის მარტვილი ჰყვანდა“, გვ. 284), მეორეგან უფრო მკითხველ-
თანაუბრელები: აჩიან დამოწმებულნი („წლისა და ორისა და სამას
წლისა მარტვილები ისხდეს“, გვ. 196). ვითომ სულხან-საბა კუთხურ
კლოზე თხზავდა თავის დიდებულ იგავ-არაკებს?! (ავტ.).

და ხევისბერი — სხვა, ავტორისეული „დაზუსტება“ საქმეს ვერ უშველის.

პ. რატინს მოჰყავს ს. კაკაბაძისა და პ. ინგოროყვას მოსაზრებანი იმის შესახებ, რომ სერაპიონი მოხუცი უნდა ყოფილიყო, ნძ (ს. კაკაბაძით) თუ 72 (პ. ინგოროყვათი) წლისა. მკვლევარი არ იწყნარებს ამ მოსაზრებებს და ამბობს: „ზემოხსენებულ კონტექსტში სიტყვა „ბერის“ მოხუცებულის მნიშვნელობით გაგებისათვის არავითარი საფუძველი არ არსებობს. ჯერ ერთი, არსაიდან არ ჩანს, რომ სერაპიონი მოხუცებული იყო (როგორც ს. კაკაბაძის, ისე პ. ინგოროყვას გაანგარიშება მისი წლოვანებისა სრულიად ნებისმიერია). მეორეც სერაპიონის ლექსის მთელი შინაარსი მოწმობს, რომ იქ ლაპარაკია ბერმონაზვნებზე და არა მოხუცებზე“ (გვ. 171).

მკითხველმა უკვე დაინახა, თუ რა ბერმონაზვნებზეა ლაპარაკი სერაპიონის ლექსში. აქ ის გვინდა ვთქვათ, რომ კ. კეკელიძის ფიქროთაც: „სერაპიონი, რატომღაც ხაზს უსვამს „სამოცდათორმეტ ჭიქას“. თუ ეს ციფრი შეგნებულადაა მოცემული, უნდა ვიფიქროთ. შრომის დასრულებისას ის 72 წლის კაცი იყო“²³.

საცილობელი საკითხის გასარკვევად უნდა ვიცოდეთ, რომ როსტომიანის სპარსული დედნის ერთი ლირიკული წილისგვით ფირდ აუხსი უჩივის ხანდაზმულობას და წერს:

აჰა დავალე ორჯერ ოცი და თვრამეტი თასი,
სხვას რას ვიფიქრებ მიწა-მტერისა და კუბოს გარდა!

ამ ნაწყვეტით ფირდოუსი ამბობს, რომ მას შეუსრულდა ორმოცდათვრამეტი წელი, წინ ვერაფერს სახარბიელს ხედავს სიკვდილის გარდა.

ფირდოუსის ტექსტის შესატყვისად ქართულ როსტომიანში იკითხება:

ვით. დააბრკოლებს, არ ვიცი, ჯამსა სამოცის წლის მერი,
ჭიქა სამოცდათორმეტი გაქვს. გმართებს საშარის მერი?!

შედარებით აშკარა ხდება, რომ მთარგმნელს თუ გამლექსავს შეგნებულად გადაუცეთებია დედნის ტექსტი: ორმოცდათვრამეტი წელი სამოცდათორმეტით შეუცვლია. ამის მიხედვით საფუძველიანად გვეჩვენება მოსაზრება, რომ ქართული ტექსტის ავტორს შეგნებულად შეუსწორებია დედანი. ფირდოუსის ასაკი თავისი ასაკით შეუცვლია²⁴. ეს გარემოება გვიდასტურებს, რომ ქართველი მელექსე მართლაც მო-

²³ ქართული ლიტ-ის ისტორია, II, 1952, გვ. 229.

²⁴ უფრო დაწვრილებით იხ. ალ. ბარაშიძე, ნარკვევები, II, გვ. 67—70.

ხუცი ყოფილა. „რას მომერჩი ბერი ბერსა“ ნიშნავს, რას მომერჩი „მოხუცებული მოხუცებულსო“. ბერმონაზვნობა ყურით არის მოთრეული.

კიდევ ერთი და უკანასკნელი შენიშვნა სერაპიონ საბაშვილის თაობაზე. სერაპიონი დარწმუნებული ყოფილა, რომ რუსთველი ჩამდვილად იყო თამარზე გამიჯნურებული პოეტი. იგი ასე აღაპარაკებს რუსთველს: „აშიკი ვარ თვალ-წარბისა, ვინ სოფელი დააშვენა“. შეუძლებელია, რომ სერაპიონს რუსთველი წარმოედგინა თავშეუკავებელ მიჯნურად და მთავარეპისკოპოსად. რუსთველი მას დასახული ჰყავს კარის პოეტად, რომელიც თავისი შრომისათვის გარკვეულ სასყიდელს, ჩილდოს გამოელოდა („თუმცა ფასი არ მიბოძა, მან რუსთავი ამიქენა“).

ასეთია სერაპიონ საბაშვილის ტექსტის წიგნიერი და ობიექტური ახალიზის შედეგი. ეს მაგალითი ცხადყოფს, რამდენად სავალალოა მკვლევრისათვის ძველი ლიტერატურული ძეგლის ენაში გაურკვეველობა.

ფრიად საყურადღებოა პოეტ-მწიგნობრების მამუკა თავაქარაშვილისა და იოსებ ტფილელის (სააკაძის) ცნობებიც სადავოდ ქცეული საკითხის გამო. მამუკა თავაქარაშვილს გადაუწერია და დაუსურათებია ვეფხისტყაოსნის დღესდღეობით ცნობილ ხელნაწერთა შორის უძველესი თარიღიანი ნუსხა 1646 წლისა. XVII საუკუნის სამოციან წლებშია შესრულებული ვეფხისტყაოსნის ტფილელისეული ხელნაწერი (ე. წ. ზაზასეული ვეფხისტყაოსანი). ორივე ამ ძველ ხელნაწერს ამკობს ვეფხისტყაოსნის ავტორის შესანიშნავი პორტრეტი. რა თქმა უნდა, ორივე გან რუსთველი ერისკაცად არის გამობრატული. შ. ამირანაშვილის ვარაუდით, ზაზასეული ხელნაწერით შემონახული პორტრეტი უნდა ეკუთვნოდეს XII საუკუნის მიწურულს²⁵. პ. ინგოროყვა მას XV საუკუნით ათარიღებს²⁶. როგორც არ უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში XVII საუკუნის დასახელებულ პოეტ-მწიგნობართა შეგნებით შოთა რუსთველი ერისკაცია და მხოლოდ ერისკაცი. საზოგადოდ, ძველი ქართული იკონოგრაფიული მემკვიდრეობა რუსთველს იცნობს მხოლოდ და მხოლოდ ერისკაცად²⁷. პ. რატიანს რომ დავეკითხოთ, ის

²⁵ შოთა რუსთველის პორტრეტული გამოსახულება ძველ ქართულ ხელოვნებაში (თბილისის უნივერსიტეტის საიუბილეო კრებული „შოთა რუსთველს“, 1966, გვ. 166—171).

²⁶ პ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, I, 1963, გვ. 875—876.

²⁷ რუსთველის იერუსალიმური ფრესკის პორტირბისონი, პ. რატიანის სიტყვით, სამეფო ტანსაცმელია, რომლის ტარების უფლება XVIII საუკუნეში მიუღია რუსთველ ეპისკოპოსს (მნათობი, 4, გვ. 156—157; № 5, გვ. 115).

მისებურად გვიპასუხებს: ალორძინების პერიოდის „არც ერთ მწერალს ან მოღვაწეს არ უთქვამს, რუსთველი ერისკაცი იყო“. ნეტარ არიან მორწმუნენი!

ჩვენ ამით ვამთავრებთ XV—XVIII საუკუნეების მწერალ-მწიგნობართა ცნობების მიმოხილვას რუსთველის ვინაობის თაობაზე. არაფერს ვამბობთ ტიმოთე გაბაშვილის შესახებ, რადგანაც იგი რუსთველს გადაჭრით თვლის ერისკაც სახელმწიფო მოღვაწედ („მეკუთრულეთუხუცესად“) და ქრისტიანობის განმრყენელ საერო პოეტად. პ. რატიანი, ჩვეულებისამებრ, „ობიექტური ანალიზის“ საფუძველზე ირწმუნება „ტიმოთემ იცოდა, რუსთველი რომ მაღალი რანგის სასულიერო პირი იყო“ (მნათობი, 2, გვ. 174). ფიცი მწამს და ბოლო მაკვირვებსო, ესაა სწორედ. თუ ტიმოთემ იცოდა, რომ შოთა რუსთველი ეპისკოპოსი იყო, რად გვიმალავს ამ მნიშვნელოვან ფაქტს? კ. კეკელიძის გამოკვლევის თანახმად, „თავისი რწმენით, მსოფლმხედველობითა და იდეალებით (ტიმოთე) ახლოს იდგა კათალიკოს ანტონისთან“²⁸. როგორც უკვე ვიცით, ანტონი რუსთველს თვლის ერისკაცად. ანტონის წყობილსიტყვაობა (სადაც რუსთველია დახასიათებული) ტიმოთეს „მიმოსღვაზე“ ადრეა დაწერილი. ტიმოთე ავითარებს და აღრმავებს რუსთველის ანტონისეულ უარყოფით დახასიათებას. ესაა და ეს. ტიმოთეს მოკავშირეობა პ. რატიანს სარგებლობას ვერ მოუტანს.

ამრიგად, წინააღმდეგ პ. რატიანის „ახალი თვალსაზრისისა“, XV—XVIII საუკუნეების ქართული ლიტერატურული ტრადიცია ერთსულოვნად თვლის, რომ შოთა რუსთველი იყო ერისკაცი, გამოჩენილი საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწე, სწორუპოვარი პოეტი და თამარ მეფის თავდავიწყებული მიჯნური. სათავეშივე მცდარია პ. რატიანის დებულება, თითქოს თავისი ისტორიულ-კულტურული კონცეფციის შესაბამისად თეიმურაზ ბაგრატიონმა შეიმუშავა განსხვავებული შეხედულება, თითქოს თავისი გვარის განსადიდებლად მან რუსთველი აღიარა ბაგრატიონად, პირველმა გამოაცხადა იგი ერისკაცად და სასულიერო გადაუკეთა. თეიმურაზის შეხედულებაში ახალი ისაა, რომ მან შოთა რუსთველად მიიჩნია მონღოლების დროინდელი პოლიტიკური მოღვაწე შოთა კუპრი, ჰერეთის ერისთავი. ალორძინების პერიოდის მწერლობის წარმოდგენით შოთა რუსთველი იყო მესხეთის მკვიდრი.

თავისი „ახალი თვალსაზრისის“ გასამაგრებლად პ. რატიანს მოხმობილი აქვს ფოლკლორული მასალებიც. თუ მკვლევარს ვერწმუნებით, ამ მასალების „გულდასმით“ შესწავლას „იშვიათი ერთსულოვნებით“ დაუდასტურებია „ახალი თვალსაზრისის“ მონაპოვარი, ე. ი. რომ რუს-

²⁸ ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1960, გვ. 354.

თველი იყო ბერი (ბერმონაზონი), სასულიერო პირი (მნათობი, 2, გვ. 166). პ. რატიანი იმოწმებს მ. ჩიქოვანის წიგნში („შოთა რუსთაველი და ქართული ფოლკლორი“, 1966) გამოქვეყნებულ მასალებს და ამბობს: „ნაშრომში წარმოდგენილი სახალხო მთქმელები დაყინებით უსვამენ ხაზს შოთას ბერად შედგომისა და იერუსალიმში გამგზავრების ვერსიას“ (იქვე). საზოგადოდ ეს სწორია (თუმცა ზოგი მთქმელებით, შოთა სპარსეთში გადახვეწილა, ზოგით — საბერძნეთში). მაგრამ რატომ არ მიაქცია მკვლევარმა ყურადღება იმ გარემოებას, რომ თქმულება-გადმოცემებით ვეფხისტყაოსანი რუსთველს ერისკაცობაში დაუწერია, უცხოეთში შემდეგ გარდახვეწილა და ბერად შემდეგ შემდგარა²⁹. ჩვენთვის მთავარია, ერისკაცი იყო ვეფხისტყაოსნის ავტორი თუ ბერმონაზონი. რაც შეეხება შემდეგ მის ბერად შედგომას, ამასი შესაძლებლობა პრინციპულად არასოდეს არავის არ უარუყვია. ამ მთავარ და ძირითად საკითხს, როგორც ვსედავთ, მკვლევარი სრულიად უვლის გვერდს. ფოლკლორულ მასალას პ. რატიანი იყენებს ცალმხრივად და ტენდენციურად. მეორე, უაღრესად მნიშვნელოვანი გარემოება ისაა, რომ ყველა ხალხური მასალა, მართლაც ერთსულოვნად და დაყინებით, რუსთველს თვლის მესხად (ან ჭავჭავად), მესხეთის რუსთაველიდან წარმოშობილად. ხალხური წყაროებით, შოთა რუსთველს აბსოლუტურად არაფერი საერთო არა აქვს თბილისის რუსთავეთან და რუსთველ ეპისკოპოსთან. ეს გარემოებაც „ობიექტურად“ მოაზროვნე მკვლევარს რატომღაც დავიწყვინია.

ერთი სიტყვით, ქართული ფოლკლორი არა თუ მხარს უჭერს და ამაგრებს „ახალ თვალსაზრისს“, არამედ მას სავსებით უთხრის ძირს.

ვეფხისტყაოსნის პროლოგ-ეპილოგით ცნობილია, რომ პოემის ავტორი იყო რუსთველი. ამ სახელწოდებას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: 1. რუსთავის მფლობელ-მეპატრონე; 2. რუსთაკიდან წარმოშობილი, რუსთავის მკვიდრი 3. რუსთავის ეპისკოპოსი თუ მთავარეპისკოპოსი. პ. რატიანი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ამ საში მნიშვნელობიდან ისტორიულად გამართლებულია და ერთადერთი შესაძლებელი მნიშვნელობაა მესამე, რუსთველი ეპისკოპოსი. „ქართულ საისტორიო წყაროებში, — წერს მკვლევარი, — ცნობილი არ არის რუსთველის სახელწოდების მქონე არც ერთი სამოქალაქო პირი... საქართველოს ისტორიაში დღემდე არ ჩანს არც ერთი რუსთველი ერისკაცი“ (მნათობი, 2, გვ. 152). სამაგიეროდ მენქვესე საუ-

²⁹ გამონაკლისს მხოლოდ ერთადერთი გადმოცემა გვაძლევს. ამ გამონაკლისი გადმოცემით, ბერად შემდგარმა რუსთველმა „ელუსამეთში დასწრა ეფხისტყაოსანი და იქიდან გამოგზავნა ჩვენს საქართველოში“ (მ. ჩიქოვანი, დას. შრომა, გვ. 151).

კუნთ დაწყებული და მეთვრამეტით დამთავრებული ცნობილი არიან რუსთველი ეპისკოპოსებიო. „რუსთველი არ არის და არც შეიძლება და ყოფილიყო საერო დიდებულის გვარწოდება“, რამდენჯონის და ბეჯითად იმეორებს პ. რატიანი (იქვე, გვ. 153, 154 და სხვ.). ლიტონი სიტყვებია პ. რატიანის განცხადება: „დაუსაბუთებელი და საფუძველს მოკლებული ჩანს (საიდან ჩანს? ავტ.) აგრეთვე ლიტერატურაში გაკვირვებით გამოთქმული აზრი იმის შესახებ, რომ თითქოს არაა გაზორიციხული, „რუსთველი“ სადაურობის მაჩვენებელი სახელი იყოს და, მაშასადამე, რუსთავის მკვიდრს ნიშნავდეს“ (გვ. 151)³⁰. „შეუძლებელი იყო, რომ სასულიერო და საერო ტერმინები ზა ცნებებზე ერთმანეთს დამთხვეოდნენო“, — განაგრძობს პ. რატიანი თავის დეკლარაციას (გვ. 156). შეუძლებელიაო ორი მანგლელი, ორი წილკნელი, ორი რუსთველი (იქვე). თავისი დებულების უცილობლობის ნათელსაყოფად პ. რატიანს მოჰყავს „კლასიკური სიცხადის“ მქონე მაგალითი. საქართველოში არსებობდაო ორი, ერთნაირი სახელწოდების გეოგრაფიული ადგილი — ტბეთი, ორი ტბეთი. აქედან მივიღეთო ორი სახელწოდება: ერთია ტბელი, საერო გვარსახელის მანიშნებელი, მეორე — მტბევიარი, ეპისკოპოსობის მაუწყებელი. „ეს მაგალითი, — ამბობს მკვლევარი, — პირდაპირ კლასიკური სიცხადით გვიჩვენებს, თუ რამდენად მტკიცე იყო საერო და სასულიერო სახელწოდებათა სხვადასხვაგვარი წარმოშობის... კანონზომიერება“ (გვ. 157).

საკმარისია გადაფურცლოთ კ. კეკელიძის ქართული ლიტერატურის ისტორიის პირველი ტომის საძიებელი, რომ იქ იპოვოთ პ. რატიანის მიერ მოყვანილი „კლასიკური მაგალითის“ გამაბათილებელი ფაქტები „მტბევიარი. ტბელი: ნ. ანტონ ტბელი, აბუსერიძე ტბელი, დავით ტბელი, სტეფანე მტბევიარი“ (გვ. 147). ამ საძიებლის მიხედვით ჩახედავთ წიგნში და ნახავთ, რომ ტბეთის სასულიერო მესვეურები ხან ატარებენ მტბევიარის, ხანაც ტბელის სახელწოდებას, ხოლო თვითონ რატიანისვე მოწმობით, ტბელების გვარ-სახელით ცნობილი არიან ქართლის საერო აზნაურებიც (გვ. 157). გამოირკვა, რომ „იქსაძლებელი ყოფილა ორი ტბელის არსებობა, ერთი სამღვდელოსი და მეორე საეროსი. თუ კი შეიძლებაოდა ყოფილიყო ორი ტბელი, რად არის შეუძლებელი და „უკანონო“ ორი რუსთველი? მით უფრო, რომ რუსთავიც რამდენიმე

³⁰ ნ. შარი ეფფისტიკოსონის ავტორს ჩვეულებრივ უწოდებდა ხოლმე „Шота из Рустави. Руставский поэт“. კ. კეკელიძის სიტყვით, სახელი რუსთველი გვიჩვენებს, რომ ის ან წარმოშობადა ან რუსთავიდან ან პოეტობადა იყო რუსთავისა“ (ქართული ლიტ-ის ისტორია, II, 1958, გვ. 114).

იყო საქართველოში. ყოველ შემთხვევაში ორი რუსთავი რუსთველის სახელის მოჩემედ გვევლინება. მაშასადამე, დარღვეულია პ. რატიანის საყრდენი არგუმენტი ორი რუსთველის შეუძლებლობის თაობაზე.

ქართული საისტორიო წყაროები არ იცნობს რუსთველის სახელწოდების მქონე არცერთ სამოქალაქო პირს, გვაუწყებს მკვლევარი ისტორიკოსი. არ არის სწორი. ერთ ძველ ჰიმნოგრაფიულ ძეგლში, სადაც შექმნილია დავით გარეჯელის სასწაულთმოქმედება, დასახელებულია ვინმე რუსთველი ამირა³¹. (ეს მახდენი რუსთველი დავით გარეჯელს ქრისტიანობაზე მოუქცევია). სახელწოდება რუსთველი აქ ნიშნავს ან რუსთავის მბრძანებელს (რუსთავის ამირას), ან ამირას რუსთავიდან. მაგრამ როგორი მნიშვნელობაც არ უნდა მივცეთ ამ სიტყვას—რუსთველი, იგი ყოველ მიზეზ გარეშე მიეკუთვნება საერო. სამოქალაქო პირს, ე. ი. ამ ძველ ქართულ წყაროში დოკუმენტურად არის დამოწმებული ერისკაცი რუსთველი (და არამცდარამც მღვდელმთავარი). ისტორიკოსებმა ს. კაკაბაძემ და ხ. შოშიაშვილმა აღნიშნეს, რომ 1597 წლის ერთი საბუთი დაუწერია ვინმე რუსთველის შვილს მურვანს³². ცხადზე უცხადესია, რომ აქ დასახელებული რუსთველი ერისკაცია (ვინც არ უნდა იყოს იგი). ამრიგად, მცდარია პ. რატიანის განცხადება, თითქოს ქართული საისტორიო წყარო არ იცნობს საერო შინაარსის მქონე სახელწოდებას რუსთველი. მოხმობილი და გაანალიზებული მასალები სრულ საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ რუსთველი ძველთაგანვე უექველად იყო საერისკაცო სახელწოდება სასულიერო სახელწოდებასთან ერთად და, მაშასადამე, მოხსნილია ის ძირითადი საბუთი, რომელიც მკვლევარმა საყრდენად მიუჩინა თავის ე. წ. „ახალ თვალსაზრისს“.

„მეორე საბუთი, რომელიც სრულიად ექვემიუტანლად ამტკიცებს ჩვენ მიერ წამოყენებულ თვალსაზრისს, გახლავთ თვით ვეფხისტყაოსნის ტექსტის მონაცემები, განსაკუთრებით კი ცნობილი მერვე სტროფიო“, ამბობს რატიანი და იმონუმებს ამ სტროფის პირველ ორ ტაქსს (მნათობი, № 2, გვ. 158):

³¹ პ. ი. გ. ო. რ. ო. ყ. ვ. ა. თხზულებანი I, გვ. 638; ხ. შოშიაშვილი XII—XIV სს. საქართველოს სახელმწიფო სამართლის ისტორიისა და რუსთველოლოგიის ზოგადი საკითხი (ციცქარი, 1965, № 9, გვ. 136—139); თორელთა ფეოდალური სახლის ისტორია და შოთა რუსთაველი (ხელნაწერთა ინსტიტუტის საიუბილეო კრებული—„შოთა რუსთაველი“, 1966, გვ. 72—73); ს. კაკაბაძე, რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1966. გვ. 61—62.

³² ს. კაკაბაძე, დას. ნაშრომი, გვ. 61—62; ხ. შოშიაშვილის წერილი რუსთველის საიუბილეო კრებულში, გვ. 72—73.

მე, რუსთველი ხ ე ლ ო ბ ი თ ა, ვიქმ საქმესა ამა დარი:
ვის ჰმორჩილობს ჯარი სპათა, მისთვის ვ ხ ე ლ ო ბ, მისთვის სკეღარი.

ეს ტექსტი ციტირებულია ვეფხისტყაოსნის 1957 წლის გამოცემის მიხედვით. ახალ. 1966 წლის, სამივე გამოცემაში³³ პირველი ტაეპი სხვაგვარი პუნქტუაციითაა გაწყობილი, რის გამოც ტექსტში განსხვავებული შინაარსია ჩაქსოვილი. ახალი გამოცემებით ტექსტი ასეა გაწყობილი:

მე, რუსთველი, ხ ე ლ ო ბ ი თ ა ვიქმ საქმესა ამა დარი:
ვის ჰმორჩილობს ჯარი სპათა, მისთვის ვ ხ ე ლ ო ბ, მისთვის მკეღარი.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ორივე ტაეპში დამოწმებული სიტყვები ხ ე ლ ო ბ ი თ ა და ვ ხ ე ლ ო ბ. ძველად ხელობა ორგვარად იწერებოდა: ხელობა და ჯელობა. ხელობა ნიშნავს შმაგობას, სიყვარულის ნიადაგზე გიჟობას; ჯელობა — საქმიანობას, პროფესიას, ხელოსნობას, მოხელეობას (ამა და ამ ხელობის კაციაო, რომ იტყვიან).

გვიან, XVII საუკუნიდან, ჯელობას თანამდებობის მნიშვნელობაც მიეცა. ჩვენ დროში კ. კეკელიძე ფიქრობდა, რომ ვეფხისტყაოსნის საანალიზო ტექსტის ხ ე ლ ო ბ ა უნდა იყოს ჯელობა და ნიშნავდეს მოხელეობა-თანამდებობას. პატივცემული პროფესორი ამბობდა: „რუსთაველი, ლექსისა და სიტყვის შეუღარებელი ვირტუოზი, ერთსა და იმავე ადგილას ერთისა და იმავე მნიშვნელობის სიტყვას არ იმეორებს, ამიტომ პირველ შემთხვევაში (ხელობითა) ლაპარაკი უნდა იყოს არა „ხელობაზე“ — გიჟობაზე, არამედ „ჯელობაზე“. მოხელეობა-თანამდებობაზე; მეორე შემთხვევაში კი (ჯელობა) ლაპარაკია „ხელობაზე“ ან „გიჟობაზე“³⁴. თანამდებობის (რუსთაველის სახელო, რუსთაველი გამგე) მნიშვნელობით განმარტავდა ამ სიტყვას 1957 წლის გამოცემაში ა. შანიძე³⁵ (ტექსტიც ამ გამოცემაში შესაფერისად იყო გამართული პუნქტუაციურად). 1957 წლის შემდეგ საფუძვლიანად იქნა შესწავლილი ვეფხისტყაოსნის მთელი ხელნაწერული მემკვიდრეობა, გამოიცა ხელნაწერთა ვარიანტები ოთხ წიგნად და ვარიანტებიანი კრიტიკული ტექსტიც გამოქვეყნდა; შეიქმნა ვეფხისტყაოსნის აკადემიური ტექსტის დამდგენი სახელმწიფო კომისია; დამზადდა ძველი ქართული ტექსტების სიტყვათა სიმფონიები; სხვადასხვა ხასიათის

³³ ა. შანიძის და ა. ბარამიძის რედაქციით; ი. აბაშიძისა და გ. წერეთლის რედაქციით; საიუბილეო გამოცემის ორივე ვარიანტი (ი. აბაშიძის, ა. ბარამიძის, პ. ინგოროყვას, ა. შანიძისა და გ. წერეთლის რედაქციით).

³⁴ ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, 1958, გვ. 122.

³⁵ იხ. ამ გამოცემის ლექსიკონი, გვ. 397. ა. შანიძისეული განმარტება შესაწყნარებლად მიაჩნდა ალ. ბარამიძესაც.

დიდძალი საძიებელი. ტექსტის დამდგენ კომისიას აღრიცხული აქვს ძველი ქართული მწერლობის ნაბეჭდი ძეგლის ყველა სიტყვა და სპეციფიკური გამოთქმა. ხელნაწერულმა ტრადიციამ დაადასტურა, რომ ვეფხისტყაოსნის მერვე სტროფის პირველი ტაეპის ხელობითა სწორედ ასე იწერებოდა და არა ფორმით — ჯელობითა. გამორკვეა, რომ ხელობა თანამდებობის (ჯელობის) მნიშვნელობით არ დასტურდება რუსთაველამდელი და რუსთველის დროინდელი არცერთი წერილობითი ძეგლით. ამის გამოა, რომ ვეფხისტყაოსნის 1966 წლის ყველა გამოცემა ხელობას იგებს შმაგობის მნიშვნელობით. შმაგობად ესმის ახლა ეს სიტყვა ა. შანიძეს. ვეფხისტყაოსნის აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მთავარმა რედაქციამ ამას წინათ საგანგებოდ განიხილა ვეფხისტყაოსნის მერვე სტროფის საკითხი, დაადასტურა 1966 წლის გამოცემების პუნქტუაციათა სისწორე (მე, რუსთველი, ხელობითა ვიქმ საქმესა“) და საგანგებოდ აღნიშნა, რომ ორივე შემთხვევაში (მერვე სტროფის როგორც მეორე, ისე პირველ ტაეპში) ხელობა ნახმარია შმაგობის (სიყვარულის გამოგიჟობის) მნიშვნელობით.

როგორც მკითხველი ხედავს, თანამედროვე რუსთველოლოგები წინ იხედებიან, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის მეცნიერულად შემოწმებულსა და გამართულ რედაქციას ვგაუვაზობენ. ყველაფერ ამას პ. რატიანი ანგარიშს არ უწევს და მკითხველებს აწვდის 1957 წლის აშკარად მოძველებული გამოცემის ტექსტს. ამ წინასწარი შენიშვნების შემდეგ დაუვებრუნდეთ მერვე სტროფის პირველ ორ ტაეპს (ტექსტი გამართულია 1966 წლის გამოცემათა პუნქტუაციით:)

მე, რუსთველი, ხელობითა ვიქმ საქმესა ამა დარი:

ვის პმორჩილობს ჭარი სპათა, მისთვის ვ ხელობ, მისთვის მკვდარი.

თანამედროვე ქართულით ეს ნიშნავს: მე, რუსთველი, შმაგობით (სიყვარულის ნიადაგზე გიჟობით) ჩავდივარ ამგვარ საქმეს: იმისთვის ვ შმაგობ, იმისთვის ვარ მკვდარი, ვისაც ჭარი (ლაშქარი) ემორჩილება (იგულისხმება მეფე თამარი, — ავტ.). პირველი და მეორე ტაეპები ერთმანეთთან ორგანულ კავშირშია, ორგანულ მთლიანობას წარმოადგენს. პირველ ტაეპში. ნათქვამია, რომ პოეტი შმაგობას შეუპყრია, ხოლო მეორე ტაეპში განმარტებულია, თუ ვისთვის შმაგობს იგი ასე თავდავიწყებით. კ. კეკელიძის შენიშვნას — რუსთველი „ერთსა და იმავე ადგილას ერთისა და იმავე მნიშვნელობის სიტყვას არ იმეორებსო“, პ. რატიანი დასძენს, შესაძლებელია ეს შენაშენა ვინმემ სადავო გახადოს, მაგრამ „წარმოუდგენელია სადავო გახ-

დეს და ვინმემ დაიჯეროს. რომ რუსთველს „შეეძლო შინაარსობრივი უაზრობა დაეშვა“ (მნათობი, 2, გვ. 162). შინაარსობრივ უაზრობად, შეუსაბამობად და ყალბად, აშკარა დისონანსად თვლის პ. რატიანი ტექსტის ზემორე გაგებას (იქვე, გვ. 160, 162). რა არისო ეს „სიგრძითა... ვგეოზ“? დაცივნის კილოთი კითხულობს პ. რატიანი (გვ. 162). ყოველი დაკვირვებული მკითხველი ადვილად მიხვდება, რომ საანალიზო ტექსტის დამოწმებული შინაარსი სავსებით აზრიანია, მწყობრია და არავითარ შეუსაბამობას არ შეიცავს (აბა, სიყალბე რა საკადრისია?!). ამას ისიც უნდა დავუერთოთ, რომ ენობრივ-ვამომხატველობითი თვალსაზრისითაც ტექსტი წმინდად რუსთველურია. თავისი მხატვრული ამოცანის შესაბამისად რუსთველი საგანგებოდ და ხაზგასმით ორჯერ ხმარობს ერთისა და იმავე მნიშვნელობის სიტყვას (თუმცა სხვადასხვა ფორმით), რომ აზრი უფრო მკაფიო, უფრო გამომეტყველებელი და ემოციური გახდეს. სიტყვების თავისებური მხატვრული განმეორებით რუსთველი ამახვილებს ყურადღებას მათ მნიშვნელობაზე. ეს არის რუსთველის მხატვრული ენის უაღრესად ნიშანდობლივი თვისება. მხოლოდ ორიოდ ანალოგიური მაგალითი: „სთმობდეს გაყრისა თმობასა“ (26,2); „ზედა ჯდა შავსა ტაიქსა, — ზერანი, რამე შავია“ (204,2); „აწ ნობათი ხელობისა მომხვდომია, მით ვარ ხელად“ (928,4). მესამე მაგალითი იმითაც არის საინტერესო, რომ აქ ერთი ტაეპის ფარგალში მოხვედრილია სწორედ საცილობლად ქცეული ერთი და იმავე მნიშვნელობის ორივე სიტყვა: ხელობითა — ხელად: „ახლა ხელობის, შმაგობის დრო დამდგომია, ამიტომაც ვარ ხელად, შმაგად“. მერვე სტროფის პირველი ორი ტაეპის ტექსტი ამჟამად საყოველთაოდ მიღებული გაგების თანახმად, უაღრესობამდე აზრიანია შინაარსობრივად და ნატიფია ფორმით. როგორ შეიძლება სერიოზულმა მკვლევარმა ამას უწოდოს „შეუსაბამო და ყალბი“? პ. რატიანის ლოგოკით, მაგალითად, შეუსაბამო და უაზრო გამოვიდოდა რუსთველის უბრწყინვალესი პოეტური ფრაზები: „მზე დაიღრეჯს მათის ღრეჯით“ (დაიღრეჯს... ღრეჯით“), „ძრწის და მიეცის ძრწოლასა“ („ძრწის... ძრწოლასა“) და ა. შ. რამდენი ასეთი მაგალითის მოყვანა შეიძლებოდა, მაგრამ განა ეს ისედაც ცხადი არ არის?

პ. რატიანმა დაიმოწმა პროლოგის მერვე სტროფის პირველი ორი ტაეპის ტექსტი. ჩვენ ახლა მოვიყვანთ მთელი ამ სტროფის ტექსტს (ოთხივე ტაეპს):

მე, რუსთველი, ხელობითა ვიქმ საქმესა ამა დარი:
ვის მორჩილობს ჯარი სპათა, მისთვის ვხელობ, მისთვის მეკლარი;
დავუძღურდი, მიჯნურათვის კვლა წამალი არსით არი,
ანუ მომცეს განუკურნება, ანუ მიწა მე სამარი. (

თანამედროვე ქართულით: მე, რუსთველი, შმაგობით ჩავედივო ამგვარ საქმეს: იმისათვის ვშმაგობ, იმისათვის ვარ მკედარი, ვისაც ჭარი (ლაშქარი) ემორჩილება; დაუძღვლური, მიჯნურთათვის სხვა გამოსავალი (სხვა წამალი) არ მოიპოვება (არსით არის), ან განმკურნოს (ე. ი. თანაგრძნობა გამიწიოს სიყვარულში), ან მოაქვას (სამარე ზონცეს).

ვთხოვთ მკითხველს, ერთი წუთით წარმოიდგინოს რუსთავეის მთავარეპისკოპოსი, რომელიც გაშმაგებული და დაუძღვრებულია თამარის სიყვარულით, ემუდარება საქართველოს მეფესა და დედოფალს, თანაგრძნობა გაუწიოს მის გიყურ ლტოლვას ანდა პირდაპირ სამარის კარზე მიუთითოს.

ეს როლი სრულიად შეუფერებელია მთავარეპისკოპოსის ღირსებისათვის, მსგავსი რამის წარმოდგენა შეუძლებელია, გვიპასუხებს მკითხველი. ჩვენც აქა ვართ. ეს პ. რატიანი, რომ გააშმაგა მთავარეპისკოპოსი (ის გვიმტკიცებს, შოთა რუსთველი რუსთავეის მღვდელ-მთავარი იყო). მკვლევარმა, ეტყობა, ერთგვარი უხერხულობა იგრძნო. ამიტომაც მან მერვე სტროფი შუაზე გაკვეთა, სტროფის მეორე ნახევარს მოერიდა, მორცხვად აუარა გვერდი. თურმე ნუ იტყვი, რუსთავეის მთავარეპისკოპოსისათვის უბრძანებიათ „თქმა ლექსებისა ტკბილისა, ქება წარბთა და წამწამთა, თმათა და ბაგე-კბილისა“... კი, მაგრამ, იკითხავს გაკვირებული მკითხველი, სხვა საქმე არა ჰქონდა რა იმ მამაცხონებულ ეპისკოპოსს, რომ საქართველოს დედოფლის წარბები და წამწამები, თმები და კბილები არ გაეხადა საქებრადო. როგორ არა, ეუპასუხებთ ჩვენ, ეპისკოპოსს იმ დროს საქმეს ვინ გამოუღვედა! ასეთ უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა სულიერი მოძღვარი და განსწავლული იერარქი ისტორიკოსმა პროკოფი რატიანმა. „შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცი, შაბაშ საქმე, მისგან ქმნილი!“

სხვათა შორის, აღძრულ საკითხთან დაკავშირებით პ. რატიანი გვაცნობებს, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ არც ერთხელ არ გვხვდება სიტყვა ხელობა გიყობის მნიშვნელობით, რადგან „ქართლის ცხოვრება“ ოფიციალური ისტორიაა, სახელმძღვანელო წიგნია და გასაგებია, რომ მასში გიყებზე და სიგიყეზე ლაპარაკი არაა“ (მნათობი, 2. 161). ჭერ ერთი, საერთოდ უცნაური მსჯელობაა: რატომ არ შეიძლება საისტორიო თხზულებაში საუბარი იყოს გიყებზე და სიგიყეზე, თუ საქმის ვითარება ამას მოითხოვს? მეორეც. პ. რატიანის ეს კატეგორიული განცხადებაც სიმართლეს არ შეეფერება. ქართლის ცხოვრებაში, კერძოდ თამარის ისტორიაში („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“), მოთხრობილია, რომ თამარის სილამაზის ამბის მსმენნი „ხელდებიან ყოველნიო“. რომ ბერძენთა მეფის მანოელის უხუცესი შვილი, მოყმე პოლიკარპოს

„იყო გაჭრიტა და გახელებით“ თამარისათვის, „ხელქმნილი“ ყოფილა თამარისათვის აგრეთვე სულტან ყიზილ-არსლანის ერთი შვილთაგანი³⁶. კ. კეკელიძის რუსული თარგმანის მიხედვით (იქნებ თარგმანი ვისმესთვის უფრო იყოს გასაგები, ვიდრე დედნის ძველქართული ტექსტი): „Из-за нее (т. е. из-за царицы Тамары) сходили с ума все, кому доводилось слышать о светлом ее облике... Старший сын греческого царя Мануила, витязь Полкарп, одержимый любовью к ней, с ума сходил из-за нее... Равно и один из сыновей султана Кизил-Арслана, взбесившийся из-за нее, с трудом был удержан отцом“³⁷.

მეშასადამე, ქართლის ცხოვრებაში ყოფილა ლაპარაკი „გიჟებზე“ და „სიგიჟეზე“! ტექსტში ყოფილა გამოყენებული სიტყვები ხელი, ხელქმნილი, გახელებული.

ჩვენ გავგვაკვირვა იმ გარემოებამ, რომ აღორძინების პერიოდის ქართული მწერლობა მკვლევარ პ. რატიანს ქრესტომათიული კრებულით გაუცვანია. მაგრამ უფრო საკვირველი ისაა, რომ შუა საუკუნეების სპეციალისტ ისტორიკოსს, როგორც ირკვევა, გულდასმით მაინც არ ჰქონია გადაკითხული ქართლის ცხოვრების წიგნი; სამწუხაროა. დიდად სამწუხარო, მაშინ რაღას იჩემებს რუსთველოლოგიის ერთი უდიდესი პრობლემის ახლებურად და „ყოველ ექვს გარეშე“ გადაწყვეტის პატივს?!

პ. რატიანი ვეღარ უარყოფს იმას, რომ შოთა მეჭურჭლეთუხუცესი და პოეტი შოთა რუსთველი იყო ერთი და იგივე პირი. სკეპსისისათვის იგი კარს მაინც ღიად ტოვებს და შენიშნავს: „შოთა რუსთველისა და სააღაპე წიგნში მოხსენიებული შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობა. ჩვენი აზრით, ჯერ საბოლოოდ დამტკიცებული არ არის“ (მნათობი, № 5, გვ. 117). ისტორიკოს მკვლევარს ყოველ შემთხვევასათვის მომარჯვებული აქვს ჩვენი ისტორიული წარსულისათვის „უფერებელი, მაგრამ მისი თეორიისათვის საჭირო მოსაზრება: „რატომ იქნებოდა შეუძლებელი. რომ სასულიერო პირს. მღვდელმთავარს, მეჭურჭლეთუხუცესის თანამედრობა დაეკავებია“ (იქვე, გვ. 117; იხ. აგრეთვე. მნათობი. № 2, გვ. 176). მეჭურჭლეთუხუცესობა საერო საქელი იყო. არცერთი მეჭურჭლეთუხუცესი (ჩვენ მათ ზევრს ვიცნობთ.) არ ყოფილა სამღვდლო პირი და რაღა მაინცდამაინც ვეფხისტყაოსნის ავტორი მეჭურჭლეთუხუცესი შოთა უნდა ყოფილიყო ეპისკოპოსი? ამ მოსაზრებას სხვა არავითარი საფუძველი არ მოეპოვება. გარდა პ. რატიანის საეჭვო თეორიის შემაგრების უბრალო სურვილისა.

³⁶ ქართლის ცხოვრება ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, II, გვ. 42.

³⁷ История и восхваление венецосцев, Перевод К. С. Кекелидзе, Тбилиси, 1954, с. 41.

ახლა ორიოდ სიტყვა რუსთველის სახელის შოთას შესახებ. მკიბულ-მოკიბული მსჯელობის შემდეგ, ბოლოს და ბოლოს, პ. რატიანი აღიარებს, რომ ვეფხისტყაოსნის ავტორის სახელია შოთა, ოღონდ რუსთველის ერისკაცობის დროინდელი სახელი. „შოთა არის რუსთველის საერისკაცო სახელი, ბერად შედგომის შემდეგ კი მას უთუოდ სხვა სახელი ერქმეოდა“, ბრძანებს მკვლევარი (მნათობი. № 5, გვ. 118). საკითხი იზადება, თუ რუსთველს ბერად შედგომის შემდეგ შეეცვალა ერისკაცობის სახელი, რად მოიხსენიება იგი ყველა წყაროში და მათ შორის იერუსალიმის ფრესკის წარწერასა და სააღაპო ჩანაწერში სახელით შოთა? პ. რატიანის დაკვირვებით: „სასულიერო პირის საერისკაცო სახელით მოხსენიება შესაძლებელი ყოფილა როგორც საისტორიო წყაროებში, ასევე ეკლესია-მონასტრებში“ (იქვე, გვ. 121). საილუსტრაციოდ დამოწმებულია საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ოქროპირი-იოვანე. „სახელი ოქროპირი, ისევე როგორც სახელი შოთა, არ არის შეტანილი ქრისტიანი წმინდანების სახელთა სიაში“, მაგრამ ქართველი კათალიკოსი ხშირად იხსენიება ოქროპირად (იქვე). ანალოგია უვარგისია. პ. რატიანს უნდა მოეხსენებოდეს, რომ ოქროპირი არის ზედწოდება მსოფლიო ქრისტიანობის უდიდესი საეკლესიო მამის იოანესი (იოანე ოქროპირი, Иоанн Златоуст). სხვათა შორის, შევნიშნავთ, ქართველ მოღვაწეს სწორედ ამ იოანე ოქროპირის მიბაძვით შეუტყვლია ოქროპირი (ბერად შედგომის შემდეგ) სახელით იოანე, სულ სხვაა შოთა. წმინდა საერისკაცო. თუ გნებავთ „წარმართული“ სახელი, რომელიც არასოდეს არ ჰქმევიან არცერთ საეკლესიო მოღვაწეს. როგორ, შემოგვედავება მკვლევარი პ. რატიანი, ჩახედეთ საქართველოს ეკლესიის 1948 წლისთვის განკუთვნილ კალენდარში და გაიგებთ, რომ „ქართულ ეკლესიას თავისი საკუთარი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ეროვნული წმინდანებიც ჰყოლია, რომლებთა სახელები თუმცა კანონიზებული არ ყოფილა, მაგრამ ჩვენს ეკლესიაში მაინც წმინდანებად მოიხსენიებოდნენ“ (მნათობი, 5, გვ. 122). „ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო ის არის, — განაგრძობს პ. რატიანი, — რომ ამ „წმინდა“ სახელთა შორის მოხსენიებულია ქართველი ხალხისათვის ძვირფასი სახელი შოთა, აგრეთვე სახელი ოქროპირი და მრავალი სხვა მათი მსგავსი არაკალენდარული ქართული სახელი“ (იქვე, გვ. 123). ევრიკა! თვითდაჯერებული და გახარებული მკვლევარი საქვეყნოდ აცხადებს, რომ მოიპოვა ისეთი „უაღრესად საინტერესო და დიდმნიშვნელოვანი საბუთი. რომელიც „საბოლოოდ სწყვეტს სახელ „შოთასთან“ ქართული ეკლესიის დამოკიდებულებების პრობლემას და აქარწყლებს მის მძარცვულ ყოველგვარ ეპეებს“ (იქვე, გვ. 122).

გვაოცებს მკვლევარ პ. რატიანის ასეთი გულუბრყვილობა და ზერელე მსჯელობა. საქმე ისაა, რომ შოთა და ძმანი მათნი „წმიდათა“ შორის საკუთარი თაოსნობით ჩაურიცხავს და კალენდარული გაუხდია კათალიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს, რომელიც თავად მკვლევარ იყო, ცდილობდა ვეფხისტყაოსნისა და ქართული ეკლესიის მორიგე ბას, ეკლესიის პოზიციებიდან შოთა რუსთველის რეაბილიტაციას და ა. შ. ამასთან, კათალიკოსმა კალისტრატემ საზოგადოდ კანონიკურად აღიარა და საეკლესიო კალენდარში შეიტანა. ჩვენს ქვეყანაში ფართოდ გავრცელებული „საერო“ სახელები. მკითხველებს უნდა მოვახსენოთ, რომ კათალიკოს კალისტრატეს „წმინდათა“ შორის ჩაურიცხავს და კალენდარული გაუხდია შოთასთან ერთად ძველი ქართული საერო მწერლობის ძეგლთა (ამირანდარეჯანიანის, ვისრამიანის, ომაინიანის, როსტომიანის და სხვ.) მრავალი პერსონაჟი, მაგალითად, აბესალომი. ავთანდილი, ამირინდო, ბეჟანი, გოდერძი, გოსტაშაბი, ზაალი, ზურაბი, მანუჩარი, მერაბი, ნარიმანი, ნოდარი, ომანი, რამინი, რამაზი, როსტევანი, როსტომი, საამი, სიაოში, სარიდანი, ტარიელი, უშანგი, ფარემუზი, ფარსადანი, ფეშანგი, ფირანი, ლაზნელი (!), ყარამანი, შიაოშ (ეს იგივე სიაოშია, ავტ.), თინათინი, ნესტანდარეჯანი, როდამი, ფატმანი...

პ. რატიანმა დაიმოწმა კათალიკოს კალისტრატეს მიერ გამოცემული საეკლესიო კალენდარი. ჩვენ ხელთა გვაქვს ახალი კათალიკოსის, ეფრემ მეორის კალენდარიც, რომელიც 1964 წელს გამოვიდა. ეფრემს ზოგი ვინმე ამოულია წინამორბედი კათალიკოსის სიიდან, ზოგიც დაუმატებია. ასე, ეფრემის კალენდარში კანონიზებულია ამირანი (ღვთაების ურჩი გმირი), სეფედავლე (!), გივი, გურგენი, სპანდიერი და ა. შ. საგულისხმოა, რომ ორივე კათალიკოსს კალენდარულ სახელთა შორის ჩაურიცხავს ფატმანიც კი. ხოლო სწავლულ ისტორიკოსს თანამედროვე კათალიკოს-პატრიარქების მიერ გარკვეული თვალსაზრისით შედგენილი საკალენდარო სია საბოლოო და გადამწყვეტ პნიშენლობის მქონე საისტორიო დოკუმენტად მიუჩნევია. აი, ეს არის მეცნიერული გულუბრყვილობა და წინდაუხედაობა. აი, რა მეთოდოლოგიური პოზიციიდან ცდილობს პ. რატიანი ვეფხისტყაოსნის ავტორს ვინაობის რთული პრობლემის ასე ადვილად, საბოლოოდ და „ექვმიუტანლად“ გადაჭრას.

თუ მკვლევარი პ. რატიანი აპირებდა ქართული კალენდარული სახელების ისტორიული ასპექტით შესწავლას, მას უნდა მოეკითხა სხვადასხვა რედაქციის ძველი საეკლესიო კალენდრები, სვინაქსარები და სადღესასწაულოები; პირველ რიგში ანტონ კათალიკოსის ვრცელი რედაქციის სადღესასწაულო, სადაც ქართველი წმინდანების ხსენებათა გაზრდის მიზნით ყველაზე სრულად არის წარმოდგენილი ქართუ-

ლი. ონომასტიკონი. ანტონ კათალიკოსი სხვა მხრითაც არის საინტერესო. თუ იგი შოთა რუსთველს ეპისკოპოსად თვლიდა, რა თქმა უნდა, მის სახელსაც სადღესასწაულოში მოუხსენიებლად არ დაუტოვებდა. პ. რატიანმა უფრო ადვილი გზა აირჩია, ძველ წყაროებს გვერდი აუარა და თანამედროვე კათალიკოსის კალისტრატეს მიერ შეთხზული „დოკუმენტი“ დაკმაყოფილდა.

პ. რატიანის ვარაუდით, შოთა იყო რუსთველის საერისკაცო სახელი. ბერად შედგომის შემდეგ მას ეს სახელი გამოუცვლიაო. ვეფხისტყაოსანი რუსთველს მაშინ დაუწერია, როდესაც ის უკვე სხვა სახელს ატარებდაო. ჩვენი ერის ხსოვნაში რუსთველი უკვდავყო მისმა ვეფხისტყაოსანმა. როგორ მოხდა, რომ ერმა დაივიწყა მისი სათაყვანებელი მგოსნის სწორედ პოეტობის დროინდელი სახელი? რატომ შერჩა ეპისკოპოს რუსთველს არაკალენდარული, ყრმობის საშინაო სახელი? კალისტრატეს და ეფრემის კალენდარი საქმეს ვერ უშველია, რა მეთოდოლოგიური მანიპულაციებიც არ უნდა გამოიყენოს მკვლევარმა პ. რატიანმა.

ამით ვამთავრებთ პ. რატიანის „ახალი თვალსაზრისის“ განხილვას. ჩვენ ისღა დაგვრჩენია აღვნიშნოთ, რომ ამ თვალსაზრისს არავითარი საფუძველი არ გააჩნია. მკვლევარს ვერ გამოუყენებია მისთვის საჭირო ყველა პირველი წყარო. ზოგი წყაროს შინაარსი მას სწორად ვერ გაუგია და აზრი დაუმახინჯებია, ზოგი წყაროს მასალა ცალმხრივად გაუშუქებია, ზოგი რამ თვითონ შეუთხზავს... პ. რატიანის პრეტენზიები კი უსაზღვროა. უნდა შევახსენოთ პატივცემულ მკვლევარს, რომ ამბიცია სანდო არგუმენტად არ გამოდგება.

1968

იძულებითი პასუხი¹

ჩვენი კოლექტიური პასუხი „ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის“ (პ. რატიანის წერილის გამო) თავის დროზე დაიბეჭდა ჟურნალ „მნათობში“ („მნათობი“, 1968, VIII, გვ. 164—178). ჩვენ შევეცადეთ თანმიმდევრულად გაგვეხილა და გაგვებათილებინა ქვიშაზე აგებული პ. რატიანის ყველა დებულება. ჩვენ მოველოდით, რომ პ. რატიანა გამოიჩინდა მეცნიერულ გამბედაობას და შეიცნობდა თავის შეცდომებს ან, უკიდურეს შემთხვევაში, დუმილს ამჯობინებდა. არც

¹ დაიწერა და დაიბეჭდა ელენე მერტრეველისა და სარგის ცაიშვილის თანაავტორობით.

ერთი და არც მეორე არ მოხდა. 1969 წლის პირველ ნახევარში გამოქვეყნდა პ. რატიანის წიგნი ძველი სათაურით „ეფესოსტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის“ (გამომცემლობა „მერანი“). რა თქმა უნდა, შრომის გამოცემას აზრი მაშინ ექნებოდა, თუ ავტორი წიგნიერ პასუხს გასცემდა დაბეჭდილ რეცენზიას, ან ახალ საბუთებსა თუ ახალ მასალებს წარმოადგენდა თავისი „კონცეფციის“ გასამაგრებლად. მოლოდინი ამ შემთხვევაშიც გაცრუვდა. პ. რატიანმა უცვლელად, ან უფრო ზუსტად, თითქმის სრულიად უცვლელად გაიმეორა მნათობში გამოქვეყნებული ტექსტი, ოღონდ წიგნს დაურთო ახალი განყოფილება, რომელსაც ჰქვია „ისტორიულ-ლიტერატურული საბუთები რუსთველზე“ (გვ. 169—220), სადაც შეტანილია ამონაწერები სხვადასხვა წყაროებიდან. ეს ის ამონაწერებია (თუ ცნობები), რომლებიც ავტორს უკვე მოხმობილი და გამოყენებული ჰქონდა თავის საჭურწალო წერილებში და აბსოლუტურად ახალს არაფერს შეიცავს, მაშინ ბუნებრივად დაისმება კითხვა, რა საჭიროებამ განაპირობა პ. რატიანის ნარკვევის სასწრაფო ხელმეორე პუბლიკაცია?! ნუთუ ბეჭდვის მხრივ ჩვენ ისეთი ვითარება გვაქვს, რომ მსგავსი „ფუფუნება“ დასაშვებია და შესაწყენარებელი?! ამ კითხვის პასუხი, რასაკვირველია, გამომცემლობასაც მოეთხოვება. ავტორის დაინტერესება და ენერგია საბუთად არ გამოდგება.

ასეა თუ ისე, როგორც ვთქვით, პ. რატიანის ნარკვევი გამოქვეყნდა ცალკე წიგნად, სადაც თითქმის უცვლელად და სიტყვასიტყვით განმეორებულია ძველი ტექსტი. გამოქმას „თითქმის“ ჩვენ შეგნებულად ვხმარობთ და აი, რატომ. რატიანს მაინც მხედველობაში მიუღია ქვენი რეცენზია, თუმცა ამას მალავს: რიგ შემთხვევაში მას ჩუმად და მორცხვად შეუხსწორებია, თუ შეუკეთებია, თავისი ნარკვევის ტექსტი ჩვენი პირდაპირი შენიშვნების საფუძველზე. მაგრამ ამის თაობაზე არაფერს ამბობს.

მოვიყვანოთ ორ მაგალითს:

1. თავის საჭურწალო სტატიაში პ. რატიანი აცხადებს: „საინტერესოა აღინიშნოს, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“. — ფეოდალური ეპოქის ამ უდიდეს ძეგლში, — „ხელი“ ხელობა“ და „სახელო“ იხმარება თითქმის მართო თანამდებობა-საქმიანობის მნიშვნელობით. ხოლო გვიყის მნიშვნელობით არც ერთხელ არ გვხვდება“ („მნათობი“, 1968, № 2, გვ. 161, კურსივი აქაც და ქვემოთაც ჩვენი). — ავტ.).

ამის შემდეგ პ. რატიანი განაგრძობდა: „ის ფაქტი, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ „ხელი“ და „ხელობა“ არ გვხვდება გვიყის მნიშვნელობით, სავსებით ბუნებრივია, რადგან „ქართლის ცხოვრება“ ოფი-

ციალური ისტორიაა, სახელმძღვანელო წიგნია და გასაგებია, რომ მასში გიჟებზე და სიგიჟეზე ლაპარაკი არაა“ (იქვე).

პ. რატიანის ამ მონათხრობის თაობაზე ჩვენ შევნიშნავდით, რომ „საერთოდ უცნაური მსჯელობაა: რატომ არ შეიძლება საისტორიო თხზულებაში საუბარი იყოს გიჟებზე და სიგიჟეზე, თუ საქმის ვითარება ამას მოითხოვს“. თანაც ხაზგასმით ეურთავდით: „პ. რატიანის ეს კატეგორიული განცხადებაც სიმართლეს არ შეეფერება“ და მიუთითებდით თამარის ისტორიკოსის თხზულებაზე, სადაც საუბარია „გიჟებზე“ და „სიგიჟეზე“ და დამოწმებულია შესაფერისი სიტყვები „ხელი“, „ხელქმნილი“, „განვლებული“ („მნათობი“, 1968, № 8, გვ. 176). აღნიშნულის გამო ვასკვნიდით:

„ჩვენ გაგვაკვირვა იმ გარემოებამ, რომ აღორძინების პერიოდის ქართული მწერლობა მკვლევარ პ. რატიანს ქრესტომათიული კრებულით გაუცვნია, მაგრამ უფრო საკვირველი ისაა, რომ ზუა საუკუნეების სპეციალისტ ისტორიკოსს, როგორც ირკვევა, გულდასმით მაინც არ ჰქონია გადაკითხული ქართლის ცხოვრების წიგნი. სამწუხაროა, დიდად სამწუხარო. მაშინ რაღას იჩემებს რუსთველოლოგიის ერთი უდიდესი პრობლემის ახლებურად და „ყოველ ეპქს გარეშე“ გადაწყვეტის პატივს?!“ (იქვე).

ეტყობა, პ. რატიანს ძლიერ ემშვავა ჩვენი შენიშვნა. როგორც ვთქვით. მას ჩუმად და მორცხვად შეუყეუებია ტექსტი წიგნად განოცემული ნარკვევის რედაქციაში.

რომ მთელი ციტატები აღარ გავიმეორროთ. დავიმოწმებთ მხოლოდ შეცვლილ ტექსტებს:

იყო: „არც ერთხელ არ გვხვდება“. არის: „ბალიან იშვიათად გვხვდება“.

იყო: „არ გვხვდება“. არის: „იშვიათად იხმარება“.

იყო: „ლაპარაკი არაა“. არის: „ლაპარაკი ნაკლებადაა“.

მკითხველისათვის აშკარაა. რომ პ. რატიანს მართლაც არ ჰქონია წაკითხული ქართლის ცხოვრება. ხოლო ჩვენი შენიშვნების შემდეგ თავის ნარკვევში შეაპარა პრინციპულად განსხვავებული შინაარსის ტექსტი. რა ჰქვია ასეთ საცტიელს, განსაჯოს მკითხველმა!

ეს ცოტაა. თავის ვითომცდა „საპასუხო“ წერილში, რომელიც ეურნალ „ცისკარში“ დაიბეჭდა („ცისკარი“, 1969. № 11, გვ. 123—128; № 12, გვ. 107—127). „წინასწარი შენიშვნების“ განყოფილებაში პ. რატიანს თავი ისე მოაქვს, თითქოს ყველაფერი თავიდანვე ისე იყო, როგორც ეს მის წიგნშია, ხოლო რეცენზიის ავტორებს უყოჩინებს ღითომც საკითხის არსს კი არ ეხებიან. არამედ ქართლის ცხოვრებაში ხმარებული სიტყვების რაოდენობის თვლას შედგო-

მიან. თანაც მენტორული კილოთი ბრძანებს: „სიტყვების გულმოდგინედ თვლა არ არის საკმარისი ისტორიულ მოვლენათა არსის გასაგებად“ (ცისკარი, 1969, № 11, გვ. 126). ამას ჰქვია სიტყვის ბანზე აგდება. სამწუხაროდ, ჩვენ კვლავ უნდა დავადასტუროთ, რომ ისტორიკოს პროკოფი რატიანს ქართლის ცხოვრების ტექსტი გულმოდგინედ არ წაუკითხავს, თავისი შეცდომების გასწორებას ჩუმიად გვაპირებს, თანაც ქედმაღლობს, საკითხის არსის ცოდნას იჩემებს, მკითხველს თავს აბრალებს, რეცენზენტებმა შეურაცხყოფა მომაცყენეს. უვიცობას მწამებენო.

3. რატიანი ჩივის: რეცენზენტები „არა ერთხელ და თანაც სრულიად სერიოზულად გვდებენ ბრალს ისეთი მარტივი საკითხების უცოდინარობაში, რომელთა ცოდნა ყოველ სტუდენტს მოეთხოვება“ (ცისკარი, 1969, № 11, გვ. 126). ასეთი რამ პროფესორ რატიანისათვის ჩვენ არ გვიკადრებია. მაგრამ რახან დაიჩინა, გამოტეხილად ვიტყვი: ის ნამდვილად ისეთ უცოდინარობას იჩენს (და ამ უცოდინარობის გულუბრყვილოდ დაფარვას ცდილობს), რომ მსგავსი რამე სტუდენტ¹ არ მოუფა.

3. რატიანი ვრცლად და დაწვრილებით იხილავს „როსტომიანის“ ქართული რედაქციის დიდი ნაწილის გამლექსავის. XV—XVI საუკუნეთა მიჯნის მოღვაწის სერაპიონ საბაშვილის ცნობებს რუსთველის შესახებ. იგი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ სერაპიონ საბაშვილი ბერ-მონაზვნებით იყო გარემოცული და რუსთველის მსგავსად იგიც სასულიერო პირი, ბერი (ბერ-მონაზონი) იყო და საგანგებოდ განმარტავს: „რაც მთავარია, თვით სერაპიონიც თანამდებობით ბერი, ან უფრო ზუსტად — ხევისბერი ყოფილა, რაც სერაპიონის პირდაპირი განცხადებიდან ჩანს“—ო (მნათობი, 1968, № 2, გვ. 171).

სერაპიონი, როგორც თვითონ ამბობს, ნამდვილად იყო ხევისბერი („მრევლთა თავი, ხევის ბერი, ხელმწიფეთა თანა ზრდილი“, როსტომიანი, II, 313). მაგრამ ხევისბერი სხვა და ბერი, ბერ-მონაზონი — სხვა. ჩვენ შევნიშნავდით: „ისტორიკოსს არ ეკადრება ასეთი „საბუთიანობით“ ხელმძღვანელობა: ბერი (ბერ-მონაზონი) სხვაა და ხევისბერი სხვა, ავტორისეული „დაზუსტება“ საქმეს ვერ უშველის“ (მნათობი, 1968, № 8, გვ. 171).

ამ ჩვენი შენიშვნების შემდეგ, 3. რატიანი ამდგარა და ეს „დაზუსტება“ მთლიანად მოუხსნია, ე. ი. წიგნის ტექსტიდან ამოუკვეთია ზემოთ გახაზული სიტყვები „ან უფრო ზუსტად“ და მსგავსი მანიპულაციის გზით განსხვავებული შინაარსის ფრაზა მიუღია. რა თქმა უნდა, ეს შესწორებაც ჩუმიად არის გაკეთებული და ამის თაობაზე არსად არაფერია თქმული. საგულისხმოა, რომ ხევისბერის მნიშვნელობის რატიანისეულ მცდარ გაგებაზე საგანგებოდ ჩერდება

თავის წერილში ისტორიკოსი ნოდარ შოშიაშვილი, იგი უხსნის მკვლევარს ხევისბერის ნამდვილ მნიშვნელობას — „ხევის უფროსი, ხევის გამგებელი და არა ბერ-მონაზონი“ და ურთავს: — „ამის არცოდნა ისტორიკოს მკვლევარს არ მიეტევა“ (ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობაზე ახალი თვალსაზრისის შესახებ, მნათობი, 1969, № 11, გვ. 168).

საგულისხმოა მეორე გარემოებაც. როგორც ვთქვით, ისტორიკოს-მკვლევარისათვის მიუტევებელი შეცდომის მამხილებელი „დაზუსტება“ პ. რატიანმა ჩვენი რეცენზიის შემდეგ ჩუმად ამოიღო და ახლა აქეთ გვედავება, გვედავება და მოწმედ პროფ. კ. კეკელიძეს ასახელებს. პროფ. პ. რატიანი იუწყება: „ავტორები სრულიად უსაფუძვლოდ გეწამებენ, თითქოს არ გვესმოდეს, რა განსხვავებაა ბერსა და ხევისბერს შორის, მაგრამ ნუთუ გონების დიდი გამჭვირახობაა საჭირო იმის მისახვედრად, რომ ლექსში შეიძლება ხევისბერიც უბრალოდ ბერად მოვიხსენიოთ? აქად. კ. კეკელიძე. რომელსაც ამ საკითხის უცოდინარობას ვერაფერს დასწამებ. მეცნიერულ გამოკვლევაშიც კი ხევისბერს სერაპიონს, უბრალოდ, ბერის სახელით იხსენიებს („სერაპიონი ყოფილა ხელოვანი მხატვარი, ენატკბილი მელექსე, ხევის ბერი და გრემის თავი, ესე იგი, გრემის ხევის თავი ან ბერი, მეფეებთან გაზრდილი“, ქართ. ლიტ. ისტ., II, გვ. 280) (იხ. პ. რატიანი, ისევ ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობაზე, ცისკარი“ 1969, № 11, გვ. 137, შენ. I).

დამოწმებული ტექსტის გამო პ. რატიანს უნდა განუუმარტოთ, რომ, ჯერ ერთი, არ შეიძლება ლექსში ხევის ბერიც უბრალოდ ბერად მოვიხსენიოთ, რადგანაც ბერი და ხევისბერი სხვადასხვა შინაარსის მქონე ცნებებია. მეორეც, ტყუილად ჰგონია პ. რატიანს თითქოს, აქად. კ. კეკელიძე ხევისბერ სერაპიონს უბრალოდ ბერის სახელით იხსენიებს. ისტორიკოს-მკვლევარ პ. რატიანს, სამწუხაროდ, ვერ გაუგია მის მიერ ციტირებული კ. კეკელიძის ტექსტის შინაარსი. კ. კეკელიძე ამბობს: „ხევისბერი და გრემის თავი, ესე იგი, გრემის ხევის თავი ან ბერი“. აქედან სრულიად აშკარაა, რომ კ. კეკელიძის გაგებით, გრემის ხევის თავი იგივეა, რაც გრემის ხევისბერი. ეს სრული ჰუმბარტებაა. პ. რატიანს არ სცოდნია, რომ აღებულ კონტექსტში სოციალური მნიშვნელობით თავი (ხევის თავი) იგივეა, რაც ბერი (ხევის ბერი). აქ ბერი ნიშნავს უფროსს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კ. კეკელიძის გაგებით ხევის თავი იგივეა. რაც ხევის უფროსი (ხევისბერი). აი. ეს უბრალო. მაგრამ დიდად მნიშვნელოვანი გარემოება ვერ გაუგია პ. რატიანს. მაგრამ თუ

3. რატიანს არ ესმის კ. კეკელიძის სიტყვების შინაარსი, რაა გასაკვირი. რომ მას არ ესმოდა XV—XVI საუკუნეთა პოეტის ლექსის აზრი!

კიდევ ერთი შენიშვნა იმავე ხევისბერ სერაპიონ საბაშვილის შუასახებზე. როგორც ცნობილია, რუსთველთან გაბაასების შესავალში საბაშვილი შენიშნავს: „აქა მელექსე ავად გახდა. რა გუნა ამ მარტვილების გადამიკიდე?“ თავის ნარკვევში პ. რატიანი ამტკიცებდა, რომ საბაშვილის მიერ მოხმობილი სიტყვა მარტვილი ნიშნავს სარწმუნოებისათვის წამებულს, თავდადებულს, რომ პოეტ საბაშვილს აკვიატებიან წამებულები. ანუ ბერმონაზვნები, რადგანაც თვითონაც ბერმონაზონი ყოფილაო. ჩვენს სარეცენზიო წერილში შევნიშნეთ, რომ საანალიზო ტექსტის მარტვილი წამებულს კი არ ნიშნავს, არამედ ახალგაზრდას, ყმაწვილს და რომ ეს ტექსტი სწორად აქვს ნათარგმნი პროფ. თაყაიშვილს („Здесь стихотворец заботел, что мне делать с этими детьми?“). თანაც ისიც დავძინეთ, რომ მარტვილის ეს მნიშვნელობა დამოწმებული აქვს სულხან-საბა ორბელიანს („მარტვილი ლათინთა ენაა, მოწამეს უწოდენ, ხოლო მესხნი ყრმას უწოდენ“) და ლექსიკოგრაფ ნ. ჩუბინაშვილს („მარტვირი მოწამე, ტანჯული; მარტვილი მესხურად ყმაწვილი, ბოვში“). აღნიშნულის კვალობაზე ვასკენილით: „პ. რატიანს ვერ გაუგია როსტომიანის ჩანართი ტექსტის მარტივი შინაარსი, ბავშვები (ყმაწვილები) უქცევია მოწამე-მარტვილებად (თუ ბერმონაზვნებად), რომლებიც ვითომ აეკვიატნენ პოეტს. ამიტომაც თვით პოეტიც ბერმონაზვნად გამოაცხადა. ერთი სიტყვით, ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობის საპასუხისმგებლო საკითხი წყდება ტექსტის მცდარი გაგების ნიადაგზე“ (მნათობ, 1968, № 8, გვ. 171).

ჩვენ შენიშვნებს გაუნაწყენებია პროფესორი რატიანი და ე. წ. საპასუხო წერილში უბრუნდება მარტვილის მნიშვნელობის საკითხს. იგი, რა თქმა უნდა, ვერ უარყოფს მარტვილის ორგვარ მნიშვნელობას: 1. მოწამე და 2. ყრმა, ყმაწვილი, ბავში. აქედან, მისი მოსაზრებით, პირველი მნიშვნელობა (მოწამე) ზოგად სალიტერატურო ქართულის კუთვნილებაა, მეორე კი — კუთხური, მესხური კილოს გამოხატულება. რადგან საბაშვილი არც მესხი იყო და სიტყვა მარტვილს არც დიალოგში ხმარობს, მის ენაზე მარტვილი მხოლოდ და მხოლოდ მარტვილს, მოწამეს ნიშნავსო. „მაშ, რა საბუთი გვაქვს, — პათეტიკურად კითხულობს პ. რატიანი, — სიტყვა მარტვილის საერთო ქართულ გაგებას ზურგი შევაქციოთ და მისი შინაარსი მესხური კილოს მიხედვით განვმარტოო?“ კითხვას იქვე გადაჭრითი წესით უპასუხებს „უხადია. არავითარი!“ (ცისკარი, 1969, № 11, გვ. 136). ამის შემდეგ მკვლევარი კვლავ კითხვითვე განაგრძობს მსჯელობას: „საიდან მოიყვანეს ავტორებმა (ე. ი. რეცენზენტებმა) ამ ლექ-

სწი ბავშვები? ვერ ვიტყვით, რადგან ეს მათ საიდუმლოებებს შეადგენს და, ერთი შეხედვით, ძალიან უცნაური ამბავიცაა, მაგრამ არის ერთი გარემოება, რომელიც ჩვენი აზრით ნაწილობრივ მაინც, შუქს ჰფენს ავტორების ამ საკვირველ საქციელს“ (იქვე, კურსივი ჩვენია)

თურმე ნუ იტყვით, ავტორები (რეცენზენტები) ყოფილან მოქცეული აკად. ნ. მარის რომელიღაც ყალბი თეორიის გავლენის ქვეშ. პირდაპირ გასაოცარია, რა შუაშია ამ შემთხვევაში ნ. მარი (იხ. „ცისკარი“, 1969, № 11, გვ. 135—136)?!

პ. რატიანი ცდილობს დააბეზლოს მკითხველის წინაშე რეცენზიის ავტორები და განაგრძობს: „ნ. მარის ეს ყოვლად უსაფუძვლო თეორია თანამედროვე მეცნიერების მიერ სამართლიანად უარყოფილია, მაგრამ, როგორც ჩანს, ზოგიერთი რუსთველოლოგი (ე. ი. ალ. ბარამიძე, ელ. მეტრეველი, ს. ცაიშვილი — ავტ.) ჭერ კიდევ ვერ განთავსუფლებულა ნ. მარის ხელოვნურად შეთხზული სქემების გავლენისაგან და, უთუოდ, ამით აიხსნება ის უცნაური ფაქტი, რომ მესხური კილოს ადგილობრივი მნიშვნელობის კუთხურ სიტყვას ისინი სალიტერატურო ქართულის წინაშე უპირატესობას ანიჭებენ“. დასასრულ. მკვლევარი რატიანი ნიღაბს იხდის, იქნევს მუშტებს. იმუქრება, გვაშინებს: აქაო და „ავტორებს უნდა მოეხსენებოდეთ, რომ ნ. მარის ყალბი თეორიების ბატონობის დრო დიდი ხანია წავიდა“-ო (იქვე, გვ. 136).

პ. რატიანის უსტარს რომ კითხულობთ, უნებლიეთ გავონდებათ რუსთველის „რა უთქვამს, რა მოუჩმახავს, რა წიგნი მოუწერია?“ ყოველივე ეს რატიანს სჭირდება სიტყვის ბანზე ასაგდებად და მეცნიერისათვის შეუფერებელი ინსინუაციისა და ცილისწამებისათვის (ე. თაყაიშვილიც კიბრიდული ენის მოტრფიალე იყო?). საქმის ვითარება კი ასეთია, რომ საერთო ქართული სალიტერატურო ენის შექმნაში მეტ-ნაკლებად მონაწილეობდა საქართველოს ყველა კუთხე. ბუნებრივადაც ეს საერთო სალიტერატურო ქართული ენა მძლავრად არის გამსჭვალული ცოცხალი ხალხური მეტყველების თვისებებით². რასაკვირველია, საერთო ქართულ სალიტერატურო ენაში შერწყმულია მესხური კილოს ელემენტებიც. სერაპიონ საბაშვილისათვის რომ მარტვილი საერთო ქართულის კვალობაზე ყმაწვილს (ბავშვს) ნიშნავს. ამის კიდევ სხვა უცნობებელ ფაქტებს მოვიყვანთ.

როსტომიანის უპოპულარესი ეპიზოდია როსტომისა და ზურაბის საბედისწერო ბრძოლის ამბავი. ზურაბი იყო როსტომის შვილი თურა-

² არნ. ჩიქობავა, დიალექტიზმების საკითხისათვის ვეფხისტყაოსანში („ენიმის მოამბე“, III, 1938, გვ. 209—227).

ნელი დედისაგან, თუმანიისაგან. ზურაბმა ბავშვობაში საარაკო ფალავნობა გამოიჩინა, დედისაგან ვაიგო მამის ვინაობა. „ჭერ რძის სული პირსა“ უდიოდა. როცა დააპირა ერანში წასვლა მამის საძებნელად თურანთა მეფემ აფრასიობმა გაიხარა, ორი ფალავანი აახლა ზურაბს, იქნებ ყმაწვილმა როსტომი მოჰკლას და საშიში მეტოქე მოვიშროთ. ზურაბის თანამგზავრებად მიჩენილ პირებს აფრასიობმა აუხსნა (როსტომიანი, I, 2658):

როსტომს დაუწყებს ძებნასა ზურაბ მზისებრ სახული,
ა გ ე ბ ი ს მ ო ჰ კ ლ ა ს მ ა რ ტ ვ ი ლ მ ა ნ ბ ე რ ი, საწუთრო-ნახული.

დამოწმებული ტექსტიდან სრულიად აშკარაა, რომ მარტვილი ნიშნავს ყრმას, ყმაწვილს, ბავშვს (ასეც განმარტავს ამ სიტყვას როსტომიანის მეცნიერი გამომცემელი იუსტინე აბულაძე). ამასთან, ს ი ტ ყ ვ ა მ ა რ ტ ვ ი ლ ი (როგორც ყრმა, ყმაწვილი, ბავშვი) უ პ ი რ ი ს პ ი რ დ ე ბ ა ს ი ტ ყ ვ ა ბ ე რ ს (ხანდაზმულს, ხნიერს, მოხუცს). ზურაბი ბავშვია, ჭერ „რძის სული“ უდის პირზე, მამამისი როსტომი კი ბერია, ხანდაზმული, გამოცდილი („საწუთრო-ნახული“). სურათი ნათელია, მაგრამ მოვიყვანოთ კიდევ ერთი მაგალითი როსტომიანის მეორე ნაწილიდან. ესაა აგრეთვე პოპულარული ეპიზოდი, რომელსაც ბეჟანისა და მანიჟავის ამბავი („ბეჟანიანი“) ეწოდება. აქ მოთხრობილია, რომ ერანის განთქმულ მეფე ქაიხოსროს მოახსენეს, ქვეყანას შემოესია და აოხრებს სიდიდით სპილოს მსგავსი და „ხმლის სიგრძე“ კბილების მქონე გარეული ღორებით. ქაიხოსრომ მოუწოდა ფალავნებს გაშურებულიყვნენ სახიფათო ადგილას და დიდი საჩუქრებიც აღუთქვა იმათ „ბრძოლად ვინ წაევა ხმლიანი“. ყველა დუმდა. ზე ადგა და სახიფათო დევლების შესრულებაზე თანხმობა განაცხადა ახალგაზრდა ფალავანმა, გივის ძემ ბეჟანმა. მამა შეწუხდა („როსტომიანი, 4182):

გივსა დია დაუმძიდა, მით რომ ბეჟან მარტვილია,
ძლიერსა და დაუცდელსა ბერთან არა შეუძლია.

მკითხველი კარგად ხედავს, რომ დამოწმებული ტექსტის მიხედვითაც ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ცნება: მარტვილი (ყმაწვილი, ახალგაზრდა) და ბერი (მოხუცი, ხნიერი, ხანდაზმული, გამოცდილი). რომ არაფერი დარჩეს საეჭვო, ბარემ იმასაც ვიტყვით, რომ როსტომიანი სპარსულიდან ნათარგმნე ძეგლია, ხოლო სპარსულ დედანში მარტვილის შესატყვისია ჯ ა ვ ა ნ, რაც ნიშნავს ახალგაზრდას, ყმაწვილს.

³ იხ. შანანის სპარსული ტექსტი, ტომი IV, (მოსკოვი, 1967), 90-3, 93-4.

ამრიგად, ყველაფერი ნათელზე ნათელია⁴. მაგრამ პ. რატიანს რომ ჰკითხოთ, ის, ალბათ, კვლავ დაიჭინებს როსტომიანის მარტვილ-მოწამესა და ბერმონაზონს ნიშნავსო. ბერმონაზონნი ყოფილან საბაშვილიც, ზურაბიც. ბეჟანიც... აი, საუკეთესო ნიმუში იმისა, თუ სადამდის მიიყვანს მკვლევარს უცოდინრობა და აკვიატებული აზრის გამოდევნება.

ჩვენ ვრცლად შევჩერდით პოეტ საბაშვილზე, სამოხელეო ტერმინ ხევისბერზე და სიტყვა მარტვილის მნიშვნელობაზე, რომ გვეჩვენებინა პროფესორ პროკოფი რატიანის „პასუხის“ სტილი და მეცნიერული დონე. ასევე მიკიბულ-მოკიბული, უწიგნური, უპასუხისმგებლო და პეთოდოლოგიური უპრინციპობით გამსჭვალულია მისი „პასუხის“ დანარჩენი პუნქტებიც. ჩვენ მათ არ გამოვეკიდებით (უმეტეს წილად დაგვიკირდებოდა თქმულის განმეორება). შევვებებით მხოლოდ პ. რატიანის „პასუხის“ ორიოდ „ახალ“ ასპექტს.

რუსთველის ეპისკოპოსობის დასამტკიცებლად პ. რატიანის ერთ-უძირითადესი არგუმენტიცაა მის მიერ მოგონილი „ახალი თვალსაზრისის“ თეიმურაზ ბაგრატიონის რუსთველოლოგიურ ნააზრევთან მისადაგება. ამ მხრივ ისტორიკოსმა მკვლევარმა წარმოგვიდგინა მთელი „კონცეფცია“. როგორც ვიცით, პ. რატიანის მოსაზრებათა თანახმად, ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობის თაობაზე ქართულ ლიტერატურაში თითქოს „აშკარად ორი პერიოდი შეიმჩნევა: თეიმურაზ ბაგრატიონამდე და მის შემდეგ. პირველი პერიოდი იწყება დაახლოებით XV საუკუნის ბოლოდან და გრძელდება XIX საუკუნის 30—40-იან წლებამდე; ხოლო მეორე პერიოდი — 30—40-იან წლებიდან — დღემდე“ (იქვე, გვ. 167). პერიოდების გამყოფი ზღვარი პ. რატიანს უფრო დაკონკრეტებულიც აქვს. ესაა 1843 წელი, როდესაც დასრულდა თეიმურაზის ნაშრომი „განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსანისა“, სადაც ჩამოყალიბებულია თეიმურაზის თვალსაზრისით (იქვე, გვ. 168). დავიხსოვოთ ეს თარიღი. თეიმურაზამდე საკითხი ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობაზე ვითომ ყველა სათვის ნათელი ყოფილა, ყველამ იცოდაო, რომ ზედწოდება რუსთველი უეჭველად ნიშნავდაო სასულიერო პირს, სახელდობრ — რუსთავის ეპისკოპოსს, თუ მთავარეპისკოპოსს. ეს დავას არ იწვევდაო. თურმე მდგომარეობა „ძირფესვიანად შეცვლილა“ თეიმურაზ ბაგრატიონის წყალობით (იქვე, 167). თეიმურაზს ვითომ შეგნებულად გადაუკეთებია რუსთველის ბიოგრაფია და იგი შეუგუებია „თავისი საკუთარი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მიზნებისათვის“ (გვ. 168). რუსთველის ბიოგრაფიას

⁴ როსტომიანში სხვაგანაც გვხვდება სიტყვა მარტვილი ყმაწვილის. ახალგაზრდის, ბავშვის მნიშვნელობით (როსტომიანი, I, 1846, 1977).

გადაკეთება თეიმურაზს უკარნახაო „ბაგრატიონთა ოჯახის განდიდების სურვილმა“ (იქვე). ამისათვის სწავლულ ბატონიშვილს რუსთველ გამოუცხადებია ბაგრატიონთა გვარის წარმომადგენლად, ერისკაცად. ჰერეთის მთავრად და რუსთაველად. თეიმურაზის მეოხებით დაკარგულა ვეფხისტყაოსნის ავტორის სახელწოდების სწორი ფორმაც, რუსთველი და მისი სანაცვლოდ გაჩენილა „საერო ელფერის დაწერილობა“ რუსთაველი (იქვე, გვ. 168—169, 176). „ღროთა უკუვაგდოთ თეიმურაზ ბაგრატიონისა და მის მიმდევართა ზემოთ ხსენებული ყალბი კონცეფცია და გავათავისუფლოთ რუსთველოლოგია მისი უარყოფითი გავლენისაგან“—ო, გაჰყვირის პ. რატიანი.

კოლექტიურ წერილში ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ერისკაცად რუსთველი თეიმურაზზე აღრე გამოაცხადეს იოანე ბატონიშვილმა და ანტონ კათალიკოსმა, მათვე აქვთ გამოყენებული ფორმა რუსთაველი. რუსთველის ბაგრატიონობა თეიმურაზს აზრადაც არ მოსვლია. ასეთი რამ თვითნებურად მიაწერა მას პ. რატიანმა. ჩვენი შენიშვნებით რომ ნიადაგი გამოეცალა „ახალ თვალსაზრისს“, ახლა მისი ავტორი მეცნიერისათვის შეუფერებელი წესით ცდილობს ფონს გასვლას. დაეწყოთ იოვანე ბატონიშვილით. წინათ იოვანე ბატონიშვილი იყო მისი საყრდენი, საპასუხო წერილით კი ირკვევა, რომ იგი ოდიოზური გამხდარა. თავის ნარკვევში პ. რატიანი ამბობდა, რომ იოვანე ბატონიშვილის „ერთ ნაშრომში“, რომელიც, ექვთიმე თაყაიშვილის აზრით, 1820—1827 წლებში უნდა იყოს შეთხზული. „ზუსტად ისეთივე გაგებაა გადმოცემული, რაც ალორძინების ხანაში საყოველთაოდ მიღებული იყო“—ო. ბოლოს მკვლევარი ასკვნის: „XIX საუკუნის ოციან წლებშიც რუსთველზე იგივე შეხედულება ჰქონიათ. რაც წინა პერიოდისათვის იყო დამახასიათებელი, მაგრამ სულ მალე... მდგომარეობა შეიცვალა“. ნაგულისხმევია თეიმურაზ ბაგრატიანის „კონცეფციის“ ჩამოყალიბების დრო (იქვე, გვ. 177). საქმე ისაა, რომ დაუსახელებელ „ერთ ნაშრომად“ მიჩნეულია „მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის“, რომელიც ე. თაყაიშვილმა გამოაქვეყნა 1909 წელს. მაშინ ე. თაყაიშვილმა არ იცოდა (ეს არც ახლა იცის პ. რატიანმა), რომ „მცირე უწყება“ იყო იოვანე ბატონიშვილის „კალმასობის“ ერთი ნაწილი და რომ გამოქვეყნებული ტექსტი საქ-

5 ეტყობა, ჩვენი წერილის შემდეგ პ. რატიანს სახელდახლოდ გადაუკითხავს გენის ლიტერატურა, მაგრამ საკითხში მანაც ვერ გარკვეულა. მას ახლაც ჰქონია, თითქოს „მცირე უწყება“ და „კალმასობა“ ანუ „ხუმარსწავლა“ ერთი და იგივე თხზულება (იხ. ცისკარი, 1969, № 11, გვ. 125). ნამდვილად კი ე. წ. „მცირე უწყება“ მრავალტომიანი „კალმასობის“ (ხუმარსწავლის) ერთი მცირედი ნაწილია მხოლოდ.

მარისად შეცვლილია დედანთან შედარებით. დედანში, ავტოგრაფულ ხელნაწერში (ამჟამად ბეჭდურად არის უკვე გამოცემული) დამოწმებულია ვითომ თეიმურაზის მიერ შემოღებული ფორმა რუსთველი. ამასთან, დიდებული პოეტი პირდაპირ (და არა ვითომ, როგორც შენიშნავს პ. რატიანი) აღიარებს: „ეს არის რუსთველი“. ამავე დავითი აურია მკვლევარ ისტორიკოსს. მან ერთადერთი გამოსავალი იპოვა. როგორც ვთქვით, გაწერა ადრე მოკავშირედ მიჩნეული სწავლული. ბატონიშვილი და გზიდან ჩამოიშორა, იგი აღორძინების ხანას მწერალი არ არისო, არსებითად ანტონის ცნობებს იმეორებსო, თუ რაიმე განსხვავებული უთქვამს, ისიც უმცროსი ძმის თეიმურაზის შთაგონების შედეგად უთქვამსო (ცისკარი, № 12, გვ. 112, შენ. 2).

უნდა მოვიგონოთ, რომ პ. რატიანის შეხედულებით, თეიმურაზის „კონცეფცია“ შემუშავდა XIX საუკუნის 30—40-იან წლებში, ხოლო საბოლოოდ ჩამოყალიბებული სახე მიიღო მან 1843 წელს. ამ დროს კი იოვანე ბატონიშვილი დიდი ხნის გარდაცვლილი იყო (იგი გარდაიცვალა 1830 წელს⁶). აი, რა ხერხს მიმართავს ისტორიკოსი პ. რატიანი, რომ როგორმე თავი დაიძვრინოს გამოუვალი ჩიხიდან! უიმედოდ დაა და უვარგისი ხერხი!

კიდევ უფრო უვარგისი ზერხებით ცდილობს პ. რატიანი ანტონ კათალიკოსისაგანაც თავის დაღწევას. თურმე ქართული ენის უებრო მკვლევარს, აკადემიკოს აკაკი შანიძეს სწორად არ ესმის ანტონის ტექსტის შინაარსი. შანიძისეული „განმარტება“. ჩვენი აზრით, მიუღებელია—ო, წერს პ. რატიანი, რომელსაც ხელს არ აძლევს ეს განმარტება, მეტიც, ეს განმარტება ძირს უთხრის „ახალ თვალსაზრისს“. პ. რატიანი ანტონ კათალიკოსის რთული ტექსტის უცთომელი ინტერპრეტატორის პატივს იჩემებს და ნებას აძლევს თავის თავს ამის გამო აკაკი შანიძეს ეკამათოს. სასაცილოა, მეტი რომ არა ვთქვათ რა.

ჩვენ ხომ, რასაკვირველია, ვერ ვიგებთ ანტონის ცნობის აზრს და მას ვამახინჯებთ (იქვე, გვ. 114). სადავო აღარაა, რომ სასულე-რო მწერლობის მიმოხილვის შემდეგ ანტონ კათალიკოსი თავისი „წყობილისიტყვაობის“ მეშვიდე ნაწილია მერვე კარში ახასიათებს საერო მწერლებს. მისეული კონსტრუქციული სქემის შესაბამისად, ანტონი საერო მწერლების დახასიათებას იწყებს მეფე-პოეტებით (თეიმურაზ I, არჩილი, ვახტანგ VI, თეიმურაზ II.) მომდევნო პირველი ადგილი დათმობილი აქვს რუსთველს („თვის შოთა რუსთაველისა“). „წყობილისიტყვაობის“ კონსტრუქციიდან სრულიად ნათლად ჩანს, რომ შოთა რუსთველს ანტონი თვის საერო პოეტად და ერისკაცად. ამ მოსაზრებას ექვმიუტანლად ადადსტურებს და ამტკიცებს „წყობილისიტყვაობის“

⁶ „კალმასობა“ დაწერილია 1813—1827 წლებში.

ბის“ დასახელებული კარის პირველივე, 795-ე სტროფი. რომელიც თუმცა თეიმურაზისადმი მიძღვნილი ნაწყვეტის კუთვნილებაა, მაგრამ არსებითად წარმოადგენს მთელი კარის ნამდვილ შესავალს. აქ იკითხება:

არცაღა მათი ჰსენება დაეიღუმო,
რომელნი სიბრძნის ქვე-მდებარენი ჰსთქმიდეს,
ერისკაცთანი. საქებელთა წერილთა,
რომელთა შორის თეიმურაზ არს მეფე,
შენიერ-მეთქვი, მაღალ პიიტეოსი.

მიუხედავად სტილის მაღალფარდოვნობისა, ანტონი აქ სრულიად გარკვევით და ნათლად ამბობს, რომ ვერც იმათ ხსენებას ავუვლი ღუმილით (გვერდს), საქებელთა წერილთა მთქმელ სიბრძნის ქვემდებარე ერისკაცებს, რომელთა შორის არის მშვენიერ-მთხზველი და მაღალპიიტეოსი თეიმურაზ მეფე.

ამრიგად, თეიმურაზს და იმავე კარში მოხსენიებულ სხვა პირებს, მათ შორის შოთა რუსთველს, ანტონი სრულიად გარკვევით უწოდებს ერისკაცებს. ანტონ კათალიკოსმა თეიმურაზ ბაგრატიონზე ერთი საუკუნით ადრე უწოდა რუსთველს ერისკაცი, ერთი საუკუნით ადრე იხმარა მან ფორმა რუსთველი. ყველაფერი ის, რაც პ. რატონანმა მიაწერა თეიმურაზ ბაგრატიონს, მის მიერაა ნებისმიერად შეთხზული და გამოგონილი. აი, რა საფუძველს ემყარება თვითდაჭირებული ისტორიკოსის „ახალი თვალსაზრისი“ ვეფხისტყაოსნის ავტორის ეინაობაზე.

პ. რატონანის უსაფუძვლო მოსაზრებით, ალორძინების პერიოდის (XV—XVIII საუკუნეების) გამოუკლებლივ ყველა მწერალსა თუ მოღვაწეს რუსთველი მიაჩნია სასულიერო პირად, რუსთავის ეპისკოპოსად. საპასუხო წერილში ჩვენ ყურადღება მივაქციეთ რუსთველის იკონოგრაფიის საკითხს და შევნიშნეთ, რომ ალორძინების პერიოდიდან მოგვეპოვება ორი პორტრეტი (ზაზახეული და მამუქასეული ხელნაწერებით შემონახული). ორივე ეს პორტრეტი რუსთველს წარმოგვიდგენს ერისკაცად. პ. რატონანი ვერ უარყოფს, რომ მამუქასეული პორტრეტი რუსთველს გვიხატავს ერისკაცად, მაგრამ ამას არავითარი ღირებულება არ აქვს, რადგანაც მხატვარი „საკუთარ ფანტაზიას დაყრდნობია“ და მას „ხელთ არ ჰქონია არავითარი მასალა“-ო (ციცკარი, 1969, № 12, გვ. 120). მამუქა მდივანი თავაქალაშვილი იყო ცნობილი მწიგნობარი, პოეტი, კალიგრაფი და, შესაძლებელია, მხატვარი, რომელსაც გადაუწერია ვეფხისტყაოსნის უძველესი თარიღიანი ხელნაწერი 1646 წლისა. მასვე იქვე, ოდიშში, ქველმოქმედი მთავრის ლევან დადიანის კარზე (ეს ის ლევან დადიანია, რომლის სახსრებითაც შეაკეთეს იერუსა-

ლიმის ჯვრის მონასტერი 1643 წელს) გადაუნუსხავს ფირდოუსის შაჰ-ნამეს ქართული ვერსიის ტექსტი და გაულექსავს ამ ტექსტის ერთი ეპიზოდი („ზააქიანი“). მამუკას მიერ გადაწერილ შაჰნამეს ქართული ვერსიის ტექსტსაც ამკობს ორი საინტერესო მინიატურა. ლევანის კარზე გადაუწერია მამუკას შაჰნამეს გაგრძელების ქართული ვერსიის ტექსტიც. მასთან ერთად მოღვაწეობდა და მწერლობდა პოეტი ბარძიმ ვაჩნაძე. ერთი სიტყვით, XVII საუკუნის ორმოციან წლებში ლევან დადიანის სამთავრო კარი მნიშვნელოვან კულტურულ კერას წარმოადგენდა, სადაც გაჩაღებული იყო ლიტერატურული საქმიანობა, იქ უნდა ყოფილიყო ძველი ქართული ხელნაწერები (აბა, საიდან გადაიწერა ვეფხისტყაოსნისა და შაჰ-ნამეს ქართული ვერსიის ტექსტები?). იქ, ოდიშის კულტურულ წრეში რუსთველს თვლიდნენ კიდევ ერთი სკაცად. მაშასადამე, მტკიცე ყოფილა რუსთველის ერისკაცობის ტრადიცია.

უფრო მეტ მნიშვნელობას აძლევს პ. რატიანი ზაზასეული ხელნაწერის პორტრეტს. ამ შემთხვევაშიაც იგი იძულებულია აღიაროს, რომ რუსთველი გამოსახულია ერისკაცად. ოღონდ ზაზასეული ხელნაწერის პორტრეტი დახატულია „სპარსულ ყაიდაზე“, რადგანაც მხატვარი „ირანის ფერწერის ძლიერ გავლენას განიცდიდაო“ (იქვე, გვ. 122). ამასთან ერთად, თუმცა შოთას გარეგნობა, ჩაცმულობა, ფერხმორთხმა ირანის ფერწერის ტრადიციითა გავლენითა აღბეჭდილი, სამაგიეროდ, წინააღმდეგ ხელოვნებათმცოდნეთა მოსაზრებისა, „შოთა რუსთველის პორტრეტის ფონი წარმოადგენს არა საერო დანიშნულების სასახლეს, არამედ ჩვეულებრივ მონასტერსო“ (იქვე, გვ. 123—124). ამ გარემოებას პ. რატიანი თვლის „გადაამწყვეტი მნიშვნელობის საბუთად, რომელიც ერთხელ კიდევ ეპკემიუტანლად ამტკიცებს ვეფხისტყაოსნის ავტორის ნამდვილ ვინაობას და საბოლოოდ ასამარებს ჩვენი ავტორების უნიადაგო თვალსაზრისს“ (იქვე, გვ. 124, კურსივი რატიანისაა.—ავტ.).

მოყვანილი მსჯელობიდან და მაღალფარდოვანი მყვირალა განცხადებიდან („საბოლოოდ ასამარებს“) მთავარი ისაა, რომ პ. რატიანი — ვიმეორებთ — იძულებულია აღიაროს, რომ ზაზასეული ხელნაწერის პორტრეტიც რუსთველს წარმოგვისახავს ერისკაცად. ერთი წუთით დაეუშვათ, რომ მართალია პ. რატიანი და დიდებული ქართველი პოეტი გამოსახულია ქრისტიანული მონასტრის ფონზე. მაშინ ხომ მით უფრო იყო მოსალოდნელი მხატვარს იგი სწორედ ეპისკოპოსად წარმოეჩინა, თუკი მას ნამდვილად ეპისკოპოსად თვლიდა? ეპისკოპოსად მიჩნეული პირი თუ მხატვარმა სპარსულ ტანსაცმელში გამოწყობილ პოეტად წარმოგვისახა (და ისიც მონასტრის ფონზე), მას დაუმცირებია, დაუმაბლებია

მღვდელმთავარი, მიწასთან გაუსწორებია მისი მაღალი ღირსება. მხატვარი პორტრეტს ხატავდა თუ კარიკატურას?!

ამრიგად. ზაზასეული და ძამუკასეული ხელნაწერების ორივე პორტრეტი რუსთველს გვისურათებს ერისკაცად და, მაშასადამე. ერთხელ კიდევ ბათილდება დებულება, თითქოს აღორძინების პერიოდის არც ერთი მწერალი და მოღვაწე რუსთველს არ თვლიდა ერისკაცად (მნათობი, 1968, №2, გვ. 170).

აღარაფერს ვამბობთ რუსთველის იერუსალიმური პორტრეტის თაობაზე, რადგანაც, პ. რატიანის თვალსაზრისის თანახმად, რუსთველს იქ ამკობს სამეფო (ე. ი. საერისკაცო) პორტრეტი-ბისონი. რომლის ტარების უფლება მიიღეს რუსთველმა ეპისკოპოსობა XVIII საუკუნეში (მნათობი, 1968, № 4, გვ. 156—157; მნათობი. № 5. გვ. 115). XVIII საუკუნეზე რა მოგახსენოთ, ხოლო XII—XIII საუკუნეებისათვის კი სავსებით გამორიცხულია მღვდელმთავრების მხრივ სამეფო პორტრეტი-ბისონით მოკაზმულობა⁷.

ვინც გაეცნობა პ. რატიანის ნარკვევს და მის „პასუხს“. ადვილად შეამჩნევს, რომ ჩვენი მკვლევარი ისე ირჩება, როგორც ირჩებოდა კრილოვის ცნობილი იგავ-არაკის ერთი „გმირი“. რამდენადაც პ. რატიანს ნაკლები აქვს საბუთი, იმდენად მეტ ზერელობას იჩენს. ყვირის. ხმაურობს. მტვერს აყრის მკითხველს. რომ დაფაროს თავისი უსუსურობა. აბა. გასინჯეთ. რა უსაშველო ბოლოებს ადენს ქრესტომათიისა და საძიებლების გამო! თავის დროზე ჩვენ გაგვაკვირვა. რომ აღორძინების პერიოდის მწერლობა პ. რატიანს ქრესტომათიით შეუსწავლია, რამაც განაპირობა მისი როგი მძიმე შეცდომა. პ. რატიანი ახლა მკითხველს არწმუნებს, თითქოს ჩვენ „მიუტევებელ შეცდომად“ ვუთვლით მას „ქრესტომათიის გამოყენების თვით ფაქტს“. „თუმცა თვითონაც კარგად იციან, რომ, ალბათ. მთელ ქვეყნიერებაზე არ მიიზივება მეცნიერი, რომელსაც ამა თუ იმ ქრესტომათიით არ ესარგებლოს“ (ციცკარი, 1969, № 11, გვ. 125). დამშვიდდით. ბატონო ისტორიკოსო! ქრესტომათია ჭეშმარიტად კარგი რამაა. იმით ყველგან სარგებლობენ. მათ შორის, რასაკვირველია, მეცნიერებიც. საქმე ეს კი არაა. საქმე ისაა, რომ როდესაც მეცნიერი საგანგებოდ იკვლევ-იძიებს რაიმე სეროზულ საკითხს, იგი არ უნდა დაკმაყოფილდეს ქრესტომათიით (ქრესტომათია ხომ გამოკრებილ მასალებს შეიცავს?). იგი უნდა გაეცნოს სრულ ბეჭდურ პუბლიკაციებს

⁷ ნ. შოშიაშვილი. ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობაზე ახალი თვალსაზრისის შესახებ (მნათობი, 1969, № 11, გვ. 172—173).

საქირო შემთხვევაში თვითონ დედან-ხელნაწერებსაც უნდა მიაკითხოს. აი, ამასზე, ამ ელემენტურ წესზე მივუთითებდით ჩვენ პროფესორ რატიანს. ის კი, როგორც ხედავთ, პასუხის ნაცვლად მტვერს გვაყრის თვალში. ასევე ირჩება ჩვენი სწავლული მკვლევარი საძიებლების საკითხშიც. პ. რატიანი ვიფთომ გვიმტკიცებდა. რომ ტბეთიდან მიღებული ორი ტერმინი ტბელი და მტბევარი — სრულიად სხვადასხვა მნიშვნელობის ცნებებია, ტბელი აღნიშნავს მხოლოდ საერო პირს, ხოლო მტბევარი — სასულიეროსო. ჩვენ არ შეეწყინარეთ ეს მოსაზრება. მკვლევარს მოვახსენეთ. რომ საკმარისია გადაფურცლოთ კ. კეკელიძის ლიტერატურის ისტორიის პირველი ტომის საძიებელი. რომ იქ იპოვოთ საწინააღმდეგო ფაქტები. საძიებლების მიხედვით ჩახედავთ წიგნში (მთელი წიგნის გადაკითხვა რომ არ მოგიხდეთ) და ნახათ: ტბეთის მოღვაწე სასულიერო პირი ზოგჯერ იწოდება ტბელად, ზოგჯერ კი მტბევარად. ცნობილი არიან, ერთი მხრივ. ანტონ ტბელი, დავით ტბელი, პავლე ტბელი და სხვა. მეორე მხრივ. — იოანე მტბევარი, სტეფანე მტბევარი. ეს მონაცემები აბათილებს პ. რატიანის ერთ უმთავრეს დებულებას. თავისი მარტვი რომ დაფაროს. პ. რატიანი კორიანტელს აყენებს. ჭედმაღლურად გვეკითხება. გვასწავლის: „საძიებელი რა ისეთი საბუთია, რომ მეცნიერული კამათის დროს მას დავეყრდნობ? განა ავტორებმა არ იცნან. რომ საძიებელი უბრალო ტექნიკური ცნობარია. რომელსაც უფრო ხშირად ავტორები კი არა, კორექტორები ადგენენ?“ (ცისკარი, № 11. გვ. 128). ეს გულუბრყვილო ფანდიკ ვერ უშველის ცრუ-არგუმენტებით აღჭურვილ ჩვენ მეომარ მკვლევარს. ეს „უბრალო ტექნიკური ცნობარიც“, როგორც საძიებელია და რომელსაც თურმე „უფრო ხშირად კორექტორები ადგენენ“, მთლიანად არღვევს და სწორედ რომ აცამტვერებს პ. რატიანის დებულებათა ხუხულას.

პ. რატიანი გულმოდგინედ არც ქართლის ცხოვრებას კითხულობს. არც სხვა პირველ წყაროებს. არც სამეცნიერო ლიტერატურას. ერთ საგულისხმოდ ფაქტს დავიმოწმებთ. პ. რატიანი იგონებს იმ დისკუსიას, რომელიც ერთ დროს გაჩაღდა ჩვენს პრესაში რუსთველის იერუსალიმში შესაძლებელი ყოფნისა და იქ გარდაცვალების თაობაზე. ამახინჯებს ალ. ბარამიძის მაშინდელ მოსაზრებასა (საქმე ებება 1960 წელს გამოქვეყნებულ წერილს) და დასძენს. რომ შემდეგდრო ინდელ ნაშრომებში. კერძოდ, ჯვრის მონასტრისადმი მიძღვნილ სპეციალურ ნაშრომში („შოთა რუსთველი და ქართველთა ჯვარის მონასტერი იერუსალიმში“. საიუბილეო კრებული. „შოთა რუსთველი“. თბილისი, 1966) „ალ. ბარამიძე ერთ სიტყვასაც აღარ ამბობს ჯვარის მონასტრის მემკვიდრის გიორგი პანამიხაილის ცნობაზე, ისევე, როგორც არც კი ახსენებს პროფ. ალ. ცაგარლისა და მთე-

ლი რიგი სხვა ავტორების მოსაზრებებს რუსთველის იერუსალიმში ყოფნაზე“ (მნათობი, 1968, № 5, გვ. 130). ნამდვილად კი დასახელებულ ნაშრომში 30 და 31-ე გვერდებზე იკითხება (მოგვყავს ტექსტი მთლიანად):

„აღსანიშნავია შემდეგი გარემოება: 1905 წელს იერუსალიმში გამოქვეყნდა ბერძნულ ენაზე კრებული „ახალი სიონი“ (ტომი მეორე), ამ ტომში მოთავსებულია ბერძენი ისტორიკოსის გიორგი პანამის ნარკვევი ჯვარის მონასტერზე. ეს ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ ჯვარის მონასტრის შესაკეთებლად თამარ მეფის დავალებით 1192 წელს იერუსალიმს ეწვიათ გამოჩენილი პოეტი შოთა რუსთველი (С. Лосев, О могиле Шота Руставели «Вечерний Тбилиси», 17.VI.60 г.; И. Стовбун, О Крестном монастыре в Иерусалиме, портрете и могиле Шота Руставели, «Вечерний Тбилиси», 9.VI.65 г.).

ამ ცნობას ემყარება რ. ჟანენის მონათხრობიც, თამარ მეფემ იერუსალიმში გააგზავნა სახელგანთქმული პოეტი რუსთველი და გაატანა ძვირფასი ძღვენი წმიდა-ჯვრის ეკლესიის გასამშვენებლად“ (რ. ჟანენ, ქართველები იერუსალიმში. თარგმანი ფრანგულიდან, სტამბოლი, 1921, გვ. 40). დამოწმებული ცნობა უადრესად მნიშვნელოვანია. ძნელია იმის დაშვება, რომ ბერძენმა ისტორიკოსმა განზრახ მოიგონა ან საგანგებოდ შეთქვა ეს ფაქტი. სამწუხაროდ, ავტორი არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ რას ემყარება ცნობა შოთა რუსთველის იერუსალიმში ყოფნის თაობაზე. ეს ცნობა ამოკითხულია ძველი სამონასტრო მატრიანდან, თუ მისი წყაროა მონასტერში შემონახული გადმოცემა. ჯერჯერობით ჩვენ არ ვიცნობთ პირველწყაროს. რომ მის ავტარგვანობაში გავერკვეთ. ამიტომაც დიდი სიფრთხილე გვმართებს, კატეგორიული ხასიათის დასკვნის გამოტანას უნდა მოვიერიდოთ!“

როგორც მკითხველი ხედავს, ერთი სიტყვა კი არა, ძალიან ბევრიც ყოფილა თქმული დასმული საკითხის თაობაზე. მაშ. რა ჰქვია პ. რატიანის ასეთ საქციელს? ორში ერთი: ან. პ. რატიანი გულდასმით არ კითხულობს სამეცნიერო ლიტერატურას, მათ შორის ისეთსაც, რომელსაც იმოწმებს, ანდა მკვლევარს შეგნებულად შეცდომაში შეჰყავს მკითხველი. არა გვგონია, ან ერთი ეკადრებოდეს პროფესიონალ მკვლევარს, ან მეორე. დასკვნის გამოტანა მკითხველისათვის მიგვიჩნდება.

პ. რატიანის „პასუხში“ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ჩენი „მრუტევებელი მეთოდოლოგიური შეცდომების“ მხილებას. ეს „მეცდომები“ იმით ყოფილა გამოწვეული, რომ თურმე ჩვენ ვიმყოფებით ნიკო მარის ძლიერი გავლენის ქვეშ (ცისკარი, 1969, № 12, გვ. 124—

127). ამიტომაც ავტორები, — წერს პ. რატიანი, — დაბეჯითებით უსვამენ ხაზს ძველი სვინაქსარებისა და ალაპების განსაკუთრებულ მნიშვნელობას“ (იქვე, გვ. 126).

აფერუმ, ბარაქალა, ბარაქალა, შუასაუკუნეების ისტორიკოსო! რა ადვილად ემიჯნებით და უგებთ ანდერძს საისტორიო პირველწყაროებს! რაც მართალია, მართალია, ჩვენ დიდ მნიშვნელობას ვანიჭებთ სვინაქსარებსა და საადაპო წიგნებს (და არა ალაპებს, როგორც მოგვაწერს პ. რატიანი), ვითარცა საისტორიო და სალიტერატურო პირველხარისხოვან წყაროებს (თუმცა ყოველთვის კრიტიკულად ვსწავლობთ მათ).

ალარაფერს ვამბობთ იმაზე, თუ როგორ უდიერად ეპყრობა პ. რატიანი ქართული კულტურის გამოჩენილ მკვლევარს, აკადემიკოს ნიკო მარს. მიუხედავად დიდი და მძიმე შეცდომებისა, რომლებიც აქვს შარს როგორც საკუთრივ ენათმეცნიერულ, ისე საზოგადოდ ფილოლოგიურ თუ სხვა დარგის ნაშრომებში, მაინც უდავოა და დიდად ფასეული მისი ღვაწლი ქართული კულტურის მეცნიერულად შესწავლის საქმეში. ჩვენი დიდი მეცნიერის აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ (იქნებ პ. რატიანი არც ივანე ჯავახიშვილის ავტორიტეტს სცნობს?), „თავისი სამაგალითო ენერგიით, დაუღალავი შრომის უნარითა და აღფრთოვანებული მუშაობის სიუაქიზით, პროფ. ნ. მარმა ქართული და სომხური ფილოლოგიის დონე ერთბაშად იმ სიმაღლემდე აიყვანა, რომელზედაც დასაკლებთ ევოპის თანამედროვე ფილოლოგიაა“. ამას წერდა ივანე ჯავახიშვილი 1937 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში (ქართული და კავკასიური ენების თვალაპირილი ბუნება და ნათესაობა, გვ. 10. კურსივი ავტორისაა). სხვათა შორის, იმავე წიგნში ივანე ჯავახიშვილი ეხება ნ. მარის 1910 წელს გამოცემულ ერთ რუსთველოლოგიურ მონოგრაფიას და შენიშნავს, რომ იგი არის „მშვენიერი გამოკვლევა“. რომელიც რუსთველის, სულისკვეთებისა და მსოფლმხედველობის საუკეთესო გამომქლავნებულად უნდა იქნეს მიჩნეული (იქვე, გვ. 10). ვეფხისტყაოსნისადმი მიძღვნილ სპეციალურ ნაშრომშიც ივ. ჯავახიშვილი ამბობს: „ვეფხისტყაოსნის გენიოსი ავტორის მსოფლმხედველობისა, მიზნისა და პოეტურ. მრწამსის შესახებ პირველი მშვენიერად დაწერილი მონოგრაფია აკად. ნ. მარის კალამს ეკუთვნის. მისმა ამ გამოკვლევამ ვეფხისტყაოსნის შესწავლის ახალი ხანა შექმნა“ (შოთა რუსთაველის 750 წლისთავის ზეიმის გამო, კრ. ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები 1956. გვ. 10).

ვერც ნ. მარის ლანძღვით მოიხვეჭს პ. რატიანი რაიმე მიეცნიერულ კაპიტალს.

ამით ვამთავრებთ იძულებითს პასუხს და საზოგადოდ ყოველგვარ კამათს პ. რატინთან. სამწუხაროდ მიგვაჩნია, რომ მკვლევარმა არ მოისურვა საჯაროდ განხილულიყო მისი ნაშრომი სპეციალისტთა წრეში. წერილობითი „დისკუსია“ კი სათავეშივე მცდარი, უნიადაგო პრობლემის გარშემო ძალზე გაჭიანურდა.

1970

„მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა“

აკადემიკოს შალვა ნუცუბიძის შრომების VII ტომი დაეთმო მის უმთავრეს რუსთველოლოგიურ გამოკვლევას — „რუსთაველის შემოქმედება“; რომელიც 1958 წელს გამოქვეყნდა რუსულ ენაზე¹. შ. ნუცუბიძე ბევრს შრომობდა რუსთველოლოგიურ საკითხებზე ამის შემდეგაც. წინამდებარე მონოგრაფიაში შეჯამებულია ავტორის ნაფიქრ-ნააზრები. ამდენად, ეს გამოცემა ნამდვილად გამოხატავს მის რუსთველოლოგიურ კრედოს. ოღონდ შ. ნუცუბიძე კვლავაც ინტენსიურად განაგრძობდა რუსთველოლოგიურ კვლევა-ძიებას და არა ერთი და ორი ახალი ნაშრომი გამოაქვეყნა. ამ ნაშრომებში, ერთი მხრივ, განვითარებულია ავტორისეული მონოგრაფიის კონცეფციები (ზოგი რამ შესწორებული და დაზუსტებულია), მეორე მხრივ კი წამოყენებულია პრინციპული მნიშვნელობის ახალი შეხედულებანი ამა თუ იმ საინტელ საკითხზე.

შ. ნუცუბიძის მერმინდელ ინტენსიურ კვლევა-ძიებას უთუოდ ხელი შეუწყო ორმა გარემოებამ — ქართველ მეცნიერთა ჩვეულის (ა. შანიძის, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის შემადგენლობით) 1960 წლის იერუსალიმური ექსპედიციის შედეგებმა და რუსთველის დაბადების 800 წლისთავის იუბილემ (აღინიშნა 1966 წელს).

სამწუხაროდ, შ. ნუცუბიძის თხზულებათა კრებულში აი მოსტახდა მისი ახალი რუსთველოლოგიური ნაშრომების შეტანა. მრავალთაგან აქ დავასახელებ შ. ნუცუბიძის მიერ 1959—1968 წლების მანძილზე დაბეჭდილ იმ ნარკვევებს, რომელთაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მკვლევრის რუსთველოლოგიურ შეხედულებათა განვითარებისათვის:

¹ იმ წიგნის რედაქტორობა, ავტორის სურვილის თანხმად, ჩვენ დაგვეჯდა. დაბეჭდილი წიგნის ერთი ცალი შ. ნუცუბიძემ ჩვენ ვეისახსოვრა ლაკონური წარწერით: „ჩემს უბაღლო რედაქტორს პროფ. ალ. ზარამიძეს ავტორისაგან. 5.2.59, თბილისი“.

1. რუსთაველის ცხოვრების მეორე ნახევარი და იერუსალიმის სემინარიო ექსპედიცია. თბილისი, 1961, 42 გვ.

2. მანიქველოზა საქართველოში და რუსთაველის შემოქმედება (ყურნ. „მნათობი“, 1962, № 10, გვ. 131—139).

3. კიდევ ერთხელ ჭვრის მონასტრის მხატვრობისათვის (ყურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1963, № 9, გვ. 22—28).

4. ვეფხისტყაოსნის ზოგიერთი საკითხისათვის (ყურნ. „ციცკარი“, 1965, № 2, გვ. 124—137).

5. რუსთაველი და რენესანსის ფარგლების პრობლემა (ყურნ. „ციცკარი“, 1965, № 8, გვ. 133—134).

6. რუსთაველი და ქართული მოაზროვნენი (ყურნ. „მნათობი“, 1965, № 10, გვ. 103—115).

7. მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა (ყურნ. „ციცკარი“, 1966, № 5, გვ. 97—107).

8. აზრი და საუკუნე (გაზ. „კომუნისტი“, 28.9.66).

9. ვეფხისტყაოსნის ერთი გამოცემის გამო (ყურნ. „მნათობი“, 1968, № 11, გვ. 133—140).

10. აღსარება-ანდერძი (ჩვენი პუბლიკაცია, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 5.9.69; აგრეთვე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, V, 1971, გვ. 313—383; იგივე რუსულად, ხარკვევები..., VI, 1975, გვ. 94—100).

დასახელებული ნაშრომებიდან დიდ ინტერესს იწვევენ ისინი, რომლებიც, უწინარეს ყოვლისა, მიზნად ისახავენ ვეფხისტყაოსნის ტექსტოლოგიური პრობლემის (პოემის სიუჟეტური შედგენილობის) ახლებურად გარკვევას. თავის მხრივ, ტექსტოლოგიურ პრობლემატიკას მკვლევარი უშუალოდ უკავშირებს შოთა რუსთაველის იდეურ-მხატვრული ჩანაფიქრისა და მსოფლმხედველობის საკითხებს.

როგორც ცნობილია, შ. ნუცუბიძე თავის მონოგრაფიაში „რუსთაველის შემოქმედება“ იმ აზრს ავითარებს, რომ ვეფხისტყაოსანში ორი ტექსტობრივი პლასტაა მოქცეული. მკვლევრის მოსაზრებათა თანახმად, რუსთაველის პოემის ძირითადი (პირველადი) ტექსტი გამსწვალულია პანთეისტური მატერიალიზმის სულისკვეთებით. სწორედ პროგრესული აზროვნებისათვის დაისაჯა დიდი პოეტი და საქართველოდან გააძევესო (ან იძულებული გახადეს გარდახვეწილიყო). სამომბლოდან გარდახვეწილ რუსთაველს თავშესაფარი უპოვია იერუსალიმის ჭვარის მონასტერში. გზაში თუ მონასტერში, ახალი ინტელექტუალური-მორალური ვითარების პირობებში, პოეტს გადაუკითხავსო თავისი პოემა და შიგ ჩაურთავსო პანთეისტური მატერიალიზმის იდეებისათვის შეუფერებელი, ქრისტიანულ-სარწმუნოებრივი განწყობილების გამომხატველი რიგი სტროფები. ასე შეიქმნა ვეფხისტყაოსნის მე-

ორე რედაქცია, რომელიც შეიცავს პოემის ორ პლასტს, ძველსა და ახალს. მეორე პლასტის ტექსტი ავტორისეული ჩანართებიან (ავტორისეული ინტერპოლაციები). ავტორისეულ ინტერპოლაციად თვლის მკვლევარი. მაგალითად, პროლოგის მეორე სტროფს, რომლითაც პოეტი მიმართავს ღმერთს:

ჰე, ღმერთო ერთო, შენ შექმენ სახე ყოვლისა ტანისა,
შენ დამიფარე, ძლევა მეც დათრგუნვად მე სატანისა,
მომეც მიჯნურთა სერგილო, სიკვდილმდე გასატანისა,
ცოდვთა შესუბუქება, მუნ თანა წასატანისა.

ამ აღრინდელ მოსაზრებას შ. ნუცუბიძე აფართოებს და აღრმავებს მერმინდელ ნაშრომებში. მისი აწინდელი შეხედულებით, შოთა რუსთველს თვითონ გაუგრძელებია და გაუსრულებია ვეფხისტყაოსნის ამბავი, დაუმთავრებია პოემის სიუჟეტი მთავარი პერსონაჟების აღსასრულით. შ. ნუცუბიძე უარყოფს ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებათა საკითხის ტრადიციულ გაგებას. მისი ფიქრით, ის, რასაც ძველად გაგრძელება ეწოდებოდა, ნამდვილად არის პოემის შინაარსის ლოგიკური განვითარება, კომპოზიციურად და მსოფლმხედველობრივად მისი ბუნებრივი დასასრული. ასე ესახება შ. ნუცუბიძეს მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა. მკვლევარი საერთოდ დიდად აფასებს ვეფხისტყაოსნის ე. წ. ვარიანტებიან გამოცემას². (ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით რომ დაიბეჭდა 1966 წელს), მაგრამო. შენიშნავს, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენას „პოეტური წაკითხვაც“ ესაქირობაო. თითქოს გენიალური პოემის ეს „პოეტური წაკითხვა“ ადასტურებს, რომ, „რუსთველის მიზანი იყო ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტი მიეყვანა გმირთა სიკვდილამდე“³ „გაგძელებათა“ მიხედვით, წუთისოფელს ყველაზე გვიან გამოესალმა ფრიდონი. შ. ნუცუბიძის ვარაუდით, ასეთი იყო რუსთველის ჩანაფიქრი: „ფრიდონი რუსთაველის გმირების საერთო მეგობარი იყო და მას უნდა დაეგვირგვინებინა მათი ამქვეყნიდან გასვლის ამბავი. ამიტომაც ფრიდონის სიკვდილის შემდეგ პოემა უნდა დასრულებულიყო და აი აქ არის მოთავსებული 2121-ე სტროფის სახით მეორე სამიჯნურო სტროფი — „ვასრულდა მათი ამბავი ვითა სიზმარი ღამისა“⁴, სხვაგანაც მკვლევარი გადაჭრით ამბობს: „მეორე სტროფის მეორე ნახევარში რუსთაველი

² შ. ნუცუბიძე, ვეფხისტყაოსნის ერთი გამოცემის გამო (ყურ. „მნათობი“, 1968, № 11, გვ. 133—140).

³ შ. ნუცუბიძე, მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა (ყურ. „ცისკარი“, 1966, № 5, გვ. 99).

⁴ იქვე, გვ. 105, „გაგრძელებათა“ სტროფების ნუმერაცია გულისხმობს ლიტერატურის ინსტიტუტის გამოცემას (— ვეფხისტყაოსნის, ჩანართი და დანართი ტექსტებით. გამოსაცემად დაამზადა სოლ. ყუბანეიშვილმა, თბილისი, 1956).

ყოველი ორაზროვნების გარეშე გვეუბნება, რომ მისი მიზანია გაყვეს ვეფხისტყაოსნის გმირებს ცხოვრების დასასრულამდე. მაშასადამე, აქ არავითარ გაგრძელებაზე ან გამგრძელებლებზე არ შეიძლება იყოს ლაპარაკი⁵, მთლიანი ვეფხისტყაოსნის იდეას შ. ნუცუბიძე აფუძნებს რუსთველის მსოფლმხედველობის მისეული გაგების თვალსაზრისზე. პოემის რიგი სტროფების მიხედვით (შ. ნუცუბიძის კონცეფციით ეს სტროფები ავტორჩანართებია) წუთისოფელი ბუნთალა და გაუტანელი („ვაჰ, სოფელო... ყოველი შენი მონდობილი ნიადაგმცა ჩემებრ ტირსა“, „ნახეთ სიმუხთლე ჟამისა“...). მკვლევრის მსჯელობის თანახმად, „ვეფხისტყაოსანი მაშინაა სრული, თუ ბრძოლით მოპოვებულ ბედნიერებას მოჰყვება სიავე, რასაც განაგებს „სიმუხთლე ჟამისა“⁶. თავის ნარკვევს შ. ნუცუბიძე ხურავს შემდეგი კატეგორიული დასკვნით: „ვეფხისტყაოსნის ბედნიერების აღმავლობის შეჩერება ეწინააღმდეგება რუსთაველის მსოფლგაგებას და იგი შეიძლება გათავდეს მხოლოდ იქ, სადაც ძალაში შედის სიმუხთლე ჟამისა“ (გვ. 107). ავტორის სიტყვით, მისი ახალი კონცეფცია მთლიანი ვეფხისტყაოსნის თაობაზე „ურყვია“ (იქვე, გვ. 105), თუმცა მცხობიერული გუნება უკარნახებს მას სიფრთხილე ირჩიოს და საგანგებოდ შენიშნოს: „რა თქმა უნდა, მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა არაა დღეს-ხვალ გადასაწყვეტი ამოცანა. ის დიდ დაკვირვებასა და შრომას მოითხოვს“ (იქვე, გვ. 106), ამას წერდა მკვლევარი 1966 წლის ნაშრომში. 1968 წელს გამოქვეყნებულ ნარკვევშიც იგივე აზრია ხაზგასმული: „ვეცადე ფილოლოგიურ-გრამატიკულ დიდი სპეციალისტებისათვის პოეტურ წაკითხვაზე დამყარებული ზოგიერთი დაკვირვება მიმეწოდებინა, რადგან საქმე მაინც პოეტურ ნაწარმოებთან გვაქვს“⁷. აღნიშნულის მიუხედავად, შ. ნუცუბიძეს მართლაც ურყევად სწამდა მოსაზრება ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის მთლიანობაზე.

ამრიგად, შ. ნუცუბიძის შეხედულების მიხედვით, უნდა გვქონდეს ვეფხისტყაოსნის ორი რედაქცია: ერთი მოკლე, რომელიც საქართველოში დაიწერა⁸, მეორე — უფრო ვრცელი, მოიცავს „ჩვენურთ ამბავს“ (უკეთ, „მიჯნურთ ამბის“ დასასრულს). მეორე რედაქცია მომზადდა იერუსალიმში, ჯვარის მონასტერში⁹. „თუ სადმე ეს წიგნი (ე. ი. ვეფხისტყაოსნის სრული რედაქცია, — ა. ბ.) გადარჩენილა, — წერს შ. ნუცუბიძე, — ეს იქნება პოეტის საფლავში. თუ როდისმე იქამდე მივალწიეთ“¹⁰.

5 ვეფხისტყაოსნის ერთი გამოცემის გამო, გვ. 134.

6 მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა, გვ. 103.

7 ვეფხისტყაოსნის ერთი გამოცემის გამო, გვ. 140.

8 რუსთველის ცხოვრების მეორე ნახევარი..., გვ. 35.

9 იქვე, გვ. 29.

10 ვეფხისტყაოსნის ზოგიერთი საკითხისათვის, გვ. 131.

მკვლევრის ვარაუდით, შოთა რუსთველი გარდაიცვალა იერუსალიმში და დასაფლავებულია ჯვარის მონასტერში¹¹.

შ. ნუცუბიძემ შეარჩია „მთლიანი ვეფხისტყაოსნის“ დასასრული და გადათარგმნა რუსულ ენაზე. შეარჩია იმიტომ ვამბობთ, რომ მკვლევრის მოსაზრებით, მთლიანად ვეფხისტყაოსანში ნაგარაუდევია ინტერპოლაციური ტექსტის პლასტი. იგი წერს: „ავთანდილს — პირველი ანდერძის ავტორს — სიკვდილის წინ მეორე ანდერძი უნდა დაეწერა. ამის გამო ინტერპოლატორ-გადამწერლებმა მას მესამე ანდერძიც დააწერიეს, რაც, ცხადია, შეცდომა იყო. რადგან ანდერძი ამ ქვეყანაზე ერთია, როგორც სიკვდილი“¹². „მთლიანი ვეფხისტყაოსნის“ რუსული თარგმანის ტექსტი შ. ნუცუბიძემ ჩვენ გადმოგვცა და გვთხოვა მასი გამოცემისათვის ზრუნვა. ჩვენც სერგი სერებრიაკოვის დახმარებით გავამზადეთ იგი გამოსაცემად და დაეურთეთ მას ნუცუბიძისეული თარგმანის სხვადასხვა გამოცემის განსხვავებული წაკითხვები. ამრიგად, ავტორის ანდერძის შესაბამისად, სასტამბოდ გავმართეთ მთლიანი ვეფხისტყაოსნის თარგმანის, ასე ვთქვათ, აკადემიური გამოცემის ტექსტი. ვფიქრობთ, ჩვენი ზნეობრივი მოვალეობაა შევეასრულოთ გამოჩენილი რუსთველოლოგისა და შესანიშნავი მთარგმნელის ნება და მკითხველს მივაწოდოთ ვეფხისტყაოსნის თარგმანის ტექსტი ისე, როგორც ეს ჩაფიქრებული ჰქონდა მკვლევარს თავისი სიცოცხლის მიწურულში¹³.

1983

რუსთველოლოგიური შინაშინაობი

(„ქალისა“ და „ღიათის“ მინოვნელოგათა გაგებისათვის)

მდებრობითი სქესის ადამიანის აღსანიშნავად ვეფხისტყაოსანში იხმარება სიტყვა-ტერმინი ღიაცი და ქალი.

ზოგჯერ ღიაცი ნიშნავს საზოგადოდ ქალს. ნესტანის სიტყვებია — „ხამს ღიაცი ღიაცურად“ (592,1). იგივე ნესტანი ერთხელ უსაყვედურებდა თავის თავს (524,4): „ღიაცურად რად მოვლორდი?“ ე. ი.

¹¹ რუსთველის ცხოვრების მეორე ნახევარი..., გვ. 35—36.

¹² მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა, გვ. 105.

¹³ ნუცუბიძისეული მთლიანი ვეფხისტყაოსანი 2006 სტროფისაგან შედგება. შედარებისათვის საკმარისი იქნება თუ აღვნიშნავთ, რომ ვახტანგისეულ ვეფხისტყაოსანში 1587 სტროფია. ამდენივეა პოემის მეორე საიუბილეო გამოცემაში (1966 წლისა). 1937 წლის გამოცემაში 1969 სტროფია, ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის გამოცემაში — 1598.

დედაკაცურად, ქალურად რად მოვტყუვდიო. ფატმანიც ამბობს „ესე ამბავი მასთან ვთქვი დიაცურად, ხელურად“, — ქალურად ვთქვიო. ასეთივე ზოგადი მნიშვნელობისაა დიაცის რუსთველური დახასიათებანი „სჯობს სიშორე დიაცისა“ (1081,1) და „დიაცსა სამალავი არასთანა არ ეთხრობის“ (1081,4), რასაც კვერს უკრავს ავთანდილი — „თქვა: დიაცსა ვინცა უყვარს, გაექსვის და მისცემს ვულსა“ (1095,1). მართალია, დამოწმებულ სამ შემთხვევაში სიტყვა დიაცი უკავშირდება კონკრეტულად ფატმანის სახელს, რაც მის შინაარსს გარკვეული ხასიათის შეფერილობას აძლევს, რის თაობაზედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი. უთუოდ, ზოგადი მნიშვნელობისაა ცნობილი აფორიზმი (799,3): „კაცი ჯაბანი რითა სჯობს დიაცსა ქსლისა მბუქველსა“. სადაც დაპირისპირებულია ჯაბანი კაცი (მამაკაცი) და მქსოველი ქალი (დიაცი). შესაძლებელია ზოგადი მნიშვნელობით გავიგოთ აგრეთვე სიტყვა დიაცის სალანძღავად მოხმობილი მაგალითებიც. გაბოროტებული დეარჩი „როსკიპ, ბოზ დიაცს“ უწოდებს უბიწო ნესტანს (1,578,1). მსგავსი სალანძღავი ეპითეტით ამკობს ფატმანს ჩაშნიგირი (1101,1): „გამკიცხე, ბოზო დიაცო“ (მღრ. იმავე ჩაშნიგირის შენიშვნას: „არ გიშლი, დიაცო, ფერთა მი და მო კრთოლასა“, 1100,3).

ამრიგად, მოყვანილი მაგალითების მიხედვით, დიაცი უპირისპირდება მამაცს. დიაცი ნიშნავს დედაკაცს (ქალს). მამაცი—მამაკაცა. ერთჯერ ტექსტში ტერმინი დედაკაციც არის დამოწმებული. ნესტანი ამბობს (412,1): „თუცა ჰმართებს დედაკაცსა მამაციას დიღ, კრძალვა“.

აქა-იქ თანამედროვე მნიშვნელობითაა მოხმობილი ვედნისტყაოსანში სიტყვა ქალიც, სადაც იგი უპირისპირდება მამრობითი სქესის ადამიანს — ვაჟს, ყმას. ასე, მაგალითად, თინათინი რომ გამეფდა, უზომო საჩუქარი გასცა (55,4): „არ დაარჩენს ცალიერსა არ ყმასა და არცა ქალსა“. „ღმერთშაო, ამბობს ფარსადანი (508,3): „ყმა არ მოგვცა, ქალი გვივის“. ტარიელისა და ნესტანის შეუღლების გამო პოემაში ნათქვამია (1468,4): „აჰა, მიჰხედეს შესაფერნი ყმა ქალსა და ქალი ყმასა“. უთუოდ თანამედროვე მნიშვნელობითაა მოხმობილი სიტყვა ქალი შემდეგ სანიმუშო მაგალითებშიც: „თუცა ქალია, ხელმწიფედ მართ ღმრთისა დანაბადიაო“, ნათქვამია თინათინზე (39,1). ფარსადან მეფეც თავის მხრივ ამბობდა (476,2): „რათგან ქალია სამეფოდ ჩვენგანვე სახელდებულიო“. სიტყვა ქალისაგან არის ნაწარმოები ცნება ქალობა. როშაქმა შეიცნო ნესტანის ქალობა („როშაქ შეატყო ქალობა“, 1229,3).

ყოველივე აღნიშნულის მიუხედავად, ქალსა და დიაცს ვეფხისტყაოსანში აქვს განსაკუთრებული, ერთმანეთისაგან განსხვავებული სპეციფიკური მნიშვნელობა. ამას საგანგებო ყურადღება მიაქცია

ივანე ჯავახიშვილმა. იგი წერს: „Во всей поэме (Вепхисткаосани, — А. Б.) проглядывает исключительно почтительное отношение автора к женщине. С этой точки зрения достойно внимания, что он употребляет два слова „кали“ и „диацц“ из которых второе означает в его устах „женщина“, а первое может быть передано лишь приблизительно словом „дама“ (Личность и мировоззрение. გაზეთი „Известия“, 17.3.1937; ივ. ჯავახიშვილი ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1956, გვ. 15).

აკად. ივანე ჯავახიშვილის მოსაზრებას სჭირდება ერთგვარი კონკრეტოვი. სწორია, რომ რუსთველის ენაზე დიაცი შეესატყვისება რუსულის „женщина“ სხვათა შორის, ასე ფიქრობდა ნიკო მარიც: „დიაცი—женщина, букв. „самка человек“ (Из пиренейской Гурии, Тб., 1927, с. 45). რაც შეეხება სიტყვა ქალს, ამის შესატყვისად „дама“ არ გამოდგება (თუმცა ისიც სათქმელია, რომ დიდი მეცნიერი საგანგებოდ შენიშნავს „მხოლოდ დაახლოებით“). საქმე ისაა, რომ „дама“-ს ჩვეულებრივი ვანმარტება ასეთია (ვიმოწმებთ დ. უშაკოვის ცნობილ განმარტებითს ლექსიკონს, ისევეა რეგოვის ლექსიკონშიც): „Дама (фр. dame) в буржуазно-дворянском обществе — женщина по внешнему виду принадлежащая к состоятельному или интеллигентному кругу; // Замужняя женщина, в отличие от барышни“.

ზაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ „დამა“ (барыня, сударыня) ითქმის ქმრიან, ოჯახიან ქალზე (მანდილოსანზე), ქალიშვილი კი გაუთხოვარი ქალია, რუსულად — барышня ან девушка (ფრანგულად — demoiselle, mademoiselle).

მიხეილ ქაბაშვილისა და ალექსი ჭინჭარაულის რედაქციით გამოცემული ვეფხისტყაოსნის სიმფონიის (თბილისი, 1973) მიხედვით, პოემაში (ინდო-ხატელთა ამბის ჩათვლით) ქალობით არიან მოხსენიებული — ნესტანი (65-ჯერ), თინათინი (23-ჯერ), ასმათი (55-ჯერ). ამათ გარდა, ქალი ეწოდება ვიღაც ზანგს, თითქოს დავარის მოახლეს, რომელმაც გვემულ ნესტანს თანაგრძნობა გაუწია, თუმცა მას ვერა არგო რა („ქალმან შავმან ვერა არგო, ვერცა წყლულნი დაუშუშნა“ (579,4).

დიაცი 20-ჯერ გვხვდება პოემაში. აქ ის ნიშნავს ან საზოგადოდ დედაკაცს (ქალს), ან გარკვეულად ქმრიან, ოჯახიან, გათხოვილ ქალს. კერძოდ, დიაცად 11-ჯერ მოხსენიებულია ფატმანი, ერთხელ — დულარდუხტი („დულარდუხტ არის დიაცი“, 1221,1). მართალია, პოემაში პირდაპირ არ არის აღნიშნული, რომ დულარდუხტი განათხოვარია,

¹ ეს გარემოება სწორადაა აღნიშნული „მიწნურთმეტყველებაში“ (პარიზი, 1974/1975, გვ. 225).

იგი მეფე-რეგენტის როლს ასრულებს, ობლად დარჩენილ ძმისწულებს ზრდის (დავარის მსგავსად) და ყმაწვილქალი არ უნდა იყოს

მოხმობილი მასალებიდან ირკვევა, რომ ვეფხისტყაოსნის კვალობაზე ქალი, ჩვეულებრივ, მიესადაგება ახალგაზრდა, გაუთხოვარ ასულს (რუსულად რომ შეესატყვისება *барышня, девушка*), ხოლო დიაცი ოჯახიანი, გათხოვილი ქალია, მანდილოსანი (რუსულად *женщина, дама*)².

ჩვენს ლექსიკონებში საანალიზო სიტყვების სხვადასხვაგვარი და ზოგჯერ შეუფერებელი ახსნა დასტურდება. სულხან-საბა ორბელიანით, — დიაცი დედაკაცია. ხოლო კაცს იგი ურთავს საგანგებო კომენტარს: „კაცი ზოგად ყოვლთა ეწოდების; ესე კაცი განიყოფების მამაცად და დიაცად, რომელ არს მამაკაცი და დედაკაცი... სიბერემდე ძესა ვაჟი და ასულსა ქალი ეწოდების“. თავის მხრივ ქალზე ნათქვამია — „დიაცი ჩჩვილით ბებრადმდე ქალი არს“ (დამოწმებულია „გამოსლვათა“, 1,16). საბას ეს განმარტება ვეფხისტყაოსნისათვის არ გამოდგება. ვახტანგ VI „თარგმანით“ — „დიაცი დედაკაცია“. თეიმურაზ ბატონიშვილიც იმასვე ამბობს 1092-ე სტროფის დიაცის გამო („ისი დიაცი აქა ზის“), მაგრამ მეორეგან (1098,3—„დიაცსა წყენა შეატყო“) ამბობს: „დიაცი — დ ა მ ა, დედაკაცი“. რუსულისა და ფრანგულის მცოდნე თეიმურაზ ბატონიშვილისათვის, მასასადამე, სწორედ დიაცია დამა, გათხოვილი ქალი, მანდილოსანი (და არა ქალიშვილი). საყურადღებოა, რომ ვახტანგსაც და თეიმურაზსაც დიაცის განმარტებისას მხედველობაში ჰყავთ ფაქტმანი.

ახალი დროის ლექსიკოგრაფებისათვის დიაცი, რა თქმა უნდა, ზოგადად დედაკაცს ნიშნავს, მაგრამ მხედველობაში არ არის მიღებული მისი სპეციფიკური მნიშვნელობა ვეფხისტყაოსანში. გაუგებრობაა ნიკო ჩუბინაშვილის განმარტება — „დიაცი გლეხის დედაკაცი“, თუმცა იმოწმებს ვეფხისტყაოსნის სტროფებს³.

არც ერთი ლექსიკოგრაფი, არც ძველი და არც ახალი, არ გვაწვდის ვეფხისტყაოსნის ქალის განმარტებას. ცხადია, მათ ეს სიტყვა ესმით ჩვეულებრივი, თანამედროვე მნიშვნელობით. ოღონდ სწორ მნიშვნეებელ ახსნას გვთავაზობს ქართული ენის დიდი განმარტებითა ლექსიკონი: „ქ ა ლ ი დედრობითი სქესის ადამიანი, დედაკაცი; ასაკში შესული, გასათხოვარი დედრობითი სქესის ადამიანი“. დამოწმებულია მეორე მნიშვნელობაც: შვილი დედრობითი სქესისა—ასული“ (მითითებულია ვეფხისტყაოსანზე—„შენი ქალი არად მინდა“). ერ-

² ესეც სწორადაა შენიშნული დამოწმებულ ნაშრომში (გვ. 282).

³ სწორია დავით ჩუბინაშვილის განმარტება: დიაცი — დედაკაცი, *женщина, дама* (მითითებულია ვეფხისტყაოსანზე — 1093, I: „თქვა: დიაცსა ვინცა უყვარს“).

თი სიტყვით, ქართულ განმარტებითს ლექსიკონში სწორი ახსნა-მინიშნებანია, მაგრამ ვეფხისტყაოსნის სპეციფიკური ვითარება გაუთვალისწინებელია⁴.

ვასკენით: ვეფხისტყაოსნის დიაცი არსებითად (სპეციფიკურად) ნიშნავს გათხოვილ დედაკაცს, დიასახლისს, მანდილოსანს; ქალი კი — გაუთხოვარ ასულს, ქალიშვილს, ქალწულს.

როგორც უკვე შევნიშნეთ, ეს საკითხი პრინციპული ასპექტით სწორადაა ახსნილი „მიჯნურთმეტყველებაში“. ოღონდ ავტორისეული თვალსაზრისით, დიაცზე თქმული შეეხება მხოლოდ ქალაქელ ქალს. ვაჟართა წრის წარმომადგენელს. დიაცი ვეფხისტყაოსნის კვალობაზე „ორგვარი მოდგმისაა“, არისტოკრატიული და ვაჭრული საზოგადოებრიობისაო. შრომაში ვკითხულობთ: „არისტოკრატ დედაკაცს, დიაცს სიყვარული აქვს წმინდა, აღმატებული გრძნობა; ხოლო ქალაქის დედაკაცს (ფატმანს) აქვს ხორციელი, ცვალებადობითი ეროტიკული გრძნობა“ (გვ. 323, კურსივი ჩემია, ა. ბ.). რამდენადაც დიაცი საგანგებოდ გათხოვილ ქალს გულისხმობს საზოგადოდ, ვეფხისტყაოსნის ან.ღლებული სიყვარული (სიყვარული ნეტანისა და თინათინისა) შეუძლებელია მოვნათლოთ დიაცურ, წმინდა სიყვარულად; პოემით, წმინდა, უმანკო სიყვარული მხოლოდ გაუთხოვარ, ქალწული ქალის გულში პოულობს თავის სამკვიდრებელს. დიაცურა სიყვარული ფატმანის სიყვარულია (თუმცა „მიჯნურთმეტყველების“ ავტორის სიტყვით, თითქო „ფატმანის სიყვარული წმინდა სიყვარულამდე არის აყვანილი“, გვ. 366).

ჩვენი ნარკვევით მიღებული შედეგი საშუალებას გვაძლევს ზუსტად გავიაზროთ ვეფხისტყაოსნით გამოხატული სიყვარულის ორა, რადიკალურად განსხვავებული სახეობა: რუსთველური ამაღლებული, იდეალიზებული სიყვარული (ნესტანისა და თინათინის სიყვარული), ჰირველი და განუმეორებელი, ქალწულებრივი, უბიწო, უმანკო, წმინდა სიყვარული; მეორე — ქმრიანი, ქმარშვილიანი ქალის, დიაცის (ფატმანის) სიყვარულია (დღეს რომ ერთი უნდის, ხვალე სხვა), მდაბიო, დიაცური სიყვარული. გამოთქმა „დიაცური სიყვარული“ ჩვენ შემოვიღეთ. შესაძლებელია ზოგ ვინმეს ის „ყურს სჭრის“, მაგრამ ზუსტად კი გვიხასიათებს რუსთველის მიერ დაგმობილი მდაბიო, ეროტიკული სიყვარულის არსს⁵.

1937

⁴ სწორია დავით ჩუბინაშვილის განმარტების ერთი ნაწილი: ქალი — *дочь*, *девица*, მაგრამ მცდარია იქვე მოხმობილი მეორე მნიშვნელობა — (რამდენადაც საქმე შეეხება ვეფხისტყაოსანს).

⁵ ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი, თბ., 1975, გვ. 177; მისივე, ვეფხისტყაოსნის ერთი ახლებური წაკითხვის გამო („მნათობი“, 1984, № 2; ნარკვევები..., VIII, 1985).

როგორც ცნობილია, ვეფხისტყაოსნის პირველ ბეჭდურ გამოცემას ახლავს სწავლული გამოცემლის, ვახტანგ მეექვსის, ვრცელი „თარგმანი“ („თარგმანი წიგნისა ამის ვეფხისტყაოსნისა, თქმული ბატონიშვილის გამგებელის პატრონის ვახტანგისა“). ტერმინი თარგმანი ამ შემთხვევაში ნიშნავს განმარტებას, კომენტარს. განმარტება იწყება პირველი სტროფიდან („რომელმან შექმნა სამყარო“.). უკანასკნელად განმარტებულია 1559-ე სტროფი (1937 წლის საიუბილეო გამოცემით 1570-ე სტროფი). ერთი შეხედვით, განმარტებანი თითქოს მოიცავს პოემის თითქმის მთელ ტექსტს. მაგრამ შიგადაშიგ ბევრი სტროფია განუმარტებლად დატოვებული. კომენტატორი საგანგებოდ აღნიშნავს „თარგმანი მრავალი დამირჩაო“. ამას ორი გარემოებით ხსნის: „ერთად, მოუცლელობისათვის; მეორედ, გზა და რიგი გამირკვევიაო“. ესე იგი, ვახტანგის სიტყვით, მას უჩვენებია კომენტარის მეთოდები და ხერხები. „ვისცა თარგმანი გინდათ, ასეა ამისი თარგმანი. და აწ თქვენ ამ გზით თარგმნიდეთო“, მიმართავს პოემის მომავალ კომენტატორებსა და მკვლევრებს. დასასრულ, ერთგვარი იუმორით შენიშნულია: „თუცა სულ მეთარგმნა, სხვა რას იქმნოდა?“.

ვახტანგი ზოგჯერ ლექსიკოლოგიურა თვალსაზრისით უდგება ვეფხისტყაოსნის ტექსტებს, ზოგჯერ ცდილობს გაააზრიანოს და გასაგები გახადოს პოემის ბუნდოვანი ადგილები, ზოგჯერ კი იძლევა საყურადღებო ისტორიულ-ლიტერატურული თუ ისტორიულ-კულტურული ხასიათის შენიშვნებს. კომენტატორისათვის მთავარი იყო ვეფხისტყაოსნის იდეური შინაარსის გახსნა. ვახტანგი მიზნად ისახავდა გაებათილებინა ქართველი საზოგადოების კლერიკალურ-რეაქციული წრეების მძიმე ბრალდებანი რუსთველის პოემის იდეური მხარეების წინააღმდეგ. ვახტანგის კომენტარები წარმოადგენს ვეფხისტყაოსნის მღვენელთადმი გამიზნულ პირდაპირ პასუხს, რის გამოც ამ კომენტარებს თავიდან ბოლომდე გასდევს ძლიერი პოლემიკური კილო და პუბლიცისტური მგზნებარება.

„თარგმანის“ დასაწყისშივე კომენტატორი ავტორიტეტულად ამბობს: „მე ვსწერ ძმისწული მეფის გიორგისა და ძე ლევანისა, გამგებელი ქართლისა ვახტანგ წიგნსა ამას ამისთვის, (რომ) უტოლინარობითი და სოფლის ნივთთა შემსჭვალვითა სამეძაოდ სთარგმნიდენ მის რიტორისა და ბრძენ-მეცნიერისა კეთილად ნამუშავევისა სამუშაოსა მსგავსად თვალთა, რომელთა ვერა სცნობენ მცნობელნი და ჰიქასა ქვად პატიოსნად სახელსდებენ და მარგალიტთა მძივად პატივსცემენ“.

ვახტანგი გვაუწყებს, რომ ვეფხისტყაოსნის „თარგმანი“ მის დროს ჩვეულებრივი მოვლენა ყოფილა, თვითონაც უცდია ამ საქმეში თავისი

ძალღონე. აწ ესე მისმინეთ, — ამბობს კომენტატორი, — ვეფხის-
ტყაოსანი მე ასე მითარგმნია. და თუცა უწესოდ იყოს და ანუ უკეთ
სცნოთ ვინმე. თქვენცა სთარგმნეთ. მრავალთა ორთა და სამთა უთარ-
გმნია, ერთი მე ასე მივხვდი და მოთქვამს: რა ც რ უ ს თ ვ ე ლ ი ს ა ა
ი მ ა ს გ ა რ დ ა ა რ ა მ ი თ ქ ე ა მ ს რ ა. და ვინც გინდა იმან
სთარგმნეთ. სხვის ნათქვამს როგორც სთარგმნით ყველა კადარებუ,
მაგრამ ამისი უკადრისის მკადრე თავს გმობს: აწ ა ს რ ე ვ ს თ ა რ-
გ მ ნ ე, ვ ი თ ა მ ა ს მ თ ქ მ ე ლ ს ა ე თ ქ ე ა ა¹.

ვახტანგი ცდილობს გააქარწყლოს ის შეხედულება, თითქოს ვე-
ფხისტყაოსანი უზნეობას ქადაგებდა. „თუცა ვინმე ამ თარგმნისს
ამას ბრძანებს, არა ისრე არისო, მე უგბილობაში² ჩამომირთმევიანო“.
კომენტატორი იბრძვის კლერიკალური თვალსაზრისის წინააღმდეგ
ვეფხისტყაოსნის გაგების საკითხში. მისი რწმენით, რუსთველის პო-
მა არის აღმზრდელი-დამრიგებლობითი ხასიათის მქონე მხატვრუ-
ლი ნაწარმოები, რომელიც გამოხატავს ადამიანის მაღალ ზნეობრივ
იდეალებს. „რუსთველისა წიგნი სულ სასწავლებელი არისო“ (245).
„ბევრჯელ ვამბობ ყველა სასწავლო საქმეები უთქვამსო“, აქამებს თა-
ვის შეხედულებას (738). „თარგმანის“ მიხედვით, ვეფხისტყაოსანი
ზღაპრულ თემატიკაზე აგებული საერო-მხატვრული ნაწარმოებია, რო-
მელიც გვაწვავს ადამიანის ზნეობრივი ცხოვრების წესებს. „რად-
გან სამღვთო ნახა, რომ არვინ კითხულობდა:
სოფლიოს ზღაპარს უფრო წაიკითხედე, სოფ-
ლიო ზღაპარი მოიგონაო“, ამბობს და განაგრძობს: „მაგ-
რამ ასეთი ზღაპარი არ უთქვამს, რომ საცოდავი იყოს“ (32).

აქვე შევნიშნავ, რომ ასე ხსნიდნენ საერო პოეზიისადმი მიზიდუ-
ლობას იმ ეპოქის ისეთი გამოჩენილი მწერლები, როგორც იყვნენ
თეიმურაზ პირველი და არჩილი. თეიმურაზი ჩიოდა:

არვის უნდა სახარება, არცა წიგნი მოციქულთა.

თუ საღმრთო რამე მესიბრძნა, შიგ არვინ ჩაიხედავდა...

მას არვინ ისმენს, ვარჩივე სოფლისა მიდმოღებანი.

¹ თუ დამოწმებული ნაწყვეტის საერთო კონტექსტს გავითვალისწინებთ, მაშინ
ცხადი ვახდება, რომ აქ ვახტანგი ლაპარაკობს ვეფხისტყაოსნის არა სტროფულ
შედგენილობაზე არამედ ტექსტით გამოხატულ შინაარსზე, მე მხოლოდ იმას ვამბობ,
რა აზრით, რა შინაარსით რუსთველს თავისი ლექსებით გამოუთქვამსო. ზოგიერი
მკვლევრის ფიქრით კი, თითქოს ვახტანგი გვაფრთხილებს — მხოლოდ იმ ტექს-
ტებს (სტროფებს) განვმარტავ, რომლებიც ნამდვილად რუსთველს ეკუთვნისო. ერთ
დროს ამ საგანზე ცხარე კამათი გაიმართა (შდრ. კ. კეკელიძე, რუსთველიანა,
„მნათობი“, 1927, №—2, გვ. 184; პ. ინგოროყვა, რუსთველიანაზე პროფ.
კორნ. კეკელიძის წერილის გამო. „მნათობი“, 1927, №—3, გვ. 198—201).

² სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, უგბილი ნიშნავს ქიუტს
(„თვის კუთაზე დაეინებულს“).

არჩილიც აღიარებს:

საღვთო წიგნი ბევრი წახდა უყდოთა და უბუღობით,
საშაიროს ინახედენ სტავრის ბუღით, ან ნახლობით.

ვახტანგ მეექვსის შეხედულებათა თანახმად, რუსთველს სოფლიო ზღაპარი შეუთხზავს, ესე იგი, მას შეუქმნია საერო ხასიათის ნაწარმოებო. ოღონდ ამ „სოფლიო“, საერო ნაწარმოებით ალგორიულად გადმოუცია მაღალი ზნეობრივი მოძღვრება. თუ თავისი პირდაპირი შინაარსით ანუ გარეგნულად ვეფხისტყაოსანი სოფლიო ზღაპარია, შიგ ჩაქსოვილია სამღვთო და საერო სწავლანო. ჩვენ ხაზს ვუსვამთ იმას, რომ ვახტანგის განმარტებით ვეფხისტყაოსანს ჰქონია როგორც საღვთო, ისე საერო დანიშნულება, რომ იგი, საღვთო სწავლასაც აშუქებს და საერო ზნეობასაც ასახავს, ერთი სიტყვით „სამღვთოა და საეროცა“, როგორც ნათქვამია ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემის პოეტურ ბოლოსიტყვაობაში. ჩვენი შენიშვნას საჭიროება იმითაა გამოწვეული, რომ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში გატარებულია ისეთი მოსაზრება. თითქოს ვახტანგი ხაზგასმით აცხადებს, რომ ვეფხისტყაოსანი მხოლოდ საღმრთოა“, საღმრთო მიჯნურობას გულისხმობს, რომ პოეტს ის საეროდ არ უთქვამს³. თუ ასეა, მაშინ პირველნაბეჭდი ვეფხისტყაოსნის ბოლოსიტყვაობაში ვახტანგის შეხედულებათა საწინააღმდეგო თვალსაზრისი ყოფილა გატარებული და ამ გამოცემის რედაქცია მართლაც არ შეიძლება ჰკუთვნებოდა სწავლულ მეფეს. საქმის ფაქტობრივი ვითარებით არ დასტურდება წარმოდგენილი დებულების სისწორე. თავისი გარკვეული მიზანდასახულობის კვალობაზე ვახტანგი, რასაკვირველია, განსაკუთრებული მონდომებით ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ ვეფხისტყაოსანს აქვს საღვთო დანიშნულება, რომ ვეფხისტყაოსანი გამოხატავს საღვთო სწავლას, „სამღვთო მიჯნურობას“ („მიჯნურობას სამღვთოს მიჯნურობისათვის ამბობს“) და, ამასთან, საცოლქმრო სიყვარულის იდეალებსაც ასახავს.

ვახტანგი პოლემიკური გაცხარებით ეპაექრება ყველა იმათ, ვინც ფიქრობს, რომ „რუსთველის ნათქვამში სამღვთო არა ურევია რა“ და სამეძაო აზრებს ავრცელებსო (8). „რუსთველისათვის ამ წიგნის დაწერა რომ საბოზრად დაგიწამებიათ. იმას საბოზრად კი არ დაუწუწია. ბოზებიცა და მისი მღვეარიც ნამეტნავად გაულანძლავსო“ (1:94) რუსთველს ცოლქმრობის სიყვარულზე უთქვამს, არა თუ მეძაობაზედო. ამტკიცებს ვახტანგი და ტენდენციურობას სწამებს ზოგ კომენტა-

³ ვეფხისტყაოსნის პირველი გამოცემა, თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, X, 1939, გვ. 96.

ტორს: „ზოგნი, რაც კარგნი დაუწერია (რუსთველს). ამას კი არ უგდებთ ყურსა და რაც გინდათ ისე თარგმნითო“ (1475). ასევე, „მრუდათ თარგმნას“ უკუიწინებს ზოგიერთებს სხვა შემთხვევაშიც (865). საერთოდ ვახტანგის აღრესატია გაუპიროვნებელი „ზოგი ვინმე“ (მ). ვეფხისტყაოსნის მოძულე და აუგად მხსენებელი. როგორც ჩანს, ეს „ვინმეები“ იღვწოდნენ, რათა პოემისათვის სახელი გაეტკნათ მკითხველის თვალში. უეჭველია. ამ „ზოგ ვინმეში“ იგი სამღვდელთა ზირებს, კლერიკალებსა და მათ მიმდევრებს გულისხმობდა. ვახტანგი აბათილებს ვეფხისტყაოსნის „მრუდად“ გაგების თვალსაზრისს, ოღონდ უკიდურესობაში ვარდება და პოემას ერთგვარად „სამღვთო“ ნაწარმოებად ნათლავს.

აღნიშნულის მიუხედავად, ვახტანგი არამც და არამც არ უარყოფს ვეფხისტყაოსნის საერო ხასიათსა და საერო დანიშნულებას. პირიქით, მთელი „თარგმანის“ მანძილზე იგი ბეჯითად ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ვეფხისტყაოსანი სამღვთოცაა და საეროც. ვახტანგი მრავალგზის უბრუნდება ამ საკითხს და ყოველთვის ერთი და იგივე პასუხი აქვს მომარჯვებული. 209-ე სტროფის თარგმანში კომენტატორი ამბობს: „ახლა სამღვთო და საეროდ ისწავლება“. 693-ე სტროფის გამო შენიშნულია: „ეს სამღვთოთაც ითარგმნება და საეროთაც ასრე არის“. 726-ე სტროფის თარგმანში ვკითხულობთ: „სამღვთოსა და საეროშივე კარგად არის სასწავლო“. 767-ე სტროფი: „ეს სამღვთოც არის და საეროც სამღვდელთაც კარგა ითარგმნება, საეროთაც უთქვამს“. იქვე, 774-ე სტროფის გამოც კომენტატორი აღნიშნავს: „ესეც საღვთოსა და საეროზედ უთქვამსო“. ავთანდილის ანღერძის შესახებ კი საერთოდ განმარტავს (778): „აწ ამას იქით გასინჯეთ, თუ ეს ანღერძი რა კაცის სასწავლოდ, სამღვთოდ და საეროდ, როგორ თვითონ რიგით უსწავლებია“. საინტერესო ისაა, რომ 824-ე სტროფის თარგმანის დროს ვახტანგი აზოგადებს თავის შეხედულებას ვეფხისტყაოსნის ზნეობრივი მოძღვრების თაობაზე და ასკვნის: „ბევრჯელ მითქვამს, რუსთველსა სადაც პირი მოუკრავს, სამღვთო ყოფილა კარგი თუ საკაცო, ორივე დაუწერია“. აღარავითარი ეჭვი არ არის, რომ ვეფხისტყაოსანი ვახტანგს განუმარტავს, როგორც ზნეთსწავლის გადმომცემი, საღვთო და საერო დანიშნულების მხატვრული ნაწარმოები.

ამრიგად, ვახტანგის თანახმად, რუსთველმა ფართო მკითხველი ს.ზოგადოების მოთხოვნილებას შეაგუა თავისი სალიტერატურო ინტერესები, შეთხზა საერო მხატვრული ნაწარმოები, რომლის სიუჟეტი აავო სახალხო ზღაპრის („სოფლიო ზღაპრის“) თემაზე. ზღაპრულ სიუჟეტში ჩააქსოვა მაღალი ზნეობრივი („საღვთო“) იდეალები. ვახტანგის კომენტარის კვალობაზე, ვეფხისტყაოსანი ალეგორიული ენით გამოხატავს საღვთო მიჯნურობას, იგი გამოსადეგია როგორც სულიერი,

ისე ამოქალაქო ცხოვრებისათვის, ვეფხისტყაოსანი „სამღთოა და საეროცა“.

რა თქმა უნდა, ვახტანგმა ტენდენციურად განმარტა ვეფხისტყაოსნის იდეური შინაარსი. პოეტის ნათელი აზროვნება რელიგიურ-მისტიკური „თარგმანის“ საბურველში გახვია. ალევარიზმის მომიზეზებით მან არა თუ გახსნა რუსთაველის პოეტური ენა, არამედ ძალზე გააბუნდოვნა, დააბნელა. ორი აზრი არ შიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ ვახტანგის „თარგმანი“ ნაძალადეგია და ხელოვნური. ოღონდ მხედველობიდან არ უნდა გამოგვეპაროს ის გარემოება, რომ ვახტანგს ამოქმედებდა კეთილშობილური განზრახვა — დაეცვა ვეფხისტყაოსანი კლერიკალურ-რეაქციული საზოგადოების დევნისაგან, გადაერჩინა დიდებული პოემა დაღუპვისაგან, შესაძლებელი გაეხადა მისი ბეჭდური გზით გავრცელება.

ყველაფრიდან ჩანს, რომ ვახტანგი იძულებული გამხდარა თავისებურად წარემართა ვეფხისტყაოსნის „თარგმანი“. თორემ ის მაინცდამაინც დარწმუნებული არც უნდა ყოფილიყო თავისი განმარტების უცილობლობაში⁴. ამისი საბუთია კომენტატორის გამოტეხილი აღსარება: „თუ უნდა ესეც არ იყოს და ისე იყოს. თარგმანი ხომ ასრესჯობს“. ვეფხისტყაოსნის დაცვის საჭიროებას ვახტანგს უკარნახებდა სხვა არა იყოს რა მისი მაღალი საზოგადოებრივი მდგომარეობაც. იგი საგანგებოდ აცხადებს: „ღვთისა და კაცის წინ მე ასე მიჯობინებია. და ამას იქით მკითველო იკით. მე უბრალო ვიყავ და კიდევ უფრო უბრალო ვარ. ქვეყნის უფროსი ავის დამშლელი ხამს და ამად დავშვევარ“.

ვეფხისტყაოსნის დევნა უთუოდ იყო ავი და სააუგო საქმე, სწავლული მეფე თავის ზნეობრივ და პოლიტიკურ მოვალეობად თვლიდა დაეშალა ეს ავი საქმე. ამისათვის ადმინისტრაციულ ზომებს კი არ მიმართა, არამედ პოემა ბეჭდურად გამოაქვეყნა, გამოცემას დაურთო სპეციალური ახსნა-განმარტება, ამხილა კლერიკალური წრეების სიბეცე, შეეცადა დაეჩუმებინა ვეფხისტყაოსნის მტრები, ხოლო მკითხველები დაერწმუნებინა რუსთაველის მოძღვრების ზნეობრივ უზადოობაში. ამიტომაც განმაცვიფრებელია და სრულიად შეუწყნარებელი პროფ. ალ. ცაგარლის მსჯელობა ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე: „Когда при оценке поэтических произведений руководствуются полицейскими соображениями и побуждениями, тогда от подобной критики много толку ждать нельзя“⁵ არა, ალ. ცაგა-

⁴ ალ. ბარამიძე. შოთა რუსთაველი. 1958. გვ. 373—374. ამ თვალსაზრისს ავითარებს აკ. ი. შანიძე (Первопечатное издание поэмы Руставели, „Заря Востока“, 13. 6. 62).

⁵ О грамматической литературе грузинского языка. СПб., 1873, გვ. 103.

რელი უზომოდ ცდება. ვეფხისტყაოსნის დასაცავად ვახტანგს სრული-
დაც არ მიუღია პოლიციური ზომები. განთლებულმა მეფემ ახსნა-
განმარტების გზით სკადა პოემის მაღალი იდეალების გაშუქება, ლი-
ტერატურული ენით ამხილა მან ვეფხისტყაოსნის უსამართლოდ მაგი-
ნებელნი და მხოლოდდამხოლოდ ამ ენით გამოესარჩლა იგი დიდ-
ბულ პოემას. ნუთუ ეს არის პოლიციური ზომები?

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის „თარგმანის“ ხასიათი არ შეიძლება აიხსნას ავტორის მეცნიერული უმწეობით ან გულუბრყვილობით⁶. ვახტანგის „თარგმანის“ ცალმხრივი შეფასება მომდინარეობს ბროსე-ჩუბინაშვილის დროიდან. მ. ბროსე აღნიშნავდა: „ვახტანგ მეფემ დააბეჭდვინა ვეფხისტყაოსნის განმარტება, რომელიც ფრიალ უშესაბამო და უხამსიაო“⁷. დ. ჩუბინაშვილის სიტყვით კი „странно и даже неприлично было бы видеть в этом создании (Руставели) какую-то мистическую христианскую поэму“⁸.

საგულისხმო ისაა, რომ თვითონ კლერიკალები კარგად მიუხვდნენ ვახტანგს, არ დაინდევს მისი მეფური ავტორიტეტი. ნიშანში ამო-
ღვს ვეფხისტყაოსნის სწორედ მისეული გამოცემა და შეეცად-
ნენ ფიზიკურად მოეპოთ ამ გამოცემის ცალები. მთავარეპისკოპოსი ტიმოთე გაბაშვილი ხომ უშვერად უანძღავს როგორც ვეფხისტყაოს-
ნის გენალურ ავტორს, ისე მის კომენტატორს. „რუსთველი იყო მთქმელი ლექსთა ბოროტთა, რომელმან ასწავა ქართველთა სიწმინდისა წილ ბოროტი ბილწება და განრყვნა ქრისტიანობა“, — ამბობს და განავრძობს: „ხოლო უწინარეს ჩვენ და უმეცართა სამღვთოდ თარგმნეს ბოროტი ლექსი მისი“. მართალია, ტიმოთე პირდაპირ არ ასახელებს ვახტანგს, მაგრამ, ცხადია, იმას გულისხმობს.

ვეფხისტყაოსნის „თარგმნა“ ვახტანგს აკისრებინა კეთილშობი-
ლერმა მიზანდასახულობამ და ადამიანურმა დიდბუნებოვანებამ. ვახ-
ტანგმა ნამდვილად ბევრი გააყეთა იმისათვის, რათა ვეფხისტყაოსნის რექსტი ზელმისაწვდომი და გასაგები გაეხადა მკითხველი საზოგადოე-
ბისათვის. განმარტებებს ვახტანგმა ჩააქსოვა დიდი ცოდნა, დიდი სიყ-
ვარჯღი, დიდი პუბლიცისტური მგზნებარება.

რა ვუყოთ. რომ ზოგ რამეში სწავლული მეფე ცდებოდა. ვეფხის-
ტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემა მთლიანად, კერძოდ კი „თარგმან-“

⁶ ვეფხისტყაოსნის პირველი სტამბა საქართველოში. თბილისი, 1955, გვ. 147—148; ერთ თავის გამოქვეყნებულ რუსთველოლოგიურ ნაშრომში ნ. ბაჩიშვილი ვახტანგის ახსნა-განმარტების როგორც „ბავშვურ-გულუბრყვილოს“ (детский-наивный) აღნიშნავს.

⁷ ვეფხისტყაოსნის მეორე გამოცემის წინასიტყვაობა, პეტერბურგი, 1841, გვ. XII.
⁸ წარმართული ქრისტიანობა, II, 1846, გვ. V.

ნი“, მე-18 საუკუნის ქართული მეცნიერული აზრის დიდი მიღწევაა. ამ „თარგმანით“ ჩაეყარა საფუძველი რუსთველოლოგიას, როგორც მეცნიერებას⁹.

1963

ილია ჭავჭავაძე და ინდო-ხატაელთა ამბანი

ილია ჭავჭავაძე იყო ვეფხისტყაოსნის დიდებული მეცლევარი და მისი ღირსეული დამფასებელი, ქართული სულიერი კულტურის ამ უებრო განძის თავგამოდებული ქომაგი ყოველი ჯურის ნიჰილისტები სა და უარისმყოფლების წინააღმდეგ. ვეფხისტყაოსანი ილიას მთელი შემოქმედების შთამაგონებელი, უშრეტი ცხოველყოფელი წყაროა. ილიას პოეზიაში, მხატვრულ პროზასა და პუბლიცისტიკაში თვალნათლივ აირეკლა ვეფხისტყაოსნის მაღალი, წმინდა ზნეობრივი იდეალები. ილიას სხვადასხვა ქანრის მრავალფეროვან თხზულებებში შთამბეჭდავად თინათინობენ რუსთველის ბრძნული აფორიზმები, შეგონებანი, სახანდაზო მაქსიმები. ილიას მრავალ ნაწარმოებს ამკობს ეპიგრაფის სახით მოხმობილი რუსთველური სტრიქონები.

ილია ჭავჭავაძე ბავშვობიდანვე დაეწაფა ვეფხისტყაოსანს, განიშსუვალა მისი სულისკეთებით: ზეპირად იცოდა მან პოემის ბევრი შარი, უჩვეულო მეხსიერების წყალობით, შეუმცდარად იმოწმებდა მისთვის საპირო ტექსტებს ვეფხისტყაოსნიდან. ეს კია, საპირო შემთხვევაში ელფერსაც უცვლიდა რუსთველის ლექსებზე და მისებურად ააზრიანებდა მათ. ვეფხისტყაოსნის ტექსტების მოხმობისას ილია ზოჯერ ასახელებს ავტორს. მაგალითად. — „ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს, თუნდა ხვადია“, უთქვამს რუსთველსო“. უმეტესწილად აგრორი დაუსახელებელია. მაგრამ ციტირებული ტექსტი წინწყლებშია ჩასმული: „ისიც კარგად ვიცით, რომ „რა ვარდმან თვისი ყვაილი გააქმოს, დაამქნაროსა. იგი წაეა და სხვა მოვა ტურფასა საბაღნარო-

⁹ როგორც ცნობილია, ვახტანგმა პირველმა აღნიშნა, რომ ვეფხისტყაოსნის სუეერი სპარსულ ლიტერატურაში არ მოიპოვება, რომ რუსთველმა „ამბავიც თითონ გააკეთა და ლექსადაც“ თვითონ გააწყო. ამისდა მიუხედავად დოც. მ. შახათაძე ამტკიცებს, თითქოს ვახტანგს ახალი არაფერი უთქვამს რუსთველის აკეთა თაგინალობის თაბაზე და თითქოს იგი მხოლოდ იშვორებს სხვების ძიერ ადრევე გამოქმულ მოსაზრებას (ვახტანგის) როლის განსაზღვრისათვის რუსთველძეოდების ერთი საკითხის გაშუქებაში. „ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები“. XI, 1955, გვ. 103—136; ვეფხისტყაოსნის პირველი გამოცემა, გაზეთი „ქუთაისი“, 18. VII. 62).

სა“. როცა ილიას რუსთველის სიტყვები მოჰყავს შეცვლილი ფორმით, მაშინ ტექსტი აღარაა წინწყლებით შემორკალული. ე. ი. ტექსტი აღარაა წყაროს პირდაპირი ციტაცია. მაგალითად: „რუსთველმა ძალიან ადრე სთქვა, რომ მარტო ბრძენი საწუთროს ეურჩებაო, სხვანი კი იმის მონები არიანო“. საჭიროებისამებრ, ოღონდ ძალიან იშვიათად ილია ასხვაფერებს რუსთველის ტექსტს, უცვლის მას ფორმას, კილოს, ინტონაციას. ავტორი თვითონ განმარტავს: „ზოგან მხოლოდ ორიოდ ლექსში, თითო-ოროლა სიტყვა შევცვალეთ, რომ კერძოც თქმულს აზრს ზოგადის აზრის მნიშვნელობა მისცემოდა“. საილუსტრაციოდ დავიმოწმებთ ასეთ მაგალითს:

ესელა და გვარჩა ნუ გეშად მის იმედისა დიდისა.
(ილიასეული რედაქცია)

ესელა დამარჩეს სანაცვლოდ მის იმედისა დიდისა.
(რუსთველისეული რედაქცია)

მნიშვნელოვნად გადაუკეთებია ილია ჭავჭავაძეს რუსთველის ერთი კარგად ცნობილი აფორიზმი:

ხამს მოყვარე მოყვრისათვის თავი ჰირსა არ დამრიდალ.
(რუსთველისეული რედაქცია)

ხამს მოყვასი მოყვასისთვის სიცოცხლისა არ დამრიდალ.
(ილიასეული რედაქცია)

აღსანიშნავია, რომ ეს აფორიზმი ილია ჭავჭავაძეს თავის: პერსონაჟის პირით („გლახის ნაამბობიდან“) სხვაგვარი რედაქციითაც აქვს გადმოცემული — „უნდა კაცი კაცისათვის სიცოცხლისა არ დამრიდალ“. ოღონდ პერსონაჟი (მღვდელი) საგანგებოდ გვაფრთხილებს: „მგონია, ეგრე სწერია, თუ ხსოვნამ არ მიღალატაო“. ისიც უნდა ითქვას, რომ იმავე „გლახის ნაამბობში“ იგივე აფორიზმი სხვაგან საკუთრივ რუსთველური რედაქციითაც არის ციტირებული.

საგულისხმო გარემოებაა, რომ ილია ჭავჭავაძის თხზულებათაგან ვეფხისტყაოსნის კეთილი ზემოქმედება განსაკუთრებით სწორედ „გლახის ნაამბობს“ განუცდია. აქ ხშირად გვხვდება რუსთველი „საანდაზო ლექსები“. მთავარი ისაა, რომ „გლახის ნაამბობს“ თავიდან ბოლომდის მსჭვალავს ილიასეულად გააზრებული რუსთველის სპეტაკი ეთიკური იდეალები, კერძოდ, სიკეთის უკეთურობაზე გამარჯვების ოპტიმისტური პრინციპი — „სანთელ-საკმეველი თავის გზაჲ არ დაკარგავსო“. „გლახის ნაამბობის“ ავტორის თვალსაზრისის გამომხატველი ერთი მთავარი პერსონაჟის (— მღვდლის) აღმზრდელობით-დამრიგებლობითი შეგონებანი ძლიერაა შეფერილი რუსთველის ჰუმანისტური მოძღვრების მოტივებით. მომაკვდავ გლახას უკანასკნელი ამოსუნთ-

ქვის წინ გულიდან აღმოხდომია რუსთველის სიტყვები — „სადაური სად ვკედებო“ და „ვაჰ, სოფელო, რას შიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსო“, ამას თავის მხრივ ილია ჭავჭავაძე გრძნობიერად ურთავს: „მე, აბა, წარმოიდგინეთ, რა-რიგად გამოიკვირდებოდა ძონძებში გახვეულის გლახისაგან „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვები!.. ბარაქაა იმ კაცის მეტყველებას, რომლის სიტყვები ამისთანა უნუგეშოსაც ანუგეშებს საფლავის კარამდინა! მშვიდობა ძლიერსა სულსა შენსა უკვდარ რუსთაველო!“

თავისი პერსონაჟის მსჯელობით ილია ხაზს უსვამს ვეფხისტყაოსნის დიდ აღმზრდელობით მნიშვნელობას: „ბევრგან იმის (რუსთველის, — ა. ბ.) სიტყვები გაპირვებაში გულს მოგფხანენ, ჭირს გაგიაღვილებენ, გულს და გონებას გაგიწვრთნიან და სიკეთისათვის წაგახალისებენ. განათლებული პერსონაჟის განმარტებით — ვეფხისტყაოსანი „ქართველების გულის საუნჯეა“, ხოლო გლეხის ბიჭი გაბრო გრძნობით შესძახებს: „ვენაცვალე შენს დამწერსაო“.

„გლახის ნამბობში“ მხატვრული პროზის ენით მოკლედ და სხარტად ახსნილია ვეფხისტყაოსნის წარმტაცი იდეები ძმობა-მეგობრობაზე, მოყვასისათვის თავგამოდებაზე, ქალის ღირსებაზე, ადამიანის საზოგადოებრივ დანიშნულებაზე, ზნეობრივი მოვალეობის გრძნობაზე და ა. შ.

დიდ ინტერესს იწვევს ილია ჭავჭავაძის დაკვირვებანი ვეფხისტყაოსნის ტექსტის თაობაზე, რაც გარკვეულად აისახა „გლახის ნამბობში“. მოძღვარმა რომ გაბროს ანაბანა ასწავლა და ვეფხისტყაოსნის კითხვა დააწყებინა. პირველად ღოსტევანის ამბავი წააკითხა. „რატომ თავიდან არ მაწყებინებთ“. უკითხავს გაბროს. „ნუ აჩქარდები. — უპასუხნია მოძღვარს, — ყველაფერი თავის დროზედ უნდა, თავი უფრო ძნელია, მგონი, შენთვისაც და ჩემთვისაც, თუნდ ეს არ იყოს, ამბავი აქედამ იწყება. მერე, როცა მე და შენ კარგად მივხვდებით, მაშინაც მოვესწრობით მაგის გადაკითხვას“.

მოძღვრის მსჯელობა ნათლად გვიჩვენებს, თუ როგორ კარგად ესმოდა ილია ჭავჭავაძეს ვეფხისტყაოსნის პროლოგის („თავის“) აზრობრივ-შემეცნებითი რაობა და ტექსტის გაგების სირთულე. უნდა ვიცოდეთ, რომ ილია საგანგებოდ სწავლობდა ვეფხისტყაოსნის ტექსტის საკითხებს, ის მშვენიერად იცნობდა ვეფხისტყაოსნის ადრინდელ გამოცემებს (ვასტანგ მეექვსის, ბროსესა და ჩუბინაშვილის გამოცემებს), იცოდა მათი ავ-კარგი. ილიას თაოსნობითა და ხელმძღვანელობით მომზადდა ვეფხისტყაოსნის 1888 წლის გამოცემა. ქართველიშვილისეულის სახელით რომ მოინათლა. ეს არის ყველაზე უფრო შთამბეჭდავი, მდიდრული, დიდი ფორმატისა, და პოლიგრაფიული ხელოვნების თვალსაზრისით ჯერჯერობით სწორუბოვარი გამოცემა, რომელსაც აღ-

სვენებს ცნობილი უნგრელი მხატვრის მიხაი ზიჩის ილუსტრაციები და გრ. ტატიშვილის საუცხოო თავსამკაულები. ამ გამოცემისათვის მომზადდა სპეციალური შრიფტი და ძვირფასი ყვავილები (გამოცემის მთელი ხარჯი იყოსრა ქველმოქმედმა მრეწველმა გიორგი ქართველიშვილმა, რის გამოც მადლიერმა შთამომავლობამ ამ მართლაც უნიკალურ გამოცემას შეარქვა გამომცემლის სახელი).

ილია ჭავჭავაძის ჩანაფიქრით, ვეფხისტყაოსნის ახალი გამოცემა ისეთი სამაგალითო უნდა ყოფილიყო, როგორც ეკადრებოდა მის დიდებულ ავტორს. ქართველიშვილისეული გამოცემის ერთი ეგზემპლარი ალ. ცაგარელმა 1889 წლის სექტემბერში საჩუქრად მიართვა ორენტალისტთა VIII საერთაშორისო კონგრესის საპატიო თავმჯდომარეს, შვეციისა და ნორვეგიის მეფე ოსკარ მეორეს. საჩუქარმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მეფეზე და კონგრესის ყველა მონაწილეზე. ვეფხისტყაოსნის ეს ჩინებული გამოცემა ამშვენებს წიგნის ბეჭდვის გამომგონებლის იოჰან გუტენბერგის (1396—1468) მუზეუმს.

ისიც უნდა ვიცოდეთ, რომ ილია ჭავჭავაძე სარგებლობდა ვეფხისტყაოსნის არა მარტო ძველი ბეჭდური გამოცემებით, არამედ პრემის ხელნაწერი ნუსხებითაც. ქართველიშვილისეული გამოცემის ტექსტის დამდგენი კრებულის განკარგულებაში იყო ვეფხისტყაოსნის მაშინ ცნობილი ყველა ხელნაწერი. XVII საუკუნის მეორე ნახევრის ერთი საყურადღებო ხელნაწერის მფლობელი იყო პირადად ილია ჭავჭავაძე. 1909 წელს იგი გადაეცა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკას და ამჟამად დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტის სეიფში (S 4988).

ვეფხისტყაოსნის ტექსტოლოგიური ხასიათის ილიასეული დაკვირვების თვალსაზრისით საგანგებო ინტერესს იწვევს „ოთარაანთ ქვრივიც“. ამ მოთხრობაშიც უხვადაა მოხმობილი ვეფხისტყაოსნის აფორიზმები და შეგონებანი. აქ ერთ ქვესათაურად გამოყენებულია რუსთველის ფრაზა — „გასტეხს ქვასაცა მაგარსა“. „ოთარაანთ ქვრივიც“ არეკლილია სიკეთისა და ბოროტების მარადიული ბრძოლის იდეა, რაც ილიას ძალიან ორიგინალურად აქვს გააზრებული, როგორც „ცოდო და მადლის ჭიდილი“ („ეს წუთისოფელი ცოდო და მადლის ჭიდილია“).

უაღრესად ექსპრესულია დედა-შვილის (ოთარაანთ ქვრივიცა და გიორგის) ერთი ცხარე დიალოგი.

ოთარაანთ ქვრივი შეაშფოთა და დაზაფრა შვილის უცნაურმა გადაწყვეტილებამ მიეტოვებინა თავისი კერა და დამდგარიყო მოჯამაგირედ მემამულე არჩილის სახლში. დედის ალალი გული საღი გუმანით გრძნობდა გიორგის განზრახვის საბედისწერო მიზეზს. დედა მთელი მისი გონებრივი ძალ-ღონით შეეცადა დაერწმუნებინა შვილი მისი გა-

დაწყვეტილების უაზრობაში და გადაერჩინა იგი მოსალოდნელი ხიფათისაგან. დღა-შვილს შორის იმართება ერთგვარად შენიღბული მძაფრი პაექრობა. თავიანთი მოსაზრებების ნათელსაყოფად ორივე მოკაექრე იშველიებს ბრძნულ აფორიზმებს: „შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდი დაღრეჯილობა“ (გიორგი); „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან“ (ოთარაანთ ქვრივი).

ერთი შეხედვით ამ საოცარი პაექრობის სიმძაფრეს აღვიჩრებ, თითქოს სწორედ რუსთველის კარგად შერჩეული მოხდენილი აფორიზმები. ვიმეორებ, ასეა ერთი შეხედვით. საქმე ისაა, რომ ოთარაანთ ქვრივის მიერ მოხმობილი შესანიშნავი აფორიზმი („საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან“) არ არის რუსთველის კუთვნილება, თუმცა სავსებით რუსთველურად ჟღერს და სწორად გამოხატავს ვეფხისტყაოსნის აზრობრივ სულისკვეთებას, იგი ვეფხისტყაოსნის ზემოქმედების შედეგად უნდა იყოს წარმოშობილი.

რთულია მეორე აფორიზმის საკითხი („შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობა“). ეს აფორიზმი საინტერესო კომენტარებით დაბეჭდილია იოსებ გრიშაშვილის წიგნში: „საანღაზო ლექსებ-ვეფხისტყაოსანი, ქილილა და დამანა, გურამიანი. ილია ჭავჭავაძის ამოკრეფილი, წინათქმა და შენიშვნები ი. გრიშაშვილისა“ (თბილ.: სი, 1935). წინასიტყვაში, სხვათა შორის, ნათქვამია: „აღლეთ ცნობილი აფორიზმი, რომელიც ბევრს შოთასი ჰგონია: „შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობა“. შოთას ამგვარი კონსტრუქციის სტრიქონი არა აქვს“ (გვ. 21—22). ი. გრიშაშვილი მკითხველს ურჩევს იხილოს წიგნის ბოლოში დართული მისი შენიშვნები (იქვე). შენიშვნებში საკმაოდ ვრცელი მსჯელობაა ამ აფორიზმის თაობაზე. აქ ვკითხულობთ: „ეს სტრიქონი შოთას კალამს არ ეკუთვნის. იგი, როგორც ანდაზა, პირველად დ. ჩუბინაშვილის ქრესტომატიკაში მოთავსდა (1846 წ., გვ. 39*) და მეორედ ბათუმის ყველა დაბეჭდილ „ქართულ ანდაზებში“. შოთას სახელს პირველად ილია ჭავჭავაძემ მიაკუთვნა (იხ. „ივერია“, 1884 წ., № 7—8, გვ. 96) და ილიას შემწეობით გადავიდა ქართული სიტყვიერების სარბიელზე. საქმე ის არის, რომ ეს სტრიქონი შოთას „ვეფხისტყაოსანში“ კი არ არის მოთავსებული, არამედ ნანუჩა ციციშვილის მიერ „გაგრძელებულ“ ვეფხისტყაოსანში“ გვ. 193—194), კურსივი გრიშაშვილისა—ა. ბ.). თავის მხრივ ი. გრიშაშვილიც იცნობდა აეხსნა, თუ როგორ „გაკეთდა“ ეს აფორიზმი (გვ. 195). ციტირებული ტექსტის სქოლიოში მითითებულია: „იხ. ნანუჩა ციციშვილის „ვეფხისტყაოსანი“ დაბეჭდილი ილიას „ივერიაში“ (1880 წ. № 3, გვ. 7).

* კორექტურული შეცდომა, უნდა იყოს 391.

მართლაც, „ივერიის“ დამოწმებულ ნომერში გამოქვეყნებულია ვეფხისტყაოსნის ეს „გაგრძელება“, რომელიც რედაქციისათვის მიუწოდება პ. კარბელაშვილს. ტექსტი მოიცავს პოემის მთელ ბოლო ნაწილს — ინდო-ხატაელთა ამბიდან გმირთა აღსრულებამდის (აზის ჩათვლით). ტექსტის პუბლიკაციას ახლავს სარედაქციო შენიშვნა: „ჩვენ კი გვგონია, რომ ეს „განგრძელება“ რუსთველის კალამს არ დაუწერია“ (გაიოზ იმედაშვილი. რუსთველოლოგიური ლიტერატურა, 1712—1956 წლები, თბ., 1957, გვ. 69). ეს სარედაქციო შენიშვნა იძითაა გამოწვეული, რომ პ. კარბელაშვილი ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებებს „მცირე გამოჩაყლისის გარდა რუსთველისეულად თვლიდა“ (ბორის დარჩია. ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებათა პ. კარბელაშვილისეული პუბლიკაციის რედაქციული სახის დადგენისათვის, კრ. „ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები“, V, თბ., 1973, გვ. 16. სქოლიო 3). გაგრძელებების შემცველ მისეულ ხელნაწერს პ. კარბელაშვილი XVII საუკუნეში გადაწერილად ძიიხნევდა „მგონი უფრო ადრინდელიცაა“. სამწუხაროდ, ეს ხელნაწერი დღეს აღარსად ჩანს. „ივერიაში“ გამოქვეყნებული ტექსტი ბ. დარჩიამ შეუდარა ყველა ცნობილ ხელნაწერს და გაარკვია, რომ კარბელაშვილისეული პუბლიკაციის დედანი ჩვენს საცავებში არ მოიპოვება, თვითონ ტექსტი ნაგვიანევი და ნარევი რედაქციისაა და საექვეა „კარბელაშვილისეული პუბლიკაციის დედანი XVII საუკუნის ხელნაწერი იყოს“.

მთავარი მიზნე ის არის, რომ ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებათა ტექსტი პირველად, ჭერ კიდევ 1880 წელს, პ. კარბელაშვილმა ვამოაქვეყნა და მისი ავტორობის საკითხიც გარკვეულად ჩათვალა. როგორც ცნობილია, ეს გაგრძელებანი არ შესულა პოემის ვახტანგისეულ გამოცემაში, იგი შეტანილია მხოლოდ ს. კაკაბაძის ხელნაწერულ გამოცემაში, რომელიც 1913 წელს დაიბეჭდა. ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებათა საკითხი მთელი სიმწვავეით განაახლა და მისებურად გადაწვიტა პოეტმა და რუსთველოლოგმა კონსტანტინე ჭიჭინაძემ. ვეფხისტყაოსნის მისეულ გამოცემაში (გამოქვეყნდა 1934 წელს) კ. ჭიჭინაძემ შეიტანა ამ „გაგრძელებათა“ ძირითადი ნაწილი, ე. წ. ინდო-ხატაელთა ამბავი. ამ ამბის რაობისა და ავტორობის თაობაზე დღემდის გრძელდება ცხარე კამათი. ერთი რამ ცხადია, ინდო-ხატაელთა ამბავი ნამდვილად ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის ორგანული ნაწილია და შეთხზულია (უკეთ, განახლებულ-რესტავრირებული) არა უგვიანეს XV საუკუნის მეორე ნახევრისა (შ. ონიანი, ინდო-ხატაელთა ამბავი ვეფხისტყაოსანში, თბ., 1982). მაშასადამე, ნანუჩა ციციშვილის სახელთან მას საერთო არაფერი აქვს.

ახლა დავუბრუნდეთ საანალიზო აფორიზმს — „შიში ვერ იქნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობა“. ეს აფორიზმი ინდო-ხატაელ-

თა ამბიდანაა და ზოგიერთ ხელნაწერში განსხვავებული ვარიანტითაა წარმოდგენილი: „შიში ვერ გიხსნის სიკვდილსა, ცუდნიღა დაღრეჯანია“ (ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტები. 1, 1963, გვ. 985).

საინტერესო ისაა, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი (და შესაფერისად მისეული აფორიზმი) არ არის ვეფხისტყაოსნის ქართველიშვილისეულ გამოცემაში, რომელიც მოამზადა სწავლულთა და მეცნიერთა სპეციალურმა კომისიამ ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით (დაიბეჭდა 1828 წელს). რა თქმა უნდა, სწორი არ არის მოსაზრება, თითქოს აფორიზმი „შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა“ არ ეგუება რუსთველის პოეტურ „კონსტრუქციას“. პირიქით, ეს არის სწორედ რუსთველური ყაიღის შესანიშნავი აფორიზმი (ვინც არ უნდა იყოს მისი ავტორი¹). ზუნებრივად გვეჩვენება, რომ ილია ჭავჭავაძეს ვეფხისტყაოსნიდან ამოკრებილ სხვა აფორიზმთა შორის მოუთავსებია იგი.

უკვე ვთქვით, რომ საცილობელი აფორიზმი ინდო ხატაელთა ამბიდანაა. ინდო-ხატაელთა ამბავი ვრცელი ვეფხისტყაოსნის ნაწილია. ტექსტის გაცნობა ილიას შეეძლო პოემის მისეული ხელნაწერიდანაც (S 4988, ილიას საკუთარი ბიბლიოთეკისა).

ასეთია საქმის ფაქტობრივი ვითარება. ილია ჭავჭავაძემ საუცხოოდ გამოიყენა ინდო-ხატაელთა ამბის აფორიზმი „ოთარაანთ ქვრივში“, ადრე საანდაზო ლექსების კრებულში შეიტანა. მაინც გამიჭირდებოდა გამოშეტანა კატეგორიული ხასიათის დასკვნა — ილია ჭავჭავაძე ამ აფორიზმს რუსთველის შემოქმედებითს ნაყოფად აღიარებსო, ილია ჭავჭავაძე ინდო-ხატაელთა ამბავს (და იმის აფორიზმს) უცილობლად რუსთველს მიაწერსო. ამ ამბის ვეფხისტყაოსნის ქართველიშვილისეულ გამოცემაში შეუტანლობა საკითხს ვერ გადაწყვეტს. მე მაფიქრებს მხოლოდ „ივერიის“ სარედაქციო შენიშვნა ვეფხისტყაოსნის ვაგრძელებთ კარბელაშვილისეული პუბლიკაციის გამო: „ეს განგარძელება რუსთველის კალამს არ ეკუთვნისო“.

ეს კია: ვეფხისტყაოსნის ყველა ინტერპოლაცია (ჩანართ-დანართი) ერთი ღირსებისა როდია. ხვარაზმელთა და გმირთა აღსრულების ამბები ძალზე მდარე შაირებითაა გაწყობილი. ინდო-ხატაელთა ამბავი კი გარკვეულად გამოირჩევა საერთო მხატვრულობით და, კერძოდ, შაირების ვარგისიანობით. ამიტომაც შესაძლებელია მახვილმა პოეტურმა ალლომ აფიქრებინა ილია ჭავჭავაძეს რუსთველის შემოქმედებითს ნა-

¹ ოლონდ გამოსარიცხავია ნანუჩა (მანუჩარ) ციციშვილი. ინდო-ხატაელთა ამბავი ჩამოყალიბებულია ყოველ შემთხვევაში არა უგვიანეს XV საუკუნის მეორე ნახევრისა, ხახუჩა კი XVII საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწეა (გიორგი არაბული. ზოგი რამ ნანუჩას შესახებ, წიგნში — ნარკვევები ვეფხისტყაოსნის ტექსტის შესახებ, თბ., 1983, გვ. 6—17).

ყოფად მიეჩნია ინდო-ხატელთა ამბავიც და იმის ჩინებული აფორიზმი. მაგრამ, როგორც უნდა იყოს, ეს აფორიზმი ნამდვილად ამშვენებს თვითონ ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებითს შედეგს და ინდო-ხატელთა ამბავს მკვლევარი მომავალში გვერდს ველარ აუელის დედა-შვილის უბრწყინვალეს დიალოგს „ოთარანთ ქვრივიდან“.

1988.

აკაკი წერეთლის რუსთველოლოგიური ნაშრომ-ნააზრები

ძველი ქართული მწერლობისადმი ინტერესი აკაკი წერეთელს ადრე გაეღვიძა. მისი სიტყვით, მაგალითად, ვეფხისტყაოსანის სწორედ ყრმობისას წაუკითხავს თავიდან ბოლომდე, „და თუმცა ზღაპრული მხრის მეტი არ გამიგია რა, მაგრამ მაინც გატაცებული ვიყავიო“, წერს (ჩემი თავგადასავალი). უმაღლესი განათლება აკაკიმ მიიღო პეტერბურგში, 1859—1862 წლებში. იგი იყო პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის თავისუფალი მსმენელი. ქართულ მწერლობას მაშინ უნივერსიტეტში ასწავლიდა დავით ჩუბინაშვილი (1814—1891). სწორედ მისი ხელმძღვანელობით მოუშაადებია აკაკი წერეთელს სადიპლომო ნაშრომი¹: „Несколько слов в пользу оригинальности „Барсовоѣ кожи““. ამ ნაშრომის ავტორეფერატი მოიძიეს და შესაფერისი შენიშვნებით გამოაქვეყნეს ანდრო აბრამიშვილმა და ალექსანდრე ღლონტმა („მნათობი“, 1957, № 10, გვ. 162—172; ორიგინალის ტექსტს ახლავს მისი ქართული თარგმანი). აკაკის სადიპლომო ნაშრომი, რასაკვირველია, ძირითადად აშუქებს იმ პრობლემას, რაც მისი სათაურითვეა ნაგულისხმევი. ესაა ვეფხისტყაოსნის ორიგინალობის პრობლემა. მაგრამ დიპლომანტი არ იზღუდება მარტოოდენ აღნიშნული პრობლემით და იხილავს რუსთველის პოემის არაერთ სხვა საკითხს. ვეფხისტყაოსნის ორიგინალობის თაობაზე აკაკი წერეთელი არსებითად იზიარებს, ავითარებს და ერთგვარად ამდიდრებს კიდევაც საძიებელ საკითხზე თავისი მასწავლებლის, დავით ჩუბინაშვილის, შეხედულებას, აკაკის დაკვირვებითაც ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტი სავსებით ორიგინალურია და ალევგორიული ფორმით ასახავს საქართველოს ნამდვილი ისტორიული ცხოვრების ამბავს. არაბეთისა და ინდოეთის მომიზეზებით პოემის ავტორმა გამოხატა „იმდროინდელი საქართველოს შვიდი სამეფო და ხუთი სამთავრო“. თავისი ამოსავალი დებულების გასამყარებლად აკაკი წერეთელი იყ-

¹ თვითონ აკაკი წერეთელი მას უწოდებს „საყანდიტო დისერტაციას“.

ნებს პოემის პერსონაჟთა ხასიათების ეროვნულ-ქართული თვისებებს. სიბრძნის საიმედო ხერხებს. იგი ამტკიცებს, რომ, მაგალითად, ქალი პერსონაჟების ხასიათი, ყოფა, მდგომარეობა ოჯახში, საზოგადოებაში, სახელმწიფო სარბიელზე და ასე შემდეგ სწორედ ქართული, ქრისტიანული აღმსარებლობის მქონე ქვეყნის სინამდვილის ნიშანთვისებებითაა აღბეჭდილი და არაფერი საერთო არ აქვს მუსლიმანურ სამყაროსთან. საინტერესო ისაა, რომ ქართულ ხასიათებს ცხადყოფენ ვეფხისტყაოსნის არა მარტო უმთავრესი ქალი პერსონაჟები (ნესტან დარეჯანი, თინათინი), არამედ ფატმანი და განსაკუთრებით ასმათიო. „ყველაზე მკვეთრად — ამბობს აკაკი, — ქართული ხასიათი გამოვლენილია ასმათში“. ასმათი და მისი როლი პოემის კვალბაზე მკვლევარს აგონებს ძიძის როლს ქართველთა ცხოვრებაში. ფატმანიც კი მას ესახება სწორედ ქართული ცხოვრების ანარეკლად. აკაკი წერს: „ფატმანის სახით გამოყვანილია ქართველი ქალი, რომელიც მზადაა სასიყვარულო ინტრიგებისათვის მკვლელობაც ჩაიდინოს და ყველაფერი მოიმოქმედოს, ოღონდ მისი საიდუმლო ვინმემ არ გაიგოს, განსაკუთრებით ქმარმა“. საერთოდ, ასკენის აკაკი, „რუსთველთან ყველა ქალი ემანსიპირებულია. და ეს ავტორის გამონაგონი კი არ არის, ქართული ცხოვრების სინამდვილიდანაა აღებული“.

ანალოგიურია მამაკაცთა ხასიათებიცო. აკაკის ფიქრით, მართალია, პოემის ცენტრალური ვაჟი — პერსონაჟი ტარიელია, „მთავარ გმირზე უფრო გამოკვეთილია პოემის მეორეხარისხოვანი გმირები. ესენია ტარიელის მეგობრები ფრიდონი და ავთანდილი“. „ტარიელს სახით ავტორმა წარმოგვიდგინა მოხეტიალე რაინდი“. აკაკის სამართლიანი ფიქრით, მთავარი ისაა, რომ რუსთველმა დაგვისურათხატა ჩვენი ქვეყნის ისტორიული სინამდვილის არა გარეგნული მხარე. არამედ „საქაროველოს შინაგანი ცხოვრება“.

აკაკი წერეთელი ეკამათება ვახტანგ მეექვსეს, რომელმაც თავისი კომენტარებით ვეფხისტყაოსანს „რელიგიური მნიშვნელობა მიანიჭა“. აკაკის სიტყვით, ვეფხისტყაოსანს განუცდია „ღვენა-შევიწროება“. იგი იზიარებს გადმოცემას, თითქო ანტონ კათალიკოსის ბრძანებითა სცადეს პოემის მოსპობა ვითარცა „მავნე თხზულებისა“. ანტონი თავის „წყობილსიტყვაობაშიც“ „სიძულვილით იხსენიებს რუსთველსო“.

ძალზე საინტერესოა აკაკის დაკვირვებანი ვეფხისტყაოსნის ტექსტის თაობაზე. ისიც იმ აზრისაა, რომ ნაწილი ციციშვილი ჯა სხვები თვლიდნენ, რომ „ვეფხისტყაოსანი დამთავრებული არ არისო და წიხტა გაგრძელებასაც კი წერდნენ“ და „ამახინჯებდნენ“ პოემის ტექსტსო. უფრო საყურადღებო ის არის, რომ დიპლომანტი მკვლევარი თამამად აცხადებს: „ყოველი ქართველი მეცნიერი თავის მოვალეობად თვლიდა და გაესწორებინა პოემა თავისი ნება-სურვილის მიხედვითო“.

ეს კრიტიკა ეხებოდა საკუთრივ მის მეცნიერ მასწავლებელ დავით ჩუბინაშვილს.

აკაკი წერეთლის ტექსტოლოგიური ხასიათის კრიტიკული შენიშვნები ემყარება ერთი კონკრეტული ფაქტის შესანიშნავ ანალიზს. ტარიელმა რომ ავთანდილს თავისი თავგადასავალი უამბო, აწინდელა სადგომის თაობაზე უთხრა (654/652):

ესე ქვაბნი უკაცური ვპოვენ, დევთა შეეაფნეს.
შემოვები, ამოვწყვიდენ, ყოლა ვერას ვერ მებაფნეს;
მათ შონანი დამიხოცნეს, ჩაქენი ავად მოექაფნეს.
საწუთრომან დამალრიჯა, ცქაფნი მისნი კელა მეცქაფნეს.

დევთა ყვირილი, ზახილი ზეცამდის აიწეოდა;
მათასა ლახტის ცემითა ქვეყანა შეირყეოდა;
მზე დააბნელეს მტვერითა, ალვის შტო შეირხეოდა,
ასი ერთ კერძოთ მომიხდეს, დაფვრიწე, დაიხეოდა ((655).

ასეა ეს ორი სტროფი ვეფხისტყაოსნის პირველ (1712 წლის ვანტანგისეულ), მეორე (ბროსესეულ 1841 წლის) და ჩუბინაშვილისეულ მესამე (1846 წლის) და მეოთხე (1860 წლის) გამოცემებში. ოთხივე გამოცემა ხელმისაწვდომი იყო აკაკი წერეთლისათვის (საფიქრებელია, რომ ის სარგებლობდა ჩუბინაშვილისეული გამოცემით).

აკაკის მოაქვს პირველი (654/652) სტროფის² ტექსტი და შენიშნავს იშვიათი სიმახვილით: „აქ, როგორც ვხედავთ, ტარიელი ლაპარაკობს, რომ გაულიტა დევები და თვითონ დაესახლა იქ. მაგრამ საი-ცარია: იგივე აზრი მეორდება ჰიპერბოლურად მომდევნო ტაეპშიო (ე. ი. სტროფში, ა. ბ.).“ (ციტირებულია ეს მომდევნო სტროფის ტექსტიც). დიპლომანტი მკვლევარი თელის, რომ მეორე სტროფი სრულიად ზედმეტია და წარმოადგენს ჩანართს. იგი აცხადებს: „სრულიად ნათელია, რომ ეს ტაეპი (—სტროფი) არ ეკუთვნის რუსთაველს, იგი ხელოვნურად ჩართულია ვილაცის მიერ პოემაში“. როგორც ცნობილია, აკაკი წერეთელი იყო იმ სარედაქციო კოლეგიის წევრი, რომელმაც მოამზადა ვეფხისტყაოსნის ე. წ. ქართველიშვილისეული გამოცემა 1888 წლისა. ეტყობა, ამ გამოცემის სარედაქციო კოლეგიამ გაიზიარა აკაკის მოსაზრება.

საგულისხმოა, რომ საცილობელი სტროფი თავის გამოცემაში (თბილისი, 1934) კვლავ შეიტანა კონსტანტინე ჭიჭინაძემ. ამ სტროფის ავკარგიანობაზე ბევრი იმსჯელა ვეფხისტყაოსნის 1937 წლის საიუბილეო გამოცემის შემამზადებელმა კომისიამ და იგი ჩანართად მიიჩნია (სოლომონ ყუბანეიშვილი. ვეფხისტყაოსნის ბეჭდვის ისტორიიდან,

² სტროფის სათვალავი დამოწმებულია 1937 და 1988 (აკადემიური) წლების გამოცემათა მიხედვით.

XX საუკ., 2. ნაკვეთი პირველი, თბილისი, 19773, გვ. 268—270). თუმცა იმდროინდელი ადმინისტრაციულ-მზრუნველობითი გაბატონებული წესის წყალობით სტროფი მაინც აღმოჩნდა პოემის ოფიციალურ ნაბეჭდ გამოცემაში. საბოლოოდ გამოეთხოვა ეს სტროფი ვეფხისტყაოსანს მხოლოდ 1966 წლის შანიძე-ბარამიძის კრიტიკული გამოცემიდან.

დასასრულ ისიც უნდა აღვნიშნო, რომ თავის აღრინდელ საღიბლომო ნაშრომში აკაკი წერეთელი წერდა: „ეს პოემა (ვეფხისტყაოსანი) ზეპირად იცის თითქმის ყოველმა ქართველმა, განსაკუთრებით ქალებმა“. ეტყობა, ცხოვრებისეულმა დიდმა გამოცდილებამ ერთგვარად გადაარწმუნა ჩვენი დიდი პოეტი. 1910 წლის 11 აპრილს აკაკი წერეთელს ქუთაისის სახალხო უნივერსიტეტში წაუკითხავს საჯარო ლექცია. ამ ლექციის დროს მას სხვათა შორის უთქვამს, მართალია, ძველად კი იცოდნენ ვეფხისტყაოსანი ზეპირათ, მაგრამ ახლა? საილუსტრაციოდ ლექტორს დაუმოწმებია ერთი მანდილოსანი, რომელიც თურმე რუსული ლიტერატურის საკითხებში კი ერკვეოდა, მაგრამ შეკითხვაზე, თუ რას იტყვით ვეფხისტყაოსანზე, პირდაპირ უპასუხენია: „კტო ტაკოი ეს რუსთაველიო?“ ეს ერთეული ფაქტი არ არისო, გულისტკივილით შეუნიშნავს აკაკის.

აკაკი წერეთელი რუსეთიდან თერგდალეულთა სულისკვეთებით დაბრუნდა. მოგვიანებით, სახელდობრ 1898 წელს, აკაკი წერდა: „მესამოცე წლებში რომ რუსეთიდან დავბრუნდით, ნიპილისტობის საფუარი ცოტა-ოდნათ ჩვენც მოდებული გვქონდა“ (თხზულებანი, XI:1 თბ., 1964, გვ. 384). ალბათ, ამითაც აიხსნება, რომ აკაკი წერეთელიც მაშინ ღირსებისამებრ ვერ აფასებდა ძველ-ქართულ სახობტო პოეზიას (შავთელისა და ჩახრუხაძის შემოქმედებას). „სადაც — კი რუსთველს ახსენებდნენ ჩვენში, იქ, მაშინვე, თავში შავთელს წამოუტყუებდნენ და თუ არა მეტათ, ნაკლებ რუსთველზე არ აფასებდნენ. — რა იყო ამ ორ მწერალში საერთო? არაფერი!... ერთი მგოსანი და მეორე კი გაბერილი, უნიჭო რიტორი!“.. (იქვე, გვ. 215). ასევე ახასიათებდა აკაკი წერეთელი ჩახრუხაძესაც: „ჩვენშიაც შვიდი საუკუნის განმავლობაში, სადაც რუსთველს — კი ახსენებდნენ, იქვე წამოასკუბებდნენ ხოლმე შავთელსა და ჩახრუხაძესაც, თითქოს უფრო მაღლაც აყენებდნენ. რა იყო მიზეზი? მხოლოდ ერთხელვე ნათქვამის აყოლა!“.. (იქვე, გვ. 355). ცხადია ამ შემთხვევაში აკაკი წერეთელი მხარს უბამდა ილია ჭავჭავაძეს³.

ჩახრუხაძისა და შავთელის შეუფასებლობას, რასაკვირველია, ისიც

³ ლევან მეჩაბდევ. XI:2 საუკუნის ქართველი კლასიკოსები და ძველი ქართული მწერლობა, თბილისი, 1983, გვ. 165.

უწყობდა ხელს, რომ მაშინ არ იყო ჭეროვნად გამოცემული და შესწავლილი მათი ენაწვლიანი სახობტო თხზულებანი. 1902 წელს გამოკვეყნდა ნიკო მარის შესანიშნავი ნაშრომი „ძველ-ქართველი მეხოტბენი“ (კრიტიკული ტექსტები და ვრცელი გამოკვლევა). თუმცა ეს ნაშრომი შეიცავდა რიგ სადაო მოსაზრებას, მან ერთბაშად მუქი მოკფინა ქართველ მეხოტბეთა ბრწყინვალე შემოქმედებას. ნიკო მარის პუბლიკაციას ერთი პირველთაგანი გამოეხმაურა აკაკი წერეთელი: „მცირე რამ პროფესორ მარის უკანასკნელის თხზულების გამო“ (თხზულებანი, XIV, 1961, გვ. 129—134). აკაკი უყოყმანოდ აცხადებს, რომ მარის გამოკვლევა „სამაგალითო შრომაა“. „გადავშინჯე და კი-ყოფილი დავრჩი. ეს შრომა... მართლა რომ მოსაწონია. რვა საუკუნის განმავლობაში გადამწერლებისაგან დაბურღული და დახლართული ტექსტი ორივე პოემისა (ე. ი. აბდულმესიანისა და თამარიანისა, ა. ბ.) ბატონ მარს წესიერად აღუდგენია და შესაფერისი ლექსიკონიც ჩაურთავს“. საყურადღებო ისაა, რომ აკაკის წერილი — რეცენზია კი-ბეზდა გაზეთ „ივერიაში“ (21.7.1902, № 154). არა ნაკლებ მნიშვნელოვანია ის, რომ აკაკის წერილს ახლავს სარედაქციო შენიშვნა: „ვბეჭდავთ ამ წერილს პატივცემულ პროფ. ნ. მარის შესანიშნავ გამოკვლევის შესახებ იმ ფიქრით, რომ მცოდნე მწერალთა შენიშვნების მეოხებით გამოიკვას, შემცდარია თუ არა აზრი პროფესორის მარისა შავთელის ხობტის შესახებ“. მაშასადამე, აკაკი წერეთელიც და „ივერიის“ რედაქციაც ნ. მარის გამოკვლევას (სადაც თვალნათლივანა წარმოჩენილი შავთელისა და ჩახრუხადის თხზულებათა სამაგალითო იდეურ-მნატერული ღირსებანი) უწოდებენ „შესანიშნავ გამოკვლევას“. მართალია, აკაკის წერილის გამოქვეყნების დროს ილია ჭავჭავაძე უშუალოდ აღარ ხელმძღვანელობდა „ივერიას“ (მისი რედაქტორი იყო ილიას ერთგული თანამებრძოლი ალექსანდრე სარაჯიშვილი). მაგრამ მნელია ვიფიქროთ, რომ „ივერიაში“ ილიასთან შეუთანხმებლად გამო-აქვეყნა აკაკის წერილი. ამ წერილით და სარედაქციო შენიშვნით ხომ არსებითად უარყოფილია ილიას თვალსაზრისი ჩახრუხადის თამარიანის რაობაზე.

საინტერესოა სარედაქციო შენიშვნა შავთელის აბდულმესიანის ხობტის ობიექტის შესახებ. ჩვენც იმ აზრისა ვართ, რომ ამ თხზულებაში შექებული უნდა იყვნენ თამარ მეფე და მისი მეუღლე დავით სოსლანი (და არა დავით აღმაშენებელი, როგორც ფიქრობდა მარი). ჩვენი ყურადღება ბუნებრივად მიიპყრო იმ გარემოებაში, რომ აკაკი წერეთლის დაკვირვების თანახმად აბდულმესიანი, თამარიანი და ვეფხისტყაოსანი, სამივე, ერთი და იმავე ავტორის შემოქმედების ნყოფია და ეს ავტორია შოთა რუსთველი (აკაკი წერეთლის თხზულებანი, XIV, 1961, გვ. 133).

აკაკი წერეთელი მთელი მისი სიცოცხლის მანძილზე განაგრძობდა ვეფხისტყაოსნის საკითხების კვლევა-ძიებას. თავს დასტრიალებდა, აზუსტებდა, აყალიბებდა თავის ეროვნულ კონცეფციას უკვდავი პოემის თაობაზე. ამ მხრივ ფართოდ არის გახმაურებული მისი ლექციები ვეფხისტყაოსანზე (იკითხებოდა სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ქალაქში), პირველი ლექცია წაიკითხა 1881 წელს. აკაკი არ ჩქარობდა ლექციების ტექსტების ბეჭდურად გამოქვეყნებას. თუმცა ამ ლექციების გარშემო ცხარე სჯა-ბაასი მიმდინარეობდა. სპეციალური კრიტიკული წერილი მიუძღვნა აკაკის ლექციებს ილია ჭავჭავაძემ 1887 წელს (ილია ჭავჭავაძის თხზულებანი, IV, 1927, გვ. 183—198). აკაკის „სამი ლექცია ვეფხისტყაოსანზე“ პირველად დაიბეჭდა 1893 წელს (აკაკის კრებული V: თხზულებანი, XII, 1960, გვ. 66—112). ხოლო უფრო ადრე, 1890 წელს, აკაკიმ უპასუხა ილიას შენიშვნებს: „რამდენიმე სიტყვა პატ. ილია ჭავჭავაძის საპასუხოთ ვეფხისტყაოსნის გამო“ (აკაკის კრებული, 1890, V; თხზულებანი, XII, გვ. 338—351).

აკაკი წერეთლის თვალსაზრისით, „ვეფხისტყაოსანში დასახელებულა ქვეყნები მხოლოდ გადარქმეული საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებია, სალხიჯ ქართველთა ტომია და პოემის გმირებიც მათი წარმომადგენელი. ამას ისათი ზნე, ჩვეულება. და ცხოვრების წეს-წყობილება გვიმტკიცებს“. რუსთაელს სურდაო, ამბობს აკაკი, „დაეხატა მთელი საქართველოს სურათი და გამოიყვანა მისი საიდევლო გმიროგორც მამაკაცის, ისე დედაკაცისა“. რამდენადაც ქართველთა ტომები სხვადასხვა ბუნებისა და ხასიათისანი არიან. რუსთაელმა „საპიროდ დაინახა ერთი გმირის მაგიერ აელო სამი, გადაეკავშირებია ერთმანეთთან, ერთიმეორით შეევესო და ისე წარმოედგინა ჩვენთვის: .ამ აზრით იმან აიყვანა ამერიდან ტარიელი, იმერიდან ავთანდილი და შავი ზღვის პირიდან ფრიდონი, და მათი შეერთებით დაგვიხატა ერთი სრული გმირი მთელი საქართველოსა“. პოემის ქალთა პერსონაჟის თაობაზე აკაკი შენიშნავს: „რაც აქ კაცების შესახებ ვთქვით და დავინახეთ, იგივე ითქმის ქალების შესახებაც“. სახელდობრ, ნესტანი „ამერთა ქალია“, თინათინი — „იმერთა“. „ერთი მათგანი (ე. ი. ნესტან-დარეჯანი) ძალიან ემსგავსება ხასიათებით ტარიელს და მეორე (ე. ი. თინათინი) ავთანდილსო“. აკაკის დასკვნით, „ვეფხისტყაოსანში გამოხატული ტიპები, როგორც კაცები, ისე ქალები, ნამდვილ ქართველები არიან, სხვადასხვა კუთხეებიდან აღებული“.

ამრიგად, ვეფხისტყაოსნის გმირები აკაკი წერეთელმა წარმოგვიდგინა ინდივიდუალური ხასიათების მქონე პიროვნებებად, რომლებიც — ერთი მხრივ — ქართველი ტომების საკუთრივ, კერძოდმით თვისებებსაც ასახიერებენ და — და მეორე მხრივ — ქართველია

მოდგმის განმაზოგადებელ საერთო ეროვნულ ხასიათებსაც გამოხატავენ. კერძო ხასიათი იქნეს ზოგადი ქართველის „ტიპის“ თვისებას ეს პრობლემა აკაკი წერეთელმა შემდგომ კიდევ უფრო გაათართოვა. გააღრმავა და თვისებრივად განსხვავებული, უფრო ამალღებულის სიმბოლიკური ასპექტით გაიაზრა.

1913 წელს დაიბეჭდა აკაკი წერეთლის ნოველა „სიზმარი“ (აქმი, 29 აპრილი, № 121; აკაკის თხზულებანი, XIV, გვ. 551—555). აქ მოთხრობილია, თუ როგორ ნახა სიზმარში იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი, როგორ ეახლა სიკვდილის წინ რაღაც ერთი თვით ადრე მონასტრის წინამძღვარს „ახოვანი ღრმა მოხუცი“ „თავზე თუშური ქუდი“ და მიართვა თავისი „ნაჯღაბნი საწინასწარმეტყველო“ ვეფხისტყაოსანი. ამ უცნაურმა მოხუცმა აუხსნა წინამძღვარს, შიში ნაწერი არის „ზღაპარი“, მაგრამ ამ ზღაპარში აღწერილია, რაც თვითონ მინახავს და განმიცდიოა. „მე ვსცხვოვრობდი თამარის დიდებულ დროს. ჩემს ხელებით დავაყარე მიწა მის კუბოს და მოვესწარ იმ უბედურ დროსაც“, როდესაც საქართველო უფესკრულის პირას აღმოჩნდაო, მაგრამო, ამბობს რუსთველი, „დედადეთისა არ გასწირავს იმის წილხვედოს“. აი ეს გავითვალისწინე და ჩემი წიგნით „თვით საქართველო გამოგეტე ნესტან-დარეჯანად, ავწერე... როგორ ამოჰყო თავი ქაჯეთის ციხეში. ცხრაკლიტულში. ბოლოს უმახარობლე ქვეყანას მისი ტყვეობიდან გამოხსნა“. „ვერც ტარიელი, — განაგრძობს მოთხრობელი, — ქართლ-კახეთის წარმომადგენელი, მისი საარაკო რაინდობით, ვერც ავთანდილი, განხორციელებული იმერეთი, და ვერც ფრიდონი შავ ზღვის პირის შვილი, აფხაზ-მეგრელ-გურულ აპარელთა ჯარი ცალცალკე ვერას გააწყობენ, თუ ყველა ერთად, შეერთებულად არ მიადგენ ქაჯეთს და მაშინ კი, გამოხსნილ ნესტან-დარეჯანს შეეცვლება პირი ლხინად“. აი, ეს არის ნაწინასწარმეტყველები ჩემს ვეფხისტყაოსანშიო. დასასრულ მწერალი თხოვს წინამძღვარს: „სადაც ჯვარის მონასტრის კედელზე მე დახატული ვარ ჩემი ხელითვე, სწორეთ იმ კედლის პირას, ჩემ ნახატ — ქვეშ. გამითხარეთ სამარეო!“ — ეს არის ცხადი, სიზმრად ჩაყოლილიო“, ურთავს მგოსანთ-მგოსანი.

თავის ასე მკაფიოდ ჩამოყალიბებულ ეროვნულ კონცეფციას ვეფხისტყაოსანზე აკაკი წერეთელი გვთავაზობს იმავე 1913 წელს გამოქვეყნებულ მეორე წერილშიც — „წერილი ს. კაკაბაძის მოხსენებამო“ (თხზულებანი, XIV, გვ. 539—541). აქ აკაკი წერეთელი ბრძანებს: „ქაჯეთში დატყვევებულ ნესტან-დარეჯანის გამოხსნა ტარიელის, ფრიდონის და ავთანდილის შეერთებულის ძალით პროგრამაა და წინასწარმეტყველობაა მომავლის“ (ხაზი ჩე-

მია, — ა. ბ.). დიდმა პოეტმა და მოაზროვნემ ვეფხისტყაოსნის მისეული გაგების სიმბოლიკით მშობლიურ ერს უმხარობლა მომავალი განთავისუფლების სანეტარო დღე. აკაკი წერეთელი რუსთველის პირით („სიზმარი“) განცხადებულად აღიარებს, ქაჯეთის ციხის შემუსვრათა და ნესტანის განთავისუფლებით „უ მ ა ხ ა რ ო ბ ლ ე ქ ვ ე ყ ა ნ ა ს მისი ტყვეობიდან გამოხსნაო“. ვეფხისტყაოსანში მოხდენილად ჩაქა-ვილი მარადიული ოპტიმისტური იდეა ბოროტების დათრგუნვისა და სიკეთის გამარჯვებისა აკაკი წერეთელმა მიუსადაგა მისეამინდელი ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეალებს. და როგორ ეხმაურება აკაკი წერეთლის ეს იმეამინდელი ეროვნული კონცეფცია აწინდელი საქართველოს მღელვარე დღეებს!

ოტა არ იყოს, გაკვირვებას იწვევს აკაკის წერილი „სარგის კაკაბაძის მოხსენების გამო“ ვეფხისტყაოსნის შექმნის თარიღის თაობაზე. ჯერ კიდევ თავის სტუდენტურ სადიპლომო შრომაში აკაკი წერეთელი წერდა, რომ ვეფხისტყაოსანი შეთხზულია XII საუკუნეში სახელოვანი თამარის მეფობის დროს. როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, „სიზმარში“, თავის ერთ-ერთ უგვიანეს ნოველაში, აკაკი წერეთელი აღაპარაკებს რუსთველს, რომ ის ცხოვრობდა „თამარის დიდებულ დროს“, რომ ქებათა-ქებას უძღვნიდა თავის სათაყვანებელ დედოფალს. და რომ „ჩემის ხელებით დაეყარე მიწა მის კუბასო“. თავის განხაურებულ მოხსენებაში, რომელსაც მიეძღვნა აკაკის წერილიც, სარგის კაკაბაძე ამტკიცებდა თითქო ვეფხისტყაოსანი დაწერა XIV საუკუნეში. აკაკის სიტყვით, „ამ მოხსენებას აუღელვებია საზოგადოება და პრესაცო“. თვითონ აკაკი წერეთელი ძლიერ დამშვიდებით შეხვდა მოხსენებას და ერთგვარად (მხოლოდ ერთგვარად!) მხარი დაუჭირა კიდევაც ვეფხისტყაოსნის დაწერის გადათარიღების ცდას. ამგზობის აკაკი პირდაპირ აცხადებდა: „მე თვითონ არ ვარ დარწმუნებული, რომ ვეფხისტყაოსანი თამარის დროს უნდა იყოს შეთხზულიო“. მისი ფიქრით, რუსთველი „თამარ მეფის ბედნიერ დროსაც მოსწრებია სიყმაწვილეში და რუსუდანის შავ-დღეებსაც სიბერეში“. „მე მგონიაო, — ასკვნის აკაკი, — რომ რუსთველმა ნებით თუ უნებლიეთად იერუსალიმში, ჯვარის მონასტერში დამწყვედულმა სიბერის დროს დასწერა ეს საარკო თხზულება“. რასაკვირველია, აკაკის ეს შეხედულება ვეფხისტყაოსნის შექმნის დროის შესახებ არსებითად განსხვავდება სარგის კაკაბაძის თვალსაზრისისაგან.

ისიც სათქმელია, რომ აკაკი წერეთელს არ აკმაყოფილებდა რუსთველოლოგიური მეცნიერების იმდროინდელი დონე. დიდი პოეტი და თვითონ რუსთველოლოგი მკვლევარი აღფრთოვანებით შეხვდა „რუს-

თაველის საზოგადოების“ დაარსებას და რუსთველის ძეგლის დადგმის განხრახვეს. იგი გახარებული წერდა: „უკვდავ მგოსნის შესწავლა და ძეგლის დადგმა თვით ერის უკვდავებაა და მარადისობა“ (სადღეისო, თსზულებანი. XIV, გვ. 550).

აკაკი წერეთელი სამართლიანად იმედოვნებდა, რომ რუსთველისადმი ინტერესის გაღვივება და მისი სახელობის საზოგადოების დაარსება ხელს შეუწყობდა რუსთველოლოგიის წინსვლას. ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსთაველის საზოგადოების დაარსება რეალურად მხოლოდ ჩვენს დროში განხორციელდა.

რუსთველი უზარმაზარ კეთილისმყოფელ ზემოქმედებას ახდენდა ქართული პოეტური კულტურის განვითარებაზე; საუკუნეების მანძილზე ვეფხისტყაოსანი იყო ქართული პოეზიის შთამაგონებელი უნრეტი წყარო, რაღა თქმა უნდა, აკაკის მშვენიერ პოეზიაშიც აღბეჭდილია ამ წყაროს ნაკვალევი, მაგრამ ეს სხვა თემაა და იმას აქ არ ვეხებით. ამგვობის ჩვენთვის ისაა ყურადსაღები, თუ როგორ აფასებდა თვითონ სულმნათი აკაკი თავის დიდი სულმნათი წინამორბედის ზემოქმედების ხასიათს საზოგადოდ. თავის ლექციებში აკაკი წერეთელი იმ აზრს გამოთქვამდა, რომ დადებითთან ერთად რუსთველის ზემოქმედება ზოგჯერ უარყოფითს შედეგსაც იძლეოდა. პოეტობის მოწვევებერ ვისმეს რუსთველის წამლეკავი გავლენა უჩლუნგებდა პოეტობის აზროვნების უნარს. ახლის ძიების სურვილს. ისინი ბრმად ბაძიდნენ ქართული პოეზიის მამათმთავარს, თავს არ იწუხებდნენ და შეუზღუდავად სარგებლობდნენ იმის მზამზარეული საჩეებით, სპეციფიკური გამოთქმებით, პოეტური ფრაზეოლოგიით, ლექსიკით და ა. შ. ეროს სიტყვით, უღვთოდ ეპიგონობდნენ. აკაკი წერეთელი პირდაპირ ამბობს, რომ თავის მიმბაძელებზე რუსთველს „რალაც ბატონური, მანებელი გავლენა ჰქონდა“. მე არ ვიცი, იცნობდა თუ არა აკაკი წერეთელი XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის პოეტ იესე ტლაშაძეს, რომელიც კიდევ უფრო გულისწყრომით ამხილებდა მსგავს ეპიგონთა კასტას: „რიტორ რუსთველო, კარგ გამომთქმელო, ენა-ტკბილო და შაქარიანო, ავმა მთქმელებმა, ქურდმა მელებმა, ლექსი მრავალი მოგპარიანო“. აკაკი წერეთელი იწონებდა იმათ საქმიანობას, ვინც ზემოქმედებითად კი განიცდიდა რუსთველის ცხოველმყოფელი ზემოქმედების ძალას, მაგრამ „საკუთარი გზით“ სიარულს ეტანებოდა. ასეთად. უწინარეს ყოვლისა, აკაკი თვლიდა დავით გურამიშვილს. ამ შემთხვევაშიც აკაკის პოზიცია ორიგინალურია და მოსაწონია.

აკადემიკოსი აკაკი შანიძე გამოჩენილი რუსთველოლოგია, ვეფხისტყაოსნის ენის დიდებული მკვლევარი და პოემის ტექსტის დაუგენის საქმეში საყოველთაოდ აღიარებული დიდი ავტორიტეტი.

აკაკი შანიძის დახასიათებით, „შოთა რუსთველის უკვდავი ქმნილება ქართული ლიტერატურის მშვენიერება“, „რუსთველის გენიალური ქმნილება მზესავით ბრწყინავს საუკუნეთა განმავლობაში. იგი ხელისხელ საგომანები გახდა ქართველი ხალხისათვის და ამავე დროს ერთი პირველი ადგილთაგანი დაიჭირა მსოფლიო ლიტერატურის შედეგებს შორის“.

ა. შანიძე, უწინარეს ყოვლისა, სწავლობდა და სწავლობს რუსთველის პოემის ენისა და ტექსტის უმნიშვნელოვანეს საკითხებს. საუკუნეების მანძილზე, — ამბობს აკაკი შანიძე, — „ხავსივით მოედო რუსთველის პოემას მრავალი უცხო მასალა, რომელმაც საგრძნობლად დაჩრდილა მისი პირვანდელი ბრწყინვალება“. ამიტომაც ვეფხისტყაოსანი უნდა გაიწმინდოს შემდეგდროინდელი დანართებისაგან. „საჭიროა სპეციალისტების დაქაბული და ხანგრძლივი მუშაობა, რომ (პოემის) ტექსტი გაიციხრილოს, გასწორდეს და წარმოდგეს იმ სახით, როგორც პოეტს დაუწერიათ“, შენიშნავს მკვლევარი. „ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენა მეტად რთული საქმეა“, საგანგებოდ გვაფრთხილებს, ამისათვის აუცილებელი პირობა არისო „დიდი ცოდნა, შრომა და გამჭრიახი გონება“. საბედნიეროდ, ყველა ეს თვისება უხვად ამკობს ბატონ აკაკის.

ვეფხისტყაოსნის კრიტიკული ტექსტის დადგენის მკვიდრ ნიადაგზე დასაფუძნებლად უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა პოემის აირველი, 1712 წლის ვახტანგისეული გამოცემის რაობის გარკვევა. ამის თაობაზე კი მკვლევართა შორის აზრთა პრინციპული სხვაობა სუფევდა. ა. შანიძის ერთი უმთავრესი ღვაწლი რუსთველოლოგიის სფეროში სწორედ ისაა, რომ მან სრულიად დამარწმუნებლად და ექვემდებარებულად გადაწყვიტა ეს თავსამტკრევი პრობლემა.

ჩვენ დრომდის მოღწეულია ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის სულ ცხრამეტი ცალი, აქედან აკაკი შანიძისათვის ცნობილი იყო თვრამეტი (მეცხრამეტე შემდეგ აღმოჩნდა). ა. შანიძემ გაარკვია რომ ვახტანგისეული გამოცემის ყველა გადარჩენილი ცალი მეტ-ნაკლებად დეფექტიანია. „მაგრამ ისე, რომ ერთი-მეორის დანაკლისს აესებენ და კაცს მთელი გამოცემის აღდგენის საშუალებას აძლევენ“. ა. შანიძემ დიდი შრომის, ცოდნისა და რუდუნების შედეგად თვითონვე სამავალითოდ აღადგინა ვეფხისტყაოსნის პირველნაბეჭდი ტექსტი თავისი პირვანდელი შრიფტით (ამ შრიფტის საღებავების — სინგურისა და

შავი ფერების მონაცვლეობით), გამომცემლის პორტრეტით, სამკაულებით, ფორმატითა და სასტამბო-საგამომცემლო სხვა სველ საჭირო ნიშან-თვისებებით. პირველნაბეჭდი ტექსტის ეს აღდგენილი სახეობა ა. შანიძემ ვრცელი სამეცნიერო აპარატით და სანიმუშო გამოკვლევით გამოაქვეყნა 1937 წელს (1975 წელს, ვახტანგ მუჯეშის დაბადების შესამასე წლისთავზე, აღდგენილი გამოცემა დაიბეჭდა ფოტოტიპური წესით). აღმდგენლის სიტყვით, ეს გამოცემა „არის სინდისიერად შესრულებული კობიო, მაგრამ არა ბრმად გაკეთებული, არამედ თავიდან ბოლომდე გააზრებული“. ა. შანიძემ გაასწორა პირველნაბეჭდი ტექსტის კორექტურული, თუ სხვა უნებლიე ხასიათის შეცდომები, მაგრამ ყველაფერი ეს თავ-თავის ადგილას ზუსტად აღნუსხა.

როგორც აღვნიშნეთ, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემის სასიათის თაობაზე დიდი დავა იყო გაჩაღებული. საქმე ისაა, რომ ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემა (ვახტანგისეული რედაქცია) შინაარსობრივ-სიუჟეტურად უფრო მოკლეა, ვიდრე ძველი ხელნაწერებით შემონახული ტექსტი. ასე, ვახტანგისეული გამოცემა 1587 შაირს (სტროფს) შეიცავს, ხელნაწერების ტექსტი კი 2500 შაირს აღწევს, ე. ი. არსებობს ვეფხისტყაოსნის ორი ძირითადი ოედაქცია: ვრცელი (ხელნაწერული) და მოკლე (ვახტანგისეული). მკვლევართა ერთი ნაწილი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ ვახტანგმა საგანგებოდ შეარჩია და დაბეჭდა თითქოს მის დრომდე შემორჩენილი მოკლე რედაქციის შემცველი ხელნაწერის ტექსტი. მკვლევართა მეორე ნაწილი კი ფიქრობდა, რომ ვახტანგის განკარგულებაში იყო პოემის ვრცელი ხელნაწერული რედაქცია და რომ სწავლულმა გამოცემულმა მისი შეხედულებისამებრ შეამოკლა ტექსტი და ისე გამოაქვეყნა.

აკაკი შანიძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, გასარკვევი იყო „პირველი ნაბეჭდი ვეფხისტყაოსანი პირია რომელიმე ძველი ხელნაწერისა. თუ კრიტიკული გამოცემა, თვით ვახტანგის (ან მისი კომისიის) მიერ შემუშავებული?“ „ჩემი მიზანიაო, — განაგრძობდა ბატონი აკაკი, — ახალი და თანაც უეჭველი და უცილობელი საბუთები მოვიყვანო იმის დასამტკიცებლად, თუ რა მუშაობა ჩატარა ვახტანგმა (ან მისმა კომისიამ) ვეფხისტყაოსანზე და რას წარმოადგენდა ნამდვილად ვახტანგის დედანი, რომ ამით ბოლო მოვუღო საქითხს. რომელიც აგრე საცილობელი იყო სპეციალისტებს შორის“.

დასახული ამოცანა აკაკი შანიძემ ბრწყინვალედ ამოხსნა. ნაბეჭდი (ვახტანგისეული) და ხელნაწერული ტექსტების დაწვრილებითა შეჯერების შედეგად ა. შანიძემ დაასაბუთა, რომ ვახტანგს (თუ მის კომისიას) ხელთ ჰქონია ვეფხისტყაოსნის არა მოკლე, არამედ ვრცელი რედაქციის შემცველი ხელნაწერი. თავის განმარტებებს („თარგმა-

ნებს“) ვახტანგი უკეთებდა ვრცელი რედაქციის შაირებს, ზოგი ასე-
თი კომენტარებული შაირი შემდეგ არც კი მოხვედრილა დაბეჭდილ
ტექსტში, აკაკი შანიძე საბოლოოდ და ურყევად ასკვნის: თარგმნისას
ვახტანგს ხელთ ჰქონია ისეთი დედანი, რომელიც ვრცელი რედაქცი-
ისა ყოფილა... ვახტანგს გაუცხრილავს ვეფხისტყა-
ოსნის ტექსტი. პირველი გამოცემა ვეფხისტყა-
ოსნისა არის ხელოვნურად შემოკლებული ტექს-
ტი და არა უცვლელად დაბეჭდილი რომელი-
ღაც ძველი ხელნაწერი. ვახტანგისეული ვე-
ფხისტყაოსნის არის შეძლებისამებრ კრიტი-
კულად დადგენილი ტექსტი“ (ეურსივი ავტორისაა, ა. ბ.).

აკაკი შანიძის ეს ეჭვიმუტანელი დებულება საფუძვლად დაედო
ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის დასადგენად ფარ-
თოდ გაშლილ შემდეგდროინდელ მუშაობას.

კორნელი კეკელიძესთან ერთად აკაკი შანიძე თავმჯდომარეობდა
იმ კომისიას, რომელმაც მოამზადა ვეფხისტყაოსნის პირველი საიუბი-
ლეო გამოცემა 1937 წლისა. ა. შანიძე ამბობს, რომ: „სამწუხაროდ,
1937 წლის საიუბილეოდ დაიბეჭდა არა ის ტექსტი, რომელიც კომი-
სიამ შეიმუშავა, არამედ იგი რამდენადმე გადააკეთეს“. ეს გადაკეთ-
ებული ტექსტი გამოცხადდა კანონიკურად დახელშეუხებლად, წლების
მანძილზე იგი უცვლელად მეორდებოდა კორექტურული შეცდომები-
თაც კი. ცალკეული წაკითხვების მხრივ ზოგიერთი შესწორების შე-
ტანა მოხერხდა პოემის 1951 და 1957 წლების გამოცემებში, რომლე-
ბიც მოამზადა ლიტერატურის ინსტიტუტმა ა. შანიძის, კ. კეკე-
ლიძის და ამ სტრიქონების ავტორის რედაქტორობით. ამ გამოცემებში
მუშაობამ ჩვენთვის კიდევ უფრო ცხადი გახადა „კანონიკური“ ტექს-
ტის ნაკლოვანებანი. მომწიფდა ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტი-
კული ტექსტის გამოცემის საკითხი. ფართოდ გაიშალა რუსთველო-
ლოგიური კვლევა-ძიება. ამას დიდად შეუწყო ხელი ლიტერატურის ინს-
ტიტუტში (1956 წლის ბოლოს) რუსთველოლოგიის განყოფილებ-ს,
ხოლო უნივერსიტეტში რუსთველის კაბინეტის დაარსებამ. 1956 წელს
აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით მომზადდა და გამოიცა ვეფხისტყა-
ოსნის სიმფონია. ლიტერატურის ინსტიტუტმა იმავე წელს დაბეჭდა
ვეფხისტყაოსნის უვრცელესი რედაქციის შემცველი ხელნაწერის
(H 757) ტექსტი და შეუდგა პოემის ყველა ხელნაწერისა და ძირითა-
დი ბეჭდური გამოცემების ვარიანტების შედგენას, 1957 წელს გამო-
ქვეყნდა ვეფხისტყაოსნის ანოტირებული ბიბლიოგრაფიის ვებერთე-
ლა ტომი (შეადგინა გ. იმედაშვილმა). აკაკი შანიძის ავტორიტეტული
შეფასებით, უკვე „შეიქმნა სოლიდური ბაზა ვეფხისტყაოსნის ყოველ-
მხრივ შესასწავლად და მისი ტექსტის გასამართავად მეცნიერულ სა-

ფუძველზე“ (დღევანდელი ვითარება ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენის საქმეში, „მნათობი“, 1965, X—XI, გვ. XI, 133).

ჩვენც არ დავაყოვნეთ, აკაკი შანიძის, კ. კეკელიძის და ჩემი ხელმოწერით 1958 წლის 10 მაისს სპეციალური მოხსენებითი ბარათით მიემართეთ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას. მოხსენებაში ნათქვამი იყო: „ვეფხისტყაოსნის (1937 წლის) საიუბილეო გამოცემის ტექსტი საფუძვლიანად უნდა იქნას გადასინჯული და გასწორებული სტროფული შემადგენლობის მხრივაც და რედაქციული გამართულობის მხრივაც. დროა მომზადდეს და გამოიცეს ვეფხისტყაოსნის ნამდვილად მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტი შესაფერისი აპარატით“.

სადირექტივო ორგანომ სარჩელი სცნო სამართლიანად და მიიღო სათანადო დადგენილებაც. დადგენილებების რეალიზაცია დაევალა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიას. თავის მხრივ, აკადემიის პრეზიდიუმმა ამ ფრიად საპასუხისმგებლო დავალების შესრულება მიიწოდო პირადად აკაკი შანიძეს. მემამყება, რომ ბატონმა აკაკიმ მე მიმიწვია თანარედაქტორად: დაუყოვნებლივ შევეუდექით საქმეს. შედარებით მცირე დროის განმავლობაში მომზადდა და 1966 წელს გამოქვეყნდა „ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი და ვარიანტები“ ა. შანიძისა და ა. ბარაძის რედაქციით¹.

ამ გამოცემის უმთავრესი სიახლე ის იყო, რომ კრიტიკულად დადგენილ ტექსტს სქოლიოებში ახლდა იკითხვისები ანუ ვარიანტები ძირითადი ხელნაწერებისა და ბეჭდური გამოცემების მიხედვით. თავის დროზე ივანე ჯავახიშვილი გულისტყვილით წერდა: „დღემდე ჩვენ ვეფხისტყაოსნის არამცთუ სრული კრიტიკულ გამოცემა ვერ მოგვიხერხებია, არამედ ისეთი გამოცემაც კი არ მოგვეპოვება, სადაც ხელნაწერებში დაცული ყველა განსხვავებული წანაკითხები მაინც გვქონდეს აღბეჭდილი“. 1966 წლის გამოცემით ნაწილობრივ მაინც შესრულდა დიდი მეცნიერის კანონიერი მოთხოვნა და ეს გამოცემა მის ნათელ ხსოვნას მიეძღვნა.

ვეფხისტყაოსნის ახალი გამოცემიდან ამოღებულია 1937 წლის გამოცემის 71 სტროფი. (ეს უმთავრესად მოდის ინდო-ხატაელთა ამბავზე) და ერთიც (26) დამატებულია. ვახტანგისეულ გამოცემასთან შედარებით აქ მეტია 11 სტროფი. ახალ გამოცემაში გასწორებულია წინა გამოცემათა არა ერთი და ორი მცდარი წაკითხვა, რაც ფორმითაც შეუსაბამო იყო და აზრსაც ამახინჯებდა. სანიმუშოდ მხოლოდ ორ მაგალითს დავიმოწმებთ.

1. ტარიელი შეხვდა მწარე წყლულებისაგან შიკრივებულ ფრი-

¹ ტექსტის გამოსაცემად მომზადებაში გვეხმარებოდნენ ივანე ლოლაშვილი, ცილა კარბელაშვილი, ბორის დარჩია და მზია ჩაჩავა.

დონს. ტარიელის დასტაქარმა ფრიდონს „წყლულნი შეუხვიენა“, „ის-რის პირნი ამოუხვნა“ და ტკივილები გაუყუჩა. ამის შემდეგ ტარიელმა უცნობს მისი ამბავი გამოკითხა. ფრიდონმა უამბო. რომ ჰაპამისის მიერ განაყოფი მამულის ერთი პატარა კუნძულის გამო მისი გვარიშვილები ედავებოდნენ, სანადიროდ გასული დამიხელთეს, თავს დამესხნენ და დამკოდესო. ვახტანგის გამოცემის მიხედვით, მოშულარი არიან „ბიძა ძენი“ (604,3)². ფრიდონი რომ მომჭობინდა, მოშულარებს სამაგიერო გადაუხადა და ბრძოლა განაახლა. ფრიდონმა საოცარო მამაცობა გამოიჩინა, „ორნივე ბიძა ძენი მისნი ხრმლითა ჩამოყარნა“ (617,1) და „მხარ-დაკრულნი“ „თვით ორნივე ბიძა ძენი დაპყრობილნი წამოასხნა“ (619,2). ასე იკითხება ტექსტი ყველა ბექტურ გამოცემაში და ბევრ ხელნაწერში. ოლონდ, როგორც ა. შანიძე შენიშნავს, სიტყვა კომპოზიტი ბ ი ძ ა-ძ ე ნ ი ვახტანგის გამოცემაში ცალკე-ცალკეა დაბეჭდილი, რადგანაც ამ გამოცემაში დეფისი არ იცის. სხვა ბექტურ გამოცემებში კი დეფისია გამოყენებული“. რალაც შეუსაბამობასთან გვაქვს საქმე და გასარკვევიაო, ამბობს ა. შანიძე, ვინ არიან ეს ბიძა-ძენი. ისე როგორც კომპოზიტი დედ-მამა ნიშნავს დედას და მამას. ბ ი ძ ა-ძ ე ნ ი ნიშნავს ბიძას და ძეს, ბიძას და ბიძაშვილს. მრავლობითი რიცხვის ბ ი ძ ა-ძ ე ნ ი „ართული სიტყვაა, რომელიც ვეფხისტყაოსნის დაწერის დროინდელი გაგებით ამას ნიშნავს: ბიძა და ძე, ან ბიძა და ძენი... ო რ ნ ი ვ ე ბ ი ძ ა-ძ ე ნ ი დღევანდელი ქართულით იქნება ორი კაცი: ბიძა და (მისი) ძე, ე. ი. ბიძა და ბიძაშვილი“. ამრიგად ისე გამოდის, რომ ფრიდონს ებრძოდნენ ბიძა და ბიძაშვილი. ფრიდონმა კი თავიდანვე აუწყა ტარიელს, რომ სადავო კუნძული „ბიძასა ჩემსა მიჰხვდა“, „ვისთა შვილთა (ვისმა შვილებმა) აწ დამკოდეს“ (601). აქ გარკვევით და ნათლად არის ნათქვამი, რომ ფრიდონს თავს დაესხნენ და ბრძოლა აუტეხეს ბიძაშვილებმა (ორმა ბიძაშვილმა) და არა ბიძამ და ბიძაშვილმა. მაშასადამე, ბ ი ძ ა ძ ე ნ ი თუ ბ ი ძ ა-ძ ე ნ ი მცდარი წაკითხვაა და სწორია ზოგიერთი ხელნაწერის ვარიანტად მიჩნეული ფორმა ბ ი ძ ა ს ძ ე ნ ი.

ასე გამართა ტექსტი ა. შანიძემ ჭერ კიდევ 1957 წელს (იხ. ა. შანიძე, ბიძა და ბიძაშვილი თუ ბიძაშვილები? „მნათობი“, 1957, № 9, გვ. 144—148). რალა თქმა უნდა, ამგვარადაა ეს ტექსტი პოემის 1966 წლის გამოცემაშიც.

2. ინდოეთი შვიდი სამეფოსაგან შედგებოდა. ექვსის მფლობელი იყო ფარსადანი, მეშვიდესი — ტარიელის მამა სარიდანი. სარიდანს საკუთარი სურვილით უარი უთქვამს თავის წილ სამფლობელოზე და „შეწყნარებია“ ინდოეთის დიდი ნაწილის მეფე ფარსადანს. სარი

² სტროფების სათვალავს 1957 წლის გამოცემის მიხედვით ვუთითებთ.

დანი გამხდარა ფარსადანის ვასალი. ფარსადანს სიხარულით შეუწყნარებია სარიდანი, მფარველობა და პატრონობა გაუწევია, უბოძებია ვაზირის სახელო ამირბარობა და საკარგემო სამფლობელო (316,1); „ერთი სამეფო საკარგემოდ (ვარიანტი — საკარგემო) უბოძა ამირბარობა“.

საკარგემო ისეთ გარკვეულ სიტყვა-ცნებად მიუჩნევიან, რომ არ განუმარტავს არც ვახტანგს და არც თეიმურაზ ბატონიშვილს. ყურადღება მიიპყრო იმ გარემოებამ, რომ ორ კარგ ხელნაწერში სიტყვას „საკარგემოდ“ ენაცვლება ერთი შეხედვით თითქოს უცნაური სიტყვა „საკარგვად“. მაგრამ ნამდვილად აქ საუცნაურო არაფერი. როდესაც სარიდანი გარდაიცვალა, ფარსადანმა მამისეული სახელო და სამფლობელო დაუმტკიცა ტარიელს (336, 2—3):

ასი ებოძა საკერპლე, ებრძანა ახლა შავისა,

ბოძება მისეელისა სრულისა საკარგავისა. (

მეშასადამე, ტარიელი გახდა მამისეული საკარგავის მფლობელი, ე. ი. ადრე მოსაკარგავე (საკარგავის მფლობელი) ყოფილა თვითონ სარიდანი. აქედან გამომდინარეობს სრულიად ურყევი დასკვნა, რომ სწორია და დედნისეულია 316 სტროფის პირველი ტაეპის წაკითხვა: „ერთი სამეფო საკარგვად, უბოძა ამირბარობა“. საკარგვად შეკუმშული ფორმაა სიტყვისა საკარგავად. ტექსტის გადამხუსხავის შეცდომა გასაგებია. მას ალლოთი შეუუყვანია, როგორც ჩანს, მის დროს ხმარებიდან გამოსული ტერმინის მნიშვნელობა და ის შეუცვლია უფრო გასაგები სიტყვით.

ამგვარად, ვეფხისტყაოსნის 1966 წლის გამოცემის რედაქციამ აღადგინა დედნისეული ტერმინი. უნდა ითქვას, რომ ამ გასწორებას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. რუსთველის ეპოქაში საკარგავი ნიშნავდა საგამგეოდ, სამსახურისათვის საზღაოდ, საგამრჯელოდ გაცემულ სამფლობელოს. ამით ვეფხისტყაოსნის ნიშნავდა ასახავს იმდროინდელი წმინდა ქართული სოციალური ცხოვრების ერთ უაღრესად ნიშანდობლივ სოციალურ მოვლენას.

აღნიშნული ორივე გასწორება (და ბევრი სხვაც) გაიზიარა ვეფხისტყაოსნის შემდგომდროინდელი გამოცემების რედაქციებმა.

ერთი სიტყვით, აკაკი შანიძის მეთაურობით მომზადებული გამოცემა ვეფხისტყაოსნისა ახალი ეტაპია ამ დიდ ეროვნულ საქმეში. ეს გამოცემა წინამორბედი პირველსახეა პოემის სრული აკადემიური პუბლიკაციისა. ასეთად აფასებს მას ვეფხისტყაოსნის აკადემიური ტექსტის რამდენიმე კომისიის ერთი ხელმძღვანელი წევრი: „იგი, თუ შეიძლება ასე ითქვას. ერთგვარი მოკლე ვარიანტია მომავალი აკადემიური გამოცემისა“ (სარგის ცაიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერე-

ბი და გამოცემები, „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1979, № 2, გვ. 69).

აკაკი შანიძეს განზრახული ჰქონდა შეედგინა ვეფხისტყაოსნის სრული კომენტარი. სამწუხაროდ, ეს განზრახვა ვერ განხორციელდა. მაგრამ მის რუსთველოლოგიურ შრომებში მოიპოვება პოემის ცალკეული ადგილების შანიძისეული ცოდნითა და მახვილვონიერებით აღბეჭდილი გაგების ბევრი მაგალითი.

ვახტანგისეული ლექსიკონის შესახებ ა. შანიძე მაღალი წარმოდგენისაა — „საერთოდ ლექსიკონი კარგია და თავის ღრობათვის ჩინებულციო“ (ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსანი აღდგენილი აკაკი შანიძის მიერ, გვ. 367), მაგრამ იმასაც ურთავს, რომ: „რა თქმა უნდა, ვახტანგის ლექსიკონში მოიპოვება სუსტი ადგილები და ზოგჯერ გაუგებრობანი და შეცდომებიც“ (იქვე). საილუსტრაციოდ ერთს განსაკუთრებით საყურადღებო მაგალითს დავიმოწმებთ. დიდებულების თანხმობით როსტევეანმა დალოცა და მეფედ დასვა თავისი ასული თინათინი. თავმდაბალი თინათინი მოცხვებოდა, თავს არ თვლიდა მეფობის ღირსად. ტიროდა და ცრემლებს აფრქვევდა როსტევეანი შეეცადა დაემშვიდებინა და დაეწყინებინა საყვარელი ასული. ასეთიო ცხოვრების წესი — ყოველ შამას ცვლის მისი შვილი; „მამა ყოველი ძისაგან ითავსებოდა“ (47,3). სიტყვას ყოველი ხელნაწერებში აქვს ვარიანტი — „ყოვლისა“ და „ყოველთა“³. ვახტანგის გამოცემაში დაბეჭდილია „ყოვლისა“, მაგრამ თარგმანშია „ყოველთა“, რომელსაც ახლავს საგანგებო კომენტარი: „მამა ყოველთა ღმერთია... და ძე ქრისტედ უბნობს, ის ითავსებს“. როგორც ცნობილია ვახტანგი ვეფხისტყაოსანს ალეგორიული შინაარსის მქონე საღვთო ნაწარმოებად თვლიდა და ამის კვალობაზე განმარტავდა მის ტექსტს, თუმცა საგანგებოდ შენიშნავდა: „თუ უნდა ესეც არ იყოს, ... თარგმანი ხომ ასრე სჯობსო“. აკაკი შანიძისათვის აშკარა იყო, რომ საანალიზო შიირის ნათელი, ბუნებრივი შინაარსი ვახტანგმა ნაძალადევად განმარტა, ამიტომ იგი არ მოერიდა სწავლულ მეფეს და გადაჭრით დაასკვნა: „აქ, რა თქმა უნდა, არც მამაღმერთზეა საუბარი და არც ძე—ღმერთზე (ე. ი. ქრისტეზე), როგორც ამას ვახტანგი ფიქრობს“ (აღდგენილი ვეფხისტყაოსანი, გვ. 377).

ჩემი მხრივ მინდა ამას დაეძინო საერთო ხასიათის ერთი შენიშვნა.

დღეს აღარავისთვის არ არის სადავო, რომ შოთა რუსთველი ვეფხისტყაოსანში გამოხატავს ქრისტიანული აღმსარებლობის თვალსაზრისს და რომ პოემაში აღბეჭდილია საღვთო წერილის (ძველი და

³ ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტები, I, (თბილისი, 1910), გამოსაცემად მომზადდა სოლომონ ყუბანეიშვილმა.

ახალი აღთქმის) მკაფიო ნაკვალევი. მაინც ბოლო ხანებში შეინიშნება ერთგვარი გადაჭარბება. ზოგიერთი მკვლევარი ბიბლიური მოტივის უშუალო ანარეკლს ხედავს იქ, სადაც საამისო ტექსტობრივი საფუძველი არ არსებობს. სანიმუშოდ გამოდგებოდა სწორედ განხილული შაირის მაგალითიც. მიუხედავად ა. შანიძის უცილობლად სწორი შეფასებისა, ვახტანგის მცდარ შეხედულებას დამკველი მაინც გაძოუნდა.

ირაკლი აბაშიძესა და გიორგი წერეთელთან ერთად აკაკი შანიძე იყო წვერი იმ სამეცნიერო ექსპედიციისა, რომელიც 1960 წლ-ს შემოდგომაზე მოეწყო იერუსალიმში. ამ ექსპედიციამ მოგვიპოვა და ჩამოგვიტანა თითქოს დაკარგული ფრესკული პორტრეტი შოთა რუსთველისა იერუსალიმის ქართველთა ჯვრის მონასტრის კედლიდან. იერუსალიმური ექსპედიციის მასალებმა გაგვირკვია ჩვენი უკვდავი მგოსანთ-მგოსნის რიგი პირველხარისხოვანი საბიოგრაფიო საკითხი. ამ ექსპედიციის შედეგებს მიუძღვნა ა. შანიძემ ორი სპეციალური წერილი რუსულ ენაზე: „В поисках исчезнувшего портрета („Вечерний Тбилиси“, 22.XI.60) და „Из поездки в Иерусалим (К вопросу о портрете Ш. Руставели, „Вестник АН СССР“, 1961, № 8, с. 92—94). სხვა საკითხთა განხილვასთან ერთად ამ ნარკვევებში ა. შანიძე იმ აზრს გამოთქვამს, რომ შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის საალაპო მოსახსენებელი დაწერილია XII—XIII საუკუნეთა ხელით და რომ საფიქრებელი ხდება ამ შოთა მეჭურჭლეთუხუცესისა და პოეტ შოთა რუსთველის იდენტიფიკაცია (ექსპედიციის სხვა წევრებთან ერთად ა. შანიძე ავტორია ამ ექსპედიციის შედეგებისადმი მიძღვნილი საანგარიშო წერილისა).

ქეშმარიტად, აკაკი შანიძე რუსთველის დიდი მკვლევარია, ვეფხისტყაოსნის ენის მესაიდუმლე და პოემის ტექსტის ჩინებული დამდგენი.

1987

ვეფხისტყაოსნის „პლასტაჰის“ დათარიღებისათვის¹

პ. ინგოროყვას საყურადღებო შრომამ („რუსთველიანა“, I, 1926, ტფილისი) და მის გარშემო გამართულმა პოლემიკამ² ახალი სიმწვავითა და ინტერესით გააღვივა საკითხი ვეფხისტყაოსნის „პლასტების“

¹ წაკითხულია მოხსენებად საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საჯარო სხდომაზე 1927 წ., ოქტომბრის 14-ს.

² პროფ. კ. კეკელიძე, რუსთველიანა „მნათობი“ 1927, № 2; პ. ინგოროყვა, რუსთველიანაზე პროფ. კ. კეკელიძის წერილის გამო, „მნათობი“, 1972, № 3, 4.

დროის შესახებ (ტერმინი ბ. ინგოროყვას ეკუთვნის). პ. ინგოროყვა ისე შორს მიდის, რომ მთელი ვეფხისტყაოსნის პრობლემის გადაჭრას აბგზით აპირებს. მისი შრომის ერთ უცილობელ ღირსებად უნდა ჩაითვალოს მსჯელობაში ერთგვარი მწყობრი, ლოგიკური თანმიმდევრობა. მკვლევრის კონცეფცია აგებულია „პლასტიკის“ დათარიღების საკითხზე. მთელ პოემას (გაგრძელება ჩანართებითურთ) ის ჰყოფს სამ ძირითად „პლასტად“ (გვ. 19). უკანასკნელი (მესამე) პლასტი. მისი აზრით, დაწერილა არა უგვიანეს XV ს. პირველ ნახევრისა (გვ. 25). ნეორე პლასტი (იგულისხმება 1. ამბავი ინდო-ხატაელთა, 2. ამბავი ხვარაზმელთა, 3. ამბავი ვეფხისტყაოსნის გმირთა სიკვდილისა) სამ სხვადასხვა ავტორს ეკუთვნის (გვ. 32), აქედან „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ შექმნილა ცოტა მეტნაკლებობით XIV ს. ნახევარში (გვ. 37).

რაც შეეხება მეორე პლასტიკის დანარჩენ ამბებს, „ისინი დაწერილია XIV ს. ნახევრის შემდეგ. მაგრამ არა უგვიანეს XV ს. დასაწყისისა“ (გვ. 37). ასეთი დასკვნის მისაღებად პ. ინგოროყვა შემდეგი ლოგიკური მოსაზრებიდან გამოდის: „რაკი ყველაზე უგვიანესი (მესამე) პლასტიკის ვეფხისტყაოსანში ჩართვა XV ს. პირველ ნახევრიდან დაწყებული, ცხადია, უფრო ძველი მეორე პლასტიკის დამატებანი ამაზე ადრე უნდა შეედგინათ, ყოველ შემთხვევაში XIV საუკუნიდან ვიდრე XV ს. პირველ ნახევრამდე. — ეს სრულიად ცხადი დებულებაა“³. პირველი პლასტიკის შესახებაც ასეთივე ლოგიკური მსჯელობაა: „რაკი მეორე პლასტიკის არის მხოლოდ შემდეგი დროის გაგრძელება ვახტანგისეული ტექსტისა, ამის მიხედვით ირკვევა, რომ ვახტანგის ტექსტი XIV ს. ნახევარზე უფრო ძველია (გვ. 42). — და ასე თანდათანობით მკვლევარი ჩადის თამარის ეპოქამდე. ძირითადი ინტერესი მსჯელობის წინამძღვრებშია.

ამჟამად ჩვენ გვინტერესებს მეორე „პლასტიკის“ მეორე დამატება ე. წ. „ხვარაზმელთა ამბავი“, ან სრული სათაურით: „აქა ტარიელის დასწელება და ხვარაზმშა მეფისაგან სისხლის ძებნად მოსულა ინდოეთს“⁴.

ეს დამატება ყველა დანარჩენზედ მოზრდილიცაა და სინტერესოთავეისი ბიბლიოგრაფიული ცნობებით.

ამბავს წამძღვარებული აქვს შემდეგი წინასიტყვაობა:

³ მნათობი 1927, № 3, გვ. 210; აქვე უნდა შეენიშნოთ, რომ პ. ინგოროყვამ ამ შემთხვევაში დათარიღება თავის წიგნის მიმართ ნახევარი საუკუნით უკან დასწია.

⁴ ვე ხისტყაოსანი ს. კვაბაძის რედაქციით, 1913 წ., გამოცემა, ხანები 1611—1720; ჩვენ ქვემოთ ყველაღ ციტატებს იმ გამოცემით ვუჩვენებთ (რადგან უკეთესი გამოცემა არ არსებობს). ხელნაწერთა განსხვავებულ წაკითხვებს ცალკე გავუსვათ ხაზს.

„ესე ამბავი ნარჩოში მათ ლომთა მორკმით მგონეთა,
გალექსვა აკლდა ხუარაზმა, მეტად ვერ მოვიგონეთა,
ძნელია პოვნა, გული ჰკრთა, დავეარდი, დაველონეთა,
და კულავე ვთქუ: ლექსი გაემართე, მოსმენით გაიგონეთა.

აწ. გონიერო, სიტყვანი მოსმენით შეიწყნარენით,
ძუელნი ნარჩოში ამბავი ლექსად ვთქუნ, გაიხარენით!
სარგისს დაურჩა უთქმელად, მას ესე დავაბარენით,
და ლექსნი მიქენით, ამისთვის ენანი მამაშვარენით.

ამბავი ანალოგიური ბიბლიოგრაფიული მინაწერით წყდება

ეს ამბავი დარჩომოდა სარგისს[ს] ლექსთა შეუწყობლად,
მერმე თმოგვი თმოგულთაგან შესავლითურთ დარჩა ობლად.
მე ვნახე და მას უჩვენე, ვინ ჩანს გმირთა რაზმთა მწყობლად,
და მან მიბრძანა ლექსად თქუიო. მკვერ ქართულად, დაუშრობლად⁵.

ამ ბიბლიოგრაფიულ მინაწერთა მიხედვით, ს. კაკაბაძე ფიქრობდა, რომ ვეფხისტყაოსანი დაუწერია სარგის თმოგველს, ხოლო პოემა დაუშთავრებელი დარჩენიაო. ის უპოვნია შოთა რუსთველს თმოგველთა მიერ თმოგვის მიტოვების შემდეგ, და 1405—1412 წლებში დაუსრულებია კიდევცო⁶.

უკანასკნელად ს. კაკაბაძე, იმ აზრს დაადგა, რომ სარგის თმოგველი პროზაული „ვეფხისტყაოსნისა“ და „დილარგეთიანის“ ავტორია. მას თხზულება დარჩენია თმოგველთაგან თმოგვის მიტოვების დროს, უფლისწულ დემნას 1177 წლის აჯანყების შემდეგო⁷.

საერთოდ ს. კაკაბაძე მოყვანილ ბიბლიოგრაფიულ ცნობებს მთელ პოემას უკავშირებს, ამიტომაც უცნობი ავტორის ბოლოსიტყვაობა თავის უკანასკნელ გამოცემაში სრულიად უადგილოდ მიაკერა ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტს.

დავით კარიჭაშვილი კითხვას სვამდა: „ვინ უნდა იყვეს ეს სარგის, რომელსაც დარჩენია გაულექსავი ტარიელისა და ნესტან დარეჯანის ინდოეთს დაბრუნების შემდეგ მომხდარი ამბები?“ და ასეთ პასუხს იძლეოდა: „ის უნდა იყვეს ან თვით „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი, ან ის, ვინც „ვეფხისტყაოსანს“ ჩაუმატა 40-მდე ტაეპი ტარიელისა და

5 ამ რიგით დაუცავს ეს ხანები უმრავლეს ხელნაწერებს. ს. კაკაბაძის გამოცემით: იხ. ხანები 1611¹, 1611.

6 ვეფხისტყაოსნის 1913 წლის გამოცემის წინასიტყვაობა გვ. 39, 40, 50 და სქვა; აგრეთვე მისივე წერილი „საისტორიო მოამბეში“ 1924, 1.137—მხოლოდ ამ შემთხვევაში შოთას პოემას 1320—1325 წლებს მიაკუთვნებს (საისტ. მოამბე, I, გვ. 156).

7 „ვეფხისტყაოსანი“ ს. კაკაბაძის რედაქტორობით. მეორე გამოცემა, ტფილისი 1927, გვ. XLIV—XLV.

ნესტან-დარეჯანის ინდოეთში დაბრუნების და გახელმწიფების აღწერა-რილობით. ამაზე დაწერილებით კვლავ გვექნება მსჯელობა⁸.

აღძრული საკითხის გამო პ. ინგოროყვა კი თავის მზრივ ასკვნის: „1. ან სარგის თმოგველი არის ავტორი მთელი ვეფხის-ტყაოსნისა; 2. ან სარგის თმოგველი არის ავტორი არა მთელი ვეფხის-ტყაოსნისა, არამედ მხოლოდ პირველი დამატებისა, ინდო-ხატაელთა ამბისა, რომელიც უშუალოდ წინ უძღვის ამ მეორე დამატებას“⁹. როდესაც კ. კეკელიძე შენიშნა, რომ ზემოთ მოყვანილი ბიბლიოგრაფიული ცნობა გარკვეულად ხვარაზმელთა ამბავს გულისხმობს და არა მთელ ვეფხისტყაოსანს ანდა ინდო-ხატაელთა ამბავს¹⁰, მაშინ პ. ინგოროყვამ მესამე შესაძლებლობაც (ჩვენის აზრით ყველაზე სწორი) იცნო. ის წერს: „კ. კეკელიძე სრულებით მართალია, როცა ამბობს, რომ ეს მეორე ეპიზოდი „ხვარაზმთა ამბავი“ თავდაპირველად პროზაულად იყო ნაწერიო; მაგრამ ეს განა ეწინააღმდეგება ჩვენს თეორიას? სრულებით არა, პირიქით ჩვენი თეორია ამ მოსაზრებას თავისთავად იგულისხმებს“¹¹.

ამჟამად საინტერესო არაა იმისი მტკიცება. გულისხმობს თუ არა მესამე შესაძლებლობას „რუსთველიანაში“ წარმოდგენილი ორი გაოკვეული დებულება. ჩვენთვის უფრო ისაა საყურადღებო, რომ მკვლევარნი შეთანხმდნენ შემდეგში: ხვარაზმელთა ამბავს საფუძვლად დასდებია პროზაული თხრობა. როდესაც ამ დებულებიდან გამომავლთ, საწინ გასაგებიც იქნება ის ლექსიკური რეალიები, რომლებიც პ. ინგოროყვას სამართლიანად აფიქრებდა (რუსთ. გვ. 30—31). მაგრამ ჭერ თარიღის საკითხზე შეეჩერდეთ.

პ. ინგოროყვა თავისი პირველი ორი დებულების მიხედვით ასკვნის, რომ სარგის თმოგველი ავტორია პირველი დამატებისა (ინდო-ხატაელთა ეპიზოდისა). გალექსვა უნდა მომხდარიყო სანამ თმოგველები თმოგვეს დატოვებდნენ, რაც 1360 წ. ახლო მომხდარა¹². მაშასადამე, ამ დროისთვის პირველი დამატებაც უკვე შექმნილია. მეორე დამატება კი (ხვარაზმელთა ეპიზოდი) შემდეგი დროის ნაყოფია. მაგრამ „არა უგვიანეს XV ს. დასაწყისისა“¹³. ასეთი ლოგიკური აღნაგობა ბუნებრივად დაიარღვევა, თუ ვიგულისხმებთ, რომ სარგის თმოგველს

⁸ ვეფხისტყაოსნის შედგენილობა, „განათლება“ 1913 წ. VI, 418, შენიშვნა. აქვე უნდა დავსძინო, რომ, რამდენადაც ვიცი. განსვენებული მკვლევარი ამ საკითხს კვლავ აღარ დაპბრუნებია.

⁹ რუსთ. გვ. 33.

¹⁰ „მნათობი“, № 2, გვ. 187.

¹¹ იქვე, № 3, გვ. 212.

¹² რუსთველიანა, გვ. 36.

¹³ იქვე, 37.

გალექსილი ინდო-ხატაელთა ამბავი კი არ დაპრჩენია, არამედ შეუწყობელი ხვარაზმელთა ეპიზოდი. და რომ ბიბლიოგრაფიულ ცნობაში გარკვეულად გაულექსავი პროზაული ამბავი იგულისხმება, ამაში, სხვათა შორის, მამუკა მდივნის ფრიად საყურადღებო ანალოგია გვარწმუნებს. მამუკა თავისი „ზააქიანის“ შესავალში ამბობს;

- ვხევეწები გონიერთა, ვინც არა ხართ თვისა მკვლელი.

ამას ყური მოუპყართ. — ბრძენი იყოთ, ანუ ხელი:

საქართველოს ეს ამბავი დარჩომოდა ძველის ძველი.

და თუმც იყოდეს ჩემგან უკეთ, რად არ მიპყო ერთმან გელი?!

დიდი მახვილგონიერება არაა საჭირო იმის მისახვედრად, რომ მამუკა მდივანი ამ შემთხვევაში ჰბაძავს და პირდაპირ იმეორებს ჩვენი ეპიზოდის ბიბლიოგრაფიულ მოწმობას:

აწ, გონიერო, სიტყვანი მოსმენით შეიწყნარენით,

ძველნი ნარჩომნი ამბავნი ლექსად კთქვენ, გაიხარენით!

სარგისს დაურჩა უთქმელად, მას ესე დავაბარენით,

და ლექსნი მიქენით, ამისთვის ენანი მამაჴმარენით.

საქმე იმაშია, რომ არ შეიძლება ამ შემთხვევაში ითქვას: „ეს ამბავი“, ე. ი. „ცალკე ეპიზოდი“¹⁵, როგორც ამას პ. ინგოროყვაჩაძის, ალორძინების პერიოდის მწერლობაში ტერმინი „ამბავი“, თავისი ბირითადი მნიშვნელობის გარდა, სისტემატურად იხმარება პროზაული თხრობის აღსანიშნავად.

დღეს უკვე საკმაოდ ცნობილია, რომ მამუკა მდივანი გარკვეულად პროზაულ ტექსტს გულისხმობს, როცა იგი უცნობი მელექსის სიტყვებით მიმართავს გონიერთ, ყური მიუპყრან მის მიერვე გალექსილ ძველ ნარჩომ ამბავს. მამუკა მდივნის ანალოგია სხვა მხრივაც არის საყურადღებო, მამუკა ვერ მალავს, რომ ის სწორედ ხვარაზმელთა ამბის (ე. ი. პროზაული თხრობის) გამლექსავსაა დასესხებული. ზევით მოყვანილი ხანის შემდეგ პოეტი განაგრძობს:

ვერ შეემართა შავთელსა და ვერცა სერგის თმოგველსა,
ვერცა მან უჩარს მწერალსა.

„შაჴ-ნამეს“ ქართული ვერსიების გამომცემელი ი. აბულაძე ფიქრობდა, რომ ამ სარგის თმოგველში უნდა ის სარგისი ვიგულისხმოდ, რომელსაც „ვისრამიანის“ მთარგმნელობა მიეწერებაო!¹⁶ ჩვენ კი ახლ-

¹⁴ „შაჴ-ნამეს“ ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები, ი. აბულაძის გამოცემა, გვ. 3.

¹⁵ რუსთველიანა. გვ. 34.

¹⁶ დასახელებული წიგნი, გვ. 4, შენ. 2.

უფლება გვეძლევა აქ ხვარაზმელთა ეპიზოდის ბიბლიოგრაფიული მოწ-
შობის სარგის თმოგველი დავინახოთ, მით უმეტეს, რომ სარგისის შემ-
დეგ ვეფხისტყაოსნის ცნობილი გამგრძელებელი მანუჩარ მწერალი
იხსენიება.

მაგრამ როდისღა უნდა გალექსილიყო საცილობელი ამბავი?

ტექსტის შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ ხვარაზმელთა ამბის გა-
ლექსვა უნდა მომხდარიყო მას შემდეგ. რაც აღორძინების პერიოდში
ქართულად ჩამოყალიბდა „შაჰ-ნამეს“ ვერსიები.

„შაჰ-ნამე“ უშესანიშნავესი ნაწარმოებია და არა მარტო სპარსუ-
ლი მწერლობისთვის. ამ თხზულებამ განსაკუთრებული როლი ითამაშა
ჩვენი აღორძინების პერიოდის ლიტერატურის გამოფხიზლებისა და გა-
ნაყოფიერების საქმეში. დასახელებულ პერიოდში იმთავითვე ქართუ-
ლად ჩამოყალიბდა (თუმცა არა სრულად) ეს უზარმაზარი ეპოპეა ნა-
წილობრივ პროზად. ნაწილობრივ ლექსად. მთელი მომდევნო მწერლო-
ბის ერთი წყება ამ თხზულების პროზაული ვერსიების გალექსვას ემ-
სახურება: „ზაჰიანი“, „სამიანი“, უცნობი ავტორის „უთრუთიანი“
ჯერაერთით ვერას ვიტყვიტ საკუთრივ „როსტომიანის“ შესახებ. სა-
ფიქრებელი ღდება, რომ ის, ნაწილობრივ მაინც, უშუალოდ სპარსული
ორიგინალიდან უნდა მომდინარეობდეს. მეორე წყება კი, რომელიც
არათუ უშუალოდ ამ ლექსედ არ მუშაობს, არამედ საკუთრივ ორი-
გინალურ გზებს იძიებს ჩვენს მწერლობაში, მაინც მისი უდიდესი გავ-
ლენის ქვეშ არის მოქცეული. ამის საუკეთესო მაგალითია „ომიანიანი“
და ვრცელი კომპილატური ზღაპრების კრებული „რუსუდანიანი“,
უკანასკნელი პირდაპირ „შაჰ-ნამეს“ უხეირო პერიფრაზს იძლევა¹⁷.
ამ გავლენისაგან ვერ განთავისუფლებულან ისეთი ძეგლებიც კი, რომ-
ლებიც ჩვენში სულ სხვა გზებით შემოდირდნენ. სანიმუშოდ დავასა-
ხელებ „ალექსანდრიანს“.

„შაჰ-ნამეს“ ვერსიები ლიტერატურულს, თუ ზეპირსიტყვაობის
გზით (თავის მხრით ზეპირსიტყვაობა ლიტერატურულზეა დამოკიდე-
ბული) არაჩვეულებრივის სიყვარულით და იდეალიზაციით შემოიქრა
ჩვენი ხალხის სინამდვილეში; ამიტომაც ის გატაცებით იკითხებოდა,
იწერებოდა ახალი ნუსხები, ვრცელდებოდა. ტყუილად კი არ ამბობს
ჩვენი ერთი უორიგინალესი პოეტი არჩილი:

ოდეს ყრმა ვიყავ, მიკითხავს ამბავი მე სამისა-თჳს.

ქართველი ხალხი „შაჰ-ნამე“-ში წარსულის ეროვნულ-გმირულ

17 ა. ლ. ბარამიძე, რუსუდანიანის ლიტერატურული წყაროები „ტფ. უნი-
ვერ. მოამბე“ VIII, 314.

18 სიძე. მუზეუმი, წ.-კ.-ის ფონდი № 424. გვ. 462.

იდეალიზაციას ხედავდა. ამ მხრივ დიდად დამახასიათებელია ერთი ძველი მწიგნობრის ტირადა „შაპ-ნამეს“ გამო: „ში მკითხველნო!..

პროთმცა ამას შინა ძველი ზნეობა და ზოგადი ჩვეულება ძველთა ქართველთა: და გმირულნი მოთხრობანი, რომლითაცა ძველნი ქართველნი შთამომავლობათა ანდაზად დაუდებდიან, და ამით მათ შორის სიმსნესა და ახოვანსა სულსა განაღვიძებდიან¹⁹.

„შაპ-ნამეს“ უზარმაზარი პოპულარიზაციით უნდა აიხსნას, რომ ქართულად მისი სამი, ერთმანეთისაგან სრულიად დამოუკიდებელი რედაქცია შექმნილა. ამიტომ მოსალოდნელი და ბუნებრივიც არის ვეფხისტყაოსნის პლასტებში „შაპ-ნამეს“ კვალი. კონკრეტულად ეს შემდეგში გამოიხატება: ჯერ ერთი, ხსენებული პლასტების ტექსტში ჩვენ ვხვდებით „შაპ-ნამეს“ გმირების შედარებას:

თუ ნახვთ მისთა ნაკრავთა ს ა ა მ-რ ო ს ტ ო მ გეგონების (კაკ. 1631).

საყურადღებოა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითად ნაწილში „შაპ-ნამეს“ გმირებიდან მხოლოდ როსტომ არის ნახსენები და ისიც ერთხელ:

ისრითა მოკლის ნადირი, როსტომის მკლავ უგრძესითა²⁰.

ჩანართებში კი სხვებსაც ვხვდებით. ასე მაგალითად:

გმირნი ს ა ა მ, ზ ა ა ლ, რ ო ს ტ ო მ, ა ი ო ზ (?) და ს ა ლ ი მ, თ უ რ ა (კაკ. 4?)
„შაპნამეს“ გავლენითაა შემდეგი ტაეპიც:

უაჟოდ არ დავღვები, ე რ ა ნ ს ვ არ თუ ზ ა უ ლ ი ს ტ ა ნ ს (კაკ. 894?)

ხვარაზმელთა ეპიზოდის მეორე კარი ასეთა სათაურითაა: „აქა ოძი სუარაზმელთა, ინდოთა, არაბთა და თურქთა“, განსაკუთრებით საყურადღებოა აქ ახალი ხალხის, თურქების, მოხსენიება. თითქოს სრულიად მოსალოდნელი არ იყო ეს ჩვენი თხრობის შინაარსით. ხვარაზმელთა ებრძვის ტარიელისა (ინდოეთისა), ავთანდილისა (არაბეთისა) და ფრიდონის (მულღანზარზარის) შეერთებული ჯარები. თურქებს არაფერი საერთო არ აქვთ არც ერთ და არც მეორე მხარესთან. ჩვენი თხრობიდან ისე ჩანს, რომ თურქთა მეფობა ფრიდონს მიეკუთვნება. ავთანდილი და ფრიდონი რომ გაემართნენ სენისაგან დაუძლურებული ტარიელის დასახმარებლად ხვარაზმთა წინააღმდეგ, ეს ამბავი ასეა გადმოცემული შემდეგ ხანაში:

19 ე. თ ა ყ ა ი შ ე ლ ი, Опис. рук. 1, 360.

20 „ვეფხისტყაოსანი“ ი. აბულაძის რედაქტორობით, ტფილისი 1926, ხანა 137.

ოცდა ათსა დღესა შიგან ორნიე სწორად გაემართნეს.
არაბთა და თურქთ მეფესა პირი მზეებრ ეწაღმართნეს,
მუნ დროშანი ვერ დავთვალენ, რომე იმათ აემართნეს,
და ვით დავწეროთ, თუ ხვარაზმშას რა საქმენი დავმაჩინეს²¹.

თურქების თხრობის ასპარეზზე გამოყვანა და, მით უმეტეს, ფრიდონის კონკრეტულად მათ მეფედ გამოცხადება სრულიად არ შეესაბამება „ვეფხისტყაოსნის“ სინამდვილეს. ცხადია, აქ საქმე გვაქვს რაღაც გარეშე ლიტერატურულ გავლენასთან. მიორეს მხრით. ისიც ცხადია ყველა იმათთვის, ვინც ოდნავ მაინც „შაჰ-ნამეს“ ეპოპეას გაცნობია. რომ ჩვენს ეპიზოდში სწორედ ამ ეპოპეის ნებისითი თუ უნებლიეთი გავლენის ნაკადი შემოჰკრილა. მეტად ცნობილი ამბავია, რომ თურქნი „ულეველი წიგნის“ (სერაპიონ საბაშვილის მოსწრებული გამოქმნით) განუყრელი ატრიბუტია.

რასაკვირველია. აქ შეიძლება კითხვა მხოლოდ ამ მიმართულებით დაისვას: „შაჰ-ნამეს“ ლიტერატურული გავლენა ქართულსა თუ უშუალოდ სპარსულ ნიადაგზეა მოსალოდნელი. ჩვენი მტკიცება, რომ ამ შემთხვევაში საქმე მხოლოდ ქართულ ნიადაგთან გვაქვს. აი, ამის საბუთებიც:

ხვარაზმელთა ეპიზოდში გვხვდება „შაჰ-ნამეს“ ქართული ვერსიების ერთი სპეციალური. ფრიად დამახასიათებელი ფრაზა. რომელიც საკითხს ნათელსა ჰფენს. სახელდობრ:

ჰქარ-მოკალ შეიპყარ-ისა ჳმა თუით მრავალთაგან გარდა²².

ამის პარალელური ფრაზაა „შაჰნამეთი“:

ლა:ტითა სცეღდეს, იზახდეს, ჰქარ, მოკალ, შეიპყარ!ით აჰ.

მოყვანილი ადგილის შესატყვისად სპარსულ ტექსტში²⁴ იკითხება შემდეგი:

ბეანდახთ სე ჭაი სე ჩუბე თირ
ბარ ამაღ ხურუშიდანე დარ ო გირ.²⁵

უნდა ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებას. რომ ქართული თარგმანი დასახელებულ ადგილას ტექსტულურად არ იმეორებს სპარსულს და

²¹ ეს ხანა ამოღებული მაქვს წ. კ. საზ. ფონდის № 2829 ხელნაწერიდან, რომელიც თითქოს ს. კაკაბაძის 1913 წ. გამოცემას საფუძვლად დასდებია, მაგრამ რომლის მიმართაც გამომცემელი ყოველ ხანაშიც-ი საშინლად ცოდავს. ეს ხანა (1943), მაგალითად, იქ სრულიად უცხო სახეს ატარებს.

²² კაკაბაძე, 1658, ვ. ოლონდ გამოცემაში შეცდომით არის: კარ.

²³ „შაჰ-ნამეს“ ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები. 1947₂ აქაც გამოცემის „მოკალ“-ს ვასწორებთ: მოკალ. იხ. ავრ. 1924₁.

²⁴ აქვე უნდა შეენიშნო, რომ ქართული „როსტომიანი“ მთლიანად ზედმიწევნითი სისწორით. ოლონდ შემოკლებულად. იმეორებს სპარსულ ორიგინალს.

²⁵ შაჰნამე Joannes August Vuillers-ის გამოცემა I, 269₃₃₀; შდრ. ავრ. იქვე. 303₆₅.

მოყვანილი ორი მაგალითი, თუმცა საერთო ამბავშია, მაგრამ არაა ტა-
ეპოვანი შესატყვისობით მოცემულია²⁶.

სამაგიეროდ გვაქვს შემთხვევები, როცა სწორედ ტაეპოვანი შე-
სატყვისობაც უაღრესობამდეა დაცული. ასე მაგ.

შემოსძახდეს: „შეკარ-მოკალ“ „შეიპყარ“-ის კმაცა იყო²⁷.
რაც უღრის:

დარახშიდანე თილო ბარანე თირ
ხურუშე ძალან ბე დეპო დარო გირ.²⁸

არის შემთხვევა, როცა სპარსულში სხვაგვარი გამოთქმა ვეხვდებ-
ბა: იმავე აზრის გამოსახატავად, როგორც მაგ:

დეპადეპ ბარამად ზე პარ ლო სეფაჰ²⁹

ეს ქართულშიც აღბეჭდილა:

ლაშქარშიგ: „შეკარ, შეიპყარ“ კმა შექმნეს, იყო ომაჰს.

ჩვენთვის ახლა განსაკუთრებით ისაა საყურადღებო, რომ პარა-
ლელურად მოყვანილი ქართულ-სპარსული ფრაზები თუმცა არსებითად
ერთსა და იმავე აზრს გამოხატავენ, მაგრამ სრული იგივეობა მაინც აი-
არის დაცული, ნიუანსებში და ცალკე სიტყვებშიც ქართული შორღე-
ბა თავის ორიგინალს. ხვარაზმელთა ეპიზოდს კი საყურადღებო ფრაზა
იმ სახით დაუცავს, როგორც ეს „შაჰ-ნამეს“ ქართულ ვერსიას შემო-
უნახავს. აქედან დასკვნაც თავისთავად ცხადია.

ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს სხვა პარალელური
მაგალითებიც „შაჰ-ნამეს“ ქართული ვერსიასა და ხვარაზმელთა ეპი-
ზოდიდან, ასე მაგ.:

ციცკრად კრეს ქოსთა, დაბდაბთა, ორთა ქიშვართა მეფეთა

(კაკ. 1630).

გახაზული გამოთქმის ხმარება, რასაკვირველია, „შაჰ-ნამეს“ გავ-
ლენით ადვილი ასახსნელია. „ქიშვარი“ თუ „ქიშვარდი“ სპარსულში:

²⁶ შტრ. ხანა 1924 = Vullers-ის გამოცემის, I. 256—257 გვერდს; 1947 = 266.67.

²⁷ წ. კ. ხელნ. № 428 გვ. 846 („შაჰნამეს“ ქართული ვერსიის გამოუცემელი ნა-
წილიდან).

²⁸ Vullers, III, 1561₁₁₄₀; აგრ. იხ. ქართ. ვერსიით წ. კ. ხელნ. № 428-გვ. 464 =
Vullers-ის II₁₂₁₅; III, 1510₇₅₀ = № 422 გვ. 720. ეს სტერეოტიპული ფრაზა გვხვდებ-
ბა შანამეს“ პროზულ ვერსიაშიც (იხ. ს. ს. ხელნ. № 921 გვ. 124 b).

²⁹ Vullers, III, 1484₇₂₀.

³⁰ წ. კ. № 428, გვ. 804.

კარგად ცნობილი ტერმინია — „ქეშვარ“. ის სისტემატურად იხმარება „შაპ-ნამეს“, როგორც სპა¹ სულ, ისე ქართულ ვერსიაში, მაგრამ რაც უფრო საყურადღებოა, ქართულში ეს ტერმინი უცვლელად სპარსულივე გამოთქმით გადმოდის. მოვიყვანოთ ასეთი ფრაზა — არქასპ (თურანთა მეფე) ამბობს გოსტასაბის (ერანთა მეფის) მისამართით: „მის ქ ი შ ვ ა რ შ ი მეომარი კაცი არაიენ არიან“³¹, რაც ზუსტი თარგმანია შემდეგი სიტყვებისა:

სავარი ნე ანდარ ჰამე ქეშვარაშ³².

ქიშვარ ტერმინი „შაპ-ნამეს ქართულ ვერსიაში იმდენად მიღებული და გაბატონებულია, რომ ხშირად იხმარება მაშინ, როცა დედნიც ამის საჭიროება არ ჩანს. ასე მაგ. როსტომი სწერს ქაიხოსროს: „შვილთა ქიშვარდთა ლაშქარი აქათით დაეკარგენითა“³³.

დედანში არაფერი მაგისი მსგავსი არაა, თუმცა როსტომის წერილი საერთოდ ზედმიწევნით სისწორითაა გადმოცემული ქართულ თარგმანში³⁴. ან კიდევ გმირი გოდერძი მოახსენებს იმავე როსტომს:

„შენი ერთი მარტო თავი ასს ქ ი შ ვ ა დ ს ა უფრო არი³⁵.

ეს ფრაზაც ქართველი მელექსის წვლილია და სპარსული დედნი-თვის უცნობი³⁶.

დამახასიათებელია ასეთი დეტალიც:

იქი დვას მეფე ხუარაზთა მფლობელი ლაშქართ ზემისა
- (კაქ. 1628_გ).

„ლაშქართ ზემი“ ნიშნავს — „დამკვრელი ლაშქარი“ ან „მფარეველი ლაშქარი“ („შაპ-ნამეს“ ქართული ვერსიის გამოთქმით). ჩვენს ვერსიებში გვხვდება ეს ტერმინიც. მაგ. საამის მოხსენებიდან:

„რა ის მოვკალ, მას უკანით იაქ ზამი საამ მრქუიან³⁷.

31 წ. კ. № 428, გვ. 842.

32 Vullers, III, 1552_{გგ}.

33 წ. კ. № 428, გვ. 517.

34 შდრ. Vullers, II, 1010—1013.

35 წ. კ. № 428, გვ. 522.

36 შდრ. Vullers-ი II, 1024—1026; აქვე მინდა შევნიშნო, რომ აკად. ნიკ. მარის მართებული დასკვნით, კლასიკურ პერიოდში ეს ტერმინი (ქიშვარი) ჩვენში უცნობი უნდა ყოფილიყო და „ვისრაჰიანის“ მთარგმნელი მას სისტემატურად გაურბის (შდრ. Из Грузино-персидских литературных связей: Записки Коллегии Востоковедов, Ленинград, 1925, I, 124):

37 „ვერსიები“, 1614, — ეს ადგილი ი. აბუ ლაძეს განმარტებული არ აქვს, სპარსულ ტექსტში შესაფერ ადგილას იკითხება: მირა სამ მაქ ზახმ... (Vullers, I, 11. ა. ბარაჰიძე

სწევენ, თარეშობენ და ჰკოცენ“ (ვერსიები 1920₃) — ჯოცენ... სწვენ და
აოხრებენ (კაკ. 1666₄).
შუბის ნალეწი ეყარა (იქვე, 1504₁ — „გორად ძეს შუბთა ნალეწი
(იქვე, 1685₄).

მიწა სისხლსა შეელება, ჰგავს სულა გაწითლებულა (იქვე, 1948₄) —
გაჯდეს ინდოთა მინდორნი სისხლითა გაწითლებულნი (იქვე, 1633₃).
თავი ეყარა შორი შორს, სისხლისა რუ მიდიოდა (იქვე, 2401₁) —
მათ მძინარეთა გარეთ ქნეს სისხლი რულ მინაწდომითა (იქვე, 1680₃).

ფუტკართა რემა („შაპ ნამეს“ პროზაული ვერსია, საისტ და სა-
ეთნ. საზ. ხელნ. № 921, გვ. 124 b) — ფუტკართა რემა (კაკ. 1628₃); რა-
საკვირველია შაპნამისებურია ისეთი გამოთქმები, როგორც: „ორთავე
რაზმი გასწორდა“ (კაკ. 1658₁) „მუქარის მთხოვი“ (1671₂) „უზენაროდ
მიეპყრენ“ (1637₂)³⁸.

დასასრულ, ბრძოლის აღწერილობა (კაკ. 1685—1688) „შაპ-ნამეს“
დაუსრულებელ ანალოგიურ სურათებს გიშლით თვალთწინ.

წარმოებული ექსკურსი უეჭველს ჰყოფს, რომ „ხვარაზმთა ამბა-

196₁₂₀₅). ქართულში სიტყვა სიტყვით გადმოცემულია ორიგინალი, კიდევ მეტი:
მთარგმნელს ებიტიბი მაქ ზახმ უთარგმნელად დაუტოვებია და ისევე გადმოუღია ქარ-
თულად. მნიშვნელობით იაქ ზემი (მაქ ზახმ) იქნება ერთი დაკვრა. „შაპ-ნამეს“
ცნობილ გერმანელ მთარგმნელს, რ ა ჟ ე რ ტ ს, ეს ტაეპი ასე აქვს გადმოცემუ-
ლი: Sie namen mich Sam von Einem Schlag (Firdosis Königsbuch, (Her-
setzt von Friedrich Rlickert. Berlin 1890, s. 193₁₁₀₃). ფრანგული თარგმანით: JI-
m'appellerent de la Sam qui ne donne qu'un coup“ (Jules Mohl „Le livre des rois“,
სპარსულ-ფრანგული გამოცემა, გვ 313).

შესაძლებელია ხვარაზმელთა ამბის „ზემი“ მიღებული იყვეს არა „ზახმ“-ისგან,
არამედ ზადან (= დარტყმა, გარტყმა), მაშინ მოსალოდნელი იქნებოდა „ზენ“ ან „ზან“.
ამის შვენიერი მაგალითიც გვაქვს „შაპ-ნამეში“. ასე მაგ. ერთ შემთხვევაში როცა
ჩამოთვლილია ერანელი გმირები, იქ, სხვათაშორის, მოხსენებულია ყარანე რაზმზან
(Vullers, 1.250₁₀₅). ქართულშიც, შესაფერ ადგილას, პირდაპირ გადმოღებულია ეს
ეპითეტი უთარგმნელად რ ა ზ მ ა ზ ა ნ ი ყ ა რ ა ნ (1895₄); სხვა ადგილას ქართვე-
ლი მელექსე შესატყვისი ქართულ ცნებასაც ხმარობს ყ ა რ ა ნ რ ა ზ მ ი ს ა
მ ღ რ ე წ ე ლ მ ა ნ (1931₁), მაგრამ ბოლოს-და-ბოლოს მელექსეს ეს გარემოება
სრულად დაჰვიწყნია და „რაზმან“ ცალკე გმირის სახელად მიუღია, რომელსაც ყა-
რანისაგან განასხევენ: „რ ა ზ მ ა ნ და ყ ა რ ა ნ მას წინა მალღადრე იარებო-
დეს“ (2049₄; შდრ.: ი. ა ბ უ ლ ა ძ ი ს გამოცემაში „საკუთარ სახელთა საპიებელი“
რაზმანის ქვეშ).

„შაპ-ნამეში“ გვხვდება ასეთი ფრაზაც: „იყო ზ ა მ ი და ზ რ ი ა ლ ი“ (2401₃)

³⁸ ზენარი, უზენარო — ჩვეულებრივად იხმარება „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითად
ტექსტში.

ვი“ გალექსილია მას შემდეგ, რაც „შაჰ-ნამეს“ ვერსიები ჩამოყალიბდა ქართულად³⁹.

ჩვენს მეცნიერებაში მიღებული საერთო აზრით, „შაჰ-ნამეს“ პროზაული ვერსია გადმოუღიათ XVI ს. პირველ წლებში⁴⁰, მაგრამ არა უგვიანეს ამავე საუკუნის პირველი ნახევრისა⁴¹. სერაპიონ სოგრატის ძე საბაშვილი, რომლის გავლენაც ხვარაზმელთა ამბის გამლექსავს განუცდია, ამავე პერიოდის, ე. ი. XVI საუკუნის, პირველი ნახევრის მოღვაწეა⁴². მაშასადამე, უნდა დაეასკვნათ, რომ ხვარაზმელთა ამბავი XVI ს. პირველ ნახევრამდე მაინც ვერ შეიქმნებოდა⁴³. ამით კი საფუძველი ეცლება პ. ინგოროყვას ვეფხისტყაოსნის კონცეფციას, საერთოდ, და „პლასტების“ დათარიღების საკითხს, კერძოდ, მეორის

³⁹რაც შეეხება ამ ამბის ლექსიკურ რეალებს, მათი ახსნა სპარსულ ნიადაგზე ხდება შესაძლებელი. მოვიყვანოთ დამახასიათებელი მაგალითები! „საქმე ყოველი ზ ა ბ ზ ნ ქ უ შ ი, ვაიმე, დიდი აეგია“ (კაკ. 1622კ). ზაბუნ = ძაბუნი, სუსტი; ქუში არის ძირი (ქუშიდან) ზმნისა (ცდლობა, ძალღონის ხმარება). ან = (ქეშიდან), ზაბუნი ქაშიდან დამაბუნება (ენებ.).

წინ მოეგებნენ ინდონი...

მალთა ტაიქებითა, გულმედგრად სარაქებითა.

პილოთა შემორებითა, ჩ ა რ ხ - ნ ა ვ ა ქ ზანდუკებითა (1629).

ნავაქ (ნოქ, ნაქ) — ნისყარტი, ფხა, ხმლის პირი; ჩარხი — (ჩარხ.) — ჩარხი (სალესი); ჩარხ-ნავაქ — გალესილი, ვაფხაბული ხმალი, შეიძლება ასეთი ახსნაც „ჩარხ“ — ჩარხი, წუთისოფელი (ცხოვრების ჩარხი), სწორედ ისე, როგორც ეს. სხვათა შორის „შაჰ-ნამეში“ გვხვდება: დღე ჩარხ დარ ნუქე შამშირე თოსთ (Valliers. II. 909^{რგ}.) რაც ქართულად შეიძლება ასე ითარგმნოს:

სამყაროს გული შენი ხმლის ფხაზე ჰკილია.

„მთანი ი ა ღ ნ ი ტიროდეს, ვით იცინიან რომელნი“ (1683კ). იალი — მტერი, აჯანყების მომწყობი, ინსტრუგენტი.

„გამოდო, ჩუენ გამოგინდობთ, არ შ ი ზ დ ი გინდა ნაეისა“ (707კ) მიზლი — სასყიდელი, გასამრჩველი.

„მას სიხარულსა ვერ დაესწერ წელითა ვერც ჰ ა ზ ა რ ი თ ა (1717, — ოლონდ ვასწორებთ ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ი ს უხვირო წაიხიხვას „წელითა ვერცა ზარითა“, წ. კ. ს. ხელნ. № 2829 მიხედვით (რომელიც, კვლავ ვიმეორებთ, კ ა კ ა ბ ა ძ ი ს გამოცემას საფუძველად დასდებია). უფრო სწორია პ. ინგოროყვას წაიხიხვა „აზარითა“ (რუსთ. 31)]. ჰაზარი = „ჰაზარ“, რაც გარკვეულად ათასს ნიშნავს და არა „ასის მნიშვნელობით“ არის ნახმარი, როგორც ეს პ. ინგოროყვას აქვს განმარტებული (რუსთ. გვ. 31).

⁴⁰ ი. ა ბ ზ ლ ა ძ ე. ვერსიები. გვ. X X I.

⁴¹ კ. კ ე ე ლ ი ძ ე, ქართ. ლიტ. ისტორია, II, 169.

⁴² იქვე, გვ. 178.

⁴³ რასაკვირველია, საკითხს ვერ ჰშველის ს. კაკაბაძის ტენდენციური მტკიცება, რომ სერაპიონ საბაშვილი მე-XIV ს. (1380—1385 წლებს) მოღვაწეობდა (საისტორიო მოამბე, 1924, I, 162). პ. ინგოროყვასაც სერაპიონ საბაშვილი თავის მიზნისთვის დაუკირდა და მას მე-XV საუკუნის „სამოციან და სამოცდაათიან“ წლების ისტორიულ პირს უკავშირებს ყოველგვარი საბუთიანობის გარეშე და „დღეწარაღებითი ცნობე-

მხრით, ჩვენი დათარიღება სავსებით უდგება კ. კეკელიძის ადრინდელ ნაკვევს ამ მხრით. მეორე პლასტის პირველ დამატებაში (ინდო-ხატელთა ეპიზოდში), როგორც ცნობილია, გვხვდება შემდეგი ადგილი.

ავთანდილ და ფრიდონ ტირან გულსადაგად, არა ჰრვალად,
მაგრამ ექნეს⁴⁴ სულსმდებლად, ქათალიოკოზ მაწყუყერელად
(კაკ. 1543).

კ. კეკელიძის ინტერპრეტაციით „აქ მაწყუყერელი და კათალიკოსი დაპირისპირებულნი არიან, როგორც სწორუფლებიანი და სწორპატივიანი იერარქები“, რასაც XVI ს. დამდეგამდე ადგილი ვერ ექნეოდა⁴⁵. ჩვენ აღარ შევჩერდებით მესამე პლასტზედ. რომელიც პ. ინგოროყვას თეორიით, „შეუძლებელია მივაწეროთ XV ს. პირველ ნახევარზე გვიან დროს⁴⁶, მით უმეტეს, რომ ეს დათარიღება სრულიად შემთხვევითსა და ხელოვნურად შექმნილ მოსაზრებაზეა აგებული. ამ პლასტის „ერთ უძველეს დამატებაში“⁴⁷ მოხსენებულია XIV საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწე შანშე ანისელი. პ. ინგოროყვას ლოგოკით: „რაკი შანშე ფლობდა ანისს XIV ს. პირველ ნახევარში, ამიტომ ეს ლექსი შეუძლებელია მივაკუთვნოთ XV საუკ. პირველ ნახევარზე უფრო გვიან დროს“⁴⁸.

სამწუხაროდ, პატივცემული მკვლევრის ეს მოსაზრება უბრალო დეკლარაციული ხასიათის განცხადებაა და არავითარი საბუთიანობა სარჩულად არ უდევს. მართლაც, თუ გამოსავალ წერტილად შანშე ანისელს მივიღებთ, დათარიღებას რატომ მისი ცხოვრების დროიდანვე არ დავიწყებთ?⁴⁹

1929

ბისათვის“ მკითხველს გამოუქვეყნებელ სქოლიოზე მიუთითებს (რუსთველიანა გვ. 165). როგორც კუროზული ფაქტი უნდა აღინიშნოს, რომ მგოსანი კ. კიჰინაძე ებღაღაკი სერიოზულად ფიქრობს: „ვეფხისტყაოსნის“ პლასტები თამარის ეპოქაშია დაწერილი და საკუთრივ შოთა რუსთველის ხელით (ალიტერაცია ქართულ შიარში და „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემა, ტფილისი, 1925, თავი III, ვეფხისტყაოსნის ვარიანტები).

⁴⁴ იგულისხმება: ტარიელს და ნესტან-დარეჯანს.

⁴⁵ ქართ. ლიტ. ისტ. II, 218; მნათობი № 2, გვ. 188, პ. ინგოროყვამ თავის „რუსთველიანაში“ ამ ფაქტს გვერდი აუარა, კ. კეკელიძის კრიტიკული წერილის პასუხში კი. ჩვენი აზრით, ყოვლად უმართებულო ინტერპრეტაციას იძლევა (მნათობი № 3, გვ. 214—216).

⁴⁶ რუსთველიანა, გვ. 25.

⁴⁷ იქვე, გვ. 24.

⁴⁸ რუსთველიანა, გვ. 25; მნათობი № 3, გვ. 209. ს. კაკაბაძეც წარსოლოში ასე მსჯელობდა: XV საუკუნის შუაში და მეორე ნახევარში შანშეს მოხსენება შესაძარბლად კიდევ ადვილი გასაგებია“ („ვეფხისტყაოსანი“, 1914 წ. გამოცემა, გვ. 67).

⁴⁹ მდრ. კეკელიძის წერილი, მნათობი № 2, გვ. 186.

მართი რუსთველოლოგიური ნაშრომის რუსული ვარიანტის გამოკვეთების გამო

(გხოლოდ მცირე რაოდენობა)

1983 წლის „მნათობის“ X და XI ნომრებში დაიბეჭდა მწერლასა და მკვლევრის თამაზ ჭილაძის ვრცელი ნარკვევი „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“. მომდევნო 1984 წელს იგივე ნაშრომი გამოვიდა ცალკე წიგნდაც. სწორია კრიტიკოს ჯუმბერ თითმერიას შენიშვნა: „შიშნათად, რომ ბოლო ხანებში იმდენი ხმაური გამოეწვიოს ჩვენში რომელიმე პუბლიკაციას, რამდენიც გამოიწვია თამაზ ჭილაძის ამ შრომამ“ („ლიტერატურული საქართველო“, 1.3.85). ჯ. თითმერიას სიტყვით, - „თ. ჭილაძემ თვითონ გადაუგდო ხელთათმანი ყველა დროის მრავალქართველ, რუს თუ უცხოელ რუსთველოლოგს და „დუელი“ შედგა“. მართლაც, ბევრი ითქვა და დაიწერა თ. ჭილაძის აღნიშნულ შრომაზე, დაიბეჭდა რამდენიმე რეცენზიაც, სახელდობრ: „ვეფხისტყაოსნის ერთი ახლებური წაკითხვის გამო“ (ალ. ბარამიძე, „მნათობი“, 1984, № 2); „დვირე და წუელი“ (ზ. ჭავჭავაძე, „კრიტიკა“, 1984, № 1); „ვეფხისტყაოსანი და ჩვენ, ანუ „საქმის უცოდინარი მკითხველები“ (პ. ხიდაშელი, „კრიტიკა“, 1984, № 2); „საქმე ვქმენ საქოქმანები“ ელ. ჯაველიძე, წიგნში — „შტუდიები“, 1985). კრიტიკულადაა განხილული თ. ჭილაძის ისტორიოგრაფიული თვალსაზრისი ნ. ლომოურის წერალებში „არაპროფესიონალიზმისა და არაკომპეტენტურობის შესახებ ისტორიული პრობლემების კვლევაში“ (გაზ. „კომუნისტი“, 4.8.84). ქრ. მაგობა გაუწია თ. ჭილაძეს გ. ბარნოვმა (ისევ ზოგიერთი რუსთველოლოგიური საკითხის გამო, „მნათობი“, 1984, №10).

1986 წელს თ. ჭილაძის ნაშრომი შემოკლებულად დაიბეჭდა რუსულ ენაზე („Литературная Грузия“, № 7, 8; ავტორიზებული თარგმანი ა. ბესტაევაშვილისა, რომელმაც ადრე ცალკე წერილი მიუძღვნა თ. ჭილაძის ნაშრომს — „პოეტური წაკითხვის ლოგიკა“, „ლიტერატურული საქართველო“, 2.XI.84). და ბოლოს, 1987 წელს, თ. ჭილაძის ნარკვევი, როგორც ესე, სრულად გამოქვეყნდა რუსულ ენაზე ავტორის რჩეული თხზულებების მეორე ტომში (თბილისი, 1987, გვ. 388—495, „Предвестие весны“). მთარგმნელია იგივე ა. ბესტაევაშვილი.

ამთავითვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თ. ჭილაძის ნაშრომის რუსული ვარიანტი (თუ რედაქცია) არსებითად განსხვავდება მისი ქართული დედნისაგან. ავტორს ბევრი რამ შეუცვლია და შეუსწორებია, შეუცვლია და შეუსწორებია რიგი პრინციპული, კონცეფციური ხასიათის მოსაზრება. რა სათქმელია, ავტორს ვინ წაართმევს თავისი ნაფიქრ-

ნააზრების შესწორებისა თუ შეცვლის უფლებას? საქმე ისაა, რომ თ. ჭილაძის შესწორებებს საფუძვლად უდევს დამოწმებული კრიტიკული შენიშვნები. უთუოდ მოსაწონია, რომ ავტორს უურადღელია ეს შენიშვნები. ოღონდ... თუგინდ გაკვრით მაინც სადმე ხომ უნდა მიენიშნებინა ამის თაობაზე? თ. ჭილაძეს აშკარად დარღვეული აქვს ლიტერატურული ეთიკის ელემენტური წესი.

ყველაფერს ვერ გამოვეყიდეებით, შევეხებით მხოლოდ რამდენიმე. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი, კონცეფციური ხასიათის მქონე საკითხს. აქვე იმასაც ვიტყვი, რომ თ. ჭილაძე არ ცდილობდა და არ ცდილობს თავისი შეხედულებების დასაბუთებას, ის, ჩვეულებრივ, მხოლოდ გვთავაზობს თავის მოსაზრებებს და გვთავაზობს კატეგორიული ფორმითაც. კამათის დროს თ. ჭილაძე ასევე, ჩვეულებრივ, მმართავს დაქარაგმების ხერხს და მკითხველს არ უშეხელს, თუ ვის ედავება („ზოგიერთი მეცნიერი“, „ზოგიერთი მკვლევარი“, „ზოგიერთი რუსთველოლოგი“ ასე და ასე ფიქრობს, ან ასე და ასე ამბობს).

უნდა ვიცოდეთ, რომ თ. ჭილაძის ნაშრომის მთავარი პათოსი იყო, როგორმე დაეშორიშორებინა, გაეთიშა და დაეპირისპირებინა ერთმანეთისათვის რუსთველი და თამარი. თ. ჭილაძე შეეცადა სახელი გაეტეხა თამარისათვის, დაემცირებინა მისი პიროვნება და საეჭვო გაეხადა მისი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის ღირსებანი. თ. ჭილაძე ბეჯითად ავითარებდა ისეთ შეხედულებას, თითქოს ვეფხისტყაოსანი არ აქვებს თამარ მეფეს. „ეს პოემა მართლა არ იყო თამარის ქება... მესმის, ძნელია ამის თქმა, მაგრამ მაინც ვამბობ, რადგან ისეთი ავტორტეტები მიმაგრებენ ზურგს, როგორც ვახტანგ VI და იუსტინე აბულაძეა. უკანასკნელი ამ პოემას არათუ „ვისიმე საქებრად დაწერილად“, არამედ საერთოდ არ თვლის ხობტადო“, წერდა მკვლევარი („მნათობი“, 10, გვ. 134; წიგნი, გვ. 40) და განაგრძობდა: „ცნობილია, რომ პირველი რუსთველოლოგი ვახტანგ VI ამ პოემას თამარის ქებად არ აღიქვამდა“. როცა ლაპარაკია თამარის ქების შესახებ, იგულანხმება ვეფხისტყაოსნის პროლოგის აღიარება „თამარს ვაქებდეთ მეფესა“. სხვა საქმეა, აისახა თუ არა საკუთრივ პოემაში თამარის პიროვნება (რის თაობაზედაც პროლოგშივეა ნათქვამი: „ჩემი აწ ცანით ყოველმან, მას ვაქებ, ვინცა მიქია... მისი სახელი შეფარვით ქვემოთ მითქვამს მიქია“). ეს საკითხი შეიძლება სადავოდ დარჩეს.

რეცენზენტებმა თ. ჭილაძეს დაუსაბუთეს, რომ, ვახტანგ VI და იუსტინე აბულაძე მას მოკავშირეებად არ გამოადგება, რომ ვახტანგი თავის კომენტარებში („თარგმანში“) ხ უ თ გ ზ ი ს დაბეჯითებით და გადაჭრით აცხადებს, რომ რუსთველი სწორედ რომ აქებ-ადიდებს თამარს. ხოლო ი. აბულაძე კერს უკრავს ვახტანგს და თავის მხრივ წერს: „შოთა არის ის კარის პოეტი, რომელსაც შესავლის მესამე და მეოთხე

ხანებში გამოჩემული თამარის ხოტბა დაუწერია“ (ვეფხისტყაოსნის აბულაძისეული გამოცემა, თბ., 1926, გვ. LXXII). აღნიშნულის თაობაზე კი თ. ჭილაძის შრომის რუსულ ვარიანტში აღარაფერია ნათქვამი და მსჯელობა სხვა საკითხებზეა გადატანილი (შლრ. გვ. 410 და შმდ.).

იმის გარკვევა, თუ ვის აქებს რუსთველი (ვის უძღვნის თავის პოემას), კარდინალური მნიშვნელობის საკითხია. უწინარეს ყოვლია ეს შეეხება ვეფხისტყაოსნის თარიღის პრობლემას. ესევე გვეხმარება პოემის იდეურ-შინაარსობრივი მხარეების გაშუქებაში. თავის დროზე მკვლევარმა კალისტრატე ცინცაძემ (კათალიკოსმა კალისტრატემ) წამოაყენა მოსაზრება, რომლის თანახმად ვეფხისტყაოსანი უნდა დაეწერა შოთა რუსთველს მეფე გიორგი მესამის დაკვეთით ქალის გამეფების იდეის მხატვრული ენით ცხადსაყოფელად. გიორგის მხალღოდ ასული ჰყავდა და იმის გამეფება ჰქონდა განზრახულიო. ამიტომაც პოემის მნიშვნელოვანი ნაწილი მაინც, სადაც თინათინის მეფედ დასმის ამბავია აღწერილი, „შეიძლება გიორგის სიცოცხლეში დაიწერა და გამოქვეყნდაო“ (ვეფხისტყაოსნის მსოფლმხედველობისათვის, ხელნაწერთა ინსტიტუტის კრებული — „შოთა რუსთაველი. ისტორიულ ფილოლოგიური ძიებანი“, 1966). თ. ჭილაძემ გააზარა და განავითარა კ. ცინცაძის შეხედულება. მისი სიტყვითაც — „რუსთველს პოემის დაწერა შეუკვეთა თამარის მამამ, გიორგი მესამემ. პოემის წერა კი დასრულდა მაშინ, როცა საქართველოს სამეფოს ტახტზე უკვე თამარი იჯდა“ (მნათობი, 10, გვ. 136; წიგნი, გვ. 44). თ. ჭილაძეს მთელი ახალი ისტორიოგრაფიული კონცეფცია ჰქონდა წარმოდგენილი. გიორგიმ მართალია თამარი გაამეფა თავის სიცოცხლეში, მაგრამ ქვეყანას თვითონ მართავდაო. მთავარი ისაა, რომ თურმე თამარი და მამამისი იმთავითვე სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური დოქტრინის მიმდევარნი იყვნენ. თამარი დაუპირისპირდაო „მამა-პაპათა (ე. ი. გიორგი მესამისა და დავით აღმაშენებლის) პოლიტიკურ ორიენტაციას“. „ღიახ, — ასკენის თ. ჭილაძე, — მამა-შვილი სხვადასხვა ორიენტაციის ხელმწიფეები იყვნენ“ (მნათობი, 10, გვ. 135—136). თ. ჭილაძე გვიამბობს, რომ გიორგი მესამე კი უძღვებოდა საქვეყნო საქმეებს, „მაგრამ, როგორც ჩანს, არც თამარი მჯდარა გულხელდაკრეფილი, მომავალი ნამდვილი ხელმწიფობისთვის ემზადებოდა. სავარაუდებელია, რომ სწორედ იმ ექვსი წლის (ე. ი. 1178—1184 წლების განმავლობაში, როცა თამარი მხოლოდ ნომინალური მეფე ყოფილა) „არალეგალური“ მეფობის დროს, შემუშავებულა თამართან დაახლოებულ პირთა წრეში ის ახალი პოლიტიკური პოზიცია რომელიც თამარს თავის მეფობის საყრდენად უნდა გამოეყენებინა. როდესაც 1184 წელს თამარი ნამდვილად გამეფდა, მზად იყო

კედევ ახლებურად ემართა სახელმწიფო“ (მნათობი, 10, გვ. 135, კუჩ-სივი ავტორისაა). როგორც კი თამარი ნამდვილად გამეფდაო (მამის გარდაცვალების შემდეგ), იგი შეუდგა თავისი განსხვავებული სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური კურსის განხორციელებას, დაივიწყაო მამა-პაპათა ანდერძი, ზურგი შეაქციაო დასავლეთს („არავითარი ევროპის გაგონებაც არ სურდა“, იქვე, გვ. 140), დაუშეგობრდაო სულთან სალადინს დასაერთოდ „მუსლიმან მმართველებს“. აღმოსავლეთის არეალში ჩაიკეტა (იქვე, გვ. 137, 139, 140) და თავისი „ბეცი“ პოლიტიკით ქვეყანა დაღუპვის პირამდე მიიყვანაო (გვ. 141)...

თამაზ კილაძემ დროულად აულო ალლო კრიტიკას, მოასწრო და უკვე წიგნად დასტამბულ ნაშრომში შეიტანა მნიშვნელოვანი შესწორებანი თამარის მოღვაწეობის საკითხში, კერძოდ, მან მოხსნა თამარს „პოლიტიკური სიბეცის“ იარლიყი (იხ. განსაკუთრებით 56-ე და შემდგომი გვერდები). ოღონდ მკვლევარმა მაშინ უცვლელად დატოვა ტექსტები ვეფხისტყაოსნის დაკვეთის თაობაზე, პოემის დაწყება-გასრულების თარიღზე, გიორგის მეფობაზე თამარის მეფედ ხელდასმის შემდეგ და მონათხრობი თამარის „არაღეგალურ“ მოღვაწეობაზე. ნაშრომის რუსულ „თარგმანში“ სურათი სრულიად იცვლება. მკვლევარი ახლა ძალიან ფრთხილად შენიშნავს პოემის გიორგი მეფისაგან დაკვეთით შეთხზვის შესახებ: „Я лично считаю более достоверной версию, согласно которой заказчиком была не Тамар, а ее отец — Георгий III“ (გვ. 403). აღარაფერია თქმული იმაზე, რომ ვეფხისტყაოსნის წერა რუსთველმა ვითომც დაიწყო გიორგის დროს, ხოლო გაასრულა თამარის მეფობაში, არც მამა-შვილის დაპირისპირებაზე და მამა-პაპათა ანდერძის დავიწყებაზეა სიტყვა ჩამოგდებული. მესამე კარის შესავალში თ. კილაძე ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, თუ „რამდენად აშკარაა კავშირი ორ ბუმბერაზ პიროვნებას — დავით აღმაშენებელსა და შოთა რუსთველს შორის“, რომ დავით აღმაშენებლის პოლიტიკურმა პოზიციამ მისცა, ბიძგი“ რუსთველის „მოქალაქეობრივი მრწამსის“ შემუშავებას, მაშინ როდესაც „თამარის დროს [როცა რუსთველი მოღვაწეობდა] უკვე საწინააღმდეგო შეხედულება იყო დაკანონებული“ (მნათობი, 10, გვ. 136; წიგნი, გვ. 45. კვადრატული ფრჩხილებში მოთავსებული სიტყვები წიგნშია დამატებული). ნაშრომის რუსულ ვარიანტში მსჯელობა სულ სხვაგვარადაა წარმართული. აქ იკითხება: „В Грузии того периода активно протекала культурно-строительная деятельность, начатая Давидом [Строителем] и успешно продолженная царицей Тамар... Трудно переоценить масштаб культурных сдвигов столь характерных для эпохи Давида и Тамар“ (с. 419).

ასევე გრძელდება მსჯელობა. დავიმოწმებთ კიდევ ერთ ციტატას. რომელიც, რა თქმა უნდა, არ იყო და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო ნაწარმის ქართულ რედაქციებში: „Придворная литература эпохи царицы Тамар — значительный и влиятельный институт, фундамент которого заложил еще Давид Строитель и который при Тамар с успехом продолжал свою миссию — на высочайшем уровне решал проблемы грузинской культуры“ (с. 436).

აბა რა აქვს საერთო თამარის მოღვაწეობის ამ ამბავებზე და ხასიათებას იმასთან შედარებით, რასაც ამბობდა თ. ჭილაძე „ვარდის ფურცლობის ნიშანში“?! როგორ, თამარის კარის პოეტი შოთა რუსთველი ვითომ უკან დაიხევდა ასეთ მეფე-პატრონისადმი ღირსეული ქებითი მიძღვნის შეთხზვისაგან?

სხვათა შორის, ქართული რენესანსის შესახებ მსჯელობისას ახლა, რუსულ თარგმანში დამოწმებულია ჩეხი ქართველოლოგის ვაცლავ ჩერნის და ვეფხისტყაოსნის იტალიურ ენაზე მთარგმნელის მარიო პიკის აღტაცებული შეფასება თამარის ეპოქისა, კერძოდ, მოვეხილეთ პიკის სიტყვები: „При дворе Тамар... сформировался понс-тинне грузинский Ренессанс“, с. 489). ერთი სიტყვით, თ. ჭილაძემ სრულიად შეცვალა თავისი ანტი-თამარული პოზიცია, რითაც ძირი გამოუთხარა თავისსავე რუსთველოლოგიურ კონცეფციას. ასეთი ნაყოფი გამოიღო ვეფხისტყაოსნის „პოეტური წაკითხვის ლოგიკამ“.

თ. ჭილაძის ვარაუდით, რუსთველს სპარსულიდან ქართულად გადმოუთარგმნია გორგანელის პოემა „ვისრამიანი“, რომელსაც გარკვეული გავლენაც მოუხდენიათ ვეფხისტყაოსანზე. „ვისრამიანის“ თარგმნა შესრულებული უნდა ყოფილიყო პოეტის სიკვამლეში, „ხოლო შემდეგ, გაცილებით გვიან, ანუ სიკვამლეში, სხვა პოეტურ თუ მსოფლმხედველობით სიმაღლეზე მდგარმა, დაწერა ვეფხისტყაოსანი“ (მნათობი, 11, გვ. 110; წიგნი, გვ. 113. კურსივი ჩვენია). ციტირებული ტექსტის რუსული თარგმანი ზუსტი არ არის. ქართულით ვეფხისტყაოსანი პოეტს დაუწერია „სიკვამლეში“, რუსულთ — „в зрелом возрасте“ (გვ. 438). „Зрелый возраст“ ზოგადი გამოთქმაა, ნიშნავს მოწიფულობის ასაკს. ქარმაგი — ხანში შესული კაცია (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი); საბა ხმარობს ფორმას „ქარმაგი“ ქალარას მნიშვნელობით; ნიკო ჩუბინაშვილით ქარმაგი ნიშნავს „с проседью“, ქარმალი — седой. (დავით ჩუბინაშვილი ქარმაგი проседь“. ქარმალი, ზედ.

ქარმაგი седой, бодрый старик. ერთი სიტყვით, რუსულში სეგნებულად თუ შეუგნებლად რუსთველის იმეამინდელი ასაკი უფრო გაახალგაზრდავების მიმართულებით არის შეცვლილი. მართალია, რუსულ ტექსტში სათანადო ადგილას ვეფხისტყაოსნის არც გიორგი მე-

სამის დროს (თამარის გამეფებამდე) შეთხზვის წამოწყებაზეა საუბარი. მაგრამ ისევ ძალაში რჩება აღრიხნული კრიტიკული შენიშვნა: თუ სამოცდაათიან წლებში რუსთველი სახელმწიფოებრივი პოეტი და უკვე ხანში შესული (ჰალარა) კაცი იყო, როდისღა დაიბადა იგი და როდის დაიწყო ლიტერატურული მოღვაწეობა, როდის გადმოთარგმნა „ვის-რამიანი“? (ან კი გადმოთარგმნა ვითომ საერთოდ?).

საქმარისად ითქვა თ. ჭილაძის ახირებულ მოსაზრებებზე ვეფხისტყაოსნის პროლოგის შესახებ. ზემოთ უკვე ვიმსჯელეთ პროლოგის უფროსი ქების თაობაზე. გვიდა დავეუბრუნდეთ ამ სფეროდან კიდევ ერთ ფრიად მნიშვნელოვან საკითხს. თ. ჭილაძემ ყალბად მიიჩნია და გვიანდელი დროის ჩანართად მონათლა ვეფხისტყაოსნის პროლოგის შესანიშნავი მონაკვეთი, რომელიც თვალნათლივ გვაცნობს XII საუკუნის ქართული პოეზიის სიმდიდრესა და მრავალფეროვნებას, გვიხასიათებს პოეტთა სხვადასხვა ტიპებს. აქვე ლაპარაკობს ავტორი პოეზიის ქანრებზე და გვიმჟღავნებს ამ ქანრებისადმი თავის დამოკიდებულებას. პროლოგის ეს მონაკვეთი აზრობრივ შინაარსობრივად მტკიცედ არის შეკრული და ხუთი სტროფისგან შედგება (ესაა 14, 15, 16, 17 და 18 სტროფები). თ. ჭილაძის მიერ ყალბად მიჩნეულ მონაკვეთშია ავტორისეული ნაწარმოების ქანრის განმსაზღვრელი განთქმული ტაეპი — „მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად“. პროლოგის დამოწმებულ მონაკვეთში ჩოგანზე ნათქვამმა სიტყვებმა („ხელმარჯვედ სცემდეს ჩოგანსა“) თ. ჭილაძეს თურმე მოაგონა კასტელის (XVII საუკუნის მხატვრის, კათოლიკე მისიონერის) ალბომი და აფიქრებინა ეს შაირი „კასტელის დროინდელი უნდა იყოსო“ („მნათობი“, 11, გვ. 107—108; წიგნი, გვ. 105—106).

რეცენზენტებმა მკაცრად გააკრიტიკეს თ. ჭილაძის ეს მოსაზრება. მკვლევარმა არც აცივა, არც აცხელა, თითქოს არაფერი იყო, ჩუმად ჯვარი გადაუსვა თავის ნაფიქრალს და ნაშრომის რუსულ ვარიანტში აღარ შეიტანა (მდრ. გვ. 435—436). უნდა გაეინფორმებინა კრიტიკისადმი ასეთი ყურადღება, მაგრამ რა ვუწოდოთ საქმის ეთიკურ მხარეს?

ამით ვამოავრებთ ამჟამად ჩვენს მცირე რეპლიკას, თუმცა სათქმელი სხვაც გვექონდა.

P. S. თამაზ ჭილაძის ნარკვევის რუსული ვარიანტი იმავე 1987 წელს ოდნავ მოგვიანებით გამოქვეყნდა აგრეთვე მოსკოვში (Древнейший язык любви. Литературно-исторические очерки, эссе. М., «Советский писатель», აქაა „Предвестие весны“, с. 227—326).

მოსკოვური გამოცემა სრულად და უნაკლოდ იმეორებს თბილი-

სური გამოცემის ტექსტს, ოღონდ მოსკოველ რედაქტორს (М. Я Малхазова) ზოგიერთი ცვლილება მაინც შეუტანია ა. ბესტავეაშვილის თარგმანში. შედარებით უმნიშვნელო სტილისტურ „ჩალხზე“ რომ არაფერი ეთქვათ, შესამჩნევია აზრობრივი ხასიათის ზოგიერთი „კორექტივი“. სანიმუშოდ დავიმოწმებთ რამდენიმე მაგალითს.

1. ტექსტიდან ამოგდებულია ერთი მთელი აბზაცი, რომელიც ასე იწყება: „Ни Шекспир. ни Данте не были серьезными мыслителями“.— Это слова Томаса Элиота.: „ ამ აბზაცის მეორე (აგრეთვე ამოღებულ) ნაწილში საუბარია რუსი პოეტის ფეტას შესახებ (გვ. 239; შდრ., თბილისური გამოცემის გვ. 401).

2. რედაქტორს მთლიანად ამოუგდია თ. ჭილაძის მართლაც მეტად უხერხული მსჯელობა ფსევდო-დიონისე არეოპაგელზე (თბილისური გამოცემის ტექსტი, გვ. 435; შდრ. მოსკოვის გამოცემის ტექსტი, გვ. 271).

3. თ. ჭილაძე მკვლევარ ტექსტოლოგებს ერთგვარად უფლებას ართმევს გაარკვიონ ვეფხისტყაოსნის მხატვრული რაობის საკითხები. ჭილაძისეული ნარკვევის რუსული თარგმანის თბილისურ გამოცემაშ კეთილბოლობთ: „Успехи, достигнутые нашими учеными в сфере исследования и установления текста, привели к некоторым нежелательным результатам: у текстологов появилась претензия единолично установить также и художественную сущность поэмы...“ (с. 447—448).

ამ ციტატის ჩვენ მიერ კურსივით გამოყოფილი ნაწილი და აგრეთვე შემდგომი მსჯელობა რედაქტორს ამოუკვეთია თარგმანის მოსკოვური გამოცემიდან (შდრ. გვ. 283).

4. ეტყობა, რედაქტორს საჩოთიროდ ჩაუთვლია ჭილაძისეული მოსაზრება ფატმანისა და ავთანდილის სულიერ ერთობაზე და ამოუკვეთია ტექსტის შემაჯამებელ-დამაბოლოებელი ფრაზა: „если не считать, что Фатьма по своим душевным качествам вообще была ему ровней“ (с. 433; შდრ. მოსკოვური გამოცემის 269-ე გვერდის ტექსტი).

5. რედაქტორს გადაუკეთებია (გადაუმუშავებია) ავტორისეული მოსაზრება ზოგიერთი რუსთველოლოგის ვითომდა შეხედულებით სხვადასხვა მზამზარეული „ნაზრევისა“ თუ „ნახევარფაბრიკატების“ არსებობის შესახებ (გვ. 421; შდრ. მოსკოვური გამოცემის გვ. 258).

ტექსტის მსგავსი შესწორება-გადაკეთება საერთოდ იშვიათი არ არის ნარკვევის მოსკოვურ რუსულ გამოცემაში.

6. ყურადღება მისაქცევია ის გარემოება, რომ (როგორც წინა მაგალითშიც) თ. ჭილაძე წყაროზე მითითებისას ჩვეულებრივ მიპართავს დაქარაგმების ხერხს — „ზოგიერთი მკვლევარი“, „ზოგიერთი

მეცნიერი“ და ა. შ. არის შემთხვევა. როცა რედაქტორს გაუშაფრავს ასეთი „ზოგიერთი“ პირის ვინაობა. მაგალითად, ქილაძისეული დამოკ-მება „по словам одного ученого“ (გვ. 412). მოსკოველ რედაქ-ტორს დაუკონკრეტებია — „по словам Н. Марра“ (გვ. 249). ნავ-რამ ვინ შეძლებს ყველა დამოწმებული უამრავი „ზოგიერთის“ ვინა-ობის ამოცნობას?

მოკლედ ასეთია თ. ქილაძის ნარკვევის რუსული თარგმანის ობი-ლისური და მოსკოვეური გამოცემების ნაირსახეობა.

1987

ვიკტორ ნოზაძის რუსთველოლოგიური ნააზრებვიდან

შესანიშნავი მკვლევარი, ჟურნალისტი და მწერალი ვიკტორ ნო-ზაძე (დაიბადა 1893 წელს) ადრე გამოჩნდა საზოგადოებრივი მოღვა-წეობისა და მწერლობის სარბიელზე. ერთხანს (1919 წელს) იგი იმეა-მინდელ ოფიციალურ ორგანოს, გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკას“ რედაქტორობდა. იმავე წლის შემოდგომაზე საზღვარგარეთ გაგზავნეს სწავლის გასაგრძელებლად. სამშობლოში აღარ დაბრუნებულა და ხან-დახმული გარდაიცვალა პარიზში. ვ. ნოზაძე იყო ფართო ინტერესები-სა და დიდი დიაპაზონის მკვლევარი, მაგრამ, უწინარეს ყოვლისა, სა-ხელი გაითქვა როგორც რუსთველოლოგმა. მისი ახლო მეგობრის მა-ხეილ ქავთარაძის სიტყვით, ვიკტორ ნოზაძე გამხდარა ვეფხისტყაოს-ნით უზომოდ გატაცებული მიჯნური. ამ უკვდავი ძეგლის სერი-ოზული შესწავლა დაუწყია ბერლინში, მეორე მსოფლიო ომის დროს. შემდეგ „გაიქრაო“ და „30 წელიწადი ინეტილაო“ სხვადასხვა ქვეყა-ნაში (ავსტრიაში, არგენტინაში, ჩილეში, ესპანეთში. ხშირად უხდებო-და ყოფნა შვეიცარიაში). 1960 წლიდან საბოლოოდ დამკვიდრებულა საფრანგეთში. იქ აღესრულა 1975 წლის 24 აპრილს. დასაფლავებულია პარიზის ახლო მდებარე სოფელ ლევილში (ძირითადად ამ სოფელში დაიდო ბინა პარიზის ქართველობამ).

ვიკტორ ნოზაძეს ათ ტომად ჰქონია ჩაფიქრებული თავისი რუს-თველოლოგიური ნაშრომების გამოქვეყნება. სიცოცხლეში შეძლო მხოლოდ ექვსი ტომის დაბეჭდვა (მეექვსე ტომის ბეჭდვას გადაჰყვა კიდევაც). გამოსაცემად მოუშადაბელი და გაუმართავი დარჩა ოთხ ტომის მასალა. ვ. ნოზაძის ნაშრომების საერთო სათაურია „ვეფხის-

1 თუმცა თვითონ ვ. ნოზაძე ერთჯერ ამბობს: „ყმაწვილობიდანვე ვე-ფხისტყაოსანს ვსწავლობ და ვაკვივებით მიყვარს იგი“ (ვეფხისტყაოსნის ფერთა-მეტყველება, ბენოს აირეს, 1954, გვ. 201, კურსივი ჩემია — ა. ბ.).

ტყაოსანის (ასე წერს!) განკითხვანი“. ამ სერიის პირველი წიგნი — „ვეფხისტყაოსანის ფერთამეტყველება“ — გამოვიდა არგენტინაში (ბუენოს აირესში, 1954 წელს). სამი შემდეგი ტომი („ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება“, „ვეფხისტყაოსანის მზისმეტყველება“, „ვეფხისტყაოსანის საზოგადოებათმეტყველება“) ზედიზედ გამოსცა ჩილეს დედაქალაქ სანტიაგოში (1957—1958 წლებში). ვ. ნოზაძის ფრიალ მნიშვნელოვანი მონუმენტური გამოკვლევა „ვეფხისტყაოსანის ღმრთობამეტყველება“ დაიბეჭდა პარიზში 1963 წელს (დიდი ფორმატის 560 გვერდი). მეექვსე, აგრეთვე ვეებერთელა, ტომის „ვეფხისტყაოსანის მიჯნურთმეტყველების“ ბეჭდვა დაიწყო ლევილში 1974 წელს. ამ წიგნის დაახლოებით ორი მესამედი ჰქონდა დაბეჭდილი, როდესაც სიკვდილმა უსწრო. გამოცემა გაასრულეს ვიკტორის ძმამ გიორგიმ და ზემოთ დასახელებულმა მიხეილ ქავთარაძემ (წიგნს დართული აქვს მათი კომენტარები).

ვიკტორ ნოზაძე ძლიერ ხელმოკლედ ცხოვრობდა, შრომობდა თავდაუზოგავად, თავისი წიგნების ტექსტებს თვითონ აწყობდა ლინოტიზე, თვითონვე იყო კორექტორი, ამკინძავი და ექსპედიტორი. გარკვეული დროიდან ასევე თავგამოდებით უძღვებოდა სქელტანიანი წლიური ჟურნალის „კაქასიონის“ გამოცემას. დიდ დახმარებას უწედა შვეიცარიულ ქართველოლოგ ქალებს მათ სანაქებო საქმიანობაში. არც სხვა საზოგადოებრივ-კულტურულ სფეროს აკლებდა გულისხმიერ ყურადღებას. უზომო შრომამ, ჯვამ და წელთადაზიდულობამ გატეხა ვიკტორ ნოზაძის საერთოდ მაგარი ორგანიზმი. ბოლო დროს ხშირად ავადმყოფობდა. სწორედ „მიჯნურთმეტყველების“ ბეჭდვის დროს უმეტესად ჯანმა. მიხეილ ქავთარაძე გვიამბობს: „სიცოცხლის უკანასკნელ თვეებში ვიკტორს დაღლილობა შეეტყო. ნერვიულობა ემარებოდა. ზოგჯერ სიანჩხლესაც იჩენდა. მაგრამ მუშაობის ტემპი არ შეუწელებია“. სიცხიანი ავადმყოფი, ძლივს რომ ლაპარაკობდა „ლინოტიპს უჯდა“ და ჩიუტად განაგრძობდა მუშაობას. ჩქარობდა, „ბოლოს და ბოლოს ხომ უნდა დავასრულო ეს წიგნიო“. ვერ დაასრულა, ასე გარდაიცვალა. ვიკტორ ნოზაძის სიცოცხლის ბოლო დღეების დრამატული ამბავი მოთხრობილია გიორგი ნოზაძისა და მიხეილ ქავთარაძის წერილებში. „მიჯნურთმეტყველებას“ რომ აქვთ დართული.

გიორგი ნოზაძის მოწმობით. „მიჯნურთმეტყველება“ „უცვლელია მანც კერ დაიბეჭდა. წიგნი ფრიალ დიდი მოცულობის გამოდრიდა და საქმის ფინანსურმა მხარემ გვაიძულა ამოგველო წიგნში დასახილებული ზოგი რომანის რეზიუმეები. ასე გადაწყდა წიგნის დასრულება და გამოშვება“. „ამგვარად, — ასკენის გიორგი ნოზაძე, — წიგნის ტექსტი განსიონიებული ავტორის რედაქციით იბეჭდება. ხოლო თუ მკითხველი რაიმე ნაკლს შეამჩნევს, იქნება ეს შეცდომები თუ გაფორ-

მება. დანაშაული ჩვენ გვეკისრება და იმედი გვაქვს, მკითხველები შეგვინდობენ, რადგან არც ერთი ჩვენთაგანი ამ საქმის სპეციალისტი არ არის... ჩემი ძმის ვიქტორის რუსთველოლოგიური მემკვიდრეობა, — განაგრძობს ვ. ნოზაძე. — ამით არ ამოიწურება. მან დატოვა ნახევრად დამუშავებული სახით, მის მიერ განზრახული სხვა შრომების მასალები, რომელთა შორის: ვეფხისტყაოსანის სიბრძნისმეტყველება და მთავრებული ჩანს, დანარჩენი სათაურებია: ვეფხისტყაოსანის გონებათმეტყველება, ვეფხისტყაოსანის სულთამეტყველება, ვეფხისტყაოსანის მკვევრმეტყველება, ვეფხისტყაოსანის ფსიქოლოგიის მეთყველება, ვეფხისტყაოსანის ნებათმეტყველება, ვეფხისტყაოსანის საზოგადოების ცნებანი, ვეფხისტყაოსანის ცნება-ცნობა, ვეფხისტყაოსანის ესთეტიკა, ვეფხისტყაოსანის ტანთმეტყველება, ვეფხისტყაოსანის გულთამეტყველება“.

გიორგი ნოზაძე საგანგებოდ განმარტავს: „უნდა ვიფიქროთ, რომ ყოველი აქ ჩამოთვლილი სათაურთაგანი ცალკე წიგნს არ უნდა გულისხმობდეს, მაგრამ როგორც არ უნდა იყოს, მართო ეს ჩამოთვლა უკვე გზის დასახვა არის და აგრეთვე — გამოწვევა მომყოლი თაობის მკვლევარებისა“. სხვათა შორის, ისიც სათქმელია. რომ ვიქტორ ნოზაძეს გამოქვეყნებული აქვს სხვა ცალკეული ნაშრომები რუსთველოლოგიის სფეროდან. მაგალითად, ერთი მისი ვრცელი ნაშრომი — „შოთა რუსთველი“ დაბეჭდილია ქუჩნალ „კავკასიონის“ XI წიგნში (პარიზი, 1966), რომელიც მთლიანად მიძღვნილია რუსთველის დაბადების 800 წლისთავისადმი.

ვიქტორ ნოზაძე იყო დიდად განათლებული და განსწავლული. ფართოდ ერუდირებული მკვლევარი. იგი თავისუფლად ფლობდა რამდენიმე ახალ ევროპულ ენას. მისთვის ადვილად ღელმისაწვდომი იყო ამ ენებზე არსებული მდიდარი სპეციალური ლიტერატურა. მისი ინფორმაცია ამა თუ იმ საჭირობორტო საკითხზე ჩვენთვის სასარგებლო ჰირველწყაროს როლს ასრულებს. ვ. ნოზაძე ბეჯითად ადევნებდა თვალყურს ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურას, ითხოვდა ჩვენში და ბეჭდილი შრომების მიწოდებას. იგი გულისტკივილით შენიშნავდა, რომ არაიშვიათად ირღვეოდა ლიტერატურის დამოწმების საყოველთაოდ მიღებული წესი. „მე აქ, უცხოეთში, თუ ვინმე გამომჩიება. — წერდა ვ. ნოზაძე. — მეპატივება, რადგან ყველა მასალა ჩემთვის მიუღწეველია, ოღონდ თბილისში თითქმის ჩვეულებად გარდაიქცა სხვათა შორის მოუხსენებლობა. რაც შესაწყნარებელი არ არის („ღმრთისმეტყველება“. გვ. 108). ეს საყვედური საერთოდ სწორია. ზოგჯერ სუბიექტური, ზოგჯერ კი ობიექტური მიზეზების გამო ვ. ნოზაძეს ნააზრევი ვერ პოულობდა ასახვას ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ვერც იმას დავმაღავეთ, რომ ამ მხრივ თვითონ ბატონი ვიქტორ-

რაც არ ყოფილა მთლად უცოდველი. დავიმოწმებ ერთ მაგალითს. ცნობილია, რომ გერმანელმა ქართველოლოგმა გერჰარდ დეეტერსმა სრულიად უსაფუძვლოდ და უსაბუთოდ ის აზრი გამოთქვა, თითქოს ვეფხისტყაოსანი მომხიბლავია მხოლოდ თავისი გარეგნული ფორმით, ხოლო იდეური შინაარსით (*Ideengehalt*) ის ვერ შეედრება სხვა ხალხთა მისდროინდელ ლიტერატურულ ძეგლებსო (*Orientalistische Literaturzeitung*, 1958, № 1/2, გვ. 58). დეეტერსის მცდარი მოსაზრების გაბათილებას მე მიუძღვენი საგანგებო წერილი, რომელიც პირველად რუსულად გამოქვეყნდა: „О гуманистической литературе грузинской классической эпохи“ (По поводу выступления профессора Г. Деетерса). დაბეჭდილია ჩემი ნარკვევების მეოთხე წიგნში (თბილისი, 1964, გვ. 38—46). ეს წერილი სხვა სათაურით — „Rustavli et ses contemporains“ გამოქვეყნდა ფრანგულადაც სალიცების ჟურნალში „რევიუ — ბედი ქართლისა“ (პარიზი, 1965, XIX—XX, გვ. 31—39). შეუძლებელია ვ. ნოზაძეს არ სცოდნოდა ამ წერილის არსებობა „რევიუს“ მიხედვით მაინც, თუმცა 1964 წლის 8 ოქტომბრით დათარიღებული ბარათით მწერდა, რომ მან უკვე მიიღო ჩემი ნარკვევების IV წიგნი (ალ. ბარამიძე, მიმოწერა ვიქტორ ნოზაძესთან, „ლიტერატურული საქართველო“, 29.1.88). ვ. ნოზაძის განკარგულებაში იყო და იმომწმებს კიდევაც ჩემს მონოგრაფიას „შოთა რუსთველი და მისი პოემა“ (თბილისი, 1964). სადაც აგრეთვე გაკრიტიკებულია დეეტერსის მცდარი მოსაზრებანი (გვ. 125, 280, 298—299, 383). სხვა შემთხვევასთან დაკავშირებით ჩვენი მონოგრაფია დასახელებულია ვ. ნოზაძის „მიჯნურთმეტყველებაში“ (პარიზი, 1975, გვ. 282, 418), სადაც ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე ვკითხულობთ: „... გამოჩნდა კი უფესორი დეეტერს-სი, რომელმაც ვეფხისტყაოსანი დასაველეთ ევროპის მწერლობას შეადარა და ფრიად ზერელე დაუსაბუთებელი და უხამსი დებულება წარმოადგინა“ (გვ. 408. განსახილვე წყაროდ მითითებულია *QLZ*, 1958, № 1/2). ჩემი და ვ. ნოზაძის მოსაზრებათა სრული დამთხვევა უდავოა. რასაკვირველია, უქვევლზე უქვევლია, რომ ვ. ნოზაძეს ჩემგან დამოუკიდებლად შეეძლო გაცნობოდა დეეტერსის სტატიას და ლირსებისამებრ შეეფასებინა იგი, მაგამ რამდენადაც მკვლევრისათვის შეუძლებელია უცნობი დარჩენილიყო ჩემი რამდენიმე ენაზე დასტამბული ანალოგიური ხასიათის ნაშრომი. მოსალოდნელი იყო, რომ ერთ-ერთს მაინც დაიმოწმებდა. ცხადია, ეს როგორღაც შემთხვევით გამორჩა.

ვიქტორ ნოზაძეს შესაშური გატაცებით, ცოდნითა და საფუძვლიანობით აქვს შესწავლილი, გამოკვლეულ-გამოძიებული, გააზრიანებული და გაშუქებული რუსთველოლოგიური პრობლემეტიკის არაერთი თავსატეხი საკითხი. რა თქმა უნდა, მას გამოთქმული და გან-

ვითარებული აქვს რიგი სათუო, საცილობელი თუ მიუღებელი. მაგრამ ყოველთვის დამაფიქრებელი და ანგარიშგასაწივი მოსაზრებაც. ამთავითვე უნდა შევნიშნო, რომ, როგორც პოლემისტი. ის ჩვეულებრივ იყო მეტისმეტად ემოციური, ზომიანე მეტად მკაცრი, მოურიდებელი და დაუნდობელი².

ვიქტორ ნოზაძის ყველა ნაფიჭრ-ნაზარევის უბრალო აღნუსხეაც კი სრულიად შეუძლებელი იქნებოდა ერთ მოხსენებაში თუ ერთ სტატიაში. ჩვენ შევეცადეთ დაგველაგებინა ნოზაძისეული ძირითადი რუსთველოლოგიური ნაზარევი უმთავრესად მისი ორი, ჩემი აზრით. საუკეთესო ნაშრომის მიხედვით. ესენია „ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველება“ (პარიზი, 1963) და „ვეფხისტყაოსანის მიჯნურთმეტყველება“ (პარიზი, 1974/1975).

ვ. ნოზაძის ყველა რუსთველოლოგიურ ნაშრომს ლაიტმოტივად გასდევს დებულება, რომ ვეფხისტყაოსანს თავიდან ბოლომდის მსკვალავს მაღალი და წმინდა ეროვნული, ქართული სულისკვეთება. „მიჯნურთმეტყველებაში“ ერთგან განზოგადებულად განცხადებულია: „ვეფხისტყაოსანის ქვეყნები, თუმცა გარეგნულად ისლამური არიან. მათი ზნე-ჩვეულება და ცხოვრების წესი არ არის ისლამური. აქ არსად ისლამური ცივილიზაციის ნიშნები არა ჩანს. ყველგან აქ: არაბეთში, ინდოეთში, გულანშაროში რუსთაველის მიერ დახატული სანზოგადობა არ არის ისლამური ცივილიზაციის შვილი“. იგი ქართულ ქრისტიანულიაო (გვ. 370—371). ვიქტორ ნოზაძის რწმენით, რუსთველის მსოფლმხედველობის საფუძველთა საფუძველია ქრისტიანული აღმსარებლობა და მაღალზნობრივი, ქართულ, ეროვნულ ნიდაგზე აღმოცენებული ყოვლისმომცველი თავისუფალი სიყვარული.

ვიქტორ ნოზაძე თვლის (და თვლის საესებთ სამართლიანად). რომ „ვეფხისტყაოსანი არის მიჯნურობა-სიყვარულის პოემა-რომანი“ („მიჯნურთმეტყველება“, გვ. 411), „ვეფხისტყაოსანი არის მიჯნურობის პოემა“ (იქვე, გვ. 412). რუსთველის პოემის ეს უნარობრივი სტატუსი კიდევაც განსაზღვრავს, მკვლევრის მოსაზრებით, მის სიუჟეტურ კონსტრუქციას და იდეურ-მხატვრულ შინაარსს. ვ. ნოზაძე ამბობს, რომ: „სიყვარული ყველა ხალხმა იცის, მას ყველა განიცდის: ყველა — თავისებურად; ყველა — განსაკუთრებით. და თუ სიყვარულის ნიშნები და მოტივები ერთი ხალხის ცხოვრებაში და მწერლობაში მეორე ხალხისას ჰგავს — ეს არ არის ზეგავლენის, ან ზემოქმედების ძალით. არამედ აიხსნება მხოლოდ იმით, რომ აღამიანი და

² ერთგან შენიშნავს: „ერთ შეყვარებული, ვეღარ ვიძინებ იმ უნაშრობასა და უმსგავსობას, სირეგენეს, რომლის მსხვერპლი ვეფხისტყაოსანი გამხდარა“ (ფერთმეტყველება, გვ. 201).

მისი სიყვარული ყველგან არსებობს და იარსებებს“ (იქვე, გვ. 382). საზოგადოდ, სიყვარული, განმარტავს ვ. ნოზაძე, „ეროვნულიც და საერთაშორისოც“, უნივერსალურია თავისი ბუნებით (იქვე). მკვლევარი ვრცლად აანალიზებს ვეფხისტყაოსანში ასახული სიყვარულის ხასიათს, უდარებს მას აღმოსავლური და დასავლური მწერლობით ცნობილ სანიმუშო ძეგლებს და ის დასკვნა გამოაქვს, რომ: ვეფხისტყაოსნისეული სიყვარული „არ ემსგავსება არც აღმოსავლურ ზორცად, ზორციელ სიყვარულს—ამორ კარნის“,—არც აღმოსავლურ მიჯნურობას, ანუსუფიურ სიყვარულს. არც დასავლურ კურტუაზიულ სიყვარულს. თავის წიგნის შესავალში (უწყებულემა მკითხველთათვის—) გამოკვეთილი ეს დებულება (გვ. 8) გაშლილია მთელ წიგნში და საბოლოოდ გაცხადებულია: რუსთველის პოემაში ასახული „სიყვარული არ არის არც აღმოსავლური, არც დასავლური (არც ორიენტული და არც ოქციდენტური) — იგი არის მხოლოდ და მხოლოდ ვეფხისტყაოსნური, ქართული და მისი სიღრმეიდან გამოზრდილი“ (გვ. 274), „თავისთავადი, თვითმყოფი“, ქართული და ქართული. „ვეფხისტყაოსანური და რუსთაველური“ (გვ. 8,412). ვ. ნოზაძე იკვლევს რუსთველური სიყვარულის სპეციფიკურ თვისებებს. მისი ფიქრით, ვეფხისტყაოსნის გმირთა მიზანია „სიყვარულით ოჯახის შექმნა, საცოლქმარო კერის დაფუძნება“ (გვ. 161). „ვეფხისტყაოსნის მიჯნურობის მიზნობრივი მიზეზი, — წერს ვ. ნოზაძე. — არის დაქორწინება. ოჯახის შექმნა სიყვარულის ნიადაგზე“ (გვ. 412). ეს არისო, განაგრძობს მკვლევარი მსჯელობას, „ახალი შეხედულება სიყვარულზე და ოჯახზე“ (იქვე). კიდევ ერთი ციტატა წიგნის ამ მონაკვეთიდან: „ვეფხისტყაოსანის .. სიყვარული არის ქართული ეროვნული ხასიათით აღბეჭდილი და ქართული იდეალით აღბეჭდილი, — მთელი თავისი არსებით, მიჯნურობა-სიყვარულის მოწმობით“ (იქვე). ამ განსჯის გვირგვინია: „ვეფხისტყაოსანის მიჯნურობა-სიყვარული არის განთავისუფლება აღმნიანთა გრძნობისა საზოგადოებრივი არტახებიდან — არის პიროვნულობის აღმავლობა და მის უფლებათა განმტკიცება. ეს არის ვეფხისტყაოსანის იდეალი, რაც სიყვარულს განადიდებს, ადიდებულებს და ამგვარად აღამიანის ბუნებას აღამალებს“ (გვ. 413).

ვ. ნოზაძეც იმ აზრისაა, რომ: „ვეფხისტყაოსანის მიჯნურობა არს რეაქცია ვისრამიანის წინააღმდეგ. უკუგდება და დაგმობა ვისრამიანული მიჯნურობისა“ (გვ. 115). ვისრამიანისა და ვეფხისტყაოსნის შიკრის დიდი უფსკრულია, რამდენადაც ვისრამიანის მიჯნურობა უცხოური მოდგმისაა, ხოლო „ვეფხისტყაოსანის მიჯნურობა არის უმწიკვლო. უბიწო, აღმატებული სიყვარული, ქართული...“ (გვ. 115). რამდენადმე უცნაურად ჟღერს ვეფხისტყაოსნისა და ამირანდარეჯანიანის შეპირისპირება: „ვეფხისტყაოსანი არის აგრეთვე რეაქცია ამირანდარე-

ლი ნაჩვენები არ არის“ (გვ. 412). სწორია, რომ ამირანდარეჯანიანი სათვის უცხოა მიჯნურობის მოტივი, ამდენად ამ მხრივ ვეფხისტყაოსანი არც შეიძლება იყოს რეაქცია მის წინააღმდეგ.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ვ. ვ. ნოზაძემ თამამად და კატეგორიულად აღიარა, რომ „ცნება «მიჯნურობა» და «მიჯნური» ქართული ენის ცნებაა“ (გვ. 110).

ვ. ნოზაძემ გაარკვია, რომ მდებარეობითი სქესის ადამიანის აღსანიშნავად ვეფხისტყაოსანში ჩვეულებრივ იხმარება სიტყვა — ტერმინი ქალი და დიაცი. ქალი ეწოდება ქალწულს, გაუთხოვარ ასულს, ქალიშვილს. დაუქორწინებულს; დიაცი კი გათხოვილი, ქმრიანი დედაცაცია, მანდილოსანი (მიჯნურთმეტყველება, გვ. 323, 325, 333, 335 და სხვ.). მკვლევრის სიტყვით, რუსთველის პოემის „დედაცაცია ორგვარი მოღმისაა“: არისტოკრატიული და ქალაქური“ (გვ. 323). ქალაქური დიაცის სახეს გამოხატავს ფატმანი.

ფატმანის სახის რაობის პრობლემა ვ. ნოზაძეს განხილული აქვს ვრცლად და საგანგებოდ. იგი აკრიტიკებს ამის თაობაზე არსებულ შეხედულებებს და გვთავაზობს თავის საკუთარ, თავისთავად საინტერესოსა და ორიგინალურ, თუმცა ჩვენი ფიქრით, საცილობელ თვალსაზრისს. ამ საკითხს ჩვენ მიუვძღვენით სპეციალური წერილები³, ამიტომ აქ შევვებით სულ მოკლედ. „ფატმანის შესახებ არა ერთჯერ ცუდი ითქვაო“, წერს ვ. ნოზაძე და კონკრეტულად ასახელებს ნიკო მარსა და ამ სტრიქონების ავტორს: „აქ მაქვს, — შენიშნავ, მკვლევარი, — ერთ ნიმუშად აკად. პროფ. ნიკო მარის ნათქვამიო („ავთანდილი უახლოვდება ქალაქის ნამდვილ გარყვნილ „ბურჟუიკას“... დამოწმებულია ნ. მარის „ობ ისტოკახ ტვორჩესტვა რუსტაველი ე ეგო პოემე“. ტბილისი, სტრ. 32) და განაგრძობს „და აკად. პროფ. ალ. ბარამიძესაც გამოუთქვამს ასეთი აზრი: რუსთაველს დახატული აქვს მდაბიო ზნეობის გამომხატველი ქალის ტავად (ფატმანი), ვულგარული, დიაცური მიჯნურობის გამომსახველად, რითაც რუსთაველი დაცობასა და დიაცურ ზნეობას კიცხავსო...“ (მითითებულია ჩემი ერთი შედარებით აღრინდელი წერილის გაიოზ იმედაშვილისეული ანოტაცია და არა მისსავე განკარგულებაში მყოფი ჩემი მონოგრაფია 1966 წლისა). დასასრულ მკვლევარი ამბობს: „ალბათ სხვადაც განოსთქვა ასეთი შეხედულება ფატმანზეო“ (გვ. 365).

თავის მხრივ, ვ. ნოზაძე ცდილობს დაასაბუთოს, რომ „ფატმანის სიყვარული წმინდა სიყვარულამდე არის აყვანილი“, „აქ პატიოსანი

³ ფატმანის სახის გარშემო (ნარკვევები, VIII, 1985, გვ. 100—107; რუსთველოლოგიური შენიშვნები („ქალისა“ და „დიაცის“ მნიშვნელობათა გაგებისათვის), იხ. კრებული „აკაკი შანიძე — 100“, თბილისი, 1987, გვ. 261—266.

სიყვარული ღალატებს და არა მეძავეური „ავხორცობა“, (გვ. 366); „ფატმანს აქვს ხორციელი, ცვალებადობითი ეროტიკული გრძნობა“ (323). ფატმანის სიყვარულის შეფასებაში. ვ. ნოზაძე ეკამათება თვითონ შოთა რუსთველსაც („თუ ყვავი (ე. ი. ფატმანი) ვარდა იშონის, თავი ბულბული ჰგონია“ და წერს: „მე კი მგონია, რომ არც რუსთაველის დაფასება არის მართებული, რადგან ფატმანი გულწრფელად არის გატაცებული, მას გულწრფელად უყვარს ავთანდილი და მისი ჩამოქვეითება ყვავამდე არაა ჭეროვანი“ (გვ. 368). საგულისხმოა ვ. ნოზაძის მხრივ ფატმანისადმი ავთანდილის დამოკიდებულების⁴ ხასიათება: „ავთანდილის მთელი მოქმედება არის მოჩვენებითი, არა-გულწრფელი, და მისი გრძნობა არის რიოში, — ყალბი“ (გვ. 368).

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ თამაზ ჰილაძემ წყაროს დაუსახელებლად მთლიანად გაიზიარა ვიქტორ ნოზაძის კონცეფციის ერთ მხარე, თითქოს „ფატმანი თინათინის სიმაღლეზეა აყვანილი“ (ე. ი. უწინარენ ყოვლისა, ფატმანის სიყვარულია აყვანილი თინათინის სიყვარულის დონემდე)⁵, მაგრამ მწერალი — მკვლევარი გვერდს უვლის ავთანდილის საქციელის ნოზაძისეულ ინტერპრეტაციას და თვლის, რომ სწორედ ავთანდილის გრძნობათა სიწრფელითაა გაფაჭიზებული ფატმანის სიყვარულის ხასიათი, რომ ფატმანი და ავთანდილი ტოლფასოვანი მოყვარული არიან ერთმანეთისა. თ. ჰილაძე იმასაც კი ამბობს, რომ ფატმანი და ავთანდილი „იმდენად მახლობელნი არიან ერთმანეთისათვის. თითქმის ერთნაირად აზროვნებენ“⁶.

აღრე, „ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველებაში“ (პარიზი. 1963, გვ. 432) ვ. ნოზაძე ამტკიცებდა: „რუსთაველი აღიარებს სამონასტრო პოეზიას, რომელიც საამებელია აგრეთვე გამგები საერო საზოგადოებისათვისო“⁷, „მოჩნურომეტყველებაში“ ეს თვალსაზრისი არსებითად არის შეცვლილი. აქ ნათქვამია, რომ რუსთველის პოემის „საზოგადოება მართლაც ქრისტიანული არის თავისი ზნეჩვეულებით, მაგრამ არა ბერმონაზური, ასკეტოსური ცხოვრებით.

⁴ ვარდის ფურცლობის ნიშანი (მნათობი, 1983, № 10, გვ. 117—162; № 11, გვ. 105—151). თ. ჰილაძის ეს ნაშრომი ამავე სათაურით ცალკე წიგნად გამოვიდა თბილისში 1984 წელს.

⁵ დასახ. ნაშრომი, „მნათობი“, № 110, გვ. 158; წიგნი, გვ. 95.

⁶ დასახ. ნაშრომი, „მნათობი“, № 10, გვ. 161; წიგნი, გვ. 101 (ურსივი ავტორისა — ა. ბ.).

⁷ შტრ. აღ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ვეფხისტყაოსნის ერთი აბლებური წაკითხვის გამო (მნათობი, 1984, № 2, გვ. 124—127; აგრეთვე, მისივე, ნარკვევები, VIII, 1985, გვ. 274—283.

⁸ ეს მოსაზრება გაკრიტიკებულია ჩვენს მონოგრაფიაში — „შოთა რუსთველი და მისი პოემა“ (თბილისი, 1966, გვ. 603).

არამედ თავისუფალი, ჩვეულებრივი, ზოგად ქრისტიანული ზნით გა-
მოდგენილი“ (გვ. 371; კურსივი ჩემია, ა. ბ.).

ვეფხისტყაოსანში ასახული ქვეყნების (არაბეთის, ინდოეთის, მულდანიანზარის) სოციალურ-პოლიტიკური წყობა და ამ წყობის პი-
რობებში მოქმედი საზოგადოებრიობა „პატრონყმურ-ფეოდალურია“
(ვიქტორ ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის საზოგადოებრივ-საქვეყნელები, სან-
ტიაგო დე ჩილე, 1958, გვ. 28, 136—137). რუსთველის პოემის სო-
ციალურ-პოლიტიკური წყობისა და საზოგადოებრიობის მაგვარი
მოვლენა „ცნობილია ევროპაში და საქართველოში“ (გვ. 137). ქარ-
თული პატრონყმობა ქართულ ნიადაგზე აღმოცენებული. ვეფხისტყ-
ოსანში აირეკლა ეს ქართული პატრონყმობა (გვ. 25). „მაშასადამე. —
ასკენის ვ. ნოზაძე, — ვეფხისტყაოსანის პატრონყმური საზოგადოება
არის ქართული“ (გვ. 137). ეს დებულება უფრო გაშლილად არის ჩა-
მოყალიბებული ვ. ნოზაძის დამოწმებულ შრომაში (გვ. 28).

სამწუხაროდ, ვიქტორ ნოზაძეს სრულიად არ ესმის (ან მცდარ. ვ
ესმის) ქართული პატრონყმური სისტემის ის ნიშანდობლივად სპეცი-
ფიკური მოვლენა, როგორც იყო საკარგავი („ვეფხისტყაოსანის
ღმრთისმეტყველება“, გვ. 316), თუმცა ხელმოსაყიდებელი წყარო მის-
თვის უცხო არ უნდა ყოფილიყო. ჩვენ ვრცლად გვაქვს განხილული
ტერმინ საკარგავის მნიშვნელობა და ვამბობთ: „საკარგავის განხილვა
ნათლად გვიჩვენებს, თუ როგორღი უშუალოდ არის ვეფხისტყაოსანი
დაკავშირებული საქართველოს სოციალურ სინამდვილესთან და რო-
გორი სიციხოველით ასახავს ამ სინამდვილეს XII საუკუნის დიდი
ქართველი პოეტი“⁸. ვ. ნოზაძე „მითოსს“ უწოდებს ჩვენს მოსაზრებას.
რომ ფარსადანმა ვერ დაძლია კონსერვატიზმი, უსამართლოდ, დესპო-
ტურად მოიქცა, წინაღუდგა ნესტანისა და ტარიელის უმწიკვლო
გრძნობებს, გადაწყვიტა ნესტანის გათხოვება გადამოიღელ უფლ-
აწულზე. ასეთი იყო მაშინდელი წესი, ასულის გათხოვების საქმე მა-
შას ეკითხებოდაო. სწორია, ასე იყო. მაგრამ რუსთაველმა გაუსწრო
თავის დროს. მან სიყვარულის (და ქალის გათხოვების) ახალი კანცე-
ფცია წარმოადგინა (შდრ. „ვეფხისტყაოსანის მიჯნურთმეტყველება“,
გვ. 345—346). მცდარია მოსაზრება თითქო ფარსადანმა არაფერი
იყოდა ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის თაობაზე („კავკასიონი“,
XI, 1966, გვ. 117). ეს საკითხი სავანგებოდ მაქვს შესწავლილი (ნეს-
ტანი, ლძ, II, გვ. 269—285; ნარკვევები, I, 1945, გვ. 204—221). ამა-

⁸ ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი და მისი პოემა, თბ.: 1966, გვ. 166—170,
იგივე 1975 წლის გამოცემა, გვ. 151—154.

ზე საუბარია ჩემი მონოგრაფიის—„შოთა რუსთველი და მისი პოემა“ — სამივე გამოცემაში (1958, 1966, 1975).

თავის ექვსივე მონოგრაფიულ ნაშრომში და აგრეთვე ცალკეულ ნარკვევებში ვიკტორ ნოზაძე იმ აზრს ავითარებს, რომ შოთა რუსთველის სარწმუნოებრივი აღმსარებლობაა ქრისტიანობა. ქრისტიანობა არისო ვეფხისტყაოსნის თეოლოგიისა და ფილოსოფიის საფუძველთა საფუძველი. ამ კონცეფციის დასაბუთებას მიუძღვნა ავტორმა მ.ს. შევანიშნავე გამოკვლევა „ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველება“. თავდაპირველად აქ მიმოხილულია აზრთა ის საოცარი სხვადასხვაობა, რაც კი საძიებელ პრობლემაზე არსებობდა მკვლევართა შორის. ვ. ნოზაძე მოგვითხრობს: „მაშ ასე. ამ მიმოხილვით გავიგეთ, რომ ვეფხისტყაოსანის რელიგია ყოფილა თურმე ქრისტიანული; ბიბლიურ-ქრისტიანული და ბიბლიურ-თეოლოგიური; ასტრალური, სოლარული; მზიური და პლანეტური ერთად; წარმართული კულტი მზისა: ღმერთიც და მზეც ქართული; წარმართული — პაგანური; ჰელენისტური — ელენური; ნეოპლატონური; წარმართულ-ფილოსოფიური; წარმართული სეფსიანური; დუალისტური — კეთილისა და ბოროტის ღმერთი; აბსოლუტური კეთილის რწმენა; მანიქეური; ერეტიკოსულ-მისტიკოსური; მაკამადიანურ-მესულმანური: სუფისტური, არაბულ-არისტოტელური; დეისტური, თეისტური; სტოიკური, თავისუფალი აზროვნებისა: ათეისტური, მატერიალისტური; პანთეისტური; მატერიალისტურ-პანთეისტური; ახალი გაგება ღმერთისა; და სხვა რამ კიდევ. მხოლოდ წვრილმანი გადახრით“. დამოწმებული ამონაწერი იხურება ავტორის ირონიული შენიშვნით: „რაო? რა ბრძანეთ? გამორჩათ ჩვენ მკვლევარებს რომელიმე რელიგია? ნუთუ?! როგორ არა!“ დასასრულ ვ. ნოზაძე კითხულობს: „განა შესაძლებელია შოთა რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი ამდენ სხვადასხვა მსოფლმხედველობის მატარებლად დაისაზოს?! ნუთუ წარმოსადგენია ასეთი სხვადასხვაობა და ნაირნაირობა ერთი და იგივე თხზულების შესახებ?! როგორ უნდა აიხსნას ეს საკვირველი და უცნაური მოვლენა?! რით განიმარტოს ეს საოცარი და განსაკვიფრებელი ამბავი?!“ (გვ. 33).

დასმულ კითხვებს მკვლევარი თვითონვე მოუხილავდა და აძლედა გარკვეულ პასუხს: „ბრძანდებოდეთ სულგრძელ და მპატივით, შემინდღეთ — ამის მიზეზი მხოლოდ ერთი შეიძლება იყოს. თვით ვეფხისტყაოსანის არა შესწავლა და გამორკვევა-გამოკვლევა, არამედ ზერელედ მისი განხილვა!“ (იქვე). ვ. ნოზაძე ხშირად უბრუნდება ამ კითხვას და ყოველთვის ერთსა და იმასვე იმეორებს. მართალია, მკვლევარი ჩვეულებრივ კონკრეტულად აკრიტიკებს ხოლმე ამა თუ იმ ქართული მეცნიერის მოსაზრებას, მაგრამ არაიშვითად იგი მაინც საერთოდ მსჯელობს, ხოლო დასკვნა მეტისმეტად მკაცრი გამოაქვს. ჩემი

ფიქრით, ვ. ნოზაძე შეუფერებელი კილოთი აკრიტიკებს რივი ცნო. -
 ლი რუსთველოლოგის შეხედულებას ვეფხისტყაოსნის რელიგიისა და
 ფილოსოფიის საკითხებზე. იგი უდიერად იხსენიებს ნ. მარს, იუსტ.
 აბულაძეს, პ. ინგოროყვას, შ. ნუცუბიძეს და ბევრ სხვას. ვ. ნოზაძე
 საკმაოდ მოურადებლად ეპყრობა საზღვარგარეთელ ქართველ მეცნი-
 ერებსაც (მიხეილ წერეთელს და ზურაბ ავალიშვილს). განსაკუთრებით
 აჩემებული ჰყავს პავლე ინგოროყვა და შალვა ნუცუბიძე. შ. ნუცუ-
 ბიძეზე ამბობს, რომ იგი მისი „საყვარელი მეცნიერია“, მაგრამ დაუ-
 დობლად კიცხავს და შეუწყნარებელი ეპითეტებით ამკობს. ვ. ნოზაძე-
 სიტყვით, შ. ნუცუბიძემ ვეფხისტყაოსანი გადათარგმნა რუსულად
 „თავის გემოზე“ (გვ. 411). ამ თარგმანით პოემა „მეტის მეტად დაამ-
 ხინჯა და დასახიჩრებული თარგმანიდან უფრო მეტად დახეიბრებული
 დასკვნა მოგვცა“ (გვ. 412—413). შ. ნუცუბიძის შეხედულებანი კე-
 ფხისტყაოსანზე დამყარებულიაო მის რუსულ „რიოშ და მახინჯ თარ-
 გმანზე“, რასაც „ვეფხისტყაოსანთან არაფერი საერთო არა აქვს“ (გვ.
 411, 413). ვ. ნოზაძეს დაულაგებია შ. ნუცუბიძის მიერ სხვადასხვა
 დროს გამოთქმული მოსაზრებანი რუსთველის მსოფლმხედველობის
 თაობაზე, რის მიხედვითაც რუსთველი გამოდისო წარმართი, ათეისტი,
 ქრისტიანი (ასეუენებსო თვითონ ძე — ღმერთს), პანთეისტი, პანთეისტ-
 მატერიალისტი... შ. ნუცუბიძე „მკრეხელობსო“, მან ჯერ „დაამაჰინ-
 ჯა“ და „დაასახიჩრა“ პეტრიწი და ზედ „მიაცოლა“ შოთა რუსთველიო“
 (გვ. 446). საკვირველიაო, განაგრძობს ვ. ნოზაძე, „როგორ გამოატყე-
 რინა“ ნუცუბიძემ ვეფხისტყაოსნიდან „ათეისტური იდეები“, როგორ
 და მან „ვეფხისტყაოსანი რუსულად თარგმნა მრუდედ და ამ ლექსურ
 თარგმანში თავისი საკუთარი იდეები ჩაანასკვა; ანლა ამ რუსულ
 მრუდ თარგმანს რუსულ ენაზევე განიხილავს და რუსულის მკითხ-
 ველს ისეთ რამეს უმტკიცება, რომ კაცს თმა (თუ კი აქვს!) ყალყზე
 დაუდგება!“ (გვ. 448). შ. ნუცუბიძე ვეფხისტყაოსანს მის გუნებაზე
 თარგმნის, „ამახინჯებს, ასახიჩრებსო“ მერამდენეჯერ იმეორებს ვ. ნო-
 ზაძე, მისი თარგმანი არისო „უხამსი“, „უბედურება და არა თარგმა-
 ნიო“, ასკვნის (გვ. 449) და თავის ანტინუცუბიძურ კრიტიკას კრავს
 (გვ. 451) ვაჟა-ფშაველას სტრიქონებით („ბახტრიონიდან“):

არ რალმე შევაჰნიკება
 სიტყვა კოქლი და ლუგუმი...

ვეფხისტყაოსნის ნუცუბიძისეულ რუსულ თარგმანს ნამდვილ. ღ
 აქვს მნიშვნელოვანი ხარვეზები. მთარგმნელი ზოგჯერ მისებურად (და
 საცილობლად) ააზრიანებს პოემის ტექსტებს და ისე უსადაყებს მათ
 თავის რუსთველოლოგიურ შეხედულებებს (ამის თაობაზე საკმაოდ
 მიწერია და აქ აღარ გავიმეორებ). ამისდა მიუხედავად, შ. ნუცუბიძის

თარგმანი ქართულ დედანთან შედარებით მაინც მეტი სიასლოვით გამოირჩევა. ამდენად გადაქარბებულად მეჩვენება ამ თარგმანის ნოზამისეული უკიდურესად მკაცრი შეფასება.

ვ. ნოზაძე სავესებით სწორ მოსაზრებებს გამოთქვამს იმის თაობაზე, რომ რუსთველის მსოფლმხედველობის საკითხები უნდა შევიწყველოთ მთლიანი ვეფხისტყაოსნის მონაცემთა კვალობაზე და არა ტენდენციურად გამოკრებილი, თუ საგანგებოდ „გამოგლეჯილი“ ცალკეული შაირებისა და ცალკეული ტაეპების მიხედვით. „ვეფხისტყაოსნის მსოფლმხედველობა, — წერს ვ. ნოზაძე, — და კერძოდ, მისი რელიგიის საკითხი უნდა გამოირკვეს მთლიანად ვეფხისტყაოსნის შესწავლით, მთლიანად ყველა სათანადო შაირის გამოკვლევით და როცა ეს საქმე შესრულებული იქნება, მაშინ მოიმარჯვეთ, ბატონებო, თქვენი ცოდნა კლასიკური თუ არაბული ფილოსოფიისა და ყველა სწავლა, რაც თქვენ მოგეხსენებათ!“ (გვ. 45მ).

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ვ. ნოზაძე საქმის კარგი ცოდნით იხილავს და აკრიტიკებს ვეფხისტყაოსნის რელიგიური მსოფლმხედველობის საკითხებზე არსებულ კონცეფციებსა თუ ცალკეულ მოსაზრებებს. „ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველების“ დედაბრძინისა, რომ პოემას თავიდან ბოლომდის მსჭვალავს მართლმადიდებლური ქრისტიანული თეოლოგიის თვალსაზრისი, რომ პოემა მთლიანად და განუხრელად დგას ქრისტიანული აღმსარებლობის ნიადაგზე, რაიმ ქრისტიანობა და მხოლოდ ქრისტიანობაა პოემისა და მისი ავტორის რელიგია და ფილოსოფია „ხალასი ქრისტიანობა“ (გვ. 387, 403, 45მ. 454; ასე ამბობდა მკვლევარი „ვეფხისტყაოსნის მზისმეტყველებაში“, გვ. 206). „ღმრთისმეტყველების“ ბოლოსიტყვაში ავტორი აცხადებდა: „მთელი ეს წინამდებარე ჩემი წიგნი ვეფხისტყაოსნის ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ საკითხთა გამოკვლევას მიეძღვნა და შეძლებისამებრ დავადგინე, რომ ვეფხისტყაოსნის რელიგია არის ქრისტიანული“ (გვ. 543).

ვ. ნოზაძის მოსაზრებათა თანახმად, ვეფხისტყაოსნის რელიგიურ-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა სავესებით ემყარება დიონისე არეოპაგელის „ბრძენი დიენოსის“ ქრისტიანოლოგიურ თეოლოგიას. რუსთველმა ეს საგანგებოდ აღნიშნაო თავის ცნობილი შაირით (1492,1): „ამ საქმესა დაფარულსა ბრძენი დიენოს გააცხადებს“. „აი, ეს შ. რ. ამბობს მკვლევარი, არის ვეფხისტყაოსნის რელიგიურ-ფილოსოფიური შეგნებისა და გაგების ბოქლომი“ (გვ. 128). „დიონისოს არეოპაგეტა და სწორედ მისი რელიგიურ-ფილოსოფიური დებულებანი არიან ვეფხისტყაოსნის აღიარებული“, წერს ვ. ნოზაძე (გვ. 61) და ამას ასაბუთებს უამრავი კონკრეტული ტექსტობრივი მასალით. წყაროდ გამოყენებულია დიონისე არეოპაგელის თხზულებათა სამსონ ენუქა-

შვილის პუბლიკაცია (თბილისი, 1961), საკირო შემთხვევებში მოხდობილია იმავე თხზულებათა ბერძნული დედნები და თარგმანები სწავლასვა ევროპულ ენებზე.

შალვა ნუცუბიძისაგან განსხვავებით, ვიქტორ ნოზაძის ფიქროთ. ფსევდო დიონისე არეოპაგელს არ გადაუხვევია ქრისტიანული მოძღვრებისაგან და იგი ერეტიკოსად ვერ ჩაითვლება. ნოზაძე წერს: „ცნობილია — დიონისე არეოპაგელმა შექმნა მისტიკოსური და ასკეტოსური მოძღვრება, რომელიც ქრისტიანობაში გაბატონებული იყო, მკერამ რომ დიონისე არეოპაგელი ერეტიკოსი — მწვალებელი ყოფილიყო, ეს არ არის მართალი და მხოლოდ იმისათვის გამოგონილია, რომ აკად. შ. ნუცუბიძემ გაამართლოს თავისი დებულება, თითქოს მისტიკა და ერესი იყო რენესანსის საფუძველი, მისი გამოძწევილი“ (გვ. 58: კურსივი ავტორისაა, — ა.ბ.). დიონისე არეოპაგელის პრობლემასთან დაკავშირებით ვ. ნოზაძე ადგენს პრინციპულად უდავო დებულებას: „დიონისე არეოპაგელის გარჩევა, გარკვევა და მისი მსოფლმხედველობის დადგენა ჩვენი დროის, ახლანდელი თვალსაზრისით ყოველად შეუძლებელია. დიონისე არეოპაგელი ისე უნდა იყოს მიღებული და აღიარებული, როგორც ეს ეკლესიაში იყო იმ ჟამად, ანუ ვეფხისტყაოსანის დაწერის ხანაში ცნობილი იყო. ეს საანბანო ჭეშმარიტებაა, რომლის გადახვევა დიდ შეცდომებს იწვევს ვეფხისტყაოსანის მიმართაც. ქართულ რუსთველ-ლოგოსებს ეს სავალდებულო წესი მხედველობაში უნდა ჰქონდეთ მიღებული“ (გვ. 435). ამ სწორ პრინციპულ დებულებას მკვლევარი შემდეგსაც ურთავს: „ვეფხისტყაოსანში ნოზაძის დიონისე, ანუ დიონისე არეოპაგელი ეკლესიის მიერ წმიდანად იყო აღიარებული და გამოცხადებული... ქართული ეკლესია დიონისეს «მწვალებელად» არა სთვლიდა და არც შეეძლო იგი «მწვალებელად» მიეჩნია. რადგან არც ერთ ეკლესიას ასეთი შეხედულება არ გამოუთქვამს“ (იქვე). შოთა რუსთველი, რასაკვირველია, ისე აღიქვამდა დიონისე არეოპაგელს, როგორც მას XII საუკუნის ქართული ეკლესია აღიარებდა. რამდენადაც ქართული ეკლესიისათვის დიონისე არეოპაგელი ქრისტოლოგიური თეოლოგიის ეკვმიუტანელ აღმსარებლად იყო მიჩნეული, ასეთად დარჩებოდა იგი რუსთველისთვისაც. ეს არ უნდა იყოს სადავო.

ნუცუბიძე — ჰონიგმანის თეორია ფსევდო-დიონისე არეოპაგელისა და პეტრე იბერიელის იდენტურობაზე „შეიძლება სწორი იყოს“, ამბობს ვ. ნოზაძე, „მაგრამ ეს მოსაზრება უეჭველობით არ არის დამტკიცებული“ („კავკასიონი“, XI, გვ. 19).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ვიქტორ ნოზაძემ განავითარა, ახალი მასალების მოძიებით გააღრმავა და განამტკიცა კორნელი კეკელიძის მიერ აღრევე გამოთქმული მოსაზრებანი ვეფხისტყაოსანში გამოხატული

ქრისტიანული აღმსარებლობის თაობაზე. მაგრამ ისიც ცხადი უნდა იყოს, რომ ნოზაძე ერთგვარად აზვიადებს ვეფხისტყაოსნის თეოლოგიურ მხარეებს. ნოზაძის ნააზრევით, რუსთველი გამოიყურება მართ-მადიდებლური ქრისტილოგიის ორთოდოქსდოგმატიკოსად. ნოზაძას „ღმრთისმეტყველების“ პოზიტიური ნაწილებია ბიბლიური წიგნებისა (ძველი და ახალი აღთქმის წიგნების) და ვეფხისტყაოსნის პარალელური ადგილების დაქებნა და საინტერესო ინტერპრეტაცია ვეფხისტყაოსნის ისეთი რთული გამოთქმებისა, როგორცაა, მაგალითად, „ერთ-არ-ებისა ერთისა“, „მზებატა ღმრთისა“, „მზიანისა ღამისა“, „სიკვდილითა ორითა“, „საზღვართა დაუსაზღვრავს“, „მას საუკუნესა“, „საველება ყოველთა“ და სხვანი.

ვ. ნოზაძე საბუთიანად უარყოფს მისეილ წერეთლის შესწორებას: ნაცვლად „მზიანისა ღამისად“ — „მზიარისა სამისად“ (გვ. 71: ავტორი არ იცნობდა კეკელიძისეულ შესწორებას — „მზიანისა სამისად“). ვითომდა აქ წმინდა სამება იგულისხმებაო. თავის მხრივ იზიარებს კ. კეკელიძის მოსაზრებას (იმოწმებს მის კამათს პ. ინგოროყვასთან: „მნათობი“, 1927, გვ. 200; ღმრთისმეტყველება, გვ. 271) და წერს: „ტყუილია, რომ ვეფხისტყაოსანი არ ანსენებს სამებას; პოემაში ნათქვამია, რომ მზე ხატია „ერთარსებისა“ ღვთისა: თეოლოგიურ ტერმინოლოგიაში „ერთარსება“ (იმპლისიტე) ჰგულისხმობს „სამებას“, ისე ძას არავითარი აზრი არა აქვსო“.

როგორც ცნობილია, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დამდგენმა პირველმა საბჭოურმა კომისიამ შეასწორა ვეფხისტყაოსნის ცნობილი შაბლონი (507). იყო: „ვენახე, ორნივე (მეფე და დედოფალი) ერთგახ სსდეს სახითა ოდენ სამითა“. გასწორდა: „ვენახე, ორნივე ერთგან სსდეს ხასითა ოდენ სამითა“. ე. ი. ნესტანის გათხოვების საკითხის გადასაწყვეტად მოწვეულ თათბირზე ტარიელს დახვდა არა მარტო მეფე და დედოფალი. არამედ კიდევ სამი დიდებული (სამი ხასი). ეს საკითხი ჩვენ განვიხილეთ ერთ წერილში, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „კომუნისტში“ (25.3.1962). წერილს დაუყოვნებლივ გამოეხმაურა პოეტი და მკვლევარი ვიქტორ გაბესკირია, კატეგორიული ფორმით უარყო აღნიშნული გასწორება და შეეცადა ტრადიციული წაკითხვის დაცვას (ეს წერილი შესულია ვ. გაბესკირიას თხზულებათა კრებულის მესამე ტომში, თბილისი, 1974, გვ. 413—422). ამ პაექრობას გასცნობია ვ. ნოზაძე. ის გადაჭრით უჭერს მხარს ჩვენს პოზიციასდა წერს: „ღიახაც მესიამოვნებოდა ასეთი მტკიცება, რომლის ძალით ამ ლექსში ერთ-არსება სამპიროვან ღმერთად არის დანახული და მომეცემოდა ჩემი დებულების გასამაგრებელი ზედმეტი საბუთი, ოღონდ ეს ასე არ არის. ვეფხისტყაოსანის კვლევისას ხშირად ხდება. რომ მკვლევარი თავისი წარმოდგენით გატაცებულია და ამ თავის აზრს ეძებს. იქ, სადაც

მას არ შეუძლია იგი მიაგნოს და ამიტომ იძულებული ხდება თვით ვეფხისტყაოსანის გასარჩევ ადგილს თავის საკუთარი აზრი მოახვიოს, ან სულ მარტივად: თავის ფანტაზიას ფართო ასპარეზი დაუთმოს. ან სულ შედეგია ლექსის წვალება და წამება! ასეთი შემთხვევა აქაც გვაქვს“ (გვ. 458—459; კურსივი ავტორისაა, ა. ბ.).

ვ. ნოზაძე ასევე დამარწმუნებლად და გააზრიანებულად იცავს 879 სტროფის მესამე ტაეპის დადგენილ ტექსტს: „უბოროტო ვის ასმია რაც-ა კარგი საეშმაკო“. იგი ემხრობა პოემის 1937 წლის გად-ცემის რედაქციას: „მოვიდა სიძე, გარდახდა, დღე, ჰგვანდა არს აღგუ-ბისად“ (552,2) და შესაფერისად მის ინტერპრეტაციას („ღმრთისმე-ტყველება“, გვ. 490—491).

მისი თხოვნის თანახმად, ჩვენ მივაწოდეთ ვიკტორ ნოზაძეს მასალები ვისრამიანსა და ვეფხისტყაოსანში დამოწმებული ერთი თავისებური გამოთქმის შესახებ — მას საუკუნოსა/საუკუნესა და ის აზრი გამოვთქვით, რომ „ქართული «მას საუკუნესა» ჩვეულებრივად უდრის სპარსულის «იმ ქვეყანაში», საიქიოში. (ვისრამიანში) აზრი სისწორითაა გადმოცემული, ტერმინი კი მართლაც ქართველი მთარგმნელისაა და, შეიძლება ითქვას. ერთგვარად ქრისტიანული აღმსარებლობის იერი დაჰკრავს“. ვ. ნოზაძემ დიდი მადლობა გამოგვიცხადა მასალების მიწოდებისათვის, ძლიერ გაზვიადებულად წარმოაჩინა ჩვენი პიროვნება („ჩინებული რუსთველოლოგოსი და ქართული ლიტერატურის მაღალ ხარისხოვანი მეცნიერი“), მაგრამ ტაქტიანად შემოგვეცხადა და შეგვიჩინა, ვისრამიანის გამოთქმას „მას საუკუნესა“ არამც თუ „ქრისტიანობის აღმსარებლობის იერი დაჰკრავს“, არამედ იგი არის სავსებით ქრისტიანული ცნება, როგორც ეს არის თვით ვეფხისტყაოსანში“ („ღმრთის მეტყველება“, გვ. 408—409).

ვიკტორ ნოზაძე უარყოფს ვეფხისტყაოსანის გარშემო იდეური ბრძოლის არსებობას. საოცარი ის არის, რომ ის იცავს ბერმონაზონების მხრივ პოემის უარისმყოფელობას. „ღმრთისმეტყველებაში“ ვკითხულობთ: „სრულებითაც არ არის გასაკიცხი და ქოქოლა დასაყრელი ის ორიოდე სასულიერო პირი და ისიც ბერმონაზონი, თუ რუსთაველს უარსა ჰყოფდა და ჰგმობდა“ (გვ. 14). ამას დართული აქვს საგანგებო შენიშვნა: „ამგვარი მოვლენა სხვაგანაც ყოფილა და უფრო ხშირად ძალიან ხშირად, ვიდრე ეს საქართველოში იყო!“ მერმე რა? განა ვეფხისტყაოსანის უარისმყოფელებსა და მგმობართ ის გაამართლებს. ანდა მდგომარეობას შეუმსუბუქებს, რომ ანალოგიური ფაქტები სხვაგანაც ყოფილა? უცნაური ლოგიკაა! ამიტომ არ გვიკვირს, რომ პროლოგის „კვლა აქაცა ვამების“ კომენტარის შემდეგ მკვლევარი ასკვნის: „ამგვარად, რუსთაველი აღიარებს სამონასტრო პოეზიას, რომელიც საამებელია აგრეთვე გამგები საერო საზოგადოებისათვის“ (ეფ.

432); კურსივი ჩვენია, ა. ბ.). არა! რუსთველის პოეზია სიცოცხლის, სიყვარულის (ამქვეყნიური სიცოცხლის სიყვარულის), სილამაზის, სიბრუნის პოეზია! ჰუმანიზმის, მაღალი ჰუმანიზმის პოეზია! ჩვენ 3 - საღებად ვთვლით ვ. ნოზაძის მოსაზრებას, რომ: „შოთა რუსთაველმა და მისმა ქმნილებამ — ვეფხისტყაოსანმა — ამ განუზომელმა და უღრმესმა ქართულმა სიბრძნემ — მეთორმეტე საუკუნის ქრისტიანულ სამშობლოს წინაშე უძვირფასესი და უუმდიდრესი ქრისტიანული ხარკი გადაიხადა“ (გვ. 436; კურსივი ჩვენია, ა. ბ.). მაგრამ ღიღი მანძილი ძვეს „ქრისტიანულ ხარკსა“ და სამონასტრო პოეზიას შორის ჩვენ არც იმას ვიფიქვებთ, რომ სხვაგან ვ. ნოზაძე აღნიშნულის საწინააღმდეგო თვალსაზრისს ავითარებს. ჩვენ ზემოთ უკვე დავიმოწმეთ „მიჯნურთმეტყველებაში“ გამოთქმული თვალსაზრისი, რომ ვეფხისტყაოსნით ასახული საზოგადოება „ქრისტიანულია თავისი ზნეჩვეულებით. მაგრამ არა ბერ-მონაზნური ასკეტოსური ცხოვრებით, არამედ თავისუფალი, ჩვეულებრივი, ზოგად ქრისტიანული ზნით წარმოდგენილი“ (გვ. 371)

საინტერესო და ანგარიშგასაწევი მოსაზრებანი აქვს ვ. ნოზაძეს გამოთქმული რენესანსისა და ჰუმანიზმის საკითხებზე. ჯერ ის სამართლიანად აკრიტიკებს საკმაოდ მყარად დამკვიდრებულ შეხედულებას შუასაუკუნეებზე, როგორც მხოლოდ „ბნელეთით მოცულ გონებრივ ცხოვრებაზე“. „შუა საუკუნეთა ხანა, წერს ვ. ნოზაძე, მარტო ბნელეთი არ ყოფილა; იქაც დღე და ღამე განათლებისა ერთმანეთს ენაცვლებოდა“ (გვ. 457). ვეფხისტყაოსნის კვლევასთან დაკავშირებით „ღიღი მოწონება“ აქვსო „შეხედულებას, რომლის თანახმად საქართველოს კულტურის განვითარებამ მეთორმეტე საუკუნეში ორი-სამი საუკუნით ევროპის განვითარებას გაუსწრო და, კერძოდ, «მოდამი» არის ის დებულება, რომლის მიხედვით: რუსთაველი რენესანსისა და ჰუმანიზმის წინამორბედად არის დასახული“ (გვ. 463). ავტორი აღიარებს, რომ პირობითად ასეთი მოსაზრება მასაც აქვს გამოთქმული! „მეც მოთქვამს განა და დამიწერია კიდევ: რუსთაველმა რამოდენაეულ საუკუნით გაუსწრო ევროპის ჰუმანიზმს-მეთქი“ (გვ. 164). არსებითად კი, ვ. ნოზაძის აზრით, „საქართველოს კულტურის ისტორიაში არც რენესანსი და არც ჰუმანიზმი არ არსებობდა, ვინაიდან მას ეს არ ესპიროებოდა: აქ ქართულ კულტურას არც კლასიკური ფილოსოფია — თეოლოგიის გზითაც — და არც კაცის ინტერესების ცხოვრების ცენტრში ყოფნა არ მოჰკლებია, ხან სუსტად, ხან ძლიერად, დროთა ვითარებათა მიხედვით“ (გვ. 464—465). ვ. ნოზაძე ამბობს, რომ დასავლეთმა ევროპამ განვითარების საკუთარი გზა განვლო, იქ თავის დროზე კანონზომიერად მოხდა აღორძინება („ხელახლად შობა“) ახლ რენესანსის ძველი კულტურისა და ჰუმანიზმისა, შუა საუკუნეებში იქ „სქელად ნაცარწაყრილი იყო“ ძველი ბერძნული, კლასიკური კულტურა

რამ (გვ. 463).. აღმოსავლეთში, საზოგადოდ, კერძოდ, ბიზანტიაში და „საქუთრივ, საქართველოში სხვაგვარი იყო ისტორიული ვითარება. უმთლიანად არიდეს შეწყვეტილა ანტიკური კულტურის ტრადიციები... არც საქართველოს, არც ისლამის მრავალ ქვეყანას რენესსანსი არა ჰქონია და ეს სრულიად უბრალო მიზეზისა გამო — სარენესანსო არაფერი იყო, რადგან ბერძნული კლასიკური კულტურა აქაც, ავად თუ კარგად. ყოველთვის ცოცხლობდა“ (გვ. 463). საქამათო და საღა-ვო წამოყენებულ დებულებებში ცოტა როდია, მაგრამ, როგორც აღვ-ნიშნეთ, თვითონ ძირითადი დებულება უთუოდ საყურადღებოა და ან-გარიშგასაწევი.

სავსებით სწორია ვ. ნოზაძის მოსაზრება, რომ რუსთველისეულია სუვარულის კონცეფცია უფრო ცხოვრებისეულია, ვიდრე იტალიური ადრეული რენესსანსის უდიდესი წარმომადგენლის დანტეს კონცეფცია, „რომ ტარიელის ასე ცოცხლად დახატული სიყვარული, ისეთი მარადი-სიყვარული, რომელიც საიქიოშიც გრძელდება სამუდამოდ, სრულებით არ ჰგავს დანტეს სიყვარულს ბეატრიჩესადმი“ („ღმრთისმეტყველე-ბა“, გვ. 411). ვ. ნოზაძე სხვაგანაც მშვენივრად ამბობს: „დანტე რელი-გიური დოგმის სიმკაცრითა და პირქუშობით მოკლულ, ან მკვდარ შე-ვარებულთ ჯოჯოსეთში აგზავნის, ხოლო რუსთაველი და ქართველი ხალხი ამ სოფლად დაღუპულ შეყვარებულთ ზეცაში სიხარულის მიწი-ლებას აღუთქვამენ“ („მიჯნურთმეტყველება“, გვ. 193. მაგრამ ნაი-ვილად უმართებულა ის ბრალდება, რასაც დიდად პატივცემული ბ-ტონი ვიქტორ ნოზაძე მიაწერს ქართველ საზოგადოებას საერთოდ, კერძოდ კი ქართველ მეცნიერთა საზოგადოებას. ის წერს რუსთაველის დაბადების 800 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში („კავკასიონი“, XI, 1966): „დანტეს შვიდასი წლის თავზე მისი მღვივე ქრისტიანობა ყველამ აღნიშნა. რუსთაველის რვაასი წლის თავზე, თბილისში, რუსთაველის ქრისტიანობაზე კრინტსაც არ დაძრავენ, მა-გრამ აქ, პარიზში მაინც, ეს უნდა ითქვას და უნდა ვაქოთ და ვ-დ-დოთ რუსთაველი, როგორც დიდი მორწმუნე, ვით დიდი და მღვივე ქრისტიანი“ (გვ. 111).

რასაკვირველია, სწორია ვ. ნოზაძის დებულება, რომ რუსთველი ერთმანეთს არ უპირისპირებს ღმერთსა და ქვეყანას; მის პოემაში ბ. ზ-გასმულია, რომ ღმერთსა და ქვეყანას შორის სუფევს „პარმონია“ („ღმრთისმეტყველება“, გვ. 236). ასევე სწორად აქვს მკვლევარს გა-გებული პოემის ვეფხის მნიშვნელობა, როგორც პანთეონისა, ლეოპარ-დისა, რუსულად „ბარსისა“ (ნ. მარის მიხედვით. იქვე, გვ. 259; კავკა-სიონი, XI, გვ. 35—36.

ორიოდე სიტყვა უნდა ვთქვა აქ და სხვაგანც დამოწმებულ ჟურნალ „კავკასიონზე“ (XI, 1966), რომელშიც გამოქვეყნებულია საზღვარგა-

რეთ მოღვაწე ქართველ მეცნიერთა და მწერალთა საყურადღებო ხა-
კევები, რეცენზიები, შენიშვნები, მოგონებანი, ლექსები. მთავარი გა-
მოკვლევების ავტორია ქურნალის თვითონ გამომცემელი — რედაქტორი
ვ. ნოზაძე. სხვადასხვა რუსთველოლოგიურ საკითხებს იხილავს აკაკი
პაპავა, რაჟდენ არსენიძე, ალექსანდრე შათირიშვილი, ალექსანდრე მან-
ველიშვილი, გიორგი გამყრელიძე, დავით ვაშაძე, გიორგი წერეთელი.
მისა მწყემელი. კრებულში აკაკი პაპავას ორი წერილია დაბეჭდილი. 1.
„ვეფხისტყაოსანი და მისი ავტორი“ (გვ. 129—134), 2. მადლიანი მხხრე-
კელი (ბიბლიოგრაფიის მაგიერ). გვ. 141—147. პირველ წე^ლში ავ-
ტორი ძირითადად იხილავს პავლე ინგოროყვას რუსთველოლოგიურ
ნაშრომებს, დიდად აფასებს ავტორის ღვაწლს, აცხადებს: „მთავარი
მომენტები შოთა რუსთაველის ეპოქებისა მკვლევარმა პ. ინგოროყ-
ვამ ბურუსიდან გამოიტანა“ (გვ. 134). მეორე წერილი მის ავტორს
გამოსაქვეყნებლად გაუგზავნია კ ა ხ ა ბ ე რ ი ს ზ ე ლ მ ო წ ი რ თ . „მად-
ლიანი მხხრეკელი“ (რომლითაც დასათაურებულია ნაშრომი) ვიკტორ
ნოზაძეა. ეს ნაშრომი რეცენზიაა (ბიბლიოგრაფიის მაგიერი) ვ. ხო-
ზაძის „ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველებაზე“. რეცენზიას უძღვის
პატარა წინათქმა ავტორისა: „ვიკტორს სალამი. შენი წიგნის გარჩე-
ვა განზრახული მქონდა უფრო ვრცლად გამეშალა. შემემინდა —
ბევრ ადგილს დაიჭერს — ბეთქი (იქნებ კიდევ მოვუბრუნდე ამ დიდად
საინტერესო შრომას). გადაწყვიტე იგი მოვახერხე და შენი მიმღვლურო-
ბის დიდი იმედი მაქვს. მოგიკითხავთ კვლავ. დამიმოწმე მიღება. შე-
ნი აკაკი“. საუბედუროდ, აკაკი პაპავას ამ ნარკვევს გამოგზავნაც ვ
ვიკტორ მოუსწრია (ცხოვრობდა ბუენოს აირესში). უეცრად გარდაცვლი-
ლა. იგი ნოზაძისათვის მიუწვდენია აკაკი პაპავას მეუღლეს, ცნობილ
მწიგნობარსა და საზოგადო მოღვაწე მანდილოსანს თამარ პაპავას.
ნარკვევს ახლავს მისი „მინაწერი“: „ეს ნარკვევი დაამთავრა აკაკიმ
(1964 წლის) 27 ივნისს. საღამოს ცხრა საათზე და 28 ივნისს კი საღა-
მოს 9 საათზე დალია სული ლომასის ავტობუსში. რა ამოსწურავს ჩემს
მწუხარებას“.

აკაკი პაპავა „ჩინებულ“ გამოკვლევას უწოდებს ვ. ნოზაძის სა-
რეცენზიო მონოგრაფიას. მთლიანად და სავსებით იზარებს სონოგრა-
ფიის კონცეფციას ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის სარწმუნოებ-
ბრივი აღმსარებლობის თაობაზე. ვიკტორ ნოზაძემ დიდძალი ფაქტე-
ბით და გულმოდგინე კვლევა-ძიებით „დაგვიმტკიცა, რომ ჩვენი სა-
ხელოვანი პოემა (ვეფხისტყაოსანი) არის ქართული, ქართულ ნიადაგ-
ზე, ქართულ სინამდვილეში აღმოცენებული და ძვირფასად გაფურცლ-
ვნილი უქცნობი მკერაზე“ (გვ. 146). ა. პაპავას სიტყვით. ვ. ნოზაძე
„მართებულად ესხმის თავს მოწინააღმდეგეთ, რომელთ ნათელ პროპა-“

ლემებში საკმაოდ ბევრი ბუნდოვანობა და შეიძლება დავუმატოთ, არევი-
დარევიც შეაქვთ...“ (გვ. 146). კრიტიკოსს ცალკე გამოუყვია ახლე
ინგოროყვა. ვ. ნოზაძე, წერს პაპავა, „კვლავ უბრუნდება მკვლევარ პავ-
ლე ინგოროყვას „რუსთველიანას“ და მისი კონცეპცია სრულიად უსა-
ფუძვლოდ მიიჩნია“, კვლავ „ლამაზ ზღაპარს“ უწოდებს ამ კონცეპ-
ციას. ა. პაპავას ფიქრით, ვ. ნოზაძის ეს სკეპტიციზმი იმით უნდა იყოს
გამოწვეული, რომ იგი არ იცნობს პ. ინგოროყვას ახალ გამოკვლევას —
„რუსთველიანას ეპილოგს“, ეს უკანასკნელი კი, ჩვენი აზრით, „ბევ-
რად უფრო დამაჯერებლად ხდის იმ დებულებას, რაც მეცნიერმა პ.
ინგოროყვამ «რუსთველიანაში» წარმოადგინა“ (გვ. 145). ერთადერთი.
რაც პ. ინგოროყვას კონცეფციიდან არ გამართლდაო, შენიშნავს ა.
პაპავა. ეს არისო რუსთველის მანიჭეველად მიჩნევა: „ამ ნაწილში
ჩვენი მხტოვანი მეცნიერი შეცდა, როგორც მრავალჯერ შოთას საკი-
თხში შეცდა დიდი მეცნიერი ნ. მარიო“ (გვ. 146).

ა. პაპავას რეცენზიას ვ. ნოზაძემ დაურთო სპეციალურა „შენ-შე-
ვნები“. აქ გაცხადებულია, რომ იგი კარგად იცნობს პ. ინგოროყვას
„რუსთველიანას ეპილოგს“, მაგრამ მისი შეხედულება ოდნავაც არ
შერყეულაო. ვ. ნოზაძის „შენიშვნებში“ ნათქვამია: „გულდასმით წაი-
კითხე მკვლევარი პ. ინგოროყვას, როგორც „რუსთველიანა“. რომელს
არა ერთჯერ შეეხე ჩემს ნარკვევებში და გულისყური არ დაიკლია
მისი უკანასკნელი ნარკვევისათვის — „რუსთველიანას ეპილოგი“.
სრულიად მიუკიბ-მოუკიბავად და პირდაპირ უნდა აღვნიშნოთ, რიშ
მკვლევარ პავლე ინგოროყვას „რუსთველიანას ეპილოგიც“ ჩემთვის
არის მხოლოდ «ლამაზი ზღაპარი» და ეს თავისი სილამაზით ჰიოველ
ზღაპარს უთუოდ სჯობნის“ (გვ. 147; კურსივი ავტორისაა, — ა. პ.).

თავის რეცენზიაში აკაკი პაპავა აღიარებს, რომ საქართველოში
„ჩვენდა საბედნიეროდ, უნდა ითქვას, დიდად გაცხოველებული ლი-
ტერატურულ-მეცნიერული მუშაობა“ არის გაჩაღებული რუსთველო-
ლოგიის სფეროში, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დაარსებისო“
(გვ. 141). ამას მკვლევარი დიდი გულისტკივილით ურთავს, რომ „იქ“
გამოქვეყნებული თუ მუზეუმებსა და არქივებში დაცული მასალები
ემიგრანტებისათვის ხელმიუწვდომელი რჩება. საზღვარგარეთელ ეკა-
გრანტს, ჩივის ა. პაპავა, „იმის საშუალებაც კი მოკვეთილი აქვს, რომ
ან უნივერსიტეტს, ან რომელიმე საკვლევო-ინსტიტუტს, თუ მის თანა-
მშრომელს, ან რომელიმე მეცნიერს შეეკითხოს წერილობით და სთხო-
ვოს ამა თუ იმ ამონაწერის მიღება და სხვა, სათანადო ხარჯის გაღებით.
ყოველი ასეთი ცდა სამარისებური სიჩუმით გვირგვინდება და — შე-
საძლოა — დიდი უსიამოვნებით ადრესატისათვისო“ (იქვე. ასეთივე
დაბრკოლებების მიუხედავად, ზოგი რამ საქართველოდან მაინც აღ-
წევს ჩვენამდისო, აღნიშნავს ა. პაპავა და იმომებს ორ კონკრეტულ

ფაქტს. მას მიუღია ვიქტორ ნოზაძის სადიდებელი ოთხტაეპიანი ხელ-
მოწერავეი ლექსი:

პატივცემულ ვიქტორს,
რუსთაველის დიდ მოამაგეს

რუსთაველის სიტყვის იცი მიგნება,
ღრმად სწვდები აზრებს, შოთას დანათესს,
საქართველოში შენმა წიგნებმა
ვარსკვლავებით შემოანათესს
24.2.62. თბილისი.

„ჩვენ დიდის ინტერესით ველოდებით ქართველ რუსთველოლოგ
თა გამომხატურებას ავტორის (ე. ი. ვიქტორ ნოზაძის, ა. ბ.) ამ დიდ სა-
პატივო შრომაზე, ამ მაღლიან კვლევა-ჩხრეკაზე, — წერს ა. პაპავა და
განაგრძობს, — უკვე მივიღე ერთი სასიამოვნო ცნობა: 29 მაისს 1964
წლისა უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესიაზე წაკითხული იქმნა ვრცე-
ლი დადებითი რეცენზია დრ. ვიქტორ ნოზაძის მეხუთე წიგნზე („რე-
ფლექსიის ტყაოსანის ღმრთისმეტყველება“) და თუ ის გამოქვეყნდება, მა-
შინვე გააქვებთო“ (გვ. 146). „მაღლობელი ვარ ამ ცნობისათვისო“,
იქვე მიუწერია ვ. ნოზაძეს.

მეც სიამოვნებით მინდა დავადასტურო, რომ აკაკი პაპავას მიერ
პარიზში გაგზავნილი ცნობა სწორია და შეეხება სწორედ ჩემს მოხსე-
ნებას, რომელიც წავიკითხე თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის
ფაკულტეტის სამეცნიერო სესიაზე 1964 წლის 25 მაისს — „ერთი
ახალი რუსთველოლოგიური ნაშრომის შესახებ“. ამ მოხსენება-რეცენ-
ზიის დაბეჭდვა მაშინ, სამწუხაროდ, არ მოხერხდა. იგი შემოკლებული
სახით მხოლოდ ახლახან გამოქვეყნდა გაზეთ „ლიტერატურულ საქარ-
თველოში“ (7.7.87).

1960 წლის 4 აგვისტოს ვიქტორ ნოზაძე მწერდა სანტიაგოდან (ჩი-
ლედან): „დიდებული საქმე წამოუწყია თქვენს ინსტიტუტს: ვეფხია
ტყაოსანის ვარიანტთა სრული კრებულის გამოქვეყნება. უმორჩილესად
გთხოვთ მომაწოდოთ ეს გამოცემა“. რასაკვირველია, თხოვნა შევუძ-
რულე და ვეფხისტყაოსანის ხელნაწერთა და ძირითად ბეჭდურ გამო-
ცემათა ხუთივე წიგნი დროულად გავუგზავნე. ამის თაობაზე ვ. ნოზაძე
გახარებული წერდა: „მაღლობა ღმერთს. საქართველოს მეცნიერებათა
აკადემიამ გამოსცა ვეფხისტყაოსანის ვარიანტებო“ (კავკასიონი. XI.
გვ. 48), მაგრამ მკაცრად (და სამართლიანად!) დაგვტუქსა: „ეს საგმირო
საქმე ამგვარი დიდი გამოცემისა შესრულებული არის! მაგრამ რა! ამ-
დენი იმუშაიღს. ამდენი იღვაწეს. ასეოი დიდი საქმე გააკეთეს. დაუ-
ფასებელი შრომით საქირო და აუცილებელ გამოცემას ხორცი შეას-
ხეს და... სამწუხაროდ უნდა აღვიარო. რომ ამ ძვირფას თაფლში ფი-

სი ჩაურიეს და კარგადაც ათქვიფეს იგი!" (გვ. 123). ვ. ნოზაძე აცხადებს, რომ გამოცემის ორგანიზატორებმა დაარღვიეს ძეგლის გამოცემის მიღებული წესი და „სრულიად უკანონოდ, თვითნებურად გააძევეს ტექსტიდან ასოები კ. ვ. უ (უმარცვლო). ა...“ (იქვე). რაც მართალია, მართალია, ორთოგრაფია გაემარტივეთ, ანგარიში არ გაუუწიეთ იმას, რომ კ-არითა და ხანით დაწერილი ერთი და იგივე სიტყვა მნიშვნელობით ზოგჯერ ერთმანეთისაგან განსხვავდება. მაგ., სხვაა კელი (სხეულის ნაწილი. რუსული „რუკა“) და ხელი (შმაგი). ჩვენ ვაფასებთ ვიქტორ ნოზაძის აღსარებას „პირუფყრებლობა იყო ჩემი სახელმძღვანელო“ პრინციპით (კავკასიონი, XI, გვ. 111), მაგრამ დაუმსახურებლად. უმართებულოდ და უადგილოდ გვეჩვენება მისი გამომწვევი ირონიული მსჯავრი: „ასეთი დიდი შრომა, დაუფასებელი მუშაობა და ასეთი მძიმე შეცდომა. რომლის აცილება მეტად იოლი იყო, მართლაც სავალალოა ალბათ ფიქრობდნენ: ვითარ გამოცეთ ძველი ტექსტი ისე, როგორც ბეჭდავენ საერთოდ «დამპალი დასავლეთი ევროპის ბურჟუაზიული მეცნიერებით!»... საგოდებელია!“ (იქვე, გვ. 124, კურაივი ჩემია. ა. ბ.). თქმულს იმას დაეძინთ, რომ აღნიშნული შეცდომა უკვე გამოსწორებულია ვეფხისტყაოსნის აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მიერ შედგენილი ვარიანტების ნუსხით.

1958

ვენორ ქვაჩახიას მონოგრაფიის ბამო

გავეცანით განსვენებულ ვენორ ქვაჩახიას მონოგრაფიულ ნაშრომს „ვეფხისტყაოსნის საიდუმლო ანუ ანდერძი რუსთაველისა“ (მანქანაზე გადაბეჭდილი 281 გვ., 1980 წელი).

ვ. ქვაჩახიას ამ თავის მონოგრაფიაზე ხანგრძლივად და ბეჭითად ვამუშავია. მოუსწრია მისი დამთავრება (ვ. ქვაჩახია გარდაიცვალა 1982 წლის 13 მარტს). ჩვენს განკარგულებაში მყოფი ტექსტი გაურანდავია. გაუსწორებელია, შეიცავს ცალკეულ ლაკუნებს, უნებლიე ლაფსუსებსა და კორექტურულ შეცდომებს. ბეჭდურად გამოქვეყნებულა მონოგრაფიის მხოლოდ ერთი თავი — „ჩადა მტირალი წყლისა პირსა ანუ რუსთაველის ხელოვნება“ (საბჭოთა ხელოვნება, 1981, № 5. გვ. 79—84).

ვ. ქვაჩახიას მოსაზრებით, „ვეფხისტყაოსანი „დაშიფრული“ მსატვრული ძეგლია. რომელშიც „გასაიდუმლოებული“ შინაარსია ჩაქსოვილი. რუსთველის პოემაში „დიდი საიდუმლოა დაშიფრული“. მკვლევარის სიტყვით. ეს საიდუმლო სახიფათო ყოფილა ნაწარმოებისათვის;

საიდუმლოს უდროოდ გამქდაცნება მას დაღუპავდაო კიდევაც. რუსთველს ვეფხისტყაოსნის ტექსტი ისე დაუმუშავებია, რომ, „ბოლოსდაბოლოს საიდუმლოს ამოხსნა ანუ დაშიფრულის გაშიფვრა შეუძლებელი ყოფილიყო“. პოეტს ღრმად სწამდაო, რომ: „ღიღი ღროის გავლის შემდეგ ამოიხსნებოდა საიდუმლოც და ახლა უკვე ეს არ იქნებოდა საშიში ნაწარმოებისათვის“. ვეფხისტყაოსნის საიდუმლოს ამოცნობა სამერმისო ამოცანად დაუტოვებია მის გინიოს ავტორს. და, აი, დადგა დრო და ჩვენს თანამედროვე მკვლევარს, ვენორ ქვაჩახიას, სრულუყვია რუსთველის ანდერძი. თითქოს მოუხერხებია „დაშიფრულის გაშიფვრა“ და ამოუხსნია საუკუნეების მანძილზე შეუცნობლად შთენილი საიდუმლო უკვდავი პოემისა.

ვ. ქვაჩახია პირველი არაა, ვინც ვეფხისტყაოსანს დაშიფრულ ნაწარმოებად თვლის და ვინც სცადა დაშიფრული ტექსტის ამოხსნა. ამ მხრივ პრიორიტეტი ეკუთვნის ცნობილ რუსთველოლოგ პაილე ინგოროყვას. პ. ინგოროყვას შეხედულებითაც, „ვეფხისტყაოსანი“ ისტორიული შიფრის შემცველი ნაწარმოები ყოფილა¹. ხოლო „ამოცნობა ვეფხისტყაოსნის ისტორიული შიფრისა — ეს არის ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა პოემის სჯა საკითხთა შორის“, რადგანაც „იგი იძლევა ვეფხისტყაოსნის პრობლემის ნამდვილ გასაღებს². დამოწმებული ტექსტი სრულიად უცვლელად განმეორებულა პ. ინგოროყვას თხზულებათა კრებულის I ტომში, რომელიც 1963 წელს გამოქვეყნდა და ძირითადად ეძღვნება რუსთველოლოგიურ პრობლემატიკას³. საგულისხმოა ის, რომ ორივე ავტორი (პ. ინგოროყვა და ვ. ქვაჩახია) იყენებენ კვლევის ერთნაირ მეთოდს. ორივე იჩემებს დაფარულის (დაშიფრულის) ამოხსნის პათიეს, თუმცა გეთავაზობენ სულ სხვადასხვა დასკვნებს.

ვ. ქვაჩახიას კონცეფციის თანახმად, რუსთველმა თავის პოემაში აგვისახა მკვლევარად დაპირისპირებული ორი სამეფო კარის (სამეფო ოჯახის) ცხოვრება — აზაბეთისა (როსტ-განისა) და ინდოეთისა (ფარსადანისა). ვ. ქვაჩახია ვეფხისტყაოსნის მთავარ ამბად თვლის ინდოეთის ამბავს. მთავარ გმირებად ნესტანსა და ტარიელს. მთელი მონოგრაფიის მანძილზე მკვლევარი ბეჯითად ცდილობს დაამტკიცოს, რომ როსტევენი და მისი ოჯახი (სახელმოუხსენებელი დედოფალი, თინათონი, აგრეთვე ავთანდილი) სიკეთის გამომხატველია. ფარსადანი და მისი ოჯახი (სახელმოუხსენებელი დედოფალი, დაიდავარი) კი ბოროტების ბოდიეა. ბოროტების განსახიერება. როგორც ცნობილი ვეფხისტყაოსანი ავითარებს კეთილისა და ბოროტის ბრძოლის იდეას. ვ. ქვა-

1 შოთა რუსთაველი, თბილისი, 1938, გვ. 17.

2 პ. ინგოროყვა, შოთა რუსთაველი, 1938, გვ. 17—18.

3 დასახ. კრ., I ტომი, გვ. 415.

ჩახიას თვალსაზრისით. „ბოროტისა და კეთილის დაპირისპირებაში ბოროტის ადრესატად ფარსადან მეფე და მისი კარია“ გამოყვანილი“. „ფარსადანია გამოყვანილი ბოროტ ძალადო“, არაერთგზის იმეორებს მკვლევარი. ფარსადანის შესახებ არის თქმული „ვემომ კაცსა აუგიანსა, ცრუსა და ღალატიანსა“ (გვ. 238). ვ. ქვაჩახიას დახასიათებით, ფარსადანი ცრუა, უტიფარი. მატყუარა, გულავი, გულბოროტი. ინტრიგანი, მუხანათი, მოღალატე... ფარსადანის სამეფო კარზე გაიბა საშინელი ინტრიგის ქსელი, ინტრიგის მოთავენი იყვნენ მეფე და დედოფალი (212—213). ეს ინტრიგა მიმართული იყო ტარიელისა და ნესტანის წინააღმდეგ. საქმე ისაა, რომ ვ. ქვაჩახიას ვარაუდით, ინდოეთის მეშვიდე მცირე სამეფოს მფლობელი სარიდანი ვითომ იმიტომ შეეწყინა რა ფარსადანს, რომ იცოდაო მისი უშვილობის ამბავი და იმედოვნებდა. რომ ინდოეთის გაერთიანებული სამეფო ტახტი ტარიელს დარჩებოდა (217—218). „მიუხედა თუ არა ფარსადანი სარიდანსო“, კითხულობს ვ. ქვაჩახია და იქვე პასუხობს: „ფარსადანმა თავიდანვე ყველაფერი კარგად გაიგო“ (218). თურმე ამ დროიდან იწყება ფარსადანის ინტრიგა. იგი ცდილობს თავიდან აიცილოს ტარიელის (აგრეთვე იმთავითვე გამოვლენილი) პრეტენზიები ინდოეთის სამეფო ტახტზე. ვ. ქვაჩახია იმასაც კი დასაშვებად თვლის, თითქოს ფარსადანმა განგებ მოიწადინა ტარიელისათვის ენახეებიანა თავისი ქალი (225), ე. ი. თითქოს მეფემ გარკვეული უკეთური განზრახვით თვითონ შეუწყო ხელი ტარიელისა და ნესტანის გამიჯნურებას. მეფემ და დედოფალმა კარგად იცოდნენო, ამტკიცებს ვ. ქვაჩახია, ტარიელისა და ნესტანის „იყვარულის ამბავი (203—204). ფარსადანმა „იცოდა, რომ ახალგაზრდებს ერთმანეთი თავდავიწყებით უყვარდათო“, წერს ვ. ქვაჩახია. მაგრამ „არაფერი ანგარიში არ გაუწიეს მეფემ და დედოფალმა ახალგაზრდების ამ უდიდეს გრძნობას, უფრო მეტიც — ფეხქვეშ გათელეს იგი“ (204). სწორედ ტარიელისათვის დასაპირისპირებლად მეფემ და დედოფალმა. ინდოეთში ზედსიძედ მოიწვიესო ხვარაზმშაპის ძე. ვ. ქვაჩახიას სიტყვით, ხვარაზმშაპის ძე გარკვეული იყო ინდოეთის სამეფო კარის ამბებში, ტარიელის მემკვიდრეობის საკითხში (222). ვ. ქვაჩახია შენიშნავს, რომ ხვარაზმშაპის კარზე „დეტალურად ექნებოდათ შესწავლილი სად აგზავნიდნენ შვილს სასიძოდ“ (222). მართალია, ყოველივე ეს ვეფხისტყაოსანში პირდაპირ არ არის თქმული. მაგრამ: „რუსთაველი. რა თქმა უნდა, გულისხმობს, რომ ჩვენ ამას სწორედ ასე გავიგებთ და ამოვიკითხავთ მისი პოემიდან“ (222). აქედან კოდება დასკვნა — ხვარაზმშაპის ძის „სიკვდილი ფარსადანისა და დედოფლის ბრალია“ არსებითადო (204). ერთი სიტყვით, ინდოეთის სამეფო კარზე მომხდარი ტრაგედია გამოუწვევიათ ფარსადან მეფესა და დე-

დოფალს. მაგათ გააბეს ბოროტი ინტრიგის ქსელი, მათი წყალობით და-
დოფალს. მათ გააბეს ბოროტი ინტრიგის ქსელი, მათი წყალობით და-
იღვარა სისხლი, იმათ მისცეს ჯოჯოხეთურ სატანჯველს ნესტანი და ტა-
რიელი. ინდოეთის მეფემ და დედოფალმა ჩაიღინეს საშინელი ბორო-
ტება, ისინი ასახიერებენ პოემაში ბოროტ ძალებს, ბოროტ პერსონა-
ჟებს. ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის განვითარება ისეა წარმართული, რამე
დაძლეული იქნას ეს ბოროტება და გაიმარჯვოს სიკეთემ, გაიმარჯვოს ნე-
ტანისა და ტარიელის სიყვარულმაო. ამისი ლოგიკური ფინალია „ბო-
როტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“. დამარცხდნენ ბორო-
ტი მეფე და დედოფალი, გაიმარჯვეს სიკეთის გამომხატველმა გმირებ-
მა — ტარიელმა და ნესტანმა.

რაც შეეხება ქაჯეთსა და ქაჯებს, ვ. ქვაჩახიას რწმენით, „ბორო-
ტების საკითხი რუსთაველს დიდებულად გადაუჭრია, წაუფარებია
ზისთვის ქაჯეთი, რადგან პირდაპირ ვერ იტყოდა მეფეა ბოროტით“
(245).

ამრიგად, ვ. ქვაჩახიას კონცეფციით. ბოროტების სავანედ ვეფხის-
ტყაოსანში დასახულია ფარსადანის სამეფო კარი: ბოროტია ფარსად-
ანი, ბოროტია დედოფალი. ბოროტია „პირდაპირ ქაჯად წოდებული“
მეფის დიდი დეარაი (245, 248). ნესტანი? იგი ზომ ბოროტი მშ. აზლების
შეილია და აღზრდილია ბოროტი მამიდის მიერ. ვ. ქვაჩახია ამბობს:
„უფრო მეტი შესაძლებლობა იყო, რომ ისიც ქაჯი (ე. ი. ბოროტი —
ა. ბ.) ყოფილიყო“. მაგრამ მოხდა პირიქით, „ნესტანი გახდა უკეთილ-
შობილესი არსებაო“ (იქვე). ვ. ქვაჩახიას ფიქრით, ნესტანი ამალდა
მისი საოჯახი წრის ბიწიერებაზე, იგი „ამალდა სიყვარულმა“ (245).

აღნიშნულით არ ამოიწურება ვ. ქვაჩახიას კონცეფციის შინაო-
სი. იგი ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ ინდოეთის სამეფო
კარის ამბებში თავისებულოდ, „შეფარვით“ თამარ მეფის ისტორიი (ე
არის გამოაღიანილი... ნესტანის ამბავში მინიშნებულია ყოველ შემთხ-
ვევაში უმნიშვნელოვანესი დეტალი მაინც მეფე თამარის ბიოგრაფი-
იდან“. ეს „უმნიშვნელოვანესი დეტალია“ თამარის გათხოვების გა-
რემოება. „თამარი, როგორც ცნობილია, — წერს ვ. ქვაჩახია, — გა-
თხოვეს და ამაში დიდი ღიაული მიუძღოდა თამარის მამიდას, რუსუ-
დანს“. ეს „მინიშნება“ აკარააო, აცხადებს მკვლევარი, თუმცა „არსე-
ბითი განსხვავებებიც“ უცილოა თამარისა და ნესტანის ბედ-იღბალშიო:
„თამარის ნება დაიმორჩილეს, ნესტანისა ვერა. ნესტანის მამიდა
არც ჩანს. თამარის მამიდა კი აქტიური იყო. ვეროდა სასიძოს ჩამოყვა-
ნის საქმეში. მინიშნება კი ის იყო და მეტად მწარე, რომ თამარი
განწირული აღმოჩნდა, თავ-ბედი გაუხდა საწყევარი. ნესტანიც გა-
წირეს, ამასთან იმ მამიდამაც გაწირა უღმერთოდ“ (233—234). საერთო
აზრია, რომ ვეფხისტყაოსანში გარკვეულად აირეკლა „თამარის პოე-
ტიზირებული სახე“. ჭერ კიდევ ბროსემ აღნიშნა ხვარაზმშაჰის ძის

ზედსიძედ მოყვანისა და თამარის გათხრეების ისტორიის „შეთანხმობა“ XII საუკუნის საქართველოს სინამდვილესთან. რამდენადაც რუსთველს თამარის ამბავი დეტალებშიც კი მინიშნებულად აღსაბავს, ამით წყდება ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის წყაროს საკითხიც და „ასეთი აზრის სხვაგან ძიება უაზრობაა“ (275). სხვათა შორის შევნიშნავთ, რომ ანალოგიური დასკვნა გამოაქვს პ. ინგოროყვასაც, რომელიც ამტკიცებს თითქოს „ვეფხისტყაოსანში ტარიელის საგვარეულო ისტორიის სახით მოთხრობილია შოთას საგვარეულო ისტორია“.

ვ. ქვაჩახია ღრმად არის დარწმუნებული მისი კონცეფციის უცლობლობაში, თუმცა შრომის დასკვნით ნაწილში ამ კონცეფციას უწოდებს „მოკრძალებულ ნაზრევს“ (272) და „პიპოთეზას“ (273). ამასთან ერთად, თავისი კონცეფციის გადასარჩენად მკვლევარი იძულებული გამხდარა დაეშვა ვეფხისტყაოსანში ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი და პრინციპული ხასიათის წინააღმდეგობის არსებობა. ვ. ქვაჩახია წერს: „რასაც ახლა ვამბობ, ეს გამოტეხილად უნდა ითქვას, რუსთაველის ნაზრევში წინააღმდეგობის აღიარებას ნიშნავს“ (გვ. 249, ხაზი ჩემია, ა. ბ.). ამის შემდეგ მკვლევარი აკრიტიკებს თვითონ შოთა რუსთველს: „რუსთველს პოემაში ვერ მოუხერხებია მოეცა მწყობრი სისტემა, რომელიც შინაგან წინააღმდეგობას არ შეიცავს. მას ღმერთთან მიმართებაში კეთილისა და ბოროტის ახსნა ვერ მოუცია. მკაცრად რომ ვთქვათ. ის რა ახსნა, თუ საწინააღმდეგოსაც უშვებ“ (იქვე). მართლაცდა რუსთველის პოემაში თავიდან ბოლომდე მეფის თაყვანისცემის იდეაა გატარებული. კერძოდ, ტარიელის სიტყვით, მისი პატრონი, მეფე ფარსადანი „ღმრთულებრია“ („ღმრთულებრ ძლიერი“) და „ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის სულნი მათნი ზეცად რბიან“. როგორ შეიძლება ვირწმუნოთ, რომ „ღმრთულებრი“ მეფე რუსთველმა ბოროტ არსებად წარმოგვისახა? სხვა საქმეა, რომ ყველა ხელმწიფე „ერთგვარი“, ერთგვარი ადამიანური ხასიათისა და ბუნებისა როდია.

ვ. ქვაჩახიას კონცეფციას ძირითად საფუძვლად უძევს ორი წინამძღვარი დებულება: 1. ვეფხისტყაოსანში დაპირისპირებული არიან მეფე როსტევენი და მეფე ფარსადანი. აგრეთვე დედოფლები; 2. მეფე ფარსადანისა და მისი მეუღლის საქციელს ამძიმებს ის გარემოება, რომ მათ იცოდნენ ნესტანისა და ტარიელის უზომო სიყვარულის ამბავი. ანგარიში არ გაუწიეს ახალგაზრდების უმწიკვლო გრძნობას, წინ გადაელობნენ, მოინდომეს მათი გათიშვა და ნესტანი. გადამთიელზე გათხოვება.

თუ ფერებს არ გავამუქებთ, არსებითად სწორედ ასეა საქმე წარმოდგენილი ვეფხისტყაოსანში. ოღონდ ორივე დამოწმებული დებულება ადრეც იყო წამოყენებული რუსთველოლოგიურ ლიტერატურა-

ში. ფარსადანმა და დედოფალმა რომ ნამდვილად იცოდნენ ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის შესახებ, ეს გარკვეული მაქვს წერილში „ნესტანი“, რომელიც პირველად 1944 წელს დაიბეჭდა („ლიტერატურული ძიებანი“, 11, 1944, გვ. 269—285) და შეტანილია ჩემი „ნარკვევების“ პირველ ტომში (თბილისი, 1945, გვ. 204—221). აღნიშნული თეალსაზრისი გატარებული მაქვს მონოგრაფიაში „შოთა რუსთველი“ ამ მონოგრაფიის მესამე გამოცემა (თბილისი, 1975) ყოველ შემთხვევაში ვ. ქვაჩახიას ხელთ ჰქონია და სხვა შემთხვევათა გამო ზოგჯერ მას კიდევაც იმოწმებს. ნარკვევში „ნესტანი“ საგანგებოდ შევნიშნავდი, მშობლებს რომ სცოდნიათ ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის ამბავი, ეს „ჩერ არ გამხდარა-მეთქი მკვლევართა ყურადღების საგანი“ (ლიტერატურული ძიებანი, 11, 1944, გვ. 275). ვ. ქვაჩახია გვერდს უვლის ჩემს ნარკვევებს, თუმცა ჩემს (ისე როგორც სხვა ავტორების) საყენწლავად სიტყვებს არ იშურებს.

ფარსადანისა და როსტევეანის დაპირისპირება სხვებსაც აქვთ შენიშნული. კერძოდ, მე ყოველთვის ვამტკიცებდი, რომ რუსთველმა ერთმანეთს სწორედ მკვეთრად დაუპირისპირა როსტევეანი და ფარსადანი (ვიმოწმებ მხოლოდ ბოლო ნაშრომს — „შოთა რუსთველი“: 1975, გვ. 158—160). „პატრონის იდეალურ სახედ ვეფხისტყაოსანში მიჩნეულია როსტევეანი“, ხოლო „უსულგულო და უსამართლო პატრონის ტიპს ასახიერებს-მეთქი ფარსადანი“. დასასტუმრებულ მონოგრაფიაში ამასაც ვკითხულობთ: „ფარსადანის განზრახვა (ხვარაზმშაპის ძე მოეყვანა ზედსიძედ) ერთი მხრით, შეურაცხყოფას აყენებდა ნესტანისა და ტარიელის უმწიკვლო სიყვარულის გრძნობებს, მეორე მხრით, განსაცდელში აგდებდა ინდოეთის ეროვნულ-საზოგადოებრივ ღირსებას, მესამე მხრით, ლახავდა ტარიელის მემკვიდრეობითს უფლებებს... ფარსადანმა მეფური სიტყვა გატეხა, ფარსადანს უსულგულოდ, უკანონოდ და უსამართლოდ მოიქცა“ (გვ. 158—159, ხაზი ჩემია — ა. ბ.). „ფარსადანი უსამართლო და დესპოტი მშობელი გამოდგა-მეთქი, ვამბობდი (იქვე, გვ. 125). როგორც მკითხველი ხედავს, მე არ დამიზოგავს ფარსადანი. მისი ხასიათის მხილებისათვის ბევრი „მაგარი“ გამოთქმაც ვიხმარე. ოღონდ მეფის მოქმედებას მისი სიბოროტით კი არ ვხსნიდი, არამედ კონსერვატიზმით, დრომოკმული შეხედულებების მიდევნებით. წინდაუხედაობით, პოლიტიკური სიბეცით (გვ. 124—125). „მეფე ფარსადანი. — ეწერდი, — ძველ, დრომოკმულ თეალსაზრისზე იდგა. ამ თეალსაზრისით ქალს არ ეკითხებოდა საკუთარი ბედ-იბდლის საქმე“ (გვ. 125). ნესტან-ტარიელისა და ფარსადანის კონფლიქტი, ვთვლიდი და ვთვლი ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის გადამწყვეტი მნიშვნელო-

ბის კონფლიქტად (გვ. 125). სამწუხაროდ, ყოველივე ამასაც ნებისთ
თუ უნებლიეთ ივიწყებს ვ. ქვაჩახია*.

ამრიგად, ვენორ ქვაჩახია დამარწმუნებლად ვერ ასაბუთებს თა
ვის კონცეფციას ვეფხისტყაოსნის დაშიფრვისა და მისი საიდუმლოა
შოცნობის თაობაზე. შემუშავებული კონცეფციის გასამართლებლად
შველევარი იძულებული გამხდარა დაეშვა რუსთველის აზროვნებაში
სერიოზული წინააღმდეგობის არსებობა და არ მორიდებია უკვდავი
აოეტის აშკარა კრიტიკასაც კი. ვ. ქვაჩახია უშვებს მთელ რიგ სხვა
შეუფერებელ ვარაუდებს (სარიდანის მოქმედების ინტერ
პრეტაცია, ფარსადანის ინტრიგები, ხვარაზმშაპის ძის ზედსიჭედ
მოწვევის ამბავი...). ნებისმიერია ნესტანისა და თამარ მეფის 'შეხი-
რისპირებისათვის მოხმობილი პარალელები თუ ანალოგიები. ვერაფ-
რით გამართლდება თუგინდ მინიშნების სახით რუსთველისა და თა-
რისდროინდელი საქართველოს სამეფო კარის (გიორგი მესამეს) ბორო-
ტების ბუდედ მიჩნევა, ხოლო მეფის ბოროტ არსებად გამოყვანა.

მიუხედავად აღნიშნულისა, სწორი არ იქნებოდა ვ. ქვაჩახიას ნა-
ფიქრ-ნააზრების ხელაღებით უკუგდება. ვ. ქვაჩახიას რიგი დაკვირვ-
ება საყურადღებო და მისაღებია, ყოველ შემთხვევაში, ანგარიშგასაწე-
ვია (მაგალითად, ვეფხისტყაოსნის მთავარი თემისა და მთავარი გმი-
რების საკითხი, ტარიელისა და ავთანდილის შეპირისპირება. ნესტანის
დაქანისათება...). შთამბეჭდავია ვეფხისტყაოსნის ზოგი ეპიზოდისა
და პასაჟის იდეურ-მხატვრული ანალიზი (მაგალითად, უსენის
სულწასულობის ფსიქოლოგიური სარჩულის ახსნა). ფრიალ სა-
ინტერესოა, ოღონდ სადავო, ფატმანის დახასიათება.

ყოველივე ეს საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ შესაძლე-
ბელია ვ. ქვაჩახიას მონოგრაფიის ბეჭდური გამოქვეყნება. ჩვენ მზად
ვართ ვიკისროთ მისი რედაქტირება, ოღონდ გამოცემის წინასიტყვა-
ში აღიბეჭდება აქ წარმოდგენილი შენიშვნები.

1983

4 ვ. ქვაჩახია საშარტლიანად აკრიტიკებს პეტრე შარიას მოსაზრებას, თითქოს
ნესტანის კვალის დაკარგვის შემდეგ ტარიელი დაკინდა, ზნეობრივად და
სულიერად დაეცა (გვ. 168). პ. შარიას მოსაზრების სრული უსაფუძლო
ბა დასაბუთებელია ჩემს რეცენზიაში — „ერთი ახალი რუსთველოლოგიური ნაშრო-
მის გამო“ (იველისხმება პ. შარიას ნაშრომი) (ტურნალი „განთიადი“, 1977, № 2, გვ.
158—166; იგივე დაბეჭდილია ჩემი „ნარკვევების“ VII წიგნში, თბილისი, 1978, გვ.
40—56, სპეც. გვ. 51—53).

მახტანგ კუპრავა. დიდი გგონის აღსარება და მისი თარგმანება (რუსთველოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1984).

ვ. კუპრავას წიგნი მთლიანად რუსთველოლოგიური ნაშრომების კრებულია. უძღვის მოკლე წინათქმა (გვ. 1—2). შემდეგ მოდის წარკვევები:

1. ვინ არის ტარიელი? (გვ. 11—59).
2. „ვეფხისტყაოსანი“ არის სიყვარულის ეპოპეა (გვ. 69—93).
3. დიდი გგონის აღსარება და მისი თარგმანება (გვ. 217—242).
4. რას ევედრება ღმერთს რუსთველი? (გვ. 203—216).
5. „ესე ამბავი სპარსული“ (გვ. 179—193).
6. როგორ უნდა განიმარტოს და ითარგმნოს სათაურა „ვეფხისტყაოსანი“? (გვ. 60—68).
7. გვიმხელს თუ არა რუსთველი თავის ვინაობას? (გვ. 243—256). თვითონ ნარკვევში უფრო სრული სათაურია: „ვის ეტრფის რუსთველი და გვიმხელს თუ არა იგი თავის ვინაობას“
8. „ხელმან ვარდი რად იხელთა, რათგან ასრე ვერ მოაკოფულა“ (გვ. 142, 159).

ასეა შინაარსი გადმოცემული ავტორის მიერ. პაგინაციის კვლობაზე კი ნარკვევები სხვაგვარადაა დალაგებული.

ჩვენთვის მთლად ნათელი არ არის ვ. კუპრავას წიგნის თანარ. შრომას ქვესათაურად აქვს „რუსთველოლოგიური ძიებანი“. წინათქმაში ვკითხულობთ: „წინამდებარე წიგნი მეტწილად მეცნიერული კვლევა-ძიების, ხან კიდევ ლიტერატურული ნარკვევის სახით გამოხატავს ავტორის შეხედულებებსა და გულისტკივილს იმის გამო, რომ არაქართველ მკითხველთა ფართო წრემ ვეფხისტყაოსანი გაიცნო ფრიად და ფრიად დაქვეითებული პოეტური ფორმით და ნირშეცვლილი შინაარსით“ (კურსივი ჩენია, ა. ბ.).

თუ ვ. კუპრავას შრომა პოპულარული ლიტერატურული ნარკვევია, ავტორს წინათქმაშივე უნდა აღენიშნა რა წყაროებს ემყარებოდა იგი ძირითადად მაინც. ხოლო თუ წიგნი მეტწილად მისივე „მეცნიერული კვლევა-ძიების“ ნაყოფია, მაშინ მკვლევარს მოეთხოვებოდა ამა თუ იმ საკითხის გაშუქებისას წარმოეჩინა მისი საკუთარი წვლილი სხვების ნაფიქრ-ნააზრევთან შედარებით. ამას რომ ვწერთ, მხედველობაში გვაქვს წიგნი მთლიანად, მაგრამ განსაკუთრებით თვალში საცემია მისი ზოგიერთი თავი. მაგალითად, მეორე თავი „ვეფხისტყაოსანი არის სიყვარულის ეპოპეა“ (გვ. 69—93). ამ თავს ცენტრალური ადგილი უჭირავს ვ. კუპრავას წიგნში. აქ, ვ. კუპრავა ავითარებს იმ აზრს, რომ ვეფხისტყაოსანი არის სიყვარულის პოემა („ეპოპეა“), რომ ვეფხისტყაოსნის ამბავთა შორის მთავარია ინდოეთის, ტარიელისა

და ნესტანის ამბავი რომ პოემის მთავარი პერსონაჟია ტარიელი, რომ თხზულების მთავარი კ. ნფლიქტია ტარიელ-ნესტანისა და ფაჩსაღან მეფის კონფლიქტი, რომ ვეფხისტყაოსნის მთავარი იდეაა, დედააზ-რია. ამჟვეყნიური, მიწიერი, მაგრამ ზნეფაქიზი, ამალღებული სიყვარულის საბოლოო გამარჯვების კანონზომიერება, რომ რუსთველი თავისუფალი სიყვარულის, ქალისაგან სატრფოს თავისუფალი არჩევის მქადაგებელია და ა. შ. ერთგან ვ. კუპრავა ამბობს, რომ ყოველივე ეს მან დაადგინა („რაკი დავადგინეთ“... გვ. 83) და „თვალნათლივი“ გახადა (გვ. 87). ავტორი მოითხოვს რომ „ამიერიდან მაინც“ ბოლო მოეღოს ახალ-ახალი „ორიგინალური თეორიების“ შექმნას (9ა).

მთელი პასუხისმგებლობით ვაცხადებთ, რომ ვ. კუპრაყას წიგნში განვითარებული ეს შეხედულებანი თანამედროვე რუსთველოლოგიური მეცნიერების მონაპოვარია (შდრ. შოთა რუსთველი და მისი პოემა. 1966, 1975).

ვ. კუპრავა კი არცერთ ქართულ მკვლევარს არ ასახელებს და არ იმეორებს (გახსენებია მხოლოდ თეიმურაზ პირველი, კ. ბალმონტი და ლუი არაგონი!). საგულისხმო ის არის, რომ ვეფხისტყაოსნის პროლოგის 20—21 სტროფების შინაარსის გადმოცემისას შენიშნავს: ამ ორი სტროფის შინაარსი, რუსთველოლოგიის ყველა მონაპოვრის და აგრეთვე ზოგიერთი ჩემი მოსაზრების გათვალისწინებით, შეზღვევნიერად უნდა გადმოვცეთ“ (გვ. 89—90). როგორც ამ ციტატიდან ჩანს, ვ. კუპრაყას „რუსთველოლოგიის ყველა მონაპოვრის“ მოხიზება დასკირდა მხოლოდ პოემის ტექსტის ორი შაირის შინაარსის საანალიზოდ, სამაგიეროდ მან მთლიანად აუარა გვერდი „რუსთველოლოგიის მონაპოვარს“ ვეფხისტყაოსნის მთელი იდეურ-მხატვრული რაობის ასახსნელად (თუმცა ამ მონაპოვრით ფართოდ სარგებლობს). რა თქმა უნდა, ვ. კუპრაყას მსჯელობებში შესომჩნევია ზოგიერთი ახალი დეტალისა თუ ნიუანსის გათვალისწინება, მაგრამ ძირითადად ის იმეორებს უკვე გამოძიებულსა და დასაბუთებულს.

ამასთან ერთად, თავისი ნაშრომის ამ მეორე თავში ვ. კუპრაყა გეთავაზობს აშკარად მცდარ მოსაზრებას, თითქოს რუსთველის სამიჯნურო მრწამსი „იყო უძლიერესი მეხის გაეარდნა ქრისტიანობის ცახე: ეს იყო, თუ გნებავთ, იერიშის მიტანა ქრისტიანობის ყველაზე სიმედო და ყველაზე მნიშვნელოვანი ბურჯის დასამხობად, იმისდა მიუხედავად, ჰქონდა თუ არა ამგვარი განზრახვა სუბიექტურად თვით შოთა რუსთველს“ (გვ. 71).

უნდა შევნიშნოთ, რომ ვ. კუპრავა საერთოდ ამუქებს ქრისტიანული აღმსარებლობის როლს რუსთველის რელიგიურ-ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობაში.

ვ. კუპრაევას წიგნის პირველი თავი ასეა დასათაურებული — „ვინ არის ტარიელი?“ ფრჩხილებში კი ამ სათაურის შინაარსი დაზუსტებულია — „უცხოელი და გიჟი რაინდი თუ არაჩვეულებრივი და შეყვარებული ქაბუკი“. წიგნის ამ მთელი მოზრდილი მონაკვეთია მანძილზე ვ. კუპრაევა ავითარებს იმ აზრს, რაც ქვესათაურით არის გამოთქმული. რასაკვირველია, სადავო არაა, რომ ტარიელი არ ყოფილა გიჟი ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, იგი ნამდვილად იყო არაჩვეულებრივი ვაჟკაცი და შეყვარებული ქაბუკი. ვ. კუპრაევას მონათხრობით საკმე ისეა წარმოდგენილი, თითქო ჩვენს მეცნიერებაში გაბატონებულია მოსაზრება, რომ ტარიელი იყო გიჟი, გადარეული, კეჟი და ნ შეშლილი, შლეგი, რეგენი ბრიყვი, შმაგი (გვ. 40—41, 44—45, 47—49, 147, 153 და სხვა). ყველაფერი ეს გაუგებრობაზეა აღმოცენებული. ვეფხისტყაოსანში ძალიან ხშირად იხმარება სიტყვა ხელი (ხელქმნილი, ხელქმნილი, ხელობა...). ვ. კუპრაევა ამბობს, რომ: „ვეფხისტყაოსნის კომენტატორთა უმრავლესობისათვის „ხელი“ ნიშნავს მხოლოდ და მხოლოდ „გიჟს“, „შეშლილს“, „გადარეულს“, ან „გაბელებულს“ (გვ. 147). სილუსტრაციოდ დამოწმებულია ვ. ბერიძის, კ. კიკინაძისა და ნ. ნათაძის კომენტარები. ვ. კუპრაევას ფიქრით, ხელის ასეთი ახსნა-განმარტება „არასწორია, უკუღმართია და ამიტომაც შეურაცხველად ან, უკეთეს შემთხვევაში. გაუგებარს ხდის რუსთველის უპირველესი და უსაყვარლესი გმირის (ე. ი. ტარიელის, ა. ბ.) დახასიათებას“ (გვ. 44). ვ. კუპრაევა იძლევა „ხელის“ მისეულ განმარტებას: „ხელი — ეს არის იგივე მიჯნური. ოღონდ სრულად განსაკუთრებული ვითარების გამო ტრაგიკული განცდებით მოცული და ამდენად, თუ გნებავთ, გონწართმეულიც. მაგრამ არავითარ შემთხვევაში უბუნური. გიჟი, შეშლილი და გადარეული“ (გვ. 45, კურსივი ჩემია; ა. ბ.). „ხელი — ეს არის ქართველი მიჯნური ან უკეთ — რუსთველის გენით ვაქართველებული მიჯნური“, აწუსტებს მკვლევარი (გვ. 46). ერთი სიტყვით, ვ. კუპრაევას ოვალსაზრისით, ხელი მოყმე თანამედროვე ქართულით „უნდა გადმოიცეს როგორც შეყვარებული ან შეყვარებული ქაბუკი. შესაძლებელია სხვა ვარიანტებიც: შეყვარებული ვაჟი მიჯნური ვაჟი, ან კიდევ მიჯნური ქაბუკი“. რუსულად „Влюбленный юноша“ და არა „безумный вояка“, ან საერთოდ „безумец“ (გვ. 49, კურსივი ავტორისაა, ა. ბ.).

საკმე ისაა, რომ თავისი მნიშვნელობით ხელობა, მართლაც, ნიშნავს სიგიჟეს, შმაგობას, მაგრამ არამც და არამც ამ ცნებების პათოლოგიური გაგებით. ხელობა იგივე მიჯნურობაა. ხელი — მიჯნური თვითონ რუსთველი ამბობს: „მიჯნური შმაგსა გვიქვიან არაბულითა

ენითა“. ვეფხისტყაოსნის მიჯნური არ არის ჩვეულებრივი „ВХОДЯЩИЙ ЮНОША“ ის გაცილებით მეტია. რუსთველური მიჯნურობა თავდავიწყებამდე მისული სიყვარულია, უზომო, უნაპირო, მეტაფორულად გაგებით — გიჟობა, შმაგობა. ასეთი გაგებით სიყვარული ახლაც იზარება პოეზიაში. მაგალითად, პოეტ რეზო ამაშუკელის ლექსში „ტირისკონი“ (ლიტერატურული საქართველო, 13.1.84) გვხვდება ასეთი სტრიქონები (ორჯერ)! „და სძინავს ქალაქს, ქალაქს რომელიც სიგითემდე მიყვარდა მულამ.“ რუსთველიც ხომ ალაპარაკებს ტარიელს: „რაცა მართებს გონიერთა, ერთხელ ვიყავ მეცა მქმნელად, აწნობათი ხელობისა მომხვდომია, მით ვარ ხელად“ (928, 3—4). იმავე ეპიზოდთან საყურადღებოა კიდევ (886, 1—2): „ბრძენი! ვინ ბრძენი, რა ბრძენი, ხელი ვითა იქნს ბრძნობასა? ეგ საუბარი 'აშინ ხამს, თუმცაღა ვიყავ ცნობასა.“ მაშასადამე, ტარიელის სიტყვით, ერთ დროს ისიც იყო გონიერი და ცნობიერი, ახლა კი დადგომია ჭერი ხელობისა, ამიტომაც არის ხელად. ე. ი. აქ გონიერება უპირისპირდება ხელობას, ტარიელს ვითომ დაუყარგავს გონი და ხელი (უგონო) გამხდარა. ეს გარემოება გაუთვალისწინებია ვ. კუპრაევს და ამიტომაც შენიშნავს, რომ გარკვეულ პირობებში ხელი შეიძლება მართლაც „გონწარმეულიც“ იყოს, მაგრამ არა უგნური, გიჟი, შეშლილი, გადარეული“ (გვ. 45). 928 სტროფის ანალიზისას ვ. კუპრაევა აღიარებს, ნესტან-დარეჯანის პოვნაზე იმედდაკარგული ტარიელი „გაშმაგებულა“ (მიჯნური), ხელ-ქმნილია, ხელია“ (გვ. 220). დიახ ტარიელი შმაგია, ხელია, თუმცა გონი არ დაუყარგავს და შესანიშნავი ბრძნული საუბარი გაუმართა ავთანდილს. ერთი სიტყვით, ხელობა ნიშნავს უზომოდ, უსაზღვროდ თავდავიწყებამდე მისულ სიყვარულს, ამდენად შმაგობას, გიჟობას პირობითი გაგებით და არა პათოლოგიურ უგნურობას, შეშლილობას, შლეგობას. ამიტომაც შესაძლებელია ხელი (კაცი) რუსულად ითარგმნოს სიტყვით „несумный“, რომელსაც უარყოფს ვ. კუპრაევა (გვ. 48). რაღა თქმა უნდა, ხელის ეს თავისებური მნიშვნელობა შესაფერისად უნდა განემარტოს როგორც ქართველ, ისე არაქართველ მკითხველს. მკითხველი არ უნდა გავალიზიანოთ განსახილავ წიგნში მრავალგზის მოხმობილი და განმეორებული ისეთი სიტყვებით, როგორიცაა გიჟი, გადარეული, შეშლილი, უგუნური, რეგენი და მისთანანი.

ისიც უნდა ითქვას, ხელი მიჯნური ყოველთვის როდი ნიშნავს „სრულიად განსაკუთრებული ვითარების გამო ტრაგიკული განცდებით მოცულს.“ „ხელი“ იყო ავთანდილიც.

დიდ ადგილს უთმობს ვ. კუპრაევა „მოყმისა“ და „უცხოს“ რაობის გარკვევას („ნახეს უცხო მოყმე ვინმე“). ყმა და მოყმე ვეფხისტყაოსანში ხშირად იხმარება, ზოგჯერ მათი მნიშვნელობა, მართლაც,

არეულია და მცდარადაა გაგებული განსაკუთრებით თარგმანებში. ასევე სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარება სიტყვა უცხოც. ვ. კუპრავა თვლის, რომ ტექსტში არავითარი მინიშნება არ გვაქვს, თითქო ეს მოყმე იყო უცხოელი, ხოლო მცდარიად მისი რაინდად მიჩნევაო. უცხო მოყმე ნიშნავსო „არაჩვეულებრივ ჭაბუკს“ (21) ხოლო რაინდი, „რომელიც მას სადღეისოდ აქვს მოპოვებული... სოცარი ანაქრონიზმია და სხვა არაფერი“ (გვ. 33). ამასთან, „სიტყვა რაინდი ერთხელაც არ არის ნახსენები ვეფხისტყაოსანში“ (იქვე).

როგორც ვთქვით, სადავო არაა, რომ ტარიელი იყო არაჩვეულებრივი ვაჟკაცი, არაჩვეულებრივი ჭაბუკი და შესაფერისად არაჩვეულებრივი რაინდი. ცხადია, ამ შემთხვევაში რაინდი ნიშნავს საერთოდ სანაქებო ვაჟკაციური თვისებებით დაჯილდოვებულ გმირს. ასეთი გაგებით გამოირიცხულია დასავლეთევროპული „სარაინდო რომანების“ ანალოგია (ეტყობა, ეს აშინებს ვ. კუპრავას). ვეფხისტყაოსანში არ გვხვდება სიტყვა რაინდო. მერმე რა? ვეფხისტყაოსანში არ იხმარება ბევრი სხვა ტერმინიც, რომელსაც ჩვენ კანონზომიერად ვიყენებთ ანა თუ იმ მოვლენის, ამა თუ იმ თვისების ასახსნელად და განსამარტავად, რაც შეეხება უცხოს, დამოწმებულ კონტექსტში ის ნამდვილად ნიშნავს ან უცხოელს, ან უცნობს. ტარიელი და ავთანდილი რომ პირველად შეხვდნენ ერთმანეთს „მათ აკოცეს ერთმანერთსა, უცხოობით არ დაპრიდეს“ (282,1). ასევე მოიქცნენ ავთანდილი და ფრიდონიც (988,1): „მოეხვიენეს ერთმანერთსა, უცხოობით არ დაპრიდონ“. ავთანდილმა რომ ტარიელს ფიცით დახმარება აღუთქვა, „მან (—ტარიელმა) მიუგო: „უცხოს უცხო აგრე ვითა შეგიყვარდი?“ (666,1). ყველა დამოწმებულ ტექსტში უცხო ნიშნავს მხოლოდ და მხოლოდ უცნობს, ან უცხოელს. ასეთივეა, „ნახეს უცხო მოყმე ვინმე“, თავისი მოსაზრების გასამართლებლად ვ. კუპრავა იშველიებს ერთ ჩანართ სტროფს, რომლის პირველი ტაეპი ასე იკითხება: „მეფემან ბრძანა: ვინ არის უცხო პირად და ტანალო“ (ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტები, I, 1960, სტროფი 124). აქ უცხო მართლაც საუცხოოს ნიშნავს, მაგრამ ეს სტროფი, როგორც ვთქვით, ჩანართია. ვ. კუპრავას მიერ ამ სტროფის სასარგებლოდ მოხმობილი ყველა არგუმენტი თავის დროზე ამაოდ იყო გამოყენებული კ. კიჭინაძის მიერ (ს. ყუბანეიშვილი. ვეფხისტყაოსნის ბეჭდვის ისტორიიდან, XX საუკ. II, ნაკვეთი პირველი, თბილისი, 1973, გვ. 132).

როსტევეანმა უამბო თინათინს (109,1): „უცხოსა და საკვირველსა ყმასა რასმე გარდვეყიდე“. საგულისხმოა, რომ ვ. კუპრავას განმარტებით, — „ამ შემთხვევაში როსტევეან მეფის ნათქვამში განზოგადებულია ან, თუ გნებავთ, შეჯამებულია უცნობი ადამიანის ხილვით მიღე-

ბული შთაბეჭდილებანი“ (გვ. 55). აქ უკვე სავსებით სწორად ვ. კუპ-
რაევს მიერ. უცხო უცხოება დაა გაგებული. მაგრამ შემდეგ იგი
წერს: „უცხოსა და საკვირველსა ყმასა რასმე გარდვეკიდო“ ერთად-
ერთ თარგმანება-განმარტებას იმსახურებს — არაჩვეულებრივს ღა
სასწაულმოქმედ ვინმე ჭაბუკს გადავეყარეთ („უცხო“ — უდრის არა-
ჩვეულებრივს, ხოლო საკვირველი — სასწაულმოქმედს“ (გვ.
58). აქ უცხო შეიძლება ნიშნავდეს უჩვეულოს, უცნაურს, საკვირველს
(ე. ი. უცხო და საკვირველი მივიჩნიოთ სინონიმურ სიტყვებად). მაგ-
რამ „საკვირველი“ არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს სასწაულმოქ-
მედს.

დასასრულ დავეძენ, რომ „ნახეს უცხო მოყმე ვინმე“ თამამად
შეიძლება სიტყვასიტყვით ითარგმნოს ისე, როგორც ეს აქვს სოლო-
მონ იორდანიშვილს „увидели некоего витязя чужестранца“.

სპეციალურ თავში — „როგორ უნდა განიმარტოს და ითარგმნოს
სათაური ვეფხისტყაოსანი“ — ვ. კუპრაევა გვთავაზობს რამდენიმე შე-
საძლებელ რუსულ (და შესაფერისად გერმანულ ვარიანტს:

Юноша в тигровой шкуре
Влюбленный в тигровой шкуре
Любовник в тигровой шкуре
Младшур в тигровой шкуре

თარგმანში მთავარია, როგორ უნდა გავიგოთ ქართული ვეფხი, ადრე
ვეფხი ესწოდათ, როგორც რუსული „барс“ (пантера). აქიდან მოდის
„барсовая кожа“. პირველად კორექტივი შეიტანა ბალმონტმა (ბალ-
მონტს ჰყავდა სწავლული კონსულტანტები) — „Носящий барсову шку-
пу“ (მოსკოვი, 1917). ასევეა დასათაურებული ბალმონტის პირველი სრუ-
ლი რუსული თარგმანი (პარიზი, 1933). ხელნაწერის უფლებათ იგი
დაიბეჭდა თბილისში 1935 წელს. ბალმონტის თარგმანის 1936 წლის
მოსკოვერ გამოცემაში („აკადემია“) ჩნდება ახალი სათაური „Витязь
в тигровой шкуре“ (ტექსტი გადმობეჭდილია პარიზული გამოცე-
მიდან). ეტყობა, ეს სათაური ეკუთვნის ალექსანდრე სვანიძეს (ამ გა-
მომცემის რედაქტორს). 1936 წლიდან მოკიდებული გაბატონდა სწო-
რედ ეს სათაური, მაგრამ ბოლო დროს კვლევამიღებით დასაბუთდა,
რომ ძველ ქართულში ვეფხი ნიშნავდა იმას, რასაც რუსული „барс“.
ამიტომაც პოემა ასეც უნდა დასათაურდეს: „Витязь в барсової
шкуре“. სწორედ „Витязь“ და არა „Юноша“ ან, მით უფრო,
„Влюбленный...“, თუ „Любовник“(!)

რუსული თარგმანის კვალობაზე უნდა შესრულდეს თარგმანები
უცხო ენებზე.

აქვე მინდა მოვიყვანო ვ. კუპრაევას ერთი ციტატა: „ბარსი“ და
„პანტერა“ მიუღებელიაო „პოეტურ-სიმბოლური ‘თვალსაზრისიო,

რადგან არც „ბარს“ და არც „პანთერ“ არც რუსულად და არც გერმანულად არ იხმარება და არც გამოდგება საერთოდ ქალის სიმბოლოდ“ (გვ. 67, კურსივი ავტორისაჲ, ა. ბ.).

ამასთან დაკავშირებით უნდა მოვიგონო შემდეგი: თავის დროზე „იუნესკომ“ შემიკვეთა წერილი ვეფხისტყაოსანზე სტივენსონისეული ინგლისური თარგმანისათვის. ჩემს წერილში ვეფხის შესატყვისად გამოვიყენე „ტიგრი“. „იუნესკოს“ ლიტერატურული სექციის გამგებ ბირნსმა მთხოვა, „ტიგრი“ შემეცვალა „პანთერით“. ევროპელი მკითხველი ძნელად აღიქვამს ქალწული ქალის ვეფხვთან შედარებას, პანთერა კი საუცხოოდ შეასრულებს მშვენიერი ქალის სიმბოლოს როლს.

ვ. კუპრავას წიგნის ორი თავი — „დიდი მგოსნის აღსარება და მისი თარგმანება“ (გვ. 217—242) და „ვის ეტრფის რუსთველი და გვიმხელს თუ არა იგი თავის ვინაობას?“ (გვ. 243—256) ეძღვნება ერთსა და იმავე საკითხს.

ვ. კუპრავას მოსაზრებით, რუსთველი ისევე უზომო მიჯნური ყოფილა, როგორც ტარიელი. ტარიელის ტრაგიკული სიყვარულის ამბავიც პოეტს იმიტომ შეუთხზავს, რომ, თურმე, „თვითონაც იყო შეპყრობილი დიდებული და ლამაზი მანდილოსნის სიყვარულით“ (გვ. 222). ეს „დიდებული და ლამაზი მანდილოსანი“ ყოფილა თამარ მეფე. რუსთველის მიჯნურობის ამბავი თითქო გამჟღავნებულია ზოქმის პროლოგში („მე, რუსთველი ხელობითა...“). სწორედ პროლოგის წყალობით ეს შეხედულება ტრადიციული გახდა. არა ერთმა მკვლევარმა სცადა ამისი დასაბუთება. განსაკუთრებით თავგამოდებით იცავდა რუსთველისა და თამარის მიჯნურობის ვერსიას პ. ინგოროყვა. მისი თვალსაზრისით, ტარიელის ამბავი შეფარვით გამოთქმული რუსთველის ამბავია. ჩვენ ვერ შევუდგებით ახლა ამ შეხედულების გარჩევას (ამის თაობაზე არსებობს შესაფერისი ლიტერატურა). ვიტყვით მხოლოდ, რომ, ჩვენ აზრით, ეს მცდარი შეხედულებაა, რომელიც არ ითვალისწინებს საკარო პოეზიის ხასიათსა და ბუნებას.

ვ. კუპრავას მოსაზრებით, რუსთველი არ გვიმხელს თავის ვინაობას (სახელსა და გვარს), რომ „რაიმე უსიამოვნება არ მიეყენებია“ მისთვის სათაყვანო სატრფოსა და მონარქისათვის“ (228). მე-19 სტროფი („ჩემი აწ ცანით ყოველმან. მას ვაქებ, ვინცა მიქია: ესე მჩს ღიდად სახელად. არ თავი გამიქიქია“). კერძოდ ამ სტროფის მეორე ტაევი თითქოს იმ აზრს გამოხატავს, რომ: „ჩემს დიდ სახელად მე ის მიმაჩნია, რომ ჩემი ვინაობა არ გამიჟღავნებია“ (გვ. 250). ჭერ ეოთი. პოეტმა პროლოგში ორჯერ გაამჟღავნა თავისი ვინაობა: „მე რუსთველი, ხელობითა...“ „დავჭე, რუსთველმან გავლექსე“. კი მაგრამ, რუს

თველი ფსევდონიმია, ამბობს ვ. კუპრავა (გვ. 255). შუა საუკუნეების საერო ქართულმა (და არა მარტო ქართულმა) პოეზიამ არ იცის ასეთი რამ.

მერე და რა თავმოსაწონი და დიდ სახელად მისაჩნევი იყო თავის ვინაობის გაუმჟღავნებლობა. კიდევ უფრო უსაფუძვლოა ვ. კუპრავას მოსაზრება, თითქოს „თამარიანის“ ავტორის გვარიც იახრუხაიე ფსევდონიმია (255). საერთოდ, ვარაუდის წესით ბევრი რამის დაშვება შეიძლება, ოღონდ ვარაუდსაც რაღაც ანგაოიშგასაწევი საეგებიო მოსაზრება უნდა ედოს საფუძვლად.

აქ განხილულ საკითხთან არის დაკავშირებული თავი — „რას ვევედრება ღმერთს შ. რუსთველი?“ (გვ. 203—209). ვ. კუპრავა აანალიზებს პროლოგის მეორე სტროფს, კერძოდ, სტროფის მესამე ტაქებს: „მომეც მიჯნურთა სურვილი, სიკვდილმდე¹ გასატანისა“. საინტერესოა მკვლევრის დაკვირვება. იგი იმოწმებს სურვილის საბასეულ განმარტებას („შეყრის წადილი“) და მთელ ტაქებს ასე განმარტავს: „მომეც წადილი მიჯნურთა შეყრისა (ერთად ყოფნისა, სეერთებისა), რაც სიკვდილამდე გასატანი იქნება“ (გვ. 210). საეჭვო ის არის, თუ რა დიდი თხოვნაა მიჯნურთა შეყრის წადილის მოცემა? ასეთი წადილი პოეტს ისედაც არ აკლდა. მერმე და თავისთავად გაუგებარია მიჯნურთა შეყრის (ერთად ყოფნის, შეერთების); დილის თხოვნა. ისიც საგულისხმოა, რომ საბა რაიმე წყაროს არ იმოწმებს. მეორეს მხრივ ჩვენ გვაქვს ილია აბულაძის მიერ ძველ წყაროებზე დაფუძნებული განმარტება: „სურკალი — წადილი, ნდომა. ნატვრა“. ამის კვალობაზე ვეფხისტყაოსნის აკადემიური ტექსტის დამდგენმა კომისიამ ასე „თარგმნა“ საანალიზო ტაქები: „მომეცი მიჯნურობის ჯინი (ტრფიალი), სიკვდილამდე რომ გასტანს“. ვ. კუპრავა კატეგორიულად გამორიცხავს სურვილიდან ნდომის (ჟინის), ვნების მომენტს (გვ. 213, 215). თითქოს „ვნებიანი სიყვარული“ დამახასიათებელი იყო საკუთრივ ფატმანისათვის (215). ვნება ნამდვილი სიყვარულის ბუნებრივი თვისებაა. სხვა საქმეა, რომ ტარიელი, ნესტასი, ავთანდილი. თინათინი თავდაპირველი იყვნენ, ვნებას იოკებდნენ. მაგრამ მოვიგონოთ „მბობა ტარიელისგან ლომ-ვეფხთ დახოცისა“: „ხრმალი გავსტყორცე, გარდვიჭერ, ვეფხი შევიპყარ ხელითა; მის გამო კოცნა მომინდა, ვინ მწვავს ცეცხლითა ცხელითა“ (911,1—2). როგორ ტარიელს აკლდა ვნების ცეცხლი? მან შეიპყრო ნესტანის სახედ დაახლოებული, ნესტანის სიმბოლო ვეფხი, რომ „მის გამო“ (ნესტანის გამო) კონცით ერთგვარად მოეკლა, დაეცხრო თავისი უსაშველო სამიჯნურო ჟინი, ვნება.

¹ ამის ნაცვლად ვ. კუპრავას შეუდომით უწერია „ბოლომდე“ (გვ. 205).

ვერ მოუწონებთ ვ. კუპრავეს ვერც შემდეგი ცნობილი ტაეპი: თარგმნა-განმარტებას: „ხელმან ვარდი რად იხელთა, რათგან ასრე ვერ მოჰკრეფდა“. (405,4): „მიჯნურს რად უნდა, რომ მცირე ხნით თავისთან ამყოფოს სატრფო, თუკი მას ცოლად (!) მიაინც ვერ შეირთავს (!) (გვ. 7).

ვ. კუპრავეს ერთი მთავარი მიზანია, შეამოწმოს რუსულსა და გერმანულ ენებზე არსებული ვეფხისტყაოსნის თარგმანების რაობა. მიზანი საპატიოა, დაკვირვებანი საყურადღებოა და ანგარიშგასაწევი. რ-ლონდ ჩემი ფიქრით, მკვლევარი ერთგვარად აჰარბებს. რაც მთავარია, თარგმანების ტექსტებს იგი უდარებს ამ ტექსტების მისეულ გაგება-გაზრინებას და დასკვნებიც ამის მიხედვით გამოაქვს. ტექსტების კუპრავესეული გაგება კი მნ.შენელოვან წილად სადავოა, ზშირად — მიკვლევადი. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ვ. კუპრავემ გამოავლინა ბუდენზიგის გერმანულ თარგმანში ერთი ნამდვილად მეტისმეტად მიკვლევადი აზრობრივი შეცდომა. აეთანდილმა რომ ასმათი დაიხელთა გამოქვამულთან, მოთხოვა მისთვის უცნობი მოყმის (ტარიელის) ამბის შოკოლა. ასმათმა სხვათა შორის უპასუხა (235,2): „მაგა საქმესა (ე. ი. ტარიელის ამბის გადმოცემას, — ა. ბ.) ვერა იქმს ვერცა კალამი წერასა“. ბუდენზიგის თარგმანით, „მაგა საქმეს“ ანუ ტარიელის ამბავს ეწოდება „Schlimme geschichte“ — ცუდი, საძაგელი ამბავი. შეცდომის სიმძიმე აშკარაა და ვ. კუპრავეს აღშფოთება სამართლიანი (გვ. 241—242). ასეთი შეცდომა მით უფრო მოულოდნელი იყო. რომ ბუდენზიგს ჰყავდა კვალიფიციური, კონსულტანტები. რაც მთავარია, მას სახელმძღვანელოდ მიჩენილი ჰქონდა გერმანული და ქართული ენების ჩინებული მკოდნისა და ვეფხისტყაოსნის მკვლევრის მიხეილ წერეთლის გერმანული პუკრედი, რომელიც ახლა ბეჭდურადაც არის გამოცემელი (პარიზი, 1975). როგორც მოსალოდნელი იყო წერეთლის პუკრედში არავითარი „Schlimme geschichte“ არ არის. ამის ნაცვლად იკითხება: „Diese geschichte“ (ეს ამბავი). საიდან გაჩნდა უკეთური Sch'imme, ჩემთვის აუხსნელია. მართებულია ვ. კუპრავეს შენიშვნა, რომ ეს შეცდომა არ უნდა გაჰპარვოდათ ბუდენზიგის თარგმანის ქართულ რედაქტორებს (გვ. 242).

დასასრულ, უნდა აღვნიშნოთ. რომ, ჩემი აზრით. ვ. კუპრავეა ზედმეტად ზშირად იმეორებს გამოთქმებს — „გენიოსი პოეტი“, „გენიალური პოემა“ და ა. შ. განა ეს საჭიროა? წიგნში არაიშვიათია აგრეთვე ფართომასშტაბიანი ზოგადი ხასიათის განსაზღვრებანი. მაგალითად. ერთგან მკვლევარი წერს: „მსოფლიო ლატერატურის არცერთი მხატვრული ნაწარმოები არ შეიცავს იმდენ მაღალმხატვრულ აფორიზმს ანუ ბრძნულ აზრს, რამდენსაც რუსთველის ვეფხისტყაოსანი“ (გვ. 81). ჩვენ არ ვიცით, რამდენად სწორია ეს ინფორმაცია. ცნობი-

ლია. კერძოდ, რომ აფორიზმებით მდიდარია ფირდოუსის „შაჰნამე“. მოცულობით იგი ვეფხისტყაოსანზე დაახლოებით ოცჯერ დიდია. დათვალა კი ვინმემ „შაჰნამეს“ აფორიზმების რაოდენობა და შეამოწმა მათი მხატვრული ხარისხი? ვფიქრობთ, უნდა მოვერიდოთ მსგავს განზოგადებებს ფაქტების შეუმოწმებლად.

ვ. კუპრაევას შრომის დაბეჭდვის თაობაზე, რასაკვირველია. საკურო გადაწყვეტილებას მიიღებს საგამომცემლო საბჭო. ვ. კუპრაევამ უნდა გაითვალისწინოს ჩვენი შენიშვნები და, წიგნის დაბეჭდვის ჟეზუიტურად. აღნიშნოს კიდევაც ამის შესახებ.

1984

დომიტრი ბენაშვილის მონოგრაფიის ბაზო

1954 წელს ჩემი რედაქტორობით დაიბეჭდა დომიტრი ბენაშვილის მონოგრაფია — „სახისა და ხასიათის პრობლემა ვეფხისტყაოსანში“. მონოგრაფიამ გარკვეული ინტერესი გამოიწვია და მის გარშემო ერთგვარი მითქმა-მოთქმა შეიქმნა. ბევრი მეკითხებოდა, როგორ ვაფასებ მას არსებითად. როგორია ჩემი პოზიცია მონოგრაფიაში განვითარებული კონცეფციის შესახებ.

საკვიროდ ვთვლი განვმარტო: დ. ბენაშვილის მონოგრაფიის ზღუნაწერი მისმა ავტორმა 1952 წელს წარმოადგინა საკვალთფიკაციოდ (სადოქტოროდ). რეცენზენტებად გამოგვყვეს კ. კეკელიძე და მე. ორივემ უარყოფითად შევაფასეთ იგი, როგორც სადისერტაციო ნაშრომი. კერძოდ, მე ვწერდი, რომ ნაშრომი ახალი კუთხით „იხილავს ვეფხისტყაოსნის ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას“. ავტორი საინტერესოდ „მსჯელობს, აზროვნებს, აყენებს თამამ მოსაზრებებს“. „დ. ბენაშვილის ნაშრომი ბადებს ახალ აზრებს. აფართოვებს რუსთველოლოგიური პრობლემატიკის არეს. ზელს უწყობს მეცნიერული აზრის წინსვლას“ და ა. შ. მაგრამ ჩვენ მაშინაც ვფიქრობდით და ახლაც ვფიქრობთ (როდესაც ამ მოგონებას ვწერთ), რომ დ. ბენაშვილის სადისერტაციო ნაშრომში (და შესაფერისად მის ბეჭდურ რედაქციაში) განვითარებული ძირითადი თვალსაზრისი „სათავენივე მცდარია“.

სადოქტოროდ განკუთვნილი ნაშრომისათვის არ კმარა, რომ ავტორმა წამოაყენოს და განავითაროს ახალი შეხედულება. ახალი იდეა, აღწრას საყურადღებო საკითხი, შემოგვთავაზოს ცალკეული პოზიტიური დასკვნები. სადისერტაციო ნაშრომის ავტორმა დამარწმუნებლად

უნდა დაასაბუთოს და გადაჭრას წამოყენებული ძირითადი საკითხი (ნაშრომის ძირითადი იდეა).

კ. კეკელიძისა და ჩვენი ფიქრით, დ. ბენაშვილი აყენებდა, მაგრამ ვერ ასაბუთებდა თავის კონცეფციას ვეფხისტყაოსანზე. ამიტომ ივენ მხარი ვერ დავუჭირეთ ნაშრომის საჯარო პაექრობაზე დაშვებას. რასაკვირველია, ეს სრულიად არ ნიშნავდა იმას, თითქოს ჩვენ საერთოდ უარყოფდით შრომის თავისდათავადს მნიშვნელობას.

დ. ბენაშვილმა ხელი აიღო ნაშრომის საკვალიფიკაციოდ დაცვაზე, ილონდ ითხოვა მისი ბეჭდურად გამოქვეყნება. სახელმწიფო გამომცემლობა „სახელგამი“ თანახმა იყო იგი გამოეცა, უკეთუ მე ვიკისრებდი რედაქტორობას და, მაშასადამე, პასუხისმგებლობას წიგნის გამოშვებისათვის. მე ვიკისრე პასუხისმგებლობა, რადგანაც დამაკმაყოფილებლად ვთვლიდი მის საერთო სამეცნიერო-ლიტერატურულ დონეს, თუმცა, როგორც აღნიშნული მაქვს, ავტორისეულ კონცეფციას არ ვიზიარებდი.

ასე გამოქვეყნდა ჩემი რედაქტორობით დ. ბენაშვილის „სახისა და ხასიათის პრობლემა ვეფხისტყაოსანში“.

სხვათა შორის, დავძენ, რომ ასე ვიკისრე მე თავის დროზე შალვა ნუცუბიძის ცნობილი მონოგრაფიის („Творчество Руставели“); რედაქტორობაც. ამ გამოკვლევის მნიშვნელობა უდავო იყო, თუმცა მის კონცეფციურ მხარეს არ ვეთანხმებოდი.

1981

ძველი, ახალი და თანამედროვე მწერლობის საკითხები

„სიბრძნე სიცრუისა“

(რამდენიმე შენიშვნა)

ჩვენი ყურადღება „მიიპყრო, სიბრძნე სიცრუისას“ შესახებ ბოლო დროს გამოქვეყნებულმა რამდენიმე ნარკვევმა. ესენია:

1. ელიზბარ ჯაველიძე, სულხან საბას ზნეობრივი რწმენია გაგებისათვის (წიგნიდან — „შტუდიები“, გვ. 152—166);

2. გიგი ხორნაული, რუქას სახის გაგებისათვის („ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1985, № 1—2, გვ. 122—130);

3. რევაზ ბარამიძე, დაკვირვებები „სიბრძნე-სიცრუისას“ — ფაბულურ-სიუჟეტურ ჩარჩოზე (წიგნიდან — „ქართული მწერლობის შესწავლისათვის“, 1986, გვ. 75—98).

ეს ნარკვევები ყურადღებას იპყრობს საკითხების ახლებური გაშუქებითაც და ზოგ შემთხვევაში ამ გაშუქების საცილობლოპიტაც. საკითხების დასმის სიმძაფრითა და გადაწყვეტის რადიკალურობით გამოირჩევა გ. ხორნაულის წერილი. შემთხვევითი არ უნდა იყოს. იმ ალმანახის რედაქციას ის დაუბეჭდავს საგანგებო შენიშვნით — „საკითხის დასმის წესით“. რედაქცია გვაუწყებს: „ქვემოთ წარმოდგენილი სამი მასალა (აქედან ჩვენ ვიხილავთ ერთს, ხორნაულის წერილს, — ა. ბ.), რომელთაც ახლავთ „დამლა“ „საკითხის დასმის წესით“ რედაქციის აზრით, არა მარტო საფიქრებელს, არამედ სადავოსა და საკამათოსაც ბევრს გაუჩენს პედაგოგებსა და სპეციალისტებს. თერთ რედკოლეგიის წევრთაგან ყველას როდი მიაჩნდა სარწმუნოდ ავტორთა მოსაზრებანი“.

როგორც სათაურიდან ჩანს, გ. ხორნაულს აინტერესებს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულების ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟის რუქას სახის გაგების საკითხი. იგი წერს: „სკოლის სახელმძღვანელოში. ფატმანისა თუ ვარსკენის ზომავზე მეტი ლანძღვისა არ იყოს. რუქასაგან, რომ იტყვიან, ქვა-ქვაზე აღარ არის დარჩენილი. იქ ვკითხულობთ: «სახელი რუქა გამხდარა ჩვენში სინონიმად ყოველგვარი ბო-

როტებისა და სისაძაგლისა» (გვ. 123; კურსივი ჩვენია, — ა. ბ.). დამოწმებულია „ქართ. ლიტ. ისტ.“ II ტ., გვ. 459. დამოწმება ზუსტია. ციტირებული ფრაზა ეკუთვნის აკად. კორნელი კეკელიძეს. რასაკვირველია, მნიშვნელობა არა აქვს, რომ მითითებული წყარო არ არის „სკოლის სახელმძღვანელო“.

რუქა ერთადერთ ნაკლად გ. ხორნაული თვლის მის აჩქარებულობას („ერთადერთი ნაკლი რუქასი აჩქარებულობაა, რასაც ისევ და ისევ მეფის უსაზღვრო ერთგულება აკეთებინებს, თორემ სიბრძნით თვით ნაქებ სედრაქსაც სჯობნის“, გვ. 125). სხვაგან მკვლევარი უმატებს: „რუქა აჩქარებული და ფიცხიაო“ (გვ. 124—125). რუქას ხასიათის ეს თვისებები აღნიშნულია სიბრძნე სიცრუის დასაწყისშივე (გვ. 9). რაც შეეხება იმას, თითქოს სიბრძნით რუქა „ნაქებ სედრაქსაც სჯობნის“, ამის თქმა ძნელია. აბა, ვინ აწონის ამ ორი დიდი კარისკაცის სიბრძნის ძალას, რომ სათანადო დასკვნა გამოვიტანოთ? ყოველ შემთხვევაში განსაკუთრებული გამჭრიახობითა და შორსმჭკვრეტელობით რუქა ვერ დაიქადნის. უკვე მოთხრობის დასაწყისშია შენიშნული რომ რუქა ვერ გაერკვეა სედრაქის მიერ უფლისწულ ჯუმბერის იჯაჯურად გამოთქმული დალოცვის აზრში, უმართებულოდ „აღშფოთდა“ და ლოცვა „წყევალ“ მიიჩნია. იქვე, თხზულების საექსპოზიციო ნაწილში რუქამ დაგმო იმ დროს საყოველთაო სიკეთედ მიჩნეული ზელგაშლილობა მეფისა (მეფემ „გასცა განძი ურიცხვი გლახაკთა ზედა“) და წინდაუხედავად დამოძღვრა: „რომელსა მეფეთაგანსა გარდაღჯა საკუთარი ესე ოღენი“. ჯუმბერმა რუქას ერთი ამოსაცნობი იგავი უამბო („სამნი ცოლ-ქმარნი და მდინარე“), რუქა უძლური აღმოჩნდა ამოეხსნა ამ იგავის შინაარსი: „რა გასინჯა რუქამ, ძნელი იგავი იყო, ღია დაკმუნდა და ვერა გაიგნო რა“ (გვ. 132)!. ვერც მოჩივარი ძმების თხა-თიკანთა გაყოფის იგავი შეიცნო რუქამ და მხოლოდ უბირო ირონიით დაკმაყოფილდა: „თხა-თიკანთა საქმე უსწავლებია“ ლეონს ჯუმბერისათვის, „ყველაყას მოწონებაც გემართებს, თვარა დაუწუნოთ. შერცხვინდება და მერმე ზროხა-კამეჩის საქმეს ველარ ასწავლის“ (გვ. 137).

რუქამ ვითომ ხაფანგი დაუგო ჯუმბერს და თავის მხრივ ერთი იგავური ამოცანის ამოხსნა შესთავაზა („მგელი, თხა და თივა“). ჯუმბერმა სულ ადგილად გაართვა თავი ამ ამოცანას. რუქას ყველა იგავ-არაკს ჯუმბერმა (აგრეთვე ლეონმა, სედრაქმა, მეფემ) საკადრისი პასუხი მიაგო. ბოლოსა და ბოლოს რუქამაც ირწმუნა ჯუმბერის გაწვრთნილობა-განსწავლულობა და იძულებული გახდა გარეგნულად ნაინც ელიარებიანა ლეონის აღზრდის მეთოდის მართებულობა და თვი-

¹ ტექსტებს ვიმოწმებთ „სიბრძნე სიცრუისას“ 1970 წლის გამოცემის მიხედვით.

თონ ლეონის პირადი უდავო ღირსებანი: „დღეს აქამომდე ავად მიქმნია ქიშპობა ლეონისა, რადგან ესრეთ მცოდინარეა და ამდენის კარგის საქმის სწავლულია“ (გვ. 233). (ამას ქვემოთ საგანგებოდ დავუბრუნდებით).

როდესაც ჩვენ ვმსჯელობთ „სიბრძნე სიცრუისას“ ამა თუ იმ პერსონაჟის ხასიათის თაობაზე და გარკვეული დასკვნებიც გამოგვაქვს, უწინარეს ყოვლისა. უნდა გავითვალისწინოთ ავტორის, სულხან ორბელიანის („სიბრძნე სიცრუისა“ შეთხზულია ავტორის სულხანობის პერიოდში) პოზიცია. ავტორის თვალსაზრისი. უნდა ვიცოდეთ თხზულების მხატვრული კონსტრუქციის სახეობაც. სადავო არ არის, რომ „სიბრძნე სიცრუისა“ ჩარჩოიანი ტიპის იგავ-არაკეთა კრებულია. ავტორის იდეური ჩანაფიქრი გადმოცემულია ფაბულური ამბით, ხოლო ამბის ჩარჩოში ჩასმული თუ განლაგებული იგავ-არაკები ასრულებს მხატვრული ილუსტრაციების ფუნქციას. მოპაექრენი იგავ-არაკების საშუალებით ცდილობენ თავიანთი მოსაზრებების უცილობლობის ნათელიყოფას თათოვეულ იგავ-არაკს აქვს თავისი საკუთარი, დამოუკიდებელი მნიშვნელობაც და მთლიანი მოთხრობის (კრებულის) ორგანულ ნაწილსაც შეადგენს². შორს რომ არ წავიდეთ. აღნიშნულის მხრივ „სიბრძნე სიცრუისა“ ენათესავება „ბალაღარიანს“ და განსხვავდება „ქილილა და დამანასაგან“ („ქილილა და დამანაში“ ფაბულური მოთხრობის როლი უმნიშვნელოა).

„სიბრძნე სიცრუისას“ ფაბულის მოქმედი პირია ხუთი პერსონაჟი მეფე ფინეზი, ვაზირი სედრაქი, სეფეთუხუცესი საჭურისი რუქა. უფლისწული ჯუმბერი და მისი აღმზრდელი ლეონი. ამ პერსონაჟებიდან ერთნაირ თვალსაზრისს იზიარებენ და სხვადასხვა საბუთიანობით არსებითად ერთსადაიმთხვე იდეურ პრინციპებს ავითარებენ სედრაქი, ლეონი და ჯუმბერი. ამათ უპირისპირდება რუქა, მას განსხვავებული შეხედულება აქვს თხზულებაში წამოჭრილ თითქმის ყველა საკითხზე. მეფე ცდილობს იყოს პირუთვნელი და ნეიტრალური. თუმცა ისიც ჩვეულებრივ პირველთა (სედრაქის, ლეონის, ჯუმბერის) მხარეს იჭირს. რუქა მარტოა. იგი ჩივის: „თქვენც სამთავ (ი. ი. სედრაქს, ლეონს და ჯუმბერს) პირა შეგიკრავსთ“ და ჩემს წახდენას ცდილობთ (გვ. 266). ამასვე იმეორებს სხვა დროსაც: „რა მე ხმას ამოვიღებ. ყველანი პირს შეკვირენ და მე გამომეკიდებიანო“ (გვ. (263.) რუქა ერიდება მეფის დასახელებას, თუმცა იმასაც სამეულის მიამხრიდ თვის (შდრ. „ყველანი პირს შეკვირენ“).

მაინც რა აქვს სადავო პერსონაჟთა ამ დაპირისპირებულ წრეს? კაცმა რომ თქვას, ყველაფერს, რაც კი ცხოვრებისეული მოვლენებია

² ა. ლ. ბ. რ. ა. შ. ი. ძ. ე., სულხან-საბა ორბელიანი, თბ., 1959, გვ. 29.

სფეროში შემოდის, დაპირისპირებულნი სხვადასხვაგვარად აფასებენ. მთავარი, რის გარშემოც დავა გაჩაღებული, მოზარდის აღზრდის საკითხია.

სულხან ორბელიანი თავის დროისათვის ფართოდ და საუკეთესოდ განსწავლული მწერალი და მოღვაწე იყო. სულხანის საპატრო აღმზრდელად ითვლებოდა ბიძამისი, განთქმული მეფე გიორგი XI, ხოლო თვითონ მან აღზარდა სახელოვანი ვახტანგ VI. „ქილილა და დამანას“ მისეულ ანდერძში სულხან-საბა პირდაპირ ამბობს: „ეს სულხან-საბა ორბელიანი გიორგი მეფის დედის ძმის-წული იყო, და მისგანვე შეილურად გაზრდილი და განსწავლებული, და ვახტანგ მეფისა ბიძად გამზრდელად წოდებული“. დახელოვნებული აღმზრდელი-მასწავლებელი სულხან ორბელიანი იდეალურ აღმზრდელად გვისატყვის „სიბრძნე სიცრუის“ პერსონაჟ ლეონს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ. ლეონი სულხანის სახე-ორეულია, სულხანის „მე“.

მაშ ასე, „სიბრძნე სიცრუის“ ერთი უმთავრესი პერსონაჟთაგანია რუქა. რუქა ყველას უპირისპირდება, განსაკუთრებით. რასაკვირველია ლეონს. ლეონს აღზრდის თავისებური მეთოდი აქვს შემუშავებული. ფორმულის სახით რომ გამოვთქვათ, ლეონის ამოსავალი პრინციპია—ჯანმრთელი სული ჯანმრთელ სხეულში. ამის კვალობაზე ზრდის ის უფლისწულ ჯუმბერს. სწორია ელ. ჯაველიძის მოსაზრება, რომ აღზრდის ლეონისეული მეთოდი არც სპარტანულია და არც მუსლიმანურ-სპარსული, ის ქართულია, სულხანისეული („შტუდები“, გვ. 159—163). ლეონი წვრთნიდა უფლისწულს, რათა გაეკეთებინა მისი სხეული, გაეხადა იგი გამძლე და ყოველი სიდუხჭირის აპტანი, შეეყვარებინა მისთვის შრომა და გარჯა, ჩაენერგა ჰუმანისტური სულ-სკვეთება, გაეფაქიზებინა ზნეობრივად, აემალლებინა სულიერად.

რუქა მავნებლურად თვლიდა ლეონისეულ აღზრდის ხერხებს. ხშირად აბეზლებდა აღმზრდელს მეფესთან. მეფე დიდხანს არ ერეოდა ლეონის საქმეებში (წერილობითი პირობაც ჰქონდა საამისოდ დადებული). ერთხელ, როდესაც, რუქას აზრით, ლეონმა უმკაცრესი წესით უმიზეზოდ დასაჯა და სიკვდილის პირამდის მიიყვანა უფლისწული, უზომოდ აღშფოთებული და გაგულისებული რუქა მიიჭრა მეფესთან, თითქოს დინჯ, გაბმულ მსჯელობას დრო არ ითმენდა, ანტიტომაც „არაკობა აღარ დაიწყო“ და პირდაპირ მიახალა მეფეს (თხოობის ეს ექსპრესიული დეტალი კარგად შენიშნა რ. ბარამიძემ): „ღმერთს მრავლის ღონისძიებით ძე სთხოვე, მან წყალობა მოგივლინა, შენ მიეცე ერთსა ღვთის წყრომით აღვსებულსა კაცსა, შეუპყრია, ასი არგანი უკრავს, რა ბრალი ჰქონდა? ვერე ავად არის, დავემდინ სულს ვერე მიიტანს“ (გვ. 53).

რუქამ განაწყო მეფე ლეონის წინააღმდეგ. მეფეს არ ეყო მისთვის ჩვეული მოთმინება. ხელწერილიც დაივიწყა, „ლეონს კაცი გაუძახა და თრევით მოიღეს. მოკვლას ლამოდა“ (გვ. 54). შერისხულმა ლეონმა ღირსეულად იმართლა თავი: „მეფემან მოისმინა სიტყვა საქმიანი და საქმე სიტყვიანი. დიდად მოეწონა და შეინანა, რაც ლეონისათვის ავი ექმნა. მოუხვია ყელსა“. ახლა მას მოუხდა თავის მართლება. გაცხარება რუქას გადააბრალა (სამართლიანად!): „რა ვერა, შვილო, მიმძივს, ავთა კაცთა ენამან და შვილისა სიძწარემან აღმამფოთა“ (გვ. 56).

ხომ აშკარაა, ვინ არის ეს ავი კაცი, რომლის მიბეზღარმა ენამ მეფეს სულიერი წონასწორობა დაურღვია და შეუფერებელი საქციელი ჩაადენინა, სასინანულოდ გაუხადა საქმე.

მეფემ დაიბარა ჯუმბერი. ერთგვარად გამოსცადა. საესებით დარწმუნდა შვილის ზნეობრივ, გონებრივ და სულიერ სრულყოფილად განსწავლულება-მოწიფულობაში და მეფობაც გადაულოცა (გვ. 142!). არ არის სწორი გ. ხორნაულის ინფორმაცია, თითქოს როცა რუქა ჯუმბერის აღზრდის „ქარგი შედეგი დაინახა, თვითონაც ნასიამოვნები დარჩა, გაუხარდა მეფის შვილის, მომავალი ხელმწიფის სიკეთე“ (დას. ნაშრომი, გვ. 124—125). არა! პირიქით, შეშფოთებულმა რუქამ შესძახა: „ვაიმე ლეონ მარტო იყო და რას ლამოდა, აწე მეფის ძეც მიუყენებია და მის ნებად გაუზრდია, რალა მექმნებო?!“, ე. ი. რალა მეშველებო! (გვ. 109). ჯერ ერთი, ლეონი მარტო არ ყოფილა, მას ემხრობოდა ვაზირიც და მეფეც (ხანმოკლე გაცხარება ხომ მოინანია). რუქა ისეა ლეონისადმი მძულვარებით შეპყრობილი, რომ ჯუმბერს მიახლის: „ლეონ მხიბლავია და შეუგრძნებინარო“ (გვ. 120). რუქა არც მალავდა ლეონის მტრობას და აშკარად აცხადებდა: „არა ვფარავ, მტერი ვარ ლეონისა“ (გვ. 162). მართალია შემდეგ, როცა რუქამ ლეონის თავგადასავალი მოისმინა, „სხვის ამბის თქმა აღარ დააცალა და მოახსენა მეფესა (ტექსტის ეს ნაწყვეტი ნაწილობრივ ზემოთაც დავიმოწმეთ): „დღეს აქამომდე ავად მიქმნია ქიშპობა ლეონისა, რადგან ესრეთ მცოდინარეა და ამდენის ქარგის საქმის სწავლულია და ამდენის თემის მნახავი, ეს შესანახავია და ნურც მოიშორებთ. რაცა თქია, ქმნაც ძალუცს. აქ გამოიჩინა ლეონ თავისი გრძნების ხელოვნება“ (გვ. 233—234). რუქას ვითომცდა გულწრფელ აღსარებას გარკვევით ეტყობა ირონიული კილოს გამოძახილი. ესეც არ იყოს. ლეონის წარმატებას რუქა მის გრძნეულობას („გრძნების ხელოვნებას“) მიაწერს. რუქას მოჩვენებითმა მონანიებამ კინალამ შეაცდინა ჯუმბერი და, მართალია. წაყიდრებით. მაგრამ მაინც ათქმევინა სეფეთუხუცესისათვის: „ლეონ გარემდის სამეგრ-ოთხჯერ სიკვდილად არ წააყენე. არ მოუხმარე და აწ წყალობა უყავ“ (გვ. 234). რუქას სიტყვების ნამდვილი აზ-

რი და მისი მიფარული განზრახვის ხასიათი კარგად ამოიციო ლეონმა. იგი ეუბნება ჯუმბერს: „ძეო მეფისაო, ყრმა ხარ და მოხმარებას ჰკონებ, თვარა აწ დამკლა სრულიად. მტერი რა კაცსა მტერობით ეკოას დააკლებს, დაემოყვრების და მით გაუსოულებს მტერობას“ (გვ. 234—235). მაშასადამე, ლეონის განმარტების თანახმად (ლეონი ხომ ავტორის ორეულია), დამარცხებული მტერი მოყვრობის ქურქით იწოსება და შენიღბული სახით ცდილობს გააგრძელოს ძველი მტრობა. ასეთ შენიღბვას აპირებდა რუქა, მაგრამ ლეონმა გაუფო, დროზე ამხილა და სააშკარაოზე გამოიტანა მისი ავი განზრახვა. რუქას ხასიათი არ შეუცვლია. მისი ბუნება ბოლომდის უცვლელი დარჩა.

რევაზ ბარამიძე წერს: „ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში სრულიად მართებულადაა დამკვიდრებული აზრი, რომ რუქა უარყოფითი პერსონაჟია. მაგრამ ამ აზრს გარკვეული კორექტივი სჭირდება“ (დას. ნაშრომი, გვ. 79. კურსივი აქაც და ქვემოთაც ჩვენი. — ა. ბ.). მკვლევარი ამასაც ამბობს: „ჩვენ შორს ვართ იმ აზრისაგან, რომ ვცდილოდეთ რუქას ერთგვარ რეაბილიტაციასო“ (გვ. 87). რ. ბარამიძის სიტყვით, რუქა სკეპტიკოსია, ეპვიანი, ცინიკოსი კი, პუზომისტი (გვ. 87-88). მკვლევარი რუქას უპირისპირებს პერსონაჟთა სამეულს (ლეონს, სედრაქსა და ჯუმბერს) და აღიარებს, რომ ისინი უფრო მაღალი ჰუმანური პრინციპებით გამსჭვალული ჰუმანისტი მოაზროვნეები არიან“ (გვ. 88). ყოველივე ამით რ. ბარამიძემ, ვფიქრობთ, ძალზე შეარქვა თავისი თეზისი რუქას ხასიათის გაგებაში კორექტივის შეტანის საჭიროებაზე და არსებითად უცვლელად დატოვა გავრცელებული შეხედულება.

რუქა ბუნებით იყო ენამყარალი, ავსიტყვა, ფიცხი, თავმეუქავეილი, ცილისმწამებელი და დამბეზღებელი, ინტრიგანი და დემაგოგი. ჯუმბერის ნაამბობი ერთი იგავ-არაკით („გილანელი მოლა“) ველურმა ღორებმა მოლას ბრინჯის ნათესი წაუხდინეს. მოლამ „დიდი ორმო ჩათხარა“, ამ ორმოში „ერთი დიდი ტახი ჩავარდა“, მაგრამ ტახმა შიგ მოლაც ჩაითრია. შენც ასე მოგივაო, აფრთხილებდა ჯუმბერი რუქას. დვარძლიანმა რუქამ გაიხარა, „რადგან შენ ლეონ ღორს შეაღარე, ესრეთ გავიხარე, ვითამცა ყოველი ჩემი გულისა ნება აღმისრულდამეთქი“ (გვ. 149). ლეონის ბიოლოგიური სიძულვილით შეპყრობილი რუქა შემდეგაც იმეორებს: „ჯუმბერ! რადგან შენ ლეონ მოიძულე, ძალთა და ღორთა აღარებ, აწ რაღა მომკლავს?“ (გვ. 152). ამოდ ცდილობს რუქა ინტრიგის ქსელის გაბმას, ჯუმბერისა და ლეონის წაყიდებას, აღმზრდელ-აღზრდილის სიყვარულს აბა როგორ შეარყევს მისი ავსიტყვაობა?

რუქა კაცთმოძულეობასაც ამჟღავნებს. საინტერესო დიალოგი ვაბეს მეფის უახლოესმა კარისკაცებმა — ვეზირმა სედრაქმა და სეფეთ-

უხუცესმა რუქამ. სედრაქმა „დაუწყო წვრთნა“ რუქას და ტკბილად უთხრა: „რუქავ, ძმასა და შვილსა ორსავ მიჩვენინხარ და არცა შიგან უკეთესი მეგობარი მყოლია. ამას გეტყვი და გასწავლი: რა კაცი კაცს გაუმტერდება. სიქიშპე ველარას დაანახებებს... შენ ხომ კაცი ხარ და მეფის წინ აღზრდილი, რად იქმ უგვანსა, რად არ დაადუმებ ცუდის საუბრისაგან ენასა... ამხანაგის უკეთესსა შენ რას იშოვნე? რად გძულან, რად ეშუღვლი, რად ეკამათები?“ (გვ. 260).

აქლა მოუესმინოთ რუქას პასუხს: „შენ მაგ ბუნების პატრონი ხარ, რომე ყოველი კაცი გიყვარს და მე ყოველნი მძულან. მე კი არავინ მძულს. მაგრამ მე ყველას ამაზე ვძულვარ, მეფის ერთგული ვარ. მე ამის მეტი არავინ ვიცი და არცავის ვეფერები. ვირემ მეფე ცოცხალია. არცავინ მინდა. თქვენ ყველაყანი სხვასა დაეკვრიოთ და სხვას ბირს ჰკრავთ. თვარა მე ვისზე რა დანაშაული მაქვს, რაც ცუდად არ ამტერდით“ (გვ. 261).

ეს ტექსტი ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში რუქა გარკვევით აღიარებს, რომ მას ყოველი კაცი სძულს („მე ყოველნი მძულან“). მაგრამ რუქამ იგრძნო, რომ ვერ მოზომა და გადააქარბა, მეტიმეტი მოუვიდა. ამის შეგნებამ მას უკან დაახევინა. პასუხის მეორე ნაწილით იგი ერთგვარად ანეიტრალებს თავის ნათქვამს. არა, მე არავინ მძულს, მე ვძულვარ ყველასო. მიზეზი? რატომ სძულს იგი ყველა? თურმე ნუ იტყვიო, იგი ყველას (და, მაშასადამე, ჭუმბერსაც, ლეონსაც, სედრაქსაც) სძულებია მეფის ერთგულებისა გამო. მისი ერთადერთი დანაშაული ყოფილა მეფის ერთგულება. რუქა მარტოდ-მარტო თავის თავს თვლის მეფის მოყვარულ და ერთგულ მსახურად. გამოდის, რომ სხვები, ყველანი, მეფის ორგულნი ყოფილან! ეს მძიმე ზრადლებაა, ეს ცილისწამებაა. თანამედროვე გამოთქმა რომ ვინხმართ, ეს პროვოკაციული განცხადებაა. რუქა უარს ამბობს სხვებთან ამხანაგობაზე, მეფის მეტს არავის ვცნობ, ვიდრე მეფე ცოცხალია, სხვა არავინ მინდაო. მეფის ერთგულება მოსაწონია, მაგრამ რა უფლებით მხოლოდ თავისთვის იჩემებს რუქა მეფის ერთგულებისა და სიყვარულის პატივს? საეულისხმოა რ. ბარამიძის შენიშვნა — მეფისადმი „გულწრფელი ერთგულება ერთგვარად აბრმავებს და ტენდენციურს ხდის“ რუქასო (დას. შრომა, გვ. 90).

ერთი მეფესაც დავეკითხოთ, რას ფიქრობს იგი რუქაზე, როგორ აფასებს უზენაესი მბრძანებელი იმის ხასიათს. ამის პასუხს იძლევა მეფის მიერ მოთხრობილი მთელ მსოფლიოში განთქმული იგავ-არაქი „კუ და მორიელი“ (გვ. 137—139). „ერთი კუ და ერთი მორიელი დამომობილდნენ“. ერთხელ მგზავრობისას „გასავალი წყალი დახვდათ“. მორიელი დაღონდა („გასვლა არ ეძლო“), კუმ უთხრა: ზურგს შემაჭექ, გაგიყვანო. როგორც კი წყალში შეტურდნენ, მორიელმა კუს

„ქბენა დაუწყო“ და თავისი საქციელი ასე ახსნა: „ასეთის გვარისან ვართ, მტერსა და მოყვარეს ყველას უნდა ვუეპინოთო“. კუმ „ღაიყურ-ყუმელავა და მორიელი წყალს მისცა“. ჩემი გვარიც ისეთია — „თუ გესლიანს. ხორცს არ გაიბანს, გაუსიედება და მოკვდებაო“.

მეფემ განუმარტა რუქას: „რუქავ, შენნი მსგავსნი ყოველნი მტრისა და მოყვრის მკბენარნი არიანო“ და დაუფარავად დასდო ზრალი ავკაცობაში. „ამდენს სულში კაცსა ერთი მოყვარე არა აყვეს, დიდი სიაყვარო“. რუქამ ამაზე უტიფრად განუცხადა მეფეს: „კართა შენთა ავსა კაცსა ნუ დაადგენ და მე არ გავეუმტერდებო“. მახვილგონივრულია და რუქასათვის მომაკვდინებელი მეფის განაჩენი: „თუცა ავი კაცი არ დავაყენო, ჰირველ შენ უნდა გავაძოო“.

რუქას პრინციპული და ურყევი დებულებაა: „არას კაცს კარგას მოქმედებისათვის კარგი არ უქმნიაო“ (გვ. 237). ამ აკვიატებულ დებულებას იგი მრავალგზის იმეორებს. საილუსტრაციოდ საკმარისი იქნება რუქასეული იგავ-არაკი „კაცი და გველი“ (გვ. 238—240).

გზად მიმავალმა ერთმა კაცმა დაინახა, რომ ძეძვს ცეცხლი წაქციდებია, ზედ გველი ყოფილა გასული და იღუპება. კაცს შეეცოდა გველი, გადავარჩენ, მადლიაო. შუბი გაუწოდა და გველი ცეცხლიდან გამოიყვანა. გველი მხსნელს „ყელს შემოელვლარქნა“ და დახრჩობა დაუპირა. გაოცებულმა კაცმა მიზეზი ჰკითხა. გველმა უპასუხა: „კარგისათვის კარგი არავის უქმნიაო“. კაცმა მოწმე ითხოვა. ჰანდარი და კამეჩი დაემოწმა გველს. ჭერი მელაზე მიდგა. ეშმაკმა მელამ „მდივანბგესა“ წესით ორივე მხარეს სარჩელის მოყოლა მოთხოვა. როცა მელამ გველი დაიხელთა, დაჰკრა თათი და მოკლა, „გველის სამართალი ეს არისო“. კაცი მელის ბეწვს დახარბდა და „შუბის შეცემა მოინდომა“. მელამ იგრძნო ზიფათი, კაცს დაუძვრა და თავს უშველა, წაიზურტყუნა — „დავაშავე, მოვარჩინეო“. სიკეთეზე კაცმაც ბოროტი საქციელით უპასუხა. „აწ, შენ, ლეონ, — ეუბნება რუქა, — მას გველსავით გამოგიყვანე, მარჩობ და რა ვქნაო“.

ამ იგავ-არაკის მორალი სრულიად ნათელია. კამათი მაინც დიდხანს გრძელდება. რუქა კერპია და ჭიუტი. არავითარი საპირისპირო არგუმენტი არ ჰკრის. ის ბეჭითად იცავს თავის ანტიადამიანურ, ანტი-ჰუმანურ, ანტიჰუმანისტურ თეზისს — კარგისათვის კარგი არავის უქმნიაო, სიკეთის მუქაფა ბოროტებაა, ბოროტება საბოლოოა და დაუძლეველი (ამას თვითონ ამ იგავ არაკის კაცის მოქმედება ამტკიცებს). ზოგად ფილოსოფიურ ენაზე რომ გადავიტანოთ ეს საკითხი. საკეთებო ბოროტების მარადიულ ბრძოლაში საბოლოო გამარჯვება ბოროტების მხარეზე ყოფილა მოსალოდნელი. ბოროტებას ჰქონია ნამდვილი არსი (სუბსტანციის) ძალა, სიკეთე კი უარსო (უსუბსტანციო) ყოფილა. რუ-

ქას ეს მრწამსი ეწინააღმდეგება ქრისტიანული ჰომღვრების საფუძვლებს.

ლეონს სხვა არა დარჩენია რა, რუქას განუცხადოს: „ავს კაცს ყოველი კაცი თავისი მსგავსი ჰგონიარ“ (გვ. 249).

რუქა სრულ იზოლაციაში აღმოჩნდა. ყველა მას ამტყუნებს. რუქა ჩივის: თქვენ ყველანი შეერთებულის ძალით მებრძვით, „გაბიძამამიდებულხართ“ (რა მოხდენილი გამოთქმას!), „მარტოკამ რა ვქმნარ“ (გვ. 280). რუქას ყველაზე უფრო ის აწუხებს, რომ „გაბიძამამიდებულ“ მოპაექრებს ვითომ მეფეც გადაუბირებიათ: „თურმე ჩემს მოწყალეს მეფესაც თქვენის გესლოვნის ენისაგან ჩემზე გული გაიყვნია“; „თქვენ ხართ ყოვლის ავის მქმნელი და თქვენ აავებთ მეფის გულსა, თვარა ჩემი უზომოდ მოწყალე ბრძანდებოდარ“ (გვ. 304). არა! მეფე სხვებს არ გადაუბირებია. იგი იყო თავდაპირილი, მომთმენი, ტაქტიანი, ლპობიერი და სამართლიანი, პირუთენელი განმსჯელი; სულსწრაფად ემოციებს არ მიჰყვებოდა, თორემ რუქას „ყვიამყარალობის“ ამბავი სხვაზე უკეთ უწყოდა (გვ. 160). მეფემ ადრევე უსაყვედურა რუქას: „ამდენს სულში კაცს ერთი მოყვარე არა ჰყვეს, დიდი სიავეარ“ (გვ. 138).

რუქა ავია. კაცთა მოძულე. ეს კია, რუქა მართლაც ტრაგიკული პიროვნებაა, რომელსაც სიკვდილიც უნატრია („ჩემდა სანატრელ არს სიკვდილი“, 164.) უნდა ვიფიქროთ, რომ ის თავიდანვე არ იქნებოდა ასეთი ბუნების პატრონი კაცი. რუქა, ალბათ, ცხოვრებამ გააავა, გააბოროტა. ჩვენ არ ვიცით მისი ადრინდელი თავგადასავალი³. მას ვეცნობით როგორც მეფე ფინეზის დიდ კარისკაცს. ვიცით, რუქა საჭურისია. რაღა თქმა უნდა, „საჭურისობა არ არის თანამდებობა“ (გ. ხორნაული, გვ. 130). კაცი საჭურისად არ იბადება. საჭურისი კაცობა (მამაკაცობა) წართმეული მამრია („ყვერული“). დასაჭურისება იყო უმკაცრესი და უსაძაგლესი სასჯელი. ბევრი ასეთ სასჯელს ვერ უძლებდა და იღუპებოდა (მოვიგონოთ თეიმურაზ პირველის სვეუბედური შვილების ისტორია). დასაჭურისებული პირი ბუნებრივად ხდებოდა გაავეებული (თავისი საშინელი ხვედრის გამო), გაბოროტებული. სიკვდილდალწეული ზოგიერთი საჭურისი როგორღაც ეგუებოდა თავის უბედურ მდგომარეობას და საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიც კი ებ-

³ თითქოს უცნობი ჩანდა ლეონის წარსულიც, იგი თვითონ აცხადებდა: „მე არა ვიცი სადაური ვარ... ეს ვიცი: მე ლეონ მქვიან მამაჩემი დედის ჩემისა ჩემზედ ორსულობასა მომკვდარა და დედაჩემი ჩემსა შობასა“ (გვ. 26). შემდეგ კი ლეონი გვიამბობს: „მამისა მამა ჩემი, მასმია, ინლოთ მეფისა ხუთთა ვაზირთა უხუცესი ყოფილარ“, მეფის საყვარელი, რომელსაც ამის გამო შურით „იგი ოთხნი (ვაზირნი) აუმტერდნარ“ (გვ. 29). „გრძნეულთა ამბით“ ლეონი მეფეს უყვება თავის ვრცელ ზღაპრულ-ფანტასტიკურ თავგადასავალს (გვ. 171—233).

მებოდა. საკურისებს (განსაკუთრებით აღმოსავლეთში) იყენებდნენ საზოგადოებრივ სარბიელზე. ჭკუაგახსნილ, განსწავლულ გონიერ საკურისებს დიდ თანამდებობაზედაც ნიშნავდნენ (მრჩეველბად, ვაზირებად, უფრო ხშირად ჰარამხანების ზედამხედველებად). გაიძვერობა, ვერაგობა, ცბიერობა, მამამებლობა, მონური მორჩილება და ძალღუთრი ერთგულება საკურისების ხასიათის სპეციფიკურ თვისებებს შეადგენდა. ლიტერატურაში შემუშავდა საკურისის ერთგვარად კანონიზებული, სტანდარტული სახე, სახე-ხასიათი — არასრულფასოვანი, დეფორმირებული, ზორციელად მანჩჩი და სულიერად ავი არსებისა, გულ-ღრძუ, გულღვარძლიანი, უწვერ-ულვაშო, უსიმპათიო ქოსა მამაკაცისა, უკეთ არაკაცისა. სწორია რ. ბარამიძის დაკვირვება, რომ სულხან ორბელიანი იყენებს საკურისის ტრადიციულ, „მზამზარეულ“ სახე (გვ. 85—86). რასაკვირველია, შეუძლებელია რუქა ყოფილიყო სიმპათიური, დადებითი სახე-პერსონაჟი, სახე-ხასიათი, თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში ის ავტორისეულად მისაჩნევ გონიერულ მოსაზრებებსაც გამოთქვამს.

სულხან ორბელიანის ნააზრევით, სრულფასოვანი ადამიან. შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ სულიერად და ბორციელად საღი, სრულყოფილი პირი. მწერლის მოძღვრების თანახმად, ქვეყნის დაქვეითებისა და დაძაბუნების უპირველესი მიზეზია საზოგადოების ზნეობრივ-მორალური უკეთურობა, შინაგანი გათიშულობა. ქიში. შუღლი, მუჰრიანობა და სხვა მისთანა მანკიერებანი. სულხან ორბელიანის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეალი გადმოცემულია აგრეთვე კარგად ცნობილი ერთი პატარა მოხდენილი იგავ-არაკით, რომელსაც პირობითად ვუწოდებთ — „ძალა ერთობისა“ ან „ძალა ერთობაშია“ (გვ. 87—88). ეს იგავ-არაკი ისე პოპულარულია, რომ მისი შინაარსის მოყოლ საჭირო აღარ არის.

ამ იგავ-არაკიდან მეფეს შესაფერისი შეგონება გამოაქვს, თუ თქვენ (მიმართავს ფინეზი მოპაექრებებს) ერთად იქნებით, „დაიძყაროს მეფობა ჩემი“, თუ მოქიშპენი და მოშულარნი — „ჩემს საქმეს წაუტედენელს არ გაუშვებთ“. არსებითად მეფე ფინეზის ამგვარი დარიგებით იხურება „სიბრძნე სიცრუისა“. მეფე აჩერებს პაექრობით გატაცებულ თავის ვეზირს და ეუბნება: — „ჰე სედრაქ ვაზირო, მეც დიდად მიმძიმს თქვენი ასრე გარდაკიდება... და კმა არს დღესა ამას თქმად მრავალი ესე მეტყველება ჩვენი“. უთანხმოება და გათიშულობა ხომ საქმის დამლუბველია. ეს კარგადაა ხაჩვენები იგავ-არაკში „სოფლის მაშენებელნი“ (გვ. 52).

ერთი სიტყვით, სულხან ორბელიანი მკითხველსა და მსმენელს მოუწოდებს ერთობისა და ერთსულოვნებისაკენ ქვეყნის საკეთილდღეოდ. თუ ერთობა და თანხმობა იქნება, მტერი ვერა აავგაძაბუნებს,

თუ ავიშლებით. ვიქიშპებთ და ვიშულლებთ, მტერი ჩვენც „წაგვახდენს“ და ჩვენს ქვეყანასაც. ასეთია სულხან ორბელიანის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და პატრიოტული მრწამსი.

ვერ გავიზიარებთ იმ მოსაზრებას, თითქოს სულხან ორბელიანის ამ დიდებულ თხზულებას „იმ დროის მანკიერებანი“ არ ემხილებინოს. ეს ნაწარმოები უკვდავ-უბერებელი იმითაა, საერთოდ კაცობრიობის, ადამიანთა მანკიერებანი რომ ამხილაო“, წერს გ. ხორნაული (გვ. 130). მაშასადამე, სულხან ორბელიანს გაუქიცხავს საერთოდ, ზოგადად ადამიანური მანკიერებანი. რა თქმა უნდა, შური, მტრობა, გაუტანლობა, ანგარება, მსუნაგობა, უსამართლობა, უფლების ბოროტად გამოყენება და მისთანანი საერთო საკაცობრიო ადამიანური მანკიერებანია, ჰვარამ ეს ჩვენი საზოგადოების, როგორც კაცობრიობის ცოცხალი წევრის, მანკიერებანიცაა იმავე დროს. სულხან ორბელიანი იყო თავისი დროის და თავისი ქვეყნის შვილი, თავისი ხალხისათვის თავდაუზოგავი მზრუნველი. მის მიერ აღწერილ მანკიერებათ ის თავისი საკუთარი თვალთ ხედავდა თავის წრეში, თავის საზოგადოებაში, თავის ქვეყანაში. მანკიერმა მოვლენებმა მეტად იმძლავრა ჩვენში სწორედ სულხანის დროს, სწორედ მაშინ გაშალა ფრთები ყოველი ჭურის უკეთურებამ. ამიტომაც, ჩემი ფიქრით, მწერალი ზოგადი, განყენებული ხასიათის უკეთურებას კი არ ამხილებს, არამედ თავისი დროისა და თავისი ქვეყნის უკეთურებას (მოვიგონოთ მისი მხურვალე მოწოდება ნუ გათათრდებითო). მხილების ფორმით ის თავისი ქვეყნისა და თავისი საზოგადოების სატივიარს გამოხატავს, მხილების ოქრომით თუ პირდაპირი დამოძღვრით საკუთარი, იმავე დროს ზნეობრივი სრულყოფის იდეალებსაც აყალიბებს. თავისი პირუთენელი მხილებით სულხან ორბელიანი თავისი ქვეყნის სატივიარსაც აშაშვლებს და საკაცობრიოსაც. მსოფლიო მნიშვნელობის მწერალი იგია, ვისი მაღალი შემოქმედებითი ნასიტყვი საკაცობრიოს ესადაგება და ეროვნულ-სოციალურ სატივიარს მსოფლიო ღირებულების დონეზე აშტქეებს.

ნუ დავივიწყებთ, რომ სულხან ორბელიანი არჩილის ლიტერატურული სკოლის წარმომადგენელია. არჩილი იყო თავისი დროისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთი პირველი დაუნდობელი მამხილებელი. ის იყო, რომ დაუფარავად აღნიშნავდა:

ვერ ხედავთ, მართო ჩვენს დროში რამდენი ავი რამ იქნა,
რა ცრუ-ფიცობა, რა ზაკვა, უნამუსობა, რა ლიქნა.

არჩილის კონცეფციით, მართალია, გარეშე მტერი უმოქცალოდ ძალმომრეობდა ჩვენს ქვეყანაში, მაგრამ ქვეყანას უფრო მეტად აძაბუნებდა (და გარეშე მტრის ძალმომრეობას ხელს უმართავდა) შინა-

განი. აშლილობა (ამ კონცეფციას იზიარებს ჩვენი დიდი ისტორიკოს-ივანე ჯავახიშვილიც). არჩილი ასე მიმართავდა შინაგანი განდიდების მანიით შეპყრობილსა და განხეთქილების მოტრფიალედ შედროვეებს.

რადგან ქება გაიშვა, მხილებაჲ რამ შესიშინე.

არჩილი მხილებით არ დაკმაყოფილებულა. მან შექმნა ზნეთსწავლულების თავისებური სახელმძღვანელო წიგნი—„საქართველოს ზნეობანი“. სულხან ორბელიანი აგრძელებს, ავითარებს და აღრმავებს კიდევაც საზოგადოებრივ მანკიერებათა მხილების არჩილისეულ ტრადიციებს და არჩილისავე მსგავსად გეთავაზობს ზნეობრივი აღზრდის მოძღვრებას პირდაპირი სწავლების ფორმითაც („სწავლანი“ და მხილების ხერხითაც („სიბრძნე სიცრუისა“).

განა მისი დროინდელი ქართველი საზოგადოების ზნეობრივ მანკიერებათა დაუნდობელი მამხილებელი არ არის ჩვენი უკვდავი გურამიშვილი? განა მამხილებლობამ რაიმე დააკლო მის „უბერებელ“ პოეზიას?!

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ე. წ. აღორძინების ხანის მოწინავე ქართული მწერლობის ნიშანდობლივად დამახასიათებელი მხარეა მამხილებლობა, მოქალაქეობრივი, პუბლიცისტური მგზნებარება, ასე ვთქვათ, მხილებით სწავლება. ამის არ დანახვა, მით უფრო უარყოფა, იქნებოდა ჩვენი საზოგადოებრივ-მხატვრული აზროვნების ისტორიის შეუფასებლობა.

ფრიად საინტერესო. მაგრამ სადავო საკითხებია აღძრული ელიზბარ ჯაველიძის წერილში. პატივცემული მკვლევარი ფიქრობს, რომ სოციალური მხარეებისა და მამხილებლობის წინ წამოწევით „ერთგვარ გადაპარბეხასთან გეაქვს საქმე“. ეს საკითხები, მისი დაკვირვებით, „მეორე პლანზე არიან წარმოჩენილნი“ („შტუდიები“, გვ. 104). ელ ჯაველიძის მოსაზრებით — „სულხან-საბა დახციანის არა ცალკეულ კონკრეტულ პიროვნებას და არც განსაკუთრებულად რომელიმე სოციალურ ფენას, არამედ ზოგადად ადამიანის ამა თუ იმ უარყოფით თვისებებს“ (იქვე, გვ. 165: კურსივი ავტორისაა, ა. ბ.). მოსაზრებანი პირველი-მეორე პლანისა და გადაპარბეხულობის თაობაზე მაინც სუბიექტური გუმანის სფეროს განეკუთვნება, ოღონდ არა მგონია რომელიმე სერიოზულ მკვლევარს მოსვლოდეს ფიქრად, თითქოს სულხან ორბელიანი „სოციალური უთანასწორობის წინააღმდეგ ამხედრებული“ მწერალია, „რომელიც მუშტმოდერებით ემუქრება და კიცხავს მაღალ საფეხურზე მოკალათებულ მოხელეებს“ (გვ. 164. აქაც და ქვემოთაც კურსივი ჩვენია — ა. ბ.). ვგონებ, ამ შემთხვევაში თვითონ აქარბებს ჩვენი მეგობარი მკვლევარი. არ ვდავობთ, სულხან ორბელიანი არ კიცხავს და

არ დასცინის რომელიმე კონკრეტულ პიროვნებას, ან „განსაკუთრებულად რომელიმე სოციალურ ფენას“ (გამონაკლისია ვაჭართა ფენა), ის პირუთვნელად ამხილებს ყველა სოციალური ფენის წევრთა მანკიერ თვისებებს. ისიც უდავოა, რომ: „არ შეიძლება ყველგან სოციალური უსამართლობის სურათები დავინახოთ და გავაკეთოთ დასკვნა, თითქოს არაკში „თხა და მელა“ ავტორმა ამხილა გაიძვერა მაჩვირების, მსუნაგი კაცების, ცილისმწამებელი მოწმეების და მოძალადე მოსამართლეების შეთანხმებული საქმიანობა უწყინარი, მშვიდი, პატიოსანი და გამრჩელი მშრომელის მიმართ“ (გვ. 165). წინწკლებში მოთავსებული ტექსტი ჩვენია (კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1969, გვ. 377). უნდა ვალიაროთ, რომ უადგლოდ და შეცდომით არის მოხმობილი გახაზული სიტყვა „შეთანხმებული“ (ეს სიტყვა ამოღებული მაქვს წიგნის ახალი გამოცემიდან, რომლის ბეჭდვამ, სამწუხაროდ, ძალზე დაიგვიანა, ბეჭდავს თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა). სხვა მხრივ ციტატით გამოთქმული თვალსაზრისი ცილობას ეერ გამოიწვევს. ჩვენ არ ვიცით. ვინ ხედავს სიბრძნე სიცრუის წიგნში „ყველგან სოციალური უსამართლობის სურათებს“.

ელიზბარ ჯაველიძე შენიშნავს, რომ იგავ-არაკ „თხა და მელის“ ზერსონაჟი თხა „გულუბრყვილობის სიმბოლოა“, ხოლო იგი „მშრომელი და პატიოსანი კაცის სიმბოლო არასოდეს ყოფილა“ (გვ. 165). ჯერ ერთი, საანალიზო იგავ-არაკის თხა სრულიადაც არ არის გულუბრყვილო, მან უცთომლად შეიცნო მელის ოინები. გონივრული თადარიგი დაიჭირა, მოსაზრებითა და გამჭირიანობით აჯობა როგორც გაიხვერობასა და თაღლითობაში დახელოვნებულ მელას, ისე „ბიძამისს“, მსუნაგი მგელ-მტაცებელს. თხა „მშრომელი და პატიოსანი კაცის სიმბოლო არასოდეს ყოფილა“, ბრძანებს მკვლევარი. ნერე რა? სულხან ორჯილიანი არ მისდეს შაბლონეს და ტრაფარეტს, იგი თავისი საკუთარი გააზრებით გვიხატავს თხის საანაჟებო თვისებებს იჩენს შესაშურ ორიგინალობას. „თხა და მელის“ იგავ-არაკით დიდაქტიკოსი და მორალისტი ავტორი მკითხველს ანუგეშებს, მოძალადესა და ცილისმწამებელს ღირსეული სასჯელი მიეზღვისო. ეს იყო სულხან ორბელიანის რწმენა, თუმცა ჩვენს იმდროინდელ სინაპდვილეში ძალიან ხშირად მელა და მგელი განუკითხავად თვითნებობდნენ საზოგადოებრივი ცხოვრების სარბიელზე. განა ბევრის მტკმელი არ არის მსუნაგი და წუწკი მგლის თავხედური განცხადება: „ლომ-ნადირთ ხელმწიფისაგან დასმული მღივანბეგი ვარო“. მელამდივანბეგის ალეგორია მოსწრებულებიკაა და ძალიან გაბედული. სხვა არა იყოს რა. მდივანბეგი იყო თვითონ სულხანის მამა, „საქართველოს ბრჭედ მთავარი და მოსამართლედ უზუყე-ბი“ დიდი ორბელი ვახტანგი. ეს და ამდაგვარი ფაქტები გვაძლევს უფ-

ლებას ვიფიქროთ, რომ სულხან ორბელიანი ამხილებს არა განყენებულად ზოგად მანკიერ თვისებებს, არამედ იმდროინდელ ქართველ საზოგადოებაში მძლავრად ფეხმოკიდებულ უკეთურებას.

ელიზბარ ჭავჭავაძე წერს: „სულხან-საბა ორბელიანის აღზრდის მეტოდი ნაკლებად გულისხმობს სხეულის გაკაჟებას — აღზრდელს უფრო ის სურს, რომ სხეულის გვემით გააძლიეროს ადამიანის სულიერი თვისებები. ეს გახლავთ მორალურ-რელიგიური პრინციპი“ (გვ. 162.) ჩვენი მოსაზრება ამ საკითხზე ზემოთ გამოეთქვით. საეჭვო არ არის, რომ სხეულის გაკაჟებით ჯუმბერს სულიერი მწნეობის ძალა ემატებოდა. ოღონდ მეცნიერი-მკვლევარი თავის დებულებას ისე ავითარებს, თითქოს ჯუმბერის წართობას რაიმე საერთო ჰქონდეს „ასკეტურ-მისტიკურ ვარჯიშებთან“ (გვ. 163). თუმცა ქვემოთ საგანგებოდ განმარტავს: „ჩვენი აზრით, შუა საუკუნეების რელიგიურ აზროვნებაში არსებული თეზა, რომლის მიხედვითაც სხეულის გვემა სულიერად აფაქიზებს და ზნეობრივად სრულყოფს ადამიანს, უდევს საფუძვლად ლეონის (ე. ი. საბას) აღზრდას. მაგრამ საბასთან ენ თეზა მხოლოდ რელიგიურ ასპექტში არ არის მოცემული, იგი ხალხური სიბრძნის პრინციპშია გადატეხილი და პრაქტიკულ ხასიათს იძენს, რაც ყოველდღიურ ცხოვრებაში ასე წარმოჩნდება: ვისაც თავად არ უგვმია ტანჯვა, სხვის წუხილს ვერ გაიგებს“ (იქვე, გვ. 163). საესებით საღი მსჯელობაა, ოღონდ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ „სიბრძნე სიცრუისას“ ავტორი ამ წიგნის წერის დროს არ ყოფილა საბა (ე. ი. არ ყოფილა ბერად შემდგარი), იგი იყო სულხანი, ერისკაცა („ერისაგანი იყო და წარჩინებული“), ეროვნულ-ხალხური და განმანათლებლური იდეების გამომხატველი, შედარებით ნაკლებად შეზღუდული რელიგიური სჯლისკვეთებით.

მეტის თქმაც შეიძლება. სულხან ორბელიანი ძალიან თამამად ამხილებს და ჰკიცხავს ქრისტიანული სამღვდელოების ფარისევლობას და ბერად შედგომის პირფერობას, დასცილის საქრისტიანო წმინდა ადგილების მოხილვის ფორმალობას, აბუჩად იგდებს საიდუმლო აღსარების საქმეში თვალთმაქცობას და ა. შ. („მელა მოძღვარი“). ცხადია, სამღვდელოების მანკიერებათა მხილება შეეძლო ბერად შემდგარ ავტორსაც, მაგრამ მაინც ყურადღებას იპყრობს ამ მხარეების ყოველ შეუზღუდავი სითამამე. „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნში ასახულია მუსლიმანური კულტის მსახურთა ზნეობრივი დაცემულობა (მუსლიმანი საღარის აღვირახსნილი საქმიანობა. ან წუწვი და გარყვნილი მოღების საქციელი შეიძლებოდა მოარაკებით ქართველი სამღვდელოების წარმომადგენელთა საცოცხლად აღქვით).

გარკვეულ ინტერესს იწვევს იგავ-არაკი „ქრისტიანი და ურია“

(გვ. 146.) ქალაქ სტამბოლში მცხოვრები „ერთი ქრისტიანი და ერსი მდიდარი ურია ქიშნი იყვნენ“. ურია ამორალური გზით ებრძოდა თურმე ქრისტიანს და სწავრავდა მას. არსებითად იმავე წესით ირყებოდა ქრისტიანიც. რაც ეწინააღმდეგება ქრისტიანული მოძღვრების ზნეობრივ ნორმებს. ერთი გლახაკი კი საყვედურებით სავსე სიტყვებით გამოხატავს ღვთაებრივი მოწყალების საკითხში დაეჭვებას: „დი დად მოწყალე ბრძანდები, მაგრამ ნირემ კაცსა სისხლს არ დაახთხევინებ, არას მისცემო“ (გვ. 234).

სულხანის ერთი იგავ-არაკი („ჯოჯოხეთში დაუტევნელი“, გვ. 32--33), ნებისთ თუ უნებლიედ, ღვთიურ სამართლიანობასა და ღვთის ყოვლის შემძლეობაში დაეჭვების საცთურსაც კი ბადებს. ერთ პირფერულად მლოცველ ბოროტმოქმედ კაცს საშობის კარები დახშული ჰქონდა. ყოვლად მოწყალე ღმერთს მთლად ვერ გაუწირავს მისგანვე ქმნილი ადამიანი (ისიც მლოცველი) და ანგელოზის პირით შეუთვლია, ყელა სურვილს შეგისრულებ, ოღონდ სამოთხეში ადგილი არ მთხოვოო. ცოდვილს უპასუხნია, რადგან სამოთხე არ შეღირსება. ბარემ ისეთი დიდი გამხადე, რომ ჯოჯოხეთმა ჩემს გარდა სხვა ვერავინ დაიტეროსო. ღმერთი საგონებელში ჩავარდნილა. „ეს ველარ უყო ღმერთმან და ისრევ სამოთხე მისცა მას კაცსაო“. მართალია, ამას ამბობს საკურისი რუქა, მაგრამ საცთური მაინც დიდია. ღმერთი ანგარიშიში მოტყუებულა. ჰკუთო, გამპრიალობით და მოხერხებით კაცს უჯობნია ღმერთისათვის.

მოყვანილი მაგალითები იმაზედ მეტყველებს, რომ სულხანი (და არა სულხან-საბა) მორალურ-რელიგიური პრინციპებისადმი დამოკიდებულების მხრივ საკვირველ თავისუფლებას ამჟღავნებს.

რევაზ ბარამიძის დაკვირვებით, სულხან ორბელიანის „მხატვრულ-გამომსახველობით ხერხებში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს ფრაზაო-რიტმულ-მელოდიური სტრუქტურა“, ოღონდო, ასკვნის: „არაკებისაოვის დამახასიათებელი რიტმულობა თავისი ბუნებითა და სტრუქტურით. ხაგრძნობლად განსხვავდება ფაბულურ-სიუჟეტური თხრობის რიტმულობისაგან“ (გვ. 96. კურსი ჩემია, ა. ბ.). მკვლევრის მოხმობილმა მაგალითებმა მისეული დასკვნის სისწორეში პირადად ჩვენ ვერ დავგარწმუნა. ჩარჩოიანი თხზულების ფაბულური თხრობის ცალკე გამოყოფა. რასაკვირველია, სავსებით შესაძლებელია, განსაკუთრებით მაშინ. როცა ფაბულური თხრობა გამორჩეულად მნიშვნელოვანია (ასეთია, კერძოდ, „სობრძენ სიცრუისა“), მაგრამ ასეთი გამოყოფა, უთუოდ, დაარღვევს ნაწარმოების მთლიან, მწყობრ კომპოზიციურ სტრუქტურას. უფრო უპრიანია იგავ-არაკების გამოცალკევედა, რამდენადაც ისინი დამოუკიდებელი სახითაც ინარჩუნებენ თავიანთ თავისთავად მნიშვნელობას, თუმცა ფაბულურ-სიუჟეტური თხრობის

ორგანულ ნაწილს შეადგენენ. პრაქტიკულად სწორედ ცალკე გამოყოფილი იგავ-არაკები იბეჭდება ხოლმე სხვადასხვა სახის კრებულებში, ანთოლოგიებსა და ქრესტომათიებში.

კარგი პროზის ტექსტს ყოველთვის აქვს თავისი შინაგანი რიტმული წყობა, თუ ორგანიზებული განლაგება სიტყვებისა და ფრაზეოლოგიური მონაკვეთებისა. ნიშანდობლივად ასეთია სულხან ორბელიანის მშვენიერი პროზაც საერთოდ, საკუთრივ კი — სიბრძნე სიცრუისა (კრებულის ფაბულური თხრობის ჩარჩოც და საილუსტრაციო იგავ-არაკებიც). ამ მხრივ ექვს არ იწვევს რ. ბარამიძის საერთო პრინციპული მოსაზრება. საეპკოდ გვეჩვენება მისი მეორე შენიშვნა: „კიდევ უფრო გამოკვეთილი, რიტმული სტრუქტურა და აშკარად ჩამოყალიბებული რიტმი შეიმჩნევა ერთ-ერთ ფრაზაში, რომელიც სულ სხვა პრინციპზე უნდა იქნას გამართულიო“ და მოყავს შემდეგი ტექსტი:

პატრონსა შენსა უყვარდეს გველი,
შენგან უბესო ჩასმასა ველი. †

ტექსტს ახლავს მკვლევრის კომენტარი: „ეს უკვე აშკარად გამოხატული ორმუხლედი ლექსიაო“ (გვ. 97.) რა თქმა უნდა, ეს ორმუხლედი ლექსია. სულხანის წიგნში ის პროზაულ ტექსტშია ჩართული და ოდნავ განსხვავებული რედაქციითაა წარმოდგენილი: „არაკად თქმულა — პატრონსა შენსა უყვარდეს გველი, შენგან უბესა ჩასმას ველიო“ (გვ. 118).

აშკარაა, რომ ციტირებული ტექსტი (— მრჩობლედი ლექსი) არ ეკუთვნის სულხან ორბელიანის კალამს, ავტორი საგანგებოდ ამბობს „არაკად თქმულაო“. საქმე ისაა, რომა ამა თუ იმ მოსაზრების შესამაგრებლად სულხანი ხშირად იყენებს ხალხში გავრცელებულსა თუ ლიტერატურით ფიქსირებულ სხვადასხვა აფორიზმებს, სენტენციებს, ანდაზებს და ა. შ. (ეს არის მისი თხზულების ერთ-ერთი სტილებრივი ნიშანი). მაგალითად: „არაკად თქმულა — ბედი მომეც და ნეხეთა დამფალო“; „არაკად თქმულა — ცუდად ჯდომას ცუდად შრომა სჯობიაო“; „არაკად თქმულა — თხის პატრონს აღარც თხის კულიო“; „არაკად თქმულა — ქორი ქორსა სჩეკს, ძერა ძერუკასაო“ და სხვ.

ასეთივე რიგისაა მრჩობლედი ლექსიც.

(რეპლიკა „კავკასიონში“ გამოქვეყნებული ერთი წერილის გამო)

როგორც ცნობილია, გამოქვეყნდა საქართველოს მწერალთა კავშირის მხატვრული თარგმანისა და ლიტერატურულ ურთიერთობათა მთავარი სარედაქციო კოლეგიის ორგანო რუსულ ენაზე „კავკასიონი“ (ლიტერატურული კრებული, პირველი გამოშვება. თბილისი 1984), კრებულს უძღვის საქართველოს მწერალთა კავშირის გამგეობის მაშინდელი თავმჯდომარის ნოდარ დუმბაძის — „კავკასიონის მკითხველებს“. აქ მოკლედ, ლაკონიურად და მკაფიოდ განსახილველია კრებულის ხასიათი, დანიშნულება და ამოცანები. ნოდარ დუმბაძის სიტყვით, „კავკასიონი“ მოწოდებულია გააცნოს რუსულენოვან მკითხველს ჩვენი რესპუბლიკის „ლიტერატურა და კულტურულ-მხატვრული ცხოვრება“. „კავკასიონი“ უნდა იყოს „თავისებური სარკე“, რომელშიც აირეკლება და აისახება ის სერიოზული მუშაობა, რაც საბჭოთა საქართველოში მიმდინარეობს სიტყვის ხელოვანთა მიერ შექმნილ საუკეთესო ნაწარმოებთა რუსულ ენაზე გადასაღებად.

რაღა თქმა უნდა, მართლაც, „კეთლშობილური ამოცანა“ დგას „კავკასიონის“ წინაშე.

„კავკასიონის“ ამ პირველ გამოშვებაში დაბეჭდილია ჩვენი მწერლობის საუკეთესო ნიმუშები. მრავალრიცხოვან საინტერესო მასალათა შორის აქ არის იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამების“ ახალი თარგმანი, შესრულებული ვლადიმირ სოლოუხინის მიერ და თამაზ ჭილაძის ნარკვევი — „იაკობ ცურტაველის წამება შუშანიკისი“. იაკობ ცურტაველის თხზულება ქართული მწერლობის პირველი ბრწყინვალე ძეგლია, რომელმაც კი ჩვენ დრომდის მოაღწია. 1978 წელს ჩვენს ქვეყანაში ზეიმით აღინიშნა ამ ძეგლის 1500 წლისთავი. რასაკვირველია, მისასაღმებელია „შუშანიკის წამების“ ახალი თარგმანის პუბლიკაცია. მისასაღმებელი იქნებოდა იმის შესახებ მარჯვე წერილიც...

თამაზ ჭილაძის წერილი თარგმანია მისი ნაშრომისა, რომელიც ჯერ ეურნალ „ცისკარში“ გამოქვეყნდა (1977 წ., № 5), ხოლო შემდეგ (1978 წ.) ცალკე წიგნაკადაც გამოვიდა (გამომცემლობა „ნაკადული“). თ. ჭილაძის ამ ნაშრომს განკერძოებული ადგილი უკავია „შუშანიკის წამების“ გარშემო არსებულ საკმაოდ მრავალრიცხოვან ლიტერატურაში. პოეტი-მკვლევარი შეეცადა ახლებურად წაეკითხა და ახლებურად გაეაზრებინა „წამების“ შინაარსი. თ. ჭილაძის მოსაზრებით (შეიძლება ამ მოსაზრებას ვუწოდოთ კონცეფცია), იაკობ ცურტაველის თხზულებას აქვს ორი ტექსტი. მკვლევარები, თურმე, ძველად და ახლაც ჩვეულებრივ კითხულობენ პირველ, ტრადიციულ ტექსტს. თითქოს დღემ-

დის შეუმჩნეველი დარჩენილა თხზულების მეორე, „დაფარული“ ტექსტი ანუ „ქვეტექსტი“. თხუთმეტი საუკუნის შემდეგ თ. ჭილაძეს გაუშიფრავს და ამოუკითხავს თხზულების ის დაფარული „მეორე ტექსტი“, რომელსაც ცურტაველი თვითონ „მალავდა“. თ. ჭილაძე წერს, რომ ცურტაველის თხზულებაში „ყველა (თითქმის ყველა!) ერთს ამბობს და მეორეს კი ფიქრობს, ყველა ნათქვამს ქვეტექსტი აქვს“. იაკობი მოგვითხრობს ერთ ამბავს, მაგრამ ამ ამბის „მიღმა“ ქმნის მეორე „უფრო მძაფრ“, „პარალელურ ამბავს“. მთავარი ყოფილა ამ მეორე ამბის აზრის ამოცნობა, მისი ნამდვილი შინაარსის ამოხსნა. თ. ჭილაძის ფიქრით, მეორე ამბით საცნაური ხდება პირველი ამბით უცნობი „აღმათ ყველაზე მნიშვნელოვანი გმირი“ — მეფე ვახტანგ გორგასალი. კარგა ხანია იგი ამზადებდაო „დიდ შეთქმულებას“ ირანისა და იმის მხარეზე გადასული ვარსკენ პიტიახშის წინააღმდეგ. „დიდი საქმე დიდ მსხვერპლს მოითხოვდა“. ეს მსხვერპლიაო შუშანიკი. შუშანიკი უნდა მოკვდეს ქრისტიანობისათვის ვარსკენის ზელით. დედოფალი უნდა გახდეს მოწამე წმინდანი, რომ ვახტანგ გორგასალს ჰქონდეს მორალურ-პოლიტიკური საფუძველი ვარსკენის მოსასპობად. ეს იღუა ყოფილა ჩაქსოვილი „შუშანიკის წამებაში“.

ვახტანგ გორგასალს ჰყოლია მომხრენი და მოწინააღმდეგენი. მისი უერთგულისი მომხრენი ყოფილან იაკობი და შუშანიკი. იაკობს დავალებული ჰქონია შუშანიკის სამსხვერპლოდ მომზადება. შუშანიკი თანახმაა თავი გაწიროს. მაგრამ თურმე საქმეს ის აბრკოლებდა, რომ მას და ვარსკენს უზომოდ ჰყვარებიათ ერთმანეთი. დედოფალი მოქცეულა ორ ცეცხლს შუა. ბოლოს და ბოლოს დაუძლევიან სარწმუნოებრივ გრძნობას. ვარსკენ პიტიახშს სწორად ამოუხსნია „ვახტანგის ინტრიგის ერთი სვლა“, რომ, მეფის გეგმის მიხედვით, მან უნდა მოკლას მისი საყვარელი მეუღლე. ამიტომააო, შენიშნავს თ. ჭილაძე, რომ ვარსკენი კი არ ჰკლავს შუშანიკს, „შუშანიკი (თვითონ) იკლავს თავს“ (კურსივი ჩვენია, ავტ.).

თ. ჭილაძის კონცეფციით მეტრისმეტად უცნაური ჩანს იაკობ ხუცესის როლი, როგორც „წამების“ ავტორისა და თხზულების პერსონაჟისა. „ის (იაკობი, ავტ.) აშკარად ვახტანგის კაციაო“ და ზუსტად ასრულებს ვახტანგის მითითებებსო. მაგრამ ვარსკენს არ გამოპატივია იაკობის საქმიანობა. მას შესაფერისი, ასე ვთქვათ, კონტრ-ზომები მიუღია, „მახეს უგებს“ იაკობს და მას თავის სასარგებლოდ იყენებს კიდევაც. თ. ჭილაძე გვაუწყებს: „ვერაგი ვარსკენი იაკობს თავის სასარგებლოდ იყენებს. ეს შეიძლება იაკობმა არც კი იცის, ანდა უარესი — იცის, მაგრამ სხვა გზა არა აქვს“; „ამიტომაცაა სწორედ. — განაგრძობს თ. ჭილაძე, — გამუდმებით რომ ეშინია რაღაცის“.

ამ მონათხრობს თავისი სახელი უნდა დავარქვათ: იაკობ ხუცესი ყოფილა ვარსკენ პიტიახშის კარზე მიჩენილი თავისებური მსტოვარი, რომელიც ვერცთუ მარჯვედ ართმევდა თავს დაკისრებულ მოვალეობას. მისი საქმე ასე თუ ისე გამჟღავნებულა, ყოველ შემთხვევაში, ვარსკენი გარკვეულა საქმის ვითარებაში. იაკობს ვერ გამოუჩენია ვერც საპირო სიფრთხილე და ვერც ხასიათის სიმტკიცე, ვარსკენის მიერ, დაგებულ მახეში ჩაჩიხულს დავიწყნია პრინციპულობა და მტრის სასარგებლო საქმეც უკეთებია. სხვა გზა არ ჰქონდაო, ბოდინს ხ.ღ.ის მკვლევარი. ჩვენი ფიქრით, დიდი მკრეხელობა იქნება იაკობ ცურტაველი მივიჩნიოთ გულუბრყვილო და მშიშარა ადამიანად, ან უპრინციპო მიეთ-მოეთად, რომელიც ერთდროულად ორ უფალს ემსახურებოდა და ივიწყებდა საღვთო წერილის კანონს: „ვერვის ხელეწიფების მონება ორთა უფალთა“.

იაკობის მხრივ ვითომ გადადგმული საჩოთირო ნაბიჯების ასახსნელად და მისი მორალური პასუხისმგებლობის შესამსუბუქებლად თქილამე გეთავაზობს თავისთავად საეკვოსა და ახირებულ მოსაზრებას: „დაპყრობილ ქვეყანაში მორალური თუ ზნეობრივი ნორმების დონე ყოველთვის დაბალიაო“. ყოველ ერს (მათ შორის, რასაკვირველია, ქართველი ერი გამონაკლისი ვერ იქნება) ეამთა სიივის დროსაც ჰყოლია და დაღბინების დროსაც ჰყავდა მოღალატე, შინაგამცემი, გაიძვერა, მედროვე და მისთანანი. მაგრამ მოხმობილი დებულება, როგორც ტიპური რამ, განა მოერგება კონტასთავს შეთქმულთა ქვეყანას და ცოტნე დადიანის სამშობლოს. მით უფრო უმართებულო იქნებოდა ამ დებულების გავრცელება იაკობ ცურტაველის მიმართ. იაკობი ამას არაც და არამც არ იმსახურებს. ყველაფერი ეს გამოიწვია თ. ჰილადის მხრივ კვლევის ორიგინალობის დაჩემებამ, „შუშანიკის წამებაში“ ვითომ მიფარული, ქვეტექსტებში ჩამარხული „მეორე სინამდვილის“ ამოკითხვის მიძალეებულმა სურვილმა.

ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ მარტიროლოგიური ჟანრის თხზულებათა ავტორებისათვის საერთოდ უცხო იყო ძნელად ამოსაცნობი, დაშიფრული, ქვეტექსტური ორმაგი სინამდვილის ხატვა. თ. ჰილამე ხელმძღვანელობს რეალისტური ხელოვნების ახალი ესთეტიკური პრინციპებით და სავსებით უგულებელყოფს ადრეული შუა საუკუნეების შესაფერის ესთეტიკურ კრედოს.

ჩვენს ამ რეპლიკაში ვეხებით თ. ჰილადის წერილის ძირითად კონცეფციურ მხარეს. მის ნაშრომში სხვაც ბევრია სადავო და საცდლობელი, რის შესახებაც საუბარია 1978 წელს „მნათობში“ გამოქვეყნებულ წერილებში (იხ. ჟურნალის № 9, 10).

ქართულმა მეცნიერებამ და მწერლობამ არ გაიზიარა ჰილადისეული კონცეფცია იაკობ ცურტაველის თხზულების თაობაზე. ჩვენ გვი-

კვირს, რომ „კავკასიონის“ რედაქციამ ყურად არ იღო საზოგადოებრივი აზრი და რუსულენოვან მკითხველს მიაწოდა, იქნებ, თავისდავად საინტერესო, მაგრამ ისეთი ხასიათის ესეისტური ნაშრომი, რომელიც სუბიექტურად აშუქებს ქართული მწერლობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს.

საგულისხმოა, რომ თ. ჭილაძისათვის შემთხვევითი არ ყოფილა „შუშანიკის წამებაზე“ შექმნილი მისი ნაშრომი. ზუსტად იმავე მეთოდით წაიკითხა და ამოიკნო მან ვეფხისტყაოსანში ვითომ ჩამარხული რაღაც საიდუმლო იდეა, თითქოს იაკობ ტურტაველის პერსონაჟების მსგავსად. რუსთველის პერსონაჟებიც თავიდან ბოლომდის შენობული არიან, ერთს ამბობენ და ნამდვილად მეორეს აკეთებენ. თითქოს პოემის ჩვეულებრივი ტექსტი კი არ გვიმხელს დიდებულ ავტორის სათქმელს, არამედ მხოლოდ დასაიდუმლოებული ქვეტექსტები (იხ. თ. ჭილაძის „ვარდის ფურცლობის ნიშანი“ „მნათობი“, 1983, № 10, 11).

რა თქმა უნდა, თ. ჭილაძე უფლებამოსილია განაგრძოს ქართველ კლასიკოსთა თხზულებების მისებური მეთოდით კითხვა-გაგება. ეს მისი პირადი საქმეა. ოღონდ ფრთხილად და კრიტიკულად უნდა მოვიცილოთ საკავშირო სარბიელზე გასატანი ლიტერატურისმკოდნეობითი ნაშრომების შერჩევა. რუსულენოვან მკითხველს უნდა ობიექტური ინფორმაცია მივაწოდოთ ქართულიდან ნათარგმნი ლიტერატურული ძეგლების თაობაზე.

P. S. ჩვენი შენიშვნის საჭიროება ცხადლივ გამართლდა. მწერალთა მერვე საკავშირო ყრილობის დღეებში მოსკოვში, ჩეხოვრის სახელობის ბიბლიოთეკაში, ჩატარებულა მკითხველთა შეხვედრა თამაზ ჭილაძესთან. სხვებთან ერთად შეხვედრაში მონაწილეობა მიუღია ინჟინერ ვ. ლევისონს; იგი შეხებია ქართველი მწერლის „ესეისტკას“ და უთქვამს: „პირადად მე სტატიამ „შუშანიკის წამებაზე“ უფრო აღრმად ჩამახედა ძველქართული ლიტერატურის სპეციფიკაში. ამ სტატიამ წარმოაჩინა თ. ჭილაძის... დიდი ერუდიცია, აზროვნების სიღრმეთა თავისებურება“ (მიხეილ თარხან-მოურავი. შეხვედრა თამაზ ჭილაძესთან, „ლიტერატურული საქართველო“, 18.7.86; კურსივი ჩვენია, ავტ.). სამწუხაროდ, თ. ჭილაძის სტატია ვერ ქმნის სწორ წარმოდგენას ძველი ქართული მწერლობის სპეციფიკაზე და უნებლიეთ შეცდომაში შეჰყავს ჩვენი წარსულით დაინტერესებული რუსი მკითხველი.

1963 წელს დასავლეთ გერმანიის ცნობილ ორიენტალისტურ ორგანიზაციაში (Handbuch der Orientalistik. Erste Abteilung. Der Nah und der Mittlerer Osten. VII. ლეიდენ-კოლნი) გამოქვეყნდა აწ განხილული ქართველოლოგიის პროფ. გერჰარდ დეეტერსის (1892—1961) ნარკვევი „ქართული ლიტერატურა“ (გვ. 129—155). ნარკვევი მკირე მოცულობისაა, დაწერილია ძალიან შემკიდრობებულად, ენციკლოპედიური შრომებისათვის დამახასიათებელი საქმიანი და რამდენადმე მშრალი სტილით. წერილს საინფორმაციო-საცნობარო ღანიშნულება აქვს და მოკლედ იხილავს ქართული ლიტერატურის ისტორიას დლიდან ამ ლიტერატურის ჩასახვის საბჭოთა პერიოდის ჩათვლით.

შესავალში ავტორი აცხადებს, რომ ორიენტალისტებზე საერთოდ, კერძოდ კი ფილოლოგებს, უფრო აინტერესებთ ქართველთა ძველი ლიტერატურა ადრეული და გვიანი შუასაუკუნეებისა, ვიდრე ახალი და უახლესი დროისა. მაინც მოკლედ ვეხები ახალ პერიოდებსო. მკვლევარი გულისტკივილს გამოთქვამს „ბეერ წყაროს“ ხელმოუწოდომლობის გამო, რაც რიგ შეცდომას ამატდენდაო. ვწუხვარო, დასძენს, რომ ახალი პუბლიკაციების უქონლობამ მაიძულა უარი შეთქვა ფოლოლორის მიმოხილვაზეო.

ქართულ ლიტერატურას გ. დეეტერსი პყოფს ოთხ პერიოდად: 1. ძველი ქართული საეკლესიო ლიტერატურა (მე-5—მე-11), 2. შუასაუკუნეების პოეზია (მე-11—მე-13), 3. აღორძინება, განმანათლებლობა, რომანტიზმი (მე-16—მე-19-ის ნახევარი), 4. ახალი ქართული ლიტერატურა. მე-13—მე-14 საუკუნეები მწერლობის დაცემით ხასიათდებაო.

გ. დეეტერსი ფიქრობს, რომ ქართული ანბანის შემოღება და მწერლობის დასაწყისი უნდა უკავშირდებოდეს ქრისტიანობის გავრცელებას საქართველოში. სასულიერო მწერლობის მიმოხილვისას მკვლევარი შედარებით უფრო ვრცლად ჩერდება ორიგინალურ ქართულ ჰაგიოგრაფიაზე და ჰიმნოგრაფიაზე. დიდად აფასებს იაკობ ცურტაველისა და გიორგი მერჩულეს ნაწერებს, „ცხოვრება გრიგოლ ხანათელისა“ სცილდება „ცხოვრებათა“ ეანრის ფარგლებსო. მიქელ მოდრეკილის ჰიმნოგრაფიული კრებულის სანოტო ნიშნები საბოლოოდ გაშიფრული არ არისო. მისი სიტყვით, „არაფერი წინ არ გველობება ვერწმუნოთ გადმოცემას, რომ ექვთიმე ათონელმა ქართულიდან გადაიღო ბერძნულ ენაზე სიბრძნე ბალავარისა“.

შუა საუკუნეთა საისტორიო ძეგლების, „პროზაულ სარაინდო რომანებისა“ (ამირანდარეჯანიანისა და ვისრამიანის) და საკარო-სახოტბო პოეზიის დახასიათების შემდეგ, გ. დეეტერსი ცალკე თავში „ქართული

ნაციონალური ეპოსი“ იხილავს შოთა რუსთველსა და მის პოემას ვეფხისტყაოსანს. ამას უჭირავს დეეტერსის ნაშრომის ცენტრალური და მოცულობითაც ყველაზე უფრო დიდი ადგილი. ვეფხისტყაოსანს მკვლევარი უწოდებს მსოფლიო მნიშვნელობის ნაციონალურ ეპოსს, რომელიც ქართველებისათვის საუკუნეთა მანძილზე ეროვნულ სიწმინდედ რჩებაო. პოემაში მოქმედება მიმდინარეობსო ზღაპრულად წარმოსახულს აღმოსავლეთის ქვეყნებში. მოკლე შინაარსის გადმოცემის შემდეგ დეეტერსი აშუქებს ვეფხისტყაოსნის პროლოგ-ეპილოგის საკითხს, აანალიზებს მიჯნურობისა და შაირობის თეორიებს. თუმცა პროლოგის ერთ-ერთ სტროფში ნათქვამიაო, თითქოს პოეტს ხელთ ჰქონია „სპარსული ამბავი“, ახალ სპარსულ მწერლობაში არაფერი ამისი მსგავსი რამ არ მოიპოვებო. პროლოგ-ეპილოგ ვეფხისტყაოსნის ავტორად აღიარებსო რუსთველს, პოეტის სახელი შოთა მე-17 საუკუნიდან მომდინარეობს. პოეტის ნამდვილი ბიოგრაფია უცნობიაო. ქართველ მკვლევართა ცდას რუსთველის სახელი დაუკავშირონ თამარის დროის საქართველოს ისტორიულ სინამდვილეს, აკლი დამკვირებლობის ძალა. სარწმუნო მხოლოდ ის არისო, რომ ვეფხისტყაოსანი 1200 წლის ახლოს უნდა იყოს შეთხზულიო. დღემდის არ მოიპოვება პოემის კრიტიკული გამოცემაო. შემდეგ მკვლევარი მსჯელობს შაირის მეტრის რაობაზე და რუსთველის პოეტურ ენაზე. ვეფხისტყაოსანი აიდვალებსო თავის გამწირველ მეგობრულ ერთგულებას და უფრო მეტად ძლიერ სიყვარულსო („ამაღლებულ სიყვარულს“). პოემის მთავარი გმირია ტარიელი. პერსონაჟები მაჰმადიანები არიან, მაგრამ ავტორი ქრისტიანიაო. რუსთველის ღმერთი სამყაროს შემოქმედია, მზე ღვთის ხატია. პოემაში საგრძნობიაო ნეოპლატონური იდეები.

როგორც დეეტერსის მთელ ნაშრომს საერთოდ, და განსაკუთრებით ვეფხისტყაოსნის ნაკვეთს ახლავს საკმაოდ ვრცელი ბიბლიოგრაფია. ოლონდ, ეტყობა, ყველა წყაროს მკვლევარი უშუალოდ არ გაცნობია. მაგალითად, იგი ასახელებს ა. სლოვინსკის ნარკვევს, რომელიც ვითომც თბილისში დაიბეჭდა 1944 წელს. ნამდვილად კი ეს ნაშრომი მხოლოდ ხელნაწერის სახით მოიპოვება. დეეტერსისათვის უცნობი დარჩენილა ქართველ მეცნიერთა მიერ 1960 წელს იერუსალიმში მოპოვებული მასალები.

ე. წ. აღორძინების პერიოდიდან დეეტერსი ეხება თეიმურაზ პირველს, არჩილს, ვახტანგსა და მის შვილებს (ვახუშტის და ბაქარს), სულხან-საბა ორბელიანს, ანტონ კათალიკოსს, დავით გურამიშვილს, ბესიკს და საიათნოვას. იძლევა თითოეულის მოღვაწეობისა და შემოქმედების დამახასიათებელ შტრიხს. იოანე ბატონიშვილს (შეცდომით მას თვლის ერეკლეს ძედ) უწოდებს განმანათლებლობის ორიგინა-

ლურ წარმომადგენელს. მისი „კალმასობა“ თავისი დროის ცოდნის ენციკლოპედიაა, რომელიც შიგადაშიგ ქვეყნის სოციალური და კულტურული ცხოვრების ცოცხალ კრიტიკულ სურათს ხატავსო.

მესამე კარის უკანასკნელი თავია „რომანტიზმი“ და რეალიზმის დასაწყისი“. რომანტიზმის წარმომადგენლებად მიჩნეული არიან ალექსანდრე ჰავკავაძე, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები. ყველაზე ორიგინალური ტალანტი და ნამდვილი რომანტიკოსია ნიკოლოზ ბარათაშვილიო. ბაირონისა და ლერმონტოვისაგან დავალებული მისი ლირიკული პოეზია უფრო პირქუშია და პესიმისტურიო, რომანტიკული განსახოვნება არ ახლავსო პოემას „ბუდი ქართლისა“. საინტერესოდაა გაანალიზებული „მერანი“. შემდეგ განხილულია „ქართული კომედიის შემქმნელი“ გიორგი ერისთავი. აგრეთვე ლავრენტი არდაზიანი და დანიელ ჰონქაძე. რომელიც „რომანტიკული გავზიადებით“ მოგვითხრობს მებატონეების საშინელი ძალმომრეობის ამბავსო.

მეოთხე კარი ეძღვნება ახალ ქართულ ლიტერატურას. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა შექმნილია ილია ჰავკავაძისა და აკაკი წერეთლის მიერ, იგი ძლიერ ახლოსაა ცოცხალ სახალხო ენასთანო, ამბობს მკვლევარი. თავში „მესამოცე წლების კლასიკოსები და მათი მიმდევრები“ განმარტებულიათერგდალეულობის რაობა და და განხილულია თერგდალეულთა თაობის წარმომადგენლების ილია ჰავკავაძისა და აკაკი წერეთლის ცხოვრება და შემოქმედება. დეეტერსი ილიას უწოდებს საქართველოს მთელი კულტურული ცხოვრების გამძღოლს, რომელიც ყაჩაღებმა მოჰკლეს ცარიზმის საიდუმლო პოლიციის პირდაპირი დავალებითო, მისი დაკრძალვა გადაიქცა ქართველთა ეროვნულ დემონსტრაციად. დეეტერსს ცალკე აქვს გამოყოფილი ილიას „ღრმა აზრიანი“ პოემა „განდეგილი“. რიგი ადრინდელი ნაწარმოებით ომი გამოუცხადა ბატონყმობასო, „კაცია ადამიანი“ დაგვიხატაო პირუტყვად ქცეული მებატონე, გვიანდელი მოთხრობით „ოთარაანთ ქვრივი“ ასახავს გლეხებისა და მემამულეების ურთიერთობას ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ. რჩება ნაპრალი, რომელზედაც ხიდის გაღება არ ხერხდებაო. აკაკი წერეთელი უარყოფდაო შიშველი ტენდენციის პოეზიას, მისი ლექსები უაღრესად მუსიკალურიაო, თავი სი პოემებით (აგრეთვე პროზაული ბაში-აჩუკით) წარსულის მაგალითზე იგი თანამედროვეობას მოუწოდებდა ერთიანობისა და თავდადებისათვის ერის საკეთილდღეოდო. დიდად არის შეფასებული აკაკის „ჩემი თავგადასავალი“. ილიასა და აკაკის გვერდით არის გარჩეული გიორგი წერეთლის შემოქმედება, თანამედროვეთა ტიპური რეალისტური სახეები შექმნაო.

„ახალი რომანტიზმის“ წარმომადგენლებად აღიარებს დეეტერსი ალექსანდრე ყაზბეგსა და ვაჟა-ფშაველას, რომელთა შემოქმედებ-

ბითი თემატიკა ახალი ცივილიზაციით ხელუხლებელი საქართველოს მთიანეთის ცხოვრებას უკავშირდებოა, ორივე მწერალი სიმპათიით იყო განწყობილი პატრიარქალური წარსულისადმი.

საგანგებო თავადაა გამოყოფილი „რეალიზმი 1900 წლის წიხ და შემდეგ“. ამ თავის შესავალ ნაწილში დეეტერსი ამბობს, რომ მე-19 საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში საქართველოს სხვა კუთხიდან და სხვა საზოგადოებრივი წრიდან გამოსულმა თაობამ „სოციალური კითხვის რადიკალური ლოზუნგები წამოაყენა“. 1893 წელს სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა პუბლიცისტებისა და მწერლების ერთი ჯგუფი მარქსისტული ლოზუნგებით. ეს ჯგუფი ცნობილია მესამე დასის სასახელწოდებით, მისი დამაარსებელი იყო ეგნატე ნინოშვილი. ნინოშვილმა დრამატიზირებული სიმახვილით დაგვიხატა სოფლის სიმკარით სავსე ცხოვრება. დავით კლდიაშვილი იუმორისტულად აღწერს სოფლის გაღარიბებული აზნაურობის გარემოს. ავტორია პოპულარული კომედიებისა. მნიშვნელოვანია ე. ბარნოვის მრავალრიცხოვანი ისტორიული რომანები საქართველოს წარსულიდან. მისი ენა „მდიდარია და მრავალფეროვანი“. აქვს არქაიზმები. ანასტასია ერისთავ-ხოშტარია თხზავს მოთხრობებსა და რომანებს „თანამედროვეობის სოციალური ცხოვრებიდან“. აქვეა გარჩეული ლეო ქიაჩელის, ნიკო ლორთქიფანიძის, მიხეილ ჭავჭავიძისა და შალვა დადიანის შემოქმედება. დიდ მოთხრობაში „ტარიელ გოლუა“ ლეო ქიაჩელმა ასახა 1905 წლის რევოლუცია. მოწონება დაიმსახურა მისმა საკოლმეურნეო რომანმა „გვადი ბიგვა“. „მთის კაცში“ მოთხრობილია ერთი აფხაზური სოფლის თავდაცვა მეორე მსოფლიო ომის დროს. ნიკო ლორთქიფანიძე წერდა მოთხრობებს გლეხთა და კეთილშობილთა ცხოვრებიდან (დანგრეული ბუდეები). „ბილიკიდან ლიანდაგამდე“ ავეისახავს ახალი დროის შეჭრას სამეურნეო სფეროში. ავტორია რიგი ისტორიული მოთხრობებც. ოციან წლებში ძლიერ საყვარელ მწერლად იყო მიჩნეული მიხეილ ჭავჭავიძე. მისი მოთხრობები და რომანები გვიხატავენ უპირატესად მოვლენების ნეგატიურ მხარეებს. შალვა დადიანი ცნობილია როგორც დრამატურგი. წერდა დრამებსა და კომედიებს სოციალურსა და ისტორიულ თემებზე. უწერია რომანებიც (ურდუმე, მენჯი რომი).

მეოთხე კარის მეოთხე თავად მოდის „ესთეტიზმი და სიმბოლიზმი“. მკვლევარი მოკლედ ეხება სიმბოლიზმის აღმოცენების ისტორიას. საქართველოში, ახასიათებს ამ ლიტერატურულ მიმდინარეობას. სიმბოლიზმის მოთავეებად თვლის ტიცინს ტაბიძესა და პაოლო იაშვილს, მათ პირველ ორგანოს, ისე როგორც მთელ ლიტერატურულ გაერთიანებას ეწოდებოდა „ცისფერი ყანწები“. სიმბოლისტთა შორის ყველაზე ნიჭიერი იყო გრიგოლ რობაქიძე, სწავლობდა ლაიტციკში, მკიდ-

როდ დაუახლოვდა გერმანელთა სულიერ ცხოვრებას. მას შემდეგ რაც „მოახერხა გერმანიაში ემიგრირება“, წერს გერმანულ ენაზე. მისი ადრინდელი ნაწერები გერმანული ლიტერატურის კუთვნილებათაა.

სიმბოლისტთა ჯგუფს არ ეკუთვნოდა პოეტი იოსებ გრიშაშვილი, თუმცა მას ბევრი ახალგაზრდა თავის ოსტატ მასწავლებლად აღიარებდაო. გრიშაშვილმა დაიწყო სატრფიალო ლექსებით მე-18 საუკუნის ყაიდაზე, „მის ლექსებს იშვიათი მუსიკალობა და გამომსახველობითი ძალა“ ახასიათებს. გრიშაშვილი ადიდებდა ძველ პატრიარქალურ თბილისს, რომლის ლიტერატურულ ბოჰემას ისტორიულ-ლიტერატურული შრომაც მიუძღვნა. საბჭოთა წყობილებას ადრე განზე გაუდგა, მაგამ 1925 წელს გამოქვეყნებული ლექსით „ძველი თბილისის გამოთხოვება“ თანამედროვეობის თემატიკას მიმართა.

გალაკტიონ ტაბიძემ პირველი პოეტური კრებული 1914 წელს გამოსცა. მალე იგი პერსონალურად დაუკავშირდა რუს სიმბოლისტებს, რომელთა ზეგავლენაც განიცადა. საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ გადაჭრით დადგა მის მხარეზე. ტაბიძის „მხატვრულად ორიგინალური და დრამატიული პათოსით გამსჭვალული ლექსები და პოემები ამიერიდან არსებითად ემსახურება პოლიტიკის ცვალებად ნიშნობებს“. გალაკტიონ ტაბიძეს მინიჭებული აქვს „სახალხო პოეტის“ წოდება.

„ცისფერი ყანწების“ ჯგუფს ეკუთვნოდა საგარეჯოს მასწავლებლის შვილი გიორგი ლეონიძე. იგი სცემდა ვაზეთებს („საფირონს“ 1914 წ., „ბახტრიონს“ 1923 წ.). მოღვაწეობდა როგორც ლიტერატურის ისტორიკოსი თბილისის უნივერსიტეტში, მოაწყო ლიტერატურული მუზეუმი. ავტორია პოეტური ციკლისა „ქართლის ცხოვრება“ (1926—1949), „ბრწყინვალე ლექსებით უმღერის თავის სამშობლოს მრავალფეროვან ბუნებას და გმირულ წარსულს“.

კონსტანტინე გამსახურდია 1912 წლიდან გერმანიაში სწავლობდა ფილოსოფიას. მისი მოსაზრებით, ხელოვნება პოლიტიკის გარეთ უნდა დარჩეს. ყურადღების ღირსია კ. გამსახურდიას ისტორიული რომანება გიორგი მე-3-ის(!) დროზე და დავით აღმაშენებელზე. ისინი გვაიღვეს ფართო მასშტაბის მხატვრულ სურათებს.

მეოთხე კარის უკანასკნელი თავია „საბჭოთა ლიტერატურა“

დეეტერსი აღნიშნავს, რომ ლიტერატურული ცხოვრება საბჭოთა საქართველოში ძალიან ცოცხლად მიმდინარეობს. მწერალთა კავშირი 250 წევრს აერთიანებსო. არ გავა წელიწადი, რამდენიმე ახალგაზრდა პოეტის ლირიკული კრებული რომ არ გამოქვეყნდესო. მკვლევარი შენიშნავს, რომ იგი დაასახელებს მხოლოდ ზოგიერთ მწერალს, რომლებმაც ლიტერატურული მოღვაწეობა დაიწყეს საბჭოთა წყობილების დამყარების დროიდან.

სამეგრელოდან წარმოშობილმა დემნა შენგელაიამ შეთხზა „გლ. ხური საოჯახო რომანი“ თავისი კუთხიდან „ბათა ქექია“, აგრეთვე „წითელი ყაყაჩო“ მეორე მსოფლიო ომის თემაზე. ერთი წამყვანი ლირიკოსია სიმონ ჩიქოვანი. მან გადათარგმნა ძველი რუსული „ივარის ლაშქრობა“. უმღერა საბჭოთა ხალხების ძმურ თანამეგობრობას („კავკასიიდან ტაგანროგამდე“), შექმნა ლირიკული ციკლი „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“. უმთავრესად პოლიტიკური ლირიკოსია ალიო მირცხულავა (მაშაშვილი). აკაკი ბელიაშვილმა გამოაქვეყნა პატარ-პატარა იუმორისტული მოთხრობები და პოეტ ბესარიონ გაბაშვილისადმი მიძღვნილი რომანი სამ ტომად. საკოლმეურნეო ცხოვრებას გვისურათებს კონსტანტინე ლორთქიფანიძის „კოლხეთის ცისკარი“. მან მწერლობა დაიწყო როგორც ლირიკოსმა პოეტმა („ვერცხლის ქამარი“). ელიზბარ პოლუმორდვინოვი (ზედგინიძე) რომანით „მთები იღვიძებს“ აგვიწერს ჩამორჩენილი კუთხეების მშენებლობას. მან დაწერა მოთხრობები აგრეთვე ძველი თბილისის ცხოვრებიდან. გრიგოლ აბაშიძემ გამოაქვეყნა ლირიკული ლექსების კრებულები და პოემები. მისი „გიორგი მე-6“ ასახავს ქართველი ხალხის ბრძოლას თემურის წინააღმდეგ. „დაუძლეველი კავკასი“—კავკასიის ფრონტის თავდაცვას მეორე მსოფლიო ომის დროს. ალ. აბაშელთან ერთად გ. აბაშიძემ შეთხზაო საბჭოთა აქართველოს ჰიმნი.

ასეთია მოკლედ გ. დეეტერსის „ქართული ლიტერატურის“ შინაარსი.

1965

ბესარიონ გაბაშვილი

XVIII საუკუნის გამოჩენილი ქართველი პოეტი და სახელმწიფო მოღვაწე ბესარიონ გაბაშვილი მწერლობაში უფრო ცნობილია ბესიკის სახელწოდებით. იგი იყო შვილი თეიმურაზ მეორის კარის მოძღვრისა და საკმაოდ ცნობილი მწერლის ზაქარია გაბაშვილისა. დაბადებულა ბესიკი 1750 წელს¹. მომავალი პოეტი იზრდებოდა მამის ხელმძღვანელობით. ბესიკი 13-14 წლის ყმაწვილი იყო, როდესაც მოძღვრის ოჯახს თავს დაატყდა დიდი უბედურება. როგორც ვიცით, ზაქარიას მწვავე კონფლიქტი ჰქონდა კათალიკოს ანტონ პირველთან საეკ-

¹ გ. გ. ლეონიძე, ბესიკი, თბ., 1953, გვ. 116, შენ. 2 შ. ბურჯანაძე, ბესიკის დაბადების თარიღი (მომოზილველო, II, 1951, გვ. 417-470); ე. მაქარაძე, ბესიკის დაბადების თარიღი (თსუ შრომები, 78, 1963, გვ. 173-183).

ლესიო-დოგმატიკური საკითხების ნიადაგზე. როგორც ჩანს, ანტონის წინააღმდეგ ბრძოლაში ზაქარია თანაუგრძნობდა და მხარს უჭერდა მხოლოდ მეფე თეიმურაზი, ერეკლე კი არა. თეიმურაზის გარდაცვალების შემდეგ (1762) ერეკლემ ანტონი რუსეთიდან გამოიწვია და ძველი უფლებები აღუდგინა. ეს კი ნიშნავდა ზაქარიას დამარცხებას. ზაქარიას მიანიც არ დაუხევია უკან და ბრძოლა განუახლებია, გადასულა იმერეთში და იქ მომხრეების ძებნას შესდგომა. 1764 წლის საეკლესიო კრებამ ზაქარია განკვეთა მღვდლობისაგან, შეაჩვენა და დაწყევლა. მასთან ერთად შეუჩვენებიათ მისი უფროსი სკულწლოვანი შვილი იოსები. ზაქარიას ჰქონია მონანიების საშუალება მაგრამ იგი გააჩუტებულა და „მიერიტვან უკეთურესთა საქმითა მოქმედ“ გამხდარა. ერეკლეს განკარგულებით ზაქარია ერთხანს საპყრობილეში მჯდარა, ბოლოს მისთვის ჩამოუერთმევიათ ქონება, წაუგვრიათ ოჯახის წევრები (ცოლი და რვა შვილი) და ხელცარიელი გაუძევევებიათ საქართველოდან². ეს ამბავი მომხდარა 1767 წელს. გიორგი ბატონიშვილი-სადმი მიმართულ ეპისტოლეში³ ზაქარია ამბობს:

მოიპარსა რა ნიკაბი, მით უარვჰყავ დიდი პაპი.
 აღმაფრინეს ვით რომ ლაპი,, აღმათრევეს მწვირე ტლაპი,
 რაც მებადა, უყვეს ხლაპი, გამომაძეს შიშველ ღლაპი.
 მე მტირალს ქართლი გამომაარეს,
 ყვედრება გმობა ზედ დამაყარეს,
 შეუღლის წართმას არ მიმაკმარეს,
 შვილნი რეანიცა ერთემ წამგვარეს.

მეტად მძიმე უნდა ყოფილიყო ნამოძღვრალის დარბეულ-აწიოკებული ოჯახის მდგომარეობა. ეტყობა, ბესიკი სამეფო კარზე გადაიყვანეს. იგი ჩაურციხავთ ლევან ბატონიშვილის ამაღლაში. ბესიკი დაახლოვებია სასახლის წრეებს, მას კავშირი და მეგობრობა ჰქონია იმდროინდელ ბევრ გამოჩენილ სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწესთან განსაკუთრებით ახლოს ყოფილა ჭაბუკი პოეტი ერეკლე მეორის სიძესთან, სარდალ დავით ორბელიანთან და განთქმულ მწიგნობარსა და პედაგოგ დავით ალექსი-მესხიშვილთან (რექტორთან). ბესიკს თურქე პატივისცემით ეპყრობოდა თვითონ მეფე ერეკლე. წარმოსადგეს, ახოვანს, განათლებულსა და ნიჭიერ მგოსანს დიდი წარმატებისათვის მიუღწევია. სხვათა შორის, მას ცაცხარებულ პოეტური პაექრობა ჰქონია მახვილგონიერ და ენამჭევრ ჭაბუკა (მზეჭაბუკ) ორბელიანთან. ამ

² ი. ლ. ო. რ. თ. ქ. ი. ფ. ა. ნ. ი. ძ. ე., მასალები საქართველოს ისტორიისათვის (მე-18 საუკ.) 1940, გვ. 21—24.

³ ალ. ბ. ა. რ. ა. შ. ი. ძ. ე., ერთი ფურცელი XVII საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან (ნარკვევები, III, თბ., 1952, გვ. 353—358).

დროზე მოდის ბესიკის უზომო გატაცება ყულარადასის ქალ მათით. მაიას ჩაუგონებია პოეტის ლირიკული შედევრების ციკლი („სეველის ბაღს შეველ“, „მე მივხვდი მაგას შენსა ბრალეხსა“, „მე შენმა ფიქრ მა მიმარინდა“). მაგრამ ბესიკის ცხოვრების ბედი უკუღმა დატრიალდა...

ერეკლე მეფე ენერგიულად უძღვებოდა საქვეყნო საქმეს. იგი ღირსეულად აძლევდა პასუხს გარეშე მტრებს და ბევრს ზრუნავდა საშინაო ცხოვრების მოსაწესრიგებლად. ერეკლე ცდილობდა იალალი ფეოდალური ფენის თავგასულობის აღაგმვას, გლეხკაცობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას, ვაჭრობისა და აღებ-მცემობის განვითარებას, საფაბრიკო მრეწველობის დანერგვას, შინამრეწველობის გაფართოებას და ა. შ. ერთი სიტყვით, ერეკლეს საზრუნავს ძეადგენდა სახელმწიფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ძლიერების საფუძვლების განმტკიცება. ამასთან ერთად, იგი დაუზარელად იღვწოდა თავისი ქვეყნის კულტურულად დაწინაურებისათვის. კონსერვატიული საზოგადოებრივი წრეები, განსაკუთრებით ერისთავები და დიდგვაროვნულ თავადური წრის წარმომადგენლები, არ თანაუგრძობდნენ ერეკლეს. მეფის მდგომარეობას ისიც ართულებდა, რომ უკმაყოფილო ელემენტები კავშირს აბამდნენ ვახტანგ VI-ის ჩამომავლობასთან, ლეგიტიმისტური სამართლიანობის მომხრეებით ისინი ბრძოლას უცხადებდნენ ქვეყნის გაერთიანებისა და მმართველობის სისტემის ევროპულ-რუსულ-ნიადაგზე გადახალისების პროგრესულ საქმეს. სარწმუნოებრივ-კონფესიური ხასიათის ფანატიკურმა ბრძოლამ ერეკლეს მოპირდაპირეთა ბანაკში მოაქცია თეიმურაზის ერთგული თანამოღვაწე ზაქარია ვ. იაშვილი (და მისი ოჯახის წევრები).

ქართლიდან გაძევებული ზაქარია რუსეთისაკენ გაშურებულა. მოსკოვში მას შემწეობა მიუღია ვახტანგის ძის გიორგისაგან. მოსკოველი ლეგიტიმისტების დავალებით ნამოძღვრალი გამგზავრებულა იმერეთში. იმერეთის მეფე სოლომონიც კანონიერად არ თვლიდა ერეკლეს უფლებას ქართლის სამეფო ტახტზე. სოლომონი ერეკლეს აღიარებდა მარტოოდენ კახთ-ბატონად. სოლომონ მეფეს ქართლ-კახეთის გაერთიანება მთელი საქართველოს წინააღმდეგ პოლიტიკურ ერთიანობას აგონებდა, ხოლო იმერეთის სამეფოს ბედი მსგავს შემთხვევაში მას სახიფათოდ მიაჩნდა. სოლომონი მფარველობას უწევდა ქართლის ემიგრანტებს და იგი აშკარად ეხმარებოდა ქართლის ყოფილი სამეფო ოჯახის წევრებს ტახტის მოსაპოვებლად წარმოებულ ბრძოლაში. XVIII საუკუნის სამოცდაათიან წლებში დაიწყო დიდი პოლიტიკურა შეთქმულებისათვის მზადება ერეკლეს წინააღმდეგ. შეთქმულების ქსელი ფართოდ იყო გაბმული. შეთქმულებაში მონაწილეობას იღებდნენ მოსკოველი ლეგიტიმისტები, იმერეთის სამეფო კარი, სპარსეთის

შპი. ქართლის შინაგამცემი დიდებულები. შეთქმულების აქტიური მონაწილე უახდა ზაქარია გაბაშვილი. გამჭრიახ ერეკლეს არ გამოზოვია შეთქმულთა საქმიანობა. ანტონ კათალიკოსის მითითებით ეწვი პიტანეს ბესიკზე. ერეკლეს არ დაუყოვნებია და მაშინ უკვე სახელმწივეპილი პოეტი ქართლიდან გაუძეეებია⁴. ეს მოხდა 1777 წელს (ამ წლის იანვრის თვის შემდეგ). ბესიკს უცდია თავის მართლება. გაძეეების უშუალო შთაბეჭდილებით არის დაწერილი მისი შესანიშნავი ლექსი „ცრემლთა ისხარნი“. „დაგვბერნა ჟარმან დაუწყნარმან, ზღვად ვფარენითო“, ამბობს პოეტი და გრძნობით მიმართავს თავის ადრინდელ ტოლ-მეგობრებს:

ცრემლთა ისხარნი, მოსისხარნი, ჩვენდა არენით,
იღმნით გულნი, კირნახულნი, შეგვიწყნარენით!
უცხონი თემით სოფლის ცემით გავიგარენით.

პოეტი გულწრფელად აღიარებს: „სხვამცა პატრონი, ანუ ღრონ . ვერდა დავსახეთო“. მფარველი და მწყალობელი პატრონის (ერეკლეს) „სახე უსახო“ მას გადაექცა „სივახვანოდ“. ბესიკი მოკრძალებით სთავაზობს მეფეს თავის ცეცხლდადაგულ გულს („ხელმწიფე, ეული ცეცხლდადაგული, სულით გამყოფლით, კირსამცა თქვენსა. თუ გაღხენსა, მოიხმარენით!“), იგი დაუფარავად ბრალს სდებს ცილისწამებაში ვილაც „მტრებს“. ლექსი მთავრდება გულმოკლული პოეტის ღირსკული შეძახილით:

მოყვასთა ცრემლნი სწვიმღეთ ცხელნი, მტერთ ხხარენით

შემდეგაც. გვიან, უცხოეთში მყოფ ბესიკს თავისი ადრინდელი მეგობრის დავით ორბელიანის ჩამოქვეითებისა და დამდაბლების ამბავი რომ შეუტყვია, აღშფოთებით შეუკითხავს:

ნუთმცა გველმან, ენით მკვლელმან, გმირსა ქედასა დაღვა
საცილო?!

ვამე, თუ ხმითა შენცა მითა შეგერთო სევდასა, სცნა საწადილო
(ცრემლთა მდინარე, 1).

ერეკლემ არ შეიწყნარა ბესიკის სარჩელი. სამაგიეროდ შეურაცხყოფილ მგოსანს გულიდან ამოუგდია თავისი საყვარელი პატრონისადმი პატივქცევა და იმის დაუნდობელ მტერთა და მოჭლეთა ბანაკში გადასულა.

⁴ არსებობს დაუსაბუთებელი მოსაზრება, ვითომც ბესიკის ქართლიდან გაქეევა გამოიწვია მისმა გასმაურებულმა რომანმა სამეფო ოჯახის წევრ მანდილოსანთან.

ქართლიდან გაქვევებულმა ბესიკმა, ისე როგორც გაბაშვილთა ოჯახის სხვა წევრებმა, თავშესაფარი იპოვა იმერეთში⁵. სოლომონ მეფემ ბესიკს უწყალობა „მდივანთუხუცესობა“ და მამულები, იმერეთში გადასვლის უმაღლესი პოეტი აქტიურად ჩაება ერეკლეს საწინააღმდეგე შეთქმულებაში. 1778 წელს ის გაგზავნეს სპარსეთში, სადაც მძინ იმყოფებოდა შეთქმულებრა ერთი მეთაურთაგანი ალექსანდრე ბაქარის ლე ბაგრატიონი. ბესიკმა ალექსანდრე იმერეთში ჩაიყვანა. მისი ხელშეწყობით ალექსანდრე შეუდგა ერეკლეს დასამხობად აჯანყების ორგანიზაციას. ბესიკის ხელით იწერებოდა ალექსანდრეს პრაკლამაციები. უუფლებო და უმამულო ბატონიშვილი „მდიდრად და უხვებით წყალობას“ ჰპირდებოდა „საქართველოს თავადთა, აზნაურთა, მსახურთა და გლეხთა“, ყველას, ვინც მისდამი ერთგულებას გამოიჩინდა და მონაწილეობა მიიღებდა ერეკლეს წინააღმდეგ მოძრაობაში

შეთქმულება უღლეური გამოდგა, სასტიკად დაისაჯნენ მისი მეთაურები — ალექსანდრე ბატონიშვილი და ალექსანდრე ამილახვარი. ბესიკს სიკვდილამდე შერჩა ერეკლესადმი სიძულვილის გრძნობა. იმერეთში ბესიკი კარის პოეტის მოვალეობასაც ასრულებდა. 1782 წელს მას შეუთხზავს 'სოლომონ მეფის მაღალფარდოვანი ხობტა. დაახლოებით ამ დროს არის დაწერილი სახობტო პოემა „რუხის ბრძოლა“ (ეს ბრძოლა მოხდა 1780 წელს).

1784 წელს გარდაიცვალა სოლომონ ჰირველი და იმერეთის საქმეები ძალზე აიწეწა. მეფეს პირდაპირი მეგვიდრე არ დარჩა, ტახტს ერთმანეთს ეცილებოდა სამეფო გვარეულობის წევრი ორი დავით-დავით გიორგის ძე და დავით არჩილის ძე. იმერეთის დიდკაცების, მათ შორის გაბაშვილების დანმარებით გამეფდა უფლისწული დავით გიორგის ძე. დავითისა და მისი მეუღლის, მამუკა ორბელიანის ასულ ანას წყალობით ბესიკმა დიდი გავლენა მოიპოვა სახელმწიფო საქმეებში.

იმერეთის სამეფო კარს გადაწყვეტილი ჰქონდა ქართლ-კახეთის მსგავსად შესულიყო რუსეთის მფარველობის ქვეშ (1783 წელს დედო ცნობილი ტრაქტატი ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთს შორის). ამ მიზნით 1787 წლის მაისში რუსეთში გაიგზავნა საგანგებო დიპლომატიური მისია, რომელსაც მეთაურობდა ბესარიონ გაბაშვილი. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხებს მაშინ ხელმძღვანელობდა ფელდმარშალი გრიგოლ ალექსანდრეს ძე პოტიომკინი. უკანას-

⁵ იმერეთში გაბაშვილებს გაუჩალებიათ კულტურული საქმიანობა. ისინი უპირატესად ეწეოდნენ მწიგნობრობას (ნ. შაიხრაძე, მწიგნობარ გაბაშვილთა ოჯახი, „ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები“, XIV, 1955, გვ. 89—101).

კნელის ბანაკი იყო კრემენჩუგში (უკრაინაში). 1787 წლის სექტემბერ-ოქტომბრიდან ბესიკი კრემენჩუგშია პოტიომკინთან⁶.

კრემენჩუგში ჩასვლისთანავე ბესიკს პოტიომკინისათვის წარუდგენია საგანგებო მემორანდუმი („აზრი და სათხოველი“ იმერთა მეფისა). ის, უწინარეს ყოვლისა, შუამდგომლობდა 1783 წლის ტრაქტატის ანალოგიური ხელშეკრულების დადებას იმერეთსა და რუსეთს შორის. მეორე მნიშვნელოვანი „სათხოველი“ იყო ახალციხეში, ბათუმსა და ფოთში რუსეთის საკონსულოების გახსნა ოსმალეთის დივერსიული საქმიანობის ასალაგმავად („რათა არღა შეიძლოს ოთამანის კარმან დაფარული მტერობა არცა გარეგნით, არცა შინაგან ქვეყანასა ჩვენსა“) და ტყვეებით ვაჭრობის აღსაკვეთად („რათა დააყენოთ ჩვენის ქვეყნების ტყვის გაყიდვა“), აგრეთვე ვაჭრობისა და აღებ-მიცემობის გასაძლიერებლად. თანახმად ბესიკის მემორანდუმისა, იმერეთს უნდოდა აფხაზეთის გამოხსნა ოსმალეთის მონობისაგან და ბათუმისა და ფოთის განთავისუფლება. ერთი სიტყვით, რუსეთის დახმარებითა და მფარველობით იმერეთი იმედოვნებდა ოსმალეთის მიერ მიტაცებული მიწების დაბრუნებას და ქვეყნის დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას.

1787 წელს დაიწყო რუსეთ-ოსმალეთის ომი. ბესიკს აჩაყრთაღლ მოუხსენებია რუსეთის მთავრობისა და იმის სარდლობისათვის ოსმალეთის აგრესიის თაობაზე. ჭერ კიდევ 1784 წლის 15 სექტემბრის თარიღით ბესიკის მიერ შედგენილ მოხსენებაში აღნიშნული იყო: „ყოვლად დიდებულო ხელმწიფე! თქვენის უძლეველის ძალით განაოხსნილს ქვეყანას გარემოადგენ და ოხერყოფასა ეკლესიათასა და წარტყვევნასა გვექადიან ყოვლად ბოროტნი თათარ-ოსმანნი“. იმდროინდელ, აგრეთვე ბესიკის მიერ შედგენილ მეორე წერილში იმერეთის მეფე აცხადებდა: „თავსა ჩვენსა აღარ მივსცემთ მონად (ოსმანთა) და არცაღა ჩვენგან მათი ყმობა იქნებაო“. რუსეთ-ოსმალეთის ომის ატეხის შემდეგ ბესიკი მოითხოვდა რუსეთის სარდლობისაგან სამხედრო ოპერაციების წამოწყებას იმერეთიდან: „თათრების სამტროს დროეას ჩვენ ვედარ ვნახავთ ამისთანასო“. ბესიკს ახარებდა რუსეთის ლაშქრის წარმატებანი. მას კმაყოფილებით აღუნიშნავს თავის დღიურში ოჩაკოვის აღების ამბავი. ბესიკს დაულოცავს ოსმალთა წინააღმდეგ საომრად გამზადებული რუსეთის მხედრობა: „შშინდა გიორგი, შემწე ექმენო“, ჩაუწერია პოეტს დღიურში. ბესიკს იმედი ჰქონდა, რომ ოსმალეთის შემუსვრა შეებას მისცემდა მის ქვეყანას. კრემენჩუგიდან ბესიკი ერთხანს კიშინიოვში გადასულა, ხოლო 1790 წლის დამდეგიდან ის იასშია, რადგანაც იასში გადაინაცვლა პოტიომკინის ბანაკმა.

⁶ ა. ო. ს. ე. ლ. ი. ა. ნ. ი, ბესიკი და რუსეთ-ოსმალეთის ომი („ლიტერატურა და ხელოვნება“, 11.X.51).

1789 წელს იმერეთის ტახტი ხელთ იგდო დავით არჩილის ძემ, რომელმაც სოლომონ მეორის სახელწოდება მიიღო. იმას განუახლე ბია ბესიკის რწმუნებანი. მიუხედავად ხშირი ავადმყოფობისა. იმერეთის დესპანი ძალღონეს არ იშურებდა მიზნის მისაღწევად. სხვათა შორის, იმ დროს კრემენჩუგში იმყოფებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს მისიაც მირიან ბატონიშვილის მეთაურობით. ბესიკს მიმოსვლა და პოეტური მიმოწერა ჰქონდა მირიანთან და იმის თანამშრომლებთან — ანტონ კათალიკოსთან⁷, გაიოს არქიმანდრიტთან და სხვ. ქართლ-კახეთის წარმომადგენლებთან მკიდრო შინაურ ურთიერთობას დიპლომატი გაბაშვილი, სამწუხაროდ, მარჯვედ იყენებდა ერეკლეს საწინააღმდეგო საიდუმლო დემარშებისათვის პოტიომკინის წინაშე.

დიპლომატიური მოღვაწეობის სარბიელზე ბესიკმა წარმატებას ვერ მიაღწია. მოლაპარაკება უკვე დამთავრებული ჰქონდა და უკან გამობრუნებას აპირებდა, როდესაც სიკვდილმა უსწრო. ბესიკი გარდაიცვალა 40 წლისა, 1791 წლის 24/25 იანვარს⁸. ბესარაბიის ცივმა მიწამ მიიზარა ქართველი პოეტის მხურვალე გული. თითქოს გედის სიმღერად უთქვამს უცხოეთში მყოფ პოეტს:

ჰაერი ცივამიანი

ჩემთვის აღარ-ა დღიანი.

ბესიკის არქივი ჩვენ დრომდის მხოლოდ ნაწილობრივ არის მიღწეული. პოეტის ბევრი ნაწერი სამუდამოდ დაღუპულია, ბევრიც ჭერ კიდევ საძიებელია. არსებული მასალები მაინც საკმაოდ ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის ბესიკის პოეტურ ინდივიდუალობაზე.

თუმცა ბესიკის შემოქმედება თემატიკურად მრავალფეროვანია, ქართული ლიტერატურის ისტორიაში ის უპირატესად ცნობილია როგორც მგზნებარე სიყვარულის მომღერალი მგოსანი. ბესიკის საუკეთესო ლირიკული ლექსები („სევდის ბაღს შეველ“, „მე მივხვდი მაგას შენსა ბრალისა“, „ტანო ტატანო“, „მე შენმა ფიქრმა მიმარინდა“ და სხვ.) გამოუწვევია პოეტის მხურვალე სატრფიალო გრძნობებს. ბესიკის პოეზიისათვის უცხოა მწიგნობრულ-მანერული გამოხატულება სამიჯნურო განწყობილებებისა, პოეტისათვის ორგანული და ბუნებრივია ძლიერი სიყვარულის უშუალო განცდა. საგულისხმოა, რომ ბესიკი

⁷ ეს ანტონი მეორეა, ერეკლეს ძე.

⁸ აღ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ბესიკის გარშემო (თსუ შრომები, I, 1936, გვ. 151—158).

უგალობდა არა განყენებულ უსაგნობას, პოეტურ ფიქციას, არამედ კონკრეტულ, რეალურ პიროვნებას — მაია ყულარადასის ქალს.

ბესიკის ტრფიალებას აქვს დაუცხრომელი, ეროტიკული გატაცების ხასიათი. ის უმღერის, უწინარეს ყოვლისა, სატრფოს გარეგნულ მოხდენილობას, სატრფოს სხეულის შნოსა და ლაზათს, სატრფოს ტანის ციალსა და რიტმულ რხევას („კვლავ მომკლა მისმან ციალმან და წელთა მიმოტანამან“). ბესიკის პოეტური შედეგრი „ტანო ტატანო“ დიდებული ჰიმნია ქალის სხეულის სილამაზისა.

ბესიკის გაგებით, სიყვარულს აქვს ორმაგი ბუნება, ის ტბილიც არის და მწარეც, შვების მომცემიც და უკუზრნებელი ჰირის „მეწყრელიც. „შენის ბაგისა ორნი მეცნეს — ტბილი და მწარე“, ეუბნება პოეტი სატრფოს და თან ევედრება:

ორკეცად შენი სიყვარული თაჲს დამაფარე!

პოეტს არ აშინებს სიყვარულის შხამის სიმწარე, მას განუცდია სიყვარულის მაცდური ბანგის ძალა. „პირველ შაქრისა გემო იყავ, ახლა ხარ მწარიო“, თითქო უწყინარი საყვედურით უცხადებს პოეტი სატრფოს, მაგრამ „მე ტბილის გულით შემოგყურებო“, უმატებს. ადამიანური წაყვედრება სატრფოს მისამართით სხვა დროსაც დაცდენია მიჯნური პოეტის ბაგეს:

მე გული სრულად შემოგწირე, შენ ხმა არ გამეც.

მგოსანი უნებლიეთ გახლართულა კეკლუცი ქალის მიერ დაგებულ ტრფობის მახეში, ის დათუთქულა სიყვარულის ცეცხლში!

მღიმარის პირით წაშეპარე, დამიდგი მახე,
ასე მეგონა, შემრჩებოდა ეგ შენი სახე,
ანთებულს ცეცხლსა შესაწველად ხელი შეგახე.

სიყვარულით დადაგული მგოსანი მოკრძალებით სთხოვს მედიდურ სატრფოს: „დამწვარი მაინც შემიბრალე, ბესიკი ნახეო“. „ერთხელ აღირსე შენი ხილვა შენსა მზირებსაო“. ჰირვეულ, ეპვიან სატრფოს უმოწყალოდ დაულახვრავს მგოსნის მგრძნობიარე გული. დაუტუქსავს იგი, ტრფობის ბალიდან უნუგეშოდ გაუძევებია და მკვახე სიტყვებით გაუსტუმრებია:

ჩუგში, კიშინიოვეში, იასში ბესიკი სიტყვიერად თუ წერილობით პოტიომკინს ხშირად აგონებდა ხოლმე თავისი ქეყენის „სათხოვნელს“ და პასუხს ითხოვდა.

ხელი აიღვე შაგ სავანებით,
შემწე იძიე ბანის — ბანებით!

სხვას გირჩეე გზასა და სხვას ძალებსა-ო.

გულმოკლული მგოსანი გაულევეია უთანაგრძნობო სიყვარულს
ჭირს, ის გამოტეხილად შესჩივის მკაცრ სატრფოს:

თვით შენმა გულმა კარგად იცის, ვარ შენი მკვლარი,
შენმა სურვილმაც ჩამოლია გული კლდემყარი.

სიყვარულის უკურნებელი სენით შეპყრობილი მწუხარე პოეტი
ვერ შორდება „სევდის ბალის“ მიდამოს, თუმცა ვერც ნაღველს იქა-
ვებს. ის გულწრფელ სამღურავს უთვლის უკუღმართ სიცოცხლეს
(„ვა, სიცოცხლეო უკუღმართო, დანაცარებო!“) და გამწირავ სოფელს.
„სოფლის მკვლეელი ბრჭყალებით“ გატანჯული პოეტი სიკვდილს აღარ
ემალეება, პირიქით, თითქო თავი აქვს მისთვის „შენაწონები“, და თა-
ვისი ორეული ბულბულის პირით თავდავიწყებით ეძახის:

სიკვდილო, შოდი, მიიბარე ბულბულის სული.

პოეტი დანატრებულია სიკვდილს:

სიცოცხლის ნაცვლად მოვინატრი სიკვდილსა მწარეს.

ბესიკის პოეზიაში ძლიერად გაისმის სევდა-ნაღველისა და კაეშნის
კილო, საუცხოო პოეტური სახეებით გამოუხატავს მგოსანი თავისი
მძივე სულიერი განწყობილება:

სევდის ვაში ვსვი, გულს დავისვი ეკალთა ნარი.

პოეტი ძლიერ ხშირად უჩივის თავის ბედს „ვა ჩემსა ბედსაი“, მი-
სი „დღენი არს შესაზარი“. ის ყოფილა „ბედკრული“, „ბედბმული“,
„ბედისაგან იავარქმნული“. მგოსანს „ჰკლავს და აწყლულებს სევდო-
შხამი“, ამიტომაც „ღაწვები ცრემლით ნალარი“ აქვს, „სტირს დღე და
ღამე“. ბესიკის სევდიანი განწყობილება გამოწვეული იყო მისდროინ-
დელი ზვედრის ვითარებით. მაგრამ ამასთან ისიც უდავოა, რომ პო-
ეტის კაეშანს საზრდოს აძლევდა მძაფრი სატრფიალო განცდები.

ბესიკის პოეზიაში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს საზოგადოებრივ
მოტივებს. ერთი მხრით, მას უწერია საისტორიო თემებზე, მეორე
მხრით, საყოფაცხოვრებო საკითხებზე. საისტორიო თემატიკიდან გაძო-
რჩევა პოემები „ასპინძისათვის“ და „რუხის ბრძოლა“. არსებითად
ამავე თემატიკას განეკუთვნება „სამძიმარი“ (სამგლოვიარო ოდა)
და დავით სარდლისადმი მიძღვნილი რიგი ეპისტოლური ლექსები. გან-

საკუთრებულ ინტერესს იწვევს „ასპინძისათვის“. 1770 წელს ასპინძის მიდამოებში გაიმართა დიდი ბრძოლა ერეკლე მეფის ლაშქარსა და ჩვენი ქვეყნის დასაპყრობად შემოჭრილ ოსმალების რაზმებს შორის. ოსმალებს მაშველად ჰყავდათ ლეკების რაზმებიც. ასპინძის ბრძოლა იმითაც არის საყურადღებო, რომ ოსმალთა წინააღმდეგ ერეკლეს მხარეზე უნდა გამოსულიყო რუსეთის საექსპედიციო კორპუსი გენერალ ტოტლებენის მეთაურობით. ავანტიურისტმა ტოტლებენმა თავი შეიკიცხინა, უღალატა ერეკლეს, აწყურიდან უკან გაბრუნდა და ქართული ლაშქარი ბედის ანაბარა მიატოვა. ბესიკის სიტყვებით, გრაფმა ტოტლებენმა მეფე ერეკლეს ცილი დასწამა და თავისი მუხანათური საქციელით სახელი გაიტეხა („სახელი ვერა იქო“):

ვაი, მას დღის მომხსენებან ვითარ ვინ რით განვაქიქო?!
ცილი დასდევს მეფესმ რუსთა: ჩვენთვის კეთილს არა იქო
ღრაფი ჭარით გამობრუნდა, — მით სახელი ვერა იქო, —
სხვა პასუხი არვინ მისცა: სითაე მოველ, წავალ იქო!

ოსმალ-ლეკნი გაახარა და გაათამამა ტოტლებენის წასვლამ:

რა ნახეს, ლეკთა და ოსმალთ რუსისა გამგზავრებანი,
წელმაგრად შეხვდათ ნიშანი, აუხდათ დანატრებანი.

გათამამებულმა აგრესორებმა იეროში მიიტანეს ქართულ ლაშქარზე, მაგრამ ქართველობა არ შეშინებულა, ბრძოლის ცეცხლით ანთებულა სარდალი დავით ორბელიანი. ბესიკს საუცხოოდ აქვს აღწერილი სარდლის საარაკო მამაცური მხნეობა. პოეტი ამბობს:

მაშინ გულს დაკარ მჯილითა, მიწანი შესძრენ რუევითა,
ცხენმან შეგატყო შექშენა, შემზადა ტანი ნძრევითა;
თვალნი ნაკვერცხლად შეგეკმენეს, აშეთდი სისხლმორევითა,
ცხვირისა ნესტეთა მოჭკორდენ ქარნი ქვეყნისა ნგრევითა.

დავით სარდლის ხმალთა ტრიალმა და ქართული ჯარის ძოულოდნელმა ვაჟკაცურმა ყიფინამ ოსმალნი დააფრთხო, „ძღარბივით ქურქში ბრუნეედა“ მტრის თავხედი მეთაური. უარესი დღე გაუთედათ ოსმალთა მაშველ ლეკების რაზმებს:

კვლავ იქეთ ლეკთა ჩაუხდი, დამართნი ცისა გრებანი,
წინა ჩავისხდნენ დარჩევით ოსოქოლ და კატებანი;
ერთად გამოსქდის ფინდიხი, ვითა რა მების ტებანი,
გარაღუბრუნენ საფარნი, მიეციოთ მართ გატებანი.

დავით სარდლის ქველობით გამხნეებულნი და აღტყინებულნი ქართველი მეთომრები დაერივნენ ზარდაცემულსა და დემორალიზებულ

⁹ ერეკლეს.

მტრებს, ბევრმან უკან დასახევედ წყალს მიაშურა, ვიწროებში და ხილზე კი „ზოგნი ერთმანეთს ხოცდიან“. გზა დაიხერგა ოსმალთა ვეამებით, მტკვარი აივსო დამხრჩვეალი ჯარისკაცებით, ასპინძის ვეღი მოირწყო მტრის სისხლით. მტრებმა იკადრეს იარაღის დაყრა და ლაჩრულად შეწყალების თხოვნა. „ძვირად შეექნათ თავაზი, მუხლს გეხვეოდენ საყოცადო“, ამბობს პოეტი. მხოლოდ მტრის საბოლოო განადგურების შემდეგ ჩაუგია ხმალი გმირ სარდალს: „ხრმალი ჩააგენ მძღლარი“ და „უბრძანეთ ალაფობანიო“. მეფეს ულოცავდნენ სახელოვან გამარჯვებას. „ასპინძის მიწა გიწამებსო“, ალტაცებით მიმართავენ მგოსანი დავით სარდალს, თუმცა სხვაგან შენიშნავს: „ვიცი, აო გოყვარს ქებანი, ჩვეულ ვარ მე თქვენსა, დავით“.

„ასპინძისათვის“ უანრობრივად და შინაარსობრივად წარმოადგენს სამქებრო, სახობრო თხზულებას. ბესიკი ქებათა-ქებას ასხამს ასპინძის სახელოვან გმირს, თავის მეგობარსა და პატივისმცემელს. ერთგან პოეტი ხაზს უსვამს მათს ძველ სიახლოვეს:

ოღითგან მახსოვს მე თქვენი: იყვენით ყრმად სახელია,
მუნითგან მოღმართ აქამდის შეგტრფოდის ყოელთა ბელია.

ბესიკს თვითონ უნახავს სახელმწიფოებრივი სარდლის საზეიმო შემოსვლა დედაქალაქში:

აწ მაშინდლისა უამისა რამცა ვითა ვთქვა ფერია,
მახსოვს შესრული ქალაქად, მით ცრემლი თვალთა მერია:
მიჯრით გამოკრფეს მნახავნი, სწყუროდათ შენი მზერია,
იგიცა დაგინატრიდენ, თუ ვინმცა გყვანდა მტერია.

ბესიკმა ამ ლექსით გამოხატა თავისი ღრმა პატრიოტული აღტყნება ქართველი მხედრების სამამაცო საქმეებით. მან ძლიერი მხატვრული სიტყვით აღბეჭდა მომხდურ ვერაგ მტერზე შესანიშნავი გამარჯვების საერთო ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ქართველობისათვის. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ პოეტმა მაინც ვერ დააღწია თავი ერთგვარ ცალმხრივობასა და ტენდენციურობას. ისტორიულად ცნობილია, რომ ასპინძის ბრძოლის სულისჩამდგმელი და მტრის განადგურების სტრატეგიული გეგმის ავტორი იყო ერეკლე მეორე. ერეკლეს გეგმის მიხედვით საუცხოოდ მოქმედებდა სარდალი დავით ორბელიანი. ბესიკმა გარკვეულად გვერდი აუარა ერეკლეს, ხან საგანგებოდ შეამკო მხოლოდ სარდლის ქველობა. ბესიკმა დავით სარდალს მიაწერა ასპინძაში მოპოვებული ბრწყინვალე გამარჯვების პატივი. მართალია, პოეტი რამდენიმეჯერ ახსენებს მეფეს, მაგრამ აქტიურ როლს მას არ აკუთვნებს. მხოლოდ ლექსის დასაწყისში აღუხიშნავს მას ერეკლეს საბრძოლო განწყობილების დამახასიათებელი შტრიხი:

თვით მეფე, ქართველ და კახნიომის ხალისით ხლდებოდენ. თვითონ ასპინძის ბრძოლაში ერეკლეს თითქოს უშუალო აონაწილეობა არც კი მიუღია. ბრძოლის დამთავრების შემდეგ „მოულოცვიდენ მეფესაო“, გაკვრით შენიშნავს ბესიკი. ესაა და ეს. ბესიკმა ობიექტურად ვერ დახატა ასპინძის ბრძოლის სურათი, მან საჭირო სისავიანთა და სიმართლით ვერ გამოთქვა ასპინძის ბრძოლის ამბავი. თუ საანალიზო ლექსის აღნიშნულ მხარეს მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ ცხადი იქნება, რომ ის დაწერილი უნდა იყოს პოეტსა და ერეკლეს შორის მომხდარი კონფლიქტის შემდეგ, იმერეთში ან რუსეთში. ეს მით უფროა საფიქრებელი, რომ უცხოეთში, კერძოდ, კრემენჩუგში, ბესიკს შეუქმნია დავით სარდლისადმი მიძღვნილი ეპისტოლე-ლექსების მთელი ციკლი. ამ ლექსებით ბესიკი განაგრძობს დავითის სახელგანთქანი საქმეების მკობას. ის განსაკუთრებით ხაზს უსვამს დავითის დამსახურებას ლეკების მოთარეშე ბრბოების ასალავმავად. ერთგაი, მაგალითად, ბესიკი ამბობს („რაც მიირეწა სოფელმან“):

თქვენ ოდენ შეიღნი თან გახლდენ კაცი, სხვა არეინ მეტანი,
შვიდასთა ლეთა დაუდგით მახენი გასაცეტანი,
მწუხრისა ეამმან გაკმარნათ თქვენ მათი ცემა-ულეტანი,
მობრუნდი გამარჯვებული თეთრსავე მჯღომი მზეტანი.

დავით სარდალი იყო ერეკლეს სიპე, ერეკლეს მისანდო პირი, რომელიც პოლიტიკურ ნიადაგზე განხეთქილების გამო ვადაყენეს სამხედრო ხელმძღვანელის პოსტიდან. დავით სარდლის დამხობას ბესიკი მიაწერს მედროვეებისა და ინტრიგანი ნაძირალების საქმიანობას. როგორც აღვნიშნეთ, პოეტს დაუზოგავად შეურისხავს დავით ორბელიანის ცილისმწამებელნი („ცრემლთა მდინარე“):

ნუთუმცა გველმან, ენით მკვლელმან,
გმირისა ქედასა დაგდა საცილო?!

საგულისხმოა, რომ ამის შემდეგ პოეტი განაგრძობს:

ვამე, თუ ხმითა შენცა მითა
შეგრთო სეედასა, სენა საწადილო

ამ სიტყვებით ბესიკი არაორაზროვნად ცილისმწამებელთა მოქმედებებს ნაყოფად თელის თავის გაძევებას ქართლის სამეფოდან. ამავე ლექსის ბოლო სტროფის სტრიქონებში პოეტი კვლავ ამხელს საკუთარ კმუნვას:

დ.მკრიბნა ზარნი საკუთარნი
სიკოცლავ კმახის, გნატრი, სიკვდილო

ბესიკს გულს უკლავდა ზნესრული სარდლის დაუმსახურებელი უპატიობა და მხნე ვაჟკაცის „უქმად დგომანი“. პოეტი პათეტურად ამბობს:

ღესული ხრზალი, სისხლდამშრალი,
ქარქაშს ძეგს ყრილი, ვა, უადგილო!

კრემენჩუგის ციკლის ლექსებიდან ჩანს, რომ „შორიშორ უცხო-თა თემთა მავალ“ მგოსანს თავს დანათოდა „ვარსკვლავნი შავები“. პოეტს იქ, უცხოეთში, უზომოდ მოსწყურობია „ხილულთა დროთა ნიშატნი“, მას ჟამთა სიავისაგან შეჭირვებულს მოსძულებია ყ.რ.ფა. პაფარი ნაღვლიანი განწყობილებით შენიშნავს ბესიკი („რაც მიირეწა სოფელმან“, 2):

ღისლისა ცრემლთა დაწოთა საახლოდ მომსურებია,
ხილულთა დროთა ნიშატნი საბავთოდ მომწყურებია,
ოღესნი ჟამნი დამგვემენ, მით თავი მომძულეებია;
ვაი, ღარიბსა¹⁰ ღარიბი ცრემლთა შეგვეწებია!

დაუდგრომელი ცხოვრების მსხვერპლი მგოსანი ერთგვარად იძუ-ორებუ თავის ადრინდელ პოეტურ სიტყვებს („ცრემლთა მდინარე“ 1, 4—6):

სოფლისა ბრკყალმან, ვით გრიგალმან,
ჩემსა ბედასა უსწორა კილო.

ადრეც, მშობლიური ბუდიდან გაძევებული მგოსანი ცხარედ უჩი-ოდა სოფლის სიმუხთლეს („დედოფალს ანაზედ“, 1, 1—4):

ვარ უცხო ვინმე ყარიბი ამა სიტყვისა მშობელი,
ამა მუხთლისა სოფლისა მაგინებელი, მგმობელი.

ამრიგად, ექვი არაა, რომ ბესიკის ნაღვლიან განწყობილებას, ბე-სიკის სევდასა და ცხოვრებით უქმყოფილებას იწვევდა საზოგადოებ-რივ-პოლიტიკური ხასიათის მიზეზებიც.

ჩვენს ქვეყანას აუნაზღაურებელ ზარალს აყენებდა ლეკების თი-რეში. ლეკების მარბიელი ბრბოების თავგასულობამ იმატა მე-18 საუ-კუნეში. ლეკების მოულოდნელი თავდასხმების თავიდან ასაცილებლად ერეკლე მეფემ შექმნა რეგულარული ჯარის მსგავსი ინსტიტუტი. ი. წ. მორიგე ლაშქარი. ამ ლაშქრის ორგანიზაცია და უშუალო მეთაუ-რობა ერეკლემ მიანდო თავის სახელოვან შვილს, ნიჭიერ სარდალსა და გულად მეომარს. ლეონ ბატონიშვილს. ბესიკი ახლოს იყო ლეონ თან. ლეონის მოულოდნელ სიკვდილს 1781 წ. ბესიკის ღრმა მწუხა-

¹⁰ ე. ო. ყარიბს ანუ უპატრონოს, მიუსაფარს, გაძევებულს, გადახვეწილს.

რება გამოუწვევია. თავისი ეს განწყობილება პოეტს მკაფიოდ გამო-
უხატავს ერთ სპეციალურ ნაწარმოებში, რომელსაც ეწოდება „სამძი-
მარი“. თხზულება მრავალმხრივ არის საყურადღებო. ესაა ახალი ეან-
რის ნაწარმოები, სამგლოვიარო ოდა. ოდა-პოემა. „სამძიმარი“ გამს-
ჭვალულია მძაფრი სამგლოვიარო განწყობილებით. პოეტი, ერთა
მხრით, ამკობს ლეონის სამაგალითო საეაქციო თვისებებს, მეორე
მხრით, ამხელს შესანიშნავი მამულიშვილის უდროო სიკვდილით გა-
მოწვეულ თავის უზომო მწუხარებას. ბესიკი უჩივის ავ დროს („ვა
დროსა ჩვენსა“). პოეტი ამბობს, რომ ლეონის მიერ ნაშენ ქალაქს
„ხელჰყევს რღვევად“ და რომ „იროდი მეფობს, სისხლის მახვილს
იღვობს“..., სიკვდილი ზეიმობს გამარჯვებასო („სიკვდილი მკვებობს“).

მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ბესიკის შემოქმედებაში „რუხის
ბრძოლას“. ეს ბრძოლა მოხდა 1780 წელს. აფხაზეთის განდიდებულა
მთავარი ზურაბ შარვაშიძე თავს დაესხა ოდიშს. ოდიში, მფლობელმა
კაცია დადიანმა დახმარება სთხოვა სოლომონ პირველს. სოლომონმა
არ დააყოვნა, გაეშურა დახმარების აღმოსაჩენად. ბრძოლა მოხდა
რუხთან. გაიმარჯვეს სოლომონ მეფემ და კაცია დადიანმა. შარვაშიძე
სასტიკად დამარცხდა. ეს თემა პოეტურად დაუმუშავებია ბესიკს. გაშ-
ლილია თემა სახოტბო პოეზიის ტრადიციების მიხედვით. ბესიკი ზოტ-
ბას უძღვნის როგორც მოკავშირეთა ჯარების მეთაურებს (სოლომონსა
და კაციას), ისე ბრძოლის სხვა ხელმძღვანელს თუ შედარებით რიგით
მონაწილეებს (სარდალ წერეთელს, გიორგი წულუკიძეს, ელიზბარ
ერისთავს, ჩიჩუას...). პოემა დაწერილია უაღრესად მაღალფარდოვანი,
ენაწყლიანი სტილით, ნაწილობრივ პროზაულად, ნაწილობრივ ლექსად.
რიტორიკა თანაბრად ახასიათებს როგორც პროზითს, ისე ლექსითს ნა-
წილებს. ბესიკს საქმე ისე წარმოუდგენია, თითქო ერთ მხარეზე იყ-
ვნენ მშვიდობისა და ქრისტიანული სათნოების მოყვარულნი (იმერელ-
ნი და მეგრელები), ხოლო მეორე მხარეზე სისხლისმსმელი „აგარიან-
ნი“. უკვე შესავალში პოეტი საზეიმო პათეტიკური კილოთი აცხადებს:
„დღეს დაცემა იქმნა ქედმაღალთა მათ უცხო თესლთა აგაროვანთა და
აღსდგა პირი დავრდომილი ჩვენ ქრისტიანთა“. ბესიკის სიტყვით, შარ-
ვაშიძეებს „მეგრელთა სისხლი სწყუროდათ, თუცა შეესვათ გობითა“. ასეთივე
სურვილები ამოძრავებდათო სოლომონ პირველსა და კაცია
დადიანს. სოლომონის შესახებ პოემაში ვკითხულობთ:

აზრი ყოველი მეფისა შებმა იყო და სუროდა,
თქვა: „მისთვის მოველ, ჩემთა სპათ სისხლი ვასვა, ვით
სწყუროდა“.

„ტების ღირსი დადიანი“ ეძებდა ზურაბ შარვაშიძეს და გაიძახოდა:

თუ ვნახე, სისხლით დავსთვრეო, ხორცთა შევაქნეე კამასო.

„რუხის ბრძოლა“ მკაფიოდ აღბეჭდავს საქართველოს გვიანფეოდალური ხანის უკუღმართი სოციალურ-პოლიტიკური სინამდვილეს შემზარავ სურათს. ეს ბრძოლა იყო საბედისწერო გამოხატულება ჩვენი ქვეყნის შინაგანი ფეოდალური აშლილობისა, უთავბოლო ქიშპობისა და კინკლაობისა, ქართველ მეფე-მთავართა კუთხური იმტერების შეჯახებისა და მომავლდინებელი სეპარატისტული მიდრეკილებების გამარჯვებისა. „რუხის ბრძოლით“ უცხო ტოპის მოსისხლე მტრებად მოჩანან შინაური ფეოდალური ომების ფერხულში ჩაბმული თანამომენი. თავისმა იმქამინდელმა საზოგადოებრივმა მდგომარეობამ საშუალება არ მისცა ბეჰიკს რუხის ბრძოლაში ამოეკიოხა სამწუხარო ისტორიული სიმართლე, ეჩვენებინა ჩვენი ქვეყნის დაძაბუნებისა და ეროვნული უბედურების ნამდვილი სოციალური მიზეზები.

ცალკე ადგილი უჭირავს ბესიკის შემოქმედებაში პოემა „რძალდედამთილიანს“. ეს პოემა სატირული ხასიათისაა და ეხება საყოფაცხოვრებო საკითხს. პოეტი ჰკილავს ოჯახის წევრთა ძველი და ახალი თაობის წარმომადგენელთა (დედამთილისა და რძლის) ტრადიციულ შულსს, რაც არღვევს ოჯახის მყუდროებასა და მშვიდობიანობას, ზიანს აყენებს ოჯახის კეთილდღეობას. „რძალდედამთილიანის“ თემა ხალხურია. ქართულ მწერლობაში ეს თემა პირველად ბესიკმა დაამუშავა; მას უნდა ესარგებლა ხალხური მასალებით, თუმცა ამბავი გახგებ შორეულ უცხო ქვეყანაში გადააქვს და უცხოური საზოგადოებრივი ცხოვრების დამახასიათებელ მოვლენად აცხადებს. შესავალში ავტორი წერს:

სოფელსა ვიყავ სამარყანდს, ვნახე საქმე საყვირველი, —
ღილა მუნვე გავითენე, სახლსვე ვიყავ წამომსვლელი, —
აქ ვიხილე: ყვილითა ქალი მოქრის თავშიშველი,
ზილფთა შუა გამოსჰვირდა დანაკაწრი ბროლის ყელი.

„რძალდედამთილიანი“ სახუმარო კილოზეა გაწყობილი და თიქოს შეთხზულია მკითხველთა თავშესაქცევად. პირველსავე სტროფში პოეტი შენიშნავს:

ამბავსა ქველსა მოგიტობრბ გელისა ამოდ მღზენელსა,
გახარებთ, ღია შეგაქცეეთ ამა საქმისა მსმენელსა,
მოკაეშნეთა მოგიძღვნით მუფარახისა მფენელსა.

ბესიკი მოსწრებულად ამხილებს და კიცხავს რძლია და დედამთილის ურთიერთობის სასაცილო მხარეებს. ეს სასაცილო მოვლენები აფორიაქებს ოჯახს. ამიტომაც პოეტის სახუმარო კილო მწარე სატირაში გადადის. პოემის მიხედვით რძალი და დედამთილი — ორნივე ასახიერებენ ჰირვეული, ავი და დაუნდობელი ბუნების ხასიათს. დე-

დამთილი და რძალი არაფრად აგდებენ ოჯახის ღირსებასა და პატივს, ერთმანეთს ლანძღავენ და ათრევენ ქუჩური, უწმარული სიტყვებით. სიტყვიერი ბრძოლით რომ გულს იჯერებენ, მერე მჯიღებით შეტევაზე გადადიან. ახალგაზრდა რძალი ძალ-ღონით სჯობნის მოხუც დედამთილს, სარგებლობს მისი უმწეობით. შეუბრალებლად „სწიხლავს, მჯიღევს, მიმოათრევს“, სასიკვდილოდ იმეტებს. სამაგიეროდ, დედის ჭაფრი იყარა იმისმა შვილმა. გაშმაგებული ქმარი ცოლს „მოსაალავად არ იწყალდა, ვით ყასაბსა ბერი ვაცი“. ქმარმა მხეტურად გვემა თავისი თანამეცხედრე, სიკვდილის დღე გაუთენა. ცბიერმა და ფლიდმა რძალმა მოშაქრული, შემპარავი სიტყვებით მაინც მოახერხა თავის დაძვრენა და ქმრის მოტყუება. როცა შემდეგ დრო იხელთა, რძალმა დედამთილს კეტით მოუწრაფა სიცოცხლე. პოემა იხურება ავტორის ირონიული შეგონებით, რომლითაც დაუზოგავად არის გამათრახებული საზოგადოდ ავი რძლების შეუფერებელი და მავნე საქციელი:

დასრულდა ესე ამბავი ტყბილად სასმენი რძლებისა,
დედამთილს ჰყვანდეს მორჩილი რძალი ესეთი ნებისა:
მაჲ სტემდეს, სახლსა აქცევდეს, იყოს გამყრელი ძმებისა,
ქმარს თავსა სჭირდეს სიუოცხვით, იყოს შემვერელი გრძნებისა.

ავი რძლისა და მობუზღუნე დედამთილის გაკიცხვასთან ერთად, ბესიკი ამხილებს ქმრის დესპოტურობასა და უსულგულობას მეუღლესთან დამოკიდებულებაში. პოემაში მოქმედ პირად არის გამოყვანილი ანგარებიანი და მსუნაგი ტერტერა, რომელიც მოხერხებულად სარგებლობს ოჯახის მოუწესრიგებელი მდგომარეობით პირადული გამორჩენის მისაღწევად. საგულისხმოა, რომ ბესიკმა აქაც გაუტანოურების ხერხს მიმართა, ქართველი სამღვდელოების ზნეობრივი მანკიერება სხვა კულტის წარმომადგენელს მიაწერა. რასაკვირველია, „რძალ-დედამთილიანის“ მკითხველი საზოგადოება ტერტერაში კარგად იცნობდა ქართველი მღვდელ-დიაკვნების საძრახის სახეს.

ბესიკს საკმაოდ უწერია პირადული ხასიათის სახუმარო-საოხუნჯოდა გესლიანი სატირული ლექსები. საოხუნჯო შინაარსისაა ბესიკის მიმოწერა მირიან ბატონიშვილთან და გაიოს არქიმანდრიტთან. გესლიანად დამცინავი ლექსები კი მან უძღვნა ჭაბუა ანუ მზეჭაბუკ ორბელიანს. გარკვეულ საზოგადოებრივ ინტერესს იწვევს სწორედ ბესიკისა და ჭაბუკის მწვავე პოეტური პაექრობანი. ჭაბუკა იყო დიდი გვარიშვილი და დიდი თანამდებობის მქონე პირი (მდივანბეგი), განათლებული, მოსწრებული სიტყვა-პასუხის პატრონი და მახვილგონიერი პიტიკოსი, ამასთან გარეგნულად მხინჯი (დაბალი, მრგვალი, კუზიანი), ხასიათით პილწი, ავი და შურიანი. ჭაბუკა ორბელიანს თავი მოჰქონდა თავისა

გვარიშვილობითა და მაღალი თანამდებობრივი მდგომარეობით. შურიან არისტოკრატ პოეტს მოთმინებას უკარგავდა მღაბიო სოციალური წრიდან გამოსული ბესიკის წარმატება (გაბაშვილების წინაპრები ყოფილან მეტივე და მენახშირე გლეხები). ჰაბუას შურდა ბესიკის ტანადობა, ჰყუა, დარდიმანდული ჰყევა, პოეტური ნიჰი. სხვა მხრით უღონო ბესიკის წინააღმდეგ, იგი უჰბილოდ დაჰცინოდა პოეტის ჩამომავლობას, ზოლო მის ბრწყინვალე ლექსებს ბლიაძურს უწოდებდა (ბლიაძე იყო სახალხო მოშიარე, მესტვირე). ვირტუოზული ოსტატობითაა დაწერილი ჰაბუას წინააღმდეგ მიმართული ბესიკის ერთი ლექსი, რომლის პირველი სტროფი აჰ მოგვყავს:

დამჰალო ლეშო, თვალხენეშო, გულადარაო,
ეშმათ ბუდეო, ბეჰმრუდეო, კერჰ სადარაო,
არუზიანო, კუზიანო, შაწუნწარაო,
ხილვად საშიშო, გულმაიეშო, გარსაგარაო,
მე შენი ჰება მომენება, არ დაფარაო!

ბესიკი ჰართული ლექსის, ჰართული მხატვრული სიტყვის დახელოვნებული ოსტატია. პოეტური სიტყვიერი ინვენტარით ის ზოგჯერ დავალებულია ძველი ჰართველი კლასიკოსებისაგან, განსაკუთრებით რუსთველისაგან, ნაწილობრივ თეიმურაზ პირველისაგან (ომონიმებით). ამასთან ბესიკი შეეცადა გადაეხალისებინა მეტაფორული სახეების ტრადიციული ჰქემები და ფიგურული გამოთქმები. მან შეჰქმნა რიგი ახალი, ორიგინალური მეტაფორები, როგორც მაგალითად: „სევდის ბალი“, „სევდის ჰური“, „სევდის ჟამი“, „სევდის შხამი“, „ცრემლთა ისბარნი“, „ცრემლთა მდინარე“, „შავნი შაშენი“ (თვალეები) და სხვ. მოხდენილი პოეტურა სახეებია „ტანის ტატანი“, „ორკეცი სიყვარული“, „ვარსკვლავნი შაგინი“, „წყალთა ჩჰერანი“, „მწყურვალე ხრმლის თრობა“, „შუბლის შარავანდობა“. „მიწის წამება“, „ფიჰრი მიმარინდი“ და ა. შ. შესან-შნავი მხატვრული შედარებაა „ძღარბივით ჰურჰში ბრუნევედა“ (გზამოჰრილი და განწირული ვერაგი მტერიო). ბესიკის ლექსები მუსიკალურია. ხშიერია, მდიდარია ალიტერაციებით. საჰმარისია დავიმოწმით მისი „ტანო ტატანო“. ლექსში „დედოფალს ანაზედ“ რიგი ტაეჰებისა ჰმურად გამონატავს ადრესატის სახელს. მაგალითად:

ვფიციავ, მე არეინ მიხილავს, რომ არს შეენებით ანაო,
მთვარესა ეზრახებოდა: „შენ ვერ ხარ ჩემისთანაო!“
ვარსკვლავნი მისდა საშონოდ გარს უდგენ თანისთანაო.
მხილველნო, დამემოწმენითი კარგი ყოფილა განაო?

ბესიკის პოემები (და ზოგიერთი ლირიკული ლექსი) ძირითადად შაირის მეტრზეა გაწყობილი, ოღონდ შიგადაშიგ შაირს ენაცვლება

ჩახრუხაული (პოემები „რძალდედამთილიანი“, „რუხის ბრძოლა“), როგორც თავის ადგილას უკვე აღვნიშნეთ, „რუხის ბრძოლა“ ნაწილობრივ პროზაულად არის დაწერილი. შიირიც და ჩახრუხაულიც ბესიკს ხშირად გართულებული აქვს ტრადიციული ნორმებისაგან განსხვავებული რითმებით. მაგალითად, ბესიკის ბევრი შიირის სტროფი შეიცავს შინაგან რითმას. ასე („რძალდედამთილიანი“, 21).

თავს დაკრა დედაბე რ ა ს ა, გაართბა მიწა-მტვე რ ა ს ა,
აგლუჯდის თმისა წვე რ ა ს ა, სისხლს სდენდის კვის ფ ე რ ა ს ა.
ვითა წიწილა ძე რ ა ს ა შეეპყრა ლაჭებს ქვე რ ა ს ა,
მალ-მალ სცის თხემთა ზე რ ა ს ა, ვერ უძლო მისსა მწე რ ა ს ა.

ჩახრუხაულ ლექსებში ბესიკის ზოგი გარეგანი და შინაგანი რითმა ერთგვარია. შინაგან და გარეგან რითმათა ეს ერთგვარობა სრულიად ახლებურ მუსიკალურ ინტონაციას აძლევს ჩახრუხაულის ტაეპებს, მაგალითად (იქვე, 21):

მიუგო რძალმან სიტყვა ნასები, უთხრა პასუხად ასჯერ ასები:
„გუეე აჩემებით ვითა ხასები, ნიადაგ მეცვა ძაძა-ფლასები.
ხმა ჩაიდუმე. ნუ გაქვს ხასები, კათა, ნულარ მებასები,
?ენამც გათრევენ ქვესენელს დასები, სატანას ხელით
დაიფასები!“

ორიგინალური საზომით არის დაწერილი „სამძიმარი“. ამ სამგლოვიარო ოდის ყოველი სტროფი ათ-ათი ტაეპისაგან შედგება (სულ ოდაში 34 სტროფია). კენტი ტაეპები ხუთმარცვლოვანია, ლუწი ტაეპები კი შვიდმარცვლოვანი. შესაძლებელია წყვილ-წყვილი ტაეპები მივიჩნიოთ მთლიან სალექსო სტრიქონებად, მაშინ ტაეპზე მოვა თორმეტ-თორმეტი მარცვალი. „სამძიმარის“ სტროფების დიდ უმრავლესობას აქვს ერთიანი რითმა ყველა ტაეპისათვის. ზოგ სტროფში კი ერთმანეთს ერითმება მხოლოდ წყვილი ტაეპი. მოვიყვანთ ამ უკანასკნელის ერთ ნიმუშს.

ლეონის თოფი
ნეტარ თულა არს მყოფი?
ლეონის ხრმალი,
ვაი, თუმცა არს შშრალი?
ლეონის შუბი
აწ თუ სხვათ შენატყუბი?
ლეონს დამბაჩა
ცოცხალიდა თუ დარჩა?
ვა, სატევარი
უმისოდ საწყევარი!

ბესიკის ლირიკული ლექსები სხვადასხვა ზომაზეა გაწყობილი. უფრო ხშირად აქვს თოთხმეტმარცვლიანი ტაეპები. მაგალითად:

ტანო ტატანო, გულწამტანო, უცხოდ მარებო
(„ტანო ტატანო“)

მე შენმა ფიქრმა მიმარინდა, ჩაველ კირებსა
(„მე შენმა ფიქრმა მიმარინდა“)

ბესიკს უწერია შვიდ, ათ, თორმეტ და თოთხმეტმარცვლიანი სა-
ზომის ლექსებიც. ასე:

იადონს ის ევარდა (7-მარცვლიანი).

სევდის ბაღს შეველ შენაღონები (10-მარცვლიანი).

შავნი შაშენი შავს გალიას შემსხდარნი (11-მარცვლიანი).

მოვედ, აწ, ძმავო, ლხინად საკმავო! ვზი ჰირთა მთქნელად

(15-მარცვლიანი)

ბესიკს აქვს ნარევი მეტრის ლირიკული ლექსებიც. ასეთია „დედო-
ფალ ანაზედ“. როგორც ცნობილია, საიათნოვასთან ერთად ბესიკმა
დაამკვიდრა ქართულ პოეზიაში მუხამბაზური კილო. ბესიკის ბევრი
საუკეთესო ლექსი სწორედ მუხამბაზური ყაიდისაა. თავისი ლექსებზე
ბესიკმა დიდი გავლენა მოახდინა როგორც მისდროინდელ პოეზიაზე,
ისე XIX საუკუნის პირველი ათეული წლების პოეტების შემოქმედე-
ბაზე. ე. წ. გარდამავალი პერიოდის ბევრი მგონის ლექსს მიწერილი
აქვს „ბესარიონის ხმა“, „სევდის ბაღის ხმა“ და ა. შ. საგულისხმოა,
რომ მუხამბაზური კილოს მოძღვლე ვახტანგ ორბელიანი ბესიკის ლექ-
სების შესახებ აღტაცებით წერს: „აქა ისმენენ ბესიკისას მღერას ცი-
ურსაო“. დიდად აფასებდნენ ბესიკის პოეზიას იოვანე და თეიმურაზ
ბატონიშვილები.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ბესიკის ბევრი ლექსის ენა შედარე-
ბით მძიმეა, ზედმეტად მკვევრია, ზოგჯერ ხელოვნურიც. ბესიკი ქარ-
ბად ხმარობს არქაულ ფორმებსა და ლექსიკას, ხშირად შეგნებულად
ართულებს და არსებითად აბუნდოვანებს პოეტურ სახეებს და ფრა-
ზეოლოგიას, ერთი სიტყვით, წერს მაღალფარდოვნად და ღვლარქნი-
ლად, საყურადღებო ისაა, რომ ღვლარქნილობა იგრძნობა არა მარტო სა-
ხოტბო დანიშნულების ლექსებში, არამედ პოეტის მშვენიერ სატრფი-
ალო ლირიკაშიც, პოეტურ ეპისტოლეებში, დიპლომატიკური ხასიათის
საქმიან წერილებში თუ კერძო მიმოწერაში. ღვლარქნილობა იმდროინ-
დელი მწერლობის ნიშანდობლივ-სტილური თვისებაა, რაც ანტონ
კათალიკოპმა და იმისმა სკოლამ დააკანონეს. ბესიკიც პოეტურად აღ-
ბეჭდავს დროის ამ მწიგნობრულ-სტილურ ტენდენციებს. რა თქმა უნ-
და, ეს ტენდენციები ჩრდილს ვერ აყენებს პოეტის ლირიკულ შექუ-
რებს.

ბესიკი იყო ქართული პოეზიის მშვენება. მის შემოქმედებითს
მემკვიდრეობაზე იზრდებოდა და იწაფებოდა ქართველ პოეტთა მთე-

ლი თაობები. საკმარისია თუ ვიტყვით, რომ ბესიკის პოეზიის შთაბეჭებითი ზემოქმედება განუცდია ჩვენს სახალხო პოეტს იასებ გრიშაშვილს.

როგორ ვიცით, ბესიკის ნეშტი მიიზარა რუმინეთის მიწამ. ჩვენა პოეტის საფლავის წარწერიანი ქვა სათუთად არის დაცული იასის მუზეუმში. ბესიკის სახელი ფართოდ გახდა ცნობილი რუმინეთის სახალხო რესპუბლიკაში, ბუქარესტა და იასში იმართება ქართველი პოეტის ხსოვნის საღამოები, მისი ლექსები ითარგმნება რუმინულ ენაზე. ბესიკი თავისებური სიმბოლოა ქართველი და რუმინელი ხალხების ძმობა-მეგობრობისა.

1962

ალექსანდრე ჭავჭავაძე

ერთსულოვნად არის მიჩნეული, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყო მისდროინდელი საქართველოს სახელოვანი რჩეული კაცი — აღზრდით, განათლებით, ჭკუით, საღი ეროვნულ-პოლიტიკური სულისკვეთებით და ხალასი პოეტური ნიჭით.

მოწინავე ოჯახის შვილი, თვითონაც ჩინებული მეოჯახე იყო, დარბაისელი, გულიანი სტუმართმოყვარე და პურადი მასპინძელი. ალ. ჭავჭავაძის სახლი თბილისში წარმოადგენდა ინტელექტუალური საქართველოს აღიარებულ კერას. იქ ყველა სტუმარი თავს გრძნობდა შინაურად — ქართველი, რუსი, უცხოელი — მწერალი, მეცნიერი ბელოვლების სფეროს მოღვაწე.

ალ. ჭავჭავაძე, როგორც პოეტი და მოაზროვნე, აგრძელებდა ქართული ლიტერატურის ძველ ტრადიციებს, განიცდიდა წარსულის ძლიერ ზემოქმედებას, მაგრამ ახალი, საკუთარი გზების მაძიებელი იყო და წარმატებით ართმევდა თავს ამ ზემოქმედების ინერციას.

ისიც სათქმელია, რომ თუმცა ალ. ჭავჭავაძის ადრინდელი ლექსებისათვის ნიშანდობლივია მოქარბებულად მეტაფორული, ორნამენტული და ერთგვარად დღვარკნილი სტილი. მაჭამურ-მუხამბაზური კლო. ამ კილოშიც შექმონდა მას გარკვეული კორექტივი¹.

უთუოდ თვალსაჩინოა ალ. ჭავჭავაძის პოეზიაზე თეიმურაზ პარველისა და ბენარეონ გაბაშვილის ზეგავლენის ნაკვალები, ოღონდ ამ

¹ ამ მხრივ საყურადღებოა პოეტისა და მკვლევრის ეშვარ კვიციანიშვილის სტუკალური დაკვირვებანი — „მეტაფორული აზროვნების თავისებურებანი ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში“ (იხ. კრებული „ალექსანდრე ჭავჭავაძე“, თბ., 1986, გვ. 52—77).

ზეგავლენის პირობებშიც ახერხებდა იგი ორიგინალური გააზრებისა და ინდივიდუალური ხმის წარმოჩენას. სანიმუშოდ დავიმოწმებ ალ. ჭავჭავაძის ერთ, ერთტაეპოვან ლექსს „მაჯამა“.

სვემ მიწვიმა მანანა,
მომივლინა მან ანა,
მას თან მოჰყვა მანანა,
მინანავა მან ნანა.

ეს მშვენიერი მელოდიური ლექსი მხოლოდ ომონიმურ სიტყვათა თავისებურად განლაგების ხერხს ემყარება, თორემ სხვა მხრივ მას აღარაფერი აქვს საერთო თეიმურაზის მიერ დაკანონებული „ცაჰმის სპეციფიკურ სახეობასთან.“

ალ. ჭავჭავაძის „მაჯამა“ კონსტრუქციულად და მუსიკალურად სრულიად ახალი, ჭავჭავაძისეული წყობის დამოუკიდებელი და საუ-სებით ორიგინალური ნაწარმოებია.

ალ. ჭავჭავაძის პოეზიაში თანდათანობით უფრო და უფრო გაძლიერდა და გამკვიდრდა ის იდეური ნაყადი, რასაც უღია ჭავჭავაძე „მამულიშვილურ გულისტკივილს“ უწოდებდა და რაც შემდეგ მესამე-ცაანელებმა გააღრმავეს და განავითარეს.

ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედებითი აზრის მწვერვალია და მთლიან ქართული პოეზიის შედეგრი ლექსი „გოგჩა“.

გოგჩა (გოჭჩა) სევანის ტბის თურქული სახელწოდებაა (ნიშნავს „ლურჯ წყალს“, ქართულ წყაროებში ზოგჯერ (შავალითად გურამი-შვილის „დავითიანში“) მოიხსენიება „გელაქუნის“ სახელითაც.

გოგჩა იწყება ამ ულამაზესი მთიანი ტბის ამაღლებული პოეტური აღწერილობით:

გოგჩა ტბა ერცელი, ხმოვანებით ზღვისა მზაჰვი.
ოდესმე ზვირთთა აღქაფებით ჰელავს მრისხანედ;
ზოგჯერ, ვით ბროლი გელ-უბრყვილოდ, წმიდა, უძრავი,
თვის შორის ჰხატავს ცისა ლავვარდს და მათა მწვანეთ.

პოეტი მოგვითხრობს, რომ გოგჩის ტბის სანაპიროზე ძველად გაშენებული და აყვავებული იყო „ქალაქნი ვრცელნი“ სამეფო სასახლეებით. ტაძრებით, მდიდარი საეკლესიოებით. სასპორტო მოედნებით... იქ იმართებოდაო სამხედრო აღლუმები, ასპარეზობანი. რაინდების („ქაბუკების“) შეჯიბრებანი — „ტაიქთა სრბოლა“, ჩოგნით ბურთობა, „შუბთა ტრაილი, ჯირითით ტყორცნა და ისართ სროლა“.

ვინ იტყვის, საგანგებოდ მორთულ-მოკაზმულ ბანოვანთა რამდენი რიგი „მიწხიდავს ნაპირს ამ ტბისას“ და მათი სიკეკლუცე აღრეკლავს „სარკესა წყლისას!“

გოგჩის სანაპირო ქალაქებში თურმე ცხოვრება ძალუმად დუღდა: ლხინი, განცხრომა და სიხარული სუფევდა ირგვლივ. რაღა თქმა უნდა, იქ სიყვარულსაც თავი მოჰქონდა თავისი მეუფებით და „ტრფიალნი აქაც შემსჭვალვიან კვლავ ერთმანეთთა“.

ცხოვრებას აქვს თავისი უღმობელი, მკაცრი კანონები — და მოჩვენებითად უდარდელი ბედნიერების ამ საუფლოშიც „უღრღნიათ შურსა, მტრობას გულელები ხარბად“. აქაც ბრძანებლობდა „წყალობათა და რისხვის მფრქვეველი ძალი მალლის ტახტისა“.

ეს ყველაფერი იყო წარსულში.

— ახლა?

ახლა პოეტის თვალწინაა გაშლილი მძიმე ფიქრების აღმძვრკილი გავერანების, გაპარტახების, გაველურების შემზარავი სურათები.

„დროთა მსრველის ცელით“ უღვთოდ „წარწყმედილა“ და აღგვილა პირისაგან მიწისა გოგჩის სანაპიროთა კეთილნაშენი შემოგარენი: ირგვლივ თვალსაწიერზე მხოლოდ ნანგრევებია და ნანგრევები, ხავეშკივითი ლოდები და შავი ქვა-ლორდი, სრული „უდაბურებ-, მჩუმარება, არარაობა“, საუფლო „ბუთა და ნატამალთა“.

გაჩანაგებისა და გადაშენების „საგლოვო ნაშთნი“ „თვალისა და გულსა კაცისასა სევდით ავსებენ“. სევდა-კაეშნით გამსჭვალულა ჩვენი პოეტიც, „ოხვრით“ აღმოხდომია მას გულის სიღრმიდან:

აჰა პალატა დიდებულთა ნგრეული ნაშთი.
აჰა, ქალაქთა ჩინებულთა ხვედრი უცილო,
აჰა ჩვენისა მომავლისა ნამდვილი ხატი.

უსაზღვროა და უნაპირო გრძნობიერი პოეტის კმუნვა. მას ზაფრავს არა მარტო აწმყოა ეს შემადრწუნებელ: „ანახაობა, არამიდ — და კიდევ უფრო მეტად — უნუგემო „მომავლის ნამდვილი ხატი“.

უიმედობისა და უსასობის მწარე შეგრძნება შხამავს ალექსანდრე ჭავჭავაძის მთელ არსებას. მას ეუფლება ამაოებათა ამაოების განცდის მტანჯველი სატკივარი. ესაა საკაცობრიო უკუბრუნებელი კმუნვის საძირკველი, ესაა მარადიული მსოფლიო სევდა.

მსოფლიო რეაქციული სევდის გამოხატვის სიმძლავრით და მისი შესატყვისი პოეტური ენის გამომსახველობითი ძალით ალექსანდრე ჭავჭავაძე ტოლს არ დაუდებს თავის არცერთ აღმოსავლელ თუ დასავლელ დიდ თანამოდმეს. თქმულის უფლებას გვაძლევს ჩვენ „გოგჩა“.

საგულისხმო ისიცაა, რომ სულ სხვაა „გოგჩის“ პოეტიკა, „გოგჩის“ ემოცია, სხვაა მისი ენა ადრინდელი ორნამენტული დღვარკნილობისაგან თავისუფალი, ნათელი, სადა, მსუბუქი, ბუნებრივი და ადვილად აღსაქმელი.

„გოგჩა“ ქართული პოეზიის მშვენიებაა.

მართლაც საოცრად მომხიბლავი იყო გოგჩა (სევანი). ვიმეორებ და ხაზს ვუსვამ ზმნის ნამყო ფორმას: აჟო. ვაგლახ, რომ იყო და აღარ არის!

ჟამსა ყმაწვილკაცობისასა მეც მინახავს გოგჩის ბრწყინვალეობა მინახავს და დავმტკბარეარ მისი სილამაზით, მინახავს გოგჩის გოლიათური ზვირთების აღქაფებით მრისხანე ღელვა, მომისმენია ზღვისა მბაძავი მისი ხმიანობა, მიხილავს მის კლდოვან კუნძულიდან ამაყად გადმომზირალი ორი შესანიშნავი ძველი მონასტერი, იპათთან რომ მხოლოდ ნავით შეიძლებოდა მიახლოება.

ახლა, ჩემი ხანდაზმულობის ჟამს, გოგჩა აღარ ხმაურობა, აღარ ღრიალებს, აღარ ახეთქებს კლდოვან ნაპირებს დიდროვან ტალღებს. გოგჩა დაკნინდა, დაპატარავდა, ძველ სანაპიროებს მოწყდა და ვიწრო კალაპოტში ჩაგუბდა. ჩაგუბდა და შრება. საშიშ ნიშნამდე დავიდა წყლის სარკის დონე, რაც უფრო საშიშია დღესაც გრძელდება წყლის დონის კატასტროფული კლება². იმძლეა რაიყემ. გაქრა პაწაწა ნავთსადგური, შესაბრალიად გაირიყა მონასტრები. ახლა აღარ ბღღერიალებს ტბაში კალმახი...

გოგჩას აკლდება მასულდგმულზელი წყარო. გოგჩა განსაცდელშია, გოგჩა იღუპება, გოგჩა სულს დაფავს, ისევ გაჩნდა, „სომხეთის წყულულთა“ მწვავე სატკივარი. სომხეთის დიდ ვარპეტს, ავეტიქ ისააკიანს საფლავში ჩაპყვა ეს სატკივარი. „მიხედეთ სევანს, უშველეთ სევანს“, — ეს მისი ანდერძია.

გოგჩის განსაცდელი გამოიწვია ბუნებაზე ძალის დატანებამ, ბუნების უდიერად ხელყოფამ.

ამას წინათ ჩვენი ქვეყნის კეთილმა მეგობარმა, დიდმა რუსსა მცნეიერმა, აკადემიკოსმა დიმიტრი ლიხაჩოვმა შეგვახსენა — „მეტის-მეტად ნუ შეგვაკდენს ჩვენი გამარჯვებანი ბუნებაზე. ყოველი ასეთი გამარჯვებიათვის იგი შურს იძიებს“.

გოგჩის ტბის მაგალითი მწარე გაკვეთილია. ნუ შევლახავთ, ნუ ხელეყოფთ უხეზად ჩვენი ქვეყნის წარმტაც ბუნებას. გაუფრთხილდეთ ჩვენს მთასა და ბარს, ჩვენს ზღვას, ჩვენს ტყეებსა და ქალებს, ჩვენს მდინარეებსა და ტბებს, ჩვენს ფლორასა და ფაუნას.

შევუნახოთ შთამომავლობას ალექსანდრე ქავკავაძის მყუდრო სავანე — პოეტური წინანდალი.

1986

² Зорни Балаян. Умиравший родник («Литературная газета», I.X.86, № 40).

ძვირფასო ამხანაგებო და მეგობრებო,
 ნება მიბოძეთ ქართველ მეცნიერთა მრავალრიცხოვანი ოჯახის
 სახელით გულითადად მივესალმო და დღევანდელი დღესასწაული მი-
 ვულოცო თბილისის მკვიდრთ და მათთან ერთად ათელ ქართველ
 ხალხს.

ამიერიდან ჩვენ დედაქალაქს დაამშვენებს უკვდავი ვაჟას დიდე-
 ბული ძეგლი.

თბილისი საქართველოს უძვირფასესი სპეკალია ანუ თვალი-პა-
 ტიოსანი, ვაჟას პროსპექტი კი — ამ თვალპატიოსნის ლამაზი ჩინი
 (თვალის ჩინი).

ვაჟა-ფშაველა ქართული პოეტური კულტურის მაღალი მწვერვა-
 ლია, რუსთველის, გურამიშვილის, ბარათაშვილის სულიერი შთამო-
 მავალი, ილიასა და აკაკის ღირსეული თანამოსაგრე, გალაკტიონის დი-
 დებული წინამორბედი.

ვაჟა-ფშაველამ მომხიბლავი ენით გამოთქვა ქართველი ერის სა-
 ნუკვარი გულის ნადები. დიდ გულთამხილავს სულს უმწარებდა და
 სიცოცხლეს უშხამავდა „წყლულები საქართველოსი“. მაგრამ ვერა-
 ჳითარმა სატკივარმა ვერ შეურყია პოეტს რწმენა და სასოება ვერ
 წარუკვეთა. სევდანარევი ლექსით მაინც კობხტად უქცევდა ფშაურ კი-
 ლოზე: „სიცოცხლემ შხამი მასმია, მე კახურ ღვინოდ შავირგე“.

„ღმერთო, სამშობლო მიცოცხლე“, „ღმერთო, სამშობლო მი-
 ცოცხლე“ — დღე-ნიადაგ შთამაგონებლად დუდუნებდა „გულითა გა-
 უტბეხელი“ და დაუღალავი მკლავითა“ მგოსანთ-მგოსანი.

ვაჟა-ფშაველამ შექმნა გმირულ სახეთა დიდი ანსამბლი. მაინც
 უბადლოა სახე დაკრილი მებრძოლი არწივისა. ალბათ, ყველას მშვე-
 ნიერად ახსოვს როგორი მამაცური შეუპოვრობით ეომებოდა ყვავ-
 ყორანთა ლაშქარს მძიმე წყლულებით შექირვებული, მხარ-დაღეწილი,
 სისხლით შეღებილი ფრინველთ მეუფე. იგი მხოლოდ სინანულით ჩი-
 ოდა გულში:

ვაჟ, დედას თქვენსა, ყოვებო,
 ცუდ დროს ჩაგიგდავთ ხელადა.

მძიმედ დაკრილი, დაწყლულებული, მაგრამ თავისუფლებისმოყ-
 ვარე, ამაყი, შეუპოვარი და ქედმოუხრელი მშვენიერი ფრთოსანი ხომ
 ძველი საქართველოს მხატვრული სიმბოლოა. ვაჟა აღტაცებული შექ-
 ყურებდა არწივის ბრძოლას, სჯეროდა მისი გამარჯვების უცილობლობა,
 კიდევ ვნახავო, გაიძახოდა, „სიმართლის გამარჯვებასა მთაზე არწივა
 ყიოდეს“.

მართალია, პოტი ვეღარ მოესწრო მისი სამშობლოს ყვავეთაგან დახსნას, ქართული პოეზიის კემპარიტ ტიტანს საფლავში ჩაჰყვა გულის ვარამი.

დღეს ჩვენ შეგვიძლია განვუცხადოთ ვაჟა-ფშაველას აჩრდილს, რომ მის საყვარელ არწივს დაუშუშდა მწვავე წყლულები, ძლიერი ფრთებიც გაუშლია და ლაღად ნავარდობს მშობლიური ციხის სივრცე-ებში. განახლებული და სვებედნიერი ვაჟას სამშობლო, მტკიცე ნაბიჯით რომ გზას იკვალავს საუკეთესო მერმისისაკენ.

ჩვენ შეგვიძლია პოეტს მივმართოთ მისივე სიტყვით:

მგოსანო საქართველოსაჲ,
წამოიხვედე ზეზედა,
იხილე შენი სამშობლო,
მიმოიარე მზეზედა...
ალარ ვართ გუშინდელები,
ვიქცენით ერთი ორადა,
წამოგვეზარდნენ კაბუკნი,
წამოგვეზარდნენ კაბუკნი,,
ჰნახო, სცნობ არწივ-ქორადა...
და ივერიის დიდებას
ხალხს უამბობენ შორადა.

დიახ, ჩვენ აღა' ვართ გუშინდელები. თბილისი, ჩვენი სა-იქადუ-ლო დედაქალაქი, აღარაფრით ჰგავს ვაჟასყამინდელ ან გუშინდელ თბილისს. სადღაა ძველი საბურთალო? სადღაა მისი ოღრო-ჩოღრო, ტალახიანი და დატბორილი მიდამოები?

არა. ჩვენ არც იმას ვმალავთ ვაჟა-ფშაველას ლანდის წინაშე, რომ აქა-იქ ჩვენს ქვეყანაში ერთხანს ბოგინობოდნენ ცალკეული ვიგინდარა უსაქმურები თუ «კარგი ქართველის» ქურქში გახვეული სხვადასხვა ჯური'ს საქმოსანი არამზადები, ჩვენ მტკიცედ გვჯერა, რომ მათი საქმე-ნი სამარცხვინონი საბოლოოდ განწირულია და დათვლილია მათი პარ-პაშის დღენი. უკვე საკადრისი ფასი ეძლევა მოქალაქეობრივი სინდისის ძალას, პატიოსან შრომას, გარჯას და წესრიგს.

დიდება ვაჟა-ფშაველას ხსოვნას!

1972

(1859—1894)

ეგნატე ნინოშვილმა პირველდაწყებითი განათლება სოფლის სკოლაში მიიღო. სწავლასთან ერთად მწყემსობდა. 1876—1878 წლებში სწავლობდა ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში. მეოთხე კლასში რომ გადავიდა, სასწავლებლიდან გარიცხეს სასწავლებლის ბიუროკრატი გამგის, ყოველგვარი პროგრესული აზრის ჩამხშობ დეკანოზ სიმონ ქიქოძის წინააღმდეგ მოწყობილი გაფიცვის მოთავეობისათვის.

თვითგანვითარებით გარკვეულ წარმატებას მიაღწია და სახალხო მასწავლებლის მოწმობა მოიპოვა. ერთხანს კიდევაც მასწავლებლობდა. სწავლას უზომოდ მოწყურებული, ნიჭიერი და შრომისმ უყვარე ეგნატე ნინოშვილი მის კეთილისმყოფელთა შორის შეგროვილი სახსრით 1886 წლის ნოემბერში საფრანგეთში გაემგზავრა, ქალაქ მონპელიეში. აპირებდა იქაურ უნივერსიტეტში შესვლას. „ფრანციკული თითქმის გვარიანად შევისწავლე, ლექციების გაგება შემძლიაო“, წერდა ეგნატე თავის ბიძას ალექსის. სწავლობდა აგრეთვე გერმანულ, ინგლისურ და იტალიურ ენებს. რუსულს სავსებით სრულყოფილად ფლობდა.

უტხოვთში ეგნატემ დიდი გაჭირვება გადაიტანა. დაპირებული დახმარება არ მიუვიდა, ვერც რაიმე სამუშაო იშოვა. შიმშილობდა. ერთ დროს განზრახული ჰქონია ინგლისში წასვლა, იქიდან „შეიძლება ამიერკავკასიაშიც წავიდეო“. ყველა გეგმა ჩაეფუშა. 1887 წლის მარტის გასულს სამშობლოში დაბრუნდა და განაგრძო „მშვიერი კუქისათვის“ ზრუნვა. მუშაობდა სოფლის კანცელარიის მწერლად, ჯელეკრაფისტად, რკინიგზის მუშად, მტვირთავ მუშად ბათუმის ნავსადგურში, იქვე ნავთობის ქარხანაში აგრეთვე მუშად. სხვადასხვა დროს მსახურობდა კანტორის მოხელედ ზესტაფონსა და გომში, იყო ასოთამწყობად (თბილისში). თანამშრომლობდა საფილოქსერო დასში. ვერაღ ფეხი ვერ მოიკიდა. ბუნებით სუსტსა და ავადმყოფს (ვლექით სნეულს) უჭირდა მძიმე, მომქანცავი შრომა, ისიც სულის შემზუთველ გარემოში.

ეგნატე ნინოშვილი კარგად გრძნობდა, რომ მისი მოწოდება იყო მწერლობა, ლიტერატურული სარბიელი.

როგორმე „მომხიერხე „ივერიის“ რედაქციაში მუდმივი სამუშაოს შოვნაო“, თხოვდა ე. ნინოშვილი თედო სახოკიას 1892 წლის 7 აგვისტოს („სხვა ადგილი, რაც გინდა ადგილი იყოს“, არ მინდაო, საგანგებოდ ურთავდა).

ეგნატე ნინოშვილი მუდამ დროის უქონლობას უჩიოდა. როგორღაც მაინც ახერხებდა წიგნების კითხვას. ძალიან ბევრს კითხულობდა, განსაკუთრებით, როცა თბილისში იყო. „მაციებს, მოწყენილი ვარ,

ხმის გამცემი არავინ არისო“, წერდა ნინოშვილი თავის ერთ მეგობარს სოფლიდან. გული თბილისისაკენ მიუწევდა. მაგრამ ღონე არ ჰქონდა, „ფრთებდაჭრილ ფრინველს“ ამსგავსებდა თავის თავს ავადმყოფი მწერალი.

საგულისხმოა, რომ თედო სახოკიას სთხოვდა (14.2.93) ფრანგული ეჟურნალის (Petit Journal) მოწოდებას საკითხავად.

ეგნატე ნინოშვილი თავის დროისათვის იყო ფრიად განვითარებული და ფართოდ განსწავლული კაცი. მშვენიერად იცნობდა მშობლიურ, რუსულ და უცხოურ (დასავლეთევროპულ) ლიტერატურას.

ჯანმრთელობა და ლუკმაპურისთვის ზრუნვა ძლიერ უშლიდა ხელს მთელი ძალ-ღონით გამოედო თავი მწერლობისათვის. ამისდა მიუხედავად, 35 წლის ასაკში გარდაცვლილმა მწერალმა საკმაოდ დიდი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა (მოთხრობები, პუბლიცისტური წერილები, კორესპონდენციები, კერძო წერილები). ბევრი რამე მისი ნაწერებიდან დაკარგულად ითვლება.

ნინოშვილი იშვიათად მორიდებული, თავმდაბალი და უპრეტენზიო იყო. მაგალითად, თავის შესანიშნავ „გოგია უიშვილზე“ ამბობს: „ეს მოთხრობა ჩემის ფიქრით, ყველაზე უგლახესია ჩემს მოთხრობებში“ (ეგნატე ნინოშვილი. თხზულებათა სრული კრებული ორ ტომად, ტ. 2, თბ., 1960, გვ. 312). „ქრისტიანე“ ვერაფელი შვილიაო (იქვე, გვ. 319). 1892 წლის 14 დეკემბერს ნინოშვილი წერდა თედო სახოკიას: „ვიცი მკითხავ — რა დასწერეო. აბა რა უნდა დასწეროს ასეთ მდგომარეობაში კაცმა! (დღე და ღამე „ლოგინში ვწევარ უძლურების გამო“), მე კი მაინც არ დავუჯერე თავს, ძალა დავატანე და ერთი უხეირო მოთხრობა (სახელად „პარტახი“) დავჯღაბნე“ (იქვე, გვ. 317). ნამდვილად კი „პარტახი“, ისე როგორც „ქრისტიანე“, მშვენიერი მოთხრობაა.

ეგნატე ნინოშვილი იყო პროფესიონალი მწერალი, პროგრესულად მოაზროვნე პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე, რევოლუციური დემოკრატიული მიმდინარეობის მესვეური მხატვრულ მწერლობასა და საზოგადოებრივ აზროვნებაში, ე. წ. მესამე დასის სულის ჩამდგენელი იდეოლოგი და პრაქტიკოსი ორგანიზატორი.

ეგნატე ნინოშვილი საუცხოოდ ხატავდა ბატონყმობის შემდეგ-დროინდელი გლეხკაცის, კერძოდ, გურული გლეხკაცის დუხჭირი ცხოვრების სურათს. ნინოშვილის თითქმის ყველა მოთხრობას საფუძვლად უდევს კონკრეტული რეალური ამბავი, მოთხრობის პერსონაჟებს ჰყავთ კონკრეტული პროტოტიპები. მაგრამ, როგორც კეშმარიტი რეალისტი მწერალი, ის არასოდეს იზღუდება კერძოობითი მოვლენების ვიწრო ფარგლებით, კონკრეტულ ფაქტებსა და სიტუაციებს ტიპობრივად განზოგადებულ სახეს აძლევს. ნინოშვილი პირდაპირ აცხა-

დებს: „ჩემის ფიქრით მოთხრობების მწერალმა შემთხვევითი ფაქტი არას დროს არ უნდა აიღოს თავისი მოთხრობის დედააზრად ყოველთვის საზოგადოებრივი პრინციპები (общие принципы) უნდა იხატებოდეს მოთხრობაში“ (11, 312).

ამ პრინციპით ხელმძღვანელობდა ნინოშვილი თავის თხზულებებში. საგანგებოდ აღსანიშნავია, რომ ნინოშვილი ეძიებდა ადამიანებში ზნეობრივი სიკეთის თესლს, დაუზოგავად ამხილებდა უკეთურების ყოველგვარ გამოვლინებას საზოგადოებრივსა თუ საოჯახო ცხოვრებაში. იგი არ აიღვალებდა თავისთავად გლახაკს, ბევრი გლახაკის მანკიერი თვისება აქვს შეუფერავად აღწერილი, ზოგიერთი თავად-აზნაურისა და სასულიერო წოდების წარმომადგენლის ღრსებად მკაფიოდ გამოუხატავს თავის მოთხრობებში.

გლახაკის დაბეჩავეების საბედისწერო მიზეზად ნინოშვილი გაუნათლებლობასაც თვლიდა, უმეცრებას, ცრუმორწმუნეობას, დრო-მოკმული ადათ-წესების მიმდევრობას და ა. შ.

ეგნატე ნინოშვილი იღვწოდა სიკეთისათვის, ებრძოდა სოციალურ უსამართლობას, მეფის გახრწნილი მოხელეების ძალმომრეობას (მოსე მწერალი და სხვ.), გადიდკაცებულ და გაქნილ გააზნაურებულ მდაბიოთა თავგასულობას და გარყვნილებას (დროიძევი, ტარიელ მკლავაძე...).

ეგნატე ნინოშვილი ოცნებობდა სოციალურ-პოლიტიკურად თავისუფალი, განათლებული, ზნეობრივად განსპეტაკებული, საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომითს ფერხულში ჩაბმული ადამიანის ღირსეულ ცხოვრებაზე.

ეგნატე ნინოშვილი იყო უკუღმართი ცხოვრების პირობებით გატანჯული, მაგრამ ქედმოუხრელი, შეუპოვარი, უკომპრომისო, მშრომელი ხალხის სიკეთისათვის მებრძოლი მწერალი და მოაზროვნე.

მადლიერმა ქვეყანამ საპატიო ადგილი მიუჩინა ეგნატე ნინოშვილს თავის სახელოვან შვილთა სულიერ სამკვიდრებელში.

1984

იაკობ გოგებაშვილის დაბადების 120 წლისთავის ბაგო

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია ულოცავს ქართველ ერს მისი საამაყო შვილის — დიდი პედაგოგის, შესანიშნავი მწერლისა და პუბლიცისტის, უზადო საზოგადო მოღვაწის და მგზნებარე მამულიშვილის — იაკობ გოგებაშვილის ხსოვნის საიუბილეო დღეს.

უჩვეულო სიყვარულითა და ღრმა პატივისცემის გრძნობით ახსენებს ყველა ქართველი გოგებაშვილის ბინდუკრავ სახელს. „ხალხის ღვიძლმა შვილმა, შუა ქართლში დაბადებულმა და დაბადებიდანვე ხალხის კალთაში აღზრდილმა“ ხალხის კირ-ვარამი გაიზიარა, განიცადა მისი სატივიარი, უმკურნალა მის წყლულებს.

იაკობ გოგებაშვილი ეკუთვნოდა ერის იდეურ მესვეურთა მცირერიცხოვან რჩეულ გუნდს. მადლიერი შთამომავლობაც ღირსეულად აფასებს მის ფასდაუდებელ ამავს. საკმარისია თუ ვიტყვით, რომ იაკობ გოგებაშვილს ქართველი ხალხი გვერდში უყენებს თავის სათაყვანებელსა და საფიცარ ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს.

ჩვენი კულტურული ცხოვრების არც ერთი სფერო არ დარჩენილა გასულ საუკუნეში, გოგებაშვილის კირისუფლური მზრუნველობა რომ არ დატყობოდა.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სახელმძღვანელო მოღვაწემ კარგად იცოდა, რომ ნამდვილი „ბურჯი ეროვნებისა“, ერის სულიერი ცხოვრების უშრეტი წყარო, მისი სისხლი სისხლთაგანი და ხორცი ხორცთაგანი მისი ენაა. — „რა ენა წახდეს. ერიც დაეცეს. წაეცხოს ჩირქი ტაძარსა წმიდას“ (გრ. ორბელიანი). ერის ამ სიმწიბლის სადარაჯოზე იდგა გოგებაშვილი მთელი მისი შეგნებული ცხოვრების განმავლობაში.

დიდ განსაცდელში მყოფ მშობლიურ ენას გოგებაშვილმა თვითონ ჩაუდგა ისეთი ბურჯი, რომ ჟამთა სიავის ვერავითარმა წამლეკავმა ნიაღვრებმა და სუსხიანმა ქარტახილებმა ვეღარ შეურყიეს მას საძირკველი.

გოგებაშვილის რწმენით, ზნეფაქიზი, განათლებული და ეროვნულ-საზოგადოებრივი შეგნებით აღჭურვილი ახალი თაობა აწმყოში ერის მასულდგმულებელი ძალაა და საოცნებო მერმისის საივედო საყრდენი.

ახალი თაობის აღზრდის კეთილშობილურ საქმეს შეწირა გოგებაშვილმა თავისი ხალასი ნიჭი, გამჭრიახი გონება და მოქალაქეობრივი შემართება.

სიტყვითა და საქმით გოგებაშვილი ფართოდ ნერგავდა ჩვენს ქვეყანაში ერთიანი სალიტერატურო ქართულის ტრადიციებს. ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხეს მოჰფინა მან პატარა ქართველის აღტაცებული პატრიოტული სიმღერა და ხევსურის შთამაგონებელი ღაღადისი: „სამშობლო, დედის ძუძუი, არ გაიცვლების სხვაზედა“.

მოზარდთა მრავალ თაობას შეაყვარა გოგებაშვილმა ჩვენი ქვეყნის დიდი წარსული და მის თავდადებულ შვილთა გმირული სახეება. გოგებაშვილმა შეგვაყვარა ჩვენი სამშობლოს წარმტაც ბუნება, ჩვენი მშვენიერი, ტკბილი ქართული ენა.

შეიძლება გადაუქარებლად ითქვას, რომ ვეფხისტყაოსნის შემდეგ ჩვენ ხალხს არ ჰქონია უფრო სანუკვარი და უფრო საუკარელი წიგნი, ვიდრე „ჩვენი წიგნი, ჩვენი დედა... დედაენა ქართული“ (გ. ლეონიძე).

ქართველი ერი ვერ დაივიწყებს ამ უკვდავი წიგნის უკვდავ შემოქმედს.

1960

გალაკტიონ ტაბიძე — ვინმე მისხი მელექსე

გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედებითი ცხოვრება იყო დაუცხრომელი შრომა და უკომპრომისო ბრძოლა ყოველივე დრომოქმულის, რუტინისა და ხავსმოდებულის წინააღმდეგ პოეზიაში. ახევე შეუპოვარი იყო იგი ძიების გზაზე. „მინდა ახალი გზები, მინდა ახალი რამე, გარწყინებული მთები, განათებული ღამე“, ამბობს პოეტი ერთს, შედარებით ადრინდელ ლექსში („მგზავრის სიმღერა“). გალაკტიონი ეძიებდა და პოულობდა თავის საწადელს. სიამის გრძნობით ავსებს ქეშმარიტი პოეზიის ყველა დამფასებლის გულს გალაკტიონის საოცარი პოეტური მიგნებანი და ხილვანი. ოღონდ ახლის ძიებათა სტიქიას მიყოლილი პოეტი უდიდესი მოკრძალებით ეკიდებოდა წარსულის ნაანდერძევე ლიტერატურულ მემკვიდრეობას.

გალაკტიონ ტაბიძე სამაგალითო მეცნიერული სიღრმით სწავლობდა ამ მემკვიდრეობას, ნათელი გონების შუქით ამოწმებდა მის სიაკარგეს, აგრძელებდა, აღრმავებდა და ავითარებდა ძველი პოეტური კულტურის საუკეთესო ტრადიციებს. ახალი დროის ქართველი პოეტებიდან გალაკტიონმა ყველაზე უფრო უშუალოდ, ბუნებრივად და ფაქიზად განიცადა რუსთველის პოეზიის შინაგანი ცხოველმყოფელი შემოქმედება. რუსთველის სახე, სახეები რუსთველის დიდებული გმირებისა, რუსთველური მხატვრული სამკაულები გამჟღავნალებდ თინათინობენ გალაკტიონის არაერთ ლექსში. რვამარცვლიანი შაირის მეტრით არის შეთხზული გალაკტიონის „შოთა რუსთაველი შავი ზღვის პირად“. სხვა იშვიათ ღირსებებთან ერთად ეს საუცხოო ლექსი დიდად საინტერესოა რუსთველის ბიოგრაფიის ტაბიძისეულა კონცეფციის თვალსაზრისით. რუსთველურად უქცევს ლექსის ლირიკული გმირი:

მე რუსთველი ამა ზღვიდან
შემოვდივარ ჩემს ქვეყანას.

გალაკტიონ ტაბიძე თვითონაა სამშობლოზე შეყვარებული შმაგი მიჯნური, თანამედროვე მესხი მელექსე („ვეწერ ვინმე მესხი ძელექსე“):

შმაგი, ვით ვეფხვი დაჭრილი,
მშობლიურ მთა და ველებზე,
ჯარ ოცნებისთვის გაჭრილი
მე ვინმე მესხი მელექსე.

ცნობილზე ცნობილია გალაკტიონ ტაბიძის „პოეზია უპირველეს ყოვლისა“. ამის ერთგვარ დაკონკრეტებას წარმოადგენს მისი აღსარება „საქართველო უპირველეს ყოვლისა“. მთელი თავისი გატაცებითა და გზნებით უმღეროდა პოეტი საქართველოს სასიქადულო წარულს, ჯალალედინის, თემურლენგისა და ალა-შაჰმად ხანის ურდოების წინააღმდეგ თავდადებით მებრძოლ გმირ ქართველ ხალხს. გალაკტიონის აღტაცებას იწვევდნენ ნარიყალას, გორის ციხისა თუ ნიკორწმინდის მშენებელი უცნობი დიდოსტატები, ქართული ანბანის შემქმნელი ჯადოქარი ხელოვანი, ვეფხისტყაოსნის გენიოსი ავტორი და ქართლის ცხოვრების უამთაღმწერელნი.

სამშობლო, მისი აწმყო, ნამყო და მყოფადი იყო გალაკტიონ ტაბიძის საფიცარი უკვდავი ღმერთი, კერპი თუ ხატი. ვინ დაიფიქსებს მისეულ ღაღადისს:

მშობლიური ჩემო მიწავ,
შენს საყვარელ სახელს ვფიცავ,
რომ დავიცავ შენს დიდებას,
წინაპართა ძელებს დავიცავ.

1982

წერილი „ლიტერატურული საქართველოს“ რედაქციას

ამას წინათ გაზეთ „ზარია ვოსტოკში“ (15..2.84) დაიბეჭდა ხალხთა მეგობრობის მუზეუმის უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის მარია ფილინა-რამიშვილის საინტერესო წერილი „Творец содружества“. წერილი ეძღვნება ჩვენი ქვეყნის დიდი მეგობრის მიკოლა ბაჟანის კიევში 1982 წელს უკრაინულ ენაზე გამოცემულ წიგნს „ფეჩრები და მოგონებანი“. ნაშრომის მნიშვნელოვანი ნაწილი დათმობილი ჰქონია ქართულ თემატიკას, კერძოდ, დავით გურამიშვილს. წერილის ავტორი აღნიშნავს, რომ თვითონ ბაჟანის მოგონების თანახმად, ამ დიდ უკრაინულ პოეტსა და სწავლულს ერთ დროს გადაუდგია ყველა სხვა

საქმე, რათა მისი მშობელი ხალხისათვის გაეცნო გურამიშვილის შე-
მოქმედებითი სამყარო, „ეს იყო 1952 წელს“. ანალოგიური რამ ქარ-
თულ პრესაშიც დაიბეჭდა. 1979 წელს თბილისში ქართულ ენაზე გა-
მოვიდა მიკოლა ბაჟანის წიგნი „საქართველოს გზებზე“. აქ მოთხრო-
ბილია, რომ ვეფხისტყაოსნის გადათარგმნის შემდეგ ბაჟანს განზრა-
ხული ჰქონია გადაეთარგმნა გურამიშვილის „დავითიანი“, მაგრამ დი-
დი სამამულო ომის გამო ხელი შეშლია. ომის დამთავრების შემდეგ
მას გადაუწყვეტია აღრინდელი განზრახვის შესრულება. სიმონ ჩიქო-
ვანისა და ამ სტრიქონების ავტორის გულისხმიერი დახმარებით ენერ-
გიულად შევედექი გურამიშვილის ცხოვრება-შემოქმედების შესწავ-
ლას და მისი ლექსების თარგმნას, მით უფრო, რომ ახლოდებოდაო
გურამიშვილის დაბადების „ორასი წლისთავი“ (გვ. 76). სიმონ ჩიქო-
ვანმა იზრუნაო, წერს მიკოლა ბაჟანი, „რათა 1952 წლის შე-
მოდგომაზე ხანგრძლივად დავრჩენილიყავი საქართველოში და
მხოლოდ დავითის პოემების თარგმნაზე მეშუშავა. ბორჯომის ხეობაში,
მესხეთის ზეგნის დასავლეთ კალთაზე, პეტერის პირას, დარაჯის უკაც-
რიელ ქოხში სიმონმა მომინახა მყუდრო თავშესაფარი...“ (გვ. 76,
კურსივი ჩემია, მრავალწერტილი ბაჟანისაა, ა. ბ.).

ამრიგად, მიკოლა ბაჟანი „დავითიანის“ თარგმნას თითქოს შეს-
დგომია ქვიშხეთში 1952 წლის შემოდგომაზე. ჩვენი კეთილი მეგობ-
რის ცნობა მთლად ზუსტი არ არის. ფაქტი ისაა, რომ „დავითიანის“
უკრაინული თარგმანის პირველი გამოცემის მომზადებაში მცირეო-
დენი წვლილი მეც მიმიძღვის, შევეცდები აღვადგინო დოკუმენტურად
ზუსტი სურათი. რა თქმა უნდა, საეჭვო არ არის, რომ „დავითიანის“
თარგმანზე ბაჟანს უნდა ემუშავა ქვიშხეთშიც, ოღონდ გაცილებით
უფრო ადრე, ვიდრე 1952 წელია. 1950 წლის 12 მაისის თარიღით
მიკოლა ბაჟანი კიევიდან მწერდა „დღე და ღამეს ვასწორებ დავითი-
ანის თარგმანზე“ („буквально дни и ночи сижу над переводом“).
მას გადაწყვეტილი ჰქონდა როგორმე იმავე 1950 წელს მოეთავებინა „და-
ვითიანის“ თარგმნაც და გამოცემაც (წინ სხვა ბევრი გადაუდებელი საქმე-
ები მაქვს და ამისათვის მეტს ვედარ მოვიცილო). მიკოლა ბაჟანს მართ-
ლაც თავი გამოუღვია, თარგმნა დაუმთავრებია, მანქანაზე გადაბეჭდილი
ტექსტის ერთი ცალი სტამბისათვის გადაუცია ასაწყობად 1950 წლის ივ-
ლისის დასაწყისში (სტამბის ცნობით, ტექსტი წარმოებას მიუღია 1950
წლის 5 ივლისს), ხოლო თვითონ თბილისში გამოშუქებულა თარგმ-
ნის საბოლოოდ შესამოწმებლად. ივლისის თვის 15 დღე მიკოლამ ჩემ-
თან გაატარა აგარაკ კიკეთში. ნამდვილად დღე და ღამეს ვასწორებ-
დით, ვუჩქევით თარგმანს (ხელთ გექონდა მანქანაზე გადაბეჭდილი მე-
ორე ცალი), ვუდარებდით ქართულ დედანსა და რუსულ პჭკარედს,
საჭირო შესწორებები ბაჟანს შეჰქონდა სასტამბო ტექსტში. ასე „გაი-

ჩალხა“ საბოლოოდ „დავითიანის“ უკრაინული თარგმანი (ჩემს ფოტო-არქივში დაცულია ბაქანთან ერთად კიკეთში გადაღებული ფოტოსურათი). მიუხედავად ჩემი კატეგორიული წინააღმდეგობისა, თავისი თარგმანის სატირტულო ფურცელზე ბაქანს მაინც ჩაუბეჭდავს „ალ. ბარამიძის რედაქციით“.

ავვისტოში მიკოლა ბაქანი კიევში დაბრუნდა და პირადად უხელმძღვანელა წიგნის ბეჭდვას. წლის ბოლოს (1950 წლის ბოლოს) „დავითიანის“ ბეჭდვა დასრულდა. ნაბეჭდი სასიგნალო ცალი მიკოლამ ალტაცებული სამახსოვრო წარწერით გამომიგზავნა 1951 წლის 30 იანვარს. ამჟამად საგანგებო წერილიც მოაყოლა. „ვერ დავფარავ ჩემს სიხარულსო“, მწერდა, ბოლოსა და ბოლოს უკრაინულმა „დავითიანმა“ მზის სინათლე იხილაო.

ასეთია „დავითიანის“ უკრაინული თარგმანის საბოლოოდ გამზადებისა და გამოცემის ზუსტი ისტორია.

30.3.84

წერილი „მრავალთავის“ რედაქციას

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის „მრავალთავის“ XIII წიგნიც („მეცნიერება“, 1986, 144 გვ.) ჩვეულებებისამებრ დიდად საინტერესოა; გამოკვლევებთან ერთად, აქ დაბეჭდილია ექვთიმე თაყაიშვილის, იროდიონ სონღულაშვილისა და კალისტრატე ცინცაძის პირადი ფონდის უაღრესად მნიშვნელოვანი მასალები. ჩემი ყურადღება მიიპყრო ირ. სონღულაშვილის მშვენიერი მემუარების პუბლიკაციამ. ირ. სონღულაშვილი იყო ექვ. თაყაიშვილის უახლოესი თანამშრომელი და უერთგულესი მეგობარი. თაყაიშვილის უცხოეთში გამგზავრების შემდეგ სერგი გორგაძესთან ერთად ის ხელმძღვანელობდა საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმ-ბიბლიოთეკას (ს. გორგაძე იყო გამგე, ი. სონღულაშვილი მისი მოადგილე; გორგაძის გარდაცვალების — 1927 წლის — შემდეგ სონღულაშვილი ასრულებდა მუზეუმ-ბიბლიოთეკის გამგის მოვალეობას). იროდიონ სონღულაშვილი იყო თავისი საქმის საუკეთესო მცოდნე და უკეთესი მუშაობის ადამიანი (ჩემი ცხოვრების მანძილზე იშვიათად შემხვედრია ირ. სონღულაშვილის მსგავსი ადამიანური ღირსებებით შემკობილი პიროვნება). ირ. სონღულაშვილი იყო მწერალი-ბელეტრისტი. მწერლის მაღლიც დაჰყოლია მის მემუარებს. სემწუნხაროდ, მემუარისტს მოსდის ორი უნებლიე შეცდომა (ტყუობა, ირ. სონ-

ლულაშვილი თავის მეხსიერებაზე დანდობით წერდა მემუარებს. ეს შეცდომებია:

1. იროდიონ სონღულაშვილი მოგვითხრობს, რომ 1941 წლის 18 ნოემბერს, სალამო უამს, ეწვია ბინაზე მის ყოფილ მასწავლებელს საღვთო სჯულში კალისტრატე ცინცაძეს (მაშინ უკვე კათალიკოს-პატრიარქს). იმ სალამოს კ. ცინცაძესთან სხვებიც ყოფილან (ეტყობა, 18 ნოემბერი შეხვედრის დათქმულ დღედ ჰქონიათ დანიშნული). მასპინძელმა „ჩაიზე მიმიწვიაო, — იგონებს მემუარისტი, — ბოთლი ღვინო მოატანინა. ლაპარაკი მეცნიერებაზე გაიბა და ჩვენი მეცნიერნი და მათი შრომები ვახსენეთ. ივანე ჭავჭავიძეზე შევეჩერდით. 11 საათზე შინისაკენ გამოვემართე. ჩემი ახალგაზრდა მოკეთე შემომხვდა. — ივანე ჭავჭავიძეილი გარდაიცვალა — მითხრა „ეძრწუნებული კილოთი ..“ (გვ. 93—94).

მოთხრობილი ამბავი უნდა მომხდარიყო არა 1941 წლის 18 ნოემბერს, არამედ ერთი წლით ადრე, 1940 წლის ნოემბერში. როგორც კარგად ცნობილია, ივანე ჭავჭავიძეილი გარდაიცვალა 1940 წლის 18 ნოემბერს. 1941 წლის ნოემბერში მეორე მსოფლიო ომი მძვინვარებდა და ასე გვიან ღამით („11 საათზე შინისაკენ გამოვემართე“) ქუჩაში თავისუფალი მოძრაობაც კი შეუძლებელი იქნებოდა.

2. იროდიონ სონღულაშვილი გვიამბობს: „1929 წლის მაისში უნივერსიტეტის შენობიდან დაეძარი საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმთან ერთად საზოგადოების წიგნთსაცავიც“ (გვ. 92). ქონება გადავზიდეთ საქართველოს მუზეუმში. ჩვენი საზოგადოების წიგნთსაცავიდან ცალკე გამოყვეს ხელნაწერები, ხელნაწერი ფონდებიდან კი მალე შეიქმნა სპეციალური განყოფილება („ხელნაწერთა ანუ პალეოგრაფიული განყოფილება“, ა. ბ.), რომელსაც „სათავეში ჩაუდგა პავლე ინგოროყვა“-ო (იქვე). ეს ყველაფერი სწორია, იღონდ მოთხრობილი ამბავი მოხდა ერთი წლით გვიან, სახელდობრ 1930 წელს. საქმე ისაა, რომ თბილისის უნივერსიტეტის შენობაში საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმის გარდა მოთავსებული იყო უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავიც (ამ სიძველეთსაცავში შედიოდა ყოფილი საეკლესიო კომიტეტისა და ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების ხელნაწერი ფონდები, „უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავი“ იმ დროს უნივერსიტეტის კუთვნილებას შეადგენდა და მას ქართული მწერლობის კათედრა მეურვეობდა — (გამგე კ. კეკელიძე).

საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს 1930 წლის 7 ივლისის დადგენილებით ჩატარდა რესპუბლიკის უმაღლესი და საშუალო სკოლის რეორგანიზაცია. ამ დადგენილებით თბილისის უნივერსიტეტი დაიშალა და მის ბაზაზე შეიქმნა რამდენიმე სპეციალური სამეცნიერო-სასწავლო ინსტიტუტი. უნივერსიტეტის ახლანდელი პირველი

კორპუსის მეორე და მესამე სართული დაიკავა თბილისის პედაგოგურმა ინსტიტუტმა. უმაღლესი სკოლის რეორგანიზაციასთან და უნივერსიტეტის დაშლასთან დაკავშირებით მანამდის უნივერსიტეტში მოთავსებული უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავია და საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების კოლექციები გადაეცა საქართველოს მუზეუმს. ვიმეორებთ, ყველაფერი ეს მოხდა საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს 1930 წლის 7 ივლისის დადგენილების საფუძველზე. 1930 წლის 1 სექტემბრისათვის უნივერსიტეტში დაცული ყველა სამუზეუმო ქონება უკვე საქართველოს მუზეუმში იყო გადატანილი და მალე იქ ჩამოყალიბდა ორი ახალი განყოფილება. პათ შორის ხელნაწერთა განყოფილება.

ასეთია საქმის ნამდვილი ვითარება. ყოველივე აქ აღნიშნულს დაინტერესებული მკითხველი უფრო დაწვრილებით გაეცნობა გიონ გამყრელიძის წიგნით (თბილისის უნივერსიტეტი, 1948) და ჩვენი ნარკვევით — „ქართულ ხელნაწერთა ფონდების წარსულიდან“ (მწიგნობარი — 1983, გამოვიდა 1984 წელს, გვ. 65—68).

22.5.86.

საყურადღებო არქიობრაფიული ნაშრომი

რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი რომ ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის საძვანდისს შეუდგა, გადავწყვიტეთ საგულდაგულოდ შეგვემოწმებინა და შევესწავლა სიძველეთსაცავთა და სახელმწიფო თუ კერძო (საოჯახო) არქივები ჩვენთვის საჭირო მასალების გამოსავლინებლად.

პირველი შედეგები საიმედო აღმოჩნდა.

გუმანით, და, რასაკვირველია, შესაფერისი საცნობარო და საარქეოგრაფიო-სამეცნიერო ლიტერატურით ვიცოდით, რომ საჩვენო რამ აღმოჩნდებოდა ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბოდლის სახელობის ბიბლიოთეკის უორდროპისეულ ფონდში. სადირექტივო ორგანოსა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის მხურვალე მხარდაჭერით ინგლისში მივავლინეთ ფილოლოგის მეცნიერებათა დოქტორი, ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა გამოსაცემად მომამზადებელი ძთავარი სარედაქციო კოლეგიის წევრი გურამ შარაძე.

გ. შარაძემ გამოიჩინა შესაშური მონდომება. ენერგია და შრომისმოყვარეობა, შედარებით მცირე დროის განმავლობაში გაიხზრკა, გამოავლინა, გადმოიწერა (თუ ფოტოპირები გადმოიღო) და ჩამოგვიტანა

მნიშვნელოვანწილად უცნობი დიდძალი ლიტერატურული მასალა, შუქს რომ ჰყვას როგორც ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების, ისე მოღვაწეობის, ისე საზოგადოდ ახალი ქართული სულიერი კულტურის. საზოგადოებრივი აზრისა და მწერლობის ისტორიის არაერთ მხარეს.

გ. შარაძის სამეცნიერო მივლინების შედეგებს მიეძღვნა მისი წერილების ციკლი — „ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე“, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „კომუნისტის“ 1981 წლის ნოემბერ-დეკემბერში. ეპისტოლური მემკვიდრეობის ერთი მოზრდილი ნაწილი გ. შარაძემ გამოაქვეყნა ჟურნალ „მნათობში“ (1983, №№ 1, 2, 3).

ინგლისში მოპოვებული მასალები შესაფერისი სამეცნიერო აპარატით, შენიშვნა-კომენტარებით, ბიბლიოგრაფიითა და პირთა საბიბლიოთეკით შესულია სარეცენზოო წიგნში: „ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე“ (თბ., 1984, 494 გვ., რედაქტორი გიორგი ბედინიშვილი, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“).

გ. შარაძის წიგნის პირველი თავია — „ინგლის-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობის ფესვები და ქართველოლოგიის აღმოცენება ინგლისში“ (გვ. 3—34). აქ მოკლედ, შემზღვევლად და საკმაო სისრულით მიმოხილულია ინგლისურ-ქართული კულტურული ურთიერთობის თაობაზე არსებული ცნობები ძველა დროიდან (XIII 'აღუენიდან) უორდრობების სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლამდე. ავტორი აანალიზებს იმ მწირ დოკუმენტურ მასალას, რაც კი აღნიშნულ საკითხზე მოიპოვება და ასკვნის: „აი, ასეთ ორმხრივ ინგლისურ-ქართულ და ქართულ-ინგლისურ გაცხოველებულ კულტურულ-ისტორიულ ურთიერთობათა პირობებში XIX საუკუნის შუა ხანებიდან ინგლისში თანდათან აღმოცენდა და განვითარდა ქართველოლოგია, როგორც მეცნიერული დისციპლინა“ (გვ. 20). ამ დასკვნის გამო უნდა შევნიშნოთ, რომ საჩოთიროდ გვეჩვენება მოსაზრება ურთიერთობათა „ორმხრივობის“ შესახებ.

გ. შარაძის სიტყვით, ინგლისური ქართველოლოგიის ნამდვილი ფუძემდებლები არიან მარჯორი (1869—1909) და ოლივერ (1864—1948) უორდრობები. სწორედ ასეა დასათაურებული განსახილავი წიგნის მეორე თავი — „მარჯორი და ოლივერ უორდრობები — ინგლისური ქართველოლოგიის ფუძემდებლები“ (გვ. 35—133). წიგნის ეს თავი იმით იწყება, რომ 1887 წელს საქართველოში ჩამოვიდაო მოგზაურობის ტრფიალი ახალგაზრდა განათლებული ინგლისელი ოლივერ უორდრობი, რომელსაც მოუვლია ჩვენი ქვეყნის „თითქმის ყველა კუთხე“, გასცნობია მის წარმტაც ბუნებას, შეუხსწავლია მისი წარსული და აწმყო, მოხიბლულა ნახულითა და მოსმენილით. ო. უორდრობა სწვევია ბევრ მოწინავე ქართველ მოღვაწეს, მათ შორის ილია ჭავჭავაძესა და

ივანე მაჩაბელს. შექმნილი ცოდნისა და მდიდარი შთაბეჭდილებების საფუძველზე ოლივერ უორდროპს დაუწერია და უკვე მომდევნო, 1888 წელს, ლონდონში გამოუქვეყნებია წიგნი — „საქართველოს სამეფო“.

გ. შარაძეს ძალიან ვრცლად აქვს გადაოცემული ო. უორდროპის წიგნის შინაარსი, იქიდან ბევრი ვრცელი ციტატაა დამოწმებული სტეფანე ჭრელაშვილის ძველი თარგმანის მიხედვით (გვ. 61, შენ. 13).

ოლივერ უორდროპს საუცხოოდ აქვს აღწერილი ჩვენი ქვეყნის ბევრი ღირსშესანიშნავი ადგილი, საინტერესოდ აქვს მიმოხილული ჩვენი ისტორიული წარსული, ჩვენი კულტურა, ჩვენი მწერლობა უძველესი დროიდან. განსაკუთრებით ვრცლად ეხება და დიდად აფასებს იგი შოთა რუსთველის ვეფხისტყაოსანს. საქართველოს გმირული წარსულით აღტაცებული ინგლისელი მწერალი ამბობს: „საქართველოს წარსული ღვაწლი იხეთი ღირსებისაა, რომ შეუძლია დაამშვენოს დიდება თვით რომისა და საბერძნეთისაო“. გ. შარაძის წიგნში მოთხრობილია იმ გამომხმაურებათა შესახებ, რაც მოჰყოლია უორდროპის შრომის გამოსვლას ინგლისსა და საქართველოში (გვ. 60—62). თვითონ ოლივერს თავმდაბლურად აღუნიშნავს: „მე კარგად ვგრძნობ, რომ ჩემი თაზუნება არ არის სრული და ნაწყვეტ-ნაწყვეტია. დიდად მოხარული ვიქნები, თუკი გამოჩნდებიან სხვა მწერლები, რომელთაც ჩემი წიგნი გამოადგებათ გზის მაჩვენებლად“. ამას გ. შარაძე ურთავს, რომ ის „სხვა მწერალი“, რომელიც ოლივერის გზას გაჰყვა, იყო მისივე დაი მარჯორი (გვ. 37).

მარჯორი უორდროპს საფუძვლიანად შეუსწავლია ქართული ენა (ქართული ისწავლა ოლივერმაც). და-ძმამ იცოდნენ რამდენიმე უცხო ენა, ოლივერი თავისუფლად ფლობდა რუსულს (იგი დიპლომატურ მოღვაწეობას ეწეოდა რუსეთშიც). მარჯორი და ოლივერი იმათათვე დიდი წარმატებით შეუდგნენ ქართული ლიტერატურული ძეგლების თარგმნას ინგლისურ ენაზე. მარჯორის პირველი თარგმანი იყო „ქართული ზღაპრები“ (ლ., 1894), შემდეგ ავტორის თანხმობით მან გადაიღო ილიას „განდეგილი“ (ლ., 1895). ოლივერმა ცაგარლისეული რუსული გამოცემის მიხედვით ინგლისურად გადათარგმნა სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისა“ (ლ., 1894). ეს თარგმანი ქართული დედნისათვის შეუდარებია და „შეუსწორ-შემოუწორებია“ მარჯორის. მოგვიანებით ოლივერმა გადათარგმნა „ვისრამიანი“ (ლ., 1914) და გიორგი ბრწყინვალის „ბეგლისდება“ (დაბეჭდა 1915 წელს ინგლისის „სამეფო სააზიო საზოგადოების“ ეჟონალში). არმენოლიც კონიბირთან (1856—1924) ერთად ოლივერ უორდროპმა ინგლისურად გადათარგმნა იაკობის „უამისწირვის“ უძველესი ქართული ვერსია (პარიზი, 1915). საინტერესოა აღინიშნოს, რომ კონიბირის აზრითაც, „სიბრძნე ბალაქვარისი“ ქართულიდან ბერძნულად გადაუთარგმნია

ეკეთიმი ათონელს. და-ძმა უორდრობებს დიდი შრომისა და რუდუნების შინდევად ეართობლივად უთარგმნიათ ინგლისურად „წმინდა ნინოს ცხოვრება“ (ლ., 1900). გარდა დამოწმებული ძეგლებისა, მარჯორის გადაუთარგმნია. მაგრამ არ გამოუქვეყნებია ილია ქავეკვაძის „მგზავრის წერილები“, „კაცია-ადამიანი?!" და „გლახის ნაამბობი“, აკაკის ლექსები („სულიკო“, „სალამური“, „იმერული ნანინა“), დუტუ მეგრელის „ცრემლები“ რამდენიმე მეცნიერული ნაშრომი — ბესარიონ ნიჟარაძის (თავისუფალი სვანის) „სვანეთი“, მოსე ჯანაშვილის „თამარ მეფე“ და ფრაგმენტები ივანე ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნიდან. ოლივერს კი გადაუთარგმნია ილია ქავეკვაძის „ავტობიოგრაფია“ (გ. შარაძე, გვ. 334—340).

რასაკვირველია, განსაკუთრებულია მარჯორი უორდროპის მიერ გაწეული ღვაწლი ვეფხისტყაოსნის თარგმანზე. 1891 წლიდან გარდაცვალებამდე (1909 წლამდე) მარჯორი შეუწყვეტლივ და ინტენსიურად მუშაობდა ამ თავისი უსაყვარლესი წიგნის თარგმანის გასრულებასზე. მის სრულყოფასზე; ასწორებდა, ხეწდა, აუმჯობესებდა ტექსტს. იშვიათი პასუხისმგებლობის გრძნობის პატრონი მწერალი ქალი მაინც არ იყო კმაყოფილი მიღწეულით და თავის სიცოცხლეში არც უცდია თარგმანის ბეჭდურად გამოქვეყნება. ვეფხისტყაოსნის მარჯორისეული ინგლისური თარგმანის ტექსტი შესანიშნავი წინასიტყვიითა და შენიშვნებით გამოსცა 1912 წელს ლონდონში ოლივერ უორდროპმა. გამომცემელი ღირსეულად აფასებს ვეფხისტყაოსნის იდეურსა და მხატვრულ მნიშვნელობას. ასევე ღირსებისამებრ მიუზღავს მთარგმნელის ღვაწლს, აღნიშნავს, თუ როგორი სათუთი სიყვარულითა და ფანატიკური გატაცებით მუშაობდა იგი ამ თარგმანზე. ოლივერ უორდროპი მადლობას უცხადებს ყველას, ვინც კი რაიმე სახით ზელი შეუწყო მარჯორის შრომის სრულყოფას, განსაკუთრებულ მადლობას უძღვის იხენილ წერეთელს (რომელსაც ხელნაწერში გადაუკითხავს მთელი თარგმანი) და ნიკო მარს. ავტორის ნებართვით თავისი გამოცემისათვის ოლივერს დაურთავს მარის ცნობილი ნაშრომის („ვეფხისტყაოსნის შესავალი და ბოლო სტროფები“) ერთი ნაწილი; მისეული ინგლისური თარგმანი. გამოცემას ახლავს აგრეთვე რუსთველოლოგიური ლიტერატურის ბიბლიოგრაფია.

რაღა თქმა უნდა, საქართველოში ალტაცებით შეხვდნენ ვეფხისტყაოსნის ინგლისური თარგმანის გამოქვეყნებას. კვალაფიცური წერილები მიუძღვნეს მას ვ. ვაზიანმა (ვარლამ ჩერქეზიშვილმა) და თედო სახოკიამ. ვაზიანის წერილში ბლომად არის დამოწმებული ციტატები ოლივერის ნაშრომიდან (გ. შარაძე, გვ. 206—212). ხოლო თ. სახოკიას წერილს თან ახლავს წინასიტყვის ქართული თარგმანის მთელი ტექსტი (გვ. 213—233). დიდად აფასებენ ვეფხისტყაოსნის მარჯო-

რისეულ თარგმანს ალ. ცაგარელი, ალ. ხახანაშვილი, ე. თაყაიშვილი... ნ. მარის სიტყვით, დედანთან სიახლოვითა და „სიზუსტით ეს საუკეთესო თარგმანია“. გ. შარაძის წიგნში ისიც მოთხრობილია, თუ როგორ შეზდა გემზე ატლანტის ოკეანეში კონსტანტინე ბალმონტი ოლივერ უორდროპს, როგორ გაეცნო ვეფხისტყაოსნის ინგლისურ თარგმანს ჯერ კიდევ კორექტურული ანაბეჭდების სახით, როგორ გაიტაცა და შთააგონა დიდი რუსი პოეტი ჩვენმა სწორუპოვარმა პოემამ და როგორ განაწყობ იგი ამ პოემის რუსულ ენაზე გადასათარგმნელად.

გ. შარაძის წიგნში ისიც აღბეჭდილია, თუ როგორ ფასდება ვეფხისტყაოსნის მარჯორისეული თარგმანი თანამედროვე რუსთველოლოგიაში და როგორი ადგილი ეთმობა მას პოემის მრავალრიცხოვან უცხოურ თარგმანთა შორის.

გ. შარაძის წიგნის შემდეგი (მესამე) თავია — „უორდროპები საქართველოში“ (რევოლუციამდელი ქართული პრესის ქრონიკები) (გვ. 135—246).

ოლივერ უორდროპი პირველად ჩამოვიდა საქართველოში 1887 წელს. მეორედ ჩამოსულა იგი 1894 წლის ოქტომბერში, ხოლო იმავე წლის დეკემბრის თვის დასაწყისში ჩამოუყვანია დედა და დაი (მარჯორი). ეს იყო მარჯორის პირველი სტუმრობა ჩვენს ქვეყანაში. დარჩენილან ორ თვეს. ამ მგზავრობის ამბავი დაწვრილებით აქვს აღწერილი თეიფონ მარჯორი უორდროპს — „შენიშვნები 1894—1895 წლებში საქართველოში მოგზაურობის შესახებ“. რომელიც ხელნაწერის სახით დაცულია ოქსფორდში (ბოლლის ბიბლიოთეკაში). აი. ერთი ნაწყვეტი ამ ნაშრომიდან: „ეს იყო ჩემთვის პირველი ხილვა ქვეყნისა. რომელსაც ხშირად ვიხატავდი ჩემს ვონებაში — ღამის ჩვენებებსა თუ ღლის ოცნებებში, მას შემდეგ, რაც გამეღვიძა ინტერესი საქართველოს უძველესი სამეფოს. მის მშვენიერ სანახაობათა, მისი მამაცი და ღამაზი მკვიდრების. მისი მდიდარი ლიტერატურისა და, ყველაზე მეტად, მისი სევდიანი, მაგრამ დიდებული ისტორიისადმი. ვნატრობდი იმ დღეს. როდესაც შევქვებდი ვწვეოდი ადგილებს. რომელთა შესახებ ბევრს ვკითხულობდი და ვფიქრობდი. სადაც, ალბათ, შევხვდებოდი იმ პოეტებს, რომელთა ნაწერებს ჩემთვის ბევრი სიამოვნება მოუნიჭებიათ.“

საქართველო ჩემთვის ზღაპრული ქვეყანა იყო და სწორედ ახლა შევდიოდი ამ მომაჯადოებელი ქვეყნის საზღვრებში“ (გვ. 151, თარგმანი ლ. თაქთაქიშვილ-ურუშაძისა).

თბილისიდან უორდროპები გამგზავრებულან დასავლეთ საქართველოში, იმერეთსა და გურიაში. ისინი საგანგებოდ სწვევიან ნიგოთში თავად დიმიტრი მაჭუტაძეს, რომელსაც ცოლად ჰყავდა ინგლისელი

ქალი ანა ტარსეი, ადრე ლევ ტოლსტოის უფროსი შვილების აღმზრდელი და „ანა კარენინას“ ერთ-ერთი პერსონაჟის პროტოტიპი. გ. შარაძეს გამოუჩინებია ანა ტარსეის საინტერესო თავგადასავალი (გვ. 156—164). რის შესახებაც იგი მოგვითხრობდა თავის საგაზეთო წერილშიც — „პეტრე დიდიდან ლევ ტოლსტოიმდე“ (გაზ. „კომუნისტი“, 22.8.82).

ნიგოთიდან ჩვენი სტუმრები ჯუმათზე გავლით ჩასულან ოზურგეთში („გურჯიის დედაქალაქში“). აქაც ელოდათ აღტაცებული შეხვედრები, გულუხვი მასპინძლობა, ნადიმები, სადღეგრძელოები. ოზურგეთიდან უორდროპები გამგზავრებულან ბათუმში, ბათუმიდან კი — სამშობლოში.

უორდროპების ოჯახი (უოლივეროდ) მეორედ 1876 წელს ჩამოსულა საქართველოში და ზაფხულის ორი თვე (ივნის-ივლისი) აქ გაუტარებია. თბილისის შემდეგ უორდროპები კახეთს სწევვიან, კახეთიდან ქართლში გადასულან, ქართლიდან — იმერეთში და კვლავ ბათუმის გზით დაბრუნებულან ქერჩში (იქ ოლივერს ბრიტანეთის კონსულის თანამდებობა ეკავა). უორდროპები დასწრებიან ილიაობას საგურამოში. ადვილი წარმოსადგენია, როგორ მასპინძლობას გაუწევდა სასურველ სტუმრებს დიდი ქართველი პოეტი და მამულიშვალი. ქართული პრესა ვრცლად აშუქებდა უორდროპების სტუმრობის დღეებს, რაც სათანადოდაც არის აღბეჭდილი გ. შარაძის წიგნში. ეს იყო მარჯორი უორდროპის მეორე და უკანასკნელი ყოფნა საქართველოში. მან აქ ბევრი მეგობარი და თაყვანისმცემელი შეიძინა. გააბა მათთან მიმოწერა. საქართველოზე შეყვარებული ქალი კვლავ აპირებდა მის ხილვას, მაგრამ, საუბედუროდ, აღარ დასცალდა. მარჯორი უორდროპი გარდაიცვალა ორმოცი წლისა ქალაქ ბუქარესტში 1909 წლის 5 დეკემბერს. თავზარდამცემი იყო ეს უღვთო სიკვდილი. ქართველობამ უზომო მწუხარება განიცადა თავისი ეგოდენ მოამაგე უცხოელი ქალის გარდაცვალების გამო.

მალე ცნობილი გახდა, რომ მარჯორის ანდერძის თანახმად, უორდროპების ოჯახმა ოქსფორდის უნივერსიტეტს გადასცა სოლდური თანხა სპეციალური ფონდის შესაქმნელად, რომელიც უნდა მონმარებოდა ქართული კულტურის საქმეს.

მარჯორის გარდაცვალების შემდეგ, 1911 წლის იანვარში, ოლივერი ცოტა ხნით მესამედ ჩამოსულა საქართველოში. ქართველობა კვლავინდებურად ღირსეულად დახვედრია ინგლისელ სტუმარს გაუმართავთ საზეიმო ნადიმი. რომელსაც მთელი ჩვენი მაშინდელი თავაკობა დასწრებია. ბევრი თბილი სიტყვა თქმულა ოლივერისა და მისი სახელოვანი. დის ღვაწლზე. სხვათა შორის, მშვენიერი სიტყვა წარმოუთქვამს ექვთიმე თაყაიშვილს, რომელიც მართლაც „ევროპაში

ქართველოლოგიის აღმოცენების მოკლე, მაგრამ შესანიშნავი მცენარული მიმოხილვაა“. ეს სიტყვა მთლიანად დაიბეჭდა გაზეთ „თემში“ (1911, № 5) და შესულია გ. შარაძის წიგნშიც (გვ. 201—206).

გ. შარაძის წიგნი საერთოდ დაწერილებითს ინფორმაციას გვაწვდის უორდროპების საქართველოში ყოფნისა და ჩვენი კულტურისათვის მათი სამაგალითო ღვაწლის თაობაზე, ოღონდ ეს შეეხება 1887—1911 წლებს. ოლივერ უორდროპი შემდეგაც იყო ჩვენს ქვეყანაში. გ. შარაძე იმოწმებს დევიდ ლანგის ერთ წერილს, რომელშიც ნათქვამია, რომ ჰირველი მსოფლიო ომის ფაქტობრივი დამთავრების შიშს ეგ ოლივერ უორდროპი დაინიშნა დიდი ბრიტანეთის „უმაღლეს წარმომადგენლად“ ამიერკავკასიაში, მაგრამ „სუსტმა ჯანმრთელობამ იგი იძულებული გახადა ვადაზე ადრე დაეტოვებინა სამსახური“ (გვ. 237). დ. ლანგის ინფორმაცია მკითხველს ვერ აკმაყოფილებს. გ. შარაძის წიგნიდან არ ჩანს, თუ როგორ შეეგება ქართველობა ბრიტანეთის უმაღლესი წარმომადგენლის როლში მის ძველ გულწრფელ მგობარს. როგორი კონტაქტი დამყარდა ქართველ ინტელიგენციასა და ოლივერ უორდროპს შორის, როგორ ექირა თავი ოლივერ უორდროპ-დინლომატს და ა. შ. ყოველივე ეს მით უფრო საინტერესოა. რომ გ. შარაძის მიერ მოხმობლი იოანე იმედაშვილის წერილიდან ჩანს, რომ: „ინგლისის სარდლობა ჩვენს ქვეყანაში ყალბის ცნობებით გაბერილი ჩამოვიდა“ და რომ „ზოგიერთი მათგანი ცალმხრივობას იჩენდა“ (გვ. 242). დასამალი არ არის, რომ ინგლისის ჯარის ნაწილები და მათი საოდლობა საქართველოში შემოვიდნენ დამარცხებული გერმანელების წასვლის შემდეგ როგორც ოკუპანტები. ინგლისელებს თავი მედიდურად ეპირათ და ნაკლებ ანგარიშს უწევდნენ ჩვენს ეროვნულსა და სოციალურ სატყუარს. ვიმეორებ. საინტერესო იყო მაშინ ოლივერ უორდროპის ოფიციალური პოზიცია. თუკი სააშისო ცნობები მოიპოვება. ეტყობა. ოლივერი მაშინაც არ გაურბოდა ქართველ საზოგადოებასთან შეხვედრას. ოქსფორდში დაცული ყოფილა სანდრო შანშიაშვილის სიტყვის ქართული ტექსტი (და ოლივერის მიერ შესრულებული მისი ინგლისური თარგმანი), რომელიც ახალგაზრდა პოეტს წარმოუთქვამს ოლივერთან შეხვედრის დროს სიღნაღში 1919 წლის 9 ნოემბერს (გვ. 394—396). ჩემი ყურადღება მიიქცია შანშიაშვილის მიერ გადაკრული ფორმით გამოხატულმა სიტყვის ერთმა ნაწყვეტმა: „თქვენც, მისტიკარ უორდროპ. საქართველოსთვის თქვენს დასაებრ კეთილი გსურთ — ამას ჩვენი ხალხი გულში იდუმალად ჰგრძნობს, თუნდაც რომ ამის შესახებ თქვენ ერთი სიტყვაც არ გაგვიცხადოთ. თქვენი დუმილი უფრო მჭევრმეტყველურია პატარა და მრავალტანჯულ საქართველოსთვის“ (ყურსივი ჩემია, — ა. ბ.).

ოლივერ უორდროპი გარდაიცვალა 1948 წელს. მისი გულითადი

სიმპათიები ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი ხალხისადმი იმაშიც გაიოხბა, რომ თავის სამივე შვილს ქართული სახელები დაარქვა — ფარნაოზი, ანდრო და ნინო. ქართველ ქალთა საზოგადოებას ამ ნინოსათვის მიუერთმევია საჩუქრად ნინოობის დღეს (14 იანვარს) ძველებური ძვირფასი ჭვარი (გვ. 238—241, 472—477).

გ. შარაძის შრომის ყველაზე დიდი თავია ბოლო, მეოთხე თავი („ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე“, გვ. 247—469). ამ თავის სათაურით არის დასათაურებული მთელი წიგნი. აქ ბევრი ქვეთავია, რომელთაგან ბოლო ორ ქვეთავს პირდაპირი კავშირი არც აქვს მთელი თავის შინაარსთან (ეს ქვეთავებია: „ქართველოლოგია ტიტჩერის წინააღმდეგ“ და „მეოცე საუკუნის მუზა“). მეოთხე თავი შეიცავს ძვირფას ეპისტოლურ მასალას. მნიშვნელოვანწილად ეს მასალა პირველად ქვეყნდება. მკითხველი ეცნობა ილია ჭავჭავაძისა და მისი მეუღლის მიმოწერას უორდროპებთან. აქვეა მიმოწერა უორდროპებთან ივანე და ტასო მაჩაბლებისა, ელიაბედ ჭავჭავაძე-საგინაშვილისა; წერალები ანასტასია თუმანიშვილ-წერეთლისა, განდეგილისა (დომინიკა ერისთავ-მღვიმისა), იაკობ გოგებაშვილისა, შიო ქუჩუკაშვილისა (შიო მღვიმელისა), ფილიმონ ქორიძისა, სამსონ ფირცხალავასი და სხვათა. დიდ ყურადღებას იქცევს მოსკოვში მოსწავლე ქართველი სტუდენტების წერილი — ადრესი მარჯორი უორდროპისადმი. საინტერესოა ეკატერინე გაბაშვილის მოგონებანი მარჯორის სტუმრობაზე თბილისში. გ. შარაძის წიგნში დაბეჭდილია ლექსები, რომლებიც მიუძღვნიათ მარჯორისათვის როგორც ცნობილ, ისე უჩინარ ავტორებს. კარგად ცნობილია აკაკის ბრწყინვალე ლექსი, გრძნობიერია ბარბარე ჯორჯაძის, განდეგილის, ნინო ორბელიანის. სილოვან ხუნდაძის ლექსები. ცალკე აღსანიშნავია გამოჩენილი ქართველი მეცნიერების წერილების სერია უორდროპებისადმი. ამ წერილების ავტორებია ალექსანდრე ცავარჯილი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, ნიკო მარი, მოსე ჯანაშვილი, ექვთიმე თაყაიშვილი, კორნელი კეკელიძე.

გ. შარაძის წიგნში შესული ეპისტოლური მასალა აშუქებს ქართული სულიერი კულტურის ბევრ სხვადასხვა მხარეს და შეიცავს უორდროპების ღვაწლის ღირსიულ დაფასებას. ამ მასალებით ქართულ, შედარებით მწირ, ეპისტოლურ მემკვიდრეობას შეემატა დიდი განძი. წიგნის ერთი მონაკვეთი განეკუთვნება რუსთველოლოგიას.

გ. შარაძეს შეუსწავლია და აღუწერია ბოდლის ბიბლიოთეკის აღუწერელი ცალი ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემისა ცნობილია. რომ სათარგმნელად მარჯორი უორდროპი იყენებდა ვეფხისტყაოსნის გრიგოლ ჩარკვიანის 1887 წლის გამოცემას. მთარგმნელი სარგებლობდა აგრეთვე ქართველიშვილისეული მდიდრული გამოცემითაც. რომელიც მისთვის უჭახსოვრია საგანგებო წარწერით ივანე

მაჩაბელს. ბოდლის ბიბლიოთეკაში (უორდროპების ფონდში) დაცულა ვეფხისტყაოსნის ორი ძველი ხელნაწერი — W 27 და W 17. ჩვენ გვაქვს ამ ხელნაწერების მიკროფირები, ისინი ბევრჯერ არის აღწერილი. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს W 17, ეგრეთ წოდებული მზებათუნისეული ხელნაწერი, რომელიც ძალიან დაწვრილებით აქვს აღწერილი გივი მიქაძეს (ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები, VI, 1974, გვ. 114—147). გ. შარაძეს ადგილზე გაუსინჯავს ეს ხელნაწერი და გამოუვლინებია ერთი საყურადღებო ფაქტი, რაც ფოტოპირით არ ჩანდა და შეეხება მისი შეძენის ისტორიას. W 17 ხელნაწერს ჩაკრული თუ ჩაკინძული ჰქონია ერთი ფურცელი ქაღალდი, რომელიც თურმე შეიცავს ოლივერ უორდროპის მიერ შესრულებულ ამ ხელნაწერის მოკლე აღწერილობას და მას ცნობას, რომ ხელნაწერი ბოდლის ბიბლიოთეკისათვის შეუწირავს („უჩუქნა“) საჩხერელ თავადს გიორგი სიმონის ძე წერეთელს „ქენინა ვენერა წერეთლის მეშვეობით“ 1911 წლის 8 ოქტომბერს. მაშინ ოლივერ უორდროპი თვითონ იმყოფებოდა საჩხერეში (გვ. 445). უნდა ვიცოდეთ, რომ ამ ხელნაწერის თაობაზე ოლივერი სწერდა ექვთიმე თაყაიშვილს ინგლისიდან 1912 წლის 14 იანვარს რუსულ ენაზე, ვეფხისტყაოსნის ერთი დასურათებული ხელნაწერი (იგულისხმება მზებათუნისეული W 17 ხელნაწერი) „შარშან შეწირეს, როგორც საჩუქარი, ოქსფორდის ბიბლიოთეკას“. ოლივერ უორდროპისავე სიტყვით ხელნაწერს აკუთვნებია თავად გიორგი სიმონის ძე წერეთელს“ (ელენე კლენჯერძიძე. უორდროპისეული ქართული ხელნაწერების აღწერილობა ე. თაყაიშვილისა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, III, 1961, გვ. 213). ოლივერი აქ არაფერს ამბობს ქენინა ვენერა წერეთლის შესახებ, ზოლო W 17 ხელნაწერში ჩაკინძულ თავის აღწერილობაში კი ნათქვამი ყოფილა: „(მარჯორი უორდროპის) ბიბლიოთეკას აჩუქა საჩხერელმა თავადმა გიორგი სიმონის ძე წერეთელმა 1911 წლის 8 ოქტომბერს, ქენინა ვენერა წერეთლის მეშვეობით, რომელიც როსტომ წერეთლის მეუღლე და სიო (სიმონ) ბერიძის ასულია ხიდისთავიდან გურიაში. ვენერა მარჯორი უორდროპის საუკეთესო მეგობარი იყო“ (გვ. 445).

ცნობილი ანტიკვარისა და მწერლის, აწ განსვენებული პაპუნა წერეთლის მოგონების მიხედვით (რასაც იმოწმებს და ნდობას უცხადებს გ. შარაძე), ვენერა ბერიძე-წერეთლისა უორდროპებს გაუცვინიათ 1895 წელს გურიაში ტელემაქ გურიელის ოჯახში. ვენერა ყოფილა ტელემაქის ცოლის ნინოს დაი, ლამაზი გარეგნობის პატრონი, განათლებული ქალიშვილი. უორდროპებს ისე მოსწონებიათ ვენერა ბერიძე, რომ ოლივერს თითქოს მისი ცოლად შერთაა განუზრახავს. ქალის კმოზღვებს თავი შორს დაუქვრიათ, შვილი უცხოეთში დაგვეყარებაო.

მაინც ვენერასა და უორდროპებს შორის მეგობრული ურთიერთობა დამყარებულა. ოქსფორდის მარჯორისეულ ფონდს შემოუნახავა ვენერა ბერიძის „რამდენიმე ათეული წერილი“. მასვე მარჯორისათვის მიუძღვნია ერთი ლექსი (გვ. 446—450). ვენერა ბერიძე საბოლოოდ ქუთაისში დამკვიდრებულა, გამწესებულა მასწავლებლად და მოგვიანებით როსტომ წერეთელზე გათხოვილა. პაპუნა წერეთლის მონათხრობის თანახმად, სიკვდილის წინ მარჯორი უორდროპს თითქოს უთხოვია ოლივერისათვის, წასულიყო საქართველოში, ენახულა ვენერა (ჩაეტანა მისთვის საგანგებოდ მოწადებული საჩუქრები) და შეერთო ცოლად. აი, ამ მიზნით, იგონებს პ. წერეთელი, ოლივერ უორდროპს ჩასულა საჩხერაში 1911 წლის ოქტომბერში, მაგრამ „ვენერა: უანე როსტომ წერეთელზე ყოფილა დანიშნული“ (თუ გათხოვილა?) სწორედ მაშინ „კნინა ვენერა წერეთლის მეშვეობით“ მიუღლია ოლივერს საჩუქრად მარჯორის ფონდისათვის მზებათუნისეული ხელნაწერი W 17 (გვ. 447).

მე ვერ ვიტყვი, რამდენად სწორია პაპუნა წერეთლის მიერ მოთხრობილი და გურამ შარაძისაგან გაზიარებული თავისდათავად დიდად საინტერესო ეს რომანტიკული ისტორია. როგორ უნდა ეფიქრა მარჯორი ან ოლივერ უორდროპს, რომ 1895 წელს გურიაში გაცნობილი, მაშინ უკვე დაქალებული და გასათხოვარი ვენერა 14—16 წლის შემდეგ გაუთხოვარი დარჩებოდა (თუმცა ყველაფრიდან ჩანს, რომ იგი საერთოდ გვიან გათხოვილა) და ოლივერის მეუღლეობას დაელოდებოდა. მით უფრო, რომ მათი შეუღლება გარკვეული მიზეზის გამო არ შემდგარა. გ. შარაძე არაფერს ამბობს, არის თუ არა რაიმე მინიშნებული შესაძლებელი გათხოვების თაობაზე ვენერა ბერიძის მრავალრიცხოვან წერილებში. ისიც სათქმელია, რომ ოფიციალურად ოლივერ უორდროპი 1911 წელს საქართველოში ჩამოვიდა მარჯორი უორდროპის ახლად დაარსებული ფონდისათვის საჭირო ლიტერატურის შესაძენად და ამ ფონდის სამომავლოდ ლიტერატურით მომარაგებისათვის შესაფერისი კონტაქტების დასაძყარებლად ქართველ საზოგადოებასთან (ელ. კელენჯერიძე, დას. ნაშრომი).

ინგლისში ყოფნის დროს გ. შარაძეს იქაურ თანამემამულეთაგან გაუგია, რომ თურმე დროდადრო ლონდონში აუქციონით იყიდებოდა ქართული ხელნაწერები. ასე, 1952, წლის 28 იანვარს გაყიდულა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის ერთი ძველი ნუსხა. „სოტბის სააუქციონერო საზოგადოების ნაბეჭდი კატალოგის თანახმად. ასევე უნდა გაყიდულიყო ვეფხისტყაოსნის ეტრატზე ნაწერი ხელნაწერი XIV საუკუნისა. თუ ეს ცნობა ნამდვილია, მაშინ მართლდება პლატონ იოსელიანის მოწმობა. რომ მას უნახავს და გაუსინჯავს ვეფხისტყაოსნის ორი ძველი ხელნაწერი, ერთი მათგანი 1443 წელს გადაწერილი.

მიუხედავად დიდი ძიებისა, პ. იოსელიანის მიერ დასახელებული ხელნაწერების კვალი არსად ჩანდა. და თითქოს... არსებითად ამაზე წყდება ახალი ძიება. ვინ იცის, იქნებ ბედმა გავვიღიბოს და მართლაც ამოტივტივდეს სადმე ეს სანუკვარი ხელნაწერი. ძიება უნდა გაგრძელდეს, ამას გვაფიქრებინებს გ. შარაძის მონათხრობი (გვ. 432—434).

გ. შარაძის წიგნი შეიცავს ძირითადად ეპისტოლური, მემუარული თუ სხვა ზასიათის დიდძალი მასალის პუბლიკაციას. ბევრ მათგანს აწლავს გამომცემლის კომენტარი. ზოგი კომენტარი ზუსტი არ ჩანს, ზოგიც მცდარია. დავიმოწმებ ერთ აშკარად მცდარი კომენტარის მაგალითს. „სიბრძნე სიცრუისას“ უორდროპისეულ თარგმანთან დაკავშირებით გ. შარაძე წერს: „ყურადღების ღირსია ცნობა საბასა და ლაფონტენის მეგობრობისა და დიდი ფრანგი მეიგავის მიერ ქართული მწერლისაგან ზოგიერთი იგავ-არაკის ნასესხობის თაობაზე“. რასაც „შემდგომი გარმანებული კვლევა-ძიება სჭირდებაო“ (გვ. 58). მართლაც, ერთ დროს ჩვენში გავრცელდა დამოწმებული შეხედულება. სულხან-საბა ორბელიანისა და ლაფონტენის პირადი ნაცნობობის თვალსაზრისს ავრცელებდა თავის შრომებში ალექსანდრე ხახანაშვილი, ამან გამოხატულება იპოვა კ. კეკელიძის „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ პირველი ტომის პირველ გამოცემაში (თბ., 1923. გვ. 372). მაგრამ ამ „ისტორიის“ მეორე ტომის პირველ გამოცემაში (თბ., 1924) კ. კეკელიძე შენიშნავდა: „არსებობს აზრი, რომ საბაზე გავლენა მოუხდენია ლაფონტენს, რომელიც მას თითქოს ევროპაში მოგზაურობის დროს გაუცვნია (A. Хаханов, Очерки, III, 233). სამწუხაროდ, აქედან ეს შეცდომა ჩვენც შეგვეპარა ჩვენს „ქართულ ლიტერატურის ისტორიაში“, I, 372; მაგრამ ეს მართალი არაა. საბა ევროპაში 1713—1716 წლებში ვერ გაიცნობდა ლაფონტენს, რომელიც 1694 წ. (—უნდა 1695 წ., ა.ბ.) გარდაიცვალა. არც ლაფონტენის იგავ-არაკების გავლენას ვხედავთ ჩვენს იგავ-არაკებზე; თუ რაიმე ამის მსგავსი არის, იმდენად, რამდენადაც ორივენი ერთად ესოპეს გავლენას განიცდიან“ (გვ. 305, შენ. 4).

ერთი სიტყვით, ახლა შეუძლებელია სიტყვის ჩამოგდება სულხან-საბასა და ლაფონტენის ნაცნობობაზე (რომ არაფერი ვთქვათ მათ მეგობრობაზე), მით უფრო ფრანგი მწერლის მხრივ „სიბრძნე სიცრუით“ სარგებლობაზე.

გ. შარაძის წიგნს დართული აქვს მოკლე რეზიუმეები რუ-ულსა და ინგლისურ ენებზე, აგრეთვე პირთა საძიებელი, სამწუხაროდ, შეცდომებით: მაგალითად, ვენერა ბერიძესთან არის გატანილი ვახტანგ ბერიძე. ალბათ იმიტომ, რომ, ორივე სახელი იწყება ვინით). ეკატერინე გაბაშვილთან კი მიწერილია მკვლევარი ვალერიან გაბაშვილი და მხატვარი გიგო გაბაშვილი (მათ ხომ საერთო აქვთ მხოლოდ გვარი).

გ. შარაძის წიგნი „ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე“ საჭირო და სასარგებლო, საყურადღებო არქეოგრაფიული ნაშრომია.

მარტი-აპრილი, 1984.

P. S. რეცენზია-ანოტაცია გ. შარაძის წიგნზე დაწერე 1984 წლის მარტსა და აპრილში. ხანგრძლივმა ავადმყოფობამ ხელი შემიშალა იგი სასტამბოდ გამეწყო და თავის დროზე გამომექვეყნებინა. აპრილში გ. შარაძე მეორედ გაემგზავრა ინგლისში სამეცნიერო მივლინებით. ბუნებრივი იყო დავლოდებოდი ამ მივლინების შედეგება. გ. შარაძემ არც დააყოვნა და გაზეთ „თბილისში“ (მაის-ივლისის ნომრებში) დაბეჭდა ინგლისური დღიურების დიდი ციკლი — „საქართველოს მზე და სიყვარული ალბიონის კუნძულზე“. ეს ციკლი არსებითად გაგრძელება და შევსებაა სარეცენზიო წიგნისა. ამ პოსტსკრიპტუმით მინდა ააბოლოო პასუხი გაეცე ზემოთ დამოწმებულ მონათხრობს ვენერა ბერიძის ვითომდა რომანტიკული თავგადასავლის თაობაზე. ზემოთ უკვე გამოვთქვი ეჭვი და ვერ შევიწყნარე ამ რომანტიკული ისტორიის ვერსიას, რომლის ავტორია მწერალი და ბიბლიოფილი პაპუნა წერეთელი (პ. წერეთლის ვერსია ირწმუნა გ. შარაძემ). ახალი ციკლის მასალებმა („თბილისი“, 28.6.84) საესებით გაამართლა ჩემი ეჭვი და ცხადი გახადა ამ ვერსიის უსაფუძვლობა. საინტერესოა საქმის მეორე მხარეც. სწორედ უწყებული ვერსიის კვალობაზე ოლივერ უიარდროპი თითქოს გარკვეული მიზნით ჩავიდა საჩხერეში 1911 წლის 8 ოქტომბერს და მაშინ აჩუქეს მას ვეფხისტყაოსნის დასურათებული ხელნაწერი მარჯორი უორდროპის ფონდის შესავსებად. ახლა კი გაიკვია, რომ ვენერა ბერიძე-წერეთელს ვეფხისტყაოსნის მზეხათუნისეული ხელნაწერი „საიმედო პირის“ ხელით გაუგზავნია ინგლისში ოლივერ უორდროპისათვის გადასაცემად (იხ. ვენერა წერეთლის წერილი ოლივერ უორდროპისადმი 1911 წლის 31 ოქტომბრის თარიღით: გაზეთი „თბილისი“, 28.6.84). ეს კია, რომ წერილის ავტორი ამ შემთხვევაშიც გარკვევით ამბობს, რომ ხელნაწერი ოქსფორდის ბიბლიოთეკას შემოვწირეთ მე და როსტომის (ვენერას მეუღლის, ა. ბ.) ბიძაშვილმა გიორგი სიმონის ძე წერეთელმაო“.

20.7.84.

სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის ფართო მასშტაბით გაშლა ს. ქართველოში დაკავშირებულია თბილისის უნივერსიტეტის აღდგენასთან. ფორმალურად განახლებული უნივერსიტეტი იწყებს მოქმედებას 1933 წლის I თებერვლიდან¹, რეალურად კი, — I სექტემბრიდან. რექტორად დაინიშნა განათლებული, ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთებით გამსჭვალული, ენერგიული საზოგადო მოღვაწე და პუბლიცისტი პიროვნება, პროფესორი ლევან აღნიაშვილი (1897—1937). აღნიაშვილის თაოსნობით 1933 წლის 10 ივნისის თარიღით ოფიციალურად დაარსდა უნივერსიტეტის წიაღში ენის, ლიტერატურის, ისტორიისა და ხელოვნების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი (ელხი)². ამ ინსტიტუტის წესდების შედგენა დაევალა უნივერსიტეტის ისტორია-ლიტერატურის ფაკულტეტის დეკანს, ცნობილ მკვლევარს. ჟურნალისტსა და პუბლიცისტს სიმონ ზუნდაძეს (1894—1933). სამწუხაროდ, სიმონ ზუნდაძე მოულოდნელად გარდაიცვალა იმავე 1933 წლის 21 აგვისტოს, იგი ვეღარ მოესწრო „ელხის“ მუშაობის დაწყებას.

„ელხი“ მუშაობას შეუდგა სექტემბრიდან. მისი პირველი დირექტორი იყო ნიკიერი ჟურნალისტი, გაზეთ „კოლექტივიზაციის“ რედაქტორი აკაკი ჭყონია (1898—1937)³, სწავლულ მდივნად დაინიშნა ვარლამ თოფურია (1901—1966). „ელხი“ აერთიანებდა ჰუმანიტარული დარგების სხვადასხვა სპეციალისტებს, მუშაობა მიმდინარეობდა სექციებში. ფაქტობრივ მოქმედებდა მხოლოდ ენისა და ლიტერატურის სექტორი (ისტორიისა და ხელოვნების სექტორებს საქმიანობა „ელხში“ არც დაუწყია). თავის მხრივ სექციებს ჰქონდა ქვესექციები. ლიტერატურის სექციაში შედიოდა ძველი და ახალი ქართული მწერლობის ქვესექციები, მოგვიანებით გამოიყო ფოლკლორის ქვესექციაც.

„ელხი“ მოთავსებული იყო უნივერსიტეტის იმ კორპუსში. სადაც ახლა უნივერსიტეტის გამომცემლობაა და ვაჟა-ფშაველას კაბინეტი. პირველ ხანებში ხელფასს ღებულობდა მხოლოდ ინსტიტუტის დირექტორი, დანარჩენები (მათ შორის სწავლული მდივანიც). მუშაობდნენ საზოგადოებრივ საწყისზე. ლიტერატურის სექციაში ირიცხებოდნენ კ. კეკელიძე, მ. ზანდუკელი, ვ. კოტეტიშვილი, ალ. ბარამიძე, გ. ჯაკო-

¹ გ. გა მ ყ რ ე ლ ი ძ ე. თბილისის უნივერსიტეტი, თბ., 1949, გვ. 127.

² ზუსტი არაა ს.ქორბენაძის ინფორმაცია, თთქოს 1933 წელს შეიქმნა „ენის, ლიტერატურისა და ხელოვნების ინსტიტუტი“, გამორჩეილია — ისტორია (ს. ქორბენაძე, თბილისის უნივერსიტეტის მოკლე ისტორია, თბ., 1968, გვ. 57).

³ კანდიდ ჩარკვიანი ვრცლად და საინტერესოდ მოგვითხრობს ა. ჭყონიას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამბავს. ოღონდ არაფერს ამბობს მის დირექტორობაზე „ელხში“ (ე. ჩარკვიანი, განცდილი და ნააზრევი, თბ., 1985, გვ. 18—21, 54—57).

ბია, გ. ქიქოძე, გ. ლეონიძე, ი. გრიშაშვილი, ს. ყუბანეიშვილი; გ. იმე-
დაშვილი, ბ. ჟღენტრი, ტ. რუხაძე... ლიტერატურის სექციაში პირველი
მოხსენების წაკითხვის პატივი მე მხვდა წილად. მოხსენების თემა იყო
„თეიმურაზ პირველის ლირიკა“. ეს მოხსენება შედგა 1933 წლის 5 ნო-
ემბერს.

ახლად დაარსებული სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის თავდა-
პირველ ძირითად ამოცანას შეადგენდა ფირდოუსისა და რუსთველის
საუბილეო ღონისძიებათა მომზადება და ჩატარება. ამიტომ შემთხვე-
ვითი არ არის, რომ დაარსების პირველ წლისთავზე, 1934 წლის აგ-
ვისტოში მოხდა „ელხის“ რეორგანიზაცია, შეიქმნა „რუსთაველის სა-
ხელობის ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტი“, რაც ასახულია სა-
ქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1934 წლის 20
აგვისტოს დადგენილებაში (ლიტერატურული მემკვიდრეობა, I, 1935,
გვ. 6—7).

ინსტიტუტს ჰქონდა საკუთარი ორგანო — „ლიტერატურული
მემკვიდრეობა“. გამოქვეყნდა ამ ორგანოს მხოლოდ ერთი (პირვე-
ლი და უკანასკნელი) სოლიდური ტომი (თბილისი, 1935; „ლიტერა-
ტურული მემკვიდრეობის“ ფაქტობრივი რედაქტორი იყო გიორგი
ლეონიძე).

1933 წლის ბოლოს თუ 1934 წლის დასაწყისში ცნობილი გახდა,
რომ 1934 წლის შემოდგომაზე მთელი კულტურული კაცობრიობა აღ-
ნიშნავდა დიდი სპარსელი პოეტის ფირდოუსის დაბადების მე-1000
წლისთავს. საუბილეო სამზადისს შეუდგა საბჭოთა კავშირიც. რუს-
პუბლიკებიდან ტაჭიკეთის შემდეგ პირველი სიტყვა ეკუთვნოდა საქარ-
თველოს. ფირდოუსის განთქმული პოემა „შაჰნამე“ ანუ „მეფეთა წიგ-
ნი“ ქართულ ენაზე უნდა არსებებულიყო ჯერ კიდევ XII საუკუნეში,
თუმცა იმას ჩვენ დრომდის არ მოუღწევია, XV—XVIII საუკუნეებში
კი ჩვენში ჩამოყალიბდა „შაჰნამესა“ და მისი ციკლის მრავალი ვერსია
(ზოგი პროზაული, ზოგი ლექსით). უკვე 1916 წელს იუსტინე აბულა-
ძემ გამოსცა ქართული „შაჰნამეს“ პირველი ვეებერთელა ტომი („შაჰ-
ნამეს“ ქართულ ვერსიებს შეერქვა „როსტომიანი“, პოემის უმთავრესი
გმირის როსტომის სახელის გამო). ენისა და ლიტერატურის ინსტი-
ტუტმა მოამზადა და გამოსცა „შაჰნამეს“ ქართული ვერსიის მეორე
მონუმენტური ტომი (იუსტ. აბულაძის, ალ. ბარამიძის, პ. ინგოროყ-
ვას, კ. კეკელიძისა და ა. შანიძის რედაქციით, თბ., 1934). ამაზე კო-
ტათი ადრე დაიბეჭდა ჩემი მონოგრაფიული ნარკვევი „ფირდო-
უსი და მისი „შაჰნამე“ (თბ., 1934, რედაქტორი აკაკი ჭყონია). სხვათა
შორის, ეს იყო ახალი სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის პირველი
ბეჭდური პუბლიკაცია. საქართველოს მუზეუმში მოეწყო დიდი გა-
მოფენა; დაიბეჭდა მისი კატალოგი ქართულსა და რუსულ ენებზე (აგ-

ტორები პ. ინგოროყვა და ალ. ბარამიძე). 1934 წლის ოქტომბერში ჩატარდა საგანგებო სამეცნიერო სესია და გაიმართა დიდი საზეიმო სხდომა. ფირდოუსის საიუბილეო ზეიმში მონაწილეობა მიიღო სპარსეთის გამოჩენილმა მწერალმა და მეცნიერმა საიდ ნაფისიმ.

როგორც ცნობილია, 1934 წლის აგვისტოში შედგა საბჭოთა კავშირის მწერალთა პირველი ყრილობა, რომელმაც მოისმინა მალაქია ტროშელიძის გახმაურებული თანამოხსენება (ნამდვილად მოხსენება)— ქართული მწერლობის განვითარების გზებზე უძველესი დროიდან საბჭოთა პერიოდის ჩათვლით. მოხსენების შემზადებაში მონაწილეობა მიიღეს ლიტერატურის ინსტიტუტის წევრებმა (პ. ინგოროყვამ, ალ. ბარამიძემ, გ. ქიქოძემ, მ. ზანდუკელმა, ბ. ჟღენტმა).

მწერალთა ყრილობა დამთავრებული არ იყო, რომ გამოქვეყნდა დადგენილება რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ 750-ე წლისთავის იუბილეს შესახებ. ამ დადგენილებამ მთელი ჩვენი ხალხის უზომო აღტყინება და სულიერი აღმავლობა გამოიწვია. ასე მეჩვენება, რომ ეს ისტორიული დადგენილება შეაპირობა მწერალთა საკავშირო ყრილობამ და ფირდოუსის მსოფლიო მასშტაბის იუბილემ.

ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა პირველ ამოცანაა წარმატებით გაართვა თავი.

1934 წელი მიიწურა. დამთავრდა ფირდოუსის ეპოპეა და დაიწყო ჩვენი დიდი ეროვნული დღესასწაულის, რუსთველის საიუბილეო დღეების სამზადისი. დამოწმებული დადგენილების მე-5 მუხლში ნათქვამია: „სახელმწიფო უნივერსიტეტის ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა შოამზადოს ვეფხისტყაოსნის აკადემიური გამოცემა და საამისო მუშაობა დაამთავროს 1936 წლის დამლევისათვის“.

1934 წელს გამოქვეყნდა ცნობილი პოეტისა და რუსთველოლოგის კონსტანტინე ჭიჭინაძის მიერ მომზადებული „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტი. ეს გამოცემა არსებითად განსხვავდებოდა პოემის ყველა წინანდელი გამოცემისაგან ტექსტის სტროფული შემადგენლობის მხრივ და რედაქციული გამართულობის მხრივაც. ყველაზე მნიშვნელოვანი ის იყო, რომ კ. ჭიჭინაძემ „ვეფხისტყაოსნის“ ნაწილად მიიჩნია და თავის გამოცემაში შეიტანა ერთი მთელი მოზრდილი ეპიზოდური ამბავი, ე. წ. ინდოხატაელთა ამბავი. ეს ამბავი არ იყო არც ვაბტანგის და არც სხვა ბექდურ გამოცემებში, თუმცა იგი მოიპოვება პოემის ხელნაწერ ნუსხებში და ვეფხისტყაოსნის ჩანართებიანი კაკაბაძისეულ პუბლიკაციებში (თბ., 1913). „ვეფხისტყაოსნის“ ჭიჭინაძისეულმა გამოცემამ დიდი ცილობა გამოიწვია. 1934 წლის შემოდგომაზე ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა და მწერალთა კავშირმა ორჯერ მოაწყო კ. ჭიჭინაძის გამოცემის საჯარო განხილვა. განხილვის შედეგად სადისკუსიო საკითხი კიდევ უფრო გამწვავდა.

რუსთველოლოგიური სამუშაოები რომ გაჩაღდა, 1935 წლის დასაწყისში ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტის დირექტორი აკაკი ჭყონია განათვისფლეს და დანიშნეს ოპერის თეატრის ხელმძღვანელად. საუბედუროდ, 1937 წლის აპრილში ჭყონია ტრაგიკულად დაიღუპა. ჭყონიას შემდეგ ინსტიტუტის დირექტორად გამოგზავნეს ალექსანდრე დუდუჩავა (1901—1937). მალე ის 1937 წლის მსხვერპლი გახდა. ალ. დუდუჩავა ინსტიტუტის ხელმძღვანელის პოსტზე შეცვალა კორნელი კეკელიძემ.

ვეფხისტყაოსნის საიუბილეო გამოცემის მოსამზადებლად ინსტიტუტში შეიქმნა რუსთველოლოგთა სპეციალური კომისია, რომელშიც შედიოდნენ: იუსტინე აბულაძე, ალექსანდრე ბარამიძე, ვუკოლ ბერიძე, პავლე ინგოროყვა, სოლომონ იორდანიშვილი (კომისიის მდივანი), სარგის კაკაბაძე, კორნელი კეკელიძე (კომისიის თავმჯდომარე), ა. შანიძე (კომისიის მეორე თავმჯდომარე), კ. ჭიჭინაძე. კომისიას დახმარებას უწევდა ინსტიტუტის თანამშრომელთა ორი სპეციალური ჯგუფი. ამ ჯგუფებს მეთაურობდნენ ილია აბულაძე და გიორგი წერეთელი აბულაძის ჯგუფი ამზადებდა პოემის ტექსტის ვარიანტებს, წერეთლის ჯგუფი კი — სალექსიკონო, საბიბლიოგრაფიო და სხვა საცნობარო მასალებს. ამ სპეციალურ ჯგუფებში ირიცხებოდნენ ს. ყუბანეიშვილი, გ. იმედაშვილი, ტ. რუხაძე, მ. დუდუჩავა, მ. ხუბუა, სტ. ჩხენკელი...

კომისიამ მონდომებით და ბეჯითად იმუშავა და დათქმულ ვადაში პოემის ტექსტის დადგენა დაამთავრა (აღვნიშნავ, რომ პ. ინგოროყვა არსებითად კომისიის მუშაობაში მონაწილეობას არ ღებულობდა, იგი მხოლოდ იმ სხდომებს დაესწრო, რომლებიც ვეფხისტყაოსნის დაბოლოების, ე. ი. ინდო-ხატაელთა ამბის საკითხს იხილავდა).

1936 წელს ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტი დაიშალა. ეხათმეცნიერების ინსტიტუტი გადავიდა სკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის სისტემაში (იქ ჩამოყალიბდა ე. წ. ენიმკი — ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი). რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტმა განაგრძო უკვე დამოუკიდებელი არსებობა უნივერსიტეტში. ბინად მიეცა რამდენიმე ოთახი უნივერსიტეტის პირველ კორპუსში მესამე სართულზე, იქ, სადაც ახლა ქართული ენის ლაბორატორიებია. ლიტერატურის ინსტიტუტს დარჩა „ელხის ბიბლიოთეკა თავისი ნაბეჭდი წიგნებითა და ასამ-

4 ეს კოლექცია შემდეგ გადაეცა საქართველოს სხელმწიფო მუზეუმს სადაც თავმოყრილი იყო ქართული ხელნაწერი ფონდები.

დე ხელნაწერი კოლექციით⁴. უნივერსიტეტის წიაღში ლიტერატურის ინსტიტუტმა იარსება 1942 წლის აგვისტომდის.

საქართველოს მთავრობის დადგენილებით 1942 წლის 13 აგვისტოდან უნივერსიტეტის ლიტერატურის ინსტიტუტის ბაზაზე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შეიქმნა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი.

დაარსების დროს ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტი პატარა იყო. სულ 13 მეცნიერ მუშაკს ითვლიდა. დირექტორად დაინიშნა აკადემიკოსი კორნელი კეკელიძე, სწავლულ მღვიმედ — გრიგოლ კვიციანი. ინსტიტუტში იყო სამი განყოფილება: 1. ძველი ქართული მწერლობისა (ხელმძღვანელი შეთავსებით ინსტიტუტის დირექტორი), 2. ახალი ქართული ლიტერატურის (ხელმძღვანელი ალ. ბარამიძე), 3. ქართული ფოლკლორისა (ხელმძღვანელი კარპეზ დონდუა). ძველი მწერლობის განყოფილებაში მეცნიერ თანამშრომლებად ირიცხებოდნენ: ს. ყუბანეიშვილი, გ. იმედაშვილი, ტ. რუხაძე, თ. ქყონია; ახალი მწერლობის განყოფილებაში — შ. რადიანი, გრ. კვიციანი, ს. ქილაია, გ. აბზიანიძე; ფოლკლორის განყოფილებაში — ქ. სიხარულაძე, მ. ჩიქოვანი.

კი, — ნამდვილად ინსტიტუტი პატარა იყო, მაგრამ დიდი იყო მონდომება და საქმის სიყვარული. სასიკეთო შედეგებმაც არ დააყოვნა უკვე მეორე. 1943 წელს გამოვიდა ინსტიტუტის ორგანოს („ლიტერატურული ძიებანი“) პირველი მოზრდილი ტომი.

1987

ასკაცი სიყვარულით

(მიხაი ზიჩი საბაღების 150-ე წლისთავის გამო)

მიხაი ზიჩი მარი ბროსეს, არტურ ლაისტსა და მარჯორი უორდროპთან ერთად იმ უცხოელთაგანია, რომლის სახელს ქართველობა განსაკუთრებული მოწიწების გრძნობით, პატივისცემითა და სიყვარულით ახსენებს ხოლმე ყოველთვის.

მიხაი ზიჩის სახელი განუყრელად დაუკავშირდა ქართველი ერის შემოქმედებითი დიდებისა და მშვენების შოთა რუსთაველის სახელს.

XIX საუკუნის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობის აქტივისტის ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისით, რუსთაველის უკვდავი პოემა ვეფხისტყაოსანი იყო ის სწორუბოვარი და თავმოსაწო-

ნებელი მხატვრული ძეგლი. რომელსაც თვალნათლივ უნდა დავსაბუთებინა განათლებული კაცობრიობის წინაშე ქართველი ხალხის სრული კულტურული მოწიფულობა და ამის საფუძველზე ეროვნული და სოციალური თავისუფლებისათვის ბრძოლის უცილობელი სამართლიანობა. ამან შეაპირობა ვეფხისტყაოსნის სანიშნურო გამოცემისათვის საგანგებო ზრუნვა.

XIX საუკუნის ოთხმოციანი წლების დასაწყისში მოწინავე ქართველი ინტელიგენციის დიდი ჯგუფი (გრიგოლ ორბელიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი, პეტრე უმიკაშვილი, ონა მუხარგია, ივანე მაჩაბელი...) პრაქტიკულად შეუდგა ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერების შეგროვებას და პოემის კრიტიკული ტექსტის დადგენაზე მუშაობას. პოემის ახალი გამოცემის მოთავეთა საერთო აზრით, რამდენადაც კი მოხერხდებოდა, ეს გამოცემა უნდა ყოფილიყო შინაარსობრივად უნაკლო, გარეგნულად შთამბეჭდავი, მდიდრული და დასურათებული. საჭირო ხარჯის გაღება იკისრა ცნობილმა ქველმოქმედმა გიორგი ქართველიშვილმა (1830—1901), წიგნის გაფორმება დაევალა მხატვარ-გრაფიკორ გრიგოლ ტატიშვილს, ხოლო დასურათება თხოვეს იმჟამად თბილისში მყოფ სახელმწიფოებრივ უნგრელ მხატვარს მიხაი ზიჩის. ლაიოშ კოშუტისა და შანდორ პეტეფის იდეურმა თანამოსაგრე მამულიშვილმა ეს თხოვნა დიდი კმაყოფილებით შეიწყინარა.

მიხი ზიჩი მოხიბლა ვეფხისტყაოსანმა. იგი საფუძვლიანად გაეცნო ქართველი ხალხის ისტორიას, მის სულიერსა და მატერიალურ კულტურას, მის ყოფას, ზნეობას, ადამ-წესებს. რამდენადმე დაეუფლა ქართულ ენასა და დამწერლობას. ასე მომზადებული შეუდგა მიხაი ზიჩი რთულ, მაგრამ შთამაგონებელსა და სიხარულის მომნიჭებელ შემოქმედებითს მუშაობას. ზიჩი გატაცებით ეძებდა ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟების შესატყვის ცოცხალ სამოდლო ტიპაჟს, ადგენდა ჩანახატებს, ესკიზებს, დგამდა ცოცხალ ანუ, როგორც მაშინ ამბობდნენ ზოლზე, „ცხოველ“ სურათებს, ყურს უდებდა საზოგადოებრივ აზრს, ამოწმებდა თავის ჩანაფიქრს. ანე შეიქმნა ვეფხისტყაოსნის ზიჩისეული უნიკალური ილუსტრაციები, რომლებიც დღემდე ინარჩუნებს თავის იშვიათ მხატვრულ ღირებულებას.

მიხაი ზიჩიმ თვითონ დაამზადებინა სურათების ფოტოპირები და კლიშეები და დააბეჭდვინა ისინი უცხოეთში საუკეთესო მანერეებზე. ეს დიდი შრომა და ხარჯი ზიჩიმ გასწია სრულიად უსასყიდლოდ. ვეფხისტყაოსნის ილუსტრაციების მისეული ალბომი კეთილშობილმა მხატვარმა უსახსოვრა ქართველ ერს ჰუმარითად ამაღლებელი წარწერით: „ქართველ ერს ჩემი თანაგრძნობისა და გულითადი ერთგულების ნიშნად. სანკტპეტერბურგი, 10 მარტი, 1889 წელი“.

ზიჩის ილუსტრაციებმა დაამშვენა პოლიგრაფიული ხელოვნების თვასაზრისით ვეფხისტყაოსნის ქართულიშვილისეკლი ბრწყინვალე გამოცემა 1888 წლისა. ამ გამოცემას ქართული მკითხველი საზოგადოება ინახავდა და ინახავს როგორც უძვირფასეს ეროვნულ რელიკვიას. მშვენიერად ამბობს ზიჩის ცხოვრებისა და შემოქმედების მკვლევარი ბენო გორდუზიანი, რომ დიდ უნგრელ მხატვარს ნივთიერი პონორარის სამაგიეროდ მადლიერმა ქართველმა ხალხმა მიაგო ღრმა სიყვარული და გულითადი პატივისცემა.

ჩვენ ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ პირადად მიხაი ზიჩის შთაგონებით ჩვენი სასიქადულო პოემა უნგრულ ენაზე გადათარგმნა ცნობილმა პოეტმა და მეცნიერმა ბელა ვიკარმა (1859--1945). ეს არის ვეფხისტყაოსნის ერთი პირველი სრული პოეტური თარგმანი დასავლეთეუროპელი ხალხის ენაზე. იგი დაიბეჭდა ბუდაპეშტში 1917 წელს. რა თქმა უნდა, პოემის ამ უნგრულ გამოცემას ამკობს მიხაი ზიჩის ილუსტრაციები.

მიხაი ზიჩიმ თავისი ცხოვრებით, მოღვაწეობითა და შესანიშნავი შემოქმედებით ღრმა კვალი დატოვა როგორც უნგრელი, ისე რუსი და ქართული ხალხებს კულტურის ისტორიაში. მიხაი ზიჩი ქართულ-უნგრული მრავალაუქუნოვანი კულტურული ურთიერთობის მტკიცე ბურჯია. ქართველობა ასევე სიყვარულით უხდის უნგრელ ხელოვანს თავის ფასდაუღებელ ამაგს.

1977

ჩემი არქივიდან

საკვალიფიკაციო შრომების რეცენზიები და გამოხმაურება-
შეფასებანი

სოლ. უშბანეიშვილი

ქართული კოლექტივი XVIII საუკუნის უკრაინაში

(თბილისი, 1961, გვ. 460, მანქანაზე დაბეჭდილი)

სარეცენზიო შრომა წარმოდგენილია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპყებლად. მისი ავტორი სოლომონ ყუბანეიშვილი, საკმარისად არის ცნობილი ქართველ მეცნიერთა წრეში. იგი ჩემი, უპრეტენზიო და ნაყოფიერი მუშაკია. მ.ს. კალამს ეკუთვნის სხვადასხვა ხასიათის არა ერთი და ორი ნაშრომი

ქართული მწერლობის ისტორიიდან. ს. ყუბანეიშვილი სპეციალურად სწავლობს და იკვლევს ძველი ქართული მწერლობის საკითხებს, თუმცა არც ახალ მწერლობას ტოვებს უყურადღებოდ. ამ მხრივ საგანგებოდ აღსანიშნავია მისი ცნობილი ნარკვევი „ვაჟა-ფშაველას ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანე“, თბილისი, 1940 (ან „ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი“, თბილისი, 1961).

ს. ყუბანეიშვილს ბევრი სასარგებლო საქმე აქვს გაკეთებული ტექსტოლოგიის დარგში. მან შეადგინა და გამოსცა ძველი ქართული მწერლობის ქრესტომათია ორ დიდ ტომად (მიღებულია სახელმძღვანელოდ უმაღლეს სასწავლებლებში). მისი რედაქციით მომზადდა და დაიბეჭდა ქართული კლასიკური მწერლობის რიგი მნიშვნელოვანი ლექსი (სულხან-საბა ორბელიანის სიბრძნე სიცრუისა, ალ. ყაზბეგის, აკაკი წერეთლის, ი. დავითაშვილის და სხვათა ნაწერები..) ცალკე აღსანიშნავია, რომ ს. ყუბანეიშვილმა გამოაქვეყნა ვეფხისტყაოსნის ვრცელი რედაქციის ტექსტი ჩანართებითა და დანართებით (1956), ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტების პირველი წიგნი (1960), ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა სტროფული შედგენილობა (1959). ს. ყუბანეიშვილის პუბლიკაციები დიდად უწყობს ხელს ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულ-კრიტიკული ტექსტის დადგენას.

ბევრი შრომა და ენერგია მოახმარა ს. ყუბანეიშვილმა მე-18 საუკუნეში რუსეთსა და უკრაინაში გარდახვეწილი ქართველი მწერლების ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლას. კერძოდ, ბევრი გააკეთა მან დიდი ქართველი პოეტის დავით გურამიშვილის შემოქმედებითი ცხოვრების საკითხების გასარკვევად. ნარკვევთა ამ ციკლის საფუძველზეა აგებული ს. ყუბანეიშვილის წინამდებარე სადისერტაციო ნაშრომი. აქ ერთადაა თავმოყრილი და ერთიანადაა გააზრებული აღნიშნული ციკლის ავტორისეულ: უმთავრესი ნაშრომები და პუბლიკაციები. ავტორს ზელახლა გადაუსინჯავს, შეუესია, შეუსწორებია და დაუხვეწია თავისი ადრინდელი შრომები.

სარეცენზიო ნაშრომი ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში განხილულია რუსეთსა და უკრაინაში ქართული ახალშენების შექმნის საერთო საკითხები, აგრეთვე ამ ახალშენებში მოღვაწე ქართველი მწერლების ცხოვრება და საქმიანობა. სპეციალური თავები აქვთ მიძღვნილი დავით გურამიშვილს, იტია ფაველენიშვილს, ჯავახიშვილს (სახელი უცნობია) და თომა ბარათაშვილს. შიგადაშიგ ავტორი ჩერდება ზოგიერთ სხვა მწერლებზედაც, კერძოდ, საყურადღებო შენიშვნებს უძღვნის გაბრიელ გელოვანს. წიგნის მეორე ნაწილში შეტანილია დოკუმენტური მასალა. შრომას ახლავს ლიტერატურის ინდექსი და დოკუმენტებში თუ ნარკვევში მოხსენიებულ პირთა საძიებლები (საბიბლიოთეკები ადვილებს დოკუმენტებით სარგებლობას).

ს. ყუბანეიშვილის ნაშრომი მთლიანად კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს. მისი მთავარი ღირსება ისაა, რომ ავტორს საფუძვლიანად შეუხწავლია თბილისის, მოსკოვის, ლენინგრადისა და ვლადიმირის სიძველეთსაცავეები და არქივები: სისტემური, თანამედევრული და სკრუპულოზური კვლევა-ძიების შედეგად გამოუვლენია და გამოუქვეყნებია პირველხარისხოვან დოკუმენტთა მთელი სერია, რაც ხელს უწყობს რუსულ-ქართული კულტურული ურთიერთობისა და რუსეთსა და უკრაინაში მე-18 საუკუნის მანძილზე მოღვაწე ქართველი მწერლების ცხოვრებისა და შემოქმედების უმნიშვნელოვანესი საკითხების გარკვევას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ს. ყუბანეიშვილს მოუპოვებია ჩვენი უკრდავი დავით გურამიშვილის ცხოვრებასა და შეიქმედებასთან დაკავშირებული თხუთმეტი ფასდაუდებელი დოკუმენტი (დავით გურამიშვილის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე გარდა თვითონ „დავითიანისა“, ძალიან მცირე წყარო მოგვეპოვება). დიდა ამ დოკუმენტების მოპოვების მნიშვნელობა. ხაზგასმით უნდა აღვნიშნო, რომ ს. ყუბანეიშვილი შემთხვევით კი არ წააწყდა ამ ძვირფას განძს. მან ის მოიპოვა ხანგრძლივი, ბეჯითი კვლევა-ძიების შედეგად.

როგორც ვიცით, დავით გურამიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების საკითხები ისეა ერთმანეთში გადახლართული და ისეთ ორგანულ მთლიანობას ქმნის, რომ ბიოგრაფიული ხასიათის ყოველი წვრილმანი ფაქტიც კი გვეხმარება პოეტის რთული სახეობრივი სისტემის გახსნისა და გააზრებისათვის. ს. ყუბანეიშვილის მიერ მოპოვებული და ძირითადად სწორად გაანალიზებული საბუთები ახალ შექმნილ და ვით დავით გურამიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების რიგ საყურადღებო საკითხს (მაგლებურგის ტყვეობასთან დაკავშირებული გარემოებანი, პოეტის განთავისუფლება. სამხედრო სამსახურიდან და უკრაინაში დამკვიდრება, მისი ფიზიკური და სულიერი მდგომარეობა და სხვ..).

ს. ყუბანეიშვილმა დაასაბუთა, რომ პოემა „ვახტანგის“ ავტორი ყოფილა ოტია(?) ფაველენიშვილი. მანვე გააკვია ამ ძეგლის მნიშვნელობა ქართული ისტორიოგრაფიისათვის.

საინტერესო ცნობები აქვს ს. ყუბანეიშვილს თავმოყრილი ჩვენთვის სრულიად უცნობ პოეტ ჯავახიშვილზე, რომელსაც ვახტანგის წრეში იმღენად აფასებდნენ, რომ აჭიბრებდნენ დავით გურამიშვილთან.

ს. ყუბანეიშვილმა თითქმის ამომწურავი სისრულით აღადგინა პოეტ თომა ბარათაშვილის საინტერესო და რთული ცხოვრების სურათი. მან ახალი საყურადღებო ფაქტებით წარმოგვიდგინა სულხან-საბა ორბელიანის რუსეთში გადასვლისა და ბოლოდროინდელი დიპლო-

მატური მოღვაწეობის ამბები, საბოლოოდ გაარკვია დიდი ქართველი მეიგავის გარდაცვალებისა და დასაფლავების საკითხები.

ერთი სიტყვით, საღისერტაციო ნაშრომი ქართული კულტურის ისტორიის ფრიად მნიშვნელოვანი მონაკვეთისადმი მიძღვნილი და გულმოდგინედ დამუშავებული ისეთი სამეცნიერო გამოკვლევაა, რომელიც დიდ შენაძენს წარმოადგენს.

ნაშრომის მთავარ ნაკლად ის მიგვაჩნია, რომ ავტორი კმაყოფილდება თითქმის მარტოდენ ისტორიულ-ლიტერატურულ ანალიზის საკითხების კვლევა-ძიებით, იგი შეგნებულად უელის გვერდს მწერალთა შემოქმედების, საკუთრივ ლიტერატურული თვალსაზრისით განხილვას. გურამიშვილის შესახებ ს. ყუბანეიშვილი პირდაპირ ამბობს (გურამიშვილი სარეცენზიო წიგნის მთავარი ფიგურაა): „დავით გურამიშვილის მდიდარი, მრავალფეროვანი და ღრმა პატრიოტული სულისკვეთებით გამსჭვალული პოეზიის საკითხები საფუძვლიანად არის გამოკვლეული კ. კეკელიძის, ალ. ბარამიძის, გ. ლეონიძის და სხვათა მიერ. ამიტომ ამ საკითხზე ჩვენ აქ არ შევჩერდებით“ (გვ. 181). დიპლომატი მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევაში ანალიზებს გურამიშვილის პოეტური შემოქმედების ზოგიერთ მხარეს, როდესაც ამის საბაზს იძლევა ახლად გამოვლენილი დოკუმენტური წყარო. აქვე ვიტყვით, რომ ძლიერ საინტერესოა, თუმცა სადავო ს. ყუბანეიშვილის მხრივ პოემა „ქართლის ჭირის“ 564 და 581 სტროფების ანალიზი (გვ. 139—143, 176—178).

გვაქვს რამდენიმე წერილმანი შენიშვნა.

1. არსაიდან ჩანს, თითქოს სულხან-საბა ორბელიანს დავალებული ჰქონდა პეტრე პირველისათვის განუთვნილი წერტილის წაღება (გვ. 31—34).

2. შესაძლებელია დაუზუსტებელი იყოს გურამიშვილის ლექთაგან დატყვევებისა და მოსკოვში ჩასვლის თარიღები, როგორც ანს ფიქრობს ს. ყუბანეიშვილი (გვ. 133), მაგრამ დაუსაბუთებელია მისი ზოგადი მოსაზრება, თითქოს „პოეტის დატყვევება, მისი ორჯერ გამოპარვა და თერგში გადასვლა იმავე წელს არის სავარაუდებელი, რა წელსაც ის დაატყვევეს“ (გვ. 134). საეჭვოა, ყოველ შემთხვევაში საამისო საბუთები არ არის, ვითომც გურამიშვილს დაყოვნებოდეს ჩრდილოეთ-კავკასიაში ყოფნა (გვ. 134—137).

3. ნებისმიერად გვეჩვენება ს. ყუბანეიშვილის მიერ პოემა „ქართლის ჭირის“ 587 და 588 სტროფების ანალიზი. ამ სტროფებს ერთმანეთთან უშუალო და ორგანული კავშირი აქვთ. შეუძლებელია გაზიარებული იქნას ს. ყუბანეიშვილის მოსაზრება, თითქოს 588 სტროფი შეიცავდეს გურამიშვილის ლექთაგან დატყვევების ამბის მოგონებას (გვ. 178).

4. სწორად არ არის ფორმულირებული დისერტანტის განცხადება, თითქოს: „უკრაინა მისთვის (გურამიშვილისათვის, ა. ზ.) გახდა ისეთივე სამშობლო, როგორც საქართველო“ (გვ. 180).

5. „ვახტანგიანის“ სათაურის ანალოგიად არ გამოდგება „დავითიანი“ და „ლოცვანი“ (გვ. 200).

6. როგორც აღვნიშნეთ, ს. ყუბანეიშვილის წიგნის მთავარი ღირსება ისაა, რომ იგი ემყარება თვითონ ნაშრომის ავტორის მიერ გამოვლენილ დიდძალ პირველწყაროებს. მით უფრო იწვევა გაკვირვებას ის გარემოება, რომ დისერტანტი ზოგჯერ უგულვებელყოფს ამ მხრივ სხვების ღვაწლ¹, უკეთ რომ ვთქვათ, საჭირო ლიტერატურაზე არ მიუთითებს (შდრ. გვ. 158, 179).

ჩვენ შესაძლებლად ვთვლით წარმოდგენილი შრომის საფუძველზე მის ავტორს მიენიჭოს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

შალვა ლლონტი

ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის საკითხები. თბილისი

1961, 517 გვ. (მანქანაზე გადაბეჭდილი)

საზღვარგარეთაც მიაქციეს ყურადღება იმ გარემოებას, რომ რუსთველოლოგიურ მეცნიერებას მნიშვნელოვანი მიღწევები მოუპოვებია. რომ ქართველ მეცნიერთა მუშაობა რუსთველოლოგიურ პრობლემებზე ინტენსიურია და ნაყოფიერი¹. რუსთველოლოგიის მიღწევად ვთვლით ჩვენ შალვა ლლონტის შრომას „ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის საკითხები“. რომელიც დღეს საჯარო პაექრობაზეა გამოტანილი მისი ავტორისათვის ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მისანიჭებლად.

შალვა ლლონტი პირველად არ ჩნდება სამეცნიერო სარბიელზე. მას გამოქვეყნებული აქვს რიგი საყურადღებო ნაშრომი, რომელთაგან აქ საგანგებოდ მინდა დავასახელო: 1. ქართველი მწერლების მხატვრული ოსტატობის თავისებურებანი, სოხუმი, 1957, გვ. 176; 2. ვეფხისტყაოსნის სიმფონიის გამოცემის გამო (ლიტერატურული აღმა-

¹ გიორგი ნოზაძე, Publications recentes dans le domaine de Karthvelologie B K №—32—33, პარიზი, 1959, გვ. 150).

ნახი, X, სოხუმი, 1957, გვ. 214—221); 3. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემა, სოხუმი, 1961, 315 გვ.

აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ შ. ლლონტის შედგენილი აქვს ვეფხისტყაოსნისა, თამარისა და აბდულმესიანის სიმფონიები, (რომლებიც, სამწუხაროდ, ჯერ არ დაბეჭდილა). საღისერტაციო ნაშრომი წარმოადგენს შ. ლლონტის წიგნის — ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემის—რამდენადმე გადამუშავებულსა და გავრცობილ ვარიანტს. იგი ხუთი კარისაგან შედგება: 1. საკითხის ისტორია (გვ. 9—87); 2. მხატვრული ენის სპეციფიკისა და მისი ანალიზის საკითხისათვის (გვ. 88—98); 3. ვეფხისტყაოსნის ლექსიკური შემადგენლობის საკითხი (გვ. 99—178); 4. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის მასალობრივი მხარე და მისი ხასიათი (გვ. 179—237); 5. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სტრუქტურულ-ფუნქციური მხარე (გვ. 238—370).

ამის გარდა, ნაშრომს აქვს შესავალი (გვ. 1—8) და ვრცელი დამატება — ვეფხისტყაოსანში იშვიათად ნახმარი სიტყვები (გვ. 372—501). ნაშრომს ერთვის გამოყენებული ლიტერატურისა და წყაროების ინდექსი (გვ. 502—515).

როგორც სათაურიდანაც ჩანს, სარეცენზიო ნაშრომი ეძღვნება რუსთველოლოგიის ფრიად აქტუალურსა და საჭირობოროტო სპეციფიკურ პრობლემას. ავტორი საერთოდ სწორად აღნიშნავს, რომ ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის საკითხების შესწავლის მხრივ ცოტა როდია გაკეთებული, ოღონდ ამ საგანზე სპეციალური „მონოგრაფიული ხასიათის შრომა დღემდის არ გვაქვს“ (გვ. 9). ავტორის სიტყვით. „მრავალი საინტერესო გამოკვლევა დაწერილა რუსთველის პოეტურ სახეთა და ხერხთა შესახებ, მაგრამ ეს შრომები არსებითად აღწერილი ხასიათისაა. ამ სახის სამუშაოები უთავოდ საჭიროა, მაგრამ საქმარისი არაა ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკური მხარეების წარმოსაჩენად“ (გვ. 179, დაყოფა ჩემია, ა. ბ.) რა თქმა უნდა, უმართებულო იქნებოდა ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის საკითხებისადმი მიძღვნილი მრავალრიცხოვანი ლიტერატურის ერთი ხელალებით მთლიანად აღწერილი ხასიათის მქონედ გამოცხადება, ამ მხრივ დისერტანტი აჭარბებს. წიგნში აქა-იქ შეინიშნება ერთგვარად შეუფერებელი პრეტენზიული კილო და პოლემიკური სიტყვარე (ეს უმთავრესად ნაშრომის პირველ კარში). დისერტანტი ამბობს: „როცა ვარკვევთ მწერლის მხატვრული ენის სპეციფიკას იმას კი არ უნდა წამოვწევდეთ წინა პლანზე, რა გამომსახველობითს საშუალებებს მიმართავს შემოქმედი. მთავარია, გაირკვეს მხატვრული სახისათვის გამოყენებული ენობრივი მასალის ბუნება, მიჰი იდეური გააზრება და პრინციპი, რომლის საფუძველზედაც აგებულია პოეტური

ოქმები“ (გვ. 92). ეს მოსაზრება საერთოდ მისაღებია. პოეტური ტექსტის ანალიზისას, ცხადია, ზომიერებაა საჭირო. არც იმით დაშავდება რაიმე, თუ მხატვრული ძეგლის იდეური შინაარსის გახსნის მიზნით ხაზი გაესმება ავტორის გამომსახველობითს საშუალებებს. ზოგჯერ ეს საჭიროცაა. უარსაყოფია მხოლოდ მხატვრული ხერხებისა და გამომსახველობითი საშუალებების თვითმიზნური ძიება, ფორმალისტური ვარჯიში.

სასიამოვნო მოვალეობად მიმაჩნია აღვნიშნო, რომ სარეცენზო შრომის ავტორი გადაჭრით თვლის: „ვეფხისტყაოსანი“. უპირველეს ყოვლისა, სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ძეგლია და მისი მხატვრული ენის თავისებურებათა შესწავლისას ამოსავალი უნდა იყოს ლიტერატურათმცოდნეობის თვალსაზრისი, ესთეტიკური პრინციპები. რუსთველის გამოთქმების პოეტური სემანტიკის გახსნისათვის სხვა დარგებს მხოლოდ დამხმარე როლის შესრულება შეუძლიათ“ (გვ. 85, დაყოფა აქაც და ქვემოთაც ჩემია, ა. ბ.). ჩვენ მივესალმებით ლინგვისტიკური დისციპლინის წარმომადგენლის მხრივ შემდეგ განცხადებას: „ვეფხისტყაოსანი, უპირველეს ყოვლისა, მხატვრული ნაწარმოებია და არა ისეთი დარგის ძეგლი, რომელიც შედარებით უფრო ადვილად ითმენს და ემორჩილება გრამატიკის კანონებს. ამით იმის თქმა როდი გვსურს, თითქოს მხატვრული ქმნილება გრამატიკული წესების გარეშე იდგეს. ემყარება რა სალიტერატურო ენის ნორმებს, მას აქვს თავისი შინაგანი ბუნებაც, რომელზედაც დაშვებული გრამატიკული კანონების მექანიკური გავრცელება შეუწყნარებელია“ (გვ. 52). ისიც უდავოა, რომ: „არ შეიძლება პოეტური ქმნილების ყოველი ელემენტი გრამატიკულ კანონებს დაეუქვემდებაროთ“ (გვ. 59). მიუღებელია „რუსთველის პოეტურ მეტყველებაზე გრამატიკის ძალდატანების ტენდენციით ხელმძღვანელობა“ (გვ. 57).

კვლევა-ძიებისათვის შ. ლლონტი, მისივე სიტყვებით რამ ვთქვათ, ემყარება ისტორიულ-შედარებითს მეთოდს (გვ. 98), მასალების ისტორიულ-შედარებითი გაანალიზების გზით ცდილობს გამოავლინოს პოემის მხატვრული ენის ის „განმასხვავებელი ნიშნები, რომლებიც საკუთრივ რუსთველურია“ (გვ. 87). იგი მართებულად ასკვნის: „თითქმის არაფერს იძლევა ისეთი ძიება, რომელიც შედარებითი ანალიზის პროცესში მხოლოდ და მხოლოდ მსგავსი მომენტების წარმოჩენას ისახავს მიზნად“ (იქვე).

ღისერტანტის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მთელი შრომის მანძილზე იგი ავლენს ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის მასალებრივად ორგანულ კავშირს რუსთველამდელი და რუსთველის დროინდელი ქართული მწერლობის ძეგლების (მათ შორის ნათარგმნი ძეგლებ-

ბის) ენასთან, მაგრამ, ამასთან ერთად, დამარწმუნებლად ასაბუთებს. რუსთველის მხატვრული ენის სტრუქტურულ-ფუნქციურად სამაგალითო ორიგინალობასა და მხატვრულ სრულყოფილობას. საილუსტრაციო მასალის სიუხვე და მოხმობილი პარალელების თვალსაჩინოება სარეცენზიო ნაშრომის დამახასიათებელი მხარეებია.

ნაშრომის პირველ თავში შ. ლლონტის თითქმის ამომწურავი სიარულით მიმოხილული აქვს საკითხის ისტორია. ჩემი აზრით, საჭირო იყო მას მსედველობაში მიეღო მოსე გოგიბერიძის ფრიად სანტერესო წერილები რუსთველის ენამზეობასა და ესთეტიკაზე. ავტოროი არ კმაყოფილდება სხვადასხვა მკვლევრის შეხედულებათა სისწორით დაღაგებას, იგი მათ კრიტიკულადაც იხილავს.

მეორე თავში განხილულია მხატვრული ენის სპეციფიკსა და მონაწილის ზოგადი საკითხები. ავტორის მოსაზრებით, ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკის ნათელსაყოფად საჭიროა გაირკვეს: 1. ვეფხისტყაოსნის ლექსიკური შემადგენლობის საკითხი, 2. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის მასალობრივი მხარე და მისი ხასიათი, 3. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სტრუქტურულ-ფუნქციური მხარე (გვ. 98).

დასმული ყველა საკითხი დისერტანტს გარკვეული აქვს, როგორც ვთქვით, უხვი საილუსტრაციო მასალის საფუძველზე. მკვლევარი შენიშნავს: „სიტყვათა სიუხვე მწერლის პოეტური აზროვნების მაღალი კულტურის მაუწყებელია“ (გვ. 99). რუსთველის ენის სისადაზე და, კერძოდ „ვეფხისტყაოსნის ლექსიკური შემადგენლობის სიმდიდრე მკვლევარს ნაჩვენები აქვს ზუსტი და კონკრეტული ცოცხალი მაგალითებით.

შ. ლლონტს გაუწევია ქეშმარიტად კოლოსალური შრომა, რის შედეგად მას შეუდგენია ვეფხისტყაოსნის ენის მთელი სიმფონია და მასალები დაულაგებია სხვადასხვა საინტერესო მაჩვენებლების მიხედვით. შ. ლლონტის გამოკვლევის თანახმად, ვეფხისტყაოსნის „ნახმარი ყოფილა 7.065 დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეული“ (გვ. 161). აქედან 3.767 სიტყვა თურმე მხოლდ ერთჯერ გვხვდება, რაც პოემის სიტყვიერი მარაგის 53,5% შეადგენს (იქვე), 3.298 სიტყვა ორჯერ და მეტჯერ (გვ. 107), მათ შორის მხოლოდ 2-ჯერ მეორდება 1.076 სიტყვა, 3-ჯერ — 458, 4-ჯერ — 347, 5-ჯერ — 213, 6-ჯერ — 162, 7-ჯერ — 112 და ა. შ. (გვ. 107). დამატებაში ყველაფერი ეს ზუსტადაა აღნუსხული. ვეფხისტყაოსნის ენობრივ მონაცემთა აღრიცხვა და კლასიფიციკრება ჯერ არავის მოუხდენია. ესაა შ. ლლონტის ნაშრომის ერთი მნიშვნელოვანი ღირსებათაგანი. შ. ლლონტს სტატისტიკური მონაცემები აინტერესებს არა თავი-დათავად. არამედ ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკური ბუნების შესასწავლად. საგულისხმოა, რომ, მაგალითად, ვე-

უნიტყაოსანში ერთჯერ ნახმარი სიტყვების ნახევარზე მეტი, 56,2%,
ქატვრული მიზნით ყოფილა გამოყენებული (102). მასალის
კონკრეტული ანალიზის საფუძველზე ის არკვევს ვეფხისტყაოსნის
ენის მხატვრობის ხასიათს. აღრეც შენიშნული იყო (ჯერ კიდევ ილია
ქავკავაძის მიერ), რომ ვეფხისტყაოსნის ენისათვის განსაკუთრებულად
ნიშანდობლივია ზმნათა სიუხვე. დისერტანტი მოხდენილად ამ-
ბობს, რომ: „ზმნა — ქართული ენის დედაძარღვი — რუსთველის პო-
ემის სუნთქვა და სულია“ (გვ. 112). ეს დებულება ილუსტრირებულია
საუცხოო დიდძალი მაგალითით. ტექსტში სიტყვის სხვადასხვა ფორმი-
თა და განსხვავებული ნიუანსური მნიშვნელობით ხმარების საჩვენებ-
ლად დისერტანტს განხილული აქვს „გული“ (ეს სიტყვა პოემაში 225-
ქერ ყოფილა ნახმარი). სათანადო საილუსტრაციო მასალასა და ავტო-
რისეულ ანალიზს უჭირავს ნაშრომის 119—177 გვერდები. ავტორს
უფლება ჰქონდა დაესვენა: „ვეფხისტყაოსნის ლექსიკური შემადგენ-
ლობის საკითხის ანალიზმა ნათელი გახადა რუსთველის ენის ამოურ-
წყველი სიმდიდრე“ (გვ. 177).

ნაშრომის მეოთხე თავში ავტორი არკვევს ვეფხისტყაოსნის მხატ-
ვრული ენის მასალობრივ მხარესა და მის ხასიათს. ვეფხისტყაოსან-
ის ენის ქართული მწერლობის რუსთველამდელი პერიოდის დიდძალი
ძეგლებისადმი შეპირისპირების ნიადაგზე მკვლევარი ადგენს, რომ:
„რუსთველი ემყარება ჩვენი ეროვნული ლიტერატურის მდიდარ ენობ-
რივ მემკვიდრეობას“. (გვ. 235), ოღონდ საკუთარი შინაარსობრივი
გააზრებითა და მიუწვდომელი მხატვრული შესრულებით. რუსთველის
ორიგინალური პოეტური აზროვნების ერთ-ერთი სამაგალითო, ნიშან-
თვისების ილუსტრაციას წარმოადგენს სახე-პეიზაჟი (გვ. 201—207),
რომლის გარკვევა ჩვენი დისერტანტის დამსახურებაა.

მეხუთე თავში განხილულია ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის
სტრუქტურულ-ფუნქციური მხარეები. ავტორი არკვევს ბგერწერის
რიტმის, რითმის, სიტყვათწარმოების, სიტყვათა ორიგინალური ფორ-
მებისა და მისთ. ფუნქციურ მნიშვნელობას რუსთველის მხატვრული
ენის სპეციფიკის ნათელსაყოფად.

ამ თავში დისერტანტი გვთავაზობს არაერთ საგულსხმოსა და
ანგარიშგასაწევ საკუთარ დაკვირვებასა და მოსაზრებ.ს. კერძოდ, სა-
ყურადღებოა მისი მოსაზრებანი მაღალი და დაბალი შიირის ფუნქციო-
თა თაობაზე. წინააღმდეგ რიგი მკვლევრის შეხედულებისა, დისერტან-
ტი ამტკიცებს, რომ: „მაღალი და დაბალი შიირის ძირითადი ფუნქცია
თხრობის ტემპითაა შეპირობებული“ (გვ. 266). „საერთოდ კი ამ
საკითხის გადაწყვეტისათვის მთავარია თვით პოეტის მიზანდასახულო-
ბის გათვალისწინება“, შენიშნავს იგი და განმარტავს: „ეს კი შემ-
დეგში მდგომარეობს: თუ მას სურს ჩქარა გვაუწყოს საქმის ვითარე-

ბა. — მიმართავს მაღალ შაირს. პირიქით შემთხვევაში კი დაბალი შაირია გამოყენებული. თავისდათავად მოქმედების შინაარსი კი არ განსაზღვრავს ლექსის რიტმს, არამედ გარკვეული შინაარსისა და მოტივისადმი თვით პოეტის დამოკიდებულება, ე. ი. ის თვალსაზრისა, თუ რა გარემოებას თვლის ავტორი მოცემულ მომენტში განმსაზღვრელ ფაქტორად მოქმედების განვითარებისათვის“ (გვ. 269—270).

ამ დებულების საილუსტრაციოდ მოყვანილია და გაანალიზებული „წიგნი ნესტან-დარეჯანისა საყვარელსა თანა მიწერილი ჰიკველი“ (სტროფები 376—380). ეს ანალიზი, სამწუხაროდ, პირადად ჩვენზე არ ტოვებს მკვლევრისათვის სასურველ შთაბეჭდილებას. ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ დამოწმებულ ნაწყვეტში ოთხგზის განმეორებული ნაწილაკი კი სტილისტიკურად უფერულად გვეჩვენება.

პრინციპული ასპექტით ავტორთან სადავო არა მაქვს რა. გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, შენიშვნებს იწვევს ზოგიერთი წვრილმანი საკითხი.

1. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკის დასადგინად შ. ლლონტს ბლომად აქვს მოხმობილი შესაპირისპირებელი ტექსტობრივი მასალები რუსთველამდელი და რუსთველის ეპოქის ქართული მწერლობის ძეგლებიდან. ოლონდ რატომღაც იგი ამ მხრივ სრულიად უყურადღებოდ ტოვებს ისეთ ყოველმხრივ მნიშვნელოვან ძეგლს, როგორც არის ამირანდარეჯანიანი.

2. დისერტანტი საერთოდ სწორად მსჯელობს რუსთველურ მაჯამებზე. სწორია მოსაზრება, რომ „რუსთველი არაა მინცლამინკ გატაცებული მაჯამების შექმნით“ (გვ. 287) და რომ „რუსთველს ლექსის გამართვის მაჯამური მანერა არ გაუხდია თვითმიზნად“ (გვ. 288). ოლონდ ვერ გავიზიარებთ იმ დებულებას, თითქოს: „ვეფხისტყაოსანში მაჯამები თავისუფალია ყოველგვარი ხელოვნური დანართისაგან.. რუსთველის მაჯამების სპეციფიკა მის (?) ბუნებრიობაში მდგომარეობს“ (გვ. 288, დაყოფა ავტორისა, ა. ბ.). რუსთველს შეღავათები არ სჭირდება. მაჯამის სწორედ საერთო სპეციფიკური ბუნების გამო ვეფხისტყაოსნის მაჯამური ტექსტებიც. უთუოდ, ატარებს ხელოვნურობის დაღს, რის გამოც პოეტის მაჯამური სტროფების შინაასობრივ-აზრობრივი თვალსაზრისით განმარტება ძლიერ ჭირს. საგულისხმოა, რომ შ. ლლონტის მოჯარბებული აღტაცება გამოუწვევია 1537-ე სტროფს:

ეტყვის: მზეო, ვითა გაქო, ნათელო და დარიანო
შენთვის ხელნი გონებანი არა ცუდად არიანო,
მზიანო და მთუარიანო, ეტლად რაო და რიანო,
თქვენ საპურეტლად აღარ მინდით, არ ვარდნო და არ იანო.

მოყვანილი მაჯამური სტროფის გამო შ. ლლონტი ამბობს: „რა შეედრება თავის ელასტიკურობით, დინამიკითა და აზრთა თავისუფალი მდინარებით მაჯამურად გაწყობილ რუჟთეველის ამ სტროფს“ (გვ. 289).

სამწუხაროდ, მკვლევარს შეურჩევია რუსთველის შედარებით უფრო სუსტი მაჯამური სტროფი, რომელიც ვერ იმსახურებს ადტაცებულ შეფასებას. სხვა არა იყოს რა, აქ მაჯამური ლექსის აგების პრინციპია დარღვეული. 1537-ე სტროფი ნაკიანი, კოკლი მაჯამაა. თუმცა სამაჯამო სიტყვაა ოთხმარცვლიანი დარიანო, მეოთხე ტაეპში გვაქვს: და არიანო. ხუთმარცვლოვანი შედგენილობის სიტყვათა კომბინაცია (შედგენილი მაჯამა). მაჯამა აქ იმ შემთხვევაშიც დაირღვეოდა, თუ მეოთხე ტაეპში საომონიმოდ ვივარაუდებდით სიტყვებს არიანო (მაშინ გვაკლდება საყრდენი დონი).

ერთი სიტყვით, როგორადაც არ უნდა მივუდგეთ, საანალიზო მაჯამური სტროფი ნაკლებია, საკმაოდ ხელოვნური, ყოველ შემთხვევაში სანიმუშოდ ვერ გამოდგება.

3. დისერტანტი ერთგან წერს: „ქართულ მწერლობაში ჩვენ არ გვეგულება მეორე ნაწარმოები. რომელშიც ძვირფასი ქვები ისე მრავალჭერ და წმინდა მხატვრული ფუნქციით იყოს ნახმარი, როგორც ეს ვეფხისტყაოსანში გვაქვს“ (გვ. 233, დაყოფა ჩემია, ა. ბ.). ჩვენ არ გვესმის, რას უნდა ნიშნავდეს ამ შემთხვევაში „წმინდა მხატვრული ფუნქცია“. ეს მით უფროა აღსანიშნავი, რომ ავტორის ფიქრით, ძვირფასი ქვების სიუხვე ვეფხისტყაოსანში აიხსნება რუსთველის ეპოქის საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარებით. ამას მოჰყვება დასკვნა: „მხატვრული ენის მასალად იმ საგნების ამსახველი ლექსიკის გამოყენება, რომლებიც მწერლის ეპოქაში დიდი პატივით სარგებლობდა, მოწმობს, რომ რუსთველის პოეტური მეტყველების უშუალო წყაროს თანამედროვეობის დიდი საზოგადოებრივი მოვლენების აღმნიშვნელი სიტყვები წარმოადგენდა“ (გვ. 233, დაყოფა ჩემია, ა. ბ.). დასკვნა ნაძალადევად მეჩვენება. რადიდი საზოგადოებრივი მოვლენების აღმნიშვნელია ძვირფასი ქვები? ეს სიტყვები ხომ წინათაც იხმარებოდა ჩვენ მწერლობაში თუმცა მათ ადრე „არსებითად ესთეტიკური მიზანდასახულობა“ არ ჰქონდათ და „სამკაულის ფუნქციას“ ასრულებდნენო (გვ. 232). თუ ასეა, ვეფხისტყაოსანის ძვირფასი ქვები მხოლოდ იმდროინდელი დიდი საზოგადოებრივი მოვლენების აღმნიშვნელად ვერ გამოდგება. ბოლოს საკითხავია, რომელ ისტორიულ ეპოქაში არ სარგებლობდა ძვირფასი ქვები დიდი პატივით?

4. დისერტანტი არასწორად აშუქებს ვიწომცდა ვეფხისტყაოსანში გამოყენებული შერთმვის ერთ-ერთ სახეობას. ალიტერაციის გარკვეული სახეობა მას რუსთველური რითმის სპეციფიკურ სახეობად აქვს გაგებული. ამ ნიადაგზე მიღებულია შორს მიმავალი დასკვნები რუსთველური რითმის თავიანთებულების შესახებ ჩახრახბძე — შავთელის რითმებთან შეპირისპირებით (იხ. გვ. 275—276; შდრ. გვ. 279).

5. არა მგონია მხოლოდ ვეფხისტყაოსნისათვის იყოს სპეციფიკური „პერსონაჟების სინონიმებად ან შედარების ობიექტებად შვისა და მთვარის ხმარება“ (გვ. 229).

6. საეკვოა, რომ ხის სახე გამოდგება მოძრაობის ამსახველ პოეტურ ფიგურად (გვ. 227).

7. ერთგან დისერტანტი უმართებულოდ აკრიტიკებს აკად. ვ. შიშმარიოვს (გვ. 205, შენ.). ვ. შიშმარიოვი არსებითად იმის საწინააღმდეგოს ამტკიცებს, რასაც მას დისერტანტი მიაწერს. ის რაც სარეცენზიო შრომით მიეწერება ვ. შიშმარიოვს, ნამდვილად წარმოადგენს ნ. მარის მოსაზრებას (იხ. Н. Я. Марр, Грузинская поэма „Витязь в барсовой шкуре“ Шоты из Рустава и новая культурно-историческая проблема. ИАН, 1917, გვ. 420—421).

8. ვფიქრობთ, უმართებულოდ გვედავება დისერტანტი რუსთველური ალიტერაციის მხატვრული ფუნქციონალური ბუნების გაგებას საკითხში². (შდრ. სადისერტაციო შრომის გვ. 257—258; აგრეთვე გვ. 252—253 ჩვენს მონოგრაფიას „შოთა რუსთველი“, თბილისი 1958, გვ. 271—274; 258—259).

9. ჩვენთვის გაუგებარია, რად არ ისარგებლა დისერტანტმა თემურაზ ბაგრატიონის „განმარტების“ იმედაშვილისეული გამოცემით (თბილისი, 1960) და გამოკვლევის ტექსტში (გვ. 15), ისე როგორც გამოყენებული ლიტერატურის ინდექსში (გვ. 515), პირდაპირ ხელნაწერ წყაროს ასახელებს.

10. ავტორს უნდა განემარტა წინასიტყვისა თუ ბოლოსიტყვის აახით სადისერტაციოდ წარმოდგენილი შრომის მიმართება ბექტდურალ გამოქვეყნებული მისივე ანალოგიური ხასიათის შრომისადმი „ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემა“ (სოხუმი, 1961).

ჩვენი ღრმა რწმენით, სარეცენზიო შრომის საფუძველზე მის ავტორს თამამად შეიძლება მიენიჭოს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

1962

² სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში დავა გამოიწვია ვეფხისტყაოსნის ერთი ადგილის წაკითხვამ და გაგებამ (1412, ვ). შ. ლონტმა გაიზიარა დავის მონაწილე ერთი მხარის შეხედულება, მაგრამ მას არ უცვია მეორე მხარის საბუთების დარღვევა (შდრ. გვ. 344—345).

ქართული კლასიკური მხეცრმეტყველება

(თბილისი, 1961, 424 გვ.)

სარეცენზიო ნაშრომი სამი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში განხილულია ზოგადი საკითხები (7—96): მკვერმეტყველების განსაზღვრა; ქართული მკვერმეტყველების საისტორიო წყაროები; ქართული მკვერმეტყველების ტერმინოლოგია; ქართული მკვერმეტყველების კერები, ქართული მკვერმეტყველების ისტორიის პერიოდები; ქართული მკვერმეტყველების დარგებისათვის.

მეორე ნაწილია ქართული მკვერმეტყველების დარგები (გვ. 99—215): სამქადაგებლო მკვერმეტყველება, სადარბაზო მკვერმეტყველება, სამხედრო მკვერმეტყველება, სამოსამართლო მკვერმეტყველება. სადღესასწაულო მკვერმეტყველება, სასგლოვიარო მკვერმეტყველება.

მესამე ნაწილში პორტრეტული წესით გარჩეულია 25 ქართველი ავტორის სამკვერმეტყველო შემოქმედება (გვ. 219—386) ეს პირებია: ფარსმან პირველი, ბაკური. გუბაზ მეფე, აიეთი, ფარტაზი, იოანე საბანის ძე, იოანე ბოლნელი, გიორგი მთაწმინდელი, გიორგი მცირე, არსენ ბერი, სულხან-საბა ორბელიანი, ზაქარია გაბაშვილი. ანტონ კათალიკოსი, საბა ნინოწმინდელი, გაიოზ რექტორი. სოლომონ ლიონიძე, ამბროსი ნეკრესელი, ანტონ ჭყონდიდელი, იოანე ბატონიშვილი, იონა ხელაშვილი, სოლომონ დოდაშვილი, გაბრიელ ქიქოძე. ნიკო დადიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი.

წიგნს უძღვის შესავალი (გვ. 7—10) და ერთვის საძიებელი: პირთა სახელები (391—400), ეთნიკური სახელები (400—401), გეოგრაფიული სახელები (401—404), ძირითადი ლიტერატურის ინდექსი (405—421).

ნ. კანდელაკი არის ქართული მკვერმეტყველების ისტორიის საკითხების საკმაოდ ცნობილი მკვლევარი. გარდა სარეცენზიო წიგნისა, მის კალამს ეკუთვნის რამდენიმე პაუპურადღებო ნაშრომი, რომელთაგან ცალკეა გამოქვეყნებული 1. სოლომონ ლიონიძე, სიტყვა თქმული ერეკლე მეორის დაკრძალვაზე. ტექსტი დაადგინა, ნარკვევი წარუმძღვარა და საძიებლები დაურთო ნიკოლოზ კანდელაკმა, თბილისი, 1957, გვ. 118; 2) ქართული მკვერმეტყველება. ძეგლები და მსალები. შეკრიბა, ნარკვევი წარუმძღვარა და საძიებლები დაურთო ნიკოლოზ კანდელაკმა, თბილისი, 1958, 378 გვ.

ორივე ნაშრომით ნ. კანდელაკს ვეცნობით როგორც გამოცვლო ტექსტოლოგსა და დაკვირებულ მკვლევარს. სოლომონ ლიონიძის

სიტყვა გამოცემულია ფაქიზად და საკითხის კარგად ცოდნით. მეორე ნაშრომში თავმოყრილია ქართული მკვებრმეტყველების საუკეთესო ნიმუშები. ეს ნიმუშები სპეციალურად გარჩეულია სარეცენზიო წიგნში.

„ქართული კლასიკური მკვებრმეტყველება“ წარმოადგენს ქართული მკვებრმეტყველების ისტორიის სერიოზულ ნარკვევს. ავტორის სიტყვით, მას მიზნად დაუსახავს ქართული ორატორული ხელოვნების შემოქმედებითი პროცესის ისტორიული განვითარების ჩვენება (გვ. 10). ეს ამოცანა ძირითადად წარმატებით არის შესრულებული

ნ. კანდელაკს თვითონ მოუხდა მკვებრმეტყველების ძეგლთა გამოძიება, დიდძალი წყაროს შესწავლა და მათში გაბნეული მასალების გამოჩნევა. ნ. კანდელაკმა პირველმა დაადგინა და დააგროვა საკვლევი ტექსტები, გამოიძია და აღადგინა სპეციალური ტერმინოლოგია. მკვლევარს დასჭირდა დიდი დრო და ენერგიის დახარჯვა, დიდი წრთმის გაწევა. ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად თავმოყრილი წერილობითი მასალები მან შეარჩია, დაახარისხა, დაასისტემა, დაალაგა ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით, საუკეთესო ნაწილი და გამოაქვეყნა კიდევაც ბეჭდურად შესაფერისი კომენტარების დართვით. მასალების ბეჭითი შესწავლისა და საკითხის საფუძვლიანი განხილვის წყალობით, ნ. კანდელაკმა შექმნა ქართული მკვებრმეტყველების ისტორიის სასარგებლო სისტემური კურსი. ესაა სარეცენზიო ნაშრომის მთავარი და უცილობელი ღირსება. ავტორს სწორად აქვს განსაზღვრული ქართული მკვებრმეტყველების ისტორიის პერიოდიზაცია, მართებულია დასკვნა: „ქართული მკვებრმეტყველების ისტორიის პერიოდები საერთოდ ემთხვევა ქართული ლიტერატურის ისტორიის პერიოდებს.“ (გვ. 82).

სარეცენზიო ნაშრომის ღირსება ისიცაა, რომ ავტორის მსჯელობა ჩვეულებრივ ნათელია, მკაფიოა, ლოგიკურია, აკადემიურია და საბუთიანია. ერთი სიტყვით, ნ. კანდელაკის „ქართული კლასიკური მკვებრმეტყველება“ ქართული მეცნიერების ფასეული შენაძენია.

როგორც ყოველი საყურადღებო ნაშრომი, სარეცენზიო წიგნიც იწვევს შენიშვნებს.

პირველ ყოვლისა, დაუზუსტებლად შეჩვენება წიგნის სათაური „ქართული კლასიკური მკვებრმეტყველება“. რას გულისხმობს ავტორი სიტყვით „კლასიკური“.

ქართული მკვებრმეტყველების ისტორიის განხილვა სარეცენზიო წიგნში იწყება უძველესი დროიდან, მიყვანილია კი გაურკვეველ დრომდის, იხურება წიგნი ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ორატორული პორტრეტების დახატვით. რატომ, რა საბუთით? თუ ავტორი გვეტყვის, რომ მას საქმე ჰქონდა ქართულ კლასიკურ მკვებრმეტყველებასთან, მაშინ რად შეიტანა ძველი მწერლობის ნაწილში ყველა,

ცოტად თუ ბევრად ცნობილი, მკვევრმეტყველი? ნუთუ ყველა ისინი კლასიკოსები არიან თავიანთი დარგისა? ასეთი კლასიკოსები რუსულ-ციამდელ საქართველოში, ალბათ, სხვანიც იქნებოდნენ. ყოველ შემთხვევაში, ახალი დროის ორატორული ხელოვნების „დიდ წარმომადგენლებად“ ილიასა და აკაკისთან ერთად ნ. კანდელაკი თელის ივანე მაჩაბელსა და ნიკო ნიკოლაძეს (გვ. 185). ავტორი იქვე შენიშნავს: „აქვე უნდა დავასახელოთ იმავე პერიოდის გამოჩენილი ვეკილები: ლუარსაბ ლოლუა, დავით ლორთქიფანიძე და მოსე ქიქოძე“. „უახლოესი პერიოდის“ ცნობილი იურისტების ჯგუფიდან დასახელებული არიან“ ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი, იოსებ ბარათაშვილი, შალვა მუსხიშვილი, „და სხვანიო“ (იქვე). გაუგებარია, რად არაფერი სთქვა ავტორმა ქართული მკვევრმეტყველების ამ „დიდ“, „გამოჩენილ“ და „ცნობილ“ წარმომადგენლებზე!

კომპოზიციურად წიგნი ვერაა მტკიცედ შეკრული. ნაშრომიდან არ ჩანს, რად შეწყვიტა ავტორმა საუბარი აკაკი წერეთელზე, რა პრინციპით ხელმძღვანელობდა იგი განსახილავ პართა შერჩევას დროს.

სარეცენზიო წიგნის უმთავრეს სადავო საკითხად ჩვენ ვთვლით საისტორიო თუ სხვა ხანაათის ძეგლების პერსონაჟთა ავტორობის საკითხს. ნ. კანდელაკი იძულებული ხდება ძალიან ხშირად, ზოგჯერ გადაჭრით, ზოგჯერ ყოყმანით, ამა თუ იმ სამკვევრმეტყველო სიტყვის ნამდვილ ავტორად ჩათვალოს ესა თუ ის პირი. რომელთაც ისტორიკოსი (ან საზოგადოდ მწერალი) სიტყვების წარმოთქმის პატივს მიაწერს. მრავალთაგან ჩვენ შევებებით თამარ მეფისა და გრიგოლ ხანძთელის ავტორობის საკითხს. ნ. კანდელაკს განხილული აქვს როგორც თამარ მეფის შემოქმედების ნაყოფი ის სიტყვები, რომელთაც მეფეს მიაწერს ისტორიკოსი ბასილი ეზოსმოდვარი (გვ. 139, 159—160). „ეს სიტყვები, ამბობს მკვლევარი, ჩვენი კლასიკური მკვევრმეტყველების ბრწყინვალე ნიმუშებიაო“ (გვ. 37). ჩვენ საეჭვებით ვიზიარებთ ამ შეფასებას! ნ. კანდელაკს სრული უფლება ჰქონდა მართლაც მკვევრმეტყველების ბრწყინვალე ნიმუშებად ჩაეთვალა საისტორიო წყაროს ტექსტები. ოღონდ ეკვეებს ბადებს ტექსტების ავტორობის საკითხი. მკვლევარი ჯერ მოსაწონი სიფრთხილით შენიშნავს. რომ აღნიშნული ტექსტების „ლიტერატურული დამუშავება ძეგლის ავტორის ამაგია და მის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ საგულ-ვებელია საჭაროდ წარმოთქმული სიტყვების ოფიციალური ჩანაწერებიც, რომელთა მიხედვით შეეძლო ისტორიკოსს ან თვითონ აღედგინა ნათქვამთა შინაარსი, ან პირდაპირ გაღმომელო ჩაწერილი ტექსტი“ (გვ.

1. ბასილი ეზოსმოდვარი მხოლოდ პირობითად შეიძლება ჩაითვალოს თამარის ისტორიის ავტორად.

37 იქვე). ამის შემდეგ, ავტორს მანც საჭიროდ დაუნახავს უკვე აბტეგორიული კილოთი დაესკვნა: „ორივე შემთხვევაში ისტორიკოსის მიერ შენახული სიტყვა იმის ქმნილებად უნდა მივიჩნიოთ, ვისაც იგი საისტორიო წყაროში (იქვე), ე. ი. სიტყვები, რომლებიც თამარს მიეწერება. თამარის „ქმნილებად უნდა მივიჩნიოთ“, იგი თამარის შემოქმედების ნაყოფად გამოვატხადოთ. თუ ასეა, მაშინ როგორღა შეიძლება სიტყვების ლიტერატურული სრულყოფა საისტორიო ძეგლის ავტორის „ამაგია და მის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს“. ორში ერთი, წყაროთი დამოწმებულ მჭევრმეტყველების უდავოდ შესანიშნავი ლიტერატურული ნიმუშის ავტორია ან ისტორიკოსი, ან ისტორიული პერსონაჟი. ორივეს ავტორობა შეუძლებელია. ვფიქრობთ, თამარის მიერ ოფიციალურად წარმოთქმული სიტყვების დედნებიც რომ გვქონდეს, მაშინაც გაჭირდებოდა შემთხვეულ-ავტორად თამარის აღიარება?.

საგულისხმოა, რომ ზოგ სხვა ანალოგიურ შემთხვევაში ნ. კანდელაკი სალიტერატურო ძეგლის ავტორის (და არა ლიტერატურული პერსონაჟის) სასარგებლოდ იხრება. მაგალითად „აბიბოს ნეკრესელის წამების“ გამო მკვლევარი ამბობს: „ეს ცოცხლად გადმოცემული ჰაქეტრობა. უწინარეს ყოვლისა, ავტორის მჭევრსიტყვაობას, გვიჩვენებს, მაგრამ, შესაძლოა, პერსონაჟის ორატორულ ღირსებაზეც მიუთითებდეს“ (გვ. 69, დაყოფა აქაც და ქვემოთაც ჩეჟია ა. ბ.) ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით ნ. კანდელაკს, რომ აბიბოს ნეკრესელის სიტყვები, უწინარეს ყოვლისა, სწორედ თხზულების ლიტერატურულ ღირსებებსა და მისი ავტორის შემოქმედებით პოტენციას ცხადყოფს.

ნ. კანდელაკი ერთგან იმოწმებს ეამთაღმწერლის ტექსტიდან ბეჟა ჯაყელის სიტყვას და განმარტავს: „სიტყვა გამართულია მტიკცე ენობრივი ფორმით. რომლის ძარღვიანი სტილი მკვეთრად გადმოგვემს სათქმელის აზრს და ენერგიულ გავლენას ახდენს მსმენლის გრძნობასა და ნებისყოფაზე“ (ევ. 162). ავტორს დაავიწყდა ეთქვა ეს „ძარღვიანი სტილი“ ეამთაღმწერლის წელილია. თუ ბეჟა ჯაყელისა.

საცილობელი საკითხის მხრივ განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს გრიგოლ ხანძთელისა და გიორგი მერჩულეს მაგალითი. როგორც ცხაბლია, გიორგი მერჩულეს თხზულების ვითომცდა პირდაპირ მონა-

2 სხვათა შორის, კარის ისტორიკოსის მიერ თამარისადმი მიწერილი სიტყვები რეალურად მიუთვალა დედოფალს პაულე ინგოროყვამ. ეს სიტყვები „მოწმობს თამარის ბრწყინვალე საორატორო ტალანტსო“ (თამარ მეფის იამბიკონი. „მნათობი“ 1941, № 3, გვ. 152). როგორც ჩანს, პ. ინგოროყვას ამ ნაშრომს ნ. კანდელაკი არ იცნობს, ყოველ შემთხვევაში მას არ ასახელებს.

ცემთა საფუძველზე მკვლევარმა პ. ინგოროყვამ მერჩულისავე თხზუ-
 ლებაში „აღმოაჩინა“ გრიგოლ ხანძთელის რამდენიმე ნაწარმოები,
 რომლებიც მერჩულეს თითქმის მთლიანად ჩაურთავს თავის ტექსტში
 ნ. კანდელაკს, ეტყობა, უდავოდ მიაჩნია ინგოროყვას დებულება, ი
 ავრცობს და ავითარებს ამ დებულებას. ყოველ შემთხვევაში ყოველ-
 გვარი შენიშვნის გარეშე გრიგოლ ხანძთელს მიაწერს შატბერდისადმი
 მიმართულ გამოსათხოვარ სიტყვას „კეთილად აღორძინდი შატბერდო“
 (გვ. 28), და სამგლოვიარო სიტყვას წარმოთქმულს აშოტ კურაპალა-
 ტის გარდაცვალების გამო (გვ. 206—207, 211, 212). ნ. კანდელაკი სა-
 ერთოდ დიდად აფასებს ხანძთელის „ლიტერატურულ მემკვიდრეო-
 ბას“ (გვ. 192). მკვლევარს მხედველობაში არ მოუღია ამ საგანზე არსე-
 ბული კრიტიკული მოსაზრებანი (ე. კეკელიძე, აღ. ბარამიძე). საყუ-
 რადღებო ისაა, რომ პ. ინგოროყვაც კი არ თვლის ხანძთელისეულად
 გამოსათხოვარსა და სამგლოვიარო სიტყვებს. ჩვენ
 უკვე მივუთითეთ, რომ ინგოროყვა თანმიმდევრული არ არის. თუ ზი-
 სი თვალსაზრისიდან გამოვიდოდით, მაშინ აღნიშნული სიტყვები. ზარ-
 თლაც, გრიგოლისეულად უნდა ჩაგვეთვალა (აღ. ბარამიძე, გიორგი
 მერჩულეს გარშემო, თსუ შრომები, ტომი 71, 1958 გვ. 31—37). მაგ-
 რამ ეს ცოტაა, მშვენიერი სიტყვები მიეწერება გიორგი მერჩულეთი
 უცნობ კლარჯს („ქებაი ხანძთისაი“), გაბრიელ დაფან-
 ჩულსა და სხვებს. მერჩულე იუარამ მამფალს უწოდებს“ ფრი-
 ად სიტყუა — ხელოვანს“. რატომ გამოირცხა სარეცენზიო წიგნის
 ავტორმა ეს პირები ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიიდან? ნ.
 კანდელაკს, რომელიც ინგოროყვას გზას მიჰყვება და ამ გზას აგრძე-
 ლებს კიდევაც. უცნობი კლარჯი, გაბრიელ დაფანჩული და სხვები
 ისევე უნდა ჩაეთვალა მწერალ-ორატორებად, როგორათაც თვლის
 გრიგოლ ხანძთელს. სხვაგვარად ულოგაიკობა გამოდის. მეორე მხრივ.
 თუ ყველა დასახელებულ პირს შემოქმედ-ავტორად ვაღიარებთ, მაშინ
 ისე დავშლით და დავანაწივრებთ გიორგი მერჩულეს თხზულებას, რომ
 მის ნამდვილ ავტორს აღარაფერს დაუენარჩუნებთ (აღ. ბარამიძე, გი-
 ორგი მერჩულეს გარშემო, გვ. 36). ნ. კანდელაკს ანგარიში უნდა გაე-
 წია დასახელებული ნაშრომისათვის. მაგრამ. ეტყობა, ის მას არ იც-
 ნობდა.

სხვათა შორის. აქვე შევნიშნაეთ. რომ მკვლევარს ზუსტი მნიშე-
 ნელობით არ აქვს მოხმობილი გრიგოლ ხანძთელისეულად მიჩნეული
 „საწელიწდოი იადგარი“ (გვ. 191).

ნ. კანდელაკის სარეცენზიო წიგნი იწვევს ცალკეული ხასიათის
 შენიშვნასაც. შეეხებოთ ზოგ მათგანს წიგნის გვერდების კვალდაკვალ.

1. საჩოთირთა ავტორისეული ფორმულა „ქართული ენა იყო და

არის ჩვენი მშობლიური ცივილიზაციის მამოძრავებელი ძალა და გამომხატველი ფორმა“ (გვ. 7).

2. ცილობას იწვევს ზეპირი და წერიითი მეტყველების დახასიათებათა ის ფორმულა, რომელიც მოცემულია მე-13 გვერდზე.

3. დაუსაბუთებელია ავტორის მიერ გახიარებული მოსაზრება, თითქოს, ე. წ., კოლხეთის რიტორიკულ სკოლაში საფიქრებელია, რომ სწავლება მიმდინარეობდა ქართულსა და ბერძნულ ენებზე (გვ. 25). უხერხულად ეღერს გამოთქმა „ფოთის აკადემია“ (174), მ-თ უფრო, რომ კოლხეთის რიტორიკული სკოლა მდებარეობდა არა ფოთში (ფაზისში). არამედ მის მახლობლად (გეორგიკა, 1, 45, 52 და სხვ.).

4. ქადაგების მსგავსი ტერმინები „სწავლა და მოძღვრება“ სინონიმური სიტყვებია და არა ომონიმური (49). ქვემოთ ავტორი სწორად მსჯელობს, როდესაც სწავლასა და მოძღვრებას სწორედ სინონიმური პარალელიზმის სახეობად თვლის (გვ. 50).

5. გამოთქმითაც და აზრობრივადაც შეუფერებლად გვეჩვენება ავტორის სიტყვები „ქართული სუფრა და ქართული სამგლოვიარო რიტუალი“ საჯარო მეტყველების ცენტრებიაო (გვ. 60, აგრეთვე 61—62).

6. მცდარია ავტორის ახსნა-განმარტება, თითქოს თანამედროვე საუბარი ეტიმოლოგიურად უბანს (მოედანს) უკავშირდება (გვ. 63 64). საუბარი წარმოდგება არაბულ-სპარსული სიტყვისაგან „სოჰბათ“

7. საინტერესო მოსაზრებებია გამოთქმული სარეცენზიო წიგნში ვეფხისტყაოსნის თაობაზე, ოღონდ ავტორი, ეფიქრობთ, აჭარბებს, როდესაც ამბობს: „პოემა საუკუნეთა მანძილზე ასრულებდა რთული ორატორული ხელოვნების თეორიული საუნჯისა და პრაქტიკული სავარჯიშოს მოვალეობას და ჩვენი რიტორიკის ერთგვარ ეროვნულ სახელმძღვანელოს წარმოადგენდა“ (გვ. 136). ჩვენ არ გვესმის, როგორ შეიძლება „ვეფხისტყაოსნის ლაშქრული სურათების ჩათვლა „წერილობითი მკვერმეტყველების გენიალურ ნიმუშებად?“ (გვ. 165).

8. სულხან-საბა ორბელიანზე არ შეიძლება ითქვას „დროებით ბერად აღკვეცილიო“ (გვ. 70). „საღა მეტყველებად“ ვერ ჩავთვლით „სწავლების“ ენას (გვ. 273).

9. ჩვენ არ ვიცი, მართლაც „შესანიშნავად ფლობდა“ თუ არა ბერძნულ ენას იოანე ზოსიმე და წარმოთქვამდა თუ არა იგი ამ ენაზე საეკლესიო ჰომილიებს (გვ. 120). არა გვეონია, რომ ოპიზის, ხანძთის, შატბერდის, იშხნის, წყაროსთავის, ტბეთის, ოშკის, ხახულის, ბერთისა და პარხლის სავანეებში „ქართველი ორატორები“ ბერძნულ ენაზედაც ეწეოდნენ საჯარო მქადაგებლობას (იქვე).

10. არასაიდან ჩანს, თითქოს ჩვენი წინაპრების შეგნებაში განუყოფელია მოსამართლისა და მკვერმეტყველის არსებითი მხარეები (გვ. 184).

11. არ არის სწორი მოაზრება: ანტონ კათალიკოსის „ორატორული მემკვიდრეობა... თავის დროზე ნაკლები პოპულარობით სარგებლობდა, რაც მისი მძიმე და ბელოვნური სტილით უნდა აიხსნასო“ (გვ. 290). პირიქით, ანტონის სტილი თავის დროზე განუხრელად ბატონობდა ქართველ საწიგნობრო სალიტერატურო წრეებში და სასწავლებლებში.

12. გაძნელებოდა უცხოურ ენაზე შემონახული ჩანაწერის მხედვით ფარტაზის სიტყვიერი შემოქმედების სპეციფიკური თვისებების დახასიათება „შემკულია ეროვნული ხასიათის სიტყვიერი ორნამენტით და შეფერილია მშობლიური ენამკვერობის კოლორიტით“ (239).

13. სარეცენზიო წიგნში ვკითხულობთ. „ფეოდალურ საქართველოში, სამეფო კარის სიტყვის ოსტატთა შორის, პოეტის. მწერლისა და მემარტიანის გვერდით მკვერმეტყველიც უნდა ვიგულოთ (გვ. 266): „ამრიგად, კარის პოეტთა, მწერალთა და ისტორიკოსთა გვერდით კარის მკვერმეტყველიც უნდა ვიგულისხმეთ“ (გვ. 267). სამეფო კარის „შემსმელ-შემამკობელ“ მეზობლებს, რა თქმა უნდა, მოეთხოვებოდათ მკვერმეტყველების გამოჩენა, მკვერმეტყველის სპეციალური თანამდებობის არსებობა კი საფიქრებელი არაა.

14. „კალმასობის“ ლიტერატურული და მეცნიერული ღირსებები საყოველთაოდ არის ცნობილი, მაგრამ, ვფიქრობთ, გადაქარბებულია მისი დახასიათება, როგორც „რთული კონსტრუქციის“ მქონე ნაწარმოებისა (გვ. 335).

15. ორანე ბატონიშვილის არქაისტად გამოცხადება არ იქნებოდა მართებული (გვ. 335).

16. თუ არქაისტული ჯგუფის „უკანასკნელი თვალსაჩინო წარმომადგენელია იონა ხელაშვილი (გვ. 340), მაშინ რა ადგილი უჭირავს ამ მხრივ სოლომონ დოდაშვილს (შდრ. გვ. 335).

17. მკვლევარი ერთგან შენიშნავს, გაბრიელ ქიქოძის მქადაგებლობის „სუსტი“, „ვიწრო“ მხარე ისაა, რომ „ორატორის მსოფლმხედველობა გამსკვალულია რელიგიური ცურწმენისა და ქრისტიანული მისტიციზმის ყალბი შინაარსით“. (გვ. 352). მაგრამ ეს „ყალბი შინაარსი“ ხომ მთელ ძველ-ქართულ სასულიერო სამკვერმეტყველო ლიტერატურულ მემკვიდრეობას ახასიათებს? რაღა მართო გაბრიელ ქიქოძეს ჩაუთვალა მკვლევარმა საძრახის თვისებად თეოლოგიური მსოფლმხედველობით ხელმძღვანელობა?

18. ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენების დროს წარ-

მოთქმულ სიტყვაში, ილია ჭავჭავაძეს უთქვამს: „როცა ადათიანს სურს შეიტყოს ღირსება და დიდება ერისა, უწინარეს ამას იკითხავს.— რამდენი მოქმელი და მწერალი ჰყავსო“. აქედან ნ. კანდელაკს გამოაქვს დასკვნა: „აქ თანაბარ სიმალღებზეა დაყენებული მოქმელი და მწერალი — ზეპირად მეტყველი და წერით შემოქმედი“ (გვ. 370, დაყოფა კანდელაკისაა, ა. ბ.). არა მგონია, ილია ჭავჭავაძეს, თანაბარ სიმალღებზე დაყენებინა ზეპირად მოქმელი და მწერალი. მოქმელად ილია ჭავჭავაძე უნდა გულისხმობდეს პოეტს და არა „ზეპირად მოქმელს“ საზოგადოდ თუ ორატორს კერძოდ (შდრ. გვ. 374, 378)

19. წინააღმდეგობის შემცველ დებულებებად გვეჩვენება ავტორის მოსაზრებანი გაიოზ რექტორის საორატორო ხელოვნების თაობაზე. მკვლევარი, ერთი მხრივ, ზოგადად და, ასე ვთქვათ, რიტორიკულად ამბობს, რომ გაიოზ რექტორის სამკვერამეტყველო შემოქმედებაში „ლადი სიღინჯითა და მედიდური რხევით მოედინება მტკიცედ შექრული და მოხდენილად აგებული ზეპირი სიტყვა“... (გვ. 300). მეორე მხრივ, თურმე, „ორატორი (ე. ი. გაიოზ რექტორი ა. ბ.) არ ცდილობს სტილის შელამაზებას, მისი სიტყვა ხშირად მოუქნელია, ზოგჯერ გაურანდავიც“ (იქვე). როგორღა მოედინება ღინჯად და „მედიდური რხევით“ ორატორის ხშირად მოუქნელი და ზოგჯერ გაურანდავი სიტყვა“.

20. ჩვენ არ გვესმის, რატომ ერთი ხელაღებით „მცდარად და უმართებულოდ“ აცხადებს ნ. კანდელაკი მკვლევართა მიერ გაიოზ რექტორის გვარად მისაჩნევ ყველა ვარაუდს — ბარათაშვილი, თაყაიშვილი, ნაცელიშვილი (გვ. 294).

21. სარეცენზიო წიგნი დაწერილია კარგი, მკაფიო. გამომეტყველი და საერთოდ სადა ენით. მით უფრო თვალში გვცემათ ზოგიერთი, ჩვენი თვალსაზრისით უხერხული გამოთქმა, როგორც, მაგალითად: ა. „ჩვენს ინტერესს იწვევს ჭუნაშვირის ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“, რომლის ფურცლებზე ფართოდ აღბეჭდილია მეფის მეთაურობით გამართული საჯარო სხდომები“ (გვ. 131). ბ. „ორატორი მკვეთრად ცვლის მღელვარების ტონის იერს“. (გვ. 368), გ. ფართოდ სახელგანთქმული მქადაგებელიო“, ამბობს მკვლევარი ერთგან (გვ. 350). ჩვეულებრივია გამოთქმა „ფართოდ ცნობილი“, (широко известный); მაგრამ არ გამიგონია „ფართოდ სახელგანთქმული“ ((широко знаменитый)). დ. ავტორი, ვგონებ, უადგილოდ ხმარობს ისეთ გამოთქმებს, როგორიცაა „მედიდური სტილი“ (გვ. 134), „მედიდური მოწოდება“ (გვ. 162), „მედიდური რხევა“ (გვ. 300) და მისთანანი. ჩვენი შენიშვნები ჩრდილს ვერ მიაყენებს ნიკოლოზ კანდელაკის საყურადღებო მეცნიერულ ნაშრომს.

ბაბაკი წერეთლის ისტორიული პოემები

„თორნიკე ერისთავი“, „ნათელა“, ტექსტოლოგიურ გამოკვლევა.
თბილისი 1961, 0270—509 გვ.

ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრის გამგას დოც. პროკლე კეკელიძის ვეებერთელა ნაშრომს (57,82 თაბახის მოცულობისა) სატიტულო ფურცელზე ქვესათაურად უწერია ტექსტოლოგიური გამოკვლევა. სარეცენზიო შრომა არსებითად სწორედ ასეთია, მაგრამ იგი არ იფარგლება მარტოოდენ ტექსტოლოგიური პრობლემათიკის სფეროთა. ავტორს საფუძვლანად და ზედმიწევნითი სისრულით შეუსწავლია და გამოუძიებია „თორნიკე ერისთავის“ და „ნათელას“ მრავალფეროვანი ისტორიული თუ სხვა ხასიათის (მაგალითად, ფოლკლორული) წყაროები: თავი მესამე — პოემა თორნიკე ერისთავის ისტორიული წყაროები და მათი გამოყენების ზოგიერთი თავისებურება (გვ. 0134—0200);

თავი მეხუთე — პოემა ნათელას ისტორიული წყაროები და მათი გამოყენების ზოგიერთი თავისებურება (გვ. 0221—0270).

თავისი მიზანდასახულობა დისერტანტს უპრეტენზიოდ აქვს გამოხატული: „ჩვენ შევეცდებით დავადგინოთ პოემის ლექსიკონური ტექსტი და რამდენადმე მაინც გამოვარკვეოთ თხზულების (ლაპარაკია „თორნიკე ერისთავზე“, ა. ბ.) ისტორიული წყაროები“ (გვ. 034).

ნაშრომს უძღვის ფრიად საყურადღებო შეაჯავალი თავი: „თავი პირველი — წარსულისა და ისტორიული თემატიკისადმი აკაკის დამოკიდებულების საკითხისათვის“ (გვ. 05—034), სადაც პრინციპული ასექტით მკაფიოდ არის გარკვეული ისტორიული თემატიკის ადგილი და ღასიათი აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში.

დიპერტანტი გამოთქვამს სავსებით სწორ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ აკაკი წერეთელი, როგორც ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობის გამოჩენილი წარმომადგენელი, თავისი ისტორიული პოემებით (კერძოდ „თორნიკე ერისთავით“ და „ნათელათი“) ავითარებს გარკვეულ კონცეფციას, რომ დიდი პოეტი ადგას მებრძოლი ოპტიმიზმისა თუ მებრძოლი პატრიოტიზმის თვალსაზრისს (გვ. 05, 014, 016, 273). რომ წარსულის ასახვით იგი ემსახურება ერის სასიცოცხლო აწმყოს და მომავლის საქმეს, „წარსულის სამოსელში აკაკი მოხდენილად ახერხებდა თანამედროვეობის მწვავე პოლიტიკურ პრობლემების გაშუქებას, პროგრესული აზრის გამოთქმასა და პოპოაგანდას. მასებზე ძლიერი, გამამხნევებელი და შთამაგონებელი ზეგულენის მოხდენას, ხალხის შეგნების ამაღლებას და მის მომზადებას არსებულუსამართლობის წინააღმდეგ საბრძოლველად“ (გვ. 020). აკაკი წერე-

თელი თავისი ფართო მიზანდასახულობის შესაბამისად წარსულიდან საგანგებოდ ირჩევედა დასამუშავებლად შესაფერის ეპოქებს, შესაფერის სიტუაციებსა და შესაფერის პერსონაჟებს (0211; 0169).

დისერტანტი დამაჯერებლად ასაბუთებს, რომ აკაკი წერეთელი „შორს არის წარსულის კულტის შექმნისა და ძველი ცხოვრების რომანტიკული იდეალიზაციისაგან“ (გვ. 017). აკაკი წერეთელი ერთი მხრით, „სასტიკად ილაშქრებდა წარსულის იდეალიზაციის წაააღმდეგ. იგი ებრძოდა წარსულის უარისმყოფელ ნიჰილისტებს და ცილისმწაამბლებს, მეორე მხრით, უარყოფდა და გმობდა წარსულის კულტს“ (გვ. 024). მხატვრული ენით ამხილებდა წარსული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მანკიერ მხარეებს (025), „ისტორიულ ცხოვრებას ხატავდა რეალიზმის პოზიციებიდან“ (გვ. 026, 031 და სხვ.).

პირველ, მესამე და მეხუთე თავებში წყაროების ძიების საკითხებთან დაკავშირებით დისერტანტს შემთხვევა ეძლევა დაკვირვებულად განიხილოს და გაარკვიოს აკაკის ისტორიული პოემების ისტორიულ-შინაარსობრივი მხარეები და პოეტის მხატვრულ-სახეობრივი სისტემა. აღნიშნულის კვალობაზე მკვლევარს გამოაქვს აწორი შემაჯამებელი დასკვნები აკაკი წერეთლის მხატვრული აზროვნების შესახებ საზოგადოდ.

სრულიად დამაჯერებლად, ამომწურავი სისრულითა და სიზუსტით აქვს პრ. კეკელიძეს გარკვეული (ან ზოგჯერ დადასტურებული) აკაკი წერეთლის ორი დასახელებული პოემის სხვადასხვა წყარო. თუცა დისერტანტი გამოწვლილვით იძიებს აკაკი წერეთლის მიერ გამოყენებულ წყაროებს, იგი არ ეხება ამ წყაროებით შემონახული ცნობების თავისდათავად საისტორიო ღირებულებას (რასაკვირველია, ეს არც შეიძლება ყოფილიყო მისი კვლევის საგანი). „თორნიკე ერისთავში გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი გაბრიელ ბერის ცხოვრების ასახვას“, ამბობს დისერტანტი და შენიშნავს, რომ ამ გაბრიელის მოღვაწეობის დროდ წყაროები სხვადასხვა საუკუნეს უჩვენებს, პოემის მიხედვით კი, იგი იოანესა და თორნიკეს თანამედროვე და მახლობელი პირიაო. დისერტანტს არ უტყდა საკითხის ისტორიული მხარის შემოწმება, ის ამბობს: „ჩვენი კვლევის საგანს არ შეადგენს გაბრიელ ბერის ცხოვრების შესახებ არსებული მასალების წარმოქმნისა და მათი დანიშნულების შესწავლა; არც იმის გარკვევა. თუ რამდენად შეეფერება სინამდვილეს აღნიშნული პირის შესახებ არსებული გადმოცემები. ჩვენ გვაინტერესებს მხოლოდ იმ წყაროების, გადმოცემებისა და ლეგენდების ლადგენა, რომლებითაც უნდა ესარგებლა აკაკის გაბრიელ ბერის საზის დასახატავად“ (გვ. 0164—0165).

გაბრიელ ბერის შესახებ აქ კერძოდ თქმულს შრომისათვის აქვს ზოგადი მნიშვნელობა.

პოემების წყაროების ძიებისას დისერტანტი ფართოდ იყენებს ტექსტოლოგიური ხასიათის მონაცემებს — რედაქციულ ფეიკს, საავტორო შესწორებებს, ვარიანტებსა და მისთანებს.

პრ. კეკელიძის ნაშრომის უმთავრესი ნაწილი მიძღვნილია პაკთობრივ ტექსტოლოგიური პრობლემებისადმი. წიგნის ეს ნაწილი გამოირჩევა მასალის დიდი სიუხვით, კვლევა-ძიების სიღრმით, სკაუპულოზური სიზუსტით. როგორც ტექსტოლოგიური გამოკვლევა პ. კეკელიძის ნაშრომი შესანიშნავია, მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურული ძეგლების ასეთი სპეციალური ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით შესწავლის მხრივ მას თითქმის არ ჰყავს წინამორბედი. აქ უნდა დავასახელოთ ისევ პ. კეკელიძის მიერვე 1946 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „აკაკი წერეთლის თორნიკე ერისთავის ავტოგრაფი“ (თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, XXIX ხ. გვ. 101—186). როგორც წინასიტყვაობაშია აღნიშნული, თავისი ეს ადრინდელი ნაშრომი პ. კეკელიძეს შეუტანია ახალ წიგნში (გვ. 1—88) „ძლიანობის უზრუნველსაყოფად და განხილული პრობლემების საილუსტრაციოდ“. წინანდელთან შედარებით. ავტორს ახლად აქვს გამოქვეყნებული აკაკი წერეთლის ცნობილი თანამებრძოლის კირილე ლორთქიფანიძის მიერ გადანუსხული ტექსტი „თორნიკე ერისთავისა“ სათანადო შენიშვნებითა და ვარიანტებით (გვ. 89—157). მასალების მეცნიერულ-კრიტიკულად გულმოდგინე შესწავლის შედეგად; პ. კეკელიძეს დაუღეგნია „თორნიკე ერისთავის“ დეფინიციური ტექსტი (გვ. 159—225). ნაშრომს დართული აქვს ამ პოემის სიტყვათა ინდექსი (გვ. 271—332), ავტოგრაფის სიმფონია (გვ. 333—445), საძიებლები (გვ. 445—451). ავტოგრაფული ნუსხის ფოტოპირები — 43 ტაბულა (გვ. 455—503), აგრეთვე ფოტოპირები პოემის პირველი გამოცემისა (გვ. 507—509). ზედმწევნითი სისრულით არის შესწავლილი და გაანალიზებული პოემა „ნათელას“ ავტოგრაფთან დაკავშირებული ტექსტოლოგიური საკითხები (227—269).

დისერტანტი ასაბუთებს, რომ აკაკი წერეთელს „დიდი და ზანგრიძლივი შემოქმედებითი მუშაობა ჩაუტარებია თხზულების („თორნიკე ერისთავი“, ა. ბ.) ტექსტის საბოლოო სახით ჩამოყალიბება — სრულყოფისათვის“ (033). ამასთან, პოეტი „განუწყვეტლივ მიისწრაფვის პოემის მაღალმხატვრული სრულყოფისაკენ. იგი სისტემატურად და დაუღალავად ასწორებს ნაწარმოების ცალკე თავებს, სტროფებს, ტაბებსა და სიტყვებს; იდეური შინაარსის შესაბამისად ეძებს, არჩევს და აქანდაკებს მხატვრულ სახეებს; საჭირო შემთხვევაში ცვლის ლექსის სტრუქტურას, რიტმსა და რითმს“ (?) (გვ. 043—044).

თქმულის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ერთ მაგალითს: ბარდა სკლიაროსის აჯანყების დროს ბიზანტიის ტახტზე ისხდნენ მციფოლო-

ვანი ბასილი და კონსტანტინე, რეგენტად ითვლებოდა მათ. დედა თეოფანია. მთელ რიგ საისტორიო წყაროში დედოფლად დასახელებულია ზოია. ზოგით თეოდორა. პოემის ადრინდელ რეაქციური აკაკი ჰქონია თეოდორა, შემდეგ რედაქციაში კი იგი შეუსწორებია სახელით — თეოფანია (გვ. 0195—0196). დისერტანტს გამოძიებული აქვს ორივე რედაქციის წყარო. ეს მაგალითი ცხადყოფს, როგორი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა თავის საქმეს აკაკი წერეთელი, როგორ გულმოდგინედ სწავლობდა წყაროებს, უპირისპირებდა ერთმანეთს სხვადასხვა ცნობას, კრიტიკულად იხილავდა მათ და მასალის ღრმად შესწავლისა და აწონდაწონის შემდეგ იმუშავებდა საკუთარ შეხედულებას.

აკაკი წერეთლის მხრივ ტექსტის იდეური თვალსაზრისით დახვეწისა და გაუმჯობესების მშვენიერი მაგალითი აქვს პრ. კეკელიძეს მოყვანილი თავისი შრომის 052—053 გვერდებზე.

აკაკი წერეთლის გულმოდგინე მუშაობის ბეჭედი აღუბეჭდავს პოემა „ნათელასაც“. დისერტანტს გამორკვეული აქვს, რომ: „პოემის შავი ავტოგრაფის შემდეგ აკაკის დაუმუშავებია 38 ახალი სტროფი (152 ტაეპი). ამით პოეტს საგრძნობლად გაუფართოებია თხზულებას შინაარსი, შეუვისია იგი ცალკე ეპიზოდების ამსახველი სტრიქონებით და ნაწარმოები გაუმართავს როგორც აზრობრივად, ისე მოვლენათა ლოგიკური თანმიმდევრობის გაშლითა და ნათელი სიტუაციების ჩართვით“ (გვ. 0212).

დისერტანტს თავის მთავარ მიზნად დაუსახავს აკაკის ორი ისტორიული პოემის კრიტიკული (დეფინიციური) ტექსტის დადგენა. მის განკარგულებაში ყოფილა: „თორნიკე ერისთავის“ ავტოგრაფი და საუკეთესო ხელნაწერი ნუსხა (გადაწერილი კირილე ლორთქიფანიძის მიერ), „ნათელას“ ავტოგრაფი და ორივე პოემის რამდენიმე ბეჭდური გამოცემა.

დისერტანტი სამართლიანად აკრიტიკებს ზოგიერთი რედაქტორ-გამომცემლის ცდას ახალი სალიტერატურო ნორმების მიხედვით შეუსწორებინა აკაკის ტექსტები. ასე მოქცეულან ისეთი სერიოზული რედაქტორებიც კი, როგორც იყვნენ სერგი გორგაძე და ალექსანდრე აბაშელი (გვ. 064). დისერტანტის სწორი მოსაზრებით, არც ის იქნებოდა მართებული, რომ კრიტიკულ ტექსტში უბრალოდ განმეორებულიყო ავტოგრაფის რედაქცია. დეფინიციური ტექსტის დასადგენად ფრიად მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს, გარდა ავტოგრაფისა, საცენზურო კომიტეტის მასალები და პოეტის სიცოცხლეში გამოქვეყნებული ბეჭდური გამოცემანი (გვ. 065). მით უფრო, რომ აკაკი წერეთელი თვითონ აღიქმებდა თვალყურს თავისი ნაწერების ბეჭდვას და ბეჭდვის პროცესში შეჰქონდა ტექსტში შესწორებანი. (გვ. 044—045).

მის განკარგულებაში მყოფი მრავალფეროვანი მასალა დისერტანტს საშუალებას აძლევს სანდოდ დაადგინოს პოემების კრიტიკული ტექსტები, ხოლო განსხვავებული წაკითხვები უჩვენოს სპოლიოებში (დისერტანტს მომარჯვებელი აქვს ტექსტების მეცნიერული გამოცემებისათვის საჭირო აპარატურა). ძალიან იშვიათი გამონაკლისის საჩივრით დისერტანტს წარმოუდგენია საკუთარი კონიექტურა: აი. აპის: მაგალითი. ერთგან „თორნიკე ერისთავში“ იკითხება:

და, აბა, ახლა ნულა ვუდგებოთ
ჩვენ ერთმანეთსა ასე შორი-შორს.
აწ სასიკვდილოთ უნდა შევებათ,
ხელი მოვკიდოთ ორივემ ო რ-ო რ ს.

წარმოდგენილი რედაქციით იკითხება თურქე ეს ნაწყვეტი ავტოგრაფულ ნუსხაში, ლორთქიფანიძისეულ ხელნაწერში და ყველა ბეჭდურ გამოცემაში. (060). მაგრამ დისერტანტი უთუოდ სწორად აღგენს, რომ სიტყვა ო რ-ო რ ს ნაცვლად უნდა მივიღოთ ო რ ო ლო (პოროლო), საშუალო საუკუნეების ცნობილი საომარი იარაღი (გვ. 062), „ავტორს გადამნუსხველსა და ბეჭდური ტექსტის რედაქტორებს ვერ დაუცავთ ამ სიტყვის სწორი ორთოგრაფია და იგი ღვემდვ უმჩინეველი დარჩა პოემის გამოშვებების და კომენტატორების მხრივაც“ (გვ. 060).

პროკლე კეკელიძეს დიდი სიფრთხილით დაუდგენია „თორნიკე ერისთავის“ კრიტიკული ტექსტი, თუმცა მისი სიტყვით, ეს სამუშაო დასრულებული არ არის, „ჯერ კიდევ მთელი მეცნიერული სიზუსტით არ არის დადგენილი პოემის დეფინიციური ტექსტი“, შენიშნავს (გვ. 338). ამ შემთხვევაში ის გულისხმობს პოემის კანონიკურ ტექსტს „ჯერ საჭიროა პოემის კანონიკური ტექსტის დადგენა“, (იქვე).

როგორც უნდა იყოს, წარმოდგენილი სახითაც პროკლე კეკელიძემ სპეციალისტებს მისცა საუკეთესო საჩუქარი — აკაკი წერეთლის ორი პოემის ყოველმხრივ შემოწმებული, სანდოდ გამართული და სამელოდ დადგენილი მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემა.

სარეცენზიო ნაშრომის დიდ ღირსებას ისიც შეადგენს, რომ „თორნიკე ერისთავის“ მეცნიერულ-კრიტიკულ ტექსტს ახლავს დიდი სიზუსტით შედგენილი „სიტყვათა ინდექსი“ და სათანადოდ ილუსტრირებული „სიმფონია“. ეს სრულიად ახალი სიტყვაა ახალი ქართული ლიტერატურის ძეგლების შესწავლის საქმეში. სწორია დისერტანტის განცხადება: „ახალი და უახლესი ქართული ლიტერატურის ღირსშესანიშნავ ნაწარმოებთა მეცნიერულად დამუშავებული სიმფონიები სრულიად არ მოგვეპოვება“ (გვ. 338). ინდექსი და სიმფონია თვალსაჩინოს ხდის აკაკი წერეთლის ლექსიკის სიმდიდრეს, ენის სიმსუბუქეს, ზალხურობას. დისერტანტის შრომა მით უფროა დასაფასებელი,

რომ ინდექსში „წარმოდგენილია სიტყვებისა და ფორმების იკ სხვაობანი, რომლებიც შეინიშნება ავტოგრაფის ტექსტთან შედარებით ზღუნაწერ ნუსხასა და ძირითად გამოცემებში. დაინტერესებულ პირს ამგვარ ინდექსზე დაკვირვებით შეუძლია წარმოდგინოს ლექსიკის თუ სიტყვათა ფორმისა და დაწერილობის ევოლუცია პოემის ავტოგრაფის ტექსტიდან დაწყებული, მისი უკანასკნელი გამოცემის ჩათვლით, ე. ი. გასული საუკუნის ოთხმოციანი წლებიდან დღემდე“ (გვ. 275).

რამდენიმე შენიშვნა:

1. სარეცენზიო წიგნის სატიტულო ფურცლის მიხედვით თუ ვ.მ. სჯელებთ, მკითხველი მოელოს, რომ აკაკის ორივე პოემა — „თორნიკე ერისთავი“ და „ნათელა“ — დამუშავებული იქნება ერთნაირ წესით. მაგრამ მკითხველის მოლოდინი არ მართლდება. დისერტანტს გამოკვეთებული აქვს „თორნიკე ერისთავის“ ავტოგრაფული და დეფინიციური ტექსტები ინდექსითა და სიმფონიით. „ნათელა“ კი წარმოდგენილია მხოლოდ ავტოგრაფული ტექსტით, მას არც ინდექსი ახლავს და არც სიმფონია. მე დიდ ფუფუნებად მიმაჩნია ერთი და იმავე პოემისათვის სიტყვათა სრული ინდექსის შედგენაც და სიმფონიის დართვაც, მით უფრო, რომ მეორე პოემა უსაძებლოდ არის დატოვებული („თორნიკე ერისთავს“ აქვს საძიებელიც).

2. „თორნიკე ერისთავის“ ვარიანტები სამჯერ მეორდება. (ერთი და იგივე ვარიანტები აქვს დართული ავტოგრაფს, ხელნაწერ ნუსხასა და დეფინიციურ ტექსტს). (შდრ. გვ. 9,99, 161).

3. სრულიად ზედმეტია სქოლიოებში ვარიანტების ჩვენებისას დედნისეული ტექსტის განმეორება „მაგეირის“ აღმნიშვნელი დათქმული ნიშნით. მაგალითად: დასთვალოს — დათვალოს. აღმნიშნული ვარიანტი ამავე სახით სამჯერ მეორდება. ეს ზრდის ისედაც დიდტანაან წიგნს.

სარეცენზიო შრომა ქართული ლიტერატურათმცოდნეობის მნიშვნელოვანი შენაძენია.

1961

ჯუმაბარ ჭუმბურიძე

ქართული კრიტიკის ისტორია

(მე-19-ს. 70-იან წლებამდე, თბილისი, 1962, XVII—520 გვერდი
(მანქანაზე ბალაზემდოლი)).

სარეცენზიო ნაშრომი სამი თავისაგან შედგება: 1. სალიტერატურო კრიტიკა ძველ ქართულ მწერლობაში, 2. სალიტერატურო კრიტიკა მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში, 3. სალიტერატურო კრიტიკა მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში. შრომას უძღვის შესავალი (XVII გვ.).

ჭუმბერი ჭუმბურიძე საკმაოდ ცნობილი, გამოცდილი და დახელოვნებული მკვლევარია, რიგი საყურადღებო ნაშრომის ავტორი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჯ. ჭუმბურიძის წარმოებული კრიტიკის ისტორიის დარგში. სარეცენზიო გამოკვლევა ავტორის ამ რიგის ნაშრომთა შეჯამებასა და განზოგადებას წარმოადგენს. ჯ. ჭუმბურიძე არ აზვიადებს და სწორად აღნიშნავს, რომ: „ქართული კრიტიკის ისტორიის მეცნიერული შესწავლა მხოლოდ ჩვენს დროს დაიწყო“, რომ უკვე მოგვეპოვება ცალკეული საინტერესო ნარკვევები და მიმოხილვანი, გამოიყენება ქართული კრიტიკის ისტორიის ქრესტომათია ორ წიგნად (შემდგენელი ს. ხუციშვილი), მაგრამ გვაკლდა სინთეზური ხასიათის შემაჯამებელი ნაშრომი“. ჩვენი ავტორს სიტყვით: „ლიტერატურისმცოდნეობის გადაუღებელი ამოცანა უჩვენოს ქართული სალიტერატურო კრიტიკის განვითარებისა და მომწიფების პროცესი და ამ თვალსაზრისით მოგვეცეს მიაი თანმიმდევრული, სისტემატური მიმოხილვა“ (XVII). ეს ამოცანა, უწინარეს ყოვლისა, ჯ. ჭუმბურიძეს თავისთვის დაუხაზავს. ამ ამოცანას გადაჭრის ცდას წარმოადგენს სარეცენზიო წიგნი. ჩვენი აზრით, ეს პასუხისმგებლო ამოცანა ავტორს ძირითადად გადაუჭრია და გადაუჭრია წარმატებით. სარეცენზიო ნაშრომის სახით ჩვენ, მართლაც, გვაქვს ქართული კრიტიკის ისტორიის თანმიმდევრული, საქანარისად სრული და სისტემატური მიმოხილვა უძველესი დროიდან მოკიდებული, ვიდრე მე-19 საუკუნის 70-იან წლებამდე. ჯ. ჭუმბურიძე ახალი ქართული ლიტერატურის სპეციალისტია, მაგრამ სერიოზულ და სპეციალურ დაინტერესებას იჩენს ძველი ქართული მწერლობის საკითხებთანაც. სარეცენზიო ნაშრომის პირველი თავი „სალიტერატურო კრიტიკა ძველ ქართულ მწერლობაში“ (გვ. 1—86) ამისი საბუთია.

ჯ. ჭუმბურიძეს დაკვირვებულად გამოუწევილავს, განუხილავს და გაუანალიზებია ძველი მწერლობის ძეგლებში გაბნეული კალკულური ცნობები, მოსაზრებანი და შეხედულებანი ლიტერატურის თეორიისა და კრიტიკის ზოგად პრინციპულ საკითხებზე. ასე დაუხატავს მას ძველი ქართული კრიტიკის ისტორიის ერთი მთლიანი, თუმცა საერთოდ მკრთალი სურათი. რა თქმა უნდა, სურათის სიმკრთალის მიზეზია, უმთავრესად, მასალის სიმცირე და არა მკვლევარის დაუდევარი დამოკიდებულება მასალისადმი. როცა მასალა შესაძლებლობას იძლევა, ავტორიც გასაქანს პოულობს და საინტერესო დაკვირვებას გვთავაზობს. ასეთია, მაგალითად, დაკვირვებანი არჩილზე (გვ. 31—51). ოღონდ ამას ვერ ვიტყვით იმ ნარკვევზე, რომელიც მიძღვნილი აქვს შოთა რუსთველს. ვფიქრობ, ვეფხისტყაოსნის ars poetica მეტი ყურადღების ღირსი იყო, საქმიანი მსჯელობის მეტ შესაძლებლობასაც იძლეოდა.

თავის მიმოხილვას ჯ. ჭუმბურიძე იწყებს ეფრემ მცირით (ე-11 ს.), შემდეგ ჩერდება საერო მწერლობის აღმოცენებაზე და ამ მწერლობის მწვერვალზე—შოთა რუსთველზე. მეტი სიზრულე და სისტემურობა იგრძნობა ე. წ. ქართული აღორძინების პერიოდის (მე-16—18) მიმოხილვის დროს. გარდა არჩილისა, ავტორის ყურადღებას იქცევს ფეშანგი, სულხან-საბა ორბელიანი, ვახტანგ VI. მამუკა ბარათაშვილი, დავით გურამიშვილი, ვახუშტი ბაგრატიონი, ანტონ პირველი, იოვანე და თეიმურაზ ბატონიშვილები. დაკვირვებანი, როგორც ვთქვით. საერთოდ საფუძვლიანია.

ჩვენზე განსაკუთრებით ძლიერი შთაბეჭდილება დატოვა მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული სალიტერატურო კრიტიკის მიმოხილვამ. უთუოდ ღირსშესანიშნავია ის ნარკვევები, რომლებიც შეეხება ს. დოდაშვილს, მიხეილ თუმანიშვილს, ნიკოლოზ ბერძენიშვილს. ლავრენტი არღანიანს, პლატონ იოსელიანს, სარდიონ ალექსი-მესხიშვილს, ალექსანდრე ორბელიანს და სხვ. საქმის ცოდნით, გულმოდგინებითა და ჰროფესიული მიდგომით არის დაწერილი სარეცენზიო ნაშრომის მესამე (უკანასკნელი) თავი — სალიტერატურო კრიტიკა მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში. დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ილია ჭავჭავაძეს, აკაკის, კირილე ლორთქიფანიძეს, გიორგი წერეთელს და განსაკუთრებით ანტონ ფურცელაძეს. ავტორს საფუძვლიანად აქვს განხილული ძველი და ახალი თაობის იდეური ბრძოლის ვითარებანი, ობიექტურად არის ასახული ამ ბრძოლის გარემოებანი, გაშუქებულია ბრძოლის ისტორიულ-სოციალური მიზეზები, ავტორი მკაცრი ისტორიზმის ნიადაგზე დგას და შედეგიანად იცავს საჭირო წონასწორობას ბრძოლის მონაწილე ძველი და ახალი თაობის წარმომადგენელთა დახასიათების დროს. ჯ. ჭუმბურიძეს კარგად აქვს ნაჩვენები კრიტიკული აზროვნების განვითარების პროცესი მე-19 საუკუნის საქართველოში, ის „მემკვიდრეობითი კავშირი“ (ავტორის გამოთქმამა), რომელიც არსებობს მე-19 საუკუნის მესამეოციანელთა და პროგრესულად განწყობილ მათ წინამორბედ მწერალ-მოაზროვნეთა და კრიტიკოსთა შორის. ამ მხრივ ავტორი ზოგჯერ არღვევს ძველ, ტრადიციულ შეხედულებებს და ახალ თვალსაზრისს ავითარებს. მკაფიოდაა დახასიათებული უჭრნალები „ციცკარი“ და „საქართველოს მოამბე“. ჯ. ჭუმბურიძე აცოცხლებს გარდასულ დროთა ლიტერატურული ცხოვრების და ბრძოლის შინაარსიან ისტორიას.

გვაქვს რამდენიმე შენიშვნა როგორც ზოგადი, ისე კერძოობითი ხასიათისა.

ზოგადიდან უმთავრესი ჩვენი შენიშვნა ისაა, რომ სარეცენზიო წიგნში შესაფერისს სიმადლებზე არ დგას წყაროების საკითხი. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს მეორადი წყაროები, საგნის სპეციალური ლი-

ტრაქტურა. პირველი წყაროების მხრივ, სარეცენზიო ნაშრომი საერთოდ უზადრა. სამაგიეროდ ავტორი ძალიან რუნწია სპეციალური ნაბეჭდი ლიტერატურული წყაროების, ასე ვთქვათ, მეორადი წყაროების დასახელების მხრივ. თქმული სპეციალურად შეეხება ნაშრომის მეორე და მესამე თავებს, განსაკუთრებით — მეორე თავს (სალიტერატურო კრიტიკა მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში). აქ თითქმის ვერ ნახავთ სქოლიოებს და სამეცნიერო ლიტერატურაზე მითითებას. ესა თუ ის მკვლევარი ჩვენ ავტორს, ჩვეულებრივ. მხოლოდ მაშინ აგონდება, როდესაც მასთან რამე სადავო აქვს. ნაშრომიდან ყოველთვის არ ჩანს, კონკრეტულად რა სიახლე შეიტანა ჯ. ჭუმბურიძემ (სხვა მკვლევრებთან შედარებით) მე-19 საუკუნის პირველი ნახევარის სალიტერატურო კრიტიკის შესწავლის საკითხებში. ნუთუ ისე ღარიბია ჩვენი სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურა, როგორც ეს სარეცენზიო ნაშრომიდან ჩანს? აქი შესავალში (გვ. XVII) ავტორი თითონ აცხადებს: „ამჟამად უკვე მოგვეპოვება ზოგიერთი ქართული მწერლის ლიტერატურულ-კრიტიკულ შეხედულებათა სერიოზული ანალიზი, გვაქვს ქართული კრიტიკის ცალკეული პერიოდების მიმოხილვაც“.

გვაკვირვებს ისიც, რომ ასეთ ვრცელსა და სერიოზულ (და ისიც საკვალიფიკაციო) ნაშრომს არ ახლავს გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურის ინდექსი და საძიებლები.

გვეჩვენება, რომ სარეცენზიო ნაშრომი ძალზეა დატვირთული წყაროებიდან ჭარბად მოხმობილი მასალებით. ციტატების ხვედრითა წონა სარეცენზიო ნაშრომში ისე დიდია, რომ აშკარად არღვევს იმ საჭირო წონასწორობას, რომელიც უნდა არსებობდეს საკუთრივ მასალასა და ამ მასალაზე დამყარებულ ანალიზს შორის. ჩვენ გვესმის შრომის საერთო ხასიათი. გვეჩამის მასალების სიუხვის მნიშვნელობა. მაგრამ მაინც, ვფიქრობთ, რომ ავტორი ვერ იცავს სასურველ პროპორციას. ეტყობა, იგი გრძნობდა ამას და ერთხელ საჭიროდ დაუნახავს კიდევაც აღნიშნა, „ამონაწერი ცოტა ვრცელი მოგვივიდაო“ (გვ. 375).

რამდენიმე კერძო ხასიათის წვრილმანი შენიშვნაც:

1. სწორი, ყოველ შემთხვევაში, ზუსტი არ იქნებოდა ექვთიმე მთაწმინდელის შესახებ გვეთქვა, თითქოს იგი „მეტად თვითნებურად ეპყრობოდა სათარგმნ ტექსტს. ნებისმიერად უმატებდა და აკლებდა დედანს...“ (გვ. 7, დაყოფა აქაც და ქვემოთაც ჩემია ა. ბ.). თავის მხრივ, ნამდვილ „ისტორიულ საფუძველს“ მოკლებულია ის „შესანიშნავი“ ახსნა, რომელიც ამ შემთხვევისათვის არის მოხმობილი (იქვე). არ მგონია, „ეფრემ მცირე იძულებულია აღნიშნოს, რომ ექვთიმე და გიორგი (მთაწმინდელები) ჩემს მასწავლებლებად წინაინიაო“ (გვ. 8).

2. მე ვფიქრობ, რომ სარეცენზიო შრომის ავტორი ტყუილად და უსაზღვრად მართავს პაექრობას (გვ. 11) რუსთველის ერთი ცნობილი ტაქტის გარშემო („კვლა აქაცა ეამების, ვინცა ისმენს კაცი ვარგი“).

3. ვერ დავეთანხმებით ავტორს, თითქოს მე-16—17 საუკუნეების ქართულ მწერლობაში რუსთველთან დამოკიდებულების მხრივ „არ ჩანს კონკრეტული მსჯელობა, ან თუნდაც მითითება ვეფხისტყაოსნის ღირსებასა და ნაკლზე. არ ჩანს ის საფუძველიც კი, რომლის მიხედვითაც ერთი ავტორი რუსთველის ქმნილებაზე მაღლა აყენებდა თავის პოეზიას, მეორე კი — დაბლა“ (გვ. 28). წარმოდგენილი მსჯელობის საწინააღმდეგოდ მეტყველებს თეიმურაზ პირველის, არჩილისა და თეიმურაზ მეორის მაგალითები.

4. არ ჩანს, რომ არჩილი „მცირე ლექსის“ ქანრის გამო იწუნებდა გარსევან ჩოლოყაშვილს, მით უფრო უსაფუძვლო იქნებოდა მსგავსი თვალსაზრისით აგვეხსნა არჩილის დამოკიდებულება ბააკა დვალდიძისა და დათუნა ქვარიანის მიმართ. დათუნა ქვარიანის ლიტერატურული მოღვაწეობის ხასიათი საკმარისად არის ცნობილი და ამიტომაც ყოველ შემთხვევაში იმის შესახებ არ შეიძლება ითქვას „როგორც ვარაუდობენ, სახალხო მთქმელი უნდა ყოფილიყო“ (გვ. 36).

5. უფრო სწორი იქნებოდა გვეთქვა, რომ ფეშანგი გაბოსტაყედა მოწინავე (და არა უმაღლესი) ქართველი საზოგადოების „უკვე მომწიფებულ აზრს“ (გვ. 54).

6. როგორადაც უნდა გავიგოთ ანტონის ე. წ. სამი სტილის თეორია, არა გვეგონია, რომ ის „დღესაც გასაზიარებელი“ იყოს (გვ. 78).

7. ს. დოდაშვილის ცნობილი სტატიის ანალიზის დროს მკვლევარს არ უნდა დავიწყებოდა, რომ დოდაშვილმა პირველმა მოგვცა ძველი ქართული მწერლობის პერიოდიზაციის გარკვეული ცდა. დოდაშვილისეული პერიოდიზაცია არსებითად გაზიარებული იქნა მკვლევართა შემდგომი თაობების მიერ (შდრ. გვ. 94—97).

8. დ. ჩუბინაშვილის პოლემიკის განხილვისას ავტორს მხედველობაში უნდა მიეღო ის გარემოება, რომ დ. ჩუბინაშვილი თვითონ იყო მონაწილე ვეფხისტყაოსნის ბარტდინსკისეული თარგმანისა (შდრ. გვ. 100—107).

9. ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ჯ. ჭუმბურიძე თავის შრომაში დიდ ადგილს უთმობს ანტონ ფურცელაძეს. მით უფრო საკვირველია, რომ მკვლევარი არ იყენებს ანტონ ფურცელაძის ცნობილ მონოგრაფიას გიორგი სააკაძეზე, სადაც მკაფიოდ არის აღბეჭდილი ავტორის ტენდენციური დამოკიდებულება ე. წ. ქართული აღორძინების პერიოდის ისეთი გამოჩენილი მწერლის მიმართ, როგორაც იყო თეიმურაზ პირველი.

10. სარეცენზიო წიგნში ძალიან იშვიათად, მაგრამ მაინც, გვხვდება, მაგალითად, ასეთი მსჯელობა: „ქართველ რომანტიკოსთა პლეადას სალიტერატურო კრიტიკის განვითარებაში, გარკვეული ობიექტური მიზეზების გამო, თითქმის არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია“ (გვ. 466, დაყოფა ჩემია, ა. ბ.). ჩვენ არ ვიცით, რა იყო ეს „გარკვეული ობიექტური მიზეზები“.

11. ძველი ქართული მწერლობის ძეგლების დამოწმებისას სარეცენზიო შრომის ავტორი ზოგჯერ სარგებლობს დაძველებული და უვარგისი გამოცემებით, მაშინ როდესაც მოგვეპოვება იმავე ძეგლების ახალი, უფრო ხელმისაწვდომი და კარგი გამოცემები (შლრ. გვ. 3, 23). გაუგებარია, რატომ არ სარგებლობს მკვლევარი თეიმურაზ ბაგრატიონის „განმარტების“ ბექდური პუბლიკაციით (შლრ. გვ. 98—99).

ჩვენი ეს წერილმანი შენიშვნები ოდნავადაც არ ამცირებს სარეცენზიო შრომის მეცნიერულ ღირებულებას. შრომა კი წარმოდგენილია საკვალიფიკაციოდ. ავტორისათვის ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად. ჩვენი აზრით, ჯ. ქუმბუჩიძის „ქართული კრიტიკის ისტორია“ (მე-19 საუკუნის 70-იან წლებამდე) იძლევა იმის საფუძველს, რომ მის ავტორს მიენიჭოს საძიებელი სამეცნიერო ხარისხი.

1,62

ელენე ვირსალაძის სადისერტაციო შრომის შესახებ

ქართული სამონადირო ეპოსი (უძველესი ციკლები). ნაწილი პირველი. გამოკვლევა. თბილისი, 1962. 322 გვ. (მანქანაზე გადაბეჭდილად); ნაწილი მეორე. ტექსტები. 1962. 228 გვ. (მანქანაზე გადაბეჭდილი).

ელენე ვირსალაძე კარგად ცნობილი. ნიჭიერი და ნაყოფიერი მკვლევარი ფოლკლორისტიკა, ათეული შრომების ავტორია ქართულსა და რუსულ ენებზე, ნაწილობრივ უცხოურზეც. განსაკუთრებით და გამორჩეულად შინდა აღვნიშნო მისი მონუმენტური „ქართველ-მთიელთა ზეპირსიტყვიერება“ (თბილისი, 1958, 586 გვ.). სადისერტაციო შრომის უმთავრესი ნაწილებიც ბექდურადაა გამოქვეყნებული. აქედან ლავასახელებ მხოლოდ პუბლიკაციას გერმანულ ენაზე — „Die Amiranisage und des grusinische¹ Jagdepos“ (Acta Ethnographica Academiae scientiarum Hungaricae, X, 3—4, Budapest, 1961, s. 363—387).

¹ უნდა georgische.

სადისერტაციო ნაშრომის მეორე ნაწილი მოიცავს გამოკვლევით-სათვის (ე. ი. სადისერტაციო შრომის პირველი ნაწილისათვის) სი-ლუსტრაციოდ საჭირო ტექსტობრივ მასალას. ავტორს მოხმობილი აქვს როგორც ბეჭდური ისე გამოუქვეყნებელი საარქივო ნიმუშები. ამ მასალათა დიდი წილი თვითონ დისერტანტის მიერაა შეკრებილი (ადგილებზე ჩაწერილი). ტექსტებს ახლავს საჭირო პასპორტი და შე-ნიშვნები.

სადისერტაციო შრომის პირველ ნაწილს კარგად ეტყობა გამოც-დილი და დახელოვნებული მკვლევარის ხელი. შესავალში ავტორი ლაპარაკობს მონადირეობის ინსტიტუტის მნიშვნელობაზე საზოგადოდ კაცობრიობის სამეურნეო საქმიანობის უძველეს საფეხურზე. იქ უქ-ველესი დროიდანვე მომდინარეობს სამონადირეო ეპოსის არა ერთი და ორი ფოლკლორული ძეგლი, რომლებიც მიუხედავად შემდეგ-დროინდელი პლასტების დართვისა, საკმაო არქაულობით ინარჩუნე-ბენ ოდინდელ სახეს. ავტორი საგანგებოდ უსვამს ხაზს სამონადირეო ეპოსის ქართული ხალხური ძეგლების არქაულობას და ამასთან და-კავშირებით ეხება ფოლკლორისტიკის ზოგიერთ ზოგად პრინციპულ თეორიულ საკითხს. შესავალშივე დისერტანტი ჩერდება საკვლევი პრობლემის შესწავლის ისტორიაზე, იძლევა სამონადირეო ეპოსის ეანრობრივსა და თემატიკურ კლასიფიკაციას. განმარტავს სადი ერ-ტაციო თემის სპეციფიკის ხასიათს.

ჩვენ არ შევუდგებით სადისერტაციო შრომის აღწერასა და შე-ნაარსის გადმოცემას. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ უმთავრეს ყურად-ღებას იქცევს მეორე და მეოთხე კარები, სადაც განხილულია სამონა-დირეო ეპოსის უძველესი ციკლის ძირითადი სიუჟეტი — დაღუპუ-ლი მონადირე. ე. ვირსალაძეს გაანალიზებული აქვს მრავალი ტექს-ტი, რომლებიც ახლა მეტწილად დეფორმირებულია და ცალკეულ ფრაგმენტების სახითაა მოღწეული. განსაკუთრებული მნიშვნელობი-საა ლექსები ყურშაზე. ამ ლექსის მწიგნობრული ვარიანტი შემოგვი-ნახა მე-18 საუკუნის გამოჩენილმა ქართველმა პოეტმა დავით გურა-მიშვილმა. „ყურშას“, სვანური „ბეთქილისა“ და რაჭული „ივანე ქვაციხისელის“ თქმულებათა შედარებითი ანალიზის საფუძველზე დი-სერტანტს აღდგენილი აქვს ზოგად ქართული გავრცელების უძველე-სი სიუჟეტი სამონადირეო ტაბუს დარღვევისა მონადირის მიერ და ამის გამო მისი დასჯა ნადირთპატრონის, ტყის უფალი ქალისაგან. დი-სერტანტმა სრული დამარწმუნებლობით გახსნა ყურშას მხატვრული სა-ხე. თვალსაჩინო მაგალითებით აჩვენა ამ თქმულების თანდათანობითი ტრანსფორმაცია უძველესი მითოლოგიური ფორმიდან აწინდელ ბა-ლადამდის. ამასთან დაკავშირებით ავტორი უძებნის პარალელებს ძალისა და დაღუპული მონადირის სახეებს მსოფლიო ფოლკლორში

(თავი მეექვსე). დამაჯერებელია, მაგალითებზე, ზოგიერთი პარალელური ქართულ ეპოსსა და გილგამეშინან შორის. გამოკვლევების ამ ნაწილში ავტორი იჩენს დიდ ერუდიციას და ფართო სამეცნიერო ინტეგრაციას. საყურადღებო მოსაზრებები აქვს დისერტანტს გამოთქმული დაღუპული მონადირისა და ამირანიანის ურთიერთობის თაობაზე (თავი მეხუთე). კარგად არის დამუშავებული მეშვიდე თავი „ნადირთ ღვთაებათა შესახებ წარმოდგენები ქრისტიანულ ეპოქაში და მათი ასახვა სამონადირეო ეპოსში“. ცოცხალი, კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე ავტორი თვალსაჩინოს ხდის სამონადირეო ეპოსის ზემოქმედებას შრომის სიმღერებზე. საწესო პოეზიაზე, საგმირო ლექსებზე და ფოლკლორის სხვა დარგებზე.

გემოვნებითა და საქმის ცოდნითაა გაანალიზებული სამონადირეო ეპოსის მხატვრული მხარეები.

ჩვენ თავს ვერ მივცემთ ნებას შევეხოთ ფოლკლორის სპეციალურ საკითხებს ელ. ვირსალაძის შესანიშნავი ნაშრომი იწვევს ჩვენს. როგორც ლიტერატურისმცოდნის, რამდენიმე შენიშვნას. დისერტანტი მისთვის ჩვეული ოსტატობით აანალიზებდა საფერხულო ლექსს „ი მთაზედა, თოვლიანზედა“, რომელიც ასე იწყებაო (გვ. 164):

ი მთაზედა, თოვლიანზედა,
ი დავთესე, ვარდი მოსულა.

დისერტანტი ამტკიცებს. რომ ეს ლექსი უნდა ეკუთვნოდეს ქაზთული სამონადირეო ეპოსის უძველეს ფენას (გვ. 161). „მიუხედავად სიუჟეტის სიმძაფრისა და უდიდესი რეალიზტურობისა“. — ამბობს დისერტანტი, — აქ „იგრძნობა იღუმალი ქვეტექსტი. რომელიც ამ სიმღერის ძეწე. ლაკონიურ. თითქოს ქვიდან გამოძერწილ სახეებს თავიდან ბოლომდე გასდევს. ამ ლექსის თითოეული საბე მხატვრული სიმბოლოა. რომლის იქით საუკუნეთა სუნთქვა იგრძნობა“ (გვ. 163). დაბოლოს ასკვნის: „ჩვენი სიმღერის ია და ვარდი. უნდა ვიფიქროთ. ნადირთ პატრონის მიერ დაღუპული ვაჟის თოვლზე დაღვრილი სისხლის სიმბოლო იყო...“ (გვ. 172). უნდა გამოვტყდეთ, რომ ამ ლექსმა ჩვენ პირადად ვერ გვაგრძნობინა „საუკუნეთა სუნთქვა“ და ავტორმა ვერ დაგვარწმუნა, რომ თავისთავად ის მშვენიერი ბალადა სამონადირეო ეპოსის უძველესი ნიმუშთაგანი იყოს. სხვათა შორის შევნიშნავთ, რომ ძირითად ტექსტში დამახინჯებული ჩანს ბალადის დასაწყისი. სწორია ის ვარიანტები (11, 87, 89), რომლებიც გვაძლევს წაკითხვას:

ი იმ მთაზედა, თოვლიანზედა,
ი დავთესე, ვარდი მოსულა.

„ი იმ მთაზედა“ ლექსის სიტყვლე მით უფრო მიგვაჩინია საექვოდ, რომ დისერტანტი მის გვერდით იხილავს და, როგორც ჩანს, წარმო-

შობით აგრეთვე უძველესი პერიოდისად თვლის ერთ ხალხურ ლექსს, რომელიც „მთაში შერებების“ სახით დაბეჭდილი ყოფილა „ივერიაში“ 1885 წელს:

მტრისაგან დაღონებული
მთაც ქარებულის ჭყიოდა,
მე მონადირე მეგონა,
თურმე მას გული სტკიოდა.

იქვეა მოყვანილი ლექსის ფშაური ვარიანტი:

შალვა შურისა მძებნელი
მთას ქორებულა კიოდა,
მე მონადირე მეგონა,
თურმე მას გული სტკიოდა.

დისერტანტი აქვეყნებს ამ ლექსის ქართლურ ვარიანტსაც, რომელიც თ. რაზიკაშვილს ჩაუწერია:

მთიდან მოსული ვაჟკაცი
გეზელ-ქორივით კიოდა,
თავი ხმლით ჰქონდა დაჭრილი,
გულს სისხლი გადმოსდიოდა.
სამოცი ლეკი მოგელა,
უვაჟკაცობას ჩიოდა.

დისერტანტის სიტყვით, სულ სხვა ყოფილა სრული ფშაური ვარიანტი, რომელიც „ჩვენთვის უკვე ნაცნობ ზურათს გვიშლის“ (გვ. 170). მოგვყავს ამისი სრული ტექსტიც:

დილას რო გარეთ გამოველ,
ქალ ქორებულად ჭყიოდა,
მე მონადირე მეგონა,
იმას კი წყლული სტკიოდა,
გულს ესეა თეთრი ისარი,
სისხლი ყიადამ სდიოდა;
სისხლი ყიაზედ ნადენი
კაბის ბოლოზედ სდიოდა.
კაბის ბოლოზედ ნადენი
ბორტეს (ბელტო) გველებურ ძერებოდა;
ბორტეს გველებურად ნაძროში
ქალას ლიხათა (ყინული) დგებოდა.

დისერტანტის მოსაზრებით, ის პირი, რომელსაც ლექსის მიხედვით „სისხლი გადმოსდიოდა“, „წყლული სტკიოდა“ და ამო- გამო „ჭყიოდა“, უნდა ყოფილიყო ქალი, სახელდობრ ნადირთპატრონი ქა-

ლი, „დაკრილი ვინმე უვაცი, წეაის დამრღვევი ან მოლაღატე მონადირის მიერ“ (გვ. 171). ჩვენ საექვოდ მიგვაჩნია დამაწმებული ლექსის ეგოდენი სიძველე, ხოლო მისი პერსონაჟი უნდა ყოფილიყო არა „მკივანი ქალი“, მით უფრო ნადირთპატრონი. არამედ წყლულებისგან შექირვებული გამყივარი ვაჟკაცი. შემთხვევითი არაა აქ ლექსის ხსენება. ერთი რამ აშკარაა, ლექსს ძლეარად დაჰკრავს მწიგნობრული იერი, რაც ვეფხისტყაოსნის ზეგავლენით აისხნება. ამ ხალხურ ლექსა შემორჩენია ფრიდონის ამბის ნაკვალევი:

ზახილი მესმა, შევხედენ. მოყმე ამაყად ყიოდა,
 შემოირბედა ზღვის პირპირ, მას თურე წყლული სტკიოდა!
 ხრმლისა ნატეხი დასერიო აქვს, სისხლი ჩამოსდიოდა,
 მტერთა ექაღდა. წყრებოდა, ივინებოდა, ჩიოდა. (

ხალხურში უცვლელად არის გამეორებული რუსთველური გამოთქმები და სასებები: „წყლულ-სტკიოდა“, „სისხლი ჩამოსდიოდა“ (— სისხლი გადშოსდიოდა. სიძხლი, სდიოდა). ჩიოდა. კიოდა ან ჰკიოდა მიღებულია სიტყვისაგან ყიოდა. ქართლური ვარიანტით, პერსონაჟს „თავი ხმლით ჰქონდა დაკრილი“, ისე როგორც ხრმლით იყო დაკრილი ფრიდონი. ცდასასრულ. არ შეიძლება ყურადღება არ მიიქციოს იმ გარემოებამ, რომ. როგორც კი ხალხური ლექსი სცილდება ვეფხისტყაოსანს. ერთგვარად იცვლება მისი რიტმი.

„ავთანდილ გადინადირა“. უთუოდ, სამონადირეო ეპიკის ცნობილი ნიმუშია (გვ. 233). ოღონდ დისერტანტს ცოტა რამე მარც უნდა ეთქვა ამის გენეზისის თაობაზე. ესეც ხომ პრეისტორიულ ხანას არ ეკუთვნის?

მიუღებლად ვთვლით ხალხური და ლიტერატურული ამოიანიანის ურთიერთობის რთული პრობლემის ისეთ ჩიქურ გადაწყვეტას, რასაც ადგილი აქვს ელენე ვიკალაძის სადისერტაციო შრომაში (გვ. 116. 214).

საქვოდ გვეჩვენება სადისერტაციო შრომის ავტორის მხრივ ზოგიერთი ხალხური ლექსის ალეგორიული ახსნა. მაგალითად. დისერტანტი იმოწმებს ცნობილ ხალხურ ლექსს:

აფრინდა ქორი. აფრინდა, არავი ჩანადირა,
 მცხეთას დაეცა დედალსა, ავკალას მტვერი აღინა.

ამის გამო იგი განმარტავს: „აფრინილი ქორი საქართველოში შემოხეული მტერია, ხოლო მცხეთის აწიოკებული დედალი და ავკალის აღნილი მტვერი საქართველოს აღსრებული გულია“ (გვ. 254). არა გვეგონია!

იქვე მოყვანილია ამ ლექსის კუთხური ვარიანტი:

დღუშეთთ ქორი აფრინდა, არაგვი შეინადირა,
ხევსურეთ ქათამს დაეცა, იქ ნაბუარი აღინა.

ამ შემთხვევაში თითქოს სხვა სიმბოლოებთან გვაქვს საქმე. „დღუშეთით აფრინილი ქორი ქართველი მთიელის მოსისხლე მტრის, მისი მოხრებელი ფეოდალის ზურაბ ერისთავის სახეაო“, შენიშნავს დისერტანტი (გვ. 254).

საწავიეროდ, დისერტანტი დამარწმუნებლად გვიჩვენებს, რომ საქორწილო სასიმღერო ლექსი „მოვდივართ, მოგვიხარია, მოგვყავს დედალი ხოხობი“, უთუოდ, თავისებური გადმონაშთია ძველთაძველი სამონადირეო ლექსისა, სადაც ხაზი ესმება სიძია (ნეფის) დახვლოცნებას სამონადირეო საქმიანობაში, ხოლო ლამაზი ხოხობი — ლამაზი დედოფალია.

დისერტანტი უმართებულოდ ხმარობს სიტყვებს: მეფე, ქალმწერთა. ეს არის ქართული ენის ერთი თავისებურების (გრამატიკული სქემის უკონლობის) უგულებელყოფა.

მიუხედავად ამ მცირე შენიშვნებისა, ელენე ვირსალაძის ნაშრომი საერთოდ და მთლიანად შესანიშნავი სამეცნიერო მონოგრაფიაა და მისი ავტორი უთუოდ ღირსია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მინიჭებისა.

1963

დავით ბრეჯაძე,

ვახტანგ მეექვსე (ცხოვრება და შემოქმედება), ქუთაისი, 1963. ნაწილ-ნაწილად გადაბეჭდილი 699 გვერდი (ორ წიგნად).

დისერტაციის ფილოლოგიის მაცნეობათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად.

ვახტანგ მეექვსე (1675—1737) ძველი საქართველოს ერთი უჩინებულესი სახელია — პროგრესული პოლიტიკური და კულტურული მოღვაწე, სჯულმდებელი მეფე და მეცნიერი (ისტორიკოსი, ლექსთ-კოგრაფი, ასტრონომი, ქიმიკოსი), მწერალი, პოეტი, მთარგმნელი, მკვლევარი-კომენტატორი, რედაქტორი, მესტამბე.

გამოკვლევული და შესწავლილია ვახტანგის ცხოვრებისა და სამეცნიერო-ლიტერატურული მოღვაწეობის ბევრი მხარე. ოღონდ გარ-

კვევით იგრძნობოდა საჭიროება ისეთი მონოგრაფიული ნარკვევისა, რომელიც წარმოგვიდგენდა ვახტანგის მთლიან სახეს, შეაჯამებდა და განაზოგადებდა საკითხის შესწავლის შედეგებს. ასეთი ნაშრომის შექმნა ფრიად ძნელი და რთული საქმეა. ეს რთული და ძნელი საქმე იტირთა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის დოცენტმა, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატმა დავით ბრეგაძემ.

დისერტანტი ამბობს: „მოუხედავად ვახტანგის შესახებ არსებული ლიტერატურის სიჭარბისა, ჩვენ ჯერ ჯერობით მაინც არ გვაქვს ერთი მონოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი, რომელიც ასე თუ ისე მოიცავდა მისი (ე. ი. ვახტანგ მეექვსის -- ა. ბ.) ფართო და ნაყოფიერი საქმიანობის ყოველ მხარეს, ნაშრომი, რომელშიც თავმოყრილი იქნებოდა ვახტანგის ნაღვაწ-ნაამაგარი და რომელიც ნათელ წარმოდგენას მისცემდა მკითხველ საზოგადოებას მის განუზომელ დამსახურებაზე ქართული ერის წინაშე. ასეთი წიგნის შექმნას ისახავს მიზნად წინამდებარე შრომის ავტორი“ ამთავითვე უნდა განვაცხადო, რომ დისერტანტის მიზანდასახულობა (გვ. 12. დაყოფა ჩემია, ა. ბ.). ძირითადად მიღწეულია: მან დაგვიწერა ვრცელი, სოლიდური მონოგრაფია. რომელიც საკმარისად სრულა და მთლიან წარმოდგენას გვაძლევს ვახტანგ მეექვსის რთულ პიროვნებაზე, მის მრავალმხრივ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, სამეცნიერო და სალიტერატურო მოღვაწეობაზე. დავით ბრეგაძის მონოგრაფიით მნიშვნელოვნად შევსებულია ქართული კულტურის ისტორიის ერთი დიდი ხარკეზი.

დისერტანტს გულმოდგინებითა და კეთილსინდისიერებით, თითქმის ამომწურავი სისრულით, შეუსწავლია და დაუმუშავებია დიდძალი პირველწყარო და მრავალრიცხოვანი სპეციალური ლიტერატურა (გამოყენებული და დამოწმებული ლიტერატურის ნუსხა 487 დასახელებას ითვლის). განსაკუთრებით ისაა აღსანიშნავი, რომ დისერტანტს დაწვრილებით შეუსწავლია საარქივო მასალები. მას გამოუძიებელი არ დარჩენია საქართველოსა და რუსეთის (მოსკოვ-ლენინგრადის) მდიდარი საარქივო ფონდები და ხელნაწერთა კოლექციები, დაუგროვებია და გამოუყენებია დღემდის უცნობი პირველხარისხოვანი საისტორიო ფაქტები (სანიმუშოა, მაგალითად, სადისერტაციო ნაშრომის 442—443-ე გვერდებზე დამოწმებული ცნობები). მის მიერვე მოპოვებული მასალები საშუალებას აძლევს დისერტანტს უფრო სრულად, ფართოდ და სწორად გაგვიშუქოს ვახტანგის ცხოვრებისა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის გარემოებანი. საგულსიმოა, მაგალითებრ, ახალ მასალებზე დამყარებული დასკვნა დისერტანტისა: „გავრცელებული აზრი, თითქოს ვახტანგმა ასტრახანში დაახლების შემდეგ თავი დაანება პოლიტიკურ საქმიანობას, არ შეე-

ფერება სინამდვილეს“ (გვ. 527). რა თქმა უნდა, ასტრახანში წასვლით ვახტანგმა, უთუოდ, გამოხატა თავისი უკმაყოფილება რუსეთის მთავრობის მერყევი პოლიტიკის გამო, მაგრამ, ეტყობა, ქართლის ნომინალურ მღვდს მთლად არ აუღია ხელი პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე.

მონღოლებითა და ცოდნით არჩევს დისერტანტი მისი „სპეციალური“ ლობისგან დაშორებულ ვახტანგისეულ ასტრონომიულ, ასტროლოგიურ და ქიმიურ ნაშრომებს. ესენია: „აიათი, რომელ არს ქმნულების ცოდნის წიგნი — ზიჯი თალა მასალა“ (გვ. 344—354) და „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიის ქმნისა“ (გვ. 320—344). დისერტანტს უფურადღებოდ არ დაუტოვებია არც ვახტანგის „კვიცილოსი“ (გვ. 354—359). რასაკვირველია, ამ ნაშრომებს დისერტანტი იხილავს. უწინარეს ყოვლისა, როგორც ფილოლოგოსი. არკვევს ძეგლების შემუშავების ისტორიულ-ლიტერატურულ საკითხებს. ვრცლად და საინტერესოდ აქვს დისერტანტს გარჩეული ვახტანგისეული, „სამართლას წიგნი“ და „დაბატურლამალი“ (გვ. 78—117). სისრულითაა განხილული სადისერტაციო ნაშრომში ვახტანგის ღვაწლი „ქართლის ცხოვრების“ ახალი რედაქციის ჩამოყალიბებაზე (გვ. 117—145). საყურადღებოა სადისერტაციო ნაშრომის ის დიდი თავი, სადაც გაშუქებულია ვახტანგისეული სტამბის მოწყობისა და საგამომცემლო საქმიანობის საკითხი (გვ. 146—246).

როგორც მოსალოდნელი იყო. დ. ბრეგაძის მონოგრაფიაში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ვახტანგის მოღვაწეობას მწერლობის სარბიელზე. დისერტანტი ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით იხილავს ვახტანგის მრავალფეროვან ლიტერატურულსა და სარედაქციო საქმიანობას. პირველად მოდის ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული რედაქციის საკითხები (გვ. 196—246). მონოგრაფიის სპეციალურ თავში „რუსთაველი და ვახტანგი“ (გვ. 635—645) დისერტანტი არკვევს ვახტანგის შემოქმედებით კავშირს შოთა რუსთაველთან. დიდი საუბარია სადისერტაციო შრომაში ვახტანგის ღვაწლზე „ქილილა და დამანას“ ქართული ვერსიების შემუშავებაში (გვ. 288—320). დისერტაციის ბოლო თავებში დ. ბრეგაძე აანალიზებს ვახტანგის პოეტურ შემოქმედებას (გვ. 533—551), ვრცლად არჩევს ვახტანგის მიერ გალექსილ „ამირნასარიანსა“ და „სიბრძნე მალაღობელს“ (გვ. 552—634). ამირნასარიანი იგივე „ყაბუსნამეა“, რომელიც ვახტანგს ჯერ პროზაულად უთარგმნია სპარსული ენიდან და შემდეგ თვითონვე ლექსად შეუწყვიტა; „სიბრძნე მალაღობელი“ — ერასტი თურქესტანიშვილის მიერ რუსულიდან ნათარგმნი „აპოთეგმატას“ გალექსილი რედაქციაა. დისერტანტი დაწვრილებით იხილავს პროზაულ და გალექსილ ტექსტების ურთიერთმიმართებას. დამაჯერებლად არკვევს ვახტანგისეული გალექსილი ვერსიების მნიშვნელოვან რედაქციულ თავისებულებებს.

ხასიახს, მათს იდეურ შინაარსს. შრომის ამ ნაწილში (ისე როგორც ზოგჯერ სხვაგანაც) დისერტანტი გვაწვდის ტექსტოლოგიური ანალიზის საყურადღებო შედეგებს. ოღონდ ასე გვეჩვენება, რომ დისერტანტს ძალზე დაუტვირთავს ნაშრომი ზედმეტი მაგალითების მოხმობით. ვახტანგის ლირიკული ლექსების ანალიზისას დისერტანტი ვეთავაზობს ავტორისეული „საღვთო მიწნურობის“ თუმცა სადავო, მაგრამ თავისთავად საინტერესო ინტერპრეტაციას („საღვთო მიწნურობის“ გაგების თვალსაზრისით აჯობებდა, რომ დისერტანტს შეეპირისპირებინა ვახტანგის ლირიკული ლექსების მოტივი ვეფხისტყაოსნის მისსავე „თარგმანებასთან“).

დ. ბრეგაძის სადისერტაციო ნაშრომის მეცნიერული ღირებულება ჩვენთვის სრულიად უდავოა. თემა აქტუალურია და საშუაო. დამუშავებულია საკირო ცოდნითა და სიყვარულით. მონოგრაფიის ნაწილები დროდადრო ქვეყნდებოდა ბეჭდურად. ჩვენი ფაქტით, უნდა გამოქვეყნდეს ეს მონოგრაფია მთლიანად. საშურველი იქნება ავტორსა გაითვალისწინოს ის შენიშვნები, რომელთაც აქვე ვუერთავთ.

I. მონოგრაფიის მთავარ ნაკლად ის მიგვაჩნია, რომ ავტორი შედარებით მოკლედ და ზოგადად იხილავს ვახტანგის პოეტურ შემოქმედებას, კერძოდ — ვახტანგის პოეზიის მხატვრულ მხარეებს. ავტორს უფრო მკაფიოდ და უფრო ნათლად უნდა განესაზღვრა ვახტანგის ადგილი ქართული პოეტური კულტურისა და მხატვრული აზროვნების ისტორიაში. როგორც ლიტერატურის ისტორიკოსს, დ. ბრეგაძეს, უწინარეს ყოვლისა, სწორედ ვახტანგის მხატვრულ შემოქმედების საკითხზე უნდა გაემახვილებინა ყურადღება.

II. არ მკმაყოფილებს საკითხის ისტორია, რომელსაც გვთავაზობს დისერტანტი (გვ. 4—12). ეს ისტორია აქ ოდნეადაც არ არის ამოწურული. დისერტანტს არ გამოუყვია ამ ისტორიის უმხიშენელოკანესი და უძირითადესი საკითხები, იგი, უმეტეს წილად, უფრო მოკლედ და ზოგადად მსჯელობს. თანაც ნარკვევში დარღვეულია თანმიმდევრობისა და ქრონოლოგიის პრინციპები (დისერტანტი იწყებს თანამედროვე მკვლევრებით — კ. კეკელიძე, ალ. ბარამიძე, ა. შანცი, ჭ. შარაშიძე, თ. ჭყონია, შ. კვასიტაძე, ა. ცაიშვილი, ვ. დონდუა, ი. სურგულაძე, თ. ენუქიძე; შემდეგ მე-19 საუკუნის მკვლევრები — დ. ბაქრაძე, პ. უმიკაშვილი; მერმე ისევ თანამედროვენი — გ. პაიჭაძე, გ. პაპავა, ს. ყუბანეიშვილი, ი. ჯღარკავა, ე. მეტრეველი, ლ. მენაბდე). არაფერია თქმული და მხოლოდ დასახელებული არიან ისეთი მკვლევრები, როგორც იყვნენ ბროსე, ა. ხახანაშვილი, ა. ცაგარელი, ივ. ჯავახიშვილი და სხვ.

III. უკვე აღვნიშნეთ, რომ დისერტანტს გამოყენებული და დამოწმებული აქვს დიდძალი წყარო. ტექსტში ჰარბადაა ციტირებანი,

ძალზე ბევრია მითითებები. ოღონდ ზედმეტ, წვრილმან მათითებათა გვერდით ზოგჯერ დავიწყებულია არსებითი და მნიშვნელოვანი. მაგალითად:

1) დისერტანტი ეხება ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეულ „თარგმანს“ და ასკვნის: „ამგვარად, ვახტანგი გარკვეულად თვლის ვეფხისტყაოსნის სამღვთო და საერო ნაწარმოებად და არა მხოლოდ სამღვთოდ, როგორც ეს ზოგჯერ გაისმის აქა-იქ“ (გვ. 205, დაყოფა ჩემია, ა. ბ.). დისერტანტი სრულიად არაფერს ამბობს ამ საკითხის ირგვლივ გამართული პოლემიკის თაობაზე და ძნეოდ ყრუდ შენიშნავს „აქა-იქ გაისმისო“ (სად? ვისთან?).

2) ქილილა და დამანას დავითისეული თარგმანის ისტორიიდან უგულუბელყოფილია პირველი წყარო (შდრ. გვ. 289).

3) ერთგან დისერტანტი კატეგორიული კილოთი აცხადებს: „ხელნაწერის გათვალისწინების შემდეგ უნდა მოიხზანას ე. თაყაიშვილის დებულება, თითქოს ვახტანგის დეაწლი ქილილა და დამანას მიმართ მხოლოდ S 3174 ხელნაწერის რედაქციული შთანაწერებით განისაზღვრებოდეს“ (გვ. 299). ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქო დისერტანტს დაურღვევია (თუ მოუხსნია) ე. თაყაიშვილის პრინციპული დებულება. ეს დებულება კი კარგა ხანია, რაც მოხსნილია.

4) დისერტანტს უგულუბელუყვია აზრთა ია სხვაობა, რომელიც შეიქმნა ვახტანგის ე. წ. მცირე ელჩობის ხასიათის თაობაზე, სამაგვრად იგი ჩერდება ამ ელჩობის უმნიშვნელო წვრილმან საკითხებზე (გვ. 455—456).

5) დისერტანტი იმოწმებს „ქილილა და დამანას“ ერთ მრჩობლედს და სქოლიოში შენიშნავს „ძალაუვნებურად გვაგონდება ერთი ფსევდო-რუსთველური სტროფიო“ და მოჰყავს სათანადო ტექსტი (გვ. 35). მოგონება და შეპირისპირება სწორია, მაგრამ რად არ მოაგონდა დისერტანტს ამ საკითხის გარშემო არსებული ლიტერატურა? (მ. ონიანი, ხალხში გავრცელებული ერთი ლექსის შესახებ, „ლიტერატურული გაზეთი“, 1. III—57); ალ. ბარამიძე, ქილილა და დამანას საბასეული რედაქციის ლექსები, „ლიტ. ძიებანი“, X, 1958, გვ. 29—30).

6) სადისერტაციო ნაშრომში დოკუმენტების ტექსტები. ჩვეულებრივ, მოყვანილია გაუმართავად, უპუნქტუაციოდ, ისე როგორც დედანშია (იხ. მაგალითად, ბარძიმ ერისთავის წერილი ვახტანგისადმი, გვ. 508—509). სასვენი ნიშნების სწორად დასმაზე კი ხშირად ზევრად არის დამოკიდებული ტექსტის სწორი გააზრება.

IV. დისერტანტი ზოგჯერ გვერდს უხვევს სადავო პრობლემებია გარშემო თავისი გარკვეული, პრინციპული პოზიციის დადგენას, მაგალითად, აზრთა სხვადასხვაობა სუფევს ვეფხისტყაოსნის პირველი, 1712 წლის გამოცემის შემდგენელ-რედაქტორის ვინაობის თაობაზე.

ამ საკითხზე ორი შეხედულება ჩამოყალიბდა: ერთი შეხედულებით, ეფთხისტყაოსნის პირველი გამოცემის შემდგენელ-რედაქტორი და კომენტატორი უნდა იყოს ვახტანგი, მეორე შეხედულებას თანახმად, ამ გამოცემის საერთო თაოსნობასთან ერთად ვახტანგი ყოფილა მხოლოდ კომენტატორი, ხოლო ნამდვილი შემდგენელ-რედაქტორი კი — მესტამე მიქელ დეკანოზისშვილი. დისერტანტი გვთავაზობს მესამე კომპრომისულ შეხედულებას: ეფთხისტყაოსნის პირველი გამოცემის „რედაქტორ-გამმართველი“ იყო მიქელ დეკანოზისშვილი, ხოლო ვახტანგი — „მთავარი რედაქტორი“ (გვ. 185, 192, 244—245). თავისთავად საინტერესო ფორმულაა, მაგრამ დისერტანტს არ განუხილავ. ბევრი დებულებების აკარგვიანობა და არც თავისი მოსაზრების დანაბუთება უცდია.

V. დ. ბრეგაძის სადისერტაციო შრომაში გვხვდება ზოგი უნებლიე შეცდომა თუ ლაფსუსი, უზუსტობანი, მკაფიოდ გამოუხატავ თუ ერთგვარად ბუნდოვანი მოსაზრებანი და მისთანანი. რამდენიმე სანიმუშო მაგალითი:

1. მე-17 საუკუნეში მოხდა, ამბობს დისერტანტი, „საქართველოს განაწილება ორად — აღმოსავლეთ ნაწილს ირანი დაეპატრონა, დასავლეთს კი — თურქეთი. ამ განაწილებით საუკუნეობრივი ქიშპი ირან-თურქეთს შორის დროებით მოისპო...“ (გვ. 14).

ირანი და თურქეთი (ოსმალეთი) საქართველოს ურთიერთშორის გავლენის სფეროებად განაწილების თაობაზე შეთანხმდნენ მე-16 საუკუნეში.

2. გიორგი და ლევანი ვერ შეთავაზებდნენ არჩილს, რომ „ახეთ-იმერეთის მეფობა ეკისრა“ (გვ. 28). ლევანი არ ყოფილა ქართლის მეფე (გვ. 29). „რუსეთი არჩილისათვის მიშზიდველი ქვეყანა იყო თავისი სივრცით, სამხედრო ძლიერებით, განათლების დონით და სარწმუნოებით“. წერს დისერტანტი (გვ. 61).

მთავარი მაინც უნდა ყოფილიყო პოლიტიკური მომენტი. ამაზე დისერტანტი არაფერს ამბობს. „ნიკოლოზის და არჩილის მიერ წამოწყებული კულტურული საქმიანობა არ შეწყვეტილა“ შემდეგო, ორჯერ იმეორებს დისერტანტი (გვ. 492). რასაკვირველია, ყოველად შეუძლებელია ნიკოლოზის (ერეკლესი) და არჩილის კულტურული საქმიანობის ერთ სიბრტყეზე დაყენება. რუსეთ-საქართველოს კულტურული თანამშრომლობის დიდ საქმეს ნამდვილი საფუძვლები ჩაუყარა არჩილმა.

3. ვახტანგის განზრახვას „ეკლესიის მეთაურად თავისი ერთგული კაცი ჰყოლოდა, ვახუშტის სიტყვით... თითქოს ხალხმაც დაუჭირა მხარით“ (გვ. 70, დაყოფა ჩემია. — ა. ბ.). გაუგებარია, ყოველ შემთხვევაში — ბუნდოვანი, თუ რას ნ. შნავეს ამ შემთხვევაში სიტყვა ხალხი.

4. „რომის პროპაგანდის კოლეგიას“ თავისი პოლიტიკურ-ეკონომიკური მიზნები ამოძრავებდა, როდესაც სხვა აღმოსავლურ ენებთან ერთად ქართულ ენასაც სათანადო ადგილს უთმობდაო“ (გვ. 146); სწორია, მაგრამ განა სარწმუნოებრივი ინტერესები თავის როლს არ ასრულებდა?

5. ერთგვარი გულუბრყვილობა იქნებოდა გვეფიჭრა, თითქოს პეტრე პირველი „საქართველოს ბედით დაინტერესდა“ არჩილის მეუღლე ქეთევან დედოფლის. არჩილის შვილებისა (დარეჯანის და ალექსანდრეს) და რძლის შუამდგომლობის შედეგად (გვ. 381) და მას ქრისტიანული სახელმწიფოს დაცვის სურვილი ამოძრავებდა (გვ. 382). სხვა საქმეა, თუ ვიტყვით, რომ პეტრეს თავი მოჰქონდა ქრისტიანული საქართველოს დაცვის სურვილით. აკი დისერტანტი სხვაგან სამართლიანად ამბობს, რომ პეტრემ „გადაწყვიტა ქრისტიანული მოსახლეობის დამცველია როლში გამოსულიყო. სარწმუნოებრივი მემენტი გამოეყენებია დაპყრობითი ომის საწარმოებლად“ (გვ. 286).

6. „(თბილისის) სტამბის მოღვაწეთა უმრავლესობა მეცნიერულ აღლოსთან ერთად პოეტური ტალანტითაც დაჯილდოებული ყოფილა“ (გვ. 187). დიდი გადაჭარბებაა.

7. ნანუჩა ციციშვილი იყო ინტერპოლატორი და არა კომპილატორი (გვ. 191).

8. რუსეთს გარდახვეწილი ვახტანგის ამაღლება არ შედიოდა 1400-მდე კაცი და ქალი (გვ. 448). ჩვენ ხომ ამაღლის შემადგენლობის სიაც მოგვეპოვება (ს. ყუბანეიშვილი, დავით გურამიშვილი ჰუსართა პოლკში, თბილისი 1955, გვ. 121—144). თვითონ დისერტანტი იუწყება, რომ „გენერალ-მაიორ კროპოტოვის გაანგარიშებით (ვახტანგის) ამაღლება 1186 სული ყოფილა“ (გვ. 451), სხვა ცნობით კი — 1207 სული (გვ. 471).

სადისერტაციო ნაშრომში ბევრია ისეთი მძიმე კორექტურული შეცდომა. რომელიც აზრს ამახინჯებს. დაეიძოწმებთ ჩამდენიმე მაგალიზების წარმოებისათვის სპარსულ ლიტერატურაში (გვ. 158—256), ვეობის“ ნაცვლად — „მურნობა“ (გვ. 179), „გაწყობის“ ნაცვლად — „განწყობა“ (458, 494), „ჰუმანისტურის“ ნაცვლად — „ჰუმორისტული“ (ეს შეცდომა მოიპოვება შრომის ბეჭდურად გამოქვეყნებულ ნაწილშიც, „ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, XXVI, 1964, გვ. 159). ვერ გავიგე, თუ რას ნიშნავს „Оправдание о персидской (?) деле“ (გვ. 662); „Извлечение и путешествие г-на Оливье“ (გვ. 663), დედანში ალბათ არის „Извлечение из путешествия г-на Оливье“ და სხვა მრავალი.

სადისერტაციო შრომაში ზოგჯერ უხეშად არის დამახინჯებული პირთა სახელები, მაგალითად: ნაცვლად ლ (ადო) ბელიაშვილისა და

ბეჭდილია ნ. ბალიაშვილი (გვ. 648), ხობუა ნაცვლად ხუბუასი (გვ. 690) და სხვ. კარგად უნდა გადახედვა და გასწორება გამოყენებულ და მითითებული ლიტერატურის ნუსხას. აჯობებდა ავტორს შემოედო ლიტერატურის დასახელებათა შემოკლებანი, თორემ ზოგიერთი წყარო მრავალ ათეულჯერ არის დამოწმებული სრული დასათაურებით.

დასკვნა: დ. ბრეგაძემ საკვალიფიკაციოდ წარმოგიდგინა სერიოზული მეცნიერული მონოგრაფია. ეს მონოგრაფია, ერთი მხრივ, აჯამებს ვახტანგ მეექვსის შესწავლის შედეგებს, მეორე მხრივ, ახალ-ცნობებითა და დაკვირვებებით ამდიდრებს ჩვენს ცოდნას ამ ყოველ-მხრივ შესანიშნავი პიროვნების შესახებ. წარმოდგენილი შრომის საფუძველზე მის ავტორს შეიძლება თამამად მიენიჭოს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

ლილი ქუთათელაძე

დავით და იოანე ბაგრატიონების ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები

(ფილოლოგიური გამოკვლევა და ტექსტები. 1 ნაკვეთი, თბილისი, 1971, 238 გვ. - 11 ნაკვეთი, თბილისი, 1971, 349 გვ.).

სადოქტორო დისერტაციად გამიზნული ამ ვრცელი ნაშრომის პირველი ნაკვეთი („დავით და იოანე ბაგრატიონების ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები“) ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა 1967 წელს. ნაშრომის მეორე ნაკვეთში არსებითად გაფართოებულია, გაშლილია და გაღრმავებული ის კვლევა-ძიება, რაც ასახულია პირველ ნაკვეთში და შეეხება მთლიანად იოანე ბაგრატიონის მოღვაწეობას ქართული ლექსიკოლოგიის დარგში. დისერტანტს მიზნად დაუსახავეს იმი: გარკვევა თუ „როგორ მუშაობდა იოანე ბაგრატიონი თავის ქართულ ლექსიკონზე. რა წყაროებს იყენებდა იგი, ახალი რა შეიტანა მასში პირველ ქართულ (საბასგან) განსხვავებით და რა ტიპისაა მისი უკანასკნელი ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი“ (11, 12). ამიტომაც ერთგვარ გაკვირვებას იწვევს, რად ეწოდება ამ მეორე ნაკვეთს „დავით და იოანე ბაგრატიონების ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები“. თავისთავად კი ლილი ქუთათელაძის მონოგრაფიის ორივე ნაკვეთი სერიოზული კვლევა-ძიების ნაყოფია და ქართული ლექსიკოლოგიური მეცნიერების, უდავოდ, საფუძვალდებო შენაძენი.

სარგებელი ნაშრომით ლილი ქუთათელაძე აგრძელებს იმ ჟღერ-

ად სასარგებლო მუშაობას. რომელიც მან წამოიწყო სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის შესწავლით. ამ გამოკვლევებშიც ლ. ქუთათელაძე არა ერთგზის უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ სულხან-საბას ლექსიკონი დარჩა ქართული ლექსიკოგრაფიის პირველ წყაროდ და ფუძედ (11, 83). XVIII—XIX საუკუნეთა ლექსიკოგრაფები ცდილობდნენ შეეესოთ, გაეფართოებინათ და გაემდიდრებინათ, ხოლო საჭირო შემთხვევაში შეესწორებინათ კიდევაც და ახალი დროს მოთხოვნილებათა კვალობაზე სრულეყოთ საბას ლექსიკონი. ასეთი მუშაონი ჰქონია დასახული ბაგრატიონთა ყოფილი სამეფო ოჯახის ორ სახელოვან წევრს — დავით (1767—1819) და იოანე (1768—1830) ბაგრატიონებს. ბაგრატიონთა სამეფოს ლიკვიდაციასთან დაკავშირებით რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ საჭიროდ დაინახა გაესახლებინა საქართველოდან სამეფო ოჯახის მრავალრიცხოვან წევრთა მთელი შემადგენლობა. გადასახლებულთა შორის პირველი იყვნენ დავით და იოანე ბაგრატიონები, რომლებიც თავიანთ უმცროს ძმა თეიმურაზთან (1782—1846) ერთად ბაგრატიონთა ოჯახის უნიჭიერეს და უგანათლებულეს წარმომადგენლებად უნდა იქნენ მიჩნეული (თეიმურაზი აირჩიეს რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად). ერეკლე II-ისა (1762—1798) და გიორგი XII-ის (1798—1800) შვილები თითქმის ყველანი უკლებლივ, ქალები და კაცები, ქართული მწიგნობრობის სარბიელზე მოღვაწეობდნენ. როგორც აღვნიშნეთ, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს ქართული კულტურის ისტორიაში ძმებმა — დავითმა, იოანემ და თეიმურაზმა. სამივენი იყვნენ ენციკლოპედიურად განსწავლული და მწერლობისა თუ მეცნიერების სხვადასხვა სფეროში მოღვაწეობდნენ ფრიად ნაყოფიერად.

ლილი ქუთათელაძეს მიზნად დაუსახავს ორი ბაგრატიონის, დავითისა და იოანეს, საკუთრივ ლექსიკოგრაფიული მუშაობის საგანგებო და დაწვრილებითი შესწავლა. ეს მიზანი მიღწეულია დრო წარმატებით. დისერტანტი გვისაბუთებს, რომ დავით და იოანე ბაგრატიონები მოწინავე განმანათლებლური იდეოლოგიისა და პატრიოტიზმის პოზიციებიდან იღვწოდნენ ეროვნული სულიერი კულტურის სარბიელზე. განსაკუთრებით ფასეულია ის დიდი შრომა, რომელიც ლილი ქუთათელაძემ მოანდომა იოანე ბაგრატიონის ლექსიკოლოგიური საქმიანობის გამორკვევას, თუმცა იოანე არსებითად თავისი უფროსი ძმის, დავითის, წამოწყებულ საკმეს აგრძელებდა (1, 51).

დისერტანტის საერთოდ სწორი მოსაზრებით, „იოანე ბაგრატიონი იყო პეტერბურგის ქართული კოლონიის სულის ჩამდგმელი, ამ კოლონიის წევრთა... ყოველგვარი კულტურული საქმიანობის წამოიწყები და ორგანიზატორი“ (11, 6). ეს მოსაზრება სწორია საერთოდ იმი-

ტომ ვამბობთ, რომ შემდგომ, უთუოდ, ანალოგიური იყო უმცროსი ბაგრატიონის, თეიმურაზის როლიც.

როგორც დავითი, ისე, — და განსაკუთრებით, — იოანე, მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე დაუღწეულად შრომობდა ქართული ლექსიკონის შესადგენად. საგულიანბნოა, რომ ეს მწიგნობარი-მამულა-შვილი გულმოდგინედ იბრძოდა მშობლიური ენის უცხო ლექსიკით და-ნაგვიანების წინააღმდეგ (1,70); მკითხველს უღვივებდა პატრიოტულ გრძნობებს და უსახავდა ეროვნულ იდეალებს. ამ მხრივ სანიმუშოა განმარტება სალექსიკონო ერთეულისა „ნუ გათათრდები“ ანუ ეგვიპტის გერიტი (11,29—30).

ლილი ქუთათელაძე დამაჯერებლად არკვევს, რომ იოანე ბაგრატიონმა ჯერ იყო და თავისებურად შეავსო საბას ლექსიკონი, ამასთან, შეადგინა სახელდახელოდ სახმარი მცირე ზომის გამოკრებული ლექსიკონი (11.2). შემდეგ ორი რედაქციით გადმოთარგმნა რუსული აკადემიური (ორ-და-ექვსტომიანი) ლექსიკონები (11,68). დასასრულ, თანდათანობით შეაგროვა მასალები, შეამზადა და შეუდგა საკუთარი, ახალი დროისა და გარემოების შესაფერისი. ქართულსა და უცხო მდიდარ წყაროებზე დამყარებული სრული ენციკლოპედიური ტიპის ლექსიკონის ჩამოყალიბებას: სადისერტაციო შრომაწინათ-ლად არის დასაბუთებული, რომ იოანე ბაგრატიონს ბოლომდე მიუყვანია საქმე და ლექსიკონის ტექსტი გაუსრულებია. თუმცა ჩვენ დრომდე მას არ მოუღწევია. იოანეს გარდაცვალების შემდეგ სალექსიკონო მასალები დაფანტულა და გაბნეულა, გადაჩენილა მხოლოდ მცირეოდენი ფრაგმენტები. დისერტანტი საბუთიანად გვარწმუნებს, რომ იოანეს ლექსიკონით საკმარისად უსარგებლიათ ცნობილ ლექსიკოგრაფებს ნიკო ჩუბინაშვილსა და პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორს დავით ჩუბინაშვილს (ჩუბინოვს).

ჩვენ ვერ შევუდგებით დავით და იოანე ბაგრატიონების ლექსიკონთა საკუთრივ ლექსიკოლოგიური მნიშვნელობის დახასიათებას (ამას გააკეთებენ ჩვენი კოლეგა ენათმეცნიერი ოპონენტები). მე აღვნიშნავ, რომ ლილი ქუთათელაძის სადისერტაციო ნაშრომს, გარდა საკუთრივ ლინგვისტიკური მხარისა, აქვს დიდი ისტორიულ-კულტურული, ფილოლოგიურ-ლიტერატურული მნიშვნელობა. ავტორმა დასევა და გაარკვია რიგი სხვადასხვა ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხი (თარიღები, წყაროები, ძეგლების ურთიერთისაღმომიმართებანი და მისთანანი). ყველაფერი ეს კი შესრულებულია სათანადო მეცნიერული დონეზე.

ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიის თვალსაზრისით ფრიად საინტერესო დოკუმენტს წარმოადგენს იოანე ბაგრატიონის დღემდის უცნობი თხზულება „პატარა ელემიო

განძემა“ (11,11), რომელიც დისერტანტმა გამოავლინა და მისი ტექსტი დამატების სახით დაურთო ნაშრომს (11,285—302). ტექსტს წამძღვარებული აქვს სპეციალური, კარგად დაწერილი ნარკვევი (11,272—284). ასევე საინტერესოა სადისერტაციო შრომაშივე ჩართული „ალსარების“ ტექტიც ნარკვევითურთ (11,303—388). ორივე ტექსტს ახლავს ლილი ქუთათელაძის მიერ შედგენილი ლექსიკონი (11,329—336).

ლილი ქუთათელაძის შრომა გარეგნულადაც კარგად არის გაფორმებული. შესრულებულია ფაქიზად, მით უფრო სამწუხაროა, რომ უცხოურ წყაროთა დასახელებისას (დისერტანტის ხელით რომ არის ტექსტი ჩაწერილი). ავტორი უშვებს ორთოგრაფიულ შეცდომებს (მაგალითად, იხ. 11,58. შდრ. 11,349; 11,60, შდრ. 11,349). ერთგან უხეში შეცდომით არის ჩახატული სპარსული სიტყვა არაბული ალფაბეტით (11,115). ეს რა თქმა უნდა, წერილმანია. საქმე ისაა, რომ შრომა საერთოდ ძალიან კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს. ამ შრომის საფუძველზე ლილი ქუთათელაძე იმსახურებს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მინიჭების პატივს.

1972

პ. ფალავა

კრიტიკული რეალიზმის ისტორიის შესწავლისათვის სპარსულ ლიტერატურაში

(თბილისი, 1970. X—524 გვ. მანქანაზე გადაბეჭდილი)

დოცენტი კონსტანტინე ფალავა თავის დარგში ცნობილი სპეციალისტია. დახელოვნებული და აღიარებული მკვლევარი. მას გამოქვეყნებული აქვს არა ერთი და ორი საყურადღებო ნაშრომი სპარსულ-აზერბაიჯანული და ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობისა და, საკუთრივ, სპარსული მწერლობის საკითხებზე. სარეცენზიო ნაშრომი შემაჯამებელი ხასიათის მქონეა და ხანგრძლივი, დაკვირვებულის, სერიოზული კვლევა-ძიების ნაყოფი.

ნაშრომს უძღვის პატარა (სულ ორგვერდიანი) წინასიტყვა, სადაც მკაფიოდ და ნათლად არის მოხაზული ავტორისეული მიზანდასახულობა. შემდეგ მოდის ვრცელზე ვრცელი შესავალი (გვ. 111—XCV), მთავარი გამოკვლევა სუთი თავისაგან შედგება. ესენია:

1. ირანის სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ვითარება XIX საუკუნის მეორე ნახევარში (გვ. 1—157).

2. შირაზა ფათალი აქუნდოვის მხატვრული შემოქმედების ესთეტიკური შეხედულებებისა და პუბლიცისტური, ნააზრევის როლი რეალიზმის წარმოშობისათვის სპარსულ ლიტერატურაში (გვ. 158—256).

ამას აქვს ორი ქვეთავი:

ა) რეალიზმი აქუნდოვის შემოქმედებაში (158—216),

ბ) ირანის ფეოდალური დესპოტიზმისა და რელიგიური ფანატიზმის კრიტიკა აქუნდოვის პუბლიცისტურ და ფილოსოფიურ მემკვიდრეობაში (217—256).

3. უცხოური ლიტერატურიდან თარგმნის მნიშვნელობა რეალიზმის წარმოშობისათვის სპარსულ ლიტერატურაში (257—306).

4. რეალიზმის სათავეები XIX საუკუნის მეორე ნახევრის სპარსულ დრამატურგიაში (307—414).

5. პირველი რეალისტური რომანი სპარსულ ლიტერატურაში „იბრაჰიმბეგის მოგზაურობა“ (415—514).

გამოკვლევა იხურება საერთო დასკვნებით (515—522). შესაფერისი მოკლე-მოკლე დასკვნები აქვს ყველა ცალკეულ თავს.

კ. ფადავას ვეებერთელა ნაშრომი მთლიანად სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებს. წიგნი თავიდან ბოლომდე იკითხება შეუწინაღებელი ინტერესით. ყოველ ნაბიჯზე იგრძნობა ავტორის დიდი ნაკითხობა, ფართო ერუდიცია. საკვლევი მასალის კარგი ცოდნა, ანალიზისა და განხილვის სანაქებო უნარი. კ. ფადავა მოსაწონი პატივისცემით ეკიდება ძველი თუ ახალი თაობის ყველა მკვლევარს, რომელთაც რაიმე წვლილი შეუტანია საძიებელი პრობლემის შესწავლაში. თუმცა ავტორის განცხადების თანახმად (და ეს ასეა ნამდვილად), მას არ ჰყავს წინამორბედი საქირო სიღრმითა და სისრულით, რომ ეცადა საკვლევი საკითხების სპეციალური, მონოგრაფიული დამუშავება. პოლემიკის დროს დისერტანტი მორიდებულია და თავაზიანი, პირუთვნელი, პრინციპული.

წინასიტყვის პირველსავე სტრიქონებში, როგორც ვთქვით, მკვფიოდ არის განსაზღვრული ავტორისეული მიზანდასახულობა. „წინამდებარე ნაშრომში მიზნად, დავისახეთ. — ამბობს დისერტანტი. — შეგვესწავლა სპარსულ ლიტერატურაში კრიტიკული რეალიზმის ჩასახვის მიზეზები და საწყისები, მისი წარმოშობის ხელშემწყობი ფაქტორები და ყოველივე ამის საფუძველზე გვეჩვენებინა, თუ რა სახე მიიღო მან XIX საუკუნის დასასრულისათვის“.

ჩვენი მოსაზრებით, კ. ფადავამ სავსებით გაართვა თავი თავს ამოცანას. ავტორი მოკრძალებით შენიშნავს, რომ იგი არ იჩემებს საძიებელი საკითხის „სრულად შესწავლის“ პატივს (გვ. 1). ჩვენ ვადასტურებთ, რომ სადისერტაციო ნაშრომი „დაწერილია პირველი წყაროებისა და საარქივო მასალების გამოყენებით“ (გვ. 11).

შესავალ თავს უჭირავს თითქმის ასი გვერდი (111—XCV). აქ განხილულია რეალიზმის ელემენტები, თუ რეალისტური ნაკადი სპარსულ ლიტერატურაში X საუკუნიდან XIX-მდის. ეს დიდი დრო მოიცავს სპარსული მწერლობის როგორც კლასიკურ პერიოდს (X—XV სს.), ისე დაქვეითების ხანას (XVI—XVIII სს.). რეალიზმის ელემენტების ძიების თვალსაზრისით კ. ფაღავას საგანგებოდ შეუსწავლია ირანული სამყაროს ისეთი დიდი მწერლები, როგორც იყვნენ რუდაქი, ფირდოუსი, ნიზამი (სპარსულენოვანი აზერბაიჯანელი პოეტი), ომარ ხაიამი, საადი, ჰაფეზი, ჯამი და XVI—XVIII საუკუნეების ცოტად თუ ბევრად ყველა მნიშვნელოვანი ავტორი. დასახელებული თუ დაუსახელებელი ავტორების ნუსხიდან კარგად ჩანს, თუ რა კოლოსალური შრომა გაუწევია დისერტანტს, რომ მისთვის საჭირო მასალები გამოეწვლია: კ. ფაღავა თვალნათლივ გვიჩვენებს ძველი სპარსელი მწერლების გარკვეულ ორიენტირებას სინამდვილეზე, ზოგჯერ მძლავრ რეალისტურსა და მატერიალისტურ ნაკადს მათ შემოქმედებაში (მატერიალისტური ნაკადი განსაკუთრებით შესამჩნევია ომარ ხაიამისა და საადის შემოქმედებაში). რასაკვირველია, ამ დიდძალ მასალას დისერტანტი სწავლობდა და იკვლევდა ორიგინალის ენაზე, სპარსულ დედნებში (დისერტანტი მშვენივრად ფლობს სპარსულ ენას).

გაკვირვებას მხოლოდ ის იწვევს, რომ კ. ფაღავას თავისი მონოგრაფიის შესავალი ნაწილი გარეგნული ნიშნების მიხედვით ცალკე გამოუყვია და განსხვავებული პაგინაციით (რომაული ციფრებით) დაუნუსხავს. ვითომ რატომ?

ძალზე გაზრდილია ნაშრომის პირველი თავი — „ირანის სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ვითარება XII საუკუნის მეორე ნახევარში. უნდა გამოვტყდეთ, რომ ეს თავიც სინამოვნებით წაეიკითხეთ და იქ ბევრი რამ საველისხმიერო ვიპოვეთ. მაგრამ მაინც ზომაზე მეტია თქმული ირანის სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ვითარებაზე, შეინიშნება განმეორებანიც. კარგადაა მოხაზული კულტურული ფონი, შთამბეჭდავად არის გაშუქებული ირანის „გამოღვიძების“ პერიოდის პრესა (განსაკუთრებით საზღვარგარეთული).

სადისერტაციო ნაშრომის მეორე დიდი თავი მთლიანად ეძღვნება მირზა-ფათალი ახუნდოვის შემოქმედებას და მის მნიშვნელობას რეალიზმის წარმოშობისათვის სპარსულ მწერლობაში (ახუნდოვის თაობაზე შიგადაშიგ საუბარია მონოგრაფიის სხვა ნაწილებშიც). კ. ფაღავა ახუნდოვის შემოქმედების ჩინებული მცოდნეა. აღრეც ცოტა როდი უწერია ამ დიდ აზერბაიჯანელ მწერალზე. სადისერტაციო ნაშრომშიც მკვლევარი იმ აზრს ავითარებს, რომ ახუნდოვი კრიტიკული რეალიზმის ფუძემდებელია აზერბაიჯანულ ლიტერატურაში, მაგრამ „თა-

ვისი აღზრდით, კულტურით, განათლებითა და მოღვაწეობით (იგი) ორგანულადაა დაკავშირებული ირანულ სინამდვილესთან“ (გვ. 50). და, აი, პუშკინის თაყვანისმცემელი და ბელინსკის ლიტერატურულ-ესთეტიკურ პოზიციებზე მდგომი ფათალი ახუნდოვი დიდ ზეგავლენას ახდენს ირანის საზოგადოებრივ აზროვნებასა და მწერლობაზე. კერძოდ, რეალისტური მიმდინარეობის ჩასახვა-განვითარებაზე. აღსანიშნავია, რომ ახუნდოვის ნაწერების დიდი ნაწილი (პუბლიცისტური და ფილოსოფიური წერილები, რეცენზიები, ეპისტოლენი) პირდაპირ სპარსულ ენაზეა შეთხზული, ხოლო მისი კომედიები იმთავითვე საუცხოოდ იქნა გადათარგმნილი სპარსულ ენაზე. ამასთან, ახუნდოვის ზოგი კომედია მაინც ირანის სინამდვილეს ითვალისწინებს, მკაცრად ამხილებს და დასციენის აზრბაიჯანისა და ირანის სოციალურ-პოლიტიკურ და ყოფითი ცხოვრების საერთო მახინჯ მხარეებს, აშიშვლებს არა მარტო ისლამის კულტის მსახურთა ზნედაცემულობას, არამედ თვითონ ისლამის რელიგიის საფუძვლებსაც კი დაუნდობლად აკრიტიკებს. ფათალი ახუნდოვის განთქმული ფილოსოფიური ნაშრომი „ქემალ-უდ-დოვლეს წერილები“, რომელიც სპარსულად არის დაწერილი, განმანათლებლობისა და მატერიალიზმის პოზიციებიდან „მთლიანად მიმართულია ისლამის რელიგიის წინააღმდეგ“ (გვ. 131). ერთი სიტყვით, შესაფერისი სოციალურ-ეკონომიკური ნიადაგის მომზადების პროცესში, ფათალი ახუნდოვის ზემოქმედებას (ზოგიერთ სხვა ფაქტორთან ერთად) ვადაძვევეტი როლი უნდა შეესრულებინა სპარსულ ლიტერატურაში რეალიზმის ჩასახვისა და განვითარების საქმეში. საგულისხმოა, რომ საზოგადოდ დიდი იყო აზერბაიჯანის (როგორც არაქსის აქეთა მხარეს, ისე გაღმა მხარეს) კულტურული წრის როლი და მნიშვნელობა ირანის „გამოღვიძების“ პერიოდში (ახუნდოვი, მარაღაი, თალიბოვი და სხვ.).

კ. ფალავას იმაშიც უნდა დავეთანხმოთ, რომ მან სწორედ კუთვნილი ადგილი მიუჩინა ახუნდოვის ზემოქმედებას და ამ აზერბაიჯანელი მწერლის დრამატურგიულ თხზულებათა განხილვა არ გადაიტანა თავისი ნაშრომის მომდევნო თავში (რომელსაც სათაურად აქვს „უცხოური ლიტერატურიდან თარგმნის მნიშვნელობა რეალიზმის წარმოშობისათვის სპარსულ ლიტერატურაში“), თუმცა ახუნდოვის კომედიებიც თარგმანებს წარმოადგენს. დამოწმებულ თავში დისერტანტი დამარწმუნებლად არკვევს ევროპული ენებიდან მომდინარე თარგმანების მნიშვნელობას რეალისტური მიმდინარეობის განვითარებისათვის სპარსულ მწერლობაში. მოხდენილად აქვს კ. ფალავას გაანალიზებულ ჩეიმს მორიერის (1780—1849) განთქმული სათავგადასავლო რომანის— „ჰაჯი ბაბა ისპაჰანელის თავგადასავლის“ სპარსული თარგმანი. მკვლევარს ერთმანეთისათვის შეუღარებია დედნისა და თარგმანის ტექსტე-

ბრ და ნაჩვენები აქვს „ჰაჯი-ბაბას“ გასპარსულელებული რედაქციის უმთავრესი ნიშანდობლივი თავისებურებანი.

სარეცენზიო ნაშრომის მეოთხე თავში („რეალიზმის სათავეები XIX საუკუნის მეორე ნახევრის სპარსულ დრამატურგიაში“) საკითხის ასეთივე საფუძვლიანი ცოდნით, პროფესიული დახლოვნებითა და კარგი ლიტერატურული გემოვნებით გარჩეულია ირანის გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწისა და განმანათლებელი მწერლის მალქომ-ხანისა (1833—1908) და ანონიმის („ქერიმ შირეის“ უცნობი ავტორის) შემოქმედება. კ. ფაღვა ცხადლივ ნათელყოფს რამდენად მძლავრი იყო სპარსულ მწერლობაში დრამატურგიული (კომედიური) ენარი და რამდენად განსაზღვრა ამ ენარის ჩამოყალიბება და ხასიათი ფათალი ახუნდოვის თხზულებების შექმნამ. მკვლევარი იმასაც წიგნიერად გვიხსნის, თუ რა გარემოებებმა შეაპირობა რეალისტური მიმდინარეობის წარმოშობა სპარსულ მწერლობაში. უკეთ რეალისტური მწერლობის საწყის პერიოდში კომედიური ენარის ბატონობა.

მონოგრაფიის ბოლო თავში („პირველი რეალისტური რომანი სპარსულ ლიტერატურაში“) ვრცელი მეცნიერული საუბარია გამართული სპარსული რეალისტური მწერლობის გამოჩენილი წარმომადგენლის ჰაჯი ზეინ ალ-აბედინ მარაღაის (1838—1910) სამნაწილიანი რომანის „იბრაჰიმ-ბეგის მოგზაურობის“ თაობაზე. მკვლევარი ასაბუთებს, რომ ეს არის პირველი, ფართოპლანიანი და ევროპული მასშტაბის რომანი, რომელიც კრიტიკული რეალიზმის პოზიციებიდან შთამბეჭდავად ასახავს XIX—XX საუკუნეთა მიჯნის ირანის ცოცხალ სინამდვილეს. აწმყოზე გულგატეხილი, წარსულის რომანტიკულად მოტრფიალე და მომავლის მოიმედე, უცხოეთში გარდახვეწილი გულმხურვალე პატრიოტი თავისი ქვეყნისა აბედინ მარაღაი დაუნდობლად აშიშვლებს და ამხილებს ყაჯარების ირანის შემზარავ სიღუბჭიერეს. დისერტატს ეპიგრაფად გამოუტანია მარაღაის შესანიშნავი აღსარება: „მე მოვიქეცი ისე, როგორც იქცევიან ევროპელი მწერლები: პირდაპირ და აშკარად ვთქვი ჩვენი სამშობლოს შეიღების ჩავგრაზე, ექსპლოატაციასა და უმეცრებაზე“. მარაღაის მამხილებელი სიტყვის მახვილი მიმართულა როგორც მისი მშობლიური ქვეყნისა და ხალხის შინაური მჩაგვრელების. ისე უცხოელი კოლონიზატორების წინააღმდეგ. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ევროპელ მწერლებად, რომელთაც მარაღაი ახსენებს და რომელთა ზეგავლენა მან განიცადა, უწინარეს ყოვლისა, იგულისხმებიან რუსი კლასიკოსები. საქმე ისაა, რომ მარაღაი არა მარტო ლიტერატურული შემოქმედებით, არამედ თავისი ცხოვრებით, მოღვაწეობით, მთელი თავისი ბიოგრაფიით უშუალოდ იყო დაკავშირებული რუსეთთან და, სხვათა შორის, სპეართველოსთან. ერთხანს მარაღაი ცხოვრობდა და მსახურობდა ქუთაისში. თუ უფილა თბილისში, ბა-

თუმში და საქართველოს ზოგიერთ სხვა დაბა-ქალაქში, ხოლო ცხოვრების დიდი ნაწილი გაატარა ყირიმში, იალტაში (იქვეა დაწერილი მისი რომანი).

საგანგებოდ მინდა აღვნიშნო, რომ კ. ფაღავა დიდი ობიექტურობით აფასებს როგორც მარაღაის, ისე ახუნდოვის, მალქომ-ხანისა და სხვათა შემოქმედებას. არკვევს მათი ლიტერატურული მემკვიდრეობის დადებითს მხარეებსაც და უარყოფითსაც. მკვლევარი ყურადღებას ამაღვილებს იმაზე, რომ გამოჩენილი სპარსელი რეალისტი მწერლები ისტორიული ვითარებით შეზღუდულობის გამო ვერ გაცდნენ მამხილებლობის ფარგლებს, მათ ვერ დაძლიეს ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის იდეალები და კლასობრივი შეგნების დონემდე ვერ ამაღლდნენ. ამიტომაც სპარსელი რეალისტი მწერლების მიერ გამოხატული სიმართლე მაინც ცალმხრივია, არათანამიმდევრული და წინააღმდეგობრივი.

კ. ფაღავა, რა თქმა უნდა, უყურადღებოდ არ ტოვებს საანალიზო ძეგლების ენობრივ-მხატვრულ მხარეებს. იგი ხაზს უსვამს ენის დემოკრატიზაციის იმ ტენდენციას, რაც ასე ნიშანდობლივია რეალისტური მიმდინარეობის სპარსული პროზისათვის. ბევრია ნაშრომში თქმული ყაიდის დეგრადაციის თაობაზედაც. არც ისაა უგულვებელყოფილი, რომ რეალისტური ყაიდის ძეგლებს ზოგჯერ დაჰკარავს რომანტიკული ელფერი (გვ. 495. 513).

შენიშვნები? ზოგი წერილმანი შენიშვნა უკვე გავაკეთე. პრინციპულად სადავო ავტორთან არა მაქვს რა. სადისერტაციო ნაშრომი, როგორც თავშიც აღვნიშნე, კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს. როგორც იტყვიან ხოლმე. იგი მაღალ მეცნიერულ-პროფესიულ დონეზეა შესრულებული. ამ შრომის ავტორი სავსებით იმსახურებს საძიებელ სამეცნიერო ხარისხს, ე. ი. ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხს. ოღონდ მაინც უნდა ვთქვა, რომ სადისერტაციო ნაშრომი თავისი საერთო ხასიათის გამო. ნებისთ თუ უნებლიეთ, ზოგჯერ ამჟღავნებს მიმოხილვის თვისებებს. თემა მეტისმეტად ფართოა. ეს გარემოება აიძულებდა მკვლევარს მიმოხილია მდიდარი სპარსული მწერლობის თითქმის მთელი ისტორია. ამიტომაც ეს მიმოხილვანი ყოველთვის ვერაა სრულყოფილი და ემპირიულობის დაღს ატარებს. ვგონებ. აჭობებდა მკვლევარს განსახილველად აეღო ერთი რომელიმე მონაკვეთი, ერთი რომელიმე ავტორი ან ერთი რომელიმე მნიშვნელოვანი ძეგლი. ამას, რასაკვირველია, სხვათა შორის ვამბობ და მას რაიმე არსებით მნიშვნელობას არ ვაძლეე. გამოცემისათვის (მონოგრაფია, უსათუო. უნდა გამოიცეს ბეჭდურად) მონოგრაფიას დასჭირდება ენობრივ-სტილისტური თვალსაზრისით ერთგვარი შალაშინი. უნდა გასწორდეს უხეში კორექტურული შეცდომები, რომლებიც აზრს ამახინჯებს (არის ერთად, უნდა ერთად; კულტურის — კულტის; ეპიგრაფად—

ეპიგრაფად; მოწამე — მოწაფე და სხვ. იხ. გვ. 85, 103, 165, 179). რომ ყოველთვის მეისრე (ე. ი. მემანქანე, მბეჭდავი ქალი) არ არის დამნაშავე, ამის ერთ საბუთს მოვიყვან: დისერტანტს ორჯერ საკუთარი ხელით აქვს ჩაწერილი: Divana Commedia (გვ. 425). ვფიქრობ, უზუსტობაა დაშვებული XXVI გვერდზე: ჯიქაუსის ნაცვლად უნდა იყოს ქაიხოსრო. გამოყენებულ ლიტერატურას მკვლევარი იმოწმებს სქოლიოებში. აჯობებდა ლიტერატურის ნუსხა ღაერთო ბოლოშიც. ეს უფრო თვალსაჩინოს გახდიდა გამოყენებული წყაროების სიუხვეს.

ესაა და ეს. ჩემი დასკვნა სრულიად ნათელია და უყოყმანო. კონსტანტინე ფალავამ, უეჭველად, დაიმსახურა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

1971

ალექსანდრე გვახარია

სპარსული ხალხური დასთანების ქართული ვერსიები

(მანქანზე გადაბეჭდილი ტექსტი (I), თბილისი, 1970, 380 გვ., სტამბურად დაბეჭდილი გამოცემა (II), თბილისი, 1968, 244 გვ.)

ალ. გვახარიას სადოქტორო დისერტაცია წარმოდგენილია ორ წიგნად: ერთი ხელნაწერია (მანქანზე გადაბეჭდილი). მეორე — ბეჭდური გამოცემა: მეორე წიგნი მოიცავს „ზახთიარ-ნამეს“ (გამოკვლევით-კრიტიკული ტექსტი, მოკლე რუსული რეზუმე, საკუთარ სახელთა საძიებელი). ნაბეჭდი წიგნი ხელნაწერი წიგნის ბუნებრივი გაგრძელებაა, ორივე ერთად თემატიკურად, შინაარსობრივად და კომპოზიციურად მტკიცედ შეკრული ერთი მთლიანი ნაშრომია.

სარეცენზიო ნაშრომი ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველ ნაწილში განხილულია სპარსული ხალხური დასთანების საკითხები საზოგადოდ. მეორე კი ეხება საკუთრივ სპარსული ხალხური დასთანების ქართულ ვერსიებს. აქედან ცხადზე ცხადია ალ. გვახარიას ნაშრომის ორმხრივი მნიშვნელობა, იგი თანაბრად განეკუთვნება სპარსული (უკეთ, სპარსულენოვანი) და ქართული ლიტერატურის დიდად საყურადღებოსა და ნაკლებად დამუშავებულ პრობლემატიკას.

დასთანი სპარსულად ნიშნავს ამბავს, მოთხრობას, თქმულებას: „ხალხური დასთანი გულსხმობს საზღაპრო პროზას, ხალხურ რომანს, ნოველათა კრებულებს“ (სადისერტაციო ნაშრომი. II გვ. 3, შენ. 1).

დასთანნი „ლიტერატურისა და ფოლკლორის მიჯნაზე მერყეობს და უფრო ხშირად ფეხი წერილობითი ჟანრისკენ წაუცდება“ ზოლმე (1, 136). დასთანის ავტორობის საკითხი ამდენადვე რთულია, დასთანური თხზულება, ჩვეულებრივ, ანონიმურია, თუმცა წარმოშობით უპირატესად მაინც ინდივიდუალური შემოქმედების დასს ატარებს. ზოგჯერ ფოლკლორია ლიტერატურული დასთანის წყარო, ზოგჯერ (და თითქოს უფრო ხშირად) ლიტერატურული ამბავი გადადის ხალხში და ზეპირად გზით ვრცელდება. მაინცადამაინც ორივე შემთხვევაში დასთან მდებოთა შემოქმედების სფეროა, მდებოთა ლიტერატურაა, „ადაბრათე ამიანე“, „Народная лубочная литература“. სპარსულენოვან სამყაროში დასთანური ლიტერატურა ჩასახულა და განვითარებულა, როგორც გვარწმუნებს დისერტანტი, ვაქარ-ხელოსანთა საზოგადოებრივ წრეებში (1, 58). შინაარსობრივად დასთანური ნაწარმოები მრავალფეროვანია. იგი შეიძლება იყოს საგმირო-საფალავნო ფანტასტიკური მოთხრობა („ამირ ჰამზასა“ და „ყარამანიანის“ ტიპისა), ასევე ფანტასტიკური სამიჯნურო-რომანტიკული სათავგადასავლო ამბავი („ბარამგულანდამიანის“ ტიპისა), ფაბულური ჩარჩოთი გაერთიანებული დიდაქტიკური კრებული ნოველებისა თუ იგავ-არაკებისა („ბახთიარ-ნამეა“ ტიპისა)... დასთანნი ერთ-ერთი ძველთაძველი ჟანრია, გავრცელებულია მთელ მსოფლიოში, განსაკუთრებით პოპულარული იყო აღმოსავლეთში, სპარსულენოვანი ლიტერატურის მქონე ხალხთა შორის. ძალიან მოსწონდათ დასთანური ამბები გვიანფეოდალურ საქართველოშიც. სპარსული ლიტერატურის ისტორიისათვის ნიშანდობლივია დასთანური ჟანრის აყვავება XVI—XVIII საუკუნეებში (1, 104, 113). სწორედ იმავე საუკუნეებში ეს ჟანრი მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს ქართულ მწერლობაშიც. ეს არ არის მოულოდნელი. დისერტანტის მართებული შენიშვნით, ჩვენი ქვეყანა „ძველთაგანვე აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მიჯნაზე მდებარეობდა და... საუკუნეთა მანძილზე მჭიდრო ისტორიული და კულტურული ურთიერთობა ჰქონდა ირანთან“ (1, 165).

სარეცენზიო შრომის პირველ ნაწილში ავტორი საფუძვლიანად არკვევს სპარსული ხალხური დასთანების რაობას, დასთანებია აღმოცენებისა და გავრცელების საზოგადოებრივ-პოლიტიკურსა და ისტორიულ-კულტურულ ვითარებას, აგრეთვე დასთანების ეროვნულ-რასულსა და საერთაშორისო მნიშვნელობას. ნაშრომის მეორე ნაწილი, როგორც აღვნიშნეთ. ეძღვნება სპარსული დასთანების ქართულ ვერსიებს.

აღ. გვახარია სპარსულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობის პრობლემათა ცნობილი მკვლევარია. უკანასკნელი წლების მანძილზე იგი დიდი მონღომებით სწავლობდა სპეციალურად სპარსულ-ქარ-

თული დასთანების საკითხებს. ამ თემაზე გამოქვეყნებული აქვს რიგი საგულისხმო ნარკვევი. სარეცენზიო გამოკვლევა ხანგრძლივი მუშაობის შედეგია, იგი ერთგვარი განმარტებადებული და შემაჯამებელი ხასიათის ნაშრომია. სპარსული დასთანების შესწავლა მხოლოდ ბოლო დროს დაიწყო. საჭირო მასალა ჯერ აღნუსხულიც კი არ არის. ალ. გვახარია მოუხდა პირველი, მძიმე, ე. წ. შვიი სამუშაოს შესრულებაც, საბჭოთა კავშირის ბევრი კულტურული ცენტრის (ლენინგრადის, მოსკოვის, ტაშკენტის, ღუშანბეს, ბაქოს, თბილისის...) სიძველეთსაცავებმა გამოწვლილვით გაჩხრეკა, სპარსულენოვანი და, ნაწილობრივ, თურქულენოვანი ხელნაწერი მასალების გასინჯვა. დაწვრილებით გამოიძიებ მან საქართველოს სიძველეთსაცავების მასალებიც. შედეგი ნაყოფიერი აღმოჩნდა. ალ. გვახარიამ ამომწურავი სისრულით დაამუშავა საკვლევე საკითხის სპეციალური ლიტერატურა პირველ წყაროებში ქართულ, რუსულ, სპარსულ და ევროპულ ენებზე. საბოლოოდ მან წარმოგვიდგინა ჩინებულად შესრულებული და გარეგნულადაც კარგად გაფორმებული სერიოზული მეცნიერული გამოკვლევა, რომელიც შუქს ჰფენს სპარსულ-ქართული ლიტერატურული წარსულის ბევრ საყურადღებო მხარეს. თვითონ დისერტანტი მოკრძალებით შენიშნავს, რომ ამ ეტაპზე მის მიზანს შეადგენდა „მთელი იმ მასალის აღნუსხვა, რომელიც, ასე თუ ისე, პირდაპირ თუ შუალობით, სპარსულ ხალხურ დასთანებს უკავშირდება“ (1,238). ჯერ უნდა მოწესრიგდესო ხალხური დასთანების აღნუსხვის საქმე. შემდეგ მონოგრაფიულად უნდა იქნასო შესწავლილი თვითელი დასთან (1,5, 11,7—8). პირველად საჭიროა „სპარსული ხალხური დასთანების სხვა ენებზე არსებული ვერსიების გათვალისწინება“ (II, 7; კურსივი ავტორისაა, ა. ბ.). სხვა ენებიდან, რა თქმა უნდა, დიდზე დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართულს. ასე თი მუშაობის შემდეგ თუ მოხერხდებაო სრული სურათის აღდგენა და სრული დასკვნების გამოტანა (II,8). ახლა, ამ ეტაპზე, შესაძლებელი გახდა შესაფერისი მასალის „მეტ-ნაკლებად სრული თავმოყრა და პირველადი დახასიათება წყაროებთან დამოკიდებულების მხრივ“ (1,348).

სადისერტაციო ნაშრომითო, ამბობს ალ. გვახარია, მხოლოდ „მერყევ და ბუნდოვან საძირკველზე (ვგულისხმობთ სპარსული ხალხური დასთანებისა და მათი ქართული ვერსიების შესწავლის თეორიულ დონეს) ვცადეთ სანიმუშოდ ერთი თვალი ოთახის ამოყვანა“ (1,6). არა, დისერტანტმა გააკეთა გაცილებით მეტი. თავისი გამოკვლევით მან უკვე აგვიგო მრავალთვალისანი შესანიშნავი შენობა, რომელიც ჩადვა ქართული ფილოლოგიური მეცნიერების საუკეთესო ნაგებობათა მწკრივში. იმედი გვაქვს, რომ იგი არ დააყოვნებს ამ ჩინებული შენობის შემდგომ მოპირკეთებას და მდიდრულად მორთავს.

ძლიერ ნაყოფიერი და შედეგადაა სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი ქართული ნაწილი. ჯერ ერთი, დისერტანტმა გამოაქვინა ქართულ ენაზე შემონახული, მაგრამ დღემდის უცნობი რამდენიმე დასთანური ძეგლი („სეიფ-ალ-მულუქი“, „რაზმაშა ამბავი“, „ბაღდადის მეფის ამბავი“). დაძებნა „სეიფ-მულუქის“ წყარო და ნათელყო ქართული ტექსტის დედანთან მიმართება, უეჭველი გახადა და: ა/ ჩინური მოთხრობის სპარსულიდან მომდინარეობა და გაარკვეა მათი საერთო ლიტერატურული ხასიათი. თუ მხედველობაში მივიღებთ დისერტანტის განცხადებას, რომ დღეისათვის სპარსული ხალხური დასთანების „მხოლოდ წვეთია აღნუსხული“ (1, 122). მაშინ გასაგები იქნება ა. გვახარიას წვლილი სპარსული და ქართული დასთანური ლიტერატურის საგანძურის გამდიდრებით. ქართული ვერსიების დახმარებით ზოგჯერ ხერხდება სპარსული დედნების სადავო ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების გადაწყვეტა (ასეთია, მაგალითად, „ბახთიარ-ნამეს“ სულ ხანიშვილისეული თარგმანის მნიშვნელობა). ქართული თარგმანები პირველხარისხოვანი წყაროა სპარსული ტექსტების კრიტიკული გამოცემების მოსამზადებლად. რასაკვირველია, დედნების მოშეუღებით შესაძლებელი ხდება ქართულის დამახინჯებათა გასწორება. ჩვენ დამარწმუნებლად ვთვლით „ბახთიარ-ნამეს“ ქართული ტექსტების გასწორებათა უმრავლესობას.

აღ. გვახარიამ გამოიძია დასთანური ყანრის სპეციფიკური ელემენტები კლასიკური ხანის ქართულ მწერლობაში, შეისწავლა ე. წ. აღორძინების ხანის დასთანური მწერლობის მთელი შემკვიდრეობა (ორიგინალური თუ ნათარგმნი). უყურადღებოდ არ დაუტოვებია ამ შემკვიდრეობის არც ერთი ნიმუში. ზოგი ძეგლის შეახებ მოცემულია მოკლე, მაგრამ მეცნიერულად შემოწმებული და დაზუსტებული ცნობები. ზოგიც განხილულია საგანგებოდ და მონოგრაფიულად. ასეთებია — „ჩარდაერიშიანი“, „მირიანი“, „ბარამგულანდამიანი“ (რამდენაღმე ბარამგულიჯანიანიც) და „ბახთიარ-ნამეს“ ვერსიები (ე. წ. კახტანგისეული და სულხანიშვილისეული). აღ. გვახარიამ საბოლოოდ და ექვიმუტანლად დაადგინა დასახელებული ძეგლების სპარსული წყაროები. ქართული ტექსტები დაწვრილებით შეუდარა სპარსულ დედნებს, ცხადი გახადა ქართულის სპარსულისაგან დამოკიდებულების ყველა ასპექტი. გვიჩვენა ქართულის ნამდვილი თუ მოჩვენებითი თავისებურებანი, გააანალიზა ქართულის ლიტერატურულ-მხატვრული მხარეები, გააშუქა ძეგლებთან დაკავშირებული უმნიშვნელოვანესი ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხები (თარიღები, ავტორობა, რედაქციული ნაირობანი, ლიტერატურული გავლენისა თუ ზემოქმედების ვითარებანი და სხვ.). ყველაფერი ეს შექამებულ-განზოგადებულია სადისერტაციო

ნაშრომში და ერთი მთლიანი, სოლიდური მონოგრაფიის სახითაა ჩამო-
ყალიბებული. ალ. გვახარიამ ფართოდ განიხილა და ბევრი რამ სწო-
რად გადაჭრა სპარსულ-ქართული ლიტერატურული წარსულის ცხოვ-
რებიდან. მან ერთგვარად ამოავსო სპარსულ-ქართული მწერლობის
ხარვეზი, გაამდიდრა ჩვენი ცოდნა ამ მწერლობის ერთი მნიშვნელო-
ვანი დარგის თაობაზე. ალ. გვახარიას მონოგრაფია მალალ პროფესი-
ულ დონეზე შესრულებული შესანიშნავი მეცნიერული გამოკვლევაა. ამ
შრომის საფუძველზე მის ავტორს უყოყმანოდ უნდა მიენიჭოს ფილო-
ლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

რამდენიმე შენიშვნა.

1. გადაჭარბებულად მეჩვენება დასთანური ლიტერატურის განვი-
თარების ისე მკიდროდ დაკავშირება ქვეყნის კონკრეტულ სოციალურ
ვითარებასთან. რასაც დისერტანტი გვათავაზობს. თუ დასთანური ლი-
ტერატურის წინსვლას აწონასწორებდა საქალაქო ცხოვრების გაჩაღე-
ბა და ვაჭარ-ხელოსანთა საზოგადოებრივი წრის პოლიტიკურ სარბიელ-
ზე დაწინაურება, მაშინ ასახსნელია ე. წ. ქართული აღორძინების პე-
რიოდში ამ ქანრის „მოზღვაება“, დისერტანტი რომ აღნიშნავს (11,
8). ნუთუ ასე განახლდა მაშინ ჩვენში სამოქალაქო ცხოვრება? (შდრ.,
I, 230).

2. დისერტანტი ძლიერ აზვიადებს, თითქოს ჩვენ მოგვეპოვებო-
დეს დასთანური ძეგლების მეოცე და ზოგჯერ მეორმოცე გამოცემეზი
(გვ. 238).

3. დისერტანტი მართალია, ვეფხისტყაოსანში შეინიშნება სპარ-
სული მწერლობით ცნობილი ზოგიერთი სიუჟეტური დეტალის გამო-
ხატულება. მაგრამ „ეს შეხვედრები საექვეოა გაცდეს ცალკეული სიუ-
ჟეტური ელემენტების ფარგლებს“ (1, 12). მკვლევრის მიერ დამოწმე-
ბული „შეხვედრები“ ნიშანდობლივია სპარსული მწერლობისათვის და
არა სპეციფიკურად დასთანური ქანრისათვის. თუ ალ. გვახარია იზია-
რებს იმ მოსაზრებას, რომ ვეფხისტყაოსნის პროლოგის „ესე ამბავი
სპარსული“ გულისხმობს „თხრობის აღმოსავლურ-მაჰმადიანურ ფონს“,
პოემის გმირთა აღმოსავლურ-მაჰმადიანურ სარბიელს“ და არა სპარ-
სულ პროზაულ მოთხრობას (1, 206), მაშინ გამორიცხულია „რალაც
(კონკრეტული) ამბის“ გამოყენება რუსთაველის მხრივ. ამ შეუთანხ-
მებლობას მკვლევარი გრანობს და აღნიშნავს კიდევაც (1, 207). როგორ
აპირებს იგი შენიშნული წინააღმდეგობის მოხსნას? ჩემი ფიქრით,
მეტი გარკვეულობაა საჭირო ვეფხისტყაოსნის ფაბულის საკითხში.

4. აშკარად მცდარი გვეჩვენება ალ. გვახარიას ვარაუდი, თითქოს
„ინდო-ხატაელთა ამბის“ 1614-ე სტროფი ფირდოუსის გულიანობის
და თითქოს ამ სტროფის შეგონება ფირდოუსიდან არის „ამოღებული“

(1,202). ამის თაობაზე არსებობს დასაბუთებული სხვაგვარი შეხედულება. დისერტანტს ჭერ უნდა დაერღვია ის შეხედულება, შემდეგ კი თავის მოსაზრებათა დასაბუთებას უნდა შედგომოდა. მას არც ერთი გაუკეთებია და არც მეორე.

5. ამირანდარეჯანიანის წარმოშობის ე. წ. მესამე გზა (დისერტანტის სიტყვით, „ქვეშარიტებასთან უფრო ახლო მდგომი გზა“). რომელიც თითქოს „გამოუკვეთია და ჩამოუყალიბებია“ პროფესორ კარპუზ დონდუას (1,223—224), არსებითად ადრე იყო მინიშნებული. ყოველ შემთხვევაში კ. დონდუას არ უცდია თავისი თვალსაზრისის დასაბუთება. უფრო საბუთიანად გვეჩვენება თვითონ დისერტანტის საბოლოო დასკვნა (1,224—225).

6. ბევრასფისა თუ აჯეპაკის შესახებ ლეგენდა შეთხზული უნდა იყოს XIX საუკუნეში. მისი ძველი ფოლკლორული წყარო არსად ჩანს. დისერტანტს არ მოუცია ამ საკითხის ანალიზი (1,179—180).

7. დასაზუსტებელია მოსაზრება თითქოს „მობიდან ირანულ მოძღვრებათა ქადაგებას უწყობდა ხელს“ (1,176). მობიდანი, სხვა არა იყოს რა, ქრისტიანი მღვდელთმთავარი ყოფილა, თუმცა მწვალებლური საცთურის მიმდევარი.

8. „საქართველოში ვრცელდებოდნენ (1) ძველი ირანული ლეგენდები როგორც ზეპირი, ისე წერილობითი სახითო“, ამბობს ალ. გვახარია და სქოლიოთი იმოწმებს „შუშანიკის წამების“ ტექსტს და აკადემიკოს გ. წერეთლის ცნობილ გამოკვლევას (1,175, შენ. 14) დამოწმება უსაგნო ჩანს.

9. დამარწმუნებლად არ გვეჩვენება დისერტანტის მოსაზრება, ვითომც „მცირე დეტალის“ მომარჩევებით „ბარამგულანდამიანის“ ქართული ვერსიის ავტორი (მთარგმნელი) ტექსტს აძლევს „მშობლიურ იერს“ (1,307).

10. ვეთანხმებით ალ. გვახარიას. რომ „ბახთიარ-ნამეს“ ქართულ ვერსიებს აქვს თავისი ხმა“ (11,80). შესაძლებელია ჩვენ შესაფერისად ვერ დავაფასეთ „ბახთიარ-ნამეს“ ე. წ. ვახტანგისეული ვერსიის მხატვრული მხარე, მაგრამ, ვგონებთ, რომ დისერტანტი მეორე უკიდურესობას ადგას, როდესაც ხაზგასმით და დაბეჭდვით ქართველ მთარგმნელს უწოდებს დიდოსტატს (11, 43—47). ამით ჩვენ ვკარგავთ სწორი ორიენტირების თვალსაწიერს, თვითონ ცნება დიდოსტატისაც ლუნდოვანი ხდება.

11. სარეცენზიო ნაშრომი დაწერილია მშვენიერი ხატოვანი ენით. ორიოდე მაგალითი მინდა დავიმოწმო კიდევაც:

„... მისმა სიმკაცრემ შემოდგომის რთვილის სუსხივით დაჰკრა გამოღვიძებული ქართული მხატვრული მწერლობის ჭეკილს“ (1,229).

„სპარსული ხალხური დასთანების ზღვას ასი ვარსკვლავის სხივიც ვერ დააშრობს“ (1,239).

„სპარსთა ტკბილი ენის მუსიკობას“ ხმლების ჩახაჩუხიც კი ვერ აზღობდა ავბედი საუკუნეების ჟამთა სრბოლაში“ (11,7).

ერთი რამ მაინც შევნიშნე. ალ. გვახარია ზოგჯერ სწორად ვერ იყენებს „მო“ ნაწილაკს. ორი მაგალითი (ერთი ხელნაწერიდან, ერთი ნაბეჭდი შრომიდან):

XVIII საუკუნეში გაჩნდაო სპარსული „ჩაპარ დარვიშის“ გადმოკეთება ურდუ ენაზე“ (1,153). უნდა „გადაკეთება“. იქვე კვლავ ლაპარკია ფარსულის „ინდურ გადმოთარგმნა-გადმოკეთებაზე“ (1,154), გადათარგმნა-გადაკეთების ნაცვლად.

„1932 წელს ვაპდასთგრდომ უცვლელად გადმობეჭდა ბაჰთიარ-ნამეს ბერტელსისეული გამოცემის ტექსტი“ (11, 23). გა დ მ ო ბ ე ქ დ ა ს ნაცვლად, ცხადია, უნდა გა დ ა ბ ე ქ დ ა .

შენიშვნები შენიშვნებია, ხოლო სარეცენზიო ნაშრომი კი, როგორც არაერთხელ აღვნიშნე, ჩინებული მეცნიერული გამოკვლევაა, რომელიც ღირსეულად აგვირგვინებს ახალგაზრდა ავტორის შრომთა რიგს.

1970.

ელგუჯა ხინთიბიძე

მსოფლმხედველობითი პროზლიემები ვეფხისტყაოსნის მხატვრულ სისტემაში

(თბილისი, 1970, 475 გვ. მანქანაზე გადაბეჭდილი)

საკვალფიკაციოდ წარმოდგენილი ამ ნაშრომის მნიშვნელოვანა ნაწილი ავტორს უკვე ბეჭდურად აქვს გამოქვეყნებული, რაც მეცნიერული საზოგადოებრიობისათვის კარგად არის ცნობილი.

ე. ხინთიბიძის მონოგრაფია სოლიდური მეცნიერული გამოკვლევაა. იგი საყურადღებო წვლილია როგორც ქართული საზოგადოებრეფილოსოფიური აზროვნების ისტორიაში საზოგადოდ, ისე და განსაკუთრებით რუსთველოლოგიაში.

ე. ხინთიბიძის მონოგრაფია, უწინარეს ყოვლისა, რასაკვირველია, ფილოლოგიური ნაშრომია. ავტორი დიდი დაკვირვებითა და სიფრთხილით იკვლევს ვეფხისტყაოსნის რაგ რთულსა და სადავოდ ქტეულო ტექსტოლოგიურ საკითხებს, ვეფხისტყაოსნის ტექსტების მისებურ

გაგებაზე აფუძნებს თავის შეხედულებას რუსთველის მსოფლმხედველობრივ პრობლემატიკაზე. ასეთებია, მაგალითებრ, ნარკვევები: „მთვარის მოვანება“, „ავთანდილის ძალნი ზეციერინი“, „ვეფხისტყაოსნის კრონოსი“, „ნესტანის ცხრა და შვიდი ცა“, „მართალი სამართლის ცნებისათვის“, „ვეფხისტყაოსნის მოცალებობა“; აგრეთვე, ვრცელი საგანგებო შენიშვნები (კომენტარები) ისეთ სპეციალურ რუსთველურ გამოთქმა-სახეებზე, როგორცაა „მზიანი ღამე“, „უქამო ვამი“, „ერთ-არსებია ერთისა“, „ბუნება-ზიარი“ და სხვ.

ამრიგად, ე. ხინთიბიძე, მიზნად ისახავს გაარკვიოს რუსთველის ძირითადი მსოფლმხედველობრივი საკითხები. ე. ხინთიბიძე იმ აზრისაა, რომ რუსთველი ეყრდნობა, აგრძელებს და ავითარებს იმგვარ თვალსაზრისს, რომელიც XII—XIII საუკუნეების საერთო ქრისტიანული სამყაროს პროგრესული აზროვნების სახელით არის ცნობილი; რომ ძველი საქართველოს პოეტი-ჰუმანისტი გაცდა თავის ეპოქას და რენესანსული აზროვნების დონეზე ამაღლდა.

ე. ხინთიბიძე ასაბუთებს, რომ რუსთველი ავითარებს და აღრმავებს საკუთრივ XI—XII საუკუნეების მოწინავე ქართული აზროვნების ტრადიციებს. საღიანერტაციო შრომის თანახმად, რუსთველი რაციონალისტია, რომ პოეტი რწმენას უპირისპირებს გონებას (ინტელექტს), ქრისტიანული დოგმატიკიდან იგი იმას დებულობს, რისი ახსნა და დამტკიცება შეიძლება ადამიანური გონების ძალით. ლოგიკის გზით.

ე. ხინთიბიძის უძირითადესი დებულება ისაა, რომ რუსთველის პოეზიაში გარკვევით იგრძნობა არისტოტელეს ეთიკისა და ქრისტიანული მორალის (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის ქრისტოლოგიის) თავისებური სინთეზი. ეს სინთეზი (შერწყმა), ავტორის ფიქრით, ხდება არისტოტელიზმის ნიადაგზე.

რენესანსული განწყობილება განსაზღვრავს, ე. ხინთიბიძის მოსაზრებით, რუსთველური სიყვარულის ბუნებასა და ხასიათს (მკვლევარი თვლის, რომ რუსთველური სიყვარული არსებითად განსხვავდება შუა საუკუნეთა ევროპული რაინდული სიყვარულის რეგლამენტირებული პირობითობისაგან).

მთლიანად, ე. ხინთიბიძის ნაშრომი სერიოზული, ორიგინალური გამოკვლევაა, რუსთველოლოგიური მეცნიერების გარკვეული შენახვანია. რა თქმა უნდა, შრომაში რიგი სადავო და საცილობელი მოსაზრებაა გამოთქმული (რაც ოდნავად არ ამცირებს ნაშრომის პოზიტიურ მნიშვნელობას). ვფიქრობთ, რომ მკვლევარი აქარბებს ასტროლოგიური ცოდნის მეცნიერული მნიშვნელობის შეფასებაში, ისე როგორც აქარბებს არისტოტელური ნაკადის ადგილის თაობაზე რუსთველის აზროვნებაში.

სადისერტაციო ნაშრომის საფუძველზე, ჩემი აზრით. ე. ხინთიბიძემ დაიმსახურა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მიწიერების უფლება.

1971

თენგიზ ბორელიშვილი

სინდბად-ნამეს სპარსული და ქართული ვერსიები

(თბილისი, 1964, 258 გვ. მანქანზე გადაბეჭდილი)

თ. გორელიშვილს გამოქვეყნებული აქვს რამდენიმე ნაშრომი ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის პრობლემატიკიდან. საკვალიფიკაციოდ წარმოდგენილ სარეცენზიო ნაშრომამდე მან უკვე დასტამბა ამ ნაშრომის ძირითადი შინაარსისა და დასკვნების შემცველი ორი ნარკვევი: 1. სინდბად-ნამესა და თიმსარიანის ურთიერთობისათვის (თსუ შრომები, ტ. 99, 1962, გვ. 145—152); 2. სინდბად-ნამე (თსუ შრომები, ტ. 108, 1964, გვ. 157—189). ხოლო სულ უკანასკნელ დროს (საკვალიფიკაციო შრომის წარმოდგენის შემდეგ) გამოსცა თიმსარიანის ქართული ვერსიის ტექსტი.

სარეცენზიო ნაშრომი ორი ძირითადი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში განხილულია სინდბად-ნამეს სპარსული ვერსია, მეორე ნაწილში — ქართული ვერსია (სინდბად-ნამეს ქართულ ვერსიას ეწოდება თიმსარიანი: თიმსარი ან თიმსალი ნიშნავს იგავ-არაკს. სინდბად-ნამე თიმსარების კრებულია, აქიდან წარმოდგება მისი ქართული ვერსიის სახელწოდება).

დისერტანტი სამართლიანად ამბობს, რომ „ლიტერატურათმცოდნეობაში (სინდბად-ნამეს) სპარსული ვერსიების რაობისა და ერთმანეთთან მიმართების საკითხი ჯერ კიდევ კარგად არ არის შესწავლილი“ (გვ. 48). საკმარისია თუ ვიტყვით, რომ თ. გორელიშვილის წყალობით დადგინდა სინდბად-ნამეს სპარსული ლექსითი რედაქციის ავტორობის საკითხი. თ. გორელიშვილმა ავღანეთის ქალაქ ჰერათის მუზეუმში აღმოაჩინა სინდბად-ნამეს ლექსითი ვერსიის მეორე უცნობი ხელნაწერი (მანამდის ცნობილი იყო მხოლოდ ერთი დეფექტური ნუსხა). ამ ხელნაწერის გულდასმითი შესწავლის შედეგად მან გაარკვია, რომ სინდბად-ნამეს სპარსული ლექსითი რედაქციის ავტორი ყოფილა ვინმე აზადი (თუ აზოდი), რომელსაც თავისი თხზულება გაუწყვია ერთი წლის განმავლობაში. მის მიერვე აღმოჩენილი ხელნაწერი

ტექსტის საფუძვლიანი შესწავლის შედეგად თ. გორელიშვილი ამტკიცებს, რომ აზადის ლექსითი რედაქციის წყარო უნდა ყოფილიყო მე-12 საუკუნის მწერლის ზაპირი სამარყანდელის სპარსული პროზაული ვერსია. ეს პროზაული ვერსია აზადის გაულექსავს (ლექსად შეუწყვია). თავისი ნარკვევით თ. გორელიშვილმა გარკვეული წვლილი შეიტანა სინდბად-ნამეს სპარსული ვერსიის შესწავლის საქმეში. წინასწარი, მოკლე ცნობები აზადის ვერსიის შესახებ თ. გორელიშვილმა გამოაქვეყნა 1962 წელს (თუშ, 99, გვ. 151—152). ვრცლად ეხება მას სადისერტაციო შრომაში (გვ. 115—141).

ერთგვარი წვლილი შეაქვს თ. გორელიშვილს ზაპირი სამარყანდელის სპარსული პროზაული ვერსიის შესწავლის საქმეშიც. სადისერტაციო ნაშრომის პირველი ნაწილი მიძღვნილი აქვს უმთავრესად ამ ზაპირი სამარყანდელის ვერსიას. შესავალში ახალგაზრდა მკვლევარი იხილავს სინდბად-ნამეს აღმოცენებისა და მთელ მსოფლიოში გავრცელების ისტორიას (ეს ნაწილი ძალზე გადატვირთულია). საგანგებოდ ჩერდება სპარსულ ვერსიებზე, კერძოდ, ზაპირი სამარყანდელის იმ პროზაულ ვერსიაზე, რომელიც ქართული თიმსარიანის დედანს წარმოადგენს. ავტორს ძალიან წიგნიერად და მოზომილად აქვს დახასიათებული ყარახანიდების დროინდელი მავერანაპრის სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ვითარება (სხვათა შორის შევნიშნავთ, რომ ავტორი ზოგჯერ ხმარობს ფორმას ყ ა რ ა ხ ა ნ ი დ ი. ზოგჯერ კი — ყ ა რ ა ხ ა ნ ი ა ნ ი, ასევე ხან აქვს გამოთქმა სამ ა ნ ე ლ ე ბ ი, ხ ა ნ ა ც ს ა მ ა ნ ი დ ე ბ ი). მოკლე, მაგრამ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ყარახანიდების დროინდელი მწერლების ამაყ ბუხარელის, სეზანი სამარყანდელისა და არუზი სამარყანდელის შესახებ. ოღონდ საკვირველია, რომ არუზი სამარყანდელის „ჩაპარ მაყალას“ ციტატებზე ჩვენს მკვლევარს მოჰყავს არა დედნიდან ან მისი თარგმანიდან (რუსული კარგი თარგმანი გამოვიდა მოსკოვში 1963 წელს), არამედ ლიტერატურის ისტორიის კურსებიდან (მდრ. სადია. ნაშრომი, გვ. 37). ამის შემდეგ მოდის დისერტაციის მთავარი საგნის ზაპირი სამარყანდელის ცხოვრებისა და შემოქმედების მიმოხილვა. თ. გორელიშვილი ვრცლად და საფუძვლიანად არკვევს ზაპირი სამარყანდელის სინდბად-ნამეს იდეურ-შინაარსობრივ კომპოზიციურ და ენობრივ-მხატვრულ მხარეებს.

დღემდის შედარებით ცოტა იყო გაკეთებული სინდბად-ნამეს ქართული ვერსიის შესასწავლად, არ მოგვეპოვებოდა სპეციალური გამოკვლევა სინდბად-ნამეს ქართული ვერსიის სპარსულ წყაროსთან დამოკიდებულების თაობაზე. ამ საკითხს გაკვრით შეეხო მხოლოდ ს. ულდენბურგი (О персидской прозаической версии Книги Синдбада, СПб, 1897), რომელიც ნაწილობრივ იცნობდა ქართულ მასალებს.

ს. ოლდენბურგის დასკვნებს იმეორებდა თიმსარიანის ყველა მკვლევარი. თ. გორელიშვილმა დაწვრილებით შეუდარა და შეუპირისპირა თიმსარიანი მის სპარსულ დედანს, ზაპირი სამარყანდელის სინდბადნამეს. შედარება-შეპირისპირების შედეგად ახალგაზრდა მკვლევარმა დაადგინა, რომ „არაკთა შედგენილობისა და თანამიმდევრობის მხრივ გარკვეული სხვაობაა თიმსარიანსა და სინდბადნამეს შორის“ (გვ. 154), ამასთან ერთად, სპარსულ-ქართული არაკები ხშირად შინაარსობრივადაც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ქართულში ზოგჯერ იცვლება „არაკის მიზანდასახულობა“ (გვ. 156). „თიმსარიანში, — შენიშნულია სხვაგან, — ვხვდებით სერიოზულ სხვაობას გავრცობისა და სრულიად ახალი ეპიზოდის ჩართვის სახით“ (გვ. 195). მკვლევარი ასკვნის: „თიმსარიანი არ არის ზუსტი, სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი, როგორც ტექსტების დაწვრილებით მაანალიზებ ვიჩვენებ, ქართველი მთარგმნელი ორიგინალის მიმართ ზომაზე მეტ თავისუფლებას იჩენს: ნებისმიერად ავრცობს, ამოკლებს, უმატებს მრავალ ახალ დეტალს (იშვიათად ეპიზოდსაც), იძლევა პერსონაჟთა სრულიად განსხვავებულ პორტრეტებსა და ბუნების აღწერას“ (გვ. 217, დაყოფა ჩემია, ა. ბ.).

დისერტანტი ვარაუდით, თიმსარიანის ტექსტის ასეთი მნიშვნელოვანი სხვაობანი „მთარგმნელისეულია“ (გვ. 196). მკვლევარი ფიქრობს, რომ დედნიდან გადახვევები „სინდბადნამეს ენის სირთულთაც უნდა იყოს გამოწვეული“ (გვ. 217), „რომ მთარგმნელს ყოველთვის კარგად არ ესმოდა რა სათარგმნელი ტექსტის ესა თუ ის ადგილი, მას თავისი გემოვნების მიხედვით აქართულებდა“ (გვ. 218).

სინდბადნამესა და თიმსარიანის დაწვრილებითი შედარება-ეპირისპირების გზით დისერტანტმა ფრიად საყურადღებო სურათი დაგვიხატა, ოღონდ, ჩვენი აზრით, შესაფერისად დასაბუთებული არ არის მისი დასკვნები, ამდენად ამ დასკვნებს აკლია დამარწმუნებლობითი ძალა. დავუშვათ რომ მთარგმნელს ზუსტად არ ესმოდა სპარსული დედნის ესა თუ ის რიტორიკული ნაწყვეტი, განა ამას შეეძლო გამოეწვია მის ტექსტში რიგი ახალი სიუჟეტური მოტივისა და მით უფრო ახალი ეპიზოდის შეტანა? საეჭვოა!

ერთგან თიმსარიანში მოთხრობილია მიჯნურთა განცხრომის ამბავი. მთარგმნელი ურთავს: „მათ უსაყვარლესი მიჯნურნი არც ვისი და რამინი ყოფილან, არც ყაისი და ლეილი, არც ტარიელი და ნესტანდარეჯანი, რომე იმათ ეს ღამე ისიამოვნესო: (სად. ნაშრომ, გვ. 188). ნუთუ ამ და სხვა ამისი მსგავსი „ჩანართი“ ტექსტების წარმოშობა სპარსული დედნის ენის სირთულის დაუძლეველობას უნდა გამოეწვია? ისიც უნდა დავძინოთ, რომ საზოგადოდ სადისერტაციო ნაშრომის ან მონაკვეთში მცირეა ანალიზის ხვედრითი წონა, დისერტანტი უფრო

ფაქტობრივ მასალას გვთავაზობს (ამ მხრივ ნაშრომი მდიდარია და ესაა მისი ერთ-ერთი დიდი ღირსება). საგულისხმოა, რომ ზოგჯერ ავტორს მოჰყავს საინტერესო მასალა, მაგრამ გაანალიზებისაგან სრულიად იკავებს თავს და უბრალოდ შენიშნავს: „ეს ვრცელი ამონაწერი იპიტომ მოვიტანეთ, რომ კომენტარიები აღარ უფილიყო საჭირო. ვფიქრობთ, უკომენტაროდაც ყველაფერი ნათელია“ (გვ. 181), „ვფიქრობთ კომენტარიები ზედმეტია“ (გვ. 163 და სხვ.). არა, აჯობებდა, დისერტანტს მეტი ადგილი დაეთმო ანალიზისა და „კომენტარიებისათვის“. მაშინ, იქნებ, უფრო დამაჯერებელი გამხდარიყო მისი დასკვნები. მაინც დისერტანტს დიდად საჭირო და სასარგებლო შრომა გაუწევია. მას წარმოდგენილი აქვს ტექსტობრივი შეპირისპირების მაილუსტრირებელი უხვი სანდო მასალა.

საყურადღებოა და ანგარიშგასაწევი ავტორის მოსაზრებანი თიმსარიანის ტექსტის გარშემო. მას ამომწურავი სისრულითა და გულდასმით შეუსწავლია თიმსარიანის ყველა ცნობილი ხელნაწერი. თხზულების ტექსტობრივ თავისებურებას მკვლევარი ზოგჯერ (და სამართლიანად) გადამწერის წვლილად თელის. ბევრ შემთხვევაში სავსებით დასაბუთებულა ქართული ტექსტის წარყვნილი ადგილების გასწორების ცდანი. მაგალითად, ხელნაწერებით ჩვეულებრივ ერთი არაკი დასათუზრებულა როგორც „გ ზ ი რ ი მ რ ე ც ხ ე ლ ი“, თუმცა არაკში საუბარია მრეცხავზე და გზირი სრულიად არაფერ შუაშია. სპარსული დედნის დახმარებით დისერტარტმა გააკვია, რომ გ ზ ი რ ი დამახინჯებაა სპარსული სიტყვისა გაზორ, რაც მრეცხავს ნიშნავს. ორ ქართულ ხელნაწერში კიდევაც აღმოჩენილა სპარსულის შესატყვისი ფორმა გაზორ (გვ. 236). ჩვენ დამარწმუნებლად გვეჩვენება დისერტანტის მიერ მე-6, მე-7, მე-9, მე-11, მე-12, მე-14, მე-15, მე-16, მე-17, მე-20, 21-ე, 23-ე, 24-ე, 30-ე, 39-ე, 42-ე, 53-ე, 58-ე და 59-ე ნომრებად მოყვანილი მაგალითები. საექვოდ და მიუღებლად გვეჩვენება მე-5, მე-19, 26-ე, 28-ე, 31-ე, 45-ე და ზოგიერთი სხვა მაგალითი. საერთოდ და მთლიანად, ნაშრომის ეს ნაწილი კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს. დისერტანტს გაუაზრებია და გაუსწორებია ტექსტის ბევრი წარყვნილი და დამახინჯებული ადგილი.

ჩვენ აქ არ ვეხებით ზოგიერთ წერილმან ნაკლოვანებას, რაც შესამჩნევი ხდება სადისერტაციო ნაშრომის გადაკითხვის დროს (იხ. გვ. 24, 144, 148—149, 150 და სხვ.). მთავარი ისაა, რომ სადისერტაციო ნაშრომის სახით წარმოდგენილია საყურადღებო გამოკვლევა, რომელიც მნიშვნელოვნად ავსებს ქართული მწერლობის ისტორიის ერთ ხარვეზს და ერთგვარი წვლილი შეაქვს სპარსული მწერლობის ისტორიის საკითხებშიც.

თენგიზ გორელიშვილი სავსებით მომზადებული მეცნიერი მუშაკია. დაკვირვებული ტექსტოლოგი და ნიჭიერი მკვლევარი. სადისკრტაციოდ წარმოდგენილი ნაშრომის საფუძველზე მას უყოყმანოდ უნდა მიენიჭოს ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი.

1965

ბორის ღარჩია

ვეფხისტყაოსნის რედაქციები და მათი ურთიერთმიმართება

„ხვარაზმელთა ამბის“ მიხედვით

ხელმძღვანელის მოკლე დახაჯვა

ბ. ღარჩიამ გამოკვლევის საგნად გაიხადა ვეფხისტყაოსნის ერთი მნიშვნელოვანი დანართი ეპიზოდი (გაგრძელება), რომელსაც „ხვარაზმელთა ამბავი“ ეწოდება. ავასთან დაკავშირებით მას მოუხდა საფუძველიანად შეესწავლა ვეფხისტყაოსნის ჩვენამდე მოღწეული ყველა ხელნაწერი, რომ გაერკვია „ხვარაზმელთა ამბის“ რედაქციული მიმართება პოემის ძირითად ტექსტთან. მკვლევარმა წამოაყენა, ჩემის აზრით, სავსებით დამარწმუნებელი დებულება, რომ „ვეფხისტყაოსნის ყველა ნაწილი რედაქციულად მტკიცედ უკავშირდება ერთმანეთს“ (გვ. 19). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, „ხვარაზმელთა ამბის“ შემცველ ხელნაწერთა რედაქციული ჯგუფები არსებითად ეთანხმება თვითონ ვეფხისტყაოსნის ძირითადი ამბის ხელნაწერთა რედაქციული ჯგუფების ნაირსახეობას. ამდენადვე „ხვარაზმელთა ამბის“ რედაქციულ შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს საკუთრივ ვეფხისტყაოსნის რედაქციულად შესწავლისათვის“ (გვ. 19—20).

ახალგაზრდა მკვლევარმა დაასაბუთა, რომ AB რედაქციული ჯგუფით შემონახული შედარებით ვრცელი ტექსტი „ხვარაზმელთა ამბისა“ პირველადია, ხოლ D რედაქციის ნუსხები, თუმცა შეიცავს უფრო მოკლე, დახვეწილ და ამბის თანმიმდევრული განვითარების თვალსაზრისით უკეთ გამართულ ტექსტს, იგი რედაქციული გადაკეთების შედეგია და წარმოშობით მეორადია (გვ. 146—147). აღნიშნულ ხელნაწერთა ჯგუფების რედაქციული ნაირსახეობა და მათი ურთიერთ-

მიმართება ერთგვარია ამბის ტექსტის როგორც სტროფული შედგენილობის, ისე წაკითხვების სწრათაც (გვ. 159).

ნაკლებ დამარწმუნებლად გვეჩვენება ბ. დარჩიას მოსაზრება, თითქოს სარგის თმოგველის შეთხზული ლექსები უნდა ვეძიოთ არა „ხვარაზმელთა ამბის“ გარეთ, არამედ შიგნით, თვით ამ თხზულებაში, რომ თვით ეს თხზულება იყო ნარევი ტექსტით შესრულებული“ (გვ. 181).

საერთოდ და მთლიანად ბ. დარჩიას ნაშრომი საყურადღებო სპეციალური ტექსტოლოგიური გამოკვლევაა. ამ გამოკვლევის საფუძველზე მისი ავტორი სავსებით იმსახურებს ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მინიჭებას.

5.XI.1967

მარინე მამაცაშვილი

თეიმურაზ პირველის ლეილ-მაჯნუნიანის სპარსული

წყაროს საკითხისათვის

(თბილისი, 1963, გვ. 228, საწერ მანქანაზე გადაბეჭდილი საკანდიდატო შრომა).

გარდა წინასიტყვაობისა (გვ. 1) და შესავლისა (გვ. 2—13), სარეცენზიო ნაშრომს აქვს სამი თავი: 1. ლეილი და მაჯნუნის აღმოსავლური ვერსიები (გვ. 14—91). 2. ქართული ლეილ-მაჯნუნიანი და მიმბაძველთა აღმოსავლური ვერსიები (გვ. 91—141). 3. თეიმურაზ პირველს მხატვრული ენა (თარგმნილი და ორიგინალური თხზულებების მიხედვით) (გვ. 141—220). შრომას დართული აქვს დამოწმებული ლიტერატურის სია (გვ. 220—227).

თეიმურაზ პირველი (1589—1663) მე-17 საუკუნის გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწეა და სახელმწიფოპოეტო პოეტი. რომელსაც ზოგჯერ რუსთველსაც კი უყენებდნენ გვერდით (თვითონ თეიმურაზი თავის თავს რუსთველზე მალა აყენებდა). გარდა ორიგინალური თხზულებებისა, თეიმურაზს სპარსულიდან გადმოღებული, გადმოთარგმნილი თუ გადმოკეთებული აქვს ოთხი პოპულარული პოემა: ლეილ-მაჯნუნიანი, იოსებ-ზილიხანიანი, ვარდ-ბულბულიანი და შამ-ფარვანიანი.

ჩვენ შეგნებულად ვხმარობთ გამოთქმას გადმოთარგმნილი თუ გადმოკეთებული. მიუხედავად ხანგრძლივი კვლევაძიებისა, დღემდის საბოლოოდ დადგენილი არ არის, თეიმურაზი პირ-

დაპირ თარგმნიდა სპარსულ ტექსტებს, თუ იგი თავისი შეხედულები-სამებრ ამუშავებდა (აქართულებდა) მისთვის ნაცნობ უცხოურ სიუჟე-ტებს. თქმული თანაბრად შეეხება დასახელებულ ოთხივე პოემას. გან-საკუთრებულ ინტერესს იწვევდა და იწვევს მთელ აღმოსავლურ სამ-ყაროში ფართოდ გავრცელებული ლეილ-მაჯუნჰიანი (ლეილ, ს.ა. დ. მაჯუნჰის სიყვარულის ამბავი). სარეცენზიო შრომის ავტორს აღრიცხუ-აქვს მართო სპარსულ-თურქული ლეილ-მაჯუნჰიანის სამოცამდე ვერ-სია (გვ. 59—69). აქედან ორი ვერსია ცნობილი გახდა ჩვენი დისერ-ტანტის წყალობით. შეიძლება ბეჭითად ითქვას, რომ აღრიცხულით ვერ ამოიწურება ლეილ-მაჯუნჰიანის ვერსიათა საერთო რიცხვი.

თეიმურაზის ნათარგმნი პოემებიდან საგანგებო შესწავლის საგნად დისერტანტს აუღია სწორედ ლეილ-მაჯუნჰიანი. ლეილ-მაჯუნჰიანის საკითხის გარკვევა ნამდვილად შუქს მოჰფენს თეიმურაზის მთარგმნე-ლობით-შემოქმედებითი საქმიანობის საერთო ხასიათს. ამიტომაც დი-სერტანტის არჩევანი კანონზომიერია.

მარინე მამაცაშვილი კარგა ხანია იკვლევს ლეილ-მაჯუნჰიანის თე-იმურაზისეული ვერსიის საკითხს. მას უკვე გამოქვეყნებული აქვს ორი სპეციალური ნარკვევი: 1. თეიმურაზის ლეილ-მაჯუნჰიანის სპარსული წყაროს საკითხისათვის (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ზელ-ნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, II, 1960, გვ. 111—134). 2. შეიხ საად-ედ-დინ რაჰაი ხაფელის პოემის ლეილი ვო მაჯუნჰიანისა და, ქართული ლეილ-მაჯუნჰიანის ურთიერთობისათვის (იმა-ვე ინსტიტუტის მოამბე, III, 1961, გვ. 87—94). ეს ნარკვევები ზოგიერთი ცვლილებით შესულია სადისერტაციო ნაშრომში.

თავისი ნაშრომის პირველ თავში დისერტანტი ეხება ლეილ-მაჯ-უნჰიანის სიუჟეტის წარმოშობას. შემდეგ საფუძვლიანად იხილავს ამ სიუჟეტის განვითარებას სპარსულ-თურქულ მწერლობაში, კერძოდ, სპარსულ მწერლობაში. დისერტანტი საგანგებოდ ჩერდება ლეილ-მაჯ-უნჰიანის კლასიკურ სპარსულ რედაქციებზე (ე. ი. ნიზამი განჯელისა, ბოსრო დეჰლევისა და ჯამის ვერსიებზე), არკვევს ამ რედაქციებისად-მი სპარსელი (და თურქი) მიმბაძველების დამოკიდებულებას. აღნიშ-ნული დისერტანტს იმისათვის სჭირდება, რომ გაარკვიოს: „რა ტიპის სპარსული ვერსია უნდა დასდებოდა საფუძვლად თეიმურაზის პოემას. სად და როდისაა იგი საძიებელი“ (გვ. 1). დისერტანტს სწორი გეზი აქვს აღებული. საკითხებიც მიმოხილული და ფაქტები გაანალიზებული აქვს საქმის ცოდნით და სიღრმით. დისერტანტი თავისუფლად ფლობს სპარსულ ენას, მშვენივრად ერკვევა სპარსული მწერლობის სპეცია-ლურ საკითხებში და გვთავაზობს მრავალ საყურადღებო დაკვირვებას,

რასაც გარკვეული მნიშვნელობა აქვს სპარსული მწერლობის ისტორიისათვის.

მარინე მამაცაშვილის სიტყვით. „ქართული ლეილ-მაჯნუნიანი მიმართება სპარსულ ვერსიებთან აქამდე მხოლოდ ნიზამის, ჯამის და ნაწილობრივ, ჰილალის პოემების შესწავლით ამოიწურა“ (გვ. 5). თეიმურაზისეული ლეილ-მაჯნუნიანის ნიზამისა და ჯამის ანალოგიურ პოემებთან შედარებამ ვერ გადაწყვიტა ქართულის წყაროს საკითხო, ამით „გაირკვა მხოლოდ ის, რომ თეიმურაზის ლიტერატურული წყარო არ შეიძლება იყოს დასახელებული პოემები“ (გვ. 7). დისერტანტის ფიქრით. „დასკვნების გამოტანა ნაადრევია, ვიდრე ქართული ლეილ-მაჯნუნიანი შედარებული არ იქნება თეიმურაზ პირველის თხზულების შექმნამდე არსებულ ყველა სპარსულ რედაქციასთან“ (გვ. 7).

დისერტანტი იზიარებს და ადასტურებს ადრე გამოთქმულ იმ პრინციპულ მოსაზრებას, რომ: „თეიმურაზის ლეილ-მაჯნუნიანის ლიტერატურული წყარო თუ პროტოტიპი საძიებელია თემურიდებისა და სეფიანთა ხანის სპარსულ ლიტერატურაში“ (გვ. 139). მკვლევრის განკარგულებაში ყოფილა ლეილ-მაჯნუნიანის თხუთმეტი აღმოსავლური (ძირითადად სპარსული, ნაწილობრივ — თურქული) ვერსია. ამ ვერსიების თეიმურაზისეულ პოემასთან შედარებით შესწავლას გამოუყვეთია ლეილი და მაჯნუნის „ის ლიტერატურული ტიპი, რომელთანაც თავისი სიუჟეტური აღნაგობით ახლოს უნდა იდგეს თეიმურაზ პირველის ვერსია. აშკარა გახდა აგრეთვე ისიც, რომ სიუჟეტის ყველა კომპონენტი თეიმურაზს უნდა აედრო სპარსული პროტოტიპიდან და მასში ამ მხრივ ორიგინალური არაფერია“ (გვ. 8. დაყოფა ავტორისაა, ა. ბ., შდრ. აგრეთვე გვ. 138—139).

სიამოვნებით უნდა აღვნიშნოთ. რომ არსებითად აქვე ახებოდა ჩვენც თეიმურაზისეული პოემის სიუჟეტური აღნაგობის საკითხი. რაც გამოთქმული გვაქვს ერთ-ერთ ნარკვევში. რომელსაც დისერტანტი იცნობს და საიდანაც საჭირო ციტატასაც იმოწმებს (გვ. 5). რა თქმა უნდა, აღნიშნული დებულება დისერტანტმა განავითარა, გაათაროვა და გააღრმავა დღემდის გამოუყენებელი და შეუსწავლელი რიგი ახალი მასალის მოხმობის საფუძველზე.

დისერტანტი გვიცხადებს, რომ იგი შორსაა პრეტენზიისგან საბოლოოდ გადაწყვეტილად ჩათვალოს „თეიმურაზის ლიტერატურული წყაროს დადგენის საკითხი“ (გვ. 8). ჩვენ ჩვენის მხრივ უნდა დავძინოთ. რომ მარინე მამაცაშვილის სადისერტაციო ნაშრომის შედეგად საკმაო მანძილით მიუუახლოვდით თეიმურაზისეული ლეილ-მაჯნუნიანის წარმოშობის მეტისმეტად რთული ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხის საბოლოო გადაჭრის შესაძლებლობას.

დარწმუნებული ვართ, რომ ამ საბოლოო სიტყვასაც ისევ იარიხე მამაცაშვილისგან მოვისმენთ.

დავტრჩინია გავაყეთოთ ერთი შენიშვნა. ჩვენ ყურადღება მივაქციეთ იმ გარემოებას, რომ თეიმურაზისეულ ლეილ-მაჩუნნიანში ერთგან პოემის პერსონაჟის, ბასრელი ამირის, კარის გარემო შედარებულია სულთან ჰუსეინ ბაიყარას (1469—1506) საშეფო კართან. ისე როგორც სულთან ჰუსეინის კარი, ბასრელი ამირის კარიც იზიდავდაო „მოლექსე-მოშაირეთ“ (სტროფი 98). ამან უფლება მოგვცა გვეფიქრა, რომ: „თეიმურაზის ლეილ-მაჩუნნიანის პროტოტიპის ავტორი გამოაული უნდა იყოს სულთან ჰუსეინის პოეტთა წრიდან“—მეთქი¹. ჰუსეინი თვითონ იყო რიგიანი პოეტი და განთქმული მეცენატი, რომელიც თავის კარზე იწვევდა და მფარველობდა პოეტებს, მწიგნობრებს, მხატვრებს. მარინე მამაცაშვილი გვედავება და ბეჯითი კილოთი აცხადებს: „თეიმურაზის ლეილ-მაჩუნნიანის პროტოტიპის ავტორისა და ჰუსეინ ბაიყარას თანამედროვეობისა და თანადროულობის საკითხი“ უნდა მოიხსნას (გვ. 12). „განა მოგვიანო ხანის, ვთქვათ, სეფიანთა ეპოქის პოეტს არ შეეძლო მსგავსი პარალელის გავლებათ“, გვეკითხება დისერტანტი (გვ. 12—13), ისიც გასარკვევიაო, განაგრძობს „ვის ეკუთვნის ეს სიტყვები — თეიმურაზ პირველს თუ წყაროს ავტორსო“ (გვ. 13). თუ საკითხს მეტ-ნაკლები შესაძლებლობის თვალსაზრისით მივიუდგებით, რასაკვირველია, ბუნებრივი იქნება ვიფიქროთ, რომ გამოგონილი ლიტერატურული პერსონაჟის კარის ბრწყინვალეობის ჰუსეინის კარის ბრწყინვალეობასთან შედარებას უფრო ამ კარის პოეტი მიმართავდა, ვიდრე სეფიანთა დროის მოღვაწე, როცა ჰუსეინი უკვე მიღიწყებული ჰყავდათ. მით უმეტეს მიუღებელია იმის ვარაუდი, რომ თეიმურაზი თავისით შეიტანდა ქართულ ვერსიაში მსგავს თემატიკურ მოტივს. თვითონ დისერტანტიც ხომ იძულებულია აღიაროს: „ჩვენ არ გვსურს იმის მტკიცება, თითქოს პროტოტიპის ავტორი ჰუსეინ ბაიყარას ლიტერატურული წრიდან არ უნდა გამოსულიყო“—ო (გვ. 12). კი მაგრამ, აკი დისერტანტმა უკვე მოხსნა თეიმურაზის ლეილ-მაჩუნნიანის პროტოტიპის ავტორისა და ჰუსეინ ბაიყარას თანამედროვეობისა და თანადროულობის შესაძლებლობა?

პრინციპული ასპექტით საინტერესოა სარეცენზიო ნაშრომის შესამე თავი — „თეიმურაზ პირველის მხატვრული ენა“ (თარგმნილი და ორიგინალური თხზულებების მიხედვით).

დისერტანტი გვისაბუთებს თეიმურაზის შემოქმედების დიდ კავშირს ქართული მხატვრული აზროვნების ტრადიციებთან, განსაკუთრე-

¹ ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1954; ალ. ბარამიძე, თეიმურაზ პირველის შთარგმნელობითი მოღვაწეობის შესახებ (ლიტერატურული ძიებანი, XI, 1959, გვ. 169—170).

ბით — რუსთველი: პოეზიასთან. ხოლო შესაფერისად, ასკენის, „ძალ-ზე სუსტად მეღავენდება თეიმურაზის პოეზიაში სპარსული პოეტური კულტურის მოსალოდნელი გავლენა“ (გვ. 218). დისერტანტი ვარაუდობს, რომ მის მიერ გამოწველილული მასალებით ნათელი მოეფინება თეიმურაზის „მთარგმნელობითი მეთოდის სპეციფიკას უცხო სიუჟეტის გამოყენების შემთხვევაში“ (გვ. 1).

მეთოდოლოგიურად სავსებით გამართლებულია დისერტანტის ნაბიჯი. სადისერტაციო ნაშრომის მესამე თავი საყურადღებოა თავისი დამოუკიდებელი, თავისთავადი მნიშვნელობითაც და რამდენადმე იმ სპეციალური ამოცანების შესაბამისადაც, რაც მას დაუსახავს.

თეიმურაზის მიერ რუსთველის პოეტური ენის ტრადიციების ათვისების საკითხში დისერტანტი ავითარებს არსებულ შეხედულებას, მაგრამ ბევრ ახალ დაკვირვებასაც იძლევა და აფართოებს კვლევის სფეროს. ეს არის სარეცენზიო შრომის უცილობელი ღირსება. ოღონდ გვეჩვენება, რომ დისერტანტი უკიდურესობაში ვარდება, ნებისთ თუ უნებლიეთ, იგი ერთგვარად ჩქმალავს თეიმურაზის შემოქმედებაზე სპარსული ტრადიციების ზემოქმედების ძალას. ზოგჯერ დისერტანტი ჰკარგავს ზომიერების გრძობას, უჩვეულო პოლემიკურ კილოს მიმართავს და აქა-იქ ისეთ რამეს მოაწერს მკვლევართ, რაც მათ აზრდაც არ მოსვლიათ. თეიმურაზის ვითომცდა გამოსარჩლების მიზნით იგი შეუფერებლად ახასიათებს ზოგ ქართველ მწერალს (მაგალითად, არჩილს) და ა. შ. ჩვენ საჭიროდ არ ვთვლით ამ საკითხებზე შეჩერებას, მით უფრო, რომ ამას არ აქვს პირდაპირი კავშირი სადისერტაციო თემატან. დისერტანტს ნაჩვენებია აქვს თეიმურაზის შემოქმედებაზე სპარსულის გავლენის რიგი საგულისხმო ფაქტი (რედიფი. კალკირება). დისერტანტს აღურიცხავს თეიმურაზის ლექსიკური ბარბარიზმები, თუმცა ზოგი რამ გამორჩენია.

საერთოდ და მთლიანად, მიუხედავად სადავო და მიუღებელი ცალკეული მოსაზრებებისა, მ. მამაცაშვილის სადისერტაციო ნაშრომის მესამე თავიც მდიდარია მასალებით, საინტერესოა ანალიზით და ავტორის განსწავლულობაზე, დახელოვნებასა და ნიჭიერებაზე მეტყველებს.

თავისი ნაშრომით მარინე მამაცაშვილს გარკვეული წვლილი ჰქვს როგორც ქართული, ისე სპარსული ლიტერატურის ისტორიაში. წარმოდგენილი შრომის საფუძველზე მას უყოყმანოდ ეკუთვნის ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი.

ჰაფეზის ლირიკის ბაზმისათვის

(თბილისი, 1964, გვ. 242 მანქანაზე გადაბეჭდილი)

სარეცენზიო ნაშრომი წარმოდგენილია საკვალიფიკაციოდ (ავტორისათვის ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად). შრომას უძღვის ძალიან წიგნიერად დაწერილი ვრცელი შესავალი (ჰაფეზის ეპოქა, ლიტერატურული ცხოვრება, ბიოგრაფიული ცნობები, ჰაფეზოლოგიის განვითარების ძირითადი ეტაპები — გვ. 2—93). შრომის მომდევნო, ძირითად ნაწილში (გვ. 95—228) გარჩეულია ჰაფეზის შემოქმედება ავტორის მიერ სათაურშივე გამიზნული პრობლემის ასპექტით (ჰაფეზის ლირიკის გაგებისათვის). შრომას დართული აქვს «დამოწმებული ლიტერატურის ნუსხა» (გვ. 229—242). აქვს სარჩევი (აკლია საძიებლები).

კომპოზიციურად შრომა კარგად არის აგებული. ოღონდ აჯობებდა ჰაფეზის ეპოქისა და ლიტერატურული ცხოვრების მიმოხილვის შემდეგ ყოფილიყო „ჰაფეზოლოგიის განვითარების ძირითადი ეტაპები“ და არა „ბიოგრაფიული ცნობები“. ჰაფეზის ბიოგრაფია ჰაფეზოლოგიის ერთ-ერთი მხარეა.

დიდი სპარსელი პოეტის ჰაფეზის (დაიბადა დაახლოებით 1300 წელს, გარდაიცვალა 1389 წ.) გარშემო საკმაო ლიტერატურა არსებობს რუსულ, დასავლეთევროპულ და სპარსულ ენებზე. დისერტაციის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ იგი იცნობს და შესაფერისად იყენებს კიდევაც ამ ლიტერატურას. მკვლევარი მშვენიერად დაუფლებია სპარსულ ენას, სარგებლობს საანალიზო ძეგლების საუკეთესო გამოკვებით სპარსულ ენაზე, საილუსტრაციო ტექსტობრივ მასალას უხვად გვთავაზობს დედნის ენითაც და მის მიერვე შესრულებული საუცხოო თარგმანებითაც (ზოგჯერ პოეტური თარგმანებია მოხმობილი, ზოგჯერ და უფრო ხშირად პწკარედი).

ვ. კოტეტიშვილი საქმიანად და ცოდნით, დაკვირვებულად და კრიტიკულად იხილავს როგორც ძველ, ისე ახალ ჰაფეზოლოგიურ ლიტერატურას, ამჟღავნებს კარგ განსწავლულობასა და კვლევა-ძიების უნარს. ახალგაზრდა მკვლევარი მთელი შრომის მანძილზე საბუთიანად მსჯელობს და კამათობს, მასალას აანალიზებს გონივრულად, დასკვნებს აზოგადებს, ადგენს საკუთარს, ხშირად დამარწმუნებელ, ორიგინალურ მოსაზრებებს. მაშინაც, როცა ესა თუ ის მოსაზრება მთლად ვერ გაკმეყოფილებთ არგუმენტების ძალით, მაინც გზიბლავს დისერტანტის აზრიანი მსჯელობა.

შრომა დაწერილია მშვენიერი ენით, სიყვარულით, გატაცებით, გმონებით. იკითხება შეუნელებელი ინტერესით. მალე მსატკრულა და მეცნიერულ დონეზეა კოტეტიშვილისეული თარგმანები.

დისერტანტი მართალია, როდესაც ამბობს: „ჰაფეზის პოეზია — დღევანდლამდე სათანადოდ შესწავლილი არ არის“ (გვ. 66). იქნებ, ისიც სწორი იყოს, რომ: „ჰაფეზის შემოქმედების შესახებ დაწერილსრულყოფილი მონოგრაფიული გამოკვლევა არ მოგვეპოვება“ (გვ. 67) მით უფრო ღარიბია ჰაფეზილოგიური ლიტერატურით ქართული ინსტიტუტი (გვ. 92). უნდა დავეთანხმოთ დისერტანტს, რომ ჰაფეზი დღესდღის უფრო „დაფასებულია და არა შეფასებული“ (გვ. 66). რომ ჰაფეზის შემოქმედების გარჩევისას „დასკვნები ჰარბობს მსჯელობას, შედეგი — ანალიზს“ (გვ. 108). ვ. კოტეტიშვილის ნაშრომი, უთუოდ, ერთ-ერთი სპეციალური საყურადღებო გამოკვლევაა ჰაფეზის შემოქმედების უძირითადესი საკითხის შესახებ.

სარეცენზიო შრომის დასაწყისშივე დისერტანტი აცხადებს: „საუკუნეთა მანძილზე ჰაფეზის პოეზიის გაგება ორ განსხვავებულ სიბრტყეზე წარიმართა. ზოგიერთნი მის პოეტურ სახეებში მისტიკურ ზმანებებს ხედავდნენ, სხვანი კი ჰაფეზის პოეზიას იგებდნენ, როგორც სწამდვილის მხატვრულ ასახვას. ეს ორი უკიდურესი მოსაზრება დღევანდლამდეა შემორჩენილი და ჯერ კიდევ ინარჩუნებს ეჭვებისა თუ ორკოფობის ელფერს“ (გვ. 1—2). „საკითხი ასე დგას, — განაგრძობს დისერტანტი, — როგორ გავიგოთ ჰაფეზის პოეზია — მისტიკურად თუ რეალურად? როგორია მისი პოეზიის ბუნება — ალეგორიული თუ პირდაპირი?“, „ჩვენი მიზანია ამ საკითხის გარკვევა“ (გვ. 2). ჩვენს ახალგაზრდა მკვლევარს დიდზე დიდი ამოცანის ამოხსნა უკისრია. საქმე ისაა, რომ ამ პრობლემას თავს ამტკრევდნენ და ამტკრევენ სპარსულ-ტაჯიკური ლიტერატურის ავტორიტეტულ მკვლევართა თაობები. ვ. კოტეტიშვილი იმოწმებს ორი ცნობილი რუსი ირანისტი. ა. კრიმსკისა და ე. ბერტელსის, მოსაზრებებს საძიებელ საკითხზე. ა. კრიმსკის სიტყვით, „вероятно этот вопрос навеки останется неразрешенным“ (გვ. 82), ხოლო ე. ბერტელსი, თავის მხრივ, ურთავს: „Решить этот вопрос окончательно едва-ли когданибудь удастся, да и нужно-ли это? Красота Хафеза слишком убедительна сама по себе и ни в каких толкованиях не нуждается“ (გვ. 83). დისერტანტი თვითონ გვიდასტურებს, რომ ჰაფეზის პოეზიას ახასიათებს არაჩვეულებრივი „აზრობრივი ელასტიკურობა“, რაც ტექსტის სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა“ (გვ. 64). „ჰაფეზის პოეზიაში უხვად მომდინარე სისხლჰარბი ჰედონიზმი უმრავლეს შემთხვევაში მისტიკურ ელფერს სავსებით მოკლებულია“, შენაშნავს დისერტანტი“, (გვ. 167, დაყოფა ჩემია. ა. ბ.). მას მოჰყავს ამ

დებულების დამასახუთებელი ბევრი თვალსაჩინო მაგალითი, მაგარი მარცხ იძულებულია აღიაროს, რომ საქმე შეეხება არა ყველას, არამედ „უმრავლეს“ შემთხვევას. „ჩვენ გვინტერესებსო ჰაფეზის ისეთი ყაზალები, რომელთა გაგებაც სუფიურ ინტერპრეტაციას ვერ ეგუება“-ო (გვ. 209). მაშასადამე, მასალები ერთგვარად ცალმხრივად ყოფილა შერჩეული. დისერტანტს საგანგებოდ გამოუწვლილავს მისი მოსაზრებების მოსარგები მაგალითები. მართლაც, დისერტანტის მიერ მოხიბილი მასალების დიდი უმეტესობა ნამდვილად უცილოა და მხარს უჭერს მკვლევრის ვარაუდებს. ექვს იწვევს მხოლოდ ორიოდ ნიმუში. ასე, ერთგან ჰაფეზი ამბობს: „დაფისა და ჩანგის ქვეთინში შესვია დილის გამოსაფხიზლებელი ჯამი, სალაპურისა და უდის ჰანგებში დაბაბი და უკოცნე მერიქიფეს“.

მოყვანილი ტექსტის გამო დისერტანტი ამბობს: „მერიქიფეს დაბაბის კოცნაში ღვთაებასთან შერწყმის იდეის დანახვა ძნელია და წარმოუდგენელიც“ (გვ. 160—161). სწორია, რომ „მერიქიფის დაბაბის კოცნაში“ ახლა ძნელია „ღვთაებასთან შერწყმის იდეის დანახვა და წარმოუდგენა“, მაგრამ ჰაფეზის დროისათვის (და სუფისტური პოეტრიკისათვის, საერთოდ) აქ უჩვეულო და, მით უფრო, წარმოუდგენელი არა არის რა. სხვათა შორის, იგივე მაგალითი დისერტანტს სხვაგანაც აქვს დამოწმებული, იქ უფრო თამამად ასკვნის: „ვეფიქრობთ, აქ ყოველგვარი კომენტარი ზედმეტია, ვინაიდან ამ სტრიქონებში ესთეტიზმს უკნე სექსუალური დეტალების საფრთხე ემუქრება“ (გვ. 214). საანალიზო ბაიტს რომ ნამდვილად „სექსუალური“ გაგების საფრთხე ემუქრებოდეს, მისი ალეგორიულად განმარტების შესაძლებლობა მაინც არ იქნებოდა გამორიცხული. თქმული ისე არ უნდა გავიგოთ. თითქოს ჩვენ ვიცავდეთ ჰაფეზის პოეზიის ალეგორიულობისა და მისტიკურობის თვალსაზრისს. მაგრამ მსგავსი თვალსაზრისის დარღვევა და გაბათილება, თუ გინდ შერყევა, მეტისმეტად ძნელი და რთული საქმეა. ჩვენი დისერტანტი ამ რთულსა და ძნელ საქმეს ღონივრად შეეკიდა, გარკვეული წარმატებებიც მოიპოვა, ბევრი დამარწმუნებელი საბუთი მოაგვიყვანა და ბევრი ხალასი მოსაზრება წარმოგვიდგინა. ამ საკითხის რადიკალური ფორმით საბოლოო გადაჭრის დაჩემება მაინც საჩოთიროდ გვეჩვენება. დისერტანტს ვეთანხმებით, რომ ჰაფეზის „ყაზალებში უხვად მოიპოვება ისეთი აზრები თუ პოეტური სახეები, რომელთა სუფიური გაგება ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია“ (გვ. 225). მაინც გაძნელებოდა ამ დასკვნის უყოყმანოდ გავრცელება ჰაფეზის მთელ შემოქმედებაზე.

საბუთიანია და ანგარიშგასაწევი დისერტანტის შენიშვნები ჰაფეზის პოეზიის ანაკრონტიულად გაგებას, წინააღმდეგ (გვ. 124 და შმდ.).

ჰაფეზმა რომ ყაზალი განვითარების უმაღლეს მწვერვალზე აიყვანა, ეს დავას არ იწვევს (დისერტანტს კარგად აქვს ნაჩვენები ყაზალის განვითარების საფეხურები სპარსულ-ტაჯიკური პოეზიის ისტორიაში). ოლონდ გადაჭარბებულად გვეჩვენება დისერტანტის სიტყვებში. თითქოს „თუ სხვა პოეტთა შემოქმედებაში სატრფიალო და სალალობო სიმღერები, ე. წ. ყაზალები, ერთ-ერთ ქანრს წარმოადგენს, ჰაფეზთან იგი ერთადერთია“ (გვ. 186, დაყოფა ჩემია. ა. ბ.). დისერტანტი საგანგებოდ შენიშნავს: „ჩვენ, რასაკვირველია, მხედველობაში არ ვიღებთ ორიოდ ყასიდასა და მესნევი ფორმით დაწერილ ორ ნაწარმოებს, ვინაიდან ისინი ჰაფეზის შემოქმედების ტონის მომცემნი და დამახასიათებელნი არ არიან“ (გვ. 186). საგულისხმოა, რომ თუ დამოწმებულ ციტატაში მკვლევარი „ორიოდ ყასიდაზე“ ლაპარაკობს, სხვაგან გვაუწყებს — ჰაფეზს „სამიოდე ყასიდა დარჩაო“ (გვ. 59). დისერტანტი ცნობის თანახმად, ჰაფეზის ჩვენ დრომდის მოღწეულ ქოლიათში (თხზულებათა კრებულში) ყოფილა სამი ყასიდა, ორი — მესნევი (მათ შორის, ერთი განთქმულ „საყი-ნამე“), 33— ყეთაე, 42— რობაი და 495— ყაზალი (გვ. 95). გაშასაღამე, ყაზალი ჰაფეზისათვის თუმცა არის ძირითადი და წამყვანი; იგი არ არის პოეტისათვის ერთადერთი ქანრი.

ვ. კოტეტიშვილი ბეჯითად იბრძვის ჰაფეზის პანეგირისტად გამოცხადების ტენდენციის წინააღმდეგ (გვ. 89). თუმცა ვერ უარყოფს, რომ დიდ სპარსელ პოეტს „ეპოქის მოთხოვნილებებისადმი გარკვეული ხარკი გაუღიაო“ (გვ. 90). მკვლევარი აღიარებს, რომ ჰაფეზს ზოგჯერ ყაზალებში შეაქვს სახობო ბაითები (იქვე). „ჰაფეზის მიერ ყაზალებში სახობო სტრიქონების ჩართვას, ვფიქრობთ, უფრო იძულებითი ხასიათი უნდა ჰქონოდა, ვიდრე ნებაყოფლობითი“, ურთავს (იქვე). ნებისმიერი დასკვნაა. უფრო სწორია პირველი დებულება, სახობო ლექსებით ჰაფეზმა გარკვეული ხარკი გაიღო „ეპოქის მოთხოვნილებების“ მიმართო. ჩვენ უფლება გვაქვს შევეკითხოთ დისერტანტს, განა ალეგორიზმი და სუფისტური მისტიციზმი არ იყო ნიშანდობლივი „ეპოქის მოთხოვნილებებისათვის?“ ჩიქურსა და გადჭრით დასკვნებს ჩვენ ვამჯობინებდით მსჯელობის უფრო ფრთხილ კილოს.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ საჩეცენზიო შრომა მშვენიერი ენითაა დაწერილი. ამისდა მიუხედავად, აქა-იქ იშვიათად მაინც გვხვდება სტილისტურად გაუმართავე და უშინაარსო ცალკეული ფრაზები. სანიშნულად მოვიყვანთ მხოლოდ ერთ მაგალითს. შრომაში ვკითხულობთ: „პოეტი დიდი ოსტატობით ქმნის პოეტური ტონებით აღსავსე ტილოებს“ (გვ. 137). ნაშრომში გაპარულია მძიმე კორექტურული შეცდომები.

საერთოდ და მთლიანად ვახუმტი კოტეტიშვილის ნაშრომი მნიშვე-

ნელოვან სამეცნიერო ნარკვევს წარმოადგენს. სადისერტაციო ნაშრომის ავტორის სახით ქართულ ირანისტიკაში შეეძინა ახალი, საიმედო, მომზადებული და ნიჟიერი მკვლევარი. სარეცენზიო ნაშრომის საფუძველზე ვ. კოტეტიშვილი უყოყმანოდ იმსახურებს ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხს.

1964

გ. შაყულაშვილი

საიათნოვას აზერბაიჯანული ლექსები თეიმურაზისეული დავთრის მიხედვით

(ტრანსკრიპცია, თარგმანი, ლიტერატურული მიმოხილვა და შენიშვნები)
თბილისი, 1967, გვ. 276 (მანქანაზე გადაბეჭდილი).

სარეცენზიო ნაშრომი ოთხი თავისაგან შედგება:

თავი პირველი: აშულური პოეზიის გენეზისისა და საქართველოში მისი დამკვიდრების საკითხისათვის.

(გვ. 19—61)

თავი მეორე: თეიმურაზ ბატონიშვილისეული დავთარი და საიათნოვას აზერბაიჯანული ლექსები.

(გვ. 62—131).

თავი მესამე: ლიტერატურული ანალიზი (გვ. 132—214);

თავი მეოთხე: თეიმურაზისეული და ერევნის დავთრების შედარება, კომენტარები, ზოგიერთი სიტყვის განმარტება (215—267).

თითოეულ თავს აქვს რამდენიმე ქვეთავი. შრომას უძღვის წინასიტყვაობა (გვ. 1—5) და ლიტერატურის მიმოხილვა (გვ. 6—18). ბოლოში ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის, სია (გვ. 268—275) და სარჩევი (გვ. 276).

გ. შაყულაშვილის სარეცენზიო ნაშრომი წარმოდგენილია საკანდიდატო დისერტაციად.

საიათნოვა ამიერკავკასიის ხალხთა გამოჩენილი აშული პოეტი იყო, რომელიც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა XVIII საუკუნეში (დაბადებისა და გარდაცვალების წლები ზუსტად ცნობილი არ არის). იგი თხზავდა ლექსებს, უქმნიდა მათ მუსიკალურ კილოს. და ამღერებდა საკრავებში აკომპანემენტით სომხურ, ქართულ და აზერბაიჯანულ ენებზე.

საიათნოვას ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე დიდძალი ლიტერატურა არსებობს. გ. შაყულაშვილის ნაშრომი მათ შორის ერთ საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს კვლევის აკადემიური სიღინჯით, სიღრმისა და საკითხთა რიგის სიფართოვით. სპეციალურ თავში დისერტანტს კრიტიკულად მიმოხილული აქვს საგნის მნიშვნელოვანი სპეციალური ლიტერატურა (გვ. 6—18). ავტორი სამართლიანად ჩივის, რომ საიათნოვას შემოქმედებას სწავლობენ არა მთლიანად, არამედ სხვადასხვა ეროვნული კუთხიდან. სომხეთში ისწავლება უმთავრესად აშულის სომხური ლექსები, აზერბაიჯანში — აზერბაიჯანული, საქართველოში — ქართული. დიდი პოეტი-აშულის შემოქმედების შესახებ ისათვის არ არის გაეცხილი ერთიანი, ობიექტური კრიტიკა. დისერტანტის სიტყვით, ძალიან ბევრი გაკეთდა საიათნოვას ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლისათვის სომხეთში, მაგრამ იქ აშულის „პოეტური პოტენციალი მეტად გადაჭარბებულად შეაფასეს“ (გვ. 7), „გვგონია, ჩვენს წინაშე XVIII საუკუნის აშული კი არ იდგეს, არამედ დღევანდელი ინტელექტუალური გმირი სოციალ-ეკონომიური თეორიებით აღჭურვილი, ჩაგრული ადამიანის სადარაჯოზე მდგარი და მისთვის მსხვერპლად შეწირული“ (გვ. 11), თითქოს საიათნოვა იყო ერეკლე მეფის „მრჩეველი და პირადი მეგობარი“ (გვ. 157. შეწ. 55), „ფეოდალური კლასის მიმართ მუშტ მოღერებული გმირი“ (გვ. 166).

გ. შაყულაშვილის მოსაზრების თანახმად, განსაკუთრებული გაზვიადებით ფასდება საიათნოვას შემოქმედების სოციალური მხარეები. ამ მხრივ მკვლევარი არც ჩვენ გვზოგავს და ამბობს, რომ „ალ. ბარამიძეს, გვგონია, რომ საერთოდ ზედმეტად აქვს შეფასებული საიათნოვას სოციალური მოტივი“, თუმცა „კარგად აქვს შენიშნული საიათნოვას დამოკიდებულება სასახლის კართანო“ (გვ. 45).

დისერტანტი აცხადებს, რომ საიათნოვა ჯერ არ არის სათანადოდ შესწავლილი, ჯერ არ გვაქვს საიათნოვას სომხურ-ქართულ-აზერბაიჯანული ლექსების მთლიანი. მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემები, არ გვაქვს საჭირო კომენტარები, დაუდგენელია ბევრი ფაქტი პოეტი-აშულის ცხოვრება-მოღვაწეობიდან, ჯერ კიდევ ვრცელდება აშკარა ლეგენდები პოეტის ცხოვრების მოწამეობრივ აღსასრულზე და სხვ. „ვიდრე მთელი მისი (ე. ი. საიათნოვას ა. ბ.) პოეტური მემკვიდრეობა კრიტიკულად არ დადგინდება, ვიდრე არ ჩატარდება სრულყოფილი ტექსტობრივი სამუშაო, ვიდრე სამივე ენაზე არ იქნება თარგმნილი შეუმცდარად“, არ მოხერხდება საიათნოვას მოღვაწეობისა და მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობის სრულყოფილი შეფასება“... (გვ. 171).

გ. შაყულაშვილი საჯავახოთ არის მომზადებული საიათნოვას ლიტერატურული შემკვიდრების შესასწავლად. მან კარგად იცის ქართული და აზერბაიჯანული, სარგებლობს სომხური წყაროებით. იგი ამომწურავი სისრულით იცნობს სპეციალურ ლიტერატურას, დაჯილდოებულია ნიჭით და კვლევა-ძიების კარგი უნარით, აგრეთვე ლიტერატურული გამოცემა აკლია. ყველაფერმა ამან განაპირობა სადისერტაციო ნაშრომის უცილობელი მეცნიერული ღირსებანი. დისერტანტი საყურადღებო დაკვირვებები აქვს საიათნოვას სომხურ და ქართულ ლექსებზე, მაგრამ იგი საგანგებოდ იკვლევს პოეტ-აშულის ლიტერატურულ შემკვიდრებას აზერბაიჯანულ ენაზე. მისი საკვლევი საგანი ერთგვარად კონკრეტული ფარგლებით არის შემოზღუდული. სადისერტაციო შრომის თემაა „საიათნოვას აზერბაიჯანული ლექსები თეიმურაზისეული დავთრის მიხედვით“. საქმე ისაა, რომ საიათნოვას აზერბაიჯანული ლექსები შემონახული აქვს ორ ძველ სანდო ხელნაწერს — ე. წ. ერევნულ დავთარს და აზიის ხალხთა ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების ფონდში დაცულ თეიმურაზისეულ ნუსხას H 21. როგორც ჩანს, საიათნოვა ფლობდა სომხურ და ქართულ დამწერლობას, არაბული ენა მას არ სცოდნია. ამიტომაც აზერბაიჯანულ ლექსებს ის წერდა ქართული და სომხური ალფაბეტით. ერევნის დავთრის აზერბაიჯანული ლექსები სომხური და ქართული ანბანით არის შესრულებული (სად. ნაშრომი, გვ. 63—64), თეიმურაზისეული ნუსხის ლექსები კი — მხოლოდ ქართულით (თეიმურაზისეული კრებული შედგენილია საიათნოვას შვილის ივანე სეიდოვის მიერ 1823 წელს). დისერტანტი ამბობს, რომ მისი „კვლევის ობიექტია ამ დავთარში (ე. ი. თეიმურაზისეულ დავთარში ა. ბ.) მოთავსებული აზერბაიჯანული ლექსები“ (გვ. 64). წინასიტყვაობაშიც აღნიშნულია: „შევისწავლეთ საიათნოვას აზერბაიჯანული პოეზიის ერთი ნაწილი (მოთავსებული თეიმურაზ ბატონიშვილის დავთარში), რითაც შევედით საიათნოვას პოეზიის აზერბაიჯანულ სამყაროში“ (გვ. 4). დისერტანტი ძალზე მორიდებულია და უპრეტენზიო. ნამდვილად მას შესწავლილი აქვს არა მარტო თეიმურაზისეული დავთრის აზერბაიჯანული ლექსები, არამედ საზოგადოდ ყველა ცნობილი აზერბაიჯანული (და არა მარტო აზერბაიჯანული) ლექსი. თეიმურაზისეული დავთარი დისერტანტის მხოლოდ საგანგებო და სპეციალური დაკვირვების ობიექტია. მკვლევრის სამართლიანი სიტყვით, „კვლევის სრულყოფილი პრეტენზია ვერ გაჩნდება მანამ, სანამ უკლებლივ არ იქნება გაშიფრული საიათნოვას მთელი აზერბაიჯანული ლირიკა“ (გვ. 214).

ჩვენ უკვე შევნიშნეთ, რომ გ. შაყულაშვილს კრიტიკულად აქვს მიმოხილული საიათნოვას შესწავლის ვითარება, საზოგადოდ, კერძოდ კი — აზერბაიჯანული ლექსების შესწავლის მდგომარეობა.

მკვლევრის დასკვნით, „საიათნოვას აზერბაიჯანული ლირიკა კონკრეტულად ჯერ კიდევ არ გამძღარა კვლევის საგნად აზერბაიჯანულ მეცნიერთა შორის“ (გვ. 10), რომ აზერბაიჯანული სერიოზული მკვლევარებიც კი არ იცნობენ, მაგალითად, საიათნოვას ქართულ ლექსებს და სათანადო ლიტერატურას ქართულ ენაზე (გვ. 8. 191—192 და სვ.).

გ. შაყულაშვილი შესაფერისად არის შეიარაღებული, რომ ამოავსოს არსებული ხარვეზები. მან დიდი წარმატებით გაშიფრა და აღადგინა თეიმურაზისეული დავთრის ყველა 24 აზერბაიჯანული ლექსი (უნდა ვიცოდეთ, რომ ივან სეიდოვი კრებულს ზეპირ ადგენდა და ბევრი შეცდომა მოსვლია), თეიმურაზისეული დავთარი შეუღარა ერევნის დავთრის ლექსებს, შეავსო ორივე დავთრის ტექსტუალური დანაკლისები, კრიტიკულად დაადგინა თეიმურაზისეული კრებულის ლექსები, თარგმნა ისინი ქართულად და დაურთო ფილოლოგიური და ისტორიულ-ლიტერატურული ხასიათის კომენტარები. თავის მხრივ, დისერტანტი მოკრძალებით შენიშნავს, რომ „ჩვენ მიერ გაშიფრული ლექსები არ იქნებიან იდეალურად სრულყოფილი“ (გვ. 218), თუმცა „წარ?ოდგენილი მასალა მინც იძლევა ერთგვარ სურათს აშუღის პოეტური სამყაროს შესახებო“ (გვ. 214).

დისერტანტი არ იზღუდება თუმის კონკრეტული ფარგლებით. შრომის პირველ კარში მან მოგვცა აშუღური პოეზიის აღმოცენების, გავრცელებისა და საქართველოში მისი დამკვიდრების კვალთფიციური მიმოხილვა, აგრეთვე ამ პოეზიის (აშუღური პოეზიის) რაობის მკაფიო დახასიათება. სწორია გ. შაყულაშვილის განცხადება, რომ „აშუღური პოეზიის წარმომავლობისა და საქართველოში მისი დამკვიდრების შესახებ საფუძვლიანი, მეცნიერული კვლევა ჯერ არ ჩატარებულა“ (გვ. 55). მკვლევარი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს აშუღური პოეზიის სოციალურ მოტივებს და აშუღების საზოგადოებრივ-კლასობრივი რაგვარობის საკითხს. იგი საბუთიანად ამტკიცებს, რომ აშუღები სოციალურად ერთგვარნი არ ყოფილან. აშუღური პოეზიაც საზოგადოების რომელიმე ერთი ფენისა თუ წრის ინტერესებს არ გამოხატავდა. კერძოდ, „თქმა იმისა, რომ აშუღური პოეზია მხოლოდ დაბალი კლასის ინტერესებს გამოხატავდა, მცდარია“ (გვ. 40, 45). სწორია, რომ „ბევრი მკვლევარი რატომღაც წინა პლანზე და ხშირად გადაქარბებულად წინ სწევს სოციალურ მოტივებს, აშუღთა პოეზიას მიიჩნევს სამეფო კარის წინააღმდეგ მებრძოლ პოეზიად“ (გვ. 40). მკვლევრის სამართლიანი მოსაზრებით, ამა თუ იმ აშუღი პოეტის შემოქმედების კონკრეტულმა ანალიზმა უნდა ცხადყოს მისი იდეურობის ნამდვილი ხასიათი.

აღნიშნული ერთადერთი სწორი წანამძღვრით იხილავს დისერტანტი საიათნოვის ცხოვრების, მოღვაწეობის და შემოკმედების საკითხებს. მშვენიერია დისერტანტის მიერ ჩატარებული ლიტერატურული ანალიზი საიათნოვას პოეზიისა, ძალიან კარგად არის ნაჩვენები საიათნოვას პოეტური ოსტატობა, კვალფიციურად არის დახასიათებული საიათნოვას ლექსების ფორმა (ავალ-ახირი, ზინჯირლამა, მუხამბაზი და სხვ.).

საიათნოვას დისერტანტი თვლის აშულად, აშულ-პოეტად, აშულური პოეზიის საუკეთესო, მაგრამ ტიპიურ წარმომადგენლად (133). საიათნოვა, პირველ ყოვლისა, — ამბობს დისერტანტი, — „წარმომადგენელია აშულური პოეზიისა იდეითაც, ლექსითაც, გამომსახველობითი საშუალებებითაც“ (გვ. 15). ეს არაა ლიტონი განცხადება. ამ დებულებას ავტორი გვათავაზობს საიათნოვას პოეზიის სერიოზული ანალიზის შედეგად.

სწორია დისერტანტის მოსაზრება საიათნოვას ბიოგრაფიის თაობაზედაც — „საიათნოვას ბიოგრაფია დღემდე არ არის შესწავლილი და აკმაყოფილებლად“ (გვ. 122). სამწუხაროდ, არც ჩვენს დისერტანტს მოუცია რაიღე ენიშვნელოვნად ახალი. იგი უფრო კრიტიკული შენიშვნებით კმაყოფილდება. საინტერესოა, მაგალითად, მოსაზრებანი „მტკვარო ამღვრეულოს“ თაობაზე (გვ. 154—156), თუმცა მთლად დამარწმუნებელი არაა. საბუთიანად უკუგდებულა მოსაზრება, თითქოს საიათნოვა მონაწილეობდა პაატა ბატონიშვილის შეთქმულებაში ერეკლეს წინააღმდეგ (გვ. 156—158). სწორად წყვეტს დისერტანტი საკითხს საიათნოვას „ტრფიალის ობიექტის“ შესახებ (გვ. 150—151). ვფიქრობთ, ავტორს უფრო მეტის თქმა შეეძლო მის ხელთ არსებული მასალების მიხედვით საიათნოვას დაბადების, ცხოვრების პერიპეტეიებისა და გარდაცვალების დროის თაობაზე. ჩემი აზრით, მეტი დაკვირვების ღირსია საიათნოვას „ვუჭუნანამე“ (გვ. 127—130), თავისებური სათავგადასავლო შინაარსის მქონე ლექსი. მართალია, საიათნოვა ამ შემთხვევაში ტრადიციას ეხმაურება და უხვად იყენებს ტრადიციულ სახეებს, მაგრამ შესაძლებელია ამ ლექსიდან კონკრეტული ფაქტების ამოკითხვაც. ჩვენ საკმარისად არ გვეჩვენება მკვლევრის დასკვნა: „ლექსი საკმაოდ რთული გასაგებია. პოეტურ სახეებში წარმოდგენილი ბიოგრაფიული მომენტები ძნელი დასადგენია“—ო (გვ. 130).

აღარ ვჩერდებით ზოგიერთ სადავო წვრილმან საკითხზე. მიგვაჩნია, რომ გ. შაყულაშვილმა საიათნოვას მიუძღვნა შესანიშნავი ორიგინალური გაშოკვლევა, რომელიც უსათუოდ, მთლიანად უნდა გამოქვეყნდეს ბეჭდურად. ხოლო ამგზობის შრომის ავტორს სავსებით

შეფასება-დასკვნა

ალექსანდრე ალექსიძე

ბერძნული სარაინდო რომანის სამყარო (XIII—XIV სს.) თბი-
ლისი, 1976, 354 გვ.

1. ალ. ალექსიძის გამოკვლევა არღვევს ჩვენში გავრცელებულ
შეხედულებას, თითქოს ბიზანტია არ იცნობდა ნამდვილ საერო-
მხატვრულ ლიტერატურას.

2. ალ. ალექსიძე საუცხოოდ აწუქებს ბერძნული სარაინდო რო-
მანის ხასიათს, მკაფიოდ არკვევს ბერძნული სარაინდო რომანის აღ-
ზოცენების, დამკვიდრებელ და განვითარების საფეხურებს.

3. ალ. ალექსიძე კონკრეტული მაგალითებით ცხადყოფს შუა
საუკუნეთა ბერძნული რომანის კვშრს ანტიკურ სამყაროსთან.

4. ალ. ალექსიძე ნათელს ხდის, როგორი ზემოქმედება მოახდინა
ბერძნულმა სატრფილო ლიტერატურამ დასავლეთევროპული, კერ-
ძოდ, ფრანგული სარაინდო რომანის ჩამოყალიბებაზე და მისი ხასია-
თის განსაზღვრაზე.

5. ალ. ალექსიძე წინათქმაშივე შენიშნავს, რომ ბიზანტიური სა-
ერო მწერლობისადმი და, კერძოდ, რომანებისადმი მისი ინტერესის
უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენდა შოთა რუსთველი და მისი
„ვეფხისტყაოსანი“.

მართლაც, მთელ დიდ მონოგრაფიას შინაგანად მსკვლავს ეს
ინტერესი. ავტორი თვალსაჩინოს ხდის მთელი რიგი ტიპოლოგიური
ნიშნების არსებობას XII საუკუნის ბიზანტიურ-ფრანგულსა და
ქართულ რომანებს შორის. საყურადღებოდ არის გამოკვლევაში მი-
ნიშნებული შესაპირისპირებელ ძეგლთა სახეობანი: Chanson de
geste — ამირანდარეჯანიანი: ბიზანტიურ-ფრანგული სატრფილო-
სარაინდო რომანები — ვეფხისტყაოსანი.

შეპირისპირებისას მკვლევარი ადგენს ტიპოლოგიური მსგავსე-
ბის ნიშნებს, მაგრამ არავითარ გენეტიკურ კავშირს მათ შორის იგი
არ ხედავს და არ ამყარებს.

6. ალ. ალექსიძის კვლევა-ძიება ემყარება უამრავი პირველწყა-

როს ღრმა ცოდნას. ეს კვლევა-ძიება ფართოდ მასშტაბურია. კრიტიკა (ამა თუ იმ მკვლევარის მისამართით) ყოველთვის პრინციპულია, მაგრამ თავაზიანი და კორექტული. ალ. ალექსიძე დიდი წარმატებით ეპაქრება დასავლეთევროპელ რიგ აღიარებულ სპეციალისტ მედიევისტებს.

7. მთლიანად ალ. ალექსიძის გამოკვლევა ღრმად ორიგინალურია, ნამდვილად მაღალი მეცნიერული ღირსებისაა, მიღებული შედეგები საბუთიანია და დამარწმუნებელი.

8. ერთი შენიშვნაც. ალ. ალექსიძე სამართლიანად უარყოფს იმ აზრს, თითქოს „სიყვარული არის ფრანგული XII საუკუნის გამომგონება“ (გვ. 90), მაგრამ მეორე უკიდურესობაში ვარდება, როდესაც თავისი ნაშრომის ერთ კარს ასათაურებს: „სიყვარული — ბერძნული რომანის აღმოჩენა“ (გვ. 90—98).

„ბერძნული სარაინდო რომანის საწყაროს“ საფუძველზე ალექსანდრე ალექსიძე საგსებითა და უყოყმანოდ იმსახურებს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მინიჭებას.

1977

ნოშრევეან ჯიშკარიანი

XII საუკუნის ქართული და სპარსულენოვანი აზერბაიჯანული საკითხო კოდექსი

ნოშრევეან ჯიშკარიანის მიერ საკანდიდატო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის თემას პირველად შეეხო აკადემიკოსი ნიკო ზარი თავის განთქმულ წიგნში «Древнегрузинские подписаны» (ТР, IV, СПб, 1962). ნ. ზარის ნაშრომის შემდეგ საკმაო ახალი მასალა დაგროვდა და საესებით მომწიფდა საჭიროება ამ თემის სპეციალურად დამუშავებისათვის. ამდენად, წარმოდგენილი ნარკვევი დროულია, კანონზომიერი და მეცნიერულად აქტუალური, მისი დამუშავება არც პრაქტიკულ მნიშვნელობას არის მოკლებული. ნ. ჯიშკარიანის გამოკვლევა თავისი ხასიათით საინტერესოა როგორც ქართული, ისე სპარსული და სპარსულენოვანი სამყაროს, პირველ რიგში, აზერბაიჯანული ლიტერატურის ისტორიისათვის.

ნ. ჯიშკარიანმა დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის ფილოლოგიის განყოფილება, სტუდენტობისას შეისწავლა სპარსული ენა და ლიტერატუ-

რა. ეს ცოდნა გააღრმავა და გააფართოვა ასპირანტობის პერიოდში, წარმატებით გამოიყენა სადისერტაციო შრომის დასამუშავებლად. დისერტანტი მოხერხებულად სარგებლობს ლიტერატურათა ტიპოლოგიურად შესწავლის ცნობილი პრინციპებით, შეპირისპირების წესით უღარებს ერთმანეთს ორი მეზობელი ქვეყნის ერთი ეპოქის სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების ვითარებას, იზილავს საკარო-სახოტბო პოეზიის აღმოცენების პირობებს, აანალიზებს პოეზიათა იდეურ-მხატვრულ შინაარსს, სწავლობს მსგავსი ლიტერატურული მოვლენების ბუნებას და აღმოცენება-განვითარების ხასიათს კვლევა-ძიების პროცესში დისერტანტს გზადაგზა უხდება ლიტერატურულ ურთიერთობათა და ლიტერატურულ ზემოქმედებათა საკითხების გაშუქება. დისერტანტი საბუთიანად ამტკიცებს, რომ XII საუკუნის ქართული სახოტბო პოეზია აღმოცენდა ეროვნულ ნიადაგზე, რომ იგი (ქართული სახოტბო პოეზია) თავისი ძირებით ეფუძნება ძველი ქართული სასულიერო პოეზიის, ე. წ. ჰიმნოგრაფიის ტრადიციებს, მნიშვნელოვანწილად იკვებება ძველქართული დიდად განვითარებული ამ ჰიმნოგრაფიული პოეზიის ნაყოფით. დისერტანტი, რა თქმა უნდა, არც იმას ფიქრობს თითქოს გამოსარიცხავია ქართულ და სპარსულენოვან აზერბაიჯანულ საკარო-სახოტბო პოეზიათა ურთიერთკეთილი ზემოქმედება. მოყვანულია საამისო საილუსტრაციო ორმხრივი კონკრეტული ფაქტები.

ნოსრევან ჯიშკარიანის ნაშრომი უარგად არის გააზრებული, დამუშავებული და გაფორმებული. უხედაა მოხშობილი საკვლევაძიებო მასალა, მწყობრია, თანმიმდევრულია და დამაჯერებელი ავტორისეული მსჯელობა. პოლემიკის შემთხვევაში კილო აკადემიური აქვს, კამათობს ტაქტიანად და საქმიანად. დედნის ენა დახვეწილია. ვფიქრობ, წარზოდგენილი შრომის საფუძველზე ნ. ჯიშკარიანი იმსახურებს ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მინიჭებას.

1980

დარეჯან მენაბდე

ქართული აბიოგრაფიისა და საისტორიო მწერლობის
ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი

(თბილისი, 1981. 202 გვ. რეზინგტონის მანქანაზე გადაბეჭდილი)

დარეჯან მენაბდე სტუდენტობის დროსაც გამოირჩეოდა ნიჭიერებით, მუყაითობით, კრტიკული განსჯის უნარით და კვლევა-ძიებისადმი მიდრეკილებით. როგორც ასპირანტი, იგი სამაგალითო იყო ბეჯი-

თობით. დისციპლინით, აკურატობით. ყოველივე ამის შედეგია საკან-
დიდატო დისერტაციის სახით წარმოდგენილი მისი ნაშრომი „ქართუ-
ლი აგიოგრაფიისა და სა-სტორიო მწერლობის ურთიერთობის ზოგი-
ერთი საკითხი“. „ზოგიერთი საკითხიო“ ამბობს დისერტანტი მორიდე-
ბით. ნამდვილად კი მან მიზნად დაისახა ძველი ქართული მწერლობის
ერთი ძირითადი, აქტუალური პრობლემის საფუძვლიანი მონოგრა-
ფიული შესწავლა. ამთავითვე უნდა განვაცხადო, რომ დარეჯან მენაბ-
დემ თემას თავი გაართვა, მიზანს მიაღწია და განსახილველად წარმოა-
დგინა ნოზრდული ნაშრომი, რომელიც თითქმის სავსებით გამზადებუ-
ლია სასტამბოდ და მცირეოდენი გადახედვის შემდეგ თამამად შეიძ-
ლება (და საქიროა!) მისი ბეჭდურად გამოქვეყნება (შრომის ცალკეუ-
ლი ნაწილები უკვე გამოქვეყნებულია).

დისერტანტმა გულდასმით შეისწავლა და კრიტიკულად აითვისა
საგნის დიდძალი ჰირველწყარო და სამეცნიერო ლიტერატურა. მოსა-
წონი პრინციპულობითა და საბუთიანობით, მაგრამ დიდი ტაქტით, მო-
კრძალებითა და თავაზიანობით ეპაექრება არაერთ გამოჩენილ მკვლევარს,
რომელთაც კი სადისერტაციო შრომაში აღძრულ სხვადასხვა
საკითხზე გამოუთქვამთ თავიანთი მოსაზრებანი ძველად თუ ახლად. ამ
მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა მონოგრაფიის პირველი შესავალი
კარი. იგი ნაშრომის ერთგვარი თეორიული ნაწილია. დისერტანტი და-
მარწმუნებლად არღვევს ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქ-
მის გაბატონებულ შეხედულებას, თითქოს ქართული მდიდარი აგიო-
გრაფია საისტორიო მწერლობის დარგს წარმოადგენს. დისერტანტი
ბეჭითად აბტკიცებს, რომ აგიოგრაფია განეკუთვნება სიტყვაკაზმული
მწერლობის დარგს, რომელიც საისტორიო წყაროს უმნიშვნელოვანეს
როლს ასრულებს და, აზღუნად, „ერთობ ახლოსაა საისტორიო მწერ-
ლობასთან“ (გვ. 38). ისე კი „აგიოგრაფია შესაუკუნეობრივი ბელე-
ტრისტიკაა, ნებატრული ლიტერატურის, სიტყვაკაზმული მწერლობის
ორგანული ნაწილია“ (იქვე).

აღნიშნული ამოსავალი პოზიციიდან დ. მენაბდე შესაპირისპირე-
ბელი უხვი კონკრეტული მასალის მოხმობით დაწვრილებით იკვლევს,
„თუ რა სახის ურთიერთობა არსებობდა აგიოგრაფთა და მემატიანეთა
შორის და რო-ორ აისახა ეს ურთიერთობა აგიოგრაფიასა და „ქართ-
ლის ცხოვრებაში“ (გვ. 33). დისერტანტი მართალია — „ამ მიმართუ-
ლებით ღრმა და საფუძვლიანი საგანგებო მუშაობა თითქმის არავის
ჩაუტარებია. ეს ჩვენი მეცნიერების შესამჩნევი ხარვეზია“ (გვ. 34).
სადისერტაციო ნაშრომი სწორედ ამ ხარვეზ-ს ამოვსების სერიოზული
და წარმატებით შესრულებული ცდაა.

დარეჯან მენაბდის სადისერტაციო ნაშრომი დაწერილია კარგი
ლიტერატურული ენით, კომპოზიციურად სრულყოფილია, საკითხები

განხილულია თანქიმდევრულად ავტორისეული ყოველი დებულება თუ ცალკეული მოსაზრება შემატრებულია კარგად გაანალიზებული საილუსტრაციო მასალებით. ნაშრომის ყოველ ცალკე კარს და მონოგრაფიას მთლიანად ახლავს ზუსტად და მკაფიოდ ჩამოყალიბებული დასკვნები. გაოკვლევა თავიდან ბოლომდის ინტერესით იკითხება.

ჩემი ღრმა რწმენით, წარმოდგენილი ნაშრომის საფუძველზე დარეჯან მენაბდე სავსებით იმსახურებს ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მინიჭებას.

შურნალ „მნათობის“ შეკითხვაზე

ჩემი ფიქრით, მეცნიერებას აქვს, ყოველ შემთხვევაში უნდა ჰქონდეს, თავისი პოეზია. სწორია მოსაზრება, რომ პოეზიის უპირველესი თვისებაა გრძნობა, ემოცია. ოლონდ, რა თქმა უნდა, პოეზიის თვისება ვერ შემოიზღუდება მარტოოდენ ემოციის ფარგლებით. გრძნობას (ემოციას) უნდა აცხოველებდეს პოეტურად განსახოვნებული ნათელი, ქეშმარიტი აზრი. რუსთველი ხომ გეასწავლის — „შაირობა პირველადვე სიბრძნისაა ერთი დარგი“. სწორედ ბრძნული აზრის ემოციური განსახოვნება ქმნის ნამდვილ პოეზიას. მეცნიერი ცნებებით აზროვნებს და ანალიზის, განსჯის გზით გამოხატავს თავის საფიქრალს, თავის ნააზრევს. ოლონდ (აქაც გვქირდება ეს ოლონდ!) მოსაწყენია ემოციურობისაგან დაცლილი, ცივი, მშრალი, განყენებული განსჯა, რომელიც გულს არ სწვდება, მკითხველს არ აღელვებს და არ განაწყობს აზრის ქეშმარიტების შესამეცნებლად. ორიგინალურად მოფიქრებული მეცნიერული საკითხის მკაფიო, ხატოვანი (თუ გნებავთ, ემოციური) ენით განსჯა-გაანალიზება, უთუოდ, გაზრდის მკითხველის ინტერესს და ხელს შეუწყობს საგულვებელი აზრის უკეთ აღქმას. აი, აქაა მეცნიერების პოეზიის კეთილი საბრძოლი. პოეზია იქაა, სადაც სიყვარული და შთაგონებაა. უსიყვარულოდ, შთაუგონებლად კი სრულფასოვანი მეცნიერული შრომა ვერ შეიქმნება. ისიც ცხადია, რომ ადვილი როდია რთული მეცნიერული განსჯის გზით მკითხველის გრძნობების ამოძრავება. მაგრამ ეს უკვე მეცნიერის უნარზეა დამოკიდებული და საკითხის პრინციპულ მხარეს აღარ ეხება.

1984

საშურ სტამედ ბვისახება

კვირას, 11 სექტემბერს, ლამისყანაში გაიმართა დიდი სახალხო ზეიმი „გურაპიშვილობა“. ზეიმს დიდძალი ხალხი დაესწრო, ადგილობრივი მკვიდრნიც და სტუმრებიც ახლომახლო სოფლებიდან, მცხეთიდან, საჯურამოდან, კასპიდან, გორიდან, დუშეთიდან, ყაზბეგიდან, დედაქალაქიდან. შთამბეჭდავი და გულის გამახარებელი სანახაობა იყო, ნამდვილად ეროვნული, მასობრივი, სახალხო დღესასწაული.

გზიბლავდა უშუალოა და გულითადობა. მიტინგიც მოეწყო, მგზნებარე სიტყვები წარმოიტკვა, გაჩაღდა ლექსების კითხვა, სპორტული ასპარეზობანი, სხვადასხვა გასართობი ერთმანეთს ენაცვლებოდა. ყველა ლამისყანელის ოჯახში გაშლილი იყო სადღესასწაულო სუფრა და სტუმრებს იპატიებდნენ. ზეიმმა და სახალხო სეირნობამ საღამომდის გასტანა. ეს იყო კულტურული დასვენებისა და გონიერული გართობის სამაგალითო დემონსტრაცია. ეს ყველაფერი ასეა, მაგრამ ისიც უთუოდ საჩმნობია, რომ საქართველოში დღემდის არ გვაქვს გურამიშვილის მემორიალური სახლ-მუზეუმი, სწორედ ისეთი, როგორცაა გურამიშვილის ნეშტის პარადიული განსასვენებლის ადგილას — უკრაინის ქალაქ მირგოროდში.

ვფიქრობთ, დროა ვიზრუნოთ ჩვენი უკვდავი პოეტის მემორიალური სახლ-მუზეუმის დასაარსებლად ჩვენშიც. ამისათვის ყველაზე უფრო შესაფერისი ადგილია სწორედ ლამისყანა. თუ მოვიწოდებთ, არ გაძნელდება შენობის გამოჩახვაც. უპირანი იქნებოდა ამ მიზნით გაოყენებული ყოფილიყო ლამისყანის ორბელიანისეული სახლი (ახლა იქ სკოლაა მოთავსებული). სხვათა შორის, ამ სახლში. 1913 წელს ივანე ჭავჭავიშვილმა იპოვა „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი და უსრულესი ნუსხა („ანასეული ქართლის ცხოვრება“). როგორ დაამშვენებდა „დავითიანთან“ ერთად ეს ნუსხა გურამიშვილის შობავალ მემორიალურ სახლ-მუზეუმს!

ჩვენი თხოვნაა, ყურად იღონ ჩვენი წინადადება კულტურისა და განათლების საპინისტროებმა. ხელისუფლების რაიონული ორგანოები, ქართველი მწერლები და მეცნიერები მხარში ამოუდგებიან მათ ამ მამულიშვილური საქმის განხორციელებისათვის.

1979

საქართველოს საზოგადოებათა ისტორიიდან

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილემ პროფესორმა რაინ მეტრეველმა 1980 წლის 26 დეკემბრის თარიღით მთხოვა მიმეწოდებინა მისთვის ცნობები საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების შესახებ. მეტრეველი მწერდა:

...ბატონო ალექსანდრე! საისტორიო საზოგადოების დავალებით ვაგროვე) მასალებს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების შესახებ, რომლის წევრიც თქვენ ბრძანდებით 1925 წლიდან (ეს კარგად ჩანს იმ მასალებიდან. რომელიც ხელთ მაქვს დღესდღეობით) და იე. ჭავჭავიშვილთან,

კ. კეკელიძესთან, ს. ჭანაშვიასთან. ა. შანიძესთან ერთად დიდ მამულიშვილურ საქმიანობას ეწეოდით.

უმორჩილესად გთხოვთ, იქნებ წერილობით მომარწოლოთ თქვენი მოგონება ამ საზოგადოების შესახებ, განსაკუთრებით მისი ბოლო პერიოდის საქმიანობის შესახებ (როდის შეწყდა არსებობა, ჩემს ხელთ არსებული მასალიდან არ ჩანს)

დიდი ბოდიშითა და მოკრძალებით როინ მეტრეველი.
26 დეკემბერი, 1980 წ.

მეც არ დავაყოვნე და პატარა მოგონების სახით მას წერილობით ვუპასუხე. აქვე ვათავსებ ამ პასუხის ტექსტს:

ბატონო როინ!

თქვენს შეკითხვაზე გაცნობებთ შემდეგს.

საბჭოთა წყობილების დამყარებამდე საქართველოში არსებობდა ორი ფრიად მნიშვნელოვანი საზოგადოება — ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება და საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება. საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ დაკარგა თავისი სამოქმედო ფუნქცია და არსებობაც შეწყვიტა. მისი ქონება — ნაბეჭდი წიგნების ბიბლიოთეკა, ხელნაწერთა კოლექცია და ილია ჭავჭავაძის კაბინეტი გადაეცა თბილისის უნივერსიტეტს. უნივერსიტეტსვე გადაეცა აგრეთვე ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა კოლექცია. უნივერსიტეტმა თვითონაც შეიძინა ხელნაწერი მასალები და შექმნა ხელნაწერთა საკუთარი კოლექცია. უნივერსიტეტში თავმოყრილი ხელნაწერი კოლექციების საფუძველზე ჩამოყალიბდა საუნივერსიტეტო სიძველეთსაცავი (ჯამაე კ. კეკელიძე, სწავლული მცველები უფროსი ასისტენტების წოდებით — მოსე ჭანაშვილი და დავით კარიჭაშვილი. დავით კარიჭაშვილი გარდაცვალების, ე. ი. 1927 წლის, შემდეგ მე შევცვალე). წ. კ. საზოგადოების ნაბეჭდი წიგნები შევიდა უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში საკუთარი კოლექციის სახით. ილია ჭავჭავაძის კაბინეტი ჩაიბარა ყვარლის ილია ჭავჭავაძისეული სახლ-მუზეუმის დირექტორმა პლატონ კემელავამ.

უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავის გვერდით, მესამე სართულზე, მოთავსებული იყო საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმი, რომელსაც განაგებდა სერგი გორგაძე (1876—1929). ეს მუზეუმი ექვემდებარებოდა საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამგეო-

ბას. ე. თაყაიშვილის საზღვარგარეთ გამგზავრების შექმნეგ, გამგეობის თავმჯდომარედ აირჩიეს ივანე ჭავჭავიშვილი (მდივნად, მგონი, 1923 წლიდან — სიმონ ჯანაშია). დროდადრო ხდებოდა საზოგადოების გამგეობის შემადგენლობის გადარჩევა (ივანე ჭავჭავიშვილი და სიმონ ჯანაშია უცვლელად დარჩნენ თავიანთ ადგილებზე). საზოგადოებაში (საქართველოს მუზეუმის სხდომათა დარბაზში) სისტემატურად იკითხებოდა სამეცნიერო მოხსენებები ქართველოლოგიის ყველა დარგში.

ასე გრძელდებოდა 1930 წლის ზაფხულამდე. 1930 წლის გაზაფხულის სემესტრის შემდეგ უნივერსიტეტი გაუქმდა, უკეთ, იგი დაიშალა. უნივერსიტეტის საფუძველზე შეიქმნა რამდენიმე სსსწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი, კერძოდ, უნივერსიტეტის შენობის მეორე და მესამე სართულები დაეთმო პედაგოგიურ ინსტიტუტს. ამ ინსტიტუტის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა განლაგებული უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავი და საისტორიო-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ინსტიტუტის დირექტორის — ივანე ვაშაყმაძის განკარგულებით (ალბათ, მას ჰქონდა სათანადო რწმუნება) ორივე ეს დაწესებულება სასწრაფოდ გადაეცა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმს.

1930 წლის შემოდგომიდან საქართველოს მუზეუმში ჩამოყალიბდა პალეოგრაფიული ანუ ხელნაწერთა განყოფილება (გამგედ დაინიშნა ჰავლე ინგოროყვა). ამ განყოფილებაში გაერთიანდა ხელნაწერთა ოთხი კოლექცია: ყოფილი საეკლესიო მუზეუმისა (A კოლექცია), ყოფილი წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოებისა (S კოლექცია), ყოფილი საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა (H კოლექცია) და ყოფილი უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავისა, რომელსაც დაემატა საქართველოს მუზეუმის საკუთარი ფონდიც (Q კოლექცია). საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმის მდიდრულმა ეთნოგრაფიულმა მასალებმა საფუძველი დაუდო საქართველოს მუზეუმის ეთნოგრაფიის განყოფილებას (გამგე იროდიონ სონღულაშვილი).

ამრიგად, 1930 წლის მეორე ნახევრიდან საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ჩამოერთვა მისი საბაზო მუზეუმი. თუმცა საზოგადოება განაგრძობდა მოქმედებას. პირადად მე 1930 წლის 21 დეკემბერს წავიკითხე მოხსენება ამ საზოგადოებაში დავით გურამიშვილზე.

1931 წლის დასაწყისში ჩატარდა ე. წ. კონდრატიევიჩინის კამპანია, რის შედეგადაც ივანე ჭავჭავიშვილი გაანთავისუფლეს პროფესორის თანამდებობიდან. ამ დროიდან საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ფაქტობრივ შეწყვიტა მოღვაწეობა, თუმცა, — რამდენადაც ვიცი, — იგი ოფიციალურად გაუქმებული არ ყოფილა.

(ინტერვიუ გაზეთ „თბილისის“ კორესპონდენტთან)

ჩემი ერთ-ერთი პირველი ჟურნალისტური მცდელობა სწორედ ბატონ ალექსანდრე ბარამიქსთან არის დაკავშირებული. მას შემდეგ რამდენიმე ინტერვიუ ჩამოვართვი სხვადასხვა საკითხზე ქართული ფილოლოგიური აზროვნების უხუცეს წარმომადგენელს. არ დამეინფყვება მისი თავშეკავებული (არასოდეს ლალატობს ზომიერობა და აუდემიურობა), მაგრამ შინაგანი დრამატიზმითა და ემოციით დამუხტული ნაუბარი 1921 წლის თებერვლის იმ საბედისწერო გმირულ დღეებზე, როცა სრულიად ახალგაზრდა ალექსანდრე ბარამიქე, თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტი, მეგობრებთან ერთად სოღანლულთან დაუხედა მტერს... მერე იყო ხანგრძლივი ცხოვრების გზა, უნივერსიტეტის აუდიტორიები, ლექციები, შრომები, მეცნიერებინსადმი უანგარო სამსახური, ერის მიერ მისი ღვაწლის დაფასება... ვფიქრობ, ბატონი ალექსანდრეს ეს ინტერვიუ შეითხვევს მიახვედრებს, რომ ოთხმოცდაცხრა წლის კაცი არ განდგომია ცხოვრებას და ნიადაგ ფიქრობს სამშობლოს ბედზე. შესაძლოა, ვინმემ არ გაიზიაროს ბატონი ალექსანდრეს ზოგიერთი მოსაზრება, მაგრამ ერთი დანამდვილებით შეიძლება ითქვას: ესაა გულწრფელი განდობა იმისა, რაც მას ყველაზე მეტად აწუხებს და აფიქრებს.

ზ უ რ ა ბ მ ქ ე დ ლ ი შ ე ი ლ ი

ბატონო ალექსანდრე, რას იტყვით, თქვენე პარტიულობის თაობაზე?

— მოწაფეობისა და ნაწილობრივ სტუდენტობის დროს თანაგუგრძნობდი სოციალისტ-ფედერალისტებს. ვთანამშრომლობდი მაშინდელ ჟურნალ-გაზეთებში, ყოველთვის მაწუხებდა ეროვნული საკითხი. მალე პოლიტიკის სფეროს ჩაპოვშორდი, ვმსახურობდი და ვსწავლობდი, 1922 წელს ოცდაექვსმანისობა რომ გააუქმეს, ერთდღიან საპროტესტო გაფიცვაში ვმონაწილეობდი. უნივერსიტეტში დატოვების შემდეგ მთლიანად სამეცნიერო-კვლევითსა და სამეცნიერო-პედაგოგიურ მუშაობაში ჩავები. დიდი დრო და ენერგია წაიღო სამეცნიერო-ადმინისტრაციულმა საქმიანობამ (დეკანობაჲ, პრორექტორობამ, აკადემიკოს-მდივნის ნოვალეობის შესრულებამ, ლიტერატურის ინსტიტუტის დირექტორობაჲ). ჩვენს პოლიტიკურ ცხოვრებაში ერთგვარმა გამოდარების სიომ რომ დაუბერა, მაშინ გარკვევით მაგრძნობინეს, რომ საჭირო იყო ჩემი პარტიაში შესვლა. უკვე 75 წლის ხანდაზმული კაცი ვიყავი, კომუნისტური პარტიის წევრად რომ გამაფორმეს. კაცმა რომ თქვას, როგორც „იდეოლოგიური ინსტიტუტის“ მესვეური, პირველადი პარტიული ორგანიზაციის სხდომებს (მათ შორის დახურულ სხდომებსაც) მანამდეც სისტემატურად ვესწრებოდი, პარტიაში შესვლის შემდეგ რაიე სხვა პარტიული დავალების შესრულებას არც მთხოვდნენ. კეთილსინდისიერად და დროულად ვიხდიდი საწევროს. ყოველთვის თანადგომას ვუწევდი ახალგაზრდობის (წირითადად თბილისის

უნივერსიტეტის სტუდენტობის) ეროვნულ მოძრაობას. 9 აპრილის ტრაგედია მთელი არსებით შემძრა. ჩემთვის აშკარა გახდა, კომპარტიასთან მაკავშირებდა მხოლოდ ფორმალური მდგომარეობა (და არა იდეური შეგნება). 1990 წლის 12 თებერვალს ეს ფორმალური კავშირიც საბოლოოდ გავწყვიტე და პარტიის რიგები დავტოვე. ახლა უპარტიო ვარ. მთელი გულით თანაუგრძნობ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას. „ჩემი ხატია სამშობლო“, ყველას გავუწევ თანადგომას, ვინც ერთგულად ემსახურება საქვეყნო საქმეს, ორგანიზაციულად მხოლოდ რუსთაველის საზოგადოების წევრად ვითვლები. შეძლებისდაგვარად, მატერიალურ დახმარებას ვუწევ საქველმოქმედო საზოგადოებებს და ასოციაციებს. ამით შევეწევი იმ ერთი დიდი მიზნისაკენ სვლას, რომელიც ყველა ქართველს გვამოძრაავებს.

რა ურთიერთობა გაქვთ საზღვარგარეთელ ქართველოლოგებთან და ქართულ ემიგრაციასთან?

ეს დიდი თემაა და სპეციალური საუბრის საგანი. ზოგ რამეს მოგასენებთ ძალიან მოკლედ. ჩემი თაობის უცხოელ ქართველოლოგებთან ყოველთვის მქონდა საუკეთესო ურთიერთობა, ცოცხალიც და წერილობითიც. სტუმრად ჩამოსულებს ვუწევდი მასპინძლობას, ვამარაგებდი ლიტერატურით, ვუწევდი კონსულტაციებს. „ფეხხისტყაოსნის“ უცხოელ მთარგმნელებს დამხმარედ მივუჩინე პოემის ტექსტის მცოდნე კარგი სპეციალისტები (რა თქმა უნდა, არც ჩემს პირადულ ყურადღებას ვაკლებდი მათ). ასე მომზადდა პოემის ცნობილი თარგმანები იარომირ იედლიჩკასი, ჰუგო ჰუპერტისა, პერმან ბუდენზიგისა, ქეთრინ ვეიანისა, შაბიერ კინტანასი, ოლავი ლინუსისა (ფინელია) და სხვათა. მკიდრო კონტაქტები მქონდა და მაქვს შევიცარიელ ქართველოლოგებთან — იოლანტა მარშევთან, ლეა ფლურთან და რუთ ნოიკომთან. დიდად ვაფასებდი და ვაფასებ ინგლისელი ქართველოლოგის დევიტ ლანგის ტვაწლს, თუმცა მას ზოგ რამეში არ ვეთანხმებოდი და კეთილმოსურწეობის პოზიციებიდან ვეკამათებოდი კიდევაც. ვემეგობრობდი პანს ფოტს, ლუის სოლანოს, ლაიოშ ტარდის და სხვებს.

ქართულ ემიგრაციასთან, როგორც პოლიტიკურ დაჯგუფებასთან, არაერთარი კავშირი არ მქონია, მაგრამ დიდი და სახიფათო რისკის ხარჯზე მიხდებოდა კონტაქტების დამყარება ცალკეულ მეცნიერ ემიგრანტებთან. არადა, რიგი ქართველი ემიგრანტებისა, მეცნიერები, მწერლები, ჟურნალისტები, პუბლიცისტები ბევრს აკეთებდნენ ქართული კულტურის საკეთილდღეოდ. ეს ყველასათვის ცხადი გახდა განსაკუთრებით ზოლოდროინდელი პუბლიკაციებით (მხედველობაში მაქვს, უმთავრესად, ჩემი მოწაფის, გურამ შარაძის პუბლიკაციები).

ადრე კი ტაბუდადებული იყო ყოველგვარი ემიგრანტული ლიტერატურა. მაგალითად, სრულიად აკრძალული იყო ისეთი შესანიშნავი მეცნიერის ხსენება, როგორცაა ვიქტორ ნოზაძე. ბატონმა ვიქტორმა როგორღაც ჭერ კიდევ ჩილედან მომწერა და მისთვის საჭირო ხელმოუწვდომელი მასალის მიწოდება მთხოვა. გავბედე და ვუპასუხე, თხოვნაც შევესრულე (რაც, სხვათა შორის, დიდი მადლიერებით აღნიშნათვის ცნობილ გამოკვლევაში. „ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველება“). ერთხანს მერეც ვახერხებდით მიმოწერას. 1966 წლიდან ტაბუ უფრო გამკაცრდა. კატეგორიულად აკრძალა ნოზაძის ხსენება, ჩამომართვეს მისეული „კავასიონის“ XII წიგნი (ჩამომართვა სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის რწმუნებულმა), ასევე დაატყვევეს ამ შესანიშნავი ჟურნალის შემდეგი ნომრები. შედარებით ადვილი იყო კონტაქტები ნინო და კალე სალიებთან. განსაკუთრებით მას შემდეგ, 1957 წლიდან, როცა მათი სახსრებითა და რედაქციით გამომაველი ქართული ჟურნალი „ბედი ქართლისა“ ფრანგულენოვანი გახდა, მიმართულებითაც გადახალისდა და საბჭოური ცენზურის რისხვას თავი დააღწია. გადახალისებული „ბედი ქართლისას“ (რევიუ დე ქართველოლოჯის) სირველა ქართველი საბჭოთა თანამშრომლის პატივი მე მერგო წილად, რასაკვირველია, სალიების მიწვევითა და დაბეჭდვითი თხოვნით.

ბოლო დროს მომიხერხდა კონტაქტის დამყარება ნიუ-იორკში მცხოვრებ უხუცეს ქართველ მეცნიერთან გიორგი ნაკაშიძესთან (ეს ის ნაკაშიძეა, რომელმაც დაალაგა, მოაწესრიგა და მეცნიერულად აღწერა აშქაპად ჰარვარდის უნივერსიტეტში დაცული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის არქივი). გიორგი ნაკაშიძე ჩემზე უფროსი იყო, თუმცა უმაღლესი განათლება მიღებული ჰქონდა რუსეთში, ქართულ ეროვნულ უნივერსიტეტს მიაშურა და ისევ სტუდენტური ცხოვრება წამოიწყო. ბედმა იმ პერიოდში დამაახლოვა გიორგი ნაკაშიძესთან. მან უზომო ამაგი დამღო. თბილისში ჩამომიყვანა, თავის ერთთახიან ბინაში მომცა დროებითი თავშესაფარი, სტუდენტად ჩარიცხვამიც დამეხმარა, ფეხზე დამაყენა და ცხოვრების გზა დამილოცა (ამდენი სიკეთე მიყო ამ კეთილშობილმა კაცმა)... საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვას ვერ შეურიგდა და 1922 წელს სტუდენტთა ერთ დიდ ჯგუფთან ერთად იგი სამშობლოდან გააძევეს. მისი კვალი დამეკარგა. მხოლოდ სულ ბოლო დროში გახდა ჩემთვის ცნობილი ჩემი მოამბის დუხჭირი ცხოვრების თავგადასავალი. შარშან თავის ემიგრანტ ვაჟთან ამერიკაში ჩასულ ჩვენი უნივერსიტეტის პროფესორს გივი ჟორდანიას შეხვედრია ნიუ-იორკში გიორგი ნაკაშიძე და ბატონ. ა გივიმ მისგან დიდი სითბოთი აღბეჭდილი პატარა ბარათი ჩამომიტანა, საკვირველი არიან, უფალო, საქმენი შენნი...

საინტერესოა თქვენი აზრი უმაღლეს სასწავლებლებში წლებანდელი მისაღები გამოცდების თაობაზე. თქვენ ხომ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორი ბრძანდებით.

უმაღლესი სასწავლებლების, კერძოდ, ჩვენი უნივერსიტეტის სტუდენტობით დაკომპლექტების შარშანდელმა თავსმოხვეულმა უკეთურმა წესმა (უკეთ უწესობამ) ხენში ნაყოფი გამოიღო. არ ვიცი, რა სიტყვებით გამოვხატო ჩემი უსაზღვრო გულისწყრომა ამ უმსგავსი ამბების გამო (რასაც ვეღარ ამოშლი ისტორიიდან), როცა ვითომ სწავლამოწყურებულმა ზოგიერთმა ვაიაბიტურიენტმა თუ მისმა მშობელმა თავს ნება მისცა შეებილწა მეცნიერების წმინდა ტაძრის კედლები, ქვებით დაემტვრია მისი ფანჯრები. გაუგონარი მკრეხელობაა, ბარბაროსული ძალადობაა! აბიტურიენტთა ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი (ჩვენდა სამარცხვინოდ) ცოდნის მიღებისათვის კი არ იბრძვის, არამედ დიპლომის დაუფლებას ელტვის. რა დასამალია, ახალგაზრდობა მნიშვნელოვანწილად გადაეჩვია სწავლას, ისე როგორც ჩვენს „მუშურ-გლეხურ“ სახელმწიფოში (სადაც დეკრეტის ძალით დამყარდა „შრომის სუფევა“) საზოგადოება გადაეჩვია შრომას და გარჯას...

ამ ვითარებაში ერთ-ერთ საიმედო საშუალებად თითქოს სწავლის ჭირის (ფასიანი სწავლების) შემოღება მესახება. პრინციპული ასპექტით ამას მეც ვუჭერ მხარს, ვნახოთ... ოღონდ, ჩემი ღრმა რწმენით, განათლების საქმეს დიდი ზიანი მოუტანა სავალდებულო საშუალო სწავლების დაკანონებამ. კი, ყოველი ნორმალური ადამიანი ერთგვარად წიგნიერი უნდა იყოს, მაგრამ სად გაგონილა (თუ არა ჩვენში) მოზარდი აიძულო, უთუოდ დაამთავროს ათწლელი და ცოდნის სფეროში მოწიფულობის დამადასტურებელი დოკუმენტი გაინაღდოს. სწორედ ამიტომაც, რომ ხშირ შენთხვევაში „სიმწიფის ატესტატი“ უმწიფობის ფარატივად ქალაქად იქცა. „უმწიფარი“ ახალგაზრდობის საკმაოდ დიდი ნაწილი კიდევ უმაღლესი სასწავლებლების დიპლომის მოპოვებისათვის ხარჯავს ღვთით მომადლებულ ენერგიას. იქმნება მოჯადობული წრე. გეყავს ბევრი, ძალზე ბევრი „დიპლომიანი“ სპეციალისტი, მაგრამ სანთლით საძებნელაა, მაგალითად, ონკანის შემკეთებელი ხელოსანი...

რაზე მუშაობთ ამჟამად, რა გეგმები გაქვთ?

ამ კითხვამ, ერთი, ცოტა არ იყოს, ანეკდოტური ამბავი მომავონა. უკვე ღრმად მოხუც პროფესორ კორნელი კეკელიძეს (ისე როგორც სხვებსაც) მოსთხოვეს 15—20 წლიანი სამუშაო გეგმის შედგენა (მოგეხსენებათ საბჭოური გიგანტომანიის მასშტაბები). ბატონი კორნელი

გაუცებელი და გაოგნებული იყო — ალბათ, დამცინიანო... მე, მმ წელს გადაბიჯებულ კაცს, აბა რა საომავლო გეგმებზე შემოძლია ფიქრი? ისე კი, ჭერჭერობით მეხსიერებას მაინცდამაინც არ ვუჩივი, აზროვნებისა და წერის უარი შენარჩუნებული მაქვს. გამომცემლობა „მეცნიერება“ ბეჭდავს და მომავალი წლის პირველ ნახევარში გამოვა ჩემი „ნარკვევების“ მეცხრე წიგნი, ხოლო „მერანს“ დაგეგმილი აქვს ჩემი „მენუარების“ („ახლო წარსულიდან“) მეორე წიგნის გამოშვება. ახლა ამაზე ვმუშაობ. დიდად მეხმარებიან ჩემი უმცროსი კოლეგები და კეთილი მეგობრები — ალექსანდრე გვახარია, ბორის დარჩია და გურამ გვერდწითელი (რისთვისაც მათ დიდ მადლობას მოვახსენებ). უურნალ-გაზეთებში გადაცემული მაქვს გამოსაქვეყნებლად სტატიები, ნარკვევები და რეცენზიები. ვაპირებ „მეგობრული რეპლიკების“ გამოქვეყნებასაც (ესაა შენიშვნები აქალ მემუარულ ლიტერატურაში გაპარულ უზუსტობათა შესახებ). უკვე დაიბეჭდა და საცაა წიგნის ბაზარზე გამოჩნდება „კალმასობის“ სრული აკადემიური ტექსტის პირველი ტომი (იგი გამოსაცემად მოამზადეს ცილა კახაბრიშვილმა და ცოტნე კიკვიძემ ჩემი საერთო რედაქციითა და შესავალი წერილით). აქტიურად ვმონაწილეობ ლიტერატურის ინსტიტუტის მიერ გამოსაცემად განზრახული ქართული მწერლობის ისტორიის ფუნდამენტური ათტომეულის მომზადებაში. და ბოლოს. წარმოებას გადაეცემა „ვეფხისტყაოსნის“ ნუსხებიძისეული სრული რუსული თარგმანის, ასე ვთქვათ, აკადემიური ტექსტი. ამ გამოცემის ძირითად ტექსტს დართული აქვს აღრინდელ გამოცემათა განსხვავებული ვარიანტები. ეს საინტერესო გამოცემა სასტამბოდ მოამზადა სერგი სერებრიაკოვმა, ჩემია რედაქცია და შესავალი წერილი..

ესაუბრა

ზურაბ მკვდელიშვილი

- -

1990

შენიშვნები

„ნარკვევების“ ეს IX წიგნიც ავტორის მიერ სხვადასხვა დროს დაწერილი ნაშრომების კრებულია. ნაშრომების ერთი ნაწილი დაბეჭდილი იყო. საქმოდ დიდი ნაწილი კი პირველად იბეჭდება.

კრებული ოთხი განყოფილებისაგან შედგება.

I რუსთველოლოგიური საკითხები.

II. ძველი, ახალი და თანამედროვე მწერლობის საკითხები.

III. ჩვენი სულიერი თანამომენი.

IV. ჩემი არქივიდან:

1. საქვალთფიციო შრომების რეცენზიები და გამომხატურება-შეფასებანი.

2. *Varia* — სხვადასხვა.

აქვე ვათავსებთ საბიბლიოგრაფიო ხასიათის ცნობებს.

1. შოთა რუსთველი — დაიწერა ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიისათვის. გამოქვეყნდა შემოკლებით და ჩალბგაკრულად (ქსე. VIII.1984, გვ. 506—508). ვაჭვეყნებთ სრულად. წერილის სტილი ენციკლოპედიის ენარისაა.

2. ისევ ვეფხისტყაოსნის დევნის გარშემო — პირველად დაიბეჭდა ენისა და ლიტერატურის სერიის „შაქნეში“ (1986, № 3, გვ. 5—27).

3. აკრძალული ილეთებით პაექრობის გამო — დაბეჭდილია „შაქნეში“ (1985, № 2, გვ. 164—179).

4. ნიკო შარის დასაცად — იბეჭდება პირველად.

5. ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის — დაბეჭდილია „მნათობში“ (1968, № 8, გვ. 164—178).

6. იძულებითი პასუხი — დაბეჭდილია „მნათობში“ (1970, № 3, გვ. 170—178).

7. მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა — დაბეჭდილია შ. ნუცუბიძის „შრომების“ VII ტომის ბოლოსიტყვად: რედაქტორისაგან (თბ., 1980, გვ. 569—573).

8. რუსთველოლოგიური შენიშვნები: ქალი და დიაცი ვეფხისტყაოსანში — დაბეჭდილია კრებულში — აკაკი შინიძე — 100 (თბ., 1987, გვ. 261—266).

9. ვეფხისტყაოსნის ეპიტაფიური განმარტებანი — დაბეჭდილია „თბილისის უნივერსიტეტის შრომებში“ (თბ., 1964, № 108, გვ. 39—44).

10. ილია ჭავჭავაძე და ინდო-ხატაელთა ამბავი — ამ სახით იბეჭდება პირველად.

11. აკაკი წერეთლის რუსთველოლოგიური ნაფიქრ-ნააზრევი — დაბეჭდილია „მნათობში“ (1990, № 12, გვ. 110—114).

12. აკაკი შინიძე რუსთველოლოგი — ამ სახით იბეჭდება პირველად.

13. ვეფხისტყაოსნის პლასტების დათარიღებისათვის — დაბეჭდილია „თბილისის უნივერსიტეტის მოამბეში“ (IX, თბ., 1929, გვ. 121—131). ავტორის ერთ-ერთი უადრინდელესი ნაშრომია (წაიკითხეთ იყო მოხსენების სახით საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების სხდომაზე 1927 წლის 14 ოქტომბერს). დოკუმენტური სიზუსტისათვის იბეჭდება უცვლელად.

14. ერთი რუსთველოლოგიური ნაშრომის რუსული ვარიანტის გამოქვეყნების გამო (მხოლოდ მცირე რეპლიკა). იბეჭდება პირველად.

15. ვიკტორ ნოზაძის რუსთველოლოგიური ნააზრევიდან — დაიბეჭდა კრებულში მწიგნობარ — 90 (1990, გვ. 147—159).

16. ვენორი ქვაჩხიას მონოგრაფიის გამო — იბეჭდება პირველად. განსვენებული მკვლევარის ნაშრომის („ვეფხისტყაოსნის საიდუმლო ანუ ანდერძი რუსთაველსა“) წინაწარი რეცენზიაა. დაწერილია გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ ლიტერატორის მწერალ გურამ ფანჯიყიძის თხოვნით.

17. დიდი მგოსნის აღსარება და მისი თარგმანება — იბეჭდება პირველად (ვახტანგ კუპრავეს წიგნის წინაწარი რეცენზიაა). ესეც დაწერილია გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ ლიტერატორის თხოვნით.

20. დიმიტრი ბენაშვილის მონოგრაფიის გამო — იბეჭდება პირველად.

21. „სიბრანე სიცრუისა“ იბეჭდება პირველად.

22. წერილი რედაქციას — (რეპლიკა „კავკასიონში“ გამოქვეყნებული ერთი წერილის გამო). იბეჭდება პირველად.

23. ქართული ლიტერატურის ისტორია გერმანულ ენაზე — დაბეჭდილია „ლიტერატურულ საქართველოში“ (2.4.65).

24. ბესიკი — მცირედენი განსხვავებით დაბეჭდილია ბესიკის თხზულებათა 1962 წლის გამოცემის შესავალ წერილად. როგორც ვ. მაქარაძემ გაარკვია, ბესიკის დიპლომატიურ მისიას წარმატება არ ჰქონია (ვ. მაქარაძე, ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე, თბ., 1968, გვ. 188).

24. ალექსანდრე ჰავჭავაძე — იბეჭდება პირველად. 1986 წლის 13 ოქტომბერს საიუბილეო საღამოზე წარმოთქმული სიტყვის ტექსტია (საღამო მიეძღვნა ალექსანდრე ჰავჭავაძის დაბადების მე-200 წლისთავს).

25. ვაჟა-ფშაველას ძეგლის გახსნა თბილისში — იბეჭდება პირველად (ვაჟას ძეგლის გახსნისადმი მიძღვნილ ზეიმზე წარმოთქმული სიტყვაა, 16.VI.73).

26. ვგნატ ნინოშვილი — ლიტერატურის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიაზე (2.10.84). წარმოთქმული შესავალი სიტყვაა. იბეჭდება პირველად.

27. იაკობ გოგებაშვილი — სიტყვაა საიუბილეო სხდომაზე წარმოთქმული რუსთაველის თეატრში (24.10.60). იბეჭდება პირველად.

28. გალაკტიონ ტაბიძე — ვინმე მესხი მგლექსე დაბეჭდილია გაზეთ „სახალხო განათლებაში“ (3.12.82)

29. წერილი „ლიტერატურული საქართველოს“ რედაქციას (20.4.84) „დავი-თიანის“ უკრაინული თარგმანის თაობაზე.

30. წერილი „მრავალთავის“ რედაქციას — იბეჭდება პირველად.

31. საყურადღებო არქეოგრაფიული ნაშრომი — იბეჭდება პირველად.

32. ლიტერატურის ინსტიტუტის ისტორიიდან — დაბეჭდილია „მაცნეში“ (1987, № 3, გვ. 205—208).

33. ასეცეი სიყვარულით (მიხაი ზიჩი — 150) დაბეჭდილია გაზეთ „კომუნისტ-ში“ (14.10.77).

34. სოლომონ ყუბანეიშვილი, ქართველი პოეტები მეთვრამეტე საუკუნის უკრაინაში — იბეჭდება პირველად.

35. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის საკითხები (რეცენზიაა შალვა ლლონტის საკვალიფიკაციო ნაშრომზე), იბეჭდება პირველად.

36. ნიკოლოზ ჯანდელაქი. ქარძული კლასიკური მკვერმეტყველება — იბეჭდება პირველად.

37. პროკლე კეკელიძე, აკაკი წერეთლის ისტორიული პოემები — იბეკლება პირველად.

38. ჭუმბერ ქუმბურიძე, ქართული კრიტიკის ისტორია — იბეკლება პირველად.

39. ელენე ვირსალაძე, ქართული საშინაოდრო ეპოსი — იბეკლება პირველად.

40. დავით ბრეგაძე, ვახტანგ მეექვსე — იბეკლება პირველად.

41. ლილი ქუთათელაძე, დავით და იოანე ბატონიშვილების ლექსიკონოგიური ნაშრომები — იბეკლება პირველად.

42. კონსტანტინე ფაღვა. კრიტიკული რეალიზმის ისტორიის შესწავლისათვის სპარსულ ლიტერატურაში — იბეკლება პირველად.

43. ალექსანდრე გვახარია, სპარსული ხალხური დასთანების ქართული ვერსიები — იბეკლება პირველად.

44. მსოფლმხედველობითი პრობლემები ვეფხისტყაოსნის მხატვრულ სისტემაში, (ელგუჯა ხინთიბიძის საკვალთფიკაციო ნაშრომის მოკლე შეფასება). იბეკლება პირველად.

45. თენგიზ გორელიშვილი სინდბად-ნაშეს სპარსული და ქართული ვერსიები — იბეკლება პირველად.

46. ბორის დარჩია, ვეფხისტყაოსნის რედაქციები და მათი ურთიერთმიმართება „ხვარაზმელთა ამბის“ მიხედვით — იბეკლება პირველად.

47. მარიჩე მამაცაშვილი, თეიმურაზ პირველის ლეილ-მაჟნუნის წყაროს საკითხი — იბეკლება პირველად.

48. ვახუშტი კოტეტიშვილი, ჰაფეზის ლირიკის გაგებისათვის — იბეკლება პირველად.

49. გიორგი შაყულაშვილი, საიათნოვას აზერბაიჯანული ლექსები თეიმურაზის-ეული დაჯთრის მიხედვით — იბეკლება პირველად.

50. ალექსანდრე ალექსიძე, ბერძნული სარიცხლო რომანის სამყარო — იბეკლება პირველად.

51. ნოშრევან ჭიშკარიანი, XII საუკუნის ქართული და სპარსულენოვანი აზერბაიჯანული სახობო პოეზია — იბეკლება პირველად.

52. დარეჯან მენაბდე, ქართული აგიოგრაფიისა და საისტორიო მწერლობის ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი — იბეკლება პირველად.

53. პასუხი ჟურნალ „მნათობის“ რედაქციის შეკითხვაზე — დაბეჭდილია „მნათობში“ (1984, № 9, გვ. 138).

54. საშურ საქმედ გვესახება — მწერალთა და მეცნიერთა ჭგუფის წერილია (ჩემი დაწერილია), დაბეჭდილია გაზეთ „კომუნისტში“ (24.4.79).

55. საქართველოს საზოგადოებათა ისტორიიდან — იბეკლება პირველად.

56. მიხანე ყველას ერთი გვაქვს — ინტერვიუ ვახ. „თბილისის“ კარგსონ-დენტონ (ჩაიწერა ზურაბ მკედლიშვილმა, „თბილისი“, 15.XI.90).

პ ი რ თ ა ს ა ძ ი ე ბ ე ლ ი

- აბაშელი ალ. 53, 310
 აბაშიძე გრ. 235
 აბაშიძე ირ. 4, 13, 90, 114, 152
 აბაშიძე კიტა 61
 აბესალომი 96
 აბზიანიძე გ. 55, 285
 აბიბოს ნეკრესელი 302
 აბრამიშვილი ა. 136
 აბულაძე ილია 80, 83, 206, 284
 აბულაძე იუსტ. 61, 104, 156, 158, 161--
 163, 166, 167, 182, 282, 284
 აბუსერაძე ტბელი 88
 ავალიშვილი ზ. 182
 ავთანდილი 8, 11, 78, 96, 118, 119, 137,
 141, 142, 158, 164, 171, 178, 179, 202,
 203, 206, 207, 345
 აზალი (აზოლი) 346, 347
 აიეთი 299
 აიოზ (?) 158
 ალექსანდრე არჩილის ძე 328
 ალექსანდრე ბაქარის ძე 235
 ალექსანდრე დიდი 24
 ალექსი-მესხიშვილი დ. 236
 ალექსი-მესხიშვილი ს. 314
 ალექსიძე ალ. 365, 366
 ამაშუკელი რეზო 202
 ამეუ ბუხარელი 347
 ამბროსი ნეკრესელი 299
 ამილახვარი ალ. 239
 ამირანაშვილი შ. 85
 ამირანი 96
 ამირინდო 96
 ანა (ბაქარის მეუღლე) 32
 ანდრონიკაშვილი ლ. 301
 ანტონ 1, 14, 15, 16, 23, 25, 27, 28, 29,
 30, 31, 33-37, 35, 41, 42, 54, 75-86,
 86, 96, 97, 106-108, 137, 231, 235-
 238, 241, 253, 299, 305, 314, 316
 ანტონ ტბელი 88, 111
 ანტონ ქვონდიდელი 299
 არაბული გ. 135
 არაგონი ლუი 200
 არდაზიანი ლ. 232, 314
 არისტოტელე 345
 არსენ ბერი 299
 არსენიძე რ. 189
 არუზი სამარყანდელი 347
 არჩილ მეფე 4, 26, 33, 74, 75, 79, 80,
 107, 124, 132, 157, 220, 221, 231, 314,
 316, 327, 358, 355
 არჯასი 161
 ასმათი 120, 137, 207
 აფაქიძე ა. 63
 აფრასიოზი 104
 ალა-შაჰად ხ:ნი 265
 აღნიაშვილი ლ. 281
 აშოტ კურაპალატი 203
 ახუნდოვი შირზა ფათალი 333-337
 აჭეპაყი 343

 ბაგრატ მუხრან ბატონი 81, 82
 ბათიაშვილი გ. 63
 ბაირონი 232
 ბაქური 299
 ბალაიანი ზ. 257
 ბალმონტი კ. 12, 173, 200, 204
 ბაჟანი შ. 265-267
 ბარათ:შვილი 306
 ბარათაშვილი ომბა 288,289

- ბართაშვილი იოსებ 301
 ბართაშვილი შამუცა 314
 ბართაშვილი ნიკოლოზ 232, 258, 205
 ბარამიძე ალ. 13, 15, 18, 23, 35, 36, 50, 54, 58, 59, 62, 67—69, 73, 76, 80, 81, 84, 90, 103, 111, 116, 118, 122, 127, 139, 148, 157, 165, 175, 178—180, 212, 222, 236, 241, 267, 281—285, 290, 303, 325, 326, 354, 361, 372, 375
 ბარამიძე რ. 20, 213, 215, 216, 219, 224, 225
 ბარდა სკლიაროსი 309
 ბარნოვი ვასილ 33
 ბარნოვი გ. 43, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 69, 70, 165
 ბარტლინსკი 316
 ბარძიმ ერისთავი 326
 ბასილი ეზოს მოძღვარი 301, 309
 ბაურა მ. 11
 ბაქარ ბატონიშვილი 32, 40, 271
 ბაქრაძე დ. 325
 ბეატრიჩე 188
 ბევრასლი 343
 ბედიანიშვილი გ. 270
 ბელიაშვილი ა. 235
 ბელიაშვილი ლ. 328
 ბელისსკი 335
 ბენაშვილი დ. 209
 ბეჟანი 96, 104, 105
 ბერიძე ვახტანგ 279
 ბერიძე (წერეთლისა) ვენერა 277—280
 ბერიძე ვუკოლ 45, 51, 61, 201, 284
 ბერიძე სიო 277
 ბერტელსი ე. 344, 357
 ბერძენიშვილი ნ. 57, 80, 314
 ბესიკი 231, 235, 238—254
 ბესტაეაშვილი ა. 165, 171
 ბეჭა ჯაყელი 302
 ბირსი 205
 ბლიაძე 251
 ბოლხოვიტინოვი ე. 16, 21—27, 36, 38, 40
 ბრეგაძე დ. 322—329
 ბროსე მ. 21, 58, 128, 131, 138, 195, 285, 325
 ბუაჩიძე თ. 62
 ბუღენუზიკი კ. 207, 375
 ბურჯანაძე შ. 235
 ბაბაშვილი ბ. იბ. ბესიკი
 გაბაშვილი გიგო 279
 გაბაშვილი ე. 276, 279
 გაბაშვილი ე. 270
 გაბაშვილი ზ. 30, 31, 235—238, 299
 გაბაშვილი ტ. 4, 15, 20, 27, 29—31, 86, 128
 გაბრიელ დაფანელი 303
 გაბრო 131
 გაბესკირია ე. 185
 გაბიძაშვილი ე. 32
 გაბრიელ ბერი 308
 გაიოზ აჩქიმანდრიტი (რექტორი) 241, 250, 299, 306
 გალაკტიონი 234, 258, 264, 265
 გამსახურდია ზ. 31, 37
 გამსახურდია კ. 62, 234
 გამყრელიძე გ. 189, 269, 281
 გამყრელიძე თ. 63
 განუეგილი (დ. ერისთავი) 276
 განჭერელია ა. 14, 15, 45
 გელოვანი გ. 288
 გეახარია ა. 338—343, 378
 გეერდწოთელი გ. 378
 გიგინეიშვილი ი. 45
 გივი 96, 104
 გიორგი არაგვის ერისთავი 32
 გიორგი ბატონიშვილი 236
 გიორგი ბრწყინვალე 271
 გიორგი მესამე 8, 19, 167, 198, 234
 გიორგი XI 213
 გიორგი XII 330
 გიორგი XIII 27, 29
 გიორგი მეფე 20, 21, 34, 35, 123, 158, 327
 გიორგი ვახტანგის ძე 237
 გიორგი შერჩულე 230, 302, 303
 გიორგი შთაწმინდელი 299
 გიორგი შტორე 299

გოგებაშვილი ი. 61, 67, 68, 262, 263, 276
გოგობერიძე მ. 45, 294
გოდერძი 96. 161
გორგანელი 169
გორგანი 20
გორგაძე ს. 267. 310. 372
გორგიჯანიძე ფ. 19
გორდუზიანი ბ. 287
გორელიშვილი თ. 346—349
გოსტასაბი (გოსტაშაბი) 96. 161
გრიგოლ ხანძთელი 301—303
გრიშაშვილი ი. 133. 234. 254. 282
ჯუარამ შამფალი 303
გუბაზ შეფე 299
გურამიშვილი დავით 39. 144. 221. 231. 258. 265. 266. 288—291. 314. 318. 378. 372. 374
გურგენი 96
გურიელი ნინო 277
გურიელი ტელეშაქ 277
გუტუნბერგი ი. 132

დადიანი კაცია 248
დადიანი ლეან 4. 108, 109
დადიანი ნიკო 299
დადიანი შალვა 233
დადიანი ცოანე 228
დავარი 17. 120. 121. 193. 195
დავით არჩილის ძე 229. 241
დავით აღმაშენებელი 78. 140. 167—169. 234
დავითაშვილი ი. 288
დავით ბაგრატიონი 329—331
დავით გარეჯელი 89
დავით გიორგის ძე 279
დავით რექტორი 73. 76. 80
დავით სოლანი 5. 20. 140
დავით ტბელი 88. 111
დანტე 171. 188
დარეჯანი 328
დარჩია ბ. 134. 350. 351, 378
დეტერსი გ. 175. 230—234
დეკანოზისშვილი მ. 327
დემნა ბატონიშვილი 20
დეალიძე ბაკა 316

დიონისე არეოპაგელი 10, 171, 182—184. 345
დილარგეთი 74
დოდაშვილი ს. 299. 305. 314. 316
დომენტი კათალიკოსი 36—41
დონდუა ვარლამ 32, 40. 325
დონდუა კარპეზ 285, 343
დროიძე 262
დუდუჩაია ა. 284
დუდუჩაია მ. 284
დულარდუბტი 120
ღუმბაძე ნოდარ 44, 62, 226
ღერშიშიძე ს. 62
ღუბუაშვილი 272
ელიოტი ტომას 171
ენუქაშვილი ს. 183
ენუქიძე თ. 325
ერაკლე შეფე 30. 231, 236—241. 244, 246. 330, 361, 364
ერისთავი ბარძიმ 326
ერისთავი გიორგი 232
ერისთავი ელიზბარ 248
ერისთავი ვარლამ 16. 22
ერისთავი რაფიელ 286
ერისთავი-ხომარაია ა. 233
ესპეი 24. 279
ეფრემი 96. 97
ეფრემ მცირე 114. 315
ექვთიმე ათონელი 230. 272. 315

ვაია-თშეულა 61, 66—69, 182. 232, 258. 259, 281
ვარსკვლავი პიპიაშვილი 227. 278
ვაშაშვილი ი. 373
ვაშაძე დ. 189
ვანაძე ბარძიმ 109
ვანტანგ გორგასალი 227
ვანტანგ VI 6, 13. 24—27, 30, 33, 37—41. 75, 80, 81. 107. 121, 123—131, 137, 138, 145—153. 166. 213, 231, 237, 283, 289, 314, 322—329, 341. 343
ვახუშტი ბატონიშვილი 39. 231. 314. 327
ვაჟილ დასთვერდი 344
ვესელოვსკი ა. 45

ვივიანი ქეთრინ 14, 375
 ვიკარი ბ. 287
 ვირსალაძე ელ. 317—322
 ვისი 348
 ვულერსი ი. 160
 ზაალი 96, 158
 ზაზა ტფილელი 85, 109, 110
 ზანდუკელი მ. 281, 283
 ზაპირი სამარყანდელი 347, 348
 ზეინ ალაბედინ მარაღაი 335—337
 ზიჩი მიხაი 132, 285—287
 ზოია დედოფალი 309
 ზურაბი 96, 103—105
 თავაქარაშვილი მამუკა 85, 108
 თალიბოვი 325
 თამარ მეფე 5, 8, 9, 19, 20, 24, 47, 58, 80, 85, 86, 91—94, 112, 140, 142, 143, 164, 166—170, 195, 196, 198, 231, 201, 302
 თარხან-მოურავი მ. 229
 თაქთაქიშვილი-ურუშაძისა ლ. 273
 თაყაიშვილი ე. 56, 57, 61, 72—74, 83, 102, 103, 106, 158, 267, 273—277, 306, 326, 372
 თეიმურაზ ბაგრატიონი 71, 72, 80, 82, 86, 105, 106, 121, 150, 298, 314, 317, 320, 331, 360, 362
 თეიმურაზ I 3, 26, 33, 34, 74—77, 106—108, 124, 231, 236, 237, 251, 254, 282, 316, 351—355, 362, 363
 თეიმურაზ II 33, 75, 77, 81, 107, 235, 316
 თემურლენგი 265
 თეოდორა დედოფალი 309, 310
 თეოდანია დედოფალი 309, 310
 თეარაძე რ. 62
 თითმერია ჟ. 63—65, 165
 თინათინი 8, 18, 196, 119—122, 137, 141, 167, 179, 193, 203, 206
 თორნიკე 308
 თოფურია ვარლამ 281
 თუმანიშვილი მიხეილ 314
 თუმანიშვილი-წერეთლისა ა. 276
 25. ა. ზარამიძე

/ თუმანი 104
 თური 158
 თურქესტანიშვილი ე. 324
 ნაკობ ტურტაველი 226—230
 იაშვილი პაოლო 233
 იედლიჩკა იარომირ 375
 იესე 39
 იმედაშვილი გ. 43, 44, 51, 134, 147, 178, 282, 284, 285, 298
 ინგოროყვა პ. 13, 14, 44, 45, 53—57, 62, 84, 85, 89, 90, 124, 152—156, 163, 164, 182, 185, 189, 193, 196, 205, 268, 282—284, 302, 303, 373
 იოანე ოქროპირი 95
 იოანე ბატონიშვილი 73, 74, 80, 106, 231, 253, 299, 305, 308, 314, 329—331
 იოანე ბონელი 299
 იოანე კათალიკოსი 75
 იოანე ზოსიმე 304
 იოანე მტბევარი 111
 იოანე საბანის ძე 299
 იორდანიშვილი სოლ. 204, 284
 იოსებ 236
 იოსებ სამეგელი 36
 იოსებ ტფილელი (სააკაძე) 85
 იოსელიანი ა. 240
 იოსელიანი ე. 34
 იოსელიანი ი. 34, 35
 იოსელიანი პლატონ 15, 24, 27—29, 34—39, 51, 74, 80, 278, 279, 314
 ისაკიანი ავტიქი 257
 აკაკაძე სარგის 84, 89, 134, 142, 143, 153, 154, 159, 163, 164, 283, 284
 კანდლაკი ნ. 42, 299—303, 305
 კახენელი კ. 45
 კარბელაშვილი პ. 134, 135
 კარიჭაშვილი დ. 61, 154, 372
 კასტელი 170
 კახაბერი 189
 კახაბრიშვილი ც. 378
 კეკელიძე კორნელი 15, 17, 32, 36, 54, 58, 59, 62, 73, 74, 84, 88, 90, 91, 94,

101, 102, 111. 129, 147, 148, 152,
155, 163, 164, 185, 208, 209, 211, 222,
276, 279, 281—285, 290, 303, 325, 372,
კეკელიძე პრ. 307—311
კელენჯერიძე ელ. 278
კეშელავა პლ. 373
კვასხიაძე შ. 325
კიკვიძე ც. 378
კიკნაძე გრიგოლ 45, 285
კინტანა შაბიერ 375
კლდიაშვილი დავით 233
კონიბირი 271
კონსტანტინე 309
კოტეტიშვილი ვახტანგ 281
კოტეტიშვილი ვახუშტი 356—360
კოშუტი ლაიოშ 286
კრიშკი ა. 357
კროპოტოვი 328
კუკავა თ. 41, 42
კუპრავა ვ. 199—208

ლაისტი არტურ 285
ლანგი დევიდ 275, 375
ლაფონტენი 279
ლევან ბატონიშვილი 123, 211—215,
218, 236, 247, 248, 327
ლეილი 348, 352, 353
ლეონიძე გიორგი 234, 235, 282, 290
ლერმონტოვი 232
ლივენსონი ვ. 229
ლინესი ო. 376
ლიონიძე სოლ. 299
ლონესი ო. 375
ლოლუა ლ. 301
ლომოური ნოდარ 165
ლორთქიფანიძე დ. 301
ლორთქიფანიძე ი. 236
ლორთქიფანიძე კირილე 309, 314
ლორთქიფანიძე კონსტანტინე 235
ლორთქიფანიძე ნიკო 233
ლოცვეი ს. 112

მაია ყულარალასის ქალი 237, 242
მაისურაძე ნ. 239
მალქომ-ხანი 336, 337
მალხაზოვა მ. 171

მამაკაშვილი მ. 351—355
მამუკა მდივანი 109, 110, 156
მანველაშვილი ალ. 189
მანიგაი 104
მანუელ მეფე 94
მანუჩარ (წანუჩა) იხ. ციციშვილი მანუ-
ჩარ
მარი ნიკო 43, 45—66, 69, 77, 88, 103,
112, 113, 120, 128, 140, 161, 172,
178, 190, 272, 273, 276, 298, 366
მარშევი იოლანტა 375
მაჩაბელი ივანე 67, 68, 271, 276, 286,
301
მაჩაბელი ტასო 276
მაკარაძე ვ. 235
მაკუტაძე დ. 273
მაჭნუნი 352, 353
მახათაძე მ. 129
მენაბდე დარეჯან 367—369
მენაბდე ლევან 139, 325
მერაბი 96
მესხიევი სარ. 54
მესხიშვილი შ. 301
მეტრეველი ელ. 27, 31, 62, 63, 70, 97,
103, 325
მეტრეველი როინ 371, 372
მეუნარგია იონა 286
მზახათუნი 277
მირიან ბატონიშვილი 241, 250
მირცხულავა (მამაშვილი) ა. 235
მიქაძე გ. 277
მიქელ მოდრეკილი 230
მიხა მწყემელი 189
მკლავაძე ტარიელ 262
მოზიდანი 343
მოლი ქ. 162
მოროერი ქ. 335
მოსე ხონელი 24
მურვანი 89
მუჰამედ ალ-ჰამავი 78
მუქედლიშვილი ზ. 374, 378

ნადირაძე გ. 45
ნათაძე ნ. 201 201
ნაკაშიძე გ. 376

- ნარიშანი 96
 ნაფისი საილ 283
 ნაცელიშვილი 306
 ნესტან-დარეჯანი 7—9, 16—18, 96, 119—
 122, 137, 141—143, 154, 155, 180, 185,
 193—200, 202, 206, 296, 345, 348
 ნიზამი განჯელი 334, 352, 353
 ნიკოლაოს მითროპოლიტი 76
 ნიკოლაძე ნიკო 67, 68, 301
 ნიკოლოზ (ტრეკლე) 327
 ნინო 276
 ნინოშვილი ეგნატე 233, 260—262
 ნიფარაძე ბეს. 272
 ნოდარი 96
 ნოზაძე გიორგი 173, 174, 291
 ნოზაძე ვიქტორ 172—191, 376
 ნოიკომი რუთ 375
 ნუცუბიძე შალვა 10, 14, 45, 114—118.
 182, 184, 209, 379

 ოთარანთ ქერიეი 132, 133
 ოლდენბურგი ს. 347, 348
 ოლივიე 328
 ომანი 96
 ონიანი შ. 134, 326
 ოუეგოვი 120
 ოსკარ მეორე 132
 ორბელიანი ალექსანდრე 314
 ორბელიანი გრიგოლ 232, 263, 286
 ორბელიანი დავით 236, 238, 244—246
 ორბელიანი ვახტანგ 33, 77, 232, 253
 ორბელიანი ანა 239
 ორბელიანი ნინო 276
 ორბელიანი სულხან-საბა 33, 75, 83, 102,
 121, 124, 169, 206, 210, 212, 213, 219 —
 225, 231, 271, 278, 279, 288—290, 299,
 304, 314, 329—331
 ორბელიანი კაბუა (შუქვაბუკ) 236, 250,
 251

 პაატა ბატონიშვილი 108, 364
 პაეღე '111
 პაიკაძე გ. 325
 პანამხაილი გ. 111, 112

 პაპავა ა. 189—191
 პაპავა გ. 325
 პეტეფი შანდორ 286
 პეტრე იბერიელი 184
 პეტრე I 290, 328
 პეტრიაშვილი გ. 44
 პეტრიწი 182
 პიკე მარია 169
 პოლიკარპოს 93. 94
 პოლემორდენოვი (ზედგინიძე) ე. 231
 პოტიომკინი 239—241
 პუშკინი 335

 შანენი რ. 112
 ყორღანია გ. 376
 ყორღანია თ. 27, 36—38
 ელენტი ბ. 282, 283

 რადიანი შ. 285
 რაზაკაშვილი თ. 320
 რამაზი 96
 რამინი 96, 348
 რატიანი პ. 70—114
 რაფაეტი 162
 რიზაქიძე გრ. 233
 როგავა ა. 30—35, 38, 40
 როდამი 96
 რომანოზ მითროპოლიტი 32
 როსტევაი 96. 131, 151, 197, 203
 როსტომი 96, 103, 104, 158, 161, 282.
 როშაქი 119
 რუდაქი 334
 რუსთველი (რუსთაველი) შოთა 3—8,
 10—15, 18—21, 24, 26, 29, 31, 33, 34,
 45—54, 58, 59, 66, 67, 71, 72, 74—77,
 80—89, 94—97, 103—112, 115—118,
 124—127, 130—135, 139—142, 145,
 152, 163—170, 176, 177, 187, 188,
 191—201, 205, 231, 251, 258, 264,
 271, 272, 281, 283, 285, 386, 293—298,
 313, 314, 316, 324, 345, 351, 355, 365,
 371, 376
 რუსულანი 195
 რუქა 210—219
 რუხაძე ტრ. 282, 284, 285

ხაადი 334
სააკაძე გიორგი 316
საამი 96. 158, 161
საბა ნინოწმინდელი 299
საბაშვილი სერაპიონ 81—85, 100—105,
159, 163
სალიები (ჯალე და ნინო) 165, 376
საიათნოვა 231 253, 360—364
სალადინი 168
სალიში 158
სარაქიშვილი ალ. 56, 140
სარგის თმოგველი 24, 33, 74, 75, 77,
154—157, 351
სარიდანი 96, 149, 150, 198
სახოცია თედო 260, 261
სედრაქი 211, 212, 215, 216, 219
სეიდოვი ივ. 362, 363
სერებრიაკოვი ს. 118, 378
სეფდავლე 96
სევანძე ალ. 204
სვიმონი 39
სიაოში 96
სიხარულიძე ქს. 285
სლოენსკი ა. 231
სოლანო ლ. 375
სოლომონ მეფე 237, 239, 241, 248
სოლოუხინი ვ. 226
სონდულაშვილი ირ. 267, 373
სპანდიერი 96
სტეფანე მტბეყარი 88, 111
სტივენსონი რ. 205
სტოეპუნი ი. 112
სუზანი სამარყანდელი 347
სულაკაური არჩილ 70
სულხანიშვილი ა. 341
სურგულაძე ი. 325
სუტნერი ა. 51

ტაბიძე გ. იხ. გალაკტიონი
ტაბიძე ტიციან 233
ტარდი ლაიოშ 376
ტარიელი 7, 11, 16—18, 78, 96, 119,
137, 138, 141, 149, 153, 154, 158, 159,
188, 193—207, 231, 348

ტარსეი ანა 274
ტატიშვილი გრ. 132, 286
ტეტჩერი მ. 276
ტლაშაძე იესე 41, 144
ტოლსტოი ლევ 274
ტოროშელიძე მ. 283
ტოტლებენი 244

უმიკაშვილი პეტრე 286. 325
უორდრაძეები 274—278
უორდრაძი ანდრო 276
უორდრაძი მარჯორი 270—274, 276—
278, 280, 285
უორდრაძი ნინო 276
უორდრაძი ოლივერ 60, 61, 270—275,
277, 279, 280
უორდრაძი ფარნაოზ 279
უსენი 198
უშაკოვი დ. 120
უშანგი 96

შაყელნიშვილი ოტია 288, 289
ფარემუზი 96
ფარნაოზი 276
ფარსადანი 7, 96, 119, 149, 150, 180,
193—198, 200
ფარსმან I 299
ფარტაზი 299
ფატმანი 12, 96, 119—122, 137, 171,
178, 179, 198, 206
ფალავა კ. 332—337
ფეტი 171
ფეშანგი 96, 314, 316
ფილინა-რამიშვილი მ. 265
ფინეზი 212, 219
ფირანი 96
ფირდოუსი 20, 84, 109, 162, 208, 282,
283, 334, 342
ფირცხალავა ს. 276
ფლური ლეა 375
ფოგტი ჰანს 375
ფრიდონი 12, 116, 137, 141, 142, 149,
158, 164, 203, 321
ფურცელაძე ანტონ 314, 316

ძავთარაძე ივ.42
ძავთარაძე მის. 172, 173
ძავთარია მ. 32, 41
ქაიხოსრო 104, 161, 338
ქართველიშვილი გიორგი 131, 132, 276, 286
ქეთევან დედოფალი 328
ქვარინი დ. 316
ქვაჩახია ვენორ 192—198
ქიაჩელი ლეო 233
ქიქოძე გაბრიელ 282, 283, 299, 305
ქიქოძე მოსე 301
ქიქოძე სიმონ 260
ქიშვარდი 161
ქორიძე ფილ. 276
ქუთათელაძე ლილი 329—332
ქუჩუაშვილი შიო (შიო მღვიმელი) 276

ლაზნელი 96

ლონტი ალ. 83, 136
ლონტი შ. 45, 291—298

შაზბეგი ალ. 232, 288

ყაისი 348
ყარაშანი 96
ყაუხჩიშვილი ს. 78
ყიზილ-არსლანი 94
ყიფშიძე ი. 61
ყუბანეიშვილი სოლ. 37, 38, 40, 116, 138, 203, 282, 284—291, 325, 328

შავთელი 56, 57, 139, 140, 298

შათირიშვილი ალ. 189
შანიძე აკაკი 4, 13, 23, 34, 42, 43, 45, 61, 62, 76, 90, 91, 107, 114, 116, 118, 127, 145—152, 178, 282, 325, 372
შანშე ანისელი 164
შანშიაშვილი სანდრო 275
შარაშიძე ქრ. 39, 128, 325
შარაძე გ. 21, 22, 25—28, 31, 32, 34, 36, 38, 39, 269—280, 375
შარვაშიძე ზ. 248
შარია პ. 198
შაყულაშვილი გ. 360—363
შეხ საად ედ-დინ რაჰაი

ხაფელი 352

შენგელაია დემნა 235
შექსპირი 171
შიშმარიოვი ვ. 298
შოთა კუპრი 72, 86
შოთა მეკურპლეთუხუცესი 4, 5
შოშიაშვილი ნ. 89, 101, 110
შუშანიყი 227

ჩარკვიანი გრ. 276

ჩარკვიანი კ. 281
ჩაშვიგირი 119
ჩახრუხაძე 24, 39, 53—59, 74, 75, 77, 139, 140, 206, 298
ჩერნი ვაჟაგ 169
ჩერქეზიშვილი (ვ. ვაზიანი) 272
ჩეხოვე 229
ჩიქობავა არნ. 42, 103
ჩიქოვანი მ. 87, 245
ჩიქოვანი სიმონ 45, 235, 266
ჩიჩუა 248
ჩოლოყაშვილი გარსევან 316
ჩუბინაშვილი დავით 121, 122, 128, 131, 133, 139, 169, 316, 331
ჩუბინაშვილი ნიკო 83, 102, 121, 169
ჩხენკელი სტ. 284

ცაგარელი ა. 76, 111, 127, 132, 273, 276, 325

ციციშვილი სარგის 63, 97, 103, 150, 325
ცინცაძე კალისტრატე (კ. ეკაშვილი) 14—24, 36, 96, 97, 167, 267, 268

ციციშვილი გ. 64

ციციშვილი დ. 77
ციციშვილი მანუჩარ (ნაწუჩა) 96, 132, 134, 137, 156, 157, 328

ძაგნაკორელი 74

ძიძიგური შოთა 63
წერეთელი აკაკი 49, 51, 55—58, 61, 66—69, 136—144, 232, 258, 263, 276, 286, 288, 299—301, 307—310, 312, 314
წერეთელი გიორგი.(აკად.) 4, 13, 45, 83, 90, 114, 152, 284 343

წერეთელი გიორგი (მწერალი) 67, 68, 232, 314

წერეთელი გიორგი (ემიგრანტი) 189

წერეთელი გიორგი სიმონის ძე 277, 280

წერეთელი მიხეილ 13, 182, 185, 207, 272

წერეთელი პაუნა 277, 278, 280

წერეთელი როსტომ 277, 278, 280

წერეთელი (სარდალი) 248

წულუკიძე გიორგი 248

შაბაშვილი მიხეილ 120

ჰავჭავაძე ალექსანდრე 232, 254—257

ჰავჭავაძე ზურაბ 43, 64, 165

ჰავჭავაძე-საგინაშვილისა ელისაბედ 276

ჰავჭავაძე ილია 3, 43, 45, 48—57, 59,

61, 65, 67—69, 129—132, 135, 140,

141, 232, 258, 263, 270, 272, 276, 286,

299—301, 306, 314, 373

ქელიძე ე. 62

ქილაია ს. 285

ქილაძე თამაზ 20, 43, 57, 63—65, 165—

171, 179, 226—229

კინჭარაული ალექსი 120

კიჟინაძე კ. 45, 134, 138, 164, 201, 203,

283

კონეაძე დანიელ 232

კრელაშვილი სტ. 271

კუმბურიძე ქ. 312—315, 317

კუონია ა. 281, 284

კუონია თ. 285, 325

ბაიამი 334

ბარაძე ევგენი 63

ხახანაშვილი ა. 276, 279, 325

ხელაშვილი. იონა 299, 305

ხვიარაშვილი 153, 194, 197, 198

ხიდაშვილი შალვა 43, 64, 165

ხინთიბიძე ე. 344—346

ხორანული გ. 210, 211, 214, 220

ხოსრო დეპლევი 352

ხუბუა მ. 276, 284, 328

ხუნდაძე სილოვან 276

ხუნდაძე სიმონ 281

ხუციშვილი სოლ. 313

შაბადარი ივ. 67

ჭავჭავაძე ივანე 9, 19, 35, 48, 56, 57,

61, 66, 78, 113, 120, 148, 268, 272, 325,

371, 373

ჭავჭავაძე მიხეილ 233

ჭავჭავაძე (პოეტი) 288, 289

ჭაველიძე ე. 64, 165, 210, 213, 221—223

ჭაკობია გ. 281

ჭალაღანი 265

ჭამი 334, 352, 353

ჭანაშვილი მოსე 58, 272, 276, 372

ჭანაშია სიმონ 57, 79, 372, 373

ჭიბლაძე გ. 45, 62, 63

ჭიშკარიანი ნოშრევიან 366, 367

ჭორბენაძე ს. 281

ჭორჭაძე ბარბარე 276

ჭუანშერი 306

ჭუმბური 211—215, 223

ჭლარაკვა ი. 325

ჭუსეინ ბაიყარა 354

ჭაფუხი 334, 356—359

ქილალი 353

ქომეროსი 31

ქონიგმანი ე. 184

ქუქერტი ჰუგო 375

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შოთა რუსთველი	3
ისეუ ვეფხისტყაოსნის დეენის გარშემო	14
აკრძალული ილეთებით პაექრობის გამო	43
ნიკო შარის დასაცავად	61
ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის	70
იძულებითი პასუხი	97
შთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა	114
ქ ა ლ ი და დ ი ა ც ი ვეფხისტყაოსანში	118
ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული განმარტებანი	123
ილია ჭავჭავაძე და ინდო-ხატაელთა ამბავი	129
აკაკი წერეთლის რუსთველოლოგიური ნათქვამ-ნაზრევი	136
აკაკი შანიძე რუსთველოლოგი	145
ვეფხისტყაოსნის პლასტების დათარიღებისათვის	152
ერთი რუსთველოლოგიური ნაშრომის რუსული ვარიანტის გამოქვეყნების გამო	165
ვიკტორ ნოზაძის რუსთველოლოგიური ნაზრევიდან	172
ვენორი ქეჩახიას მონოგრაფიის გამო	192
ვახტანგ კუპრავა. დიდი შგოსნის აღსარება და მისი თარგმანება	199
დიმიტრი ბენაშვილის მონოგრაფიის გამო	208
„სიბრძნე სიცრუისა“	210
წერილი რედაქციას (რეპლიკა „კავკასიონში“ გამოქვეყნებული ერთი წერილის გამო)	226
ქართული ლიტერატურის ისტორია გერმანულ ენაზე	230
ბესარიონ გაბაშვილი	235
ალექსანდრე ჭავჭავაძე	254
ვაჟა-ფშაველას ძეგლის გახსნა თბილისში	258
ეგნატე ნინოშვილი	260
იაკობ გოგებაშვილის დაბადების 120 წლისთავის გამო	262
გალაქტიონ ტაბიძე — ვინმე შესხი მელექსე	264
წერილი „ლიტერატურული საქართველოს“ რედაქციას	265
წერილი „მრავალთავის“ რედაქციას	267
საყუადღებო არქეოგრაფიული ნაშრომი	269
ლიტერატურის ინსტიტუტის ისტორიიდან	281
ასკეცი სიყვარულით (მიხაი ზიჩი—150)	285
სოლომონ ყუბანეიშვილი, ქართველი პოეტები მეთერთმეტე საუკუნის უკრაინაში	287

ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის საკითხები (რეცენზია შალვა ღლონტის შრომაზე)	291
ნიკოლოზ კანდელაკი, ქართული კლასიკური მკვერმეტყველება	299
პროკლე კეკელიძე, აკაკი წერეთლის ისტორიული პოემები	307
ჭუმბურ ჭუმბურიძე, ქართული კრიტიკის ისტორია	312
ელენე ვირსალაძე, ქართული სამონადირეო ეპოსი	317
დავით ბრეგვაძე, ვახტანგ მეექვსე	322
ლილი ქუთათელაძე, დავით და იოანე ბატონიშვილების ლექსიკოლოგიური ნაშრომები	329
კონსტანტინე ფალავა, კრიტიკული რეალიზმის ისტორიის შესწავლისათვის სპარსულ ლიტერატურაში	332
ალექსანდრე გეახარია, სპარსული ხალხური დასთანების ქართული ვერსიები . მსოფლმხედველობრივი პრობლემები ვეფხისტყაოსნის მხატვრულ სისტემაში (ელგუჯა ხინთიბიძის ნაშრომის შეფასება)	338
თენგიზ გორელიშვილი, სინდბად-ნამეს სპარსული და ქართული ვერსიები . ბორის დარჩია, ვეფხისტყაოსნის რედაქციები და მათი ურთიერთმიმართება „ხვარაზმელთა ამბის“ მიხედვით	344
მარინე მამაცაშვილი, თეიმურაზ პირველის ლეილ-მაცუნეიანის წყაროს საკითხი	346
ვახუშტი კოტეტიშვილი, პაფეზის ლირიკის გაგებისათვის	350
გიორგი შაყულაშვილი, საიათნოეას აზერბაიჯანული ლექსები თეიმურაზისეული დავთრის მიხედვით	351
ალექსანდრე ალექსიძე, ბერძნული სარაინდო რომანის სამყარო	356
ნოშრევეან ჭიშკარიანი, XII საუკუნის ქართული და სპარსულენოვანი აზერბაიჯანული სახოტბო პოეზია	365
დარეჯან მენაბდე, ქართული აგიოგრაფიისა და საისტორიო მწერლობის ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი	366
პასუხი ჟურნალ „მნათობის“ რედაქციის შეკითხვაზე	370
საშურ საქმედ გვესახება	370
საქართველოს საზოგადოებათა ისტორიიდან	371
მიზანი ყველას ერთი გვაქვს (ინტერვიუ)	371
შენიშვნები	379
პირთა სძიებელი	382

ალექსანდრე ბარამიძის აწინდელი „ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“ (წიგნი IX), წინა წიგნების მსგავსად, წარმოადგენს ავტორის შრომების კრებულს.

რედაქტორი პროფ. ალ. გვახარია

რეცენზენტები ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატები:

ო. კალაძე და ბ. დარჩია

დაიბეჭდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 4666

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ლევავა
ტექნიკური ნ. ბოკერია
კორექტორი ლ. შაბურიშვილი

გადაეცა წარმოებას 20.10.1990. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7.4.1994. ქალაქის
ზომა 60×90₁₆; ბეჭდვა მაღალი. გარნიტურა ვენა; პირობითი საბეჭდი თაბახი 24,5;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 23,0; ტირაჟი 200; შეკვეთა № 193.

ფახი ხახელშეკრულებო

4603020102

ბ _____ 102—97 © გამომცემლობა მეცნიერება 1997
M 607 (06)—97

ISBN 5—520—01073—0

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, დ. გამრეკელის ქ. № 19.
Издательство «Мецниერება», Тбилиси 380060, ул. Д. Гамрекли 19.

380060, ქ. თბილისი, ვაჟა ფშაველას პრ. № 29,
საქართველოს რესპუბლიკის ბეჭდვითი სიტყვის
კორპორაციის № 4 სტამბა

380060 გ. თბილისი, პრ. Важа-Пшавела, 29.
Типография № 4 Издательско-полиграфический корпус